

Uniwersytet Medyczny im. Karola Marcinkowskiego w Poznaniu

Wydział Farmaceutyczny

Katedra i Zakład Historii i Filozofii Nauk Medycznych

ANNA BITNER-ŁUKOWSKA

POLSKA PRASA FARMACEUTYCZNA W LATACH 1989-2004

ROZPRAWA NA STOPIEŃ DOKTORA NAUK FARMACEUTYCZNYCH

Promotor: prof. dr hab. Anita Magowska

Poznań, 2018

Słowa kluczowe: prasa farmaceutyczna, opis typologiczny, reprivatyzacja aptek, reaktywacja samorządu aptekarskiego, liberalizacja rynku farmaceutycznego.

PODZIĘKOWANIA

Chciałam wyrazić głęboką wdzięczność mojemu Promotorowi, Pani Profesor dr hab. Anicie Magowskiej, bez której moja praca doktorska nie mogłaby powstać. Dziękuję za inspirację do badań, cierpliwość, wyrozumiałość oraz pomoc w redagowaniu pracy oraz motywację do opracowania samodzielnych koncepcji. Wsparcie, którym mnie Pani Profesor obdarzyła oraz życzliwość, stworzyły znakomite warunki, w których mogłam rozwijać się naukowo. Serdeczność okazaną mi przez Panią Profesor trudno jest wyrazić słowami.

W tym miejscu chcę również podziękować Pani dr hab. Jadwidze Brzezińskiej za wszystkie cenne uwagi, miłe słowa i przekazane materiały pomocne w napisaniu pracy doktorskiej.

Dziękuję też pracownikom okręgowych izb aptekarskich, których nie wymieniłam tu z imienia i nazwiska, a którzy byli mi życzliwi i pomocni w czasie zbierania materiałów do dysertacji.

Pragnę podziękować szczególnie moim kochanym Rodzicom, za cierpliwość, wytrwałość, umożliwienie mi zdobywania wiedzy oraz wiarę w moje możliwości.

Dziękuję także mojemu mężowi za to, że wspierał mnie zawsze, kiedy tego potrzebowałam.

Spis treści

Wykaz skrótów	6
Wstęp	7
Uzasadnienie tematu	7
Zakres pojęciowy	8
Ramy czasowe i terytorialne	13
Założenia badawcze	14
Materiał i metody badawcze	15
Konstrukcja pracy	18
Stan badań nad historią polskiej prasy farmaceutycznej i jej tradycje	19
1. Warunki rozwoju prasy farmaceutycznej w latach 1989-2004	23
1.1. Podstawy prawne działalności czasopiśmienniczej	23
1.2. Reprywatyzacja aptek i reaktywacja samorządu aptekarskiego jako tło przemian prasy farmaceutycznej	26
1.3. Liberalizacja rynku farmaceutycznego czynnikiem rozwoju prasy zawodowej	29
1.4. Rynek prasowy, wydawniczy i czytelniczy prasy farmaceutycznej	43
2. Charakterystyka ogólna czasopism farmaceutycznych w latach 1989-2004	77
2.1. Stan ilościowy i trwałość	77
2.2. Częstotliwość	93
2.3. Format	100
2.4. Nakład	102
2.5. Finansowanie	107
2.6. Kolportaż	114
2.7. Szata graficzna	119
3. Charakterystyka szczegółowa czasopism farmaceutycznych	126
3.1. Czasopisma samorządu aptekarskiego	126
3.1.1. Biuletyny izb aptekarskich	127
3.2. Czasopisma pozasamorządowych organizacji aptekarskich i farmaceutycznych	179
3.2.1. Periodyki Zrzeszenia Farmaceutów Właścicieli Aptek	183
3.2.2. Periodyki Izby Gospodarczej Apteka Polska	188
3.2.3. Biuletyn Stowarzyszenia Farmaceutów Katolickich Polski	193
3.3. Czasopisma producentów i dystrybutorów produktów leczniczych	198
3.3.1. Periodyki Stowarzyszenia Przedstawicieli Firm Farmaceutycznych w Polsce	198

3.3.2. Periodyki hurtowni farmaceutycznych i przemysłu farmaceutycznego	199
3.4. Czasopisma farmaceutyczne i dodatki samoistne do nich wydawane przez instytucje i towarzystwa naukowe	227
3.4.1. Periodyki Polskiego Towarzystwa Farmaceutycznego	227
3.4.2. Periodyki Polskiego Towarzystwa Toksykologicznego	234
3.4.3. Periodyki Instytutu Roślin i Przetworów Zielarskich	236
3.4.4. Periodyki Instytutu Leków	239
3.4.5. Periodyki Instytutu Farmakologii Polskiej Akademii Nauk	241
3.4.6. Periodyki wydziałów farmaceutycznych szkół wyższych	243
3.5. Czasopisma i dodatki wydawane przez przedsiębiorstwa specjalizujące się w działalności wydawniczej, a utworzone na podstawie wpisu do ewidencji działalności gospodarczej lub Krajowego Rejestru Sądowego	245
3.5.1. Periodyki wydawnictwa „Farmapress”	245
3.5.2. Periodyki wydawnictwa „Kwadryga”	260
3.5.3. Periodyki wydawnictwa „Medyk”	265
3.5.4. Periodyki innych wydawnictw	269
Wnioski	275
Streszczenie	286
Summary	289
Piśmiennictwo	292
Wykaz osobowy	338
Spis tabel i rycin	345
Aneks I. Bibliografia czasopism farmaceutycznych wydawanych w Polsce w latach 1989-2004	349
Aneks II. Krótka charakterystyka izb aptekarskich wraz z opisem obszarów wydawania biuletynów samorządów aptekarskich w Polsce	366

Wykaz skrótów

ba	brak autora
BOIA	Beskidzka Okręgowa Izba Aptekarska
„Czas. Apt.”	„Czasopismo Aptekarskie”
DIA	Dolnośląska Izba Aptekarska
Dz. U.	Dziennik Ustaw
GOIA	Gdańska Okręgowa Izba Aptekarska
GUS	Główny Urząd Statystyczny
IGAP	Izba Gospodarcza Apteka Polska
KIGAP	Krajowa Izba Gospodarcza Apteka Polska
KOIA	Komitet Organizacyjny Izb Aptekarskich
MSZ	Ministerstwo Spraw Zagranicznych
NIA	Naczelna Izba Aptekarska
NRA	Naczelna Rada Aptekarska
OIA	Okręgowa Izba Aptekarska
PAN	Polska Akademia Nauk
PGF	Polska Grupa Farmaceutyczna
PGA	Polska Grupa Aptekarska
P-KOIA	Pomorsko-Kujawska Okręgowa Izba Aptekarska
POIA	Podkarpacka Okręgowa Izba Aptekarska
poz.	pozycja
późn.	późniejsza (y)
PTTok	Polskie Towarzystwo Toksykologiczne
PZF	Przedsiębiorstwo Zaopatrzenia Farmaceutycznego
PZPR	Polska Zjednoczona Partia Robotnicza
PZWL	Państwowy Zakład Wydawnictw Lekarskich
RSW	Robotnicza Spółdzielnia Wydawnicza
SFKP	Stowarzyszenie Farmaceutów Katolickich Polski
WOIA	Wielkopolska Okręgowa Izba Aptekarska
zm.	zmiana (y)
ZOIA	Zachodniopomorska Okręgowa Izba Aptekarska

Wstęp

UZASADNIENIE TEMATU

W końcu lat osiemdziesiątych minionego stulecia zaczął się okres transformacji politycznej, gospodarczej i społecznej Polski. Z perspektywy farmacji jego najistotniejszą cechą była reprivatyzacja aptek, hurtowni farmaceutycznych i zakładów wytwarzających produkty lecznicze. Od 1 stycznia 1989 roku obowiązywała ustawa o działalności gospodarczej z 23 grudnia poprzedniego roku. Na jej podstawie od kwietnia tego roku Ministerstwo Zdrowia i Opieki Społecznej (od 19 września 1999 roku Ministerstwo Zdrowia) wydawało osobom prywatnym i spółkom prawa handlowego koncesje na prowadzenie aptek, a terenowe Przedsiębiorstwa Zaopatrzenia Farmaceutycznego Cefarm, które po 1989 roku zostały przekształcone w Spółkę z o.o. Cefarm, zaczęły sprzedaż aptek. Rosnąca liczba aptek prywatnych sprawiła, że coraz bardziej potrzebny był samorząd zawodowy aptekarzy. Został przywrócony ustawą o izbach aptekarskich z 19 kwietnia 1991 roku. Przeprowadzana na zasadzie „wszystko wolno, co niezabronione” prywatyzacja rynku farmaceutycznego, przyczyniała się do szybkiego wzrostu liczby aptek i hurtowni farmaceutycznych oraz przejmowania fabryk produktów leczniczych przez obcy kapitał. Zasada swobodnego prowadzenia działalności gospodarczej, rosnąca konkurencyjność różnych przedsiębiorstw farmaceutycznych i potrzeba łączności władz samorządu aptekarskiego z jego członkami stanowiły grunt dla rozwoju prasy farmaceutycznej.

Wydawane na nowych zasadach, a więc z jednej strony podporządkowane potrzebom i zainteresowaniom stosunkowo wąskiego kręgu potencjalnych czytelników, z drugiej, zmuszone do samofinansowania czasopisma farmaceutyczne stanowią ciekawy fenomen społeczno-zawodowy. Stary system funkcjonowania przedsiębiorstw farmaceutycznych rozpadał się i powstawał nowy, oparty na innych zasadach ekonomicznych. Proces ten wymagał nie tylko kapitału, ale i zmian mentalności uczestników rynku farmaceutycznego, które dokonywały się przy udziale prasy.

Pojawienie się po 1989 roku kilkudziesięciu nowych tytułów prasowych adresowanych głównie do środowiska aptekarskiego stanowiło zjawisko bezprecedensowe. O ile przed 1989 rokiem w Polsce wydawano dla środowiska farmaceutycznego, w tym aptekarzy, jedno czasopismo (była to „Farmacja Polska”), to w latach 1989-2004 było ich kilkadziesiąt. Nigdy wcześniej, także w okresie międzywojennym, nie było w Polsce tak wielu periodyków farmaceutycznych. Bezprecedensowe zjawisko wystąpiło po raz pierwszy w dziejach polskiej

farmacji, dlatego zasługuje na uwagę i analizę. Objętość, tematyka, szata graficzna i nakład czasopism zależały od sytuacji polskiego rynku farmaceutycznego, co sprawia, że badanie prasy farmaceutycznej ukazującej się w latach 1989-2004 ma duże znaczenie poznawcze, przyczyniając się do lepszego zrozumienia procesów zmieniających tożsamość farmacji jako zawodu i segmentu gospodarki w Polsce na przełomie XX i XXI wieku.

ZAKRES POJĘCIOWY

Niniejsza rozprawa podejmuje problematykę rozwoju polskiej prasy farmaceutycznej w latach 1989-2004. Pojęcie prasy określa ustawa z 26 stycznia 1984 roku - Prawo prasowe. Są to publikacje periodyczne, które nie tworzą zamkniętej, jednorodnej całości, ukazujące się nie rzadziej niż raz do roku, opatrzone stałym tytułem albo nazwą, numerem bieżącym i datą, a w szczególności: dzienniki i czasopisma, serwisy agencyjne, stałe przekazy teleksowe, biuletyny, programy radiowe i telewizyjne oraz kroniki filmowe¹.

„Słownik języka polskiego” przyjmuje, że prasa to ogół dzienników i czasopism wychodzących w danym czasie, w danym kraju². Według definicji znajdującej się w „Encyklopedii wiedzy o prasie”, przygotowanej przez autorytatywny Ośrodek Badań Prasoznawczych w Krakowie, prasa to ogół wydawnictw drukowanych periodycznie i rozpowszechnianych publicznie (gazet i czasopism), odzwierciedlających wszechstronnie rzeczywistość, zwłaszcza aktualne procesy i zdarzenia polityczne, społeczne, gospodarcze, naukowe, kulturalne i inne. W tej samej encyklopedii możemy znaleźć jeszcze jedną definicję prasy, a mianowicie, że są to drukowane pisma periodyczne, wychodzące w określonych, nie dłuższych niż rok, interwałach czasowych, wydawane w nieograniczonym czasowo zamiarze wydawania, nietworzące zamkniętej całości, publikowane w celu informowania lub oddziaływania na odbiorców, dostępne dla z góry nieograniczonej liczby osób, ukazujące się pod tym samym tytułem, z bieżącą numeracją i datą, oznaczonym miejscem wydania, redaktorami i ceną, stanowiące z reguły dzieła zbiorowe³.

W oparciu o powyższe definicje w rozprawie przyjęto, że termin prasa oznacza wytwory drukowane, zachowujące określoną formułę wydawniczą (ten sam tytuł, ciągła numeracja, data,

---

¹ Dz. U. 1984 Nr 5, poz. 24 z późn. zm.

² Słownik języka polskiego, t. II, pod red. Hipolita Szkiłądzia i in., Warszawa PWN, 1979, s. 909.

³ Julian Maślanka: Encyklopedia wiedzy o prasie, Wrocław-Warszawa-Kraków, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1976; Wiesław Sonczyk: Wątpliwości związane z definicją normatywną pojęcia prasa. „Media, Kultura, Społeczeństwo” 2008, nr 1, s. 46.

oznaczeni redaktorzy i wydawcy) i częstotliwość ukazywania się, publikowane w celu informowania albo oddziaływania na odbiorców.

Pisząc prasa farmaceutyczna można mieć na myśli: czasopisma społeczno-zawodowe (na przykład, biuletyny izb aptekarskich), czasopisma farmaceutycznych organizacji branżowych i gospodarczych, czasopisma naukowe z dziedziny farmacji wydawane przez instytuty oraz uczelnie, czy inne periodyki dotyczące farmacji o zasięgu regionalnym lub ogólnokrajowym. W rozprawie przyjęto, że kryteriami wyodrębnienia prasy farmaceutycznej są: zdominowana zagadnieniami farmacji zawartość treściowa oraz odbiorcy zawodowo związani z wytwarzaniem, dystrybuowaniem lub badaniem produktów leczniczych lub ich składników. Za kryterium porządkowania czasopism, a więc łączenia ich w grupy, uznano instytucję sprawczą.

W tak zdefiniowanej prasie farmaceutycznej można wydzielić różne typy czasopism, różniące się pod względem formy i tematyki, a więc: biuletyny zawierające sprawozdania z działalności izb aptekarskich oraz informacje dotyczące zawodu farmaceuty, okazjonalne jednodniówki, czasopisma o zróżnicowanej problematyce naukowej, zawodowej i społecznej nazywane magazynami, czasopisma naukowe przeznaczone do publikowania wyników badań i wymiany wiedzy naukowej, czasopisma fachowe o treści specjalnej poświęcone wdrażaniu postępu naukowo-technicznego lub rozwiązań organizacyjnych do praktyki aptecznej, pisma promocyjno-marketingowe adresowane do klientów lub kierowników aptek, a wydawane zwykle przez hurtownie farmaceutyczne.

W terminologii prasoznawczej słowo biuletyn oznacza najczęściej małonakładowe wydawnictwo wewnętrzne różnych instytucji, ugrupowań, organizacji lub informator o działalności instytucji, towarzystwa naukowego. Ze względu na formę, zakres problematyczny oraz niski poziom graficzny, biuletyn stanowi najniższą formę w hierarchii edytorstwa prasowego. Dla środowiska farmaceutycznego biuletyny farmaceutyczne były jednak ważnym środkiem przekazu informacji pochodzącej od Głównego Inspektora Farmaceutycznego lub izb aptekarskich.

Jednodniówka natomiast to czasopismo okolicznościowe wydane jednorazowo (wydawnictwo okazyjne)⁴. W rozumieniu przepisów prawa jednodniówki są określane jako formy prasopodobne⁵. W „Encyklopedii wiedzy o prasie” jednodniówka definiowana jest jako wydawnictwo zbiorowe podobne do czasopisma, lecz jednorazowe, najczęściej

---

⁴ Słownik Języka Polskiego PWN [online]. [Dostęp 30 kwietnia 2018]. Dostępny w Internecie: <http://sjp.pwn.pl/sjp/jednodniowka;2467708.html>

⁵ Hanna Wojtysiak: Jednodniówki jako osobliwy rodzaj wydawnictw ciągłych. „Biuletyn EBIB” 2012, nr 2, s. 1.

okolicznościowe (na przykład, w trakcie trwania zjazdu organizacji) lub będące niekiedy próbnymi (pierwszymi) numerami czasopisma⁶. Na podobne cechy zwrócono uwagę w „Encyklopedii wiedzy o książce”. Czasem szereg jednodniówek wydawanych pod różnymi tytułami przez ten sam zespół zapoczątkowuje czasopismo lub je zastępuje⁷. W obszarze prasy farmaceutycznej jednodniówki zdarzały się jednak rzadko.

Analizie statystycznej i zawartości treści nie zostały poddane informatory oraz biuletyny, które nie posiadały cech czasopisma. Tak więc z pracy wykluczono: „Informator Polskiego Towarzystwa Farmaceutycznego”⁸, „Informator Polskiego Towarzystwa Toksykologicznego”⁹, a także „Informator Polfarmed, Polska Izba Przemysłu

---

⁶ Julian Maślanka: Encyklopedia wiedzy o prasie, Wrocław-Warszawa-Kraków, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1976.

⁷ Encyklopedia wiedzy o książce. Red. Aleksander Birkenmajer. Wrocław, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1971. Podobną definicję podaje również Encyklopedia współczesnego bibliotekarstwa, por.: Encyklopedia współczesnego bibliotekarstwa polskiego. Red. Karol Głombiowski, Bolesław Świdorski, Helena Więckowska. Wrocław, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1976, s. 146.

⁸ Oddział Warszawski Polskiego Towarzystwa Farmaceutycznego zainicjował w 1978 roku cykliczne wydawanie „Informatora Oddziału Warszawskiego PTFarm”. „Informator...” do roku 1990 był pismem do użytku wewnętrznego, wydawanym nieregularnie w nakładzie kilkuset egzemplarzy i rozsyłanym bezpłatnie członkom Oddziału. Numery 1-15 ukazywały się wyłącznie do użytku służbowego. „Informator...” zawierała informacje o pracach Zarządu Oddziału i artykuły dyskusyjne. Oddział prowadził aktywną dyskusję na temat powołania izb aptekarskich lub farmaceutycznych, a dokumentacja z tych rozmów znalazła się w zeszytce „Informatora...” numer 16 z października 1990 roku. Łącznie w latach 1978-1995 ukazały się 22 zeszyty „Informatora...”. Ostatni numer 22, ze względu na wzrost kosztów druku, został wydany w kwietniu 1995 roku. Redaktorem naczelnym był Jarosław Filipek; Historia Oddziału Warszawskiego PTF-armu [online]. [Dostęp 24 czerwca 2018]. Dostępny w Internecie: <http://www.Ptfarm.pl/warszawa/1462>

⁹ „Informator Polskiego Towarzystwa Toksykologicznego” wydawany był nieregularnie od 1989 roku. Wsparcia finansowego w edycji pisma udzielał Instytut Medycyny Pracy w Łodzi, a od 1993 roku redakcję pisma przeniesiono do Krakowa. Pierwszy numer został opublikowany z okazji X-lecia istnienia PTToks w nakładzie 1 000 egzemplarzy i formacie A5. Informator rozprowadzany był bezpłatnie wśród członków Towarzystwa oraz urzędów administracji państwowej, instytutów branżowych, uczelni wyższych oraz pokrewnych towarzystw naukowych. Kolejne wydanie ukazało się w nakładzie 500 egzemplarzy w 1991 roku, a drukiem, jak w poprzednim wydaniu, zajął się Zakład Graficzny Wydawnictw Naukowych w Łodzi. W 1993 roku ukazała się z kolei trzecia edycja „Informatora...” w nakładzie 450 egzemplarzy. Od czwartej edycji periodyku na jego okładce pojawił się numer ISSN 1428-0930. Na początku 2000 roku, ze względu na brak środków finansowych na dalszą publikację, ukazała się ostatnia edycja „Informatora”. Na treść pisma składały się takie zagadnienia jak cele i zadania Polskiego Towarzystwa Toksykologicznego, historia jego powstania czy też prezentacje sylwetek honorowych członków Towarzystwa. W piśmie nie zabrakło również tematyki dotyczącej działalności PTToks oraz informacji o innych organizacjach zajmujących się problematyką toksykologiczną.

Farmaceutycznego i Sprzętu Medycznego”¹⁰. Ponadto lubelska hurtownia Slawex¹¹ wydawała w badanym czasie bezpłatny półrocznik pod tytułem „Informator o Programie Zyskaj Zdrowie i Lekach bez Recepty”¹². Drukiem ulotnym nieposiadającym cech czasopisma był także „Biuletyn” ukazujący się w formie powielanego maszynopisu, staraniem Polskiego Towarzystwa Farmakologicznego¹³. W Bibliotece Uniwersytetu Warszawskiego zachował się

---

¹⁰ Izba Przemysłu Farmaceutycznego i Sprzętu Medycznego Polfarmed powstała w czerwcu 1993 roku na podstawie ustawy z dnia 30 maja 1989 roku o izbach gospodarczych. Izba stanowiła dobrowolną i samorządną organizację krajowych przedsiębiorców, prowadzących działalność gospodarczą w zakresie wytwarzania oraz wprowadzania do obrotu produktów leczniczych i wyrobów medycznych, suplementów diety i środków spożywczych specjalnego przeznaczenia oraz surowców, materiałów i urządzeń do wytwarzania produktów leczniczych i wyrobów medycznych. Do głównych jej zadań należała obrona interesów gospodarczych członków Izby, działanie na rzecz stosowania nowoczesnych form technologicznych i ekonomicznych, czy też udział w nowelizacji przepisów w dziedzinie polityki gospodarczej. Od 1994 roku do 2000 roku Izba wydawała w Warszawie pismo pod tytułem „Informator Polfarmed, Polska Izba Przemysłu Farmaceutycznego i Sprzętu Medycznego” (ISSN 1509-3158). Redaktorem naczelnym kwartalnika był Andrzej Gładkowski. Tematyka periodyku nawiązywała do zadań Izby i dotyczyła między innymi treści związanych z kształtowaniem i upowszechnianiem zasad etyki w działalności gospodarczej, a w szczególności opracowywaniem i doskonaleniem norm rzetelnego postępowania w obrocie gospodarczym. W periodyku nie zabrakło także informacji związanych z innowacyjnym sprzętem medycznym. Przykładem tego typu tematyki był artykuł, który ukazał się w „Informatorze Polfarmed” w 1996 roku, dotyczący „Systemu Kręgosłupowego DERO”, wspierającego leczenie dysfunkcji układu kostno-neuro-mięśniowego człowieka. Autorem projektu był Lechosław Ciupik, interesująca postać świata nauki, która przeszła drogę od naukowca do biznesmena. Na treść pisma składał się również katalog producentów sprzętu medycznego i materiałów medycznych. Polfarmed był również wydawcą pracy zbiorowej pod tytułem „Poradnik GMP: dobra praktyka wytwarzania środków farmaceutycznych i materiałów medycznych” pod redakcją Aleksandra Pawła Mazurka, która ukazała się w 1998 roku w Warszawie.

Polska Izba Przemysłu Farmaceutycznego i Sprzętu Medycznego Polfarmed [online]. [Dostęp 13 maja 2018]. Dostępny w Internecie: http://www.polfarmed.pl/O_Izbie-Informacje_ogolne-0; Dz.U. z 1989 Nr 35, poz. 195 z późn. zm.; Lechosław Ciupik: DERO: oryginalny, polski system do operacyjnego leczenia kręgosłupa. „Informator Polfarmed” 1996, nr 1, s. 9; Statut Polskiej Izby Przemysłu Farmaceutycznego i Sprzętu Medycznego Polfarmed, Warszawa, 2010.

¹¹ W badanym okresie nowopowstałą hurtownią była hurtownia farmaceutyczna Slawex. Rozpoczęła swoją działalność w 1990 roku, a we wrześniu 2008 roku zmieniła nazwę na Przedsiębiorstwo Dystrybucji Farmaceutycznej Slawex Sp. z o.o. Główna siedziba firmy mieściła się w Lublinie, a następnie założono oddziały w Białymstoku, w Nowym Sączu, w Klaudynie koło Warszawy, w Katowicach oraz w Sierosławiu koło Poznania.

¹² Pierwszy numer (ISSN 1733-0157) pojawił się prawdopodobnie w 2003 roku, a jego redaktorem naczelnym była Jolanta Kępa. Pismo miało na celu spełniać zadania informacyjne dotyczące programu lojalnościowego „Zyskaj Zdrowie”, czyli promować zdrowie i zapobiegać chorobą, przez zwiększenie dostępności leków i materiałów medycznych oraz informacji o ich zastosowaniu. Magazyn wydawany był w kolorowej szacie graficznej. W 2006 roku zmieniła się redaktor naczelna pisma i została nią Jolanta Kusiak. Od 2013 roku pismo regularnie wydawane jest jako kwartalnik; Slawex [online]. [Dostęp 30 sierpnia 2018]. Dostępny w Internecie: <http://www.slawex.com.pl/program-zyskaj-zdrowie/>

¹³ Polskie Towarzystwo Farmakologiczne jest stowarzyszeniem, które rozpoczęło swoją działalność od 1965 roku. Celem Towarzystwa jest wspieranie rozwoju badań i prac naukowych w zakresie farmakologii doświadczalnej, klinicznej i toksykologii oraz upowszechnienie osiągnięć tych gałęzi nauki. Towarzystwo posiada swoje oddziały w Białymstoku, Gdańsku, Krakowie, Lublinie, Łodzi, Poznaniu, Szczecinie i Warszawie. Towarzystwo organizuje sympozja, konferencje farmakologiczne, a także uczestniczy w opracowaniach ekspertyz i memoriałów dotyczących farmakologii.

numer 16 z 1997 roku, a w katalogach Biblioteki Narodowej dodatkowo numer 15 z 1996 roku. Biuletyn wydawany był w Lublinie. Przewodniczącym zespołu redakcyjnego był prof. dr hab. Stanisław Jerzy Czuczwar, farmakolog i patofizjolog. Wcześniej, bo w latach 1985-1987 „Biuletyn” wydawany był w Szczecinie pod redakcją Jerzego Wójcickiego¹⁴. Pismo nie posiadało numeru ISSN.

Z badań zostały również wyłączone periodyki naukowe zawierające treści odnoszące się do badań nad lekiem w aspekcie klinicznym, a nie farmaceutycznym. Do czasopism o tychże cechach w omawianym okresie należały: „Acta Physiologica Polonica: Litterae Societatis Physiologorum Polonorum” periodyk usytuowany na pograniczu medycyny i farmacji, ukazujący się staraniem Polskiego Towarzystwa Fizjologicznego, a kontynuowany jako „Journal of Physiology and Pharmacology: an Official Journal of the Polish Physiological Society”¹⁵ oraz „Farmakoterapia w Psychiatrii i Neurologii” ukazująca się staraniem Instytutu Psychiatrii i Neurologii¹⁶.

---

¹⁴ Polskie Towarzystwo Farmakologiczne [online]. [Dostęp 13 maja 2018]. Dostępny w Internecie: <http://www.ptf.info.pl/cel>

¹⁵ Polskie Towarzystwo Fizjologiczne rozpoczęło swoją działalność w 1936 roku w Warszawie, dzięki inicjatywie profesorów Kazimierza Białaszewicza i Franciszka Czubalskiego. W badanym okresie wydawało kwartalnik „Journal of Physiology and Pharmacology” (ISSN 0867-5910), który stanowił kontynuację czasopisma „Acta Physiologica Polonica: Litterae Societatis Physiologorum Polonorum” (ISSN 0044-6033), ukazującego się w latach 1950-1990. Redaktorem naczelnym pisma początkowo był Włodzimierz Missiuro, później Jan Bugajski, a następnie Tadeusz Brzozowski. Pismo wydawane było w Krakowie. Do dnia dzisiejszego w „Journal of Physiology and Pharmacology” publikowane są artykuły z dziedziny fizjologii i farmakologii.

¹⁶ Był to kwartalnik, w którym publikowano prace naukowe i edukacyjne z zakresu szeroko rozumianej neuropsychofarmakologii klinicznej i eksperymentalnej. Czasopismo skierowane było do psychiatrów, neurologów, farmakologów, psychologów i przedstawicieli innych pokrewnych specjalności. Pismo wydawane było od 1984 roku w Warszawie, początkowo jako periodyk pod tytułem „Leki Psychotropowe” (ISSN 1232-0293), którego redaktorem naczelnym była Małgorzata Rzewuska. Od 1995 roku czasopismo przekształcono w „Farmakoterapię w Psychiatrii i Neurologii”, a jego redaktorami naczelnymi byli dr Leszek Welbel (1984-1991) i prof. Małgorzata Rzewuska (1991-2005), a od 2006 prof. Janusz Rybakowski. W czasopiśmie dnia dzisiejszego drukowane są prace oryginalne, prace poglądowe, krótkie doniesienia, sprawozdania z konferencji naukowych oraz omówienia książek. Przedmiotem szczególnego zainteresowania pisma jest leczenie farmakologiczne chorób i zaburzeń psychicznych oraz neurologicznych, badanie skuteczności działania leków psychotropowych i ich objawów niepożądanych, opisy leków stosowanych w chorobach neurologicznych, problemy etyczne związane ze stosowaniem leków oraz standardy leczenia farmakologicznego w psychiatrii i neurologii.

Czasopismem z pogranicza medycyny i farmacji był również kwartalnik „Homeopatia Polska”¹⁷. Także i tego wydawnictwa ciągłego nie uwzględniono w badaniach¹⁸.

RAMY CZASOWE I TERYTORIALNE

Rozprawa podejmuje problematykę prasy farmaceutycznej w okresie od 1989 do 2004 roku. W roku 1989 prowadzone były negocjacje władz Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej z opozycją polityczną, które doprowadziły do zmiany ustroju politycznego i gospodarczego oraz przemian społecznych. Farmacja polska również stanęła przed nowymi wyzwaniami, w związku z obowiązującą od 1 stycznia tego roku ustawą o działalności gospodarczej.

---

¹⁷ Początki homeopatii na ziemiach polskich sięgają lat dwudziestych XIX wieku. Pochodzący z Niemiec lekarze, wyuczeni przez samego Hahnemanna, rozpoczęli wówczas rozpowszechnianie nowej metody leczenia. Początkowo niezbyt chętnie chciano przyjąć nową doktrynę, ale z czasem znalazła ona wielu entuzjastów. Towarzystwo Zwolenników Homeopatii RP zostało założone w 1892 roku. Od 1902 roku do 1907 roku ukazywał się redagowany przez dr. Drzewieckiego miesięcznik „Lekarz Homeopata”, organ Towarzystwa. Szerzej na temat historii Stowarzyszenia pisał Stanisław Jędrzejczyk, prezes od 1991 roku tejże organizacji, w periodyku „Magazyn Historyczny Farmacji i Medycyny”. To z jego inicjatywy od czerwca tegoż samego roku zaczął ukazywać się kwartalnik „Homeopatia Polska”, który w swoich założeniach miał być kontynuacją czasopism homeopatycznych z okresu międzywojennego; Stanisław Jędrzejczyk: Towarzystwo zwolenników homeopatii (część I). „Magazyn Historyczny Farmacji i Medycyny” 1994, nr 2, s. 19-20; Stanisław Jędrzejczyk: Towarzystwo zwolenników homeopatii (część II). „Magazyn Historyczny Farmacji i Medycyny” 1994, nr 3, s. 27-28.

¹⁸ Pierwszy numer kwartalnika „Homeopatia Polska” (ISSN 0867 6127) ukazał się wiosną 1991 roku. Wydawcą i redaktorem naczelnym pisma był Stanisław Jędrzejczyk, a współtwórcami Towarzystwo Zwolenników Homeopatii Rzeczypospolitej Polskiej. Od 1994 roku nastąpiła zmiana wydawnictwa na Oficynę Wydawniczą Perl. Wysoki poziom publikacji zapewniał zespół redakcyjny w składzie lek. med. Renata Bokinić, lek. med. Ewa Czerwińska, lek. med. Izabela Gromczewska, dr med. Stanisław Jędrzejczyk (redaktor naczelny), lek. med. Katarzyna Pawelec, magister Maciej Sikora (zastępca redaktora naczelnego), dr med. Elżbieta Zamęcka. W skład rady naukowej pisma wchodził natomiast prof. dr hab. n. med. Wiesław Jakubowski, dr n. farm. Jadwiga Biegańska, dr n. med. Jacek Czelej, doktor weterynarii Jędrzej Jaśkowski, dr n. med. Stanisław Jędrzejczyk, dr n. farm. Piotr Koziej i lekarz Robert Zawiślak. „Homeopatia Polska” była kwartalnikiem dla lekarzy i farmaceutów, który przybliżał teorię i praktykę homeopatii i propagował wyniki badań klinicznych, dotyczące leków homeopatycznych. Najwięcej miejsca w czasopiśmie poświęcono badaniom naukowym prowadzonym w zakresie homeopatii na świecie (klinicznym, teoretycznym i metodologicznym), opisom przypadków pacjentów leczonych homeopatycznie w Polsce i na świecie, informacji o lekach homeopatycznych stosowanych w schorzeniach i ich skuteczności, opracowaniom historycznym dotyczącym homeopatii oraz informacjom o szkoleniach, wydawnictwach i publikacjach homeopatycznych; W numerze pierwszym czasopisma, w artykule wstępnym redaktor naczelny określił podstawowe cele kwartalnika, nawiązując do ukazującego się przed wojną pisma „Lekarz Homeopata” („Médécine Homéopathe”). W artykule „Homeopatia dzisiaj” Jacek Czelej przedstawił natomiast podstawowe zasady homeopatii i aktualne badania naukowe dotyczące tej dziedziny. Numer drugi periodyku poświęcono I Krajowemu Sympozjum Homeopatów, które odbył się 8 czerwca 1991 w Koninie. Z kolei numer szósty czasopisma był wydaniem specjalnym poświęconym Historia Towarzystwa Zwolenników Homeopatii Rzeczypospolitej Polskiej w latach 1892-1992. Na łamach czasopisma wielokrotnie ukazywał się również statut Stowarzyszenia. W kwartalniku z czasem zaczęły pojawiać się artykuły sponsorowane omawiające leki firmy Boiron, Dolisos, Dagomed. „Homeopatia Polska” zaliczana jest do najdłuższych wydawanych czasopism z tej dziedziny wiedzy. W 2013 roku ukazał się ostatni numer w wersji papierowej.

Przykładowy artykuł: Henryk Markiewicz: Bolesne miesiączki. „Homeopatia Polska” 2003, nr 13, s. 6-12.

Transformacja ustrojowa zapoczątkowana w 1989 roku doprowadziła 1 maja 2004 roku do przyjęcia Polski do Unii Europejskiej, czego konsekwencją były istotne zmiany zachodzące na krajowym rynku farmaceutycznym. Z perspektywy historii Polski i historii farmacji wydzielenie okresu 1989-2004 jest uzasadnione.

Zakresem terytorialnym pracy jest obszar Polski, ponieważ w omawianym okresie na terenie całego kraju pracowali farmaceuci i była wśród nich rozprowadzana prasa farmaceutyczna.

ZAŁOŻENIA BADAWCZE

Celem dysertacji jest rozpoznanie stanu, uwarunkowań rozwoju i głównej problematyki poruszanej na łamach prasy farmaceutycznej w Polsce w latach 1989-2004. Przyjęto następujące hipotezy badawcze i pomocne w ich weryfikacji (lub falsyfikacji) pytania problemowe:

T1: Przemiany prawne i gospodarcze w Polsce po 1989 roku otworzyły perspektywy rozwoju prasy farmaceutycznej.

- a. Jak kształtowały się podstawy prawne wydawania prasy polskiej w latach 1989-2004?
- b. Czy podstawy te miały znaczenie dla prasy farmaceutycznej?
- c. Czy swoboda prowadzenia działalności gospodarczej i wolność stowarzyszania się wywarły wpływ na tematykę poruszaną na łamach czasopism farmaceutycznych?

T2: Dokonana po 1989 roku transformacja ustrojowa spowodowała przeobrażenia ilościowe na rynku prasy farmaceutycznej.

- a. Jaką ilością tytułów prasowych dysponowała prasa farmaceutyczna w latach 1989-2004?
- b. Jaki był ruch czasopism farmaceutycznych w latach 1989-2004 (statystyka tytułów założonych i zlikwidowanych)?
- c. Ile tytułów farmaceutycznych zostało założonych przed 1989 rokiem i ukazywało się w latach 1989-2004?
- d. Jaki był podział typologiczny prasy farmaceutycznej ze względu na częstotliwość wydania?
- e. Ile tytułów prasowych ze względu na częstotliwość wydania ukazywało się w poszczególnych latach?

- f. Jakie były nakłady wybranych grup typologicznych prasy farmaceutycznej w latach 1989-2004?
- g. Czy na podstawie zebranych danych statystycznych można wyodrębnić okresy, w których ruch wydawniczy dla prasy farmaceutycznej się zmieniał?

T3: Okres transformacji ustrojowej po 1989 roku wpłynął na zawartość treściową polskiej prasy farmaceutycznej.

- a. Jaki był profil tematyczny czasopism farmaceutycznych?
- b. Jakie nowe inicjatywy wydawnicze pojawiły się na rynku polskiej prasy farmaceutycznej w badanym okresie?
- c. Jakie były źródła finansowania czasopism farmaceutycznych?
- d. Jak układały się relacje z reklamodawcami?

T4: Geografia wydawnicza polskiej prasy farmaceutycznej w latach 1989-2004 była zróżnicowana.

- a. Jaki był podział typologiczny prasy farmaceutycznej ze względu na zasięg?
- b. Co rozwijało się szybciej: prasa farmaceutyczna ogólnopolska czy prasa farmaceutyczna regionalna i lokalna?
- c. Gdzie znajdowały się główne ośrodki wydawnicze polskiej prasy farmaceutycznej?
- d. Kto był twórcą, a kto wydawcą polskiej prasy farmaceutycznej?
- e. Jak doszło do wyboru redaktorów naczelnych i czy zmieniali się?

MATERIAŁ I METODY BADAWCZE

Materiałem badawczym są czasopisma farmaceutyczne wydawane w Polsce w latach 1989-2004. Ich zbiory są rozproszone. W rozprawie wykorzystano periodyki przechowywane w zasobach bibliotek, siedzibach izb aptekarskich i zbiorach prywatnych. Czasopisma te mają dla dysertacji wartość źródeł drukowanych.

Ograniczeniem w analizie czasopism była niekompletność i wspomniane rozproszenie poszczególnych tytułów znajdujących się w zbiorach bibliotek. Brak roczników lub pojedynczych numerów utrudniał korzystanie z zasobów. Nawet zdekompletowane roczniki periodyków były jednak cenne z perspektywy autorki.

Autorka pracy prowadziła również rozmowy telefoniczne i korespondencję z okręgowymi izbami aptekarskimi i hurtowniami farmaceutycznymi. Pozwoliło to na uzupełnienie brakujących informacji dotyczących wybranych periodyków. Dużą wartość

miały pisemne relacje oraz wspomnienia redaktor naczelnej „Biuletynu Informacyjnego Śródkowopomorskiej Okręgowej Izby Aptekarskiej w Koszalinie” dr hab. n. farm. Jadwigi Brzezińskiej.

W rozprawie wykorzystano metody nauk historycznych, przede wszystkim analizę porównawczą czasopism, metody genetyczną i statystyczną. Metoda genetyczna pozwoliła ustalić tradycje i przemiany, jakim podlegała polska prasa farmaceutyczna w badanym okresie oraz ukazać okoliczności, w jakich doszło do jej powstania i przekształcenia¹⁹.

W pierwszym etapie pracy ustalono listę tytułów spełniających kryterium definicji polskiej prasy farmaceutycznej kierowanej do farmaceutów wraz z czasem jej ukazywania się. Podstawę do ustalenia tytułów prasy farmaceutycznej stanowiły zasoby czasopiśmiennicze bibliotek i katalogi biblioteczne oraz bibliografie, w tym Polska Bibliografia Lekarska. Punktem wyjścia do sporządzenia bibliografii polskiej prasy farmaceutycznej były również informacje zawarte w „Przewodniku Bibliograficznym” i „Bibliografii Zawartości Czasopism”, a także analiza zbiorów prywatnych farmaceutów, stron internetowych wydawców czasopism farmaceutycznych, katalogów internetowych (na przykład, NUKat) i archiwów izb aptekarskich.

Uzyskano w ten sposób katalog tytułów, który wymagał weryfikacji poprzez analizę zgromadzonego materiału. W związku z tym, że rozprawa miała opierać się na możliwie najpełniejszym materiale, opracowano własny kwestionariusz poszczególnych czasopism farmaceutycznych ukazujących się w latach 1989-2004, oparty na międzynarodowym standardzie stosowanym w bibliotekoznawstwie znanym jako International Standard Bibliographic Description for Serials and Other Continuing Resources. Kwestionariusz, który został opracowany dla potrzeb dysertacji, pozwolił na zebranie następujących informacji: tytuł właściwy, tytuł równoległy, dodatek do tytułu, częstotliwość ukazywania się, data pierwszego wydania, numeracja, wydawnictwo, redaktor, numer ISSN, format, miejsce przechowywania zasobu. Dodatkowo ustalono czy wydawnictwo ciągle przestało się ukazywać lub ukazuje się na bieżąco i czy stanowi kontynuację innego wydania. Kwestionariusz pozwolił na przedstawienie poszczególnych wydawnictw z konsekwentnym zachowaniem elementów opisu i powtarzalnością przyjętych terminów.

---

¹⁹ Jerzy Apanowicz: Metodologia ogólna, Gdynia, Wydawnictwo Bernardinum, 2002; tegoż, Metodologiczne uwarunkowania pracy naukowej, Warszawa, Centrum Doradztwa i Informacji Difin sp. z o.o., 2005; Benon Miśkiewicz: Wstęp do badań historycznych, Wyd. 4. Warszawa- Poznań, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1985; Aleksander Świerżawski: Warsztat naukowy historyka, Łódź, Uniwersytet Łódzki, 1978.

W rezultacie powstała bibliografia poszerzona, zawierająca nader szczegółowy opis tytułów prasowych, które ukazywały się w latach 1989-2004. Dokonano analizy statystycznej prasy farmaceutycznej między innymi pod względem ilości tytułów ukazujących się w badanym okresie, podziału według częstotliwości ukazywania się, typu i wydawnictwa. Następnie przeprowadzono analizę porównawczą, omówiono etapy rozwoju i problematykę poruszaną w prasie farmaceutycznej.

Narzędziem badawczym jest w niniejszej rozprawie opis typologiczny. Według Andrzeja Paczkowskiego, typologia prasy to: „podział całości ruchu prasowo-wydawniczego pod względem treści zawartych (przeważających lub wyłącznych) w poszczególnych pismach oraz pod względem częstotliwości ich ukazywania się. Bez wątpienia podziały te nakładają się wzajemnie, a najczęściej jeden implikuje drugi. Wszakże uprawnione jest przedstawienie obu tych podziałów rozdzielnie”²⁰.

Typologia jako metoda naukowego poznania jest logicznym porządkowaniem i szeregowaniem zbioru przedmiotów lub zjawisk, według porównania ich cech z cechami elementów uznanych za typy w obrębie danego zbioru²¹. Od typologii nie wymaga się, aby była wyczerpująca (nie musi obejmować wszystkich przedmiotów) oraz by była rozłączna (ten sam przedmiot może być zaliczany do różnych grup). Mimo tych logicznych słabości, typologia okazuje się niezastąpiona w nauce o prasie²².

W kryteriach służących do opisu typologicznego każdego medium można wyróżnić między innymi typy prasy, które formułowane są przez cele, funkcje i treść pisma, odbiorców oraz organ wydający, założyciela²³. Zakładając, że odbiorcą polskiej prasy farmaceutycznej jest magister farmacji, technik farmaceutyczny lub ogólnie - osoby z branży farmaceutycznej, a organem wydającym - założycielem zazwyczaj również osoby związane z dziedziną farmacji, to ważnym kryterium podziału staje się zawartość treściowa. Istotnym kryterium jest treść prasy, a ściślej pisząc dwa jej aspekty: aktualność oraz zakres tematyczny. Bez względu na sposób rozumienia pojęcia aktualności prasy, definiowanej jako ważność lub szybkość informacji, to nie sposób pominąć jej związku z czasem. Prasowy charakter periodyku zależy od stopnia aktualności publikowanych w nim treści, a więc co z tym związane częstotliwością ukazywania się danego pisma. Drugim ważnym kryterium treściowym jest zakres tematyczny

---

²⁰ Andrzej Paczkowski: *Prasa polska w latach 1918-1939*, Warszawa, PWN, 1980, s. 444.

²¹ Edward Chudziński: *Słownik wiedzy o mediach*, Warszawa - Bielsko-Biała, Dom Wydawniczy PWN, 2012, s. 137.

²² Walery Pisarek: *Prasa nasz chleb powszedni*, Wrocław, Zakład Narodowy im. Ossolińskich Wydawnictwo, 1978, s. 5-16.

²³ E. Chudziński, dz. cyt., s. 138.

publikowanych tekstów i ilustracji. Przyjmuje się, że periodyk jest tym bardziej prasowy (alternatywą jest na przykład, seria wydawnicza), im bardziej wszechstronna jest jego zawartość²⁴. Jednakże w przypadku czasopism farmaceutycznych możemy mówić jedynie o tematyce celowo zawężanej do potrzeb i zainteresowań czytelniczych odbiorców. Ze względu na cele i funkcje można je zatem zaliczyć do pism specjalistycznych.

Typologia w nauce o środkach masowego przekazu zmierza do wypracowania ogólnych modeli i konfrontacji ich z realnie funkcjonującym systemem mediów. Na tej podstawie dochodzi do objaśnienia systemu prasy, jego struktury, zachodzących w nim procesów oraz wyodrębnieniu systemów związkowych²⁵. Kryteria służące do opisu typologicznego każdego medium można podzielić na: formujące określone typy prasy (organ wydający, cel i zadania pisma, publiczność), wtórne cechy charakteryzujące typ pisma (zespół redakcyjny, szata graficzna, gatunki dziennikarskie, struktura wewnętrzna pisma), formalne cechy charakteryzujące typ pisma (periodyczność, nakład, objętość)²⁶. Dla porównania, Sylwester Dziki, prasoznawca, historyk i teoretyk prasy, proponował, aby dokonywać typologii prasy na podstawie takich kryteriów jak: status organizacyjno-instytucjonalny (instytucja sprawcza, wydawca), funkcje czasopisma, jego tematyka, krąg odbiorców, zasięg kolportażu, częstotliwość ukazywania się, nakład, status prawny, status ekonomiczny, język wydawania, format i objętość, cena, technika druku i obecność wypowiedzi obrazowych²⁷.

Podejście typologiczne może znaleźć zastosowanie w badaniu prasy farmaceutycznej. W rozprawie przeanalizowane zostały następujące cechy czasopism: status organizacyjno-instytucjonalny, zadania, zespół redakcyjny, nakład, zasięg, szata graficzna, format, periodyczność, gatunki dziennikarskie, artykuły naukowe.

KONSTRUKCJA PRACY

Rozprawa ma układ problemowy i składa się z trzech zasadniczych rozdziałów. W pierwszym przedstawiono tło prawne i ekonomiczne wydawania czasopism

²⁴ Walery Pisarek: *Prasa nasz chleb powszedni*, Wrocław, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1978, s. 5-16.

²⁵ Typologia odzwierciedla powstanie analizowanego systemu, prognozuje rozwój i wyjaśnia prawidłowości jego funkcjonowania. Wyjaśnia także specyficzne prawidłowości odnoszące się do oddzielnych grup pism, które powstają w wyniku procesów integracji, współistnienia i dyferencjacji w systemie środków masowego przekazu. Typologiczne podejście zakłada również systemowe badanie zjawisk w ich wzajemnym oddziaływaniu i współzależności.

²⁶ Marian Gierula: *Prasa lokalna*. W: *Słownik wiedzy o mediach*, Warszawa - Bielsko-Biała, Dom Wydawniczy PWN, 2007, s. 137-138.

²⁷ Sylwester Dziki: *Próba skonstruowania schematu ogólnej typologii prasy*. „Zeszyty Prasoznawcze” 1970, nr 4, s. 5-20.

farmaceutycznych w latach 1989-2004 oraz nakreślono rynek wydawniczy i czytelniczy prasy farmaceutycznej. Rozdział drugi został poświęcony charakterystyce ogólnej czasopism farmaceutycznych. Przedstawiono w nim wyniki badań stanu ilościowego, częstotliwości i trwałości wydawniczej czasopism, ich nakładu i formatu. W rozdziale tym opisano również szatę graficzną (oprawa, materiał ilustracyjny) periodyków oraz ich źródła finansowania. Rozdział zawiera także opis sposobu dystrybucji polskiej prasy farmaceutycznej (obszar kolportażu, sposoby prenumeraty, odbiorcy). Z kolei rozdział trzeci zawiera analizę zawartości treściowej najbardziej stabilnych tytułów farmaceutycznych czasopism podzielonych na grupy według kryterium wydawcy. Uwzględniono sylwetki redaktorów i sporządzono wykaz większości autorów, którzy mieli znaczny wpływ na kształt czasopism. Scharakteryzowano stałe działy i cykle tematyczne. Analiza ta pozwala na ustalenie funkcji czasopism farmaceutycznych w omawianym okresie. Dysertację zamyka zawierające wnioski zakończenie. Do pracy doktorskiej dołączono aneksy. Są nimi: bibliografia czasopism farmaceutycznych wydawanych w Polsce w latach 1989-2004 oraz krótka charakterystyka izb aptekarskich wraz z opisem zasięgu czytelniczego biuletynów samorządów aptekarskich w Polsce.

STAN BADAŃ NAD HISTORIĄ POLSKIEJ PRASY FARMACEUTYCZNEJ I JEJ TRADYCJE

Prasa farmaceutyczna stanowi ważne źródło do badań nad dziejami farmacji. Pozwala poznać przebieg wydarzeń historycznych dotyczących zawodu farmaceuty i służy rekonstrukcji funkcjonujących w danym czasie wartości i idei, a także postępu naukowo-technicznego. Badania nad prasą i jej rolą społeczną oraz zmiany jakie zachodzą na rynku prasowym, budzą w ostatnich latach zainteresowanie przedstawicieli różnych dyscyplin naukowych.

Dotychczas nie podjęto jednak badań nad polską prasą farmaceutyczną okresu 1989-2004. Powstały opracowania dotyczące jej historii w XIX wieku i pierwszej połowie XX wieku. Analiza tych publikacji²⁸ pozwala stwierdzić, że czasopisma farmaceutyczne rozwijały się wtedy przede wszystkim z inicjatywy i dzięki działalności organizacji aptekarskich²⁹.

---

²⁸ Aleksander Drygas: Z dziejów towarzystw farmaceutycznych w Polsce. „Archiwum Historii i Filozofii Medycyny” 1990, t. 53, z. 3, s. 93; Teresa Ostrowska: Polskie czasopiśmiennictwo lekarskie na Wileńszczyźnie w XIX wieku. „Rocznik Historii Czasopiśmiennictwa Polskiego” 1968, 7/1, s. 13-15; Stanisław Proń: Museum Poloniae Pharmaceuticum, Warszawa, Państwowy Zakład Wydawnictw Lekarskich, 1967, s. 64; Grażyna Wrona: Naukowe Czasopisma Medyczne i Farmaceutyczne w Polsce w latach 1918-1939. „Rocznik Historii Prasy Polskiej” 2001, z. 1(7) s. 57-60.

²⁹ Rozpoznano, że polska prasa farmaceutyczna początkami sięga XIX wieku, kiedy to w roku 1819 powstał Wydział Farmaceutyczny Towarzystwa Lekarskiego w Wilnie, który w latach 1820-1822 wydawał czasopismo „Pamiętnik Farmaceutyczny Wileński”. Wśród członków Towarzystwa Lekarskiego znajdowali się aptekarze,

W latach 1939-1944 czasopisma farmaceutyczne w języku polskim wydawali okupanci niemieccy. Kolejny trudny okres dla aptekarstwa polskiego stanowiły lata po II wojnie światowej. Naczelna Izba Aptekarska, bezpośrednio po jej założeniu, powołała Farmaceutyczny Instytut Wydawniczy, który wydawał czasopismo „Farmacja Polska”. Wcześniej, w celu podniesienia poziomu naukowego farmaceutów, izby aptekarskie organizowały dla swoich członków akcje odczytowe, które miały duże znaczenie do 1947 roku, gdy nie istniały jeszcze oddziały Polskiego Towarzystwa Farmaceutycznego. Tym samym celem służyło utworzenie organów prasowych NIA, takich jak „Farmacja Polska” w 1945 roku i „Acta Poloniae Pharmaceutica” w 1946 roku. Wspomniany Farmaceutyczny Instytut Wydawniczy z czasem rozszerzył swoją akcję wydawniczą³⁰.

Pierwszym redaktorem wspomnianej „Farmacji Polskiej” został mgr Bogusław Borkowski. Pod jego redakcją ukazało się siedem pierwszych numerów czasopisma. Drugim redaktorem periodyku był mgr Edmund Szyszko, pełniący tę funkcję w latach 1946-1968. Kolejnym zaś wybrano Jana Piaseckiego, kierownika działu naukowego Polfa (od 1968 roku do 1970 roku), a następnie od 1971 roku Jana Podlewskiego, który w latach 1951-1971 był

---

którzy początkowo brali udział we wspólnych posiedzeniach Towarzystwa, jednak później uznali, że na posiedzeniach zbyt mało czasu poświęca się tematyce farmaceutycznej i postanowili zachować odrębność tworząc wspomniany Wydział. Czołowymi przedstawicielami dawnej prasy zawodowej aptekarstwa polskiego było także Galicyjskie Towarzystwo Aptekarskie we Lwowie, założone w 1869 roku, które od roku 1874 wydawało „Czasopismo Galicyjskiego Towarzystwa Aptekarskiego we Lwowie”. Od roku 1919 pismo przekształciło się w „Nowe Czasopismo Aptekarskie”, a później „Czasopismo Aptekarskie”. W latach 1874-1939 ukazywały się w Warszawie „Wiadomości Farmaceutyczne” będące organem Warszawskiego Towarzystwa Farmaceutycznego, założonego 22 kwietnia 1872 roku. W 1922 roku „Wiadomości Farmaceutyczne” stały się pismem Polskiego Powszechnego Towarzystwa Farmaceutycznego. Od roku 1898 Galicyjskie Towarzystwo Farmaceutyczne „Unitas” w Krakowie wydawało „Kronikę Farmaceutyczną”, która została przeniesiona do Warszawy w roku 1923, jako organ Związku Zawodowego Farmaceutów Pracowników w RP. W latach 1922-1934 w Warszawie ukazywał się również kwartalnik pod nazwą „Roczniki Farmacji” wydawany przez Towarzystwo Popierania Nauk Farmaceutycznych „Lechicja”. Ponadto jako organ stowarzyszenia Nowa Farmacja, które powstało w 1931 roku, wydawana była w Warszawie „Farmacja Współczesna”. W formie dodatku do „Farmacji Współczesnej” od 1937 roku do 1939 roku ukazywał się dwumiesięcznik „Acta Poloniae Pharmaceutica”. W 1937 roku Towarzystwo Przemysłu Chemiczno-Farmaceutycznego Magister Klawe rozpoczęło natomiast publikację dwumiesięcznika „Farmacja”. Znany zaś czasopismem zielarskim wydawanym w Polsce w latach 1928-1930 były „Rośliny Lecznicze i Przemysłowe” Towarzystwa Popierania Produkcji Roślin Leczniczych w Polsce. W latach 1929-1930 miesięcznik ukazywał się jako dodatek do „Kroniki Farmaceutycznej”. Po likwidacji towarzystw takich jak Towarzystwo Popierania Produkcji Roślin Leczniczych w Polsce oraz Związku Producentów Roślin Leczniczych i Przemysłowych powstał Polski Komitet Zielarski, który objął patronatem „Wiadomości Zielarskie”. Miesięcznik ten ukazywał się w latach 1933-1939. W pierwszym okresie istnienia stanowił bezpłatny dodatek do „Wiadomości Farmaceutycznych”, a w lipcu 1934 uzyskał samodzielność wydawniczą.

³⁰ ba: Materiały autorskie Okręgowych Izb Aptekarskich: Rys historyczny. W: 10 lat samorządu aptekarskiego 1991-2001. Warszawa, Naczelna Izba Aptekarska, 2001, s. 4; Katarzyna Hanisz: Z tradycji samorządu aptekarskiego w Polsce. (Główne kierunki działalności samorządu aptekarskiego w Polsce w latach 1945-1950). „Magazyn Historyczny Farmacji i Medycyny” 1994, nr 4, s. 23-24.

sekretarzem tegoż czasopisma. Od 1975 roku redaktorem „Farmacji Polskiej” była dr n. farm. Alina Zduńska, zastępcą dr n. farm. Janina Kamińska, a sekretarzem Krystyna Serafin³¹.

„Farmacja Polska” ukazywała się jako miesięcznik, a od stycznia 1958 roku do marca 1966 roku jako dwutygodnik. Jednakże długi czas oczekiwania na gotowy materiał do druku, dochodzący do 3 miesięcy, zmusił redakcję do ponownego przekształcenia czasopisma w miesięcznik. W pierwszych pięciu latach działalności do 6 stycznia 1951 roku „Farmacja Polska” wydawana była przez Instytut Wydawniczy przy Naczelnej Izbie Aptekarskiej im. prof. dr. B. Koskowskiego. Przewodniczącym Instytutu był wówczas mgr Edmund Szyszko. Po upaństwowieniu aptek w 1951 roku druk czasopisma realizował Państwowy Zakład Wydawnictw Lekarskich (PZWL), a patronat nad nim przejęło Polskie Towarzystwo Farmaceutyczne. Po przejściu przez Towarzystwo czasopismo uzyskało podtytuł „Czasopismo poświęcone zagadnieniom ideologicznym, naukowym i społeczno-zawodowym”. „Farmacja Polska” miała wówczas charakter zawodowy i poświęcona była głównie zagadnieniom naukowym i społecznym. W pierwszych latach działalności większość publikowanych prac poruszała problematykę historyczną. W czasopiśmie znajdowały się również artykuły obrazujące ogół przemian, jakim podlegał zawód aptekarza. Oprócz szerokiej treści historycznej na łamach czasopisma drukowano materiały dotyczące wydarzeń bieżących. Zgodnie z „duchem czasu” publikowano też wiadomości o obchodach świąt państwowych. Duże znaczenie miały także zamieszczone w periodyku życiorysy przedstawicieli zawodu, nekrologi, a także dane statystyczne na temat rozwoju farmacji polskiej³². W 1971 roku Polskie Towarzystwo Farmaceutyczne założyło kolejny periodyk, „Bromatologię i Chemię Toksykologiczną” wydawaną jako kwartalnik³³.

Oprócz Polskiego Towarzystwa Farmaceutycznego, przed 1989 rokiem działało jeszcze Polskie Towarzystwo Historii Medycyny i Farmacji. Obie organizacje umożliwiały rozwijanie zainteresowań aptekarzy w dziedzinie historii farmacji. Stąd też wielu farmaceutów poświęcało swój czas na poszukiwanie archiwaliów i na ich podstawie odtwarzano historię aptek, szpitali, biografie farmaceutów i lekarzy. Dzięki temu powstawały ciekawe prace publikowane w „Farmacji Polskiej”, „Archiwum Historii i Filozofii Medycyny”, „Zdrowiu Publicznym” czy

---

³¹ Joanna Warmuzińska-Wnuk: Czasopismo „Farmacja Polska” jako źródło do historii zawodu farmacji. „Medycyna Nowożytna” 2008, nr 15/1-2, s. 156-161.

³² Jadwiga Brzezińska: Przegląd czasopisma „Farmacja Polska” za lata 1951-1955 w aspekcie zainteresowań historyka farmacji. „Historia Farmacji” 2009, nr 8, s. 561-562; Włodzimierz Głowacki: Ćwierćwiecze czasopisma „Farmacja Polska” (1945-1969). „Farmacja Polska” 1970, nr 2, s. 87-102.

³³ Katalogi Biblioteki Narodowej [online]. [Dostęp 27 października 2018]. Dostępny w Internecie: <<http://katalogi.bn.org.pl/iii/encore/record/CRb1483502Sbromatologia%20i%20chemiaOrightresultUX6?lang=pol&suite=cobalt>>

też „Służbie Zdrowia”. Miało to istotne znaczenie w kształtowaniu etosu farmaceuty. Rok 1989 przyniósł natomiast zmiany nie tylko w funkcjonowaniu środowiska farmaceutycznego, ale wpłynął także na powstanie nowych periodyków jak i zmianę tematyki prasy farmaceutycznej³⁴.

Podsumowując, historia prasy farmaceutycznej została dość dobrze opracowana do roku 1939³⁵, nieco gorzej za lata 1945-1989, a nie podjęto jeszcze badań nad polską prasą farmaceutyczną lat 1989-2004.

---

³⁴ Lidia Czajka: Jubileusz prywatnych aptek. „Czasopismo Aptekarskie” 2000, nr 2, s. 46-49.

³⁵ Problematyka ta została dobrze opisana przez Grażynę Wronę w artykule „Naukowe czasopisma medyczne i farmaceutyczne w Polsce w latach 1918-1939”, który ukazał się w „Rocznikach Historii Prasy Polskiej” 2001, z. 1(7).

---

1. Warunki rozwoju prasy farmaceutycznej w latach 1989-2004

1.1. PODSTAWY PRAWNE DZIAŁALNOŚCI CZASOPISMIENNICZEJ

Wraz z zapoczątkowaną w 1989 roku transformacją ustrojową Polski nastąpiła swoboda publikowania i wydawania. Przejawem demokratyzacji systemu politycznego w Polsce było między innymi przywrócenie wolności słowa, rozumianej jako podstawowe prawo człowieka do informacji³⁶. Wspomniana już ustawa z dnia 23 grudnia 1988 roku o działalności gospodarczej weszła w życie 1 stycznia 1989 roku, znosząc potrzebę udzielania zezwolenia na prowadzenie działalności wydawniczej i poligraficznej. Odtąd wystarczyło jedynie zgłoszenie takiej działalności do ewidencji prowadzonej przez terenowe organy administracji państwowej³⁷.

Warto odnotować ustawę z 29 maja 1989 roku o zmianie ustawy o kontroli publikacji i widowisk, która doprowadziła, poprzez określenie rodzaju publikacji niepodlegających kontroli wstępnej, do podejmowania niczym nieskrępowanych inicjatyw czasopiśmienniczych przez szkoły wyższe, placówki Polskiej Akademii Nauk, instytuty naukowo-badawcze, samodzielne placówki naukowo-dydaktyczne, stowarzyszenia i różne przedsiębiorstwa³⁸. Zagadnienie wolności prasy zostało ostatecznie uregulowane ustawą z 11 kwietnia 1990 roku o uchyleniu ustawy o kontroli publikacji i widowisk, zniesieniu organów tej kontroli oraz o zmianie ustawy Prawo prasowe³⁹. Od 7 czerwca 1990 roku artykuł 1 ustawy Prawo prasowe stanowił, że: „prasa zgodnie z Konstytucją Rzeczypospolitej Polskiej, korzysta z wolności wypowiedzi i urzeczywistnia prawo obywateli do ich rzetelnego informowania, jawności życia publicznego oraz kontroli i krytyki społecznej”.

Jest rzeczą zrozumiałą, że przemiany, jakie zaszły po roku 1989, miały bezpośredni wpływ na rynek prasowy w Polsce. Wyeliminowano cenzurę oraz zlikwidowano Robotniczą Spółdzielnię Wydawniczą „Prasa-Książka-Ruch”, która była monopolistą na rynku wydawniczym w komunistycznej Polsce (ustawa z dnia 22 marca 1990 roku o likwidacji Robotniczej Spółdzielni Wydawniczej „Prasa-Książka-Ruch”)⁴⁰.

---

³⁶ Ryszard Filas: Prasa ogólnokrajowa po 1989 roku. W: Słownik wiedzy o mediach. Warszawa, Dom Wydawniczy PWN, 2007, s. 108-125.

³⁷ Dz.U. z 1988 Nr 41, poz. 324.

³⁸ Dz.U. z 1989 Nr 34, poz. 186.

³⁹ Dz.U. z 1990 Nr 29, poz. 173.

⁴⁰ Dz.U. z 1990 Nr 21, poz. 125 z późn. zm.; Wiesław Sonczyk: RSW „Prasa-Książka-Ruch” w procesie transformacji rynku prasowego w 1989 roku. „Rocznik Historii Prasy Polskiej” 2010, tom XIII, zeszyt 1-2 (25-6), s. 311-331.

Likwidacja największego koncernu prasowego w Polsce spowodowała przekształcenia własnościowe w mediach. Transformacja prasy według ustawy o likwidacji RSW przebiegała trzema drogami: przez tworzenie dziennikarskich spółdzielni pracy i powierzenie im tytułów, poprzez organizowanie przetargów i poprzez przekazywanie nieprzejętych w powyższych przypadkach tytułów na Skarb Państwa. Prawie wszystkie tytuły czasopism zmieniły zatem właścicieli⁴¹. Znowelizowane prawo prasowe umożliwiło wydawanie czasopisma każdemu pełnoletniemu i niekaranemu obywatelowi Polski. Wydawcy zagraniczni musieli natomiast uzyskać zgodę Ministerstwa Spraw Zagranicznych. W konsekwencji na rynku prasowym nastąpiły przeobrażenia ilościowe i jakościowe środków masowego przekazu. Rozszerzyła się znacznie ilość tytułów prasowych, a oficjalne rozwiązanie Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej, które nastąpiło 29 stycznia 1990 roku, przyczyniło się do likwidacji wielu pism partyjnych. Przemiany społeczno-polityczne oraz prawne wolnego rynku spowodowały, że nowe czasopisma były odmienne pod względem merytorycznym i typologicznym⁴². Prasa po roku 1989 stała się komercyjna, pluralistyczna, zdecentralizowana i często sprywatyzowana. Na początku lat 1990 miał również miejsce ogromny postęp techniczny, co umożliwiło zmiany w wyglądzie prasy pod względem graficzno-edytorskim. W redakcjach pojawiły się komputery, a w drukarniach nowe techniki drukowania pism, które umożliwiły wprowadzenie większej ilości kolorów i polepszenie jakości zdjęć. Państwo wycofało się z dotowania większości czasopism zawodowych i naukowych. W prasie pojawiła się reklama, która w przeciągu kilku lat stała się podstawowym źródłem dochodu większości wydawnictw ciągłych⁴³.

Narodziła się także konkurencja rynkowa. Dodatkowo w okresie transformacji prasy pojawiło się zjawisko obecności kapitału zagranicznego w polskich mediach, co budziło wiele negatywnych emocji⁴⁴. Ryszard Filas rozróżnił pięć początkowych faz transformacji prasy⁴⁵:

- I faza - od maja 1989 do połowy 1991,

---

⁴¹ Włodzimierz Chorążki: Prasa lokalna i sublokalna w Polsce 1989-1991. „Zeszyty Prasoznawcze” 1991, nr 3-4 (128), s. 42-43; Elżbieta Ciborska: Transformacja prasy byłej PZPR. „Zeszyty Prasoznawcze” 1992, nr 1-2 (129), s. 88-101.

⁴² Zbigniew Bajka: Polska prasa codzienna 1990-1991. „Zeszyty Prasoznawcze” 1991, nr 3-4 (128), s. 29-41; Sylwester Dziki: Zmiany oferty prasowo-wydawniczej (1990-1991). „Zeszyty Prasoznawcze” 1991, nr 3-4 (128), s. 21-28.

⁴³ Janusz Adamowski: Reklama w mediach, a nowe zjawiska społeczno-kulturowe w Polsce. „Zeszyty Prasoznawcze” 1997, nr 1-2 (149-150), s. 64-69.

⁴⁴ Zbigniew Bajka: Kapitał zagraniczny w polskich mediach. „Zeszyty Prasoznawcze” 1994, nr 1-2 (137), s. 5-22.

⁴⁵ Ryszard Filas: Dziesięć lat przemian mediów masowych w Polsce 1989-1999. „Zeszyty Prasoznawcze” 1999, nr 1-2 (157-158), s. 31-58; Ryszard Filas: Pięć lat przemian mediów masowych w Polsce: bilans wstępny. „Zeszyty Prasoznawcze” 1994, nr 1-2 (137), s. 57-66.

- II faza - do końca 1992,
- III faza - od początku 1993 do końca sierpnia 1994,
- IV faza - od września 1994 do końca 1996,
- V faza - od 1997 roku.

W pierwszej fazie rynek prasowy w Polsce zaczął się dynamicznie rozwijać. Nastąpił żywiołowy rozwój licznych niezależnych inicjatyw wydawniczych (głównie czasopism lokalnych). Równocześnie stare tytuły weszły na drogę przekształceń polegających przede wszystkim na modyfikacji: tytułów, korekcie graficznej i zmianie wielkości nakładu. Dzięki temu prasa miała pozyskać szerszy krąg czytelników⁴⁶. W fazie drugiej, od połowy 1991 roku do końca roku 1992, nastąpiło wyraźne zaznaczenie się elementów nowego ładu na rynku prasowym oraz poszerzenie oferty mediów elektronicznych. Rok 1993 otworzył trzecią fazę przemian mediów w Polsce. Ważne stały się media elektroniczne (radio, telewizja). Ustawa o radiofonii i telewizji z 29 grudnia 1992 roku nadała prawo działalności zarówno programom Polskiego Radia i telewizji publicznej, jak i prywatnym rozgłośniom oraz stacjom telewizyjnym. Na rynku prasowym natomiast umocniły się nowe tytuły i pojawiła się obecność kapitału zagranicznego w polskich mediach⁴⁷. Faza czwarta, według Ryszarda Filasa, to faza „zagospodarowania rynku po pierwszym procesie koncesyjnym i inwazji tygodników niemieckich” (od września 1994 do końca 1996 roku), natomiast piąta faza to „nowy podział rynku mediów i postępująca specjalizacja wydawnictw” (od początku 1997 roku)⁴⁸.

Sytuacja na polskim rynku medialnym ponownie wyraźnie zmieniła się pomiędzy 2003 a 2004 rokiem. Rok 2003 zamknął fazę „rosnącej dominacji mediów elektronicznych w warunkach kryzysu ekonomicznego”⁴⁹, a rok 2004 otworzył fazę „przebudowy oferty mediów tradycyjnych wobec spodziewanej inwazji nowych technologii medialnych”⁵⁰.

---

⁴⁶ R. Filas, *Dziesięć lat przemian...*, s. 31-58.

⁴⁷ Tadeusz Kowalski: *Formy i przesłanki obecności kapitału zagranicznego w mediach drukowanych*. „Zeszyty Prasoznawcze” 1998, nr 1-2 (153-154), s. 36-56.

⁴⁸ Katharina Hadamik: *Transformacje w mediach Europy Środkowo-Wschodniej*. „Zeszyty Prasoznawcze” 2004, nr 1-2 (177-178), s. 32-91.

⁴⁹ Ryszard Filas: *Rośnie dominacja mediów elektronicznych - nowa faza przemian polskiego rynku*. „Zeszyty Prasoznawcze” 2003, nr 3-4 (175-176), s. 7-34.

⁵⁰ Ryszard Filas: *Rynek prasy codziennej w Polsce przed Faktem i z Faktem*. „Zeszyty Prasoznawcze” 2005, nr 3-4 (183-184), s. 7-32.

1.2. REPRYWATYZACJA APTEK I REAKTYWACJA SAMORZĄDU APTEKARSKIEGO JAKO TŁO PRZEMIAN PRASY FARMACEUTYCZNEJ

O odrodzeniu aptekarstwa w Polsce zaczęto rozmawiać już w 1981 roku, ale stan wojenny nie pozwolił na wprowadzenie żadnej inicjatywy w życie. Dopiero ustawa z dnia 23 grudnia 1988 roku o działalności gospodarczej dała realne szanse na własny samorząd. W roku 1991 uchwalono wspomnianą ustawę, która przywróciła samorząd zawodowy aptekarzy. W pierwszej kolejności włączono pod obrady Sejmu projekt ustawy o izbach farmaceutycznych. Dnia 19 stycznia 1990 roku odbyło się w Sejmie pierwsze czytanie projektu ustawy, co do którego nie było jednomyślnego stanowiska. Doktor Stanisław Vogel w wywiadzie dla czasopisma „Aptekarz Polski” powiedział że: „nikt nie kwestionował konieczności i celowości powołania samorządu jako izby farmaceutycznej. Jeżeli istniały takie odmienne poglądy wśród części koleżanek i kolegów, jak dalsze prace nad ustawą pokazały, to się nie ujawniały, nie były głośno artykułowane. Niemniej w pewnym momencie doszło do wyraźnego podziału wśród farmaceutów. Jedni, skupieni wokół PTFarm-u, ale nie tylko, optowali za izbami farmaceutycznymi, inni za izbami aptekarskimi”⁵¹.

Przedstawiciele Zespołu Farmaceutycznego Sekcji Krajowej Służby Zdrowia przy Niezależnym Samorządnym Związku Zawodowym Solidarność, któremu przewodniczył dr Stanisław Vogel, byli za ustawą o izbach aptekarskich, natomiast inicjator projektu czyli Polskie Towarzystwo Farmaceutyczne opowiedziało się za izbami farmaceutycznymi. Wobec groźby wycofania projektu z Sejmu, ówczesny prezes PTFarm prof. Witold Wieniawski, wyraził zgodę na zmianę projektu ustawy o izbach farmaceutycznych na ustawę o izbach aptekarskich, która została uchwalona dnia 19 kwietnia 1991 roku. Minister Zdrowia powołał Komitet Organizacyjny Izby Aptekarskich, który zebrał się na pierwszym posiedzeniu w dniu 29 lipca 1991 roku⁵². Rozpoczął się okres tworzenia od podstaw izb aptekarskich, które stawały się instytucjami sprawczymi periodyków adresowanych do swoich członków. W ciągu czterech miesięcy opracowano podstawy prawne powołania okręgowych izb aptekarskich. W dniach 13-14 grudnia 1991 roku odbył się I Krajowy Zjazd Aptekarzy w Warszawie, który zakończył formowanie wszystkich struktur izb aptekarskich w Polsce. I tak też polscy farmaceuci, w okresie budowania gospodarki rynkowej i wielkich oczekiwań społecznych, rozpoczęli

---

⁵¹ Stanisław Vogel: Szansy nie zaprzepaściliśmy. „Aptekarz Polski” 2011, nr 61, s. 26-28.

⁵² Agnieszka Zimmermann, Lubomira Wengler, Leszek Pawłowski: Prawne aspekty funkcjonowania samorządu aptekarskiego w Polsce, wybrane zagadnienia. „Farmacja Polska” 2009, nr 2, s. 109-113.

zakładanie i inwestowanie we własne apteki, stając się uczestnikami wielkiej gry kapitałowej prowadzonej w pewnym stopniu za pomocą prasy farmaceutycznej⁵³.

Na początku lat 1990 jednym z głównych tematów w dopiero kształtującej się prasie farmaceutycznej były relacje z przebiegu powstawania samorządu aptekarskiego. Zanim jednak do tego doszło warto przypomnieć wydarzenia, które miały miejsce 8 stycznia 1951 roku. Sejm uchwalił wówczas cztery ustawy farmaceutyczne: o przejęciu aptek na własność państwa⁵⁴, o aptekach⁵⁵, o zniesieniu izb aptekarskich⁵⁶, o środkach farmaceutycznych i odurzających oraz artykułach sanitarnych⁵⁷. Realizując ustawę o przejęciu aptek, państwo zabrało prywatnym właścicielom ich apteki, mienie ruchome jak i znaki towarowe, patenty, licencje, a nawet zablokowało konta bankowe. Aptekarze w ciągu jednego dnia zostali pozbawieni majątku rodzinnego⁵⁸. Konieczność zwrotu aptek byłym właścicielom lub ich spadkobiercom podniesiono dopiero po 1989 roku. Obok reaktywacji samorządu aptekarskiego był to drugi główny wątek tematyczny poruszany w prasie farmaceutycznej⁵⁹.

Transformacja ustrojowa, która rozpoczęła się w Polsce po 1989 roku, dała nadzieję właścicielom i ich spadkobiercom, że zostanie rozwiązany problem utraconych własności. W prasie farmaceutycznej zwracano jednak uwagę, że prywatyzacja aptek nie weszła w życie na podstawie ustawy, tylko na podstawie listu podsekretarza stanu w Ministerstwie Zdrowia i Opieki Społecznej do dyrektorów Cefarmów, datowanego na 15 listopada 1989 roku. Stwierdzono w nim, że w wyniku dyskusji z reprezentantami społeczności farmaceutycznej, stworzono ramowy projekt sprzedaży aptek osobom prywatnym. Chociaż w liście postulowano, aby preferować byłych właścicieli aptek lub ich spadkobierców, potem pracowników aptek, a w następnej kolejności osoby spoza niej, to – jak zauważali autorzy artykułów - procedura sprzedaży zazwyczaj nie odbywała się zgodnie z wytycznymi⁶⁰.

---

⁵³ Ustawa o izbach aptekarskich z dnia 19 kwietnia 1991 r., Dz.U. Nr 44 z dn. 14 maja 1991 r., ustawa weszła w życie 28 maja 1991 r.; Henryk Chwiałkowski: Nad projektem ustaw o Izbach Farmaceutycznych (głos w dyskusji). „Czasopismo Aptekarskie” 1999, nr 3, s. 188-189; Zenon Wolniak: Renesans Samorządu Aptekarskiego. „Aptekarz Polski” 2016, nr 122, s. 15-16.

⁵⁴ Dz.U. z 1951 Nr 1, poz. 1.

⁵⁵ Tamże, poz. 2.

⁵⁶ Tamże, poz. 3.

⁵⁷ Tamże, poz. 4.

⁵⁸ Wojciech Geyer: Upaństwowienie aptek. „Magazyn Historyczny Farmacji i Medycyny” 1994, nr 2, s. 15-17.

⁵⁹ Elżbieta Rutkowska: Działalność Stowarzyszenia Byłych Właścicieli Aptek i Wytwórni Farmaceutycznych oraz Ich Rodzin „Aptekarze” w latach 1990-2008. „Farmacja Polska” 2009, nr 65(3), s. 197-202.

⁶⁰ Daniela Grodzicka: Powstanie i rozwój aptek prywatnych w Łodzi w latach 1989-1993. Dodatek do „Czasopisma Aptekarskiego”: „Aptekarstwo w Polsce i na świecie”. 1995, nr 4, s. 35; Sławomir Lipski, Janusz Donigiewicz: Oczekując na sprawiedliwość. „Czasopismo Aptekarskie” 2000, nr 1-4, s. 24-25.

Kiedy Ministerstwo Zdrowia rozpoczęło wydawanie koncesji na prowadzenie aptek prywatnych, a Przedsiębiorstwo Zaopatrzenia Farmaceutycznego Cefarm, zaczęło sprzedaż aptek, a więc w kwietniu 1989 roku, dawni właściciele aptek bądź ich spadkobiercy rozpoczęli starania o zwrot przejętego mienia, pisząc listy do dyrekcji Przedsiębiorstwa Zaopatrzenia Farmaceutycznego Cefarm, prezydenta, Ministerstwa Zdrowia, Ministerstwa Przekształceń Własnościowych, Ministerstwa Sprawiedliwości, Rzecznika Praw Obywatelskich i innych organów rządowych. W 1990 roku powołali nawet Stowarzyszenie Byłych Właścicieli Aptek i Wytwórni Farmaceutycznych oraz Ich Rodzin „Aptekarze”, wydające własny periodyk, o którym informowali na łamach czasopism ogólnopolskich adresowanych do środowiska farmaceutycznego⁶¹. Działania te nie odniosły rezultatów z powodu braku właściwych przepisów prawnych, a PZF Cefarm w Warszawie zawiadomił nadawców listów, że nawet gdyby byli właściciele aptek i ich spadkobiercy chcieli wykupić apteki, to obowiązujące przepisy prawne nie przewidują pierwszeństwa dla tej grupy osób. Członkowie Stowarzyszenia Byłych Właścicieli Aptek i Wytwórni Farmaceutycznych oraz Ich Rodzin „Aptekarze”, broniąc swoich praw, podejmowali wiele akcji protestacyjnych w środkach masowego przekazu. Nawiązali kontakt z Naczelną Izbą Aptekarską i Polskim Towarzystwem Farmaceutycznym, a na podstawie materiałów przekazanych do redakcji periodyków farmaceutycznych, ukazało się szereg artykułów na ten temat. W badanym okresie grono Stowarzyszenia liczyło ponad 800 członków, z czego ponad 65% stanowili farmaceuci. Wielu z nich zmarło, nie doczekawszy się rekompensaty ani zwrotu utraconego mienia, co wskazywało na nieskuteczność interwencji podejmowanych na łamach czasopism farmaceutycznych⁶².

---

⁶¹ Sławomir Lipski: Stowarzyszenie Byłych Właścicieli Aptek i Wytwórni Farmaceutycznych „Aptekarze”. „Czasopismo Aptekarskie” 1994, nr 6-7, s. 4-5; Sławomir Lipski: Geneza i działalność Stowarzyszenia Byłych Właścicieli Aptek i Wytwórni Farmaceutycznych oraz ich Rodzin „Aptekarze”. „Farmacja Polska” 1991, nr 2, s. 102.

⁶² Beata Kluge: Reprywatyzacja. „Przegląd Farmaceutyczny, Biuletyn Informacyjny Gdańskiej Okręgowej Izby Aptekarskiej” 1999, nr 85, s. 61-67; Bazyli Leszczyłowski: 10-lecie Izb Aptekarskich w III Rzeczypospolitej (Jubileusz młody, ale bogaty w osiągnięcia). „Farmacja Krakowska, Biuletyn Okręgowej Izby Aptekarskiej w Krakowie” 2002, nr 1, s. 13-16; Sławomir Lipski: Z obrad Stowarzyszenia Byłych Właścicieli Aptek i Wytwórni Farmaceutycznych oraz Ich Rodzin „Aptekarze”. „Czasopismo Aptekarskie” 1996, nr 6-7, s. 116-117; Elżbieta Rutkowska: Działalność Stowarzyszenia Byłych Właścicieli Aptek i Wytwórni Farmaceutycznych oraz ich Rodzin „Aptekarze” w latach 1990-2008. „Farmacja Polska” 2009, nr 65(3), s. 197-202; Zarząd Stowarzyszenia Byłych Właścicieli Aptek i Ich Rodzin „Aptekarze”: Z redakcyjnej poczty. „Czasopismo Aptekarskie” 1994, nr 10, s. 13; XVII Międzynarodowe Targi Farmaceutyczne „Lek w Polsce”: „Farmacja Polska” 1998, nr 22, s. 1053-1055.

1.3. LIBERALIZACJA RYNKU FARMACEUTYCZNEGO CZYNNIKIEM ROZWOJU PRASY ZAWODOWEJ

Rynek detalicznej dystrybucji farmaceutyków może być zamknięty, co wynika z limitowania liczby aptek poprzez wydawanie koncesji na podstawie określonych kryteriów geograficznych i demograficznych, albo otwarty, oparty na zasadzie liberalizmu gospodarczego i ustawowej, ale ograniczonej, kontroli państwa. W latach 1989-2004 rynek farmaceutyczny był otwarty, co związane było z liberalizacją życia gospodarczego, jaka dokonała się na początku lat 1990. Miało to jednak wpływ na powstawanie – negatywnych w odczuciu farmaceutów publikujących na łamach prasy zawodowej – zjawisk rynkowych, takich jak tworzenie aptek działających na podstawie prawa handlowego i zakładanie aptek przez osoby niebędące magistrami farmacji⁶³.

Zasada swobody prowadzenia działalności gospodarczej i liberalizacja rynku farmaceutycznego niewątpliwie wywarły wpływ na tematykę poruszaną na łamach czasopism farmaceutycznych, które dla aptekarzy stawały się rodzajem bastionu umożliwiającego publiczne wyrażanie sprzeciwu. Ponadto transformacja gospodarcza zmieniła zasady i podstawy ekonomiczne wydawania tychże czasopism. Warto również zauważyć, że ich rozwój zależał od innych determinantów niż te, które wytyczyły kierunek przekształceń prasy ogólnodostępnej. Istnienie dość licznych czasopism farmaceutycznych było następstwem zmian gospodarczych i prawnych dotyczących rynku farmaceutycznego i reaktywacji oraz rozwoju samorządów aptekarskich, które broniły dawnego porządku.

W analizowanym okresie aptekarzy niepokoiło tworzenie sieci aptek, co ujawniały artykuły w czasopismach farmaceutycznych. W dwa lata od momentu rozpoczęcia przemian prywatyzacyjnych istniało w kraju ponad 4 tysiące aptek, a 75% z nich stanowiło przedsiębiorstwa prywatne. W 1994 roku udział aptek prywatnych wynosił już 90% ogółu aptek ogólnodostępnych. Jeszcze w latach 1989-1990 głównym celem farmaceutów, było osiągnięcie wskaźnika 10 tysięcy mieszkańców na jedną aptekę. Tylko w jednej trzeciej województw taki wskaźnik został osiągnięty. Od 1994 roku dane te zmieniły się i około 50% województw

---

⁶³ Roman Hechmann: 5 lat samorządu aptekarskiego i co dalej. „Biuletyn Naczelnej Izby Aptekarskiej” 1997, nr 4, s. 1; Redakcja: Zdrowie pacjenta niezgodne z konstytucją. „Biuletyn Wielkopolskiej Okręgowej Izby Aptekarskiej” 1992, nr 4-5, s. 35-36. Dopiero po latach polski Rząd zrozumiał, że wciąż powtarzana zasada, iż powierzenie apteki jedynie aptekarzom jest niezgodne z Konstytucją, była przekonaniem niewłaściwym, a prowadzenie apteki nie powinno podlegać regułom wolnorynkowym. Por.: Dz.U. z 2017, poz. 1015; 25 czerwca 2017 roku weszła w życie nowelizacja Prawa farmaceutycznego, popularnie zwana „Apteką dla Aptekarza”. Ustawa zakłada między innymi przeniesienie na farmaceutów odpowiedzialności za prowadzenie nowych aptek. Zmiany w prawie od samego początku popierała Naczelna Izba Aptekarska.

posiadało już jedną aptekę na 5-6 tysięcy mieszkańców, a tylko w dziesięciu województwach na jedną aptekę przypadało 8 tysięcy ludności. Z jednej strony miało to wpływ na poprawę dostępności do leków, a z drugiej zaczęto dostrzegać problem konkurencyjności pomiędzy aptekami. Na początku lat 1990. konkurencyjność aptek sprzyjała rozwojowi czasopism farmaceutycznych, które dostarczając wiedzy z zakresu ekonomii i występując w obronie aptekarzy znajdowały chętnych prenumeratorów. Na łamach prasy farmaceutycznej na przykład, zadawano pytania, czy nie nadszedł czas, aby przeprowadzić w środowisku aptekarskim dyskusję na temat dopuszczalnej liczby aptek w Polsce oraz zasady ich racjonalnego rozmieszczenia⁶⁴.

Wzrost liczby aptek przyczyniał się do deficytu kadry farmaceutycznej. Szybkie tempo prywatyzacji aptek nie było powiązane ze wzrostem liczby kształconych farmaceutów, co przyczyniło się do pogorszenia jakości usług farmaceutycznych. Przyczyną tego stanu rzeczy był również brak odpowiednich kwalifikacji kierowników aptek⁶⁵. Wśród właścicieli i kierowników aptek 60% stanowiły co prawda osoby z ponad dwudziestoletnim stażem pracy, jednak doświadczenie to powstało w innych warunkach organizacji pracy. Nowe warunki gospodarki rynkowej nakładały odmienne wymagania, co do kwalifikacji kierownika apteki. W dobie liberalizacji rynku farmaceutycznego kluczowe były umiejętności ekonomiczne i marketingowe. Niestety żadna uczelnia, ani specjalizacja nie przygotowywała do takiej roli. Jak wykazywano w czasopismach zawodowych, farmaceuci stali się samoukami w zakresie prowadzenia aptek prywatnych⁶⁶.

Po wejściu w życie ustawy o środkach farmaceutycznych, materiałach medycznych, aptekach, hurtowniach i nadzorze farmaceutycznym z dnia 10 października 1991 roku poświęcano jej dużo uwagi w prasie farmaceutycznej, ponieważ wygenerowała problemy, które nieznane były farmaceutom w dobie gospodarki centralnie sterowanej. Na przykład,

---

⁶⁴ Anita Błaszczak: Skutki rozdrobnienia. „Apteka Polska” 2000, nr 3, s. 65-66; Janusz Kisielewski: Jaką aptekę powinniśmy w Polsce preferować? „Czasopismo Aptekarskie” 1994, nr 12, s. 5; Wincenty Kwapiszewski: Jaką aptekę powinniśmy w Polsce preferować. „Czasopismo Aptekarskie” 1994, nr 4, s. 8; Rafał Momot: Raport, Rynek Dystrybucji Farmaceutycznej w Polsce, Fundacja Republikańska, 2016; Teresa Olczyk-Andryszek: Aptekarstwo Polskie wczoraj, dziś i juro. „Czasopismo Aptekarskie” 1994, nr 12, s. 4; Witold Wieniawski: Apteka jak sklep? „Gazeta Farmaceutyczna” 1995, nr 8, s. 12-14; Janusz Witkowski, Halina Dmochowska: Główny Urząd Statystyczny, Polska 1989-2014. Warszawa, Zakład Wydawnictw Statystycznych, 2014, s. 48-50, Publikacja dostępna w Internecie: www.stat.gov.pl; Główny Urząd Statystyczny: Dział Ochrona zdrowia i opieka społeczna. W: Rocznik statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej. Warszawa: Główny Urząd Statystyczny. 2001, 2002, 2003, 2004. Mały rocznik statystyczny Polski 2000, Warszawa, Zakład Wydawnictw Statystycznych, 2000, s. 237.

⁶⁵ Redakcja: Polityka Lekowa Państwa. „Czasopismo Aptekarskie” 1995, nr 2, s. 19.

⁶⁶ Wojciech Kaszuba: Tryby hierarchicznej maszyny. „Apteka Polska” 1999, nr 1, s. 33; Jerzy Masiakowski: Co dalej z kształceniem farmaceutów. „Czasopismo Aptekarskie” 1994, nr 4, s. 5-6; T. Olczyk-Andryszek, dz. cyt., s. 4.

na podstawie tejże ustawy nie istniał zakaz łączenia działalności detalicznej oraz hurtowej w systemie dystrybucji produktów leczniczych. Nie doprecyzowano również, ile aptek może prowadzić jedna osoba lub przedsiębiorstwo. Taka liberalizacja rynku farmaceutycznego powoli prowadziła do eliminowania aptek tradycyjnych, których właścicielami byli farmaceuci⁶⁷. Choć obecne prawo farmaceutyczne stało się bardziej restrykcyjne, to w myśl zasady, że nie działa ono wstecz, na rynku farmaceutycznym nadal funkcjonują apteki prowadzone przez przedsiębiorców, którzy przed 1 października 2002 roku prowadzili jednocześnie apteki i hurtownie zgodnie z obowiązującymi wówczas przepisami⁶⁸.

Liberalizacja rynku farmaceutycznego przyczyniła się do ujawnienia jeszcze jednego problemu, który przed transformacją systemu gospodarczego nie był bliżej znany, a mianowicie reklamy leków⁶⁹. Do roku 1991 nie było przepisów dotyczących reklamy leków adekwatnych do zmieniającej się rzeczywistości gospodarczej. Dopiero w artykule 4 ustawy o środkach farmaceutycznych, materiałach medycznych, aptekach, hurtowniach i nadzorze farmaceutycznym z dnia 10 października 1991 roku, ustawodawca zakazał reklamowania leków, jednocześnie zezwalając na reklamę materiałów medycznych. Reklamy w środkach masowego przekazu ograniczyły się zatem do tejże grupy produktów⁷⁰. Zasadnicze zmiany wprowadziła ustawa o nieuczciwej konkurencji, która zaczęła obowiązywać od dnia 9 grudnia 1993 roku⁷¹. Nadała ona nową treść artykułowi 4 ustawy o środkach farmaceutycznych, który uzyskał brzmienie, iż zabrania się prowadzenia w środkach masowego przekazu reklamy leków wydawanych wyłącznie z przepisu lekarza, ale nie dotyczy to specjalistycznych pism medycznych. Na łamach periodyków farmaceutycznych zaczęto prowadzić rozważania, czym jest specjalistyczne pismo medyczne. Ustawodawca nie podał bowiem definicji takiego pisma oraz nie określił kryteriów pozwalających odróżnić pismo popularne od specjalistycznego. Przyjęto, że czasopismo specjalistyczne zostaje zdefiniowane poprzez kryterium odbiorcy, czyli będzie to takie, które redagowane jest z myślą o lekarzach, farmaceutach i pielęgniarkach. Sposób kolportażu powoduje natomiast, że trafia ono w ręce tegoż czytelnika⁷².

---

⁶⁷ Roman Hechmann: Przywrócić aptekom aptekarzy. „Czasopismo Aptekarskie” 2003, nr 1, s. 11 i 13-16; Anita Magowska: Obecne zagrożenia aptek, próba oceny. „Czasopismo Aptekarskie” 2000, nr 12, s. 17-18.

⁶⁸ Stanisław Piechula: Wokół sieci aptecznych. „Forum Farmaceutyczne” 2004, nr 6, s. 24-25.

⁶⁹ Maria Dobraszkiwicz: Etyczne kryteria promocji leków. „Gazeta Farmaceutyczna” 1992, nr 6, s. 10 i 21; Daniela Sielska: Nie wszystkie chwytły dozwolone. „Gazeta Farmaceutyczna” 1995, nr 8, s. 23 i 44.

⁷⁰ Redakcja: Nowe zasady i formy prowadzenia reklamy. „Terapia i Leki” 1994, nr 4, s. 130.

⁷¹ Dz.U. z 1993 Nr 47, poz. 211.

⁷² Barbara Jendryczko: Reklama i informacja o środkach farmaceutycznych i materiałach medycznych, wprowadzenie. „Czasopismo Aptekarskie” 1995, nr 4, s. 42; Barbara Jendryczko: Kilka uwag o reklamie na tle ustawy o zwalczaniu nieuczciwej konkurencji. „Czasopismo Aptekarskie” 1995, nr 5, s. 59.

W 1995 roku jednym z głównych problemów czasopism nadal była kwestia reklamy leków. Zaczęto zwracać większą uwagę na problem nagminnego łamania obowiązujących przepisów o reklamie środków farmaceutycznych. Najczęściej w reklamach ignorowano wymóg podawania informacji o działaniach ubocznych leków, przeciwwskazaniach do ich stosowania oraz konieczności przestrzegania środków ostrożności. W niektórych reklamach nie podawano nazwy międzynarodowej leku, składu, ani zalecenia zapoznania się z ulotką informacyjną. Reklamodawcy podejmowali nieetyczne zachowania marketingowe, mając na celu jedynie zwiększenie sprzedaży swoich produktów. Jako przykład można podać organizowanie konkursów z nagrodami, celem zachęcenia do zakupu konkretnego leku. Narastająca konkurencyjność rynku przyczyniała się do publikowania w czasopismach farmaceutycznych artykułów sponsorowanych, które mogły sprawić na czytelniku wrażenie obiektywnej informacji na temat leku. Często artykuły te dla uwiarygodnienia treści były podpisywane przez lekarzy i rzadko były opatrzone nagłówkiem w rodzaju artykuł sponsorowany, czy ogłoszenie płatne, czego wymaga dobra praktyka reklamowa. W związku z powyższym na łamach jednego z periodyków zwracano uwagę, że aby wyeliminować negatywny wpływ reklamy na zwiększone stosowanie przez pacjentów leków, potrzebna jest edukacja chorych oraz wzmocnienie kontroli państwa⁷³.

Aptekarzy niepokoił fakt, że stosunkowo mało miejsca w czasopismach farmaceutycznych, ale tylko w tych z początku lat 1990., poświęcano rozważaniom na temat nieetycznego zachowania marketingowego w samych aptekach w kontekście skutków rynkowych, które za sobą niosą. Wciąż wzrastająca konkurencja na rynku farmaceutycznym, związana z jego liberalizacją, doprowadziła do dowolności w stosowaniu różnych działań marketingowych. Swobodna konkurencja umożliwiła aptekom, zwłaszcza sieciom, dzięki komunikatom kierowanym do potencjalnych pacjentów przyciąganie ich do wybranych placówek. Dopiero od 1995 roku zaczęto bardziej zwracać uwagę na sprzeczne z dobrym obyczajem aptekarskim wydawanie pacjentom tak zwanych kart stałego klienta, nagród rzeczowych za dokonane zakupy, czy ulotek z informacją o promocyjnych cenach leków⁷⁴.

---

⁷³ Małgorzata Bartoszevska: Reklama farmaceutyczna. „Czasopismo Aptekarskie” 1999, numer specjalny, s. 48-62; Radosław Nowaczyk: Reklama leków, a aptekarska etyka. „Prosto z Hygei” 2000, zima, s. 4-5; Monika Skrzypiec: Reklama leków, komu służy, komu szkodzi. „Czasopismo Aptekarskie” 1995, nr 8-9, s. 115-118; Listy: Gdzie etyka? „Farmacja Krakowska, Biuletyn Okręgowej Izby Aptekarskiej w Krakowie” 2002, nr 3, s. 39.

⁷⁴ Barbara Sanowska: Sprawozdanie Prezesa Okręgowej Rady Aptekarskiej w Krakowie. „Farmacja Krakowska, Biuletyn Okręgowej Izby Aptekarskiej w Krakowie” 2001, nr 4, s. 18-19; Elżbieta Taterczyńska, Jacek Kołaczek: Aptekarze sami sobie. „Czasopismo Aptekarskie” 2002, nr 6-7, s. 54-58.

Należy w tym miejscu zauważyć, że o ile wobec magistrów farmacji można było zastosować postanowienia Kodeksu Etyki Aptekarza Rzeczypospolitej Polskiej i tę swobodę im ograniczyć, to takie normy etyczne nie obejmowały osób niebędących farmaceutami a jedynie właścicielami aptek⁷⁵. W prasie farmaceutycznej podkreślano, że na rynku aptecznym pojawiły się osoby, które obrót lekiem traktują jako doskonałe źródło zarabiania pieniędzy, ale nie mają wykształcenia farmaceutycznego. Farmaceutom nieprzestrzegającym Kodeksu groziła utrata prawa wykonywania zawodu, natomiast właściciele aptek niebędący farmaceutami nie ponosili żadnego ryzyka⁷⁶.

Dla czasopism farmaceutycznych dostrzeżenie negatywnych aspektów liberalizacji rynku stawało się strategią przyciągania czytelników ze środowiska aptekarskiego. Na ich łamach, szczególnie w biuletynach izb aptekarskich, informowano, że apteki będą postrzegane jako miejsca handlu, jeśli nadal będą wykorzystywane takie oferty marketingowe jak „leki za grosz”, czy „dopłata do leków”. Apteki, a zwłaszcza ich sieci, były jednak skłonne zrezygnować z części marży, aby przyciągnąć pacjenta do siebie. Praktyce tej sprzyjała współpraca hurtowni i apteki, dzięki rabatami, które apteka otrzymywały na leki refundowane. W ocenie aptekarzy, wolność gospodarcza umożliwiała takie praktyki, ale miała niekorzystne następstwa finansowe w skali makro. Lek kupowane za grosz niejednokrotnie ulegały przeterminowaniu w domach pacjentów i były wyrzucane⁷⁷.

Autorzy artykułów wyjaśniali też mechanizmy tak zwanej bonifikaty, polegającej na tym, że w aptece pacjent płacił za lek pełną kwotę, ale w formie darowizny otrzymywał zwrot części pieniędzy. Właściciel natomiast uzyskiwał refundację od całej sumy widocznej na paragonie fiskalnym. Mechanizm generowania zysków z refundacji, przy rezygnacji z opłaty ryczałtowej lub udzieleniu bonifikaty za leki refundowane, stał się fundamentem rozwoju sieci aptecznych. One z kolei hamowały rozwój samofinansujących się czasopism farmaceutycznych. Pracownicy aptek sieciowych nie byli bowiem zainteresowani lekturą periodyków sprofilowanych pod kątem zainteresowań i potrzeb zawodowych właścicieli aptek. Ponadto

---

⁷⁵ Kodeks Etyki Aptekarza Rzeczypospolitej Polskiej uchwalony na Nadzwyczajnym Krajowym Zjeździe Aptekarzy w Lublinie 25 kwietnia 1993 roku; Irena Knabel-Krzyszowska: Ranga społeczna aptekarzy w świetle Kodeksu Etyki Aptekarza RP. „Czasopismo Aptekarskie” 2003, numer specjalny, s. 8-12.

⁷⁶ Barbara Gogolimska: Refleksje nad etyką aptekarza RP. „Czasopismo Aptekarskie” 1995, nr 8-9, s. 103; Jerzy Piekarski: Dokąd zmierzasz aptekarzu? „Pharmakon” 2004, nr 2, s. 19-20; Redakcja: Moralność zawodowa ujęta w Kodeksie. „Biuletyn Wielkopolskiej Okręgowej Izby Aptekarskiej” 1993, nr 1, s. 3; Stefan Rostański: Ważny zapis Kodeksu Etyki Aptekarza RP. „Biuletyn Naczelnej Izby Aptekarskiej” 1996, nr 5-6, s. 86-87.

⁷⁷ Jacek Ciaciura: Uwaga na programy lojalnościowe. „Pharmakon” 2004, nr 2, s. 18-19; Piotr Kula: Klienci, transakcje. „Forum Farmaceutyczne” 2004, nr 1, s. 8-9; Agnieszka Skieterska: Miliony w śmieciach. Dodatek do „Czasopisma Aptekarskiego”: „Aptekarski serwis prasowy.” 2004, nr 8-9, s. 12-13.

brak stałych cen na leki refundowane powodował, że w odczuciu ustawodawcy konkurencja między aptekami miała przyczynić się do obniżenia kosztów farmakoterapii ponoszonych przez pacjentów. Nie wzięto jednak pod uwagę, że ci sami pacjenci będą negatywnie postrzegać małe apteki należące do farmaceutów, którzy nie byli w stanie obniżyć cen tak, by konkurować z sieciami aptecznymi o znacznie większych możliwościach finansowych⁷⁸.

Liberalizacja rynku farmaceutycznego przyczyniła się do ujawnienia zapotrzebowania aptekarzy na wiedzę z zakresu etyki marketingu farmaceutycznego⁷⁹. Szczególnie zaangażowane w jej popularyzację było „Czasopismo Aptekarskie”. Na łamach periodyku zwracano uwagę, że nieuczciwa promocja lub reklama leku jest od dawna przedmiotem dyskusji na spotkaniach Światowej Organizacji Zdrowia, ale w Polsce problem ten zaistniał dopiero kilka lat temu. Zauważano również, że w Polsce oddziaływanie reklam jest wyjątkowo silne, co jest skutkiem przeszłości i odizolowania naszego kraju od Zachodu. Pomocą w kontrolowaniu reklam produktów leczniczych miała być polska wersja Kodeksu Marketingu Farmaceutycznego Międzynarodowej Federacji Stowarzyszeń Producentów Farmaceutycznych⁸⁰.

W latach 1996-2003 redakcja „Czasopisma Aptekarskiego” organizowała nawet coroczne konferencje poświęcone etyce marketingu farmaceutycznego. Dla ich uczestników przygotowano wydania specjalne tego pisma, zawierające materiały i dokumenty dotyczące etyki marketingu farmaceutycznego⁸¹. W latach 1996-2002 w konferencji wzięło udział

---

⁷⁸ Sylwester Barski: Aptekarska górka. Dodatek do „Czasopisma Aptekarskiego”: „Aptekarski Serwis Prasowy” 2004, nr 4, s. 15-16; Stefan Bogusławski: Etyka marketingu w aptece. „Czasopismo Aptekarskie” 1998, numer specjalny, s. 17-19; J. Ciaciura, dz. cyt., s. 18; Małgorzata Federowicz: Pierwsza wojna aptekarska. Dodatek do „Czasopisma Aptekarskiego”: „Aptekarski Serwis Prasowy” 2004, nr 4, s. 12-13; Stanisław Piechula: Znaczenie tradycji w marketingu aptecznym. „Czasopismo Aptekarskie”, numer specjalny, s. 34-37; Jerzy Piekarski: Dokąd zmierzasz aptekarzu? „Pharmakon” 2004, nr 2, s. 19-20; Mariusz Przybylski: Szyinka za receptę. Dodatek do „Czasopisma Aptekarskiego”: „Aptekarski Serwis Prasowy” 2004, nr 4, s. 14; Polskie Towarzystwo Farmaceutyczne, Zespół Ekonomiki Organizacji i Zarządzania: Farmacja tylko dla pieniędzy czy też dla zdrowia? „Aptekarz, Czasopismo Okręgowej Izby Aptekarskiej w Warszawie” 2000, nr 9-10, s. 173-175; Redakcja: Środowisko dzieli się, zamiast integrować. „Farmacja Pomorza Środkowego” 2001, nr 8, s. 65-66;

⁷⁹ Tomasz Barańkiewicz: Marketing apteczny – jedyna droga do sukcesu. „Vitamina C++” 2004, nr 8, s. 38-40; Mirosława Persona: Jak zapobiegać utracie pacjentów? „Gazeta Farmaceutyczna” 1999, nr 5, s. 28.

⁸⁰ Marek Hilgier: Bez wstydu o pieniądzach. „Gazeta Farmaceutyczna” 2001, nr 1, s. 8-9; Łucja Suchocka: Etyka Marketingu Farmaceutycznego. „Czasopismo Aptekarskie” 1997, nr 1, s. 21-24.

⁸¹ Stefan Bogusławski: Aspekty etyczne badań marketingowych rynku farmaceutycznego na przykładzie współpracy z aptekami i hurtowniami farmaceutycznymi. „Czasopismo Aptekarskie” 1997, nr 2, s. 34-35; Izabela Desperak: Etyczne aspekty reklamy środków farmaceutycznych i materiałów medycznych. „Czasopismo Aptekarskie” 1997, nr 2, s. 36-41; Barbara Jendryczko: Ochrona prawna przed nieuczciwą konkurencją w marketingu środków farmaceutycznych. „Czasopismo Aptekarskie” 1997, nr 2, s. 22-26; Kazimierz Ładziak: Etyka marketingu farmaceutycznego w projektach polskich na tle kodeksu międzynarodowego. „Czasopismo Aptekarskie” 1997, nr 2, s. 30-33; Anita Magowska: Wykonywanie prawa autorskiego i praw pokrewnych w przedsiębiorstwach farmaceutycznych. „Czasopismo Aptekarskie” 1997, nr 2, s. 27-29; Henryk Mruk:

w sumie około 1500 osób i wygłoszono 65 referatów omawiających etyczne aspekty marketingu farmaceutycznego w aptece, rolę samorządu aptekarskiego, organizacji i stowarzyszeń farmaceutycznych w kształtowaniu i upowszechnianiu etyki marketingu farmaceutycznego. Wiele miejsca poświęcono również reklamie leku i filozoficznym aspektom marketingu⁸².

Od początku lat 1990. na łamy czasopism farmaceutycznych wkroczyła także tematyka ekonomiczna, głównie w związku z nieprawidłowościami refundacji za leki. Z wywiadu jaki przeprowadziła Dorota Teuerle-Biel z Januszem Plutą, prezesem Dolnośląskiej Izby Aptekarskiej, można było dowiedzieć się, że przez pierwsze półtora roku od momentu prywatyzacji, rozpoczęły się tak zwane „złote czasy dla aptekarstwa”. Apteki nie płaciły podatków, ale okres ten trwał bardzo krótko. Po wprowadzeniu marż degresywnych i wydłużeniu terminów refundowania płatności za leki, doszło do obniżenia rentowności aptek. Stale utrzymujący się wysoki stan zadłużenia budżetu państwa z tytułu refundacji za leki był poważnym problemem dla farmaceutów. Można by stwierdzić, że prywatyzacja aptek i liberalizacja rynku farmaceutycznego utrudniły funkcjonowanie aptek, które jako podmioty gospodarcze utraciły płynność finansową⁸³.

Mimo to polski rynek apteczny po 1989 roku nieustannie rozwijał się, przy czym konkurencyjność stawała się bardzo ważnym czynnikiem wpływającym na działalność aptek, a w ich prowadzeniu znaczenia nabierała znajomość ekonomii i prawa. Samorząd aptekarski wskazywał, że istotą zawodu farmaceuty jest jego społeczny charakter i należy jak najszybciej wyeliminować nieetyczną konkurencję między aptekami. Na łamach biuletynów izb aptekarskich wskazywano, że liberalizacja rynku farmaceutycznego doprowadziła do nadmiernej konsumpcji leków i zwiększyła ryzyko chorobowości polekowej, budżet

---

Marketing Farmaceutyczny. „Czasopismo Aptekarskie” 1997, nr 2, s. 19-21; Ewa Ostrowska: ABC marketingu. „Gazeta Farmaceutyczna” 1998, nr 2, s. 20; Łucja Suchocka: VI Ogólnopolska Konferencja „Czasopisma Aptekarskiego”. „Czasopismo Aptekarskie” 2002, nr 1, s. 28-40.

⁸² Wiktor Szukiel: 10-lecie „Czasopisma Aptekarskiego”. „Czasopismo Aptekarskie” 2003, numer specjalny, s. 5-7.

⁸³ Lidia Czajka: Apteki skazane na straty. „Gazeta Farmaceutyczna” 1995, nr 1, s. 10; Barbara Jendryczko: Czy i jak dochodzić swoich roszczeń, problemy z refundacją. „Czasopismo Aptekarskie” 1995, nr 2, s. 18; Katarzyna Jędrzejewska: Utarg w grudniu, refundacja w styczniu. „Farmacja Krakowska, Biuletyn Okręgowej Izby Aptekarskiej w Krakowie” 2002, nr 3, s. 27-28; Edwarda Kędzierska: Wybrane problemy sytuacji ekonomicznej aptek oraz uwagi Naczelnej Rady Aptekarskiej dotyczące refundacji za wydawane leki. „Biuletyn Dolnośląskiej Izby Aptekarskiej” 1992, nr 7, s. 5-7; Irena Matuszewska: Skarga do Prezydenta RP Lecha Wałęsy. „Biuletyn Wielkopolskiej Okręgowej Izby Aptekarskiej” 1994, nr 6, s. 26-28; Ewa Ostrowska: Aptekarze, hurtownicy i obowiązek podatkowy. „Gazeta Farmaceutyczna” 1995, nr 1, s. 13; Ewa Ostrowska: Refundacja pod ostrzałem. „Gazeta Farmaceutyczna” 1995, nr 8, s. 6-7; Ewa Ostrowska: Refundacyjny dług wobec aptek. „Gazeta Farmaceutyczna” 1995, nr 9, s. 10.

państwa został narażony na straty finansowe, a farmaceuci na pauperyzację zawodu. Swoboda uczestnictwa w rynku farmaceutycznym miała wyraźny wpływ na zawartość treściową prasy farmaceutycznej, ponieważ powyższe problemy były poruszane przez wiele lat na jej łamach⁸⁴.

Należy także zauważyć, że po 1989 roku doszło do przemian nie tylko w obszarze własnościowym aptek, ale również hurtowni i przemysłu farmaceutycznego. Do 1989 roku na rynku hurtowni farmaceutycznych nie istniała konkurencja, ponieważ Przedsiębiorstwa Zaopatrzenia Farmaceutycznego Cefarm same zaopatrywały w leki należące do nich apteki. Zaopatrzenie w leki, materiały medyczne i środki opatrunkowe odbywało się na podstawie ustalonych norm. W większości Cefarmów obowiązywała zasada składania przez aptekę jednego głównego zamówienia w miesiącu i dwóch tak zwanych citówek. Natomiast apteki wytypowane do prowadzenia leków deficytowych korzystały z przywilejów dostaw codziennych⁸⁵.

W nowej rzeczywistości gospodarczej oraz politycznej, wraz z odradzającymi się prywatnymi aptekami, zaczął rozwijać się hurt farmaceutyczny i żywiłowo powstawały prywatne przedsiębiorstwa zaopatrzenia hurtowego. Prasa farmaceutyczna często poruszała ten temat. W drugiej połowie lat 1990. oszacowano, że liczba hurtowni w Polsce dochodziła do siedmiuset, a później w wyniku przejęć, fuzji i upadków zaczęła się zmniejszać. Rynek hurtowni farmaceutycznych nie był w stanie utrzymać i zgodzić się na obecność tak dużej liczby przedsiębiorstw. Na łamach periodyków farmaceutycznych przewidywano, że w ciągu następnych lat liczba hurtowni zmniejszy się drastycznie i spadnie poniżej stu, z których 10-15 zdominuje rynek. I tak też się stało⁸⁶. Największymi podmiotami hurtowymi stały się takie hurtownie jak: Polska Grupa Farmaceutyczna⁸⁷, Farmacol⁸⁸, Prosper, Torfarm (obecnie Neuca), Orfe⁸⁹ i Phoenix Pharma⁹⁰.

---

⁸⁴ Jerzy Piekarski: Apteka czy sklep, oto jest pytanie. „Farmacja Pomorza Środkowego” 2003, nr 11, s. 20-21; Prezentacje: Apteka w Polsce ilościowo. „Czasopismo Aptekarskie” 2000, numer specjalny, s. 4-6; Marcin Piskorski: Ranga zawodu aptekarza. „Forum Farmaceutyczne” 2004, nr 1, s. 4-5.

⁸⁵ Lidia Czajka: Jubileusz prywatnych aptek. „Czasopismo Aptekarskie” 2000, nr 2, s. 46-49.

⁸⁶ Marek Hilgier: Rok pod znakiem konsolidacji. „Gazeta Farmaceutyczna” 2000, nr 1, s. 7-9; Daniela Sielska: Pytania bez odpowiedzi. „Gazeta Farmaceutyczna” 1994, nr 1, s. 8-9; Anita Soroko: Co nowego w hurcie. „Bez recepty” 1999, nr 9-10, s. 22-24.

⁸⁷ Grzegorz Drożdż: PGF, hurtownia przyjazna akcjonariuszom. „Bez Recepty: Magazyn Partnerów Polskiej Grupy Farmaceutycznej” 2004, nr 2, s. 6-7.

⁸⁸ Andrzej Olszewski: Farmacol SA, nowy etap rozwoju. „Czasopismo Aptekarskie” 1999, nr 3, s. 204.

⁸⁹ Alicja Koperska: Spełniamy życzenia klientów z całego świata. Dodatek do „Czasopisma Aptekarskiego”: „Farmaceutyczny Dystrybutor” 1997, nr 1, s. 3-10; Andrzej Stachnik: Zasady dobrej praktyki dystrybucyjnej na przykładzie Orfe. „Czasopismo Aptekarskie” 1996, numer specjalny, s. 20-23.

⁹⁰ Błaszczak Anita: Liderzy umacniają pozycje. „Apteka Polska” 2000, nr 3, s. 66-68; Redakcja: Wschód – atrakcyjny, lecz nieznany. „Gazeta Farmaceutyczna” 1995, nr 2, s. 26; Małgorzata Michalik, Henryk Mruk,

Walka sprywatyzowanych hurtowni farmaceutycznych o zwiększenie udziałów w rynku wymagała przyjęcia nowych, bardziej kreatywnych strategii działania. Dlatego od czasopism samorządu aptekarskiego i wydawnictw komercyjnych odmienne pod względem wyglądu i treści były periodyki wydawane przez hurtowników i producentów dla aptekarzy. Ich wysoka jakość edytorska (np. druk na grubym papierze kredowym) miała przyciągać uwagę farmaceutów i zachęcać do nabywania określonych leków. Dobrze przygotowane pod względem edytorskim i treściowym gazetki hurtowników, nie zawsze pozwalały zachować farmaceutom obiektywizm w decyzjach zakupowych. Część publikowanych w nich materiałów adresowana była do pacjentów, czy też klientów, aby można było wykorzystać te pisma do zwiększenia zadowolenia z zakupów w konkretnej aptece. Powracając jednak do prasy kierowanej jedynie do aptekarzy, widoczne w niej były duże nakłady hurtowni farmaceutycznych na reklamę i marketing. Często obok sponsorowanych artykułów popularnonaukowych zamieszczano kolorową reklamę opisywanego leku, a za zakup większej ilości produktu leczniczego oferowano aptekarzom prezenty w postaci ręczników, czajników, słodyczy, a nawet wycieczek zagranicznych⁹¹.

W badanym okresie oprócz dużych podmiotów gospodarczych zaopatrujących apteki powstawały mniejsze hurtownie farmaceutyczne. Jedną z nich było prywatne przedsiębiorstwo Carbo, działające na polskim rynku hurtowej dystrybucji środków farmaceutycznych i materiałów medycznych od 1991 roku. Hurtownia była inicjatorem wielu spotkań aptekarzy, o czym można było przeczytać w prasie farmaceutycznej⁹². Inne hurtownie również angażowały się w integrację środowiska farmaceutycznego. Należały do nich między innymi: Hygea⁹³, Silfarm⁹⁴, Medicines⁹⁵, Galenica Pharma, Radix, czy Pharma-Zioła Polskie⁹⁶.

Bogna Pilarczyk: Struktura podmiotowa rynku farmaceutycznego. W: Marketing strategiczny na rynku farmaceutycznym. Warszawa, Wolters Kluwer Polska, 2011, s. 53; Ryszarda Moszczeńska: Ku przestrodze. „Gazeta Farmaceutyczna” 1996, nr 3, s.12; Michael Seegy, Michael Pedersen: Polska Farmacja dzisiaj. „Czasopismo Aptekarskie” 1994, nr 1, s. 5-6; Tomasz Wolf: Kto kogo przejmie? „Forum Farmaceutyczne, Przemysł” 2007, numer wrześniowy, s. 4-5; Tomasz Zataj: Dystrybucja i konsolidacja branży dystrybucji farmaceutycznej w latach 1990-2000. „Czasopismo Aptekarskie” 2000, numer specjalny, s. 35-42.

⁹¹ Hanna Browińska: Szwedzki bufet i Ranigast 75. „Gazeta Farmaceutyczna” 2000, nr 2, s. 50-51; Teodora Grodzka: Zwycięscy konkursu Multi-Tabs. „Gazeta Farmaceutyczna” 1993, nr 6, s. 13.

⁹² Dział promocji: Carbo, nie tylko dostarczamy dla was leki. „Farmacja Śląska” 1998, nr 1, s. 10.

⁹³ Krzysztof Królicki: Polska Grupa Aptekarska Hygea SA, aptekarze najlepiej wiedzą co jest potrzebne aptekom. „Czasopismo Aptekarskie” 2002, nr 1, 17-19; Krzysztof Królicki: W służbie idei aptekarskiej. „Apteka Polska” 2000, nr 2, s. 23-24; Jacek Pietraszkiewicz: Układ nerwowy przedsiębiorstwa. „Prosto z Hygei” 2000, zima, s. 2-3.

⁹⁴ Piotr Bocheński: Silfarm i już minęły 4 lata. „Apteka Polska” 1999, nr 1, s. 78; Redakcja: Silfarm, hurtownia przyjazna aptekom. „Apothecarius, Śląskie forum farmaceutyczne” 2004, nr 3, s. 73-77.

⁹⁵ Prezentacja: Medicines partner nie tylko w interesach. „Farmacja Śląska” 1999, nr 2, s. 21-23.

⁹⁶ Daniela Sielska: Początek sukcesu. „Gazeta Farmaceutyczna” 1993, nr 6, s. 19.

Jak można zauważyć, hurtownie te przyjęły nieco inne strategie marketingowe, biorąc udział w integracji środowiska farmaceutycznego, chociaż niektóre z nich również wydawały swoje czasopisma kierowane do farmaceutów (Pharma-Zioła Polskie, Hygea)⁹⁷.

W adresowanych do aptekarzy czasopismach społeczno-zawodowych, przede wszystkim w biuletynach izb aptekarskich, pisano natomiast o problemach związanych ze zbyt szybkim rozwojem prywatnych hurtowni farmaceutycznych. Przede wszystkim okazało się, że słabość kapitałowa powstających jednostek nie pozwalała na zaopatrzenie w środki farmaceutyczne i materiały medyczne wszystkich chętnych aptek. Problem był również z transportem leków. Poza tym duże podmioty gospodarcze zajmujące się hurtem farmaceutycznym, zaczęły tworzyć konkurencję dla małych przedsiębiorstw poprzez zakładanie na terenie Polski tak zwanych biur handlowych. Mimo że były one oddalone od hurtowni macierzystej, to zbierały telefonicznie zamówienia na leki i dostarczały je do aptek. Przy biurach handlowych z czasem powstawały magazyny, gdzie leki były przechowywane i przepakowywane, co stworzyło ryzyko niewłaściwego ich składowania i wydawania. W latach 1989-2004 główne problemy dotyczące funkcjonowania hurtowni farmaceutycznych, z jakim spotykał się samorząd aptekarski, dotyczyły wskazywania przez hurtownie adresu siedziby głównej, a nie miejsca składowania leków, fałszowania koncesji na prowadzenie hurtowni farmaceutycznych oraz zróżnicowania cen hurtowych leków dla poszczególnych odbiorców. Poza tym zdarzała się sprzedaż leków do obrotu pozaaptecznego, a nawet handlu detalicznego, oraz niezgodności serii i dat leków z informacją na fakturze. Od powstania izb aptekarskich ich celem było tworzenie hurtowni „przez aptekarzy dla aptekarzy”. Idea powstawania tego typu przedsiębiorstw dawała możliwość zmniejszenia marż narzucanych na środki farmaceutyczne oraz usprawniała transport leków do związanych z nimi aptek. Poza tym wypracowane zyski miał otrzymywać akcjonariusz hurtowni, co wzmocniałoby finansowo przede wszystkim apteki. Czas jednak pokazał, że nie udało się zrealizować tego pomysłu⁹⁸.

W biuletynie „Farmacja Krakowska” z 1992 roku Jerzy Gałka z Krajowych Zakładów Farmaceutycznych Polfa przedstawił w bardzo ciekawy sposób zmiany, jakie po 1989 roku zaszły w krajowym przemyśle farmaceutycznym, a które według autora artykułu były początkiem jego upadku. J. Gałka stwierdził, że krajowy przemysł farmaceutyczny mógł

---

⁹⁷ Por.: „Prosto z Hygei” Polska Grupa Aptekarska Hygea; „Pharma”, Hurtownia Farmaceutyczna Zioła Polskie Pharma.

⁹⁸ Krzysztof Królicki: Hurtownie aptekarskie. „Apteka Polska” 2000, nr 4, s. 19-20; Jan Ociepka: Czy aby nie zmierzamy do punktu wyjścia? „Apteka Polska” 2000, nr 4, s. 18-19; Łucja Suchocka: Hurtownia polskiego aptekarza. „Kalendarz Farmaceutyczny” 2003, s. 207.

konkurować z wyrobami zachodnimi w zakresie leków standardowych. Fabryki Polfy były w stanie zaspokoić krajowe zapotrzebowanie na leki i jeszcze pozostawały im możliwości eksportowe. Według autora artykułu ktoś miał na celu wykluczenie Polfy z rynku. Zaczęło się to jeszcze w stanie wojennym, kiedy to z Zachodu napływały do Polski różne dary, między innymi w postaci medykamentów. Lekarstwa te były często wprowadzane do Polski bez wymaganej procedury rejestracyjnej. Kolejnym krokiem było podpisanie przez rząd premiera Mazowieckiego układu ze Stanami Zjednoczonymi o ochronie dóbr intelektualnych. Spowodowało to zamknięcie możliwości polskiemu przemysłowi patentowania metod otrzymywania substancji farmaceutycznych i zmuszenie Polski do ich importowania z Zachodu. W 1991 roku wprowadzono natomiast cła na substancje niezbędne do produkcji leków i na maszyny dla przemysłu farmaceutycznego, ale co ciekawe zwolniono z tego cła gotowe leki zagraniczne. Trudności związane również były z długotrwałą rejestracją nowych leków oraz ustaleniem ich ceny urzędowej. I tu znowu należy zaznaczyć, że z problemem tym nie spotykano się w przypadku rejestracji leków zagranicznych. Ich producenci stali się w omawianym okresie potencjalnymi reklamodawcami dla czasopism farmaceutycznych⁹⁹.

W 1994 roku Ministerstwo Przemysłu i Handlu na łamach „Czasopisma Aptekarskiego” poinformowało, że w Polsce znajdowało się 17 dużych przedsiębiorstw zrzeszonych w Polfie, 10 zakładów zielarskich Herbapol, 3 wytwórnie szczepionek Biomed, 14 spółdzielni pracy i ponad 100 małych zakładów produkujących głównie leki galenowe i parafarmaceutyki. Przedsiębiorstwa te pod względem asortymentowym zaspokajały 70% potrzeb krajowego rynku. W raporcie zwrócono uwagę, że rynek polski jest bardzo atrakcyjny dla zagranicznych producentów leków i od początku lat 1990. koncerny te zaczęły odbierać klientów polskim przedsiębiorstwom. Przyczyniła się do tego przede wszystkim wciąż obowiązująca zerowa stawka celna na import leków gotowych¹⁰⁰.

W 1994 roku proces prywatyzacji przedsiębiorstw produkujących leki i materiały medyczne dopiero się rozpoczynał, co rejestrowały łamy czasopism farmaceutycznych.

---

⁹⁹ Krystyna Sender: Polski Przemysł farmaceutyczny, diagnoza obecnego stanu. „Przemysł Chemiczny” 1998, nr 1, s. 3-4; Jerzy Gałka: Czy komuś zależy na zniszczeniu polskiego przemysłu farmaceutycznego? „Farmacja Krakowska” 1992, nr 1, s. 4 i 8-9. Jeśli chodzi o przemysł farmaceutyczny w Polsce, to jego początki sięgają XIX wieku. Najprężniej rozwijał się on w okresie międzywojennym. Po wojnie zakłady i laboratoria, które pokrywały około 75% krajowego zapotrzebowania na leki zostały upaństwowione, a następnie państwowe fabryki zostały połączone w Zjednoczenie Przemysłu Farmaceutycznego Polfa. W latach siedemdziesiątych produkcja leków osiągnęła drugie miejsce wśród krajów socjalistycznych. Wiekową tradycję w Polsce posiadał również przemysł ziołowy. Do dnia dzisiejszego największym producentem jest Herbapol. Po 1989 roku zaszło wiele zmian.

¹⁰⁰ Tadeusz Szuba: Prywatyzacja przemysłu leków. „Aptekarz” 1996, nr 10, s. 341-355; Łucja Szymarska: Argumenty czysto subiektywne. „Gazeta Farmaceutyczna” 1995, nr 1, s. 30.

Z czasem jednak większość z nich została sprywatyzowana. I tak, Polfa z Poznania przeszła w ręce międzynarodowej grupy GlaxoSmithKline, kanadyjsko-amerykańska firma Valeant kupiła Polfę Rzeszów, a chorwacka Pliva Polfę Kraków. Węgierski Gedeon Richter przejął natomiast Polfę w Grodzisku, Polfę Kutno wykupiła Teva, a firma Adamed Polfę Pabianice. Jeśli chodzi o fabrykę w Starogardzie Gdańskim trafiła ona ręce inwestora Jerzego Staraka¹⁰¹.

Wraz ze zmianami, jakie zachodziły w latach 1989-2004 w przemyśle farmaceutycznym, przedsiębiorstwa te zaczęły prowadzić dodatkową działalność wydawniczą. Oprócz biuletynów izb aptekarskich i czasopism naukowych, jedną z form wydawniczych dedykowanych środowisku farmaceutycznemu stały się magazyny wydawane przez przemysł farmaceutyczny dla klientów (farmaceutów), czyli nabywców produkowanych towarów i oferowanych usług. Swoją strukturą i zawartością treściową pisma te bardzo przypominały periodyki wydawane przez hurtownie farmaceutyczne, ale były jeszcze bardziej nastawione na reklamę i zachętę do kupna produktów przez siebie wytwarzanych.

Autorzy publikacji zamieszczanych w prasie farmaceutycznej zwracali uwagę, że funkcjonowanie aptek to również codzienna praca w dynamicznie zmieniających się warunkach nie tylko ustrojowych, ale także cywilizacyjnych. Liberalizacja rynku farmaceutycznego zmieniła styl pracy aptekarzy. Farmaceuci musieli zamienić długopis na komputer, liczydło na kasę fiskalną, pocztę tradycyjną na internetową, a przede wszystkim swój tryb pracy z „cefarmowskiego” na odpowiedni dla prywatnej apteki¹⁰².

Podsumowując, liberalizacja rynku farmaceutycznego przyczyniła się do wzrostu konkurencyjności aptek i hurtowni farmaceutycznych oraz prywatyzacji przemysłu leków.

---

¹⁰¹ Ministerstwo Przemysłu i Handlu: Przemysł farmaceutyczny w Polsce. „Czasopismo Aptekarskie” 1994, nr 12, s. 2-4; Grażyna Garlińska: Jest dobrze ale... Dodatek do „Czasopisma Aptekarskiego”: „Aptekarski Serwis Prasowy” 1997, nr 1, s. 12-14; Zbigniew Grzegorzewski: Polfy nadal czekają na inwestorów. Dodatek do „Czasopisma Aptekarskiego”: „Aptekarski Serwis Prasowy” 1998, nr 3, s. 9-10; Daniela Ruskiewicz: Przede wszystkim nie przeszkadzać. „Gazeta Farmaceutyczna” 1998, nr 2, s. 22; Michael Seegy, Michael Pedersen: Polska Farmacja dzisiaj. Dodatek do „Czasopisma Aptekarskiego”: „Aptekarstwo w Polsce i na Świecie” 1994, nr 1, s. 5-6; Daniela Sielska: Aktywa i pasywa. „Gazeta Farmaceutyczna” 1997, nr 1, s. 14-15; Tadeusz Szuba: Fuzja farmaceutyczna po polsku. „Aptekarz” 2002, nr 9-10, s. 203-208; Krzysztof Warynica: Branża farmaceutyczna w Polsce. „Czasopismo Aptekarskie” 1998, nr 5, s. 245-254.

¹⁰² Andrzej Adamski: Pierwsze kroki w internecie. „Czasopismo Aptekarskie” 1997, nr 11, s. 338-339; Grzegorz Czupryniak: Co w komputerach trzeszczy. „Bez recepty” 1999, nr 9-10, s. 28; Anna Grabowska: Ulgi i amortyzacja przy zakupie kas. „Biuletyn Dolnośląskiej Izby Aptekarskiej” 1997, nr 2, s. 29-31; Halina Górka, Stefania Trop-Kryńska: Fiskalizacja nasza frustracja. „Moja Apteka” 1996, nr 3, s. 4-5; Teodora Grodzka: Jaki komputer, jaki program? „Gazeta Farmaceutyczna” 1992, nr 6, s. 13; Stanisław Piechula: Internet w każdej aptece. „Forum Farmaceutyczne” 2004, nr 1, s.14-15; Redakcja: Informatyka w aptece. Nowe technologie. „Farmacja Krakowska, Biuletyn Okręgowej Izby Aptekarskiej w Krakowie” 2003, nr 3, s. 38-39; Andrzej Wierzba: Porozumieć się z komputerem. „Gazeta Farmaceutyczna” 1995, nr 1, s. 54-56; Bartosz Wawro: Oprogramowanie w aptecznym komputerze. „Forum Farmaceutyczne” 2004, nr 6, s. 12-13.

Walka konkurencyjna toczyła się między innymi za pośrednictwem czasopism zawodowych. Znaczna część publikacji zamieszczanych w latach 1989-2004 na łamach omawianej prasy była poświęcona konsekwencjom liberalizacji rynku farmaceutycznego. W artykułach ukazywano stopniowe osłabienie pozycji ekonomicznej i zawodowej aptekarzy prowadzących własne apteki. Wraz z przeciągającym się procesem legislacyjnym prawa farmaceutycznego i nieprzemyślanym wprowadzaniem prywatyzacji sektora farmaceutycznego, w Polsce zaczął się okres rozwoju sieci aptek i wzrostu znaczenia kapitału zagranicznego, a także nieuczciwej konkurencji między aptekami¹⁰³.

W prasie farmaceutycznej zaznaczała się pewna sprzeczność. Z jednej strony, stanowiące efekt liberalizacji rynku reklamy stymulowały jej rozwój, z drugiej, na łamach periodyków farmaceutycznych pojawiały się liczne artykuły broniące indywidualnych aptek przed negatywnymi skutkami ekspansji globalnej gospodarki i wprowadzeniem sieci na rynek aptek. Środowisko aptekarskie uznało za wyjątkowo groźne zjawisko zdominowania rynku przez sieci aptek, a w szczególności ich tworzenie przy hurtowniach farmaceutycznych¹⁰⁴. Obawiano się również tworzenia sieci aptek przez obcy kapitał, ponieważ prawo dopuszczało obecność tego typu aptek na polskim rynku. Pierwsza sieć aptek z udziałem kapitału zagranicznego powstała w Polsce w 2000 roku. Z prasy farmaceutycznej dowiadujemy się, że Polish Enterprise Fund zarządzany przez Enterprise Investors zainwestował milion dolarów w nowo powstałą spółkę Apteki Polskie. Z kolei w roku 2001 została otwarta pierwsza apteka litewskiej sieci Euro-Apteka należąca do grupy kapitałowej Euroapotheca Group. W maju 2001 roku w Warszawie otwarto pierwszy w Polsce „drugstore” Super-Pharm, a słowo „apteka” nabrało dla Polaków nowego znaczenia. Ostatnie zaś Cefarmy przeszły w ręce kapitału prywatnego, niekoniecznie polskiego. Wszystko to spowodowało, że aptekarze zaczęli realizować – nieznanie im wcześniej – strategie marketingowe, aby pacjenci kuszeni bonusami finansowymi i rzeczowymi, kupowali leki w konkretnej aptece¹⁰⁵. Z perspektywy czasopism

---

¹⁰³ Roman Hechmann: Protest (list otwarty). „Aptekarz” 2002, nr 7-8, s. 139-140. Tadeusz Szuba: Nowelizacja Prawa farmaceutycznego. „Aptekarz” 2002, nr 9-10, s. 192-195. Komisja Kryzysowa KIGAP: Jeśli nadal chcesz być właścicielem apteki. „Farmacja Śląska” 1999, nr 3, s. 6-8.

¹⁰⁴ Roman Hechmann: Wystąpienie do Klubu Parlamentarnego SLD. „Aptekarz” 2002, nr 7-8, s. 137-138; Tadeusz Szuba: Pożegnanie lekarstw dla Polaków. „Aptekarz” 2002, nr 7-8, s. 132; Tadeusz Szuba: Do PT Posłów i Posłanek na Sejm Rzeczypospolitej Polskiej. „Aptekarz” 2002, nr 7-8, s. 133-136;.

¹⁰⁵ Super-pharm: O nas [online]. [Dostęp 04 czerwca 2018]. Dostępny w Internecie: <https://www.superpharm.pl/o-nas.html>; Informacje prasowe: Enterprise Investors inwestuje w Apteki Polskie [online]. [Dostęp 04 czerwca 2018]. Dostępny w Internecie: <https://www.ei.com.pl/enterprise-inwestuje-w-apteki-polskie>; Euro-Apteka: Główne fakty [online]. [Dostęp 04 czerwca 2018]. Dostępny w Internecie: http://www.euroapteka.pl/o-Euroaptece/glowne_fakty; Jacek Ciaciura: Gorący temat. „Pharmakon” 2004, nr 12, s. 22-23; Paweł Chrzan: Gorący temat. „Forum Farmaceutyczne” 2004, nr 6, s. 28; Jolanta Lenartowicz: Polskie

konsolidacja hurtowni farmaceutycznych i powstawanie sieci aptek stanowiły zjawiska niekorzystne, bo ograniczały liczbę reklamodawców i subskrybentów.

---

apteki dla polskich aptekarzy. „Czasopismo Aptekarskie” 2004, nr 1, s. 25-27; Redakcja: Oceny, opinie, komentarze. „Farmacja Krakowska, Biuletyn Okręgowej Izby Aptekarskiej w Krakowie” 2002, nr 2, s. 27-28; Redakcja: Oceny, opinie, komentarze. „Farmacja Krakowska, Biuletyn Okręgowej Izby Aptekarskiej w Krakowie” 2002, nr 3, s. 37-38; Andrzej Wróbel: List do Cezarego Banasińskiego, Prezesa Urzędu Ochrony Konkurencji i Konsumentów. „Biuletyn Wielkopolskiej Okręgowej Izby Aptekarskiej” 2004, nr 3, s. 31-34.

1.4. RYNEK PRASOWY, WYDAWNICZY I CZYTELNICZY PRASY FARMACEUTYCZNEJ

Rynek prasowy i wydawniczy

Po likwidacji koncernu RSW „Prasa-Książka-Ruch” na krajowym rynku wydawniczym nastąpiły przekształcenia własnościowe i organizacyjne. W sytuacji czasopism wydawanych od lat przez Polskie Towarzystwo Farmaceutyczne niewiele się zmieniło, ale pojawiły się nowe tytuły prasowe adresowane do farmaceutów. Ich zawartość treściowa była dostosowana do zainteresowań i potrzeb czytelników, odzwierciedlając zmieniającą się rzeczywistość. Nastąpił rozwój farmaceutycznych pism regionalnych, co było związane z powstawaniem izb aptekarskich. Zakładano nowe stowarzyszenia i organizacje, które wydawały własne periodyki, by zwiększyć siłę oddziaływania. Segment farmaceutycznej prasy fachowej, popularnonaukowej i społecznej rozwijał się dynamicznie dzięki inicjatywom instytucji naukowych, stowarzyszeń farmaceutycznych, działaczy samorządu zawodowego, przedsiębiorstw wytwarzających i dystrybuujących produkty lecznicze oraz pozostały asortyment towarów aptecznych, a także firm prowadzących działalność wydawniczą i znajdującym dla siebie niszę w obszarze farmacji. Firmy te łączyły rolę wydawcy, w znaczeniu czynnika sprawczego powstania czasopisma, z rolą wydawnictwa realizującego jego druk.

Po 1989 roku wydawanie czasopism stało się łatwe. Zgodnie z polskim prawem prasowym wydawcą prasy mógł być organ państwowy, przedsiębiorstwo państwowe, organizacja polityczna, związek zawodowy, organizacja spółdzielcza, samorządowa, każda organizacja społeczna, kościół lub związek wyznaniowy, osoba fizyczna, firma prywatna bądź inne jednostki organizacyjne¹⁰⁶. Początkowo farmaceutyczny rynek wydawniczy kształtowały polskie instytucje i przedsiębiorcy, ale w końcu lat 90. pojawiła się firma Dr Josef Raabe, należąca do niemieckiej grupy Ernst Klett AG, wydająca wprawdzie tylko jeden periodyk, „Apteka Plus” (z czasem „Apteka Plus Prawo”)¹⁰⁷.

Z łatwością zakładania i wydawania czasopism łączyło się zróżnicowanie ich treści. Periodyki wspierane przez samorząd aptekarski, instytucje i towarzystwa naukowe znajdowały się w dość komfortowej sytuacji finansowej i nie musiały zabiegać o prenumeratorów, a więc mogły poprzestawać na tradycyjnych wzorach zawartości treściowej.

---

¹⁰⁶ Dz.U. z 2018 poz. 1914

¹⁰⁷ Dr Josef Raabe: Spółka z ograniczoną odpowiedzialnością w likwidacji [online]. [Dostęp 25 listopada 2018]. Dostępny w Internecie: <https://krs-pobierz.pl/dr-josef-raabe-spolka-wydawnicza-spolka-z-ograniczona-odpowiedzialnoscia-w-likwidacji-i35240>

W innej sytuacji znalazły się tytuły wydawane przez powstające po 1989 roku przedsiębiorstwa prywatne specjalizujące się w redagowaniu, przygotowywaniu składu i publikowaniu książek oraz czasopism adresowanych do farmaceutów i lekarzy oraz pokrewnych grup zawodowych. Firmy te były nie tylko pomysłodawcami i właścicielami czasopism farmaceutycznych, ale także organizatorami ich druku i dystrybucji¹⁰⁸. Taka sytuacja w odniesieniu do prasy farmaceutycznej nigdy wcześniej nie zdarzała się.

O ile przed 1989 rokiem periodyki farmaceutyczne powstawały jedynie pod patronatem instytucji państwowej lub wspieranej przez państwo organizacji, która w oparciu o dotację ze środków publicznych zlecała druk wybranej państwowej oficynie wydawniczej, to w omawianym okresie pojawiły się i przez długie lata ukazywały się czasopisma farmaceutyczne będące efektem działalności komercyjnych prywatnych przedsiębiorstw. Były one zazwyczaj redagowane przez osoby tychże przedsiębiorstw, którzy we wcześniejszym okresie życia uzyskali odpowiednie przygotowanie dziennikarskie.

Trzeba dodać, że w omawianym okresie samorząd aptekarski, instytucje i organizacje naukowe oraz społeczne farmaceutów także zlecali druk prywatnym przedsiębiorstwom, które konkurowały ze sobą ofertami, umożliwiając wybór najkorzystniejszej, lecz w ich przypadku były to zlecenia „na zewnątrz”.

O ile przed 1989 rokiem stopka redakcyjna i adres wydawniczy pozostawały wiarygodnym źródłem informacji o danym tytule, to po 1989 roku nie zawsze dostarczały pełnej wiedzy. Czytając jedynie adresy wydawnicze, bez rozpoznania szerszego kontekstu ukazywania się danego tytułu, można na przykład mylnie uznać, że wydawcą czasopisma farmaceutycznego była drukarnia, podczas gdy był nim instytut naukowy.

W omawianym okresie wśród czasopism farmaceutycznych najliczniejszą grupę stanowiły biuletyny wydawane staraniem samorządu aptekarskiego. Periodyki te powstały jako rezultat głębokiej świadomości pracowników izb, o konieczności prowadzenia skutecznej działalności informacyjnej, kierowanej do farmaceutów. Pierwsze biuletyny powoływano na podstawie Ustawy z dnia 19 kwietnia 1991 roku o izbach aptekarskich. Następnie w wyniku podjętych przez Rady Okręgowych Izb Aptekarskich uchwał, ustanawiano tytuł i charakter periodyków, wydawcę i adres siedziby oraz powoływano redaktorów naczelnych i kolegium redakcyjne. Początkowo biuletyny redagowane były nieodpłatnie przez samych farmaceutów. Z biegiem czasu pisma te, chociaż nie wszystkie, zaczęły ewoluować i z wydawnictw ciągłych, amatorskich stawały się profesjonalnymi periodykami. Zaczęto nawiązywać współpracę

---

¹⁰⁸ Zob.: Na przykład, wydawnictwa: Farmapress, Medyk, Kwadryga, Elamed, Apteka, Medicus.

z zawodowymi dziennikarzami. Na przykład, w „Biuletynie Informacyjnym Podkarpackiej Okręgowej Izby Aptekarskiej” zatrudniono redaktora Adama Czartoryskiego dla ułatwienia przygotowywania wydań miesięcznika, a także korzystano z usług firm zewnętrznych, na przykład Regionalnego Centrum Komputeryzacji Farmacji Pronet¹⁰⁹. Jednakże warto zauważyć, że w przeważającej liczbie biuletynów stanowisko redaktora naczelnego powierzano farmaceutom, a ich wyłącznymi wydawcami były izby aptekarskie. Aptekarze byli również członkami rad redakcyjnych. Z czasem wydawaniem, redagowaniem, przygotowaniem do druku i drukowaniem biuletynów zajęły się profesjonalne agencje dziennikarskie, oficyny poligraficzno-wydawnicze oraz agencje reklamowe. Przykładem był miesięcznik Naczelnej Izby Aptekarskiej „Forum Farmaceutyczne”. Siedzibą czasopisma była ul. Długa 16 w Warszawie, a redagowaniem pisma i odbiorem korespondencji od czytelników tegoż periodyku zajmowało się wydawnictwo Ars Media z siedzibą w Kobyłce (od numeru 2/2004 kolejne wydawnictwo - Press Forum)¹¹⁰. Inny z biuletynów „Farmacja Pomorza Środkowego” drukowała z kolei spółka Medyk, co miało związek z powiązaniem personalnymi tegoż pisma z wydawnictwem. Kiedy w Biuletynie zaczęło pojawiać się mniej reklam, z których dochód pozwalał na korzystanie z usług spółki Medyk, wydawnictwo zrezygnowało z dalszej współpracy, a publikację biuletynu zawieszono nawet na sześć miesięcy¹¹¹.

Analiza stopek redakcyjnych biuletynów izb aptekarskich pozwala raz jeszcze zauważyć, że większość z nich wydawana była wyłącznie przez organizacje samorządowe. Część z nich korzystała jednak z usług zewnętrznych wydawnictw, jak wspomniana „Farmacja Pomorza Środkowego”. W badanym okresie także Dolnośląska Izba Aptekarska związana była z wydawnictwami zewnętrznymi takimi jak: AG-Master, a następnie Leopoldinum z Wrocławia. Po zmianie tytułu periodyku na „Pharmakon”, zmieniono także wydawnictwo na Biuro Wydawniczo-Reklamowe Opal s.c.¹¹² W ten sposób przygotowywany był także „Biuletyn Informacyjny Pomorsko-Kujawskiej Izby Aptekarskiej” (Wydawnictwo TAKT z Bydgoszczy), „Farmacja Krakowska, Biuletyn Okręgowej Izby Aptekarskiej w Krakowie”

---

¹⁰⁹ Aleksander Czarniawy: Pięć kadencji POIA, kartki z albumu. W: Thesaurus Apothecarii, Podkarpacie i jego aptekarze. Nr 3. Rzeszów: Podkarpacka Okręgowa Izba Aptekarska, 2011, s. 9; Lidia Maria Czyż: Wydawnictwa POIA. W: Laudator temporis acti - XX lat Samorządu Aptekarskiego na Podkarpaciu. Rzeszów: Podkarpacka Okręgowa Izba Aptekarska, 2011, s. 73.

¹¹⁰ Por.: Stopki redakcyjne w „Forum Farmaceutyczne” 2004, nr 1, s. 3 i „Forum Farmaceutyczne” 2004, nr 6, s. 3.

¹¹¹ Dorota Pastok: Środkowopomorska Okręgowa Izba Aptekarska w Koszalinie 1991-2011, Kołobrzeg, Wydawnictwo Kamera, 2012.

¹¹² Por.: Stopki redakcyjne w „Biuletyn Dolnośląskiej Izby Aptekarskiej” 1992, nr 4-5, s. 2; „Biuletyn Dolnośląskiej Izby Aptekarskiej” 1992, nr 8, s. 2; „Pharmakon” 1999, nr 1, s. 2.

(Lege Artis Dom Wydawniczy w Krakowie), czy też „Wiadomości Aptekarskie” (Wydawnictwo IN PLUS z Kielc). Jeśli chodzi o skład, łamanie i druk periodyków, bardzo często zmieniano firmy, najprawdopodobniej korzystając z najatrakcyjniejszej i przede wszystkim najtańszej oferty. W tabelach zestawiono te firmy, z którymi samorządy aptekarskie w badanym okresie współpracowały najdłużej. Jak jednak wspomniano, analiza stopek redakcyjnych i adresów wydawniczych nie zawsze była wiarygodnym źródłem, opisującym dany biuletyn. Zdarzały się takie wydania, w których nie zamieszczano w ogóle informacji na temat rady redakcyjnej, wydawnictwa czy drukarni (zob.: Tabela 1. Czasopisma izb aptekarskich wydawane w latach 1989-2004)¹¹³.

Kolejną grupę wydawców tworzyły pozasamorządowe organizacje aptekarskie, a mianowicie Zrzeszenie Farmaceutów Właścicieli Aptek oraz Izba Gospodarcza Apteka Polska, które miały siedziby w Katowicach. Wydawały tylko trzy tytuły oraz jeden dodatek. Ponadto swój nieregularnie wydawany biuletyn miało Stowarzyszenie Farmaceutów Katolickich Polski z siedzibą w Poznaniu.

Periodykiem Zrzeszenia Farmaceutów Właścicieli Aptek była „Farmacja Śląska”. Redaktorem naczelnym czasopisma był Ireneusz Śliwa, który jednocześnie pełnił funkcję Prezesa Zarządu wydawnictwa Media Wizards Sp. z o.o. z siedzibą w Katowicach, będącego wydawcą periodyku¹¹⁴. Od numeru drugiego z 1999 roku w stopce redakcyjnej oraz na okładce pojawiła się informacja, że pismo to jest także organem Stowarzyszenia Właścicieli Aptek Prywatnych Opolszczyzny. Nie trwało to jednak długo, ponieważ numery czwarty i piąty, nadal wydawane przez Ireneusza Śliwę, ukazał się jako niezależne czasopismo farmaceutyczne, co w słowie wstępu do numeru czwartego podkreślał jego redaktor naczelny¹¹⁵. Zaistniała sytuacja miała związek z osobą Stanisława Piechuli, który obejmując stanowisko prezesa Izby Gospodarczej Apteka Polska (w latach 1998-2001 był prezesem Zrzeszenia Farmaceutów Właścicieli Aptek), „porzucił” „Farmację Śląską” i zajął się wydaniem periodyku jakim była „Apteka Polska” organ jego nowej organizacji aptekarskiej. Redaktorem naczelnym czasopisma został Stefan Skrzynecki, a składem, łaniem i drukiem zajęła się Drukarnia im. K. Miarki w Mikołowie, rodzinnym mieście Stanisława Piechuli¹¹⁶. Ostatni numer „Apteki Polskiej” ukazał się w czerwcu 2001 roku. Dr n. farm Stanisław Piechula został wybrany

---

¹¹³ Pełne opisy bibliograficzne czasopism farmaceutycznych wydawanych w Polsce w omawianym okresie znajdują się w pierwszym aneksie do niniejszej rozprawy.

¹¹⁴ Ireneusz Śliwa, Stanisław Piechula: Szanowni Czytelnicy. „Farmacja Śląska” 1998, nr 1, s. 5.

¹¹⁵ Ireneusz Śliwa: Szanowni Czytelnicy. „Farmacja Śląska” 1999, nr 4, s. 3.

¹¹⁶ Stanisław Piechula: Szanowni Właściciele Aptek. „Apteka Polska” 1999, nr 1, s. 2

prezesem kolejnej, nowej organizacji pod nazwą Korporacja Apteki Polskie S.A. I tym razem została zakończona edycja czasopisma „Apteka Polska”, a pojawił się miesięcznik „Biuletyn IGAP, Izba Gospodarcza Apteki Polskie, Korporacja Apteki Polskie”, wydawany w Katowicach przez Izbę Gospodarczą Apteki Polskie.

Jak wspomniano, swój biuletyn posiadało również Stowarzyszenie Farmaceutów Katolickich Polski z siedzibą w Poznaniu. Wydawcą periodyku było Stowarzyszenie, a redakcja pisma mieściła się w „Aptece pod Zodiakiem” Osiedle Rusa 12 w Poznaniu, której właścicielem była mgr farm. Barbara Fiklewicz-Dreszczyk, pierwszy prezes SFKP i członek komitetu redakcyjnego pisma. Warto dodać, że apteka będąca siedzibą redakcji, działa od 1990 roku i w badanym okresie została wyróżniona Dyplomem Forum Farmacji Polskiej 2001 „za obronę interesów pacjentów aptek oraz aptekarzy w procesie negocjacji członkostwa w Unii Europejskiej”¹¹⁷, (zob.: Tabela 2. Czasopisma pozasamorządowych organizacji aptekarskich i farmaceutycznych wydawane w latach 1989-2004)¹¹⁸.

Wydawcami stosunkowo licznych czasopism farmaceutycznych były organizacje producentów i dystrybutorzy produktów leczniczych. Należeli do nich: Stowarzyszenie Przedstawicieli Firm Farmaceutycznych w Polsce, Polska Izba Przemysłu Farmaceutycznego i Sprzętu Medycznego Polfarmed, Polska Grupa Farmaceutyczna, Torfarm, Farmacol, Hygea, Ziola Polskie Pharma, Cito Dat oraz Cefarm, a także niektórzy producenci jak: Innowacyjno-Wdrożeniowe Laboratorium Farmaceutyczne Labofarm magistra farmacji Tadeusza Pawełka, i Tarchomińskie Zakłady Farmaceutyczne Polfa oraz Polski Związek Zielarski Przedsiębiorstw Przemysłu Zielarskiego „Herbapol”, który wydawał „Wiadomości Zielarskie”. Na łamach periodyków tychże wydawców, obok treści branżowo-naukowych, zamieszczano reklamy produktów leczniczych, suplementów diety, kosmetyków i sprzętu medycznego. Adresy redakcji czasopism zazwyczaj pokrywały się z adresami głównych siedzib wymienionych instytucji. Wyjątkiem było pismo „Apteka z Sercem”, którego wydawcą był Farmacol z siedzibą w Katowicach, a na którego zlecenie redagowaniem pisma zajmowała się firma „Heads Advertising” z Krakowa.

Z kolei wydawcy periodyku „Terapia i Leki”, czyli Ministerstwo Zdrowia i Opieki Społecznej oraz Centralna Składnica Farmaceutyczna Cefarm, korzystali z usług Ośrodka Informacji Naukowej „Polfa”. Warto dodać, że w badamy okresie wydawnictwo to opublikowało także książkę pod tytułem „Vademecum Leków” oraz serię wydawniczą

---

¹¹⁷ Informacja zawarta na stronie internetowej Stowarzyszenia Farmaceutów Katolickich Polski w dziale: Ogólne informacje o poznańskim kole SFKP, opracowane przez mgr farm. Barbarę Fiklewicz-Dreszczyk.

¹¹⁸ Tak jak poprzednio, więcej informacji o tych czasopismach umieszczono w pierwszym aneksie do rozprawy.

„Biblioteka farmaceuty”. W 2004 roku spółka zmieniła nazwę na Oinpharma, zmieniając jednocześnie swój profil z wydawniczego na ukierunkowany na doradztwo farmaceutyczne oraz organizację szkoleń i warsztatów¹¹⁹.

Polski Związek Zielarski Przedsiębiorstw Przemysłu Zielarskiego „Herbapol”, a od 1993 roku Polski Komitet Zielarski, zlecał natomiast wydawanie „Wiadomości Zielarskich” wydawnictwu Hortpress, które od 1990 roku specjalizowało się w publikowaniu książek i czasopism o tematyce ogrodniczej oraz podręczników dla szkół rolniczych i ogrodniczych¹²⁰.

W tym miejscu warto zwrócić uwagę na jeszcze jeden periodyk wydawany przez spółkę Zioła Polskie Pharma, o mianowicie czasopismo „Pharma”. Pismo było kontynuowane jako „Pharma: Kwartalnik wydawany przez Phoenix Pharma Polska”. Podtytuł pozwala zauważyć, że w latach 90. do Polski „wszedł” niemiecki kapitał. Phoenix Group była bowiem największą hurtownią w Niemczech i drugą co do wielkości w Europie. Założona została przez niemieckich hurtowników na początku 1994 roku. Nowo utworzone przedsiębiorstwo od samego początku osiągnęło pozycję lidera na rynku krajowym, a w 1995 roku przekształciło się w firmę Phoenix i przejęło większość udziałów w hurtowniach na Węgrzech, we Włoszech i w Holandii. W 1996 roku hurtownia utworzyła swoje oddziały w Polsce i we Francji, a także przejęła udziały spółki Zioła Polskie Pharma¹²¹.

Niemiecki kapitał można było dostrzec także w kwartalniku „Moja Apteka”. Wydawcą pisma był Boehringer Ingelheim Sp. z o.o. Polska, a dyrektorem wydawnictwa Piotr Mildner. Przedstawicielstwo firmy Boehringer Ingelheim Pharma GmbH rozpoczęło pracę w Warszawie w 1990 roku. W 1993 roku utworzono firmę Boehringer Ingelheim Sp. z o.o. oraz hurtownię farmaceutyczną, a 1995 roku spółka przejęła przedstawicielstwo firmy Pharmaton w Polsce, która wcześniej należała już do jej struktur¹²². Stąd też w periodyku na każdej ze stron drukowano logo obu firm.

Analiza tejże grupy czasopism pozwala zauważyć, że w badanym okresie ukazywały się dwa periodyki o tym samym tytule, a mianowicie „Bez recepty”. Jeden z nich ukazywał się od 2000 roku staraniem Polskiej Grupy Farmaceutycznej, a drugi był pismem polskiego dystrybutora leków – firmy Cito Dat S.A. z Wrocławia i pojawił się na rynku prasy farmaceutycznej w roku 1999. Polska Grupa Farmaceutyczna mogła o tym nie wiedzieć,

---

¹¹⁹ Ewa Zygadło, Anna Uryga: Niezależna informacja o leku: czy idea wdrożona w krajach europejskich ma szansę rozwinąć się w Polsce? Spojrzenie farmaceuty i bibliotekarza. „Farmacja Polska” 2009, nr 1, s. 25.

¹²⁰ Hortpress [online]. [Dostęp 27 listopada 2018]. Dostępny w Internecie: <https://hortpress.com/>

¹²¹ Phoenix Group [online]. [Dostęp 28 listopada 2018]. Dostępny w Internecie: <https://www.phoenixgroup.eu/en/>

¹²²Boehringer Ingelheim Sp. z o.o. Polska: Historia w Polsce [online]. [Dostęp 25 listopada 2018]. Dostępny w Internecie: <https://www.boehringer-ingelheim.pl/historia/historia/historia-w-polsce>

ponieważ do 2000 roku pismo hurtowni Cito Dat nie posiadało numeru ISSN (zob.: Tabela 3. Czasopisma producentów i dystrybutorów produktów leczniczych wydawane w latach 1989-2004)¹²³.

Inny charakter miały periodyki ukazujące się staraniem farmaceutycznych oraz farmaceutyczno-medycznych stowarzyszeń i instytucji naukowych: Polskiego Towarzystwa Farmaceutycznego, zarówno Zarządu Głównego (wydawana od 1945 roku „Farmacja Polska”, wydawana od 1971 roku „Bromatologia i Chemia Toksykologiczna”) jak i niektórych jego oddziałów, Polskiego Towarzystwa Farmakologicznego, Polskiego Towarzystwa Toksykologicznego. Najważniejszym tytułem pozostawała „Farmacja Polska”. W latach 1994-2001 dołączano do niej szereg dodatków: „Biuletyn Krajowego (od 2000 roku Głównego) Inspektora Farmaceutycznego”, „Biuletyn Komitetu Organizacyjnego Izb Aptekarskich”, „Biuletyn Izb Aptekarskich”, „Komputer i Apteka” i „Biuletyn Produktów Leczniczych” (choć ten zaczął ukazywać się od 2005 roku). Odgrywała zatem rolę bazy wyjściowej dla – z czasem usamodzielnionych – periodyków samorządu aptekarskiego.

Polskie Towarzystwo Toksykologiczne wydawało z kolei w latach 1993-2002 periodyk pod tytułem „Acta Poloniae Toxicologica”. Pierwszym redaktorem naczelnym został prof. dr hab. Jacek Brzeziński, a siedzibą redakcji była Katedra i Zakład Toksykologii Akademii Medycznej w Warszawie. Z powodu śmierci założyciela i redaktora naczelnego tegoż pisma, na mocy decyzji Zarządu Głównego Polskiego Towarzystwa Toksykologicznego stanowisko redaktora naczelnego objął doc. dr hab. Jan Stetkiewicz, a redakcja została przeniesiona do Instytutu Medycyny Pracy w Łodzi. Od 2003 roku zmieniono również tytuł periodyku na „Acta Toxicologica”.

Warszawski Instytut Farmakologii Polskiej Akademii Nauk wydawał czasopismo pod tytułem „Pharmacological Reports” (poprzednio „Polish Journal of Pharmacology”), również podejmujące problematykę jednocześnie farmacji i medycyny¹²⁴. Z kolei Instytut Leków w Warszawie patronował dwumiesięcznikowi „Przegląd Farmako-Ekonomiczny” oraz pismu „Farmakoekonomika” oraz wydawał „Biuletyn Instytutu Leków”. Ponadto naukowy charakter miały periodyki wydawane staraniem Instytutu Roślin i Przetworów Zielarskich w Poznaniu, a także wydziałów farmaceutycznych: Akademii Medycznej w Warszawie, Uniwersytetu Medycznego w Lublinie oraz Śląskiego Uniwersytetu Medycznego.

---

¹²³ Pełne tytuły i informacje dotyczące pism w bibliografii czasopism farmaceutycznych wydawanych w Polsce w latach 1989-2004 znajdują się w pierwszym aneksie.

¹²⁴ Instytut Farmakologii Polskiej Akademii Nauk: Z historii Instytutu, <http://if-pan.krakow.pl/pl/instytut/historia/>, dostęp 10 czerwca 2018.

Czasopismem lubelskiego Wydziału Farmaceutycznego był „Pamiętnik Farmaceutyczny Wileński. Mémoires Pharmaceutiques”, kontynuator tradycji najstarszego polskiego pisma farmaceutycznego. Redaktorem naczelnym od 1997 roku był dr n. farm. Andrzej Wróbel. Staraniem tejże uczelni ukazywał się również periodyk pod tytułem „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Sectio DDD, Pharmacia”. Z kolei Wydział Farmaceutyczny Akademii Medycznej w Warszawie wydawał „Biuletyn”, bezpłatne czasopismo, wyłącznie internetowe¹²⁵. Wydział Farmaceutyczny z Oddziałem Medycyny Laboratoryjnej w Sosnowcu, Śląskiej Akademii Medycznej w Katowicach, był natomiast wydawcą „Poradnika Farmaceutycznego”, a jego wydawaniem zajmowało się Wydawnictwo Kwieciński (Grupa dr A. R. Kwiecińskiego z siedzibą w Bielsko-Białej, której założycielem był dr n. med. Adam Rajmund Kwieciński). Następnie czasopismo zmieniło tytuł na „Farmaceutyczny Przegląd Naukowy”, a wydawnictwo nazwę na PGK Media Polska, Jaworze Górne koło Bielska-Białej. P.G.K. Media Polska należało do Konsorcjum Wydawnictw Medycznych, a prezydentem tegoż konsorcjum był właśnie Adam Kwieciński¹²⁶. W tym miejsce warto zwrócić uwagę na tę osobę, gdyż była to ciekawa postać o szerokim spektrum zainteresowań: lekarz, farmakolog, neurobiolog, biolog medyczny, nauczyciel akademicki i wykładowca oraz autor publikacji krajowych i zagranicznych z zakresu nauk medycznych. W latach 90. był Prezesem Federacji Konsumentów w Katowicach, a także prekursorem termografii medycznej w Polsce. Jako farmakolog opracował pierwszy na świecie, innowacyjny skład regenerującego preparatu do włosów i skóry głowy¹²⁷, (zob.: Tabela 4. Czasopisma i dodatków do nich wydawane przez farmaceutyczne instytucje i towarzystwa naukowe w latach 1989-2004)¹²⁸.

Rynek prasy farmaceutycznej wzbogaciły także przedsięwzięcia wydawnictw specjalizujących się w działalności wydawniczej, a utworzonych na podstawie wpisu do ewidencji działalności gospodarczej lub Krajowego Rejestru Sądowego, a więc komercyjnych. Naukowy charakter miał wydawany od 1991 roku miesięcznik „Lek w Polsce”, wydawany przez spółkę z ograniczoną odpowiedzialnością Medyk. Założył ją w maju 1989 roku w Warszawie lekarz Andrzej Doroba, był redaktorem naczelnym dwutygodnika „Nowy Medyk”, nieco wcześniej zlikwidowanego przez Młodzieżową Agencję Wydawniczą Prasa-Książka-Ruch. Koszty redagowania i wydawania „Leku w Polsce” pokrywano dzięki reklamom i artykułom sponsorowanym. Redaktorem naczelnym „Leku w Polsce” był do

---

¹²⁵ Strona internetowa czasopisma: <http://biuletynfarmacji.wum.edu.pl/>

¹²⁶ Zob.: Stopka redakcyjna „Farmaceutyczny Przegląd Naukowy” 2006, nr 1, s. 1.

¹²⁷ Adam Rajmund Kwieciński: [online]. [Dostęp 28 listopada 2018]. Dostępny w Internecie: <http://kwiecinski.pl/>

¹²⁸ Pełne tytuły i informacje dotyczące pism zestawiono we wspomnianym wcześniej aneksie.

2001 roku mgr farm. Mariusz Chomicki, a następnie dr Wojciech Łuszczyna. W latach 1994-1997 ukazywał się dodatek do tego pisma, zatytułowany „Lek w Polsce. Weterynaria”, który redagował Paweł Pastok¹²⁹.

Od 1992 roku staraniem bydgoskiego wydawnictwa Kwadryga ukazywał się miesięcznik społeczno-naukowy „Gazeta Farmaceutyczna”, którego redaktorem naczelnym był Henryk Wandowski. Po jego przedwczesnej śmierci w 1998 roku obowiązki te przejęła Ewa Dux (z czasem Ewa Dux-Prabucka), wcześniej dziennikarka „Życia Warszawy”, a wydawnictwo zostało przekształcone w spółkę z ograniczoną odpowiedzialnością i wkrótce przeniesione do stolicy. Kwadryga specjalizowała się w wydawaniu książek i dodatków specjalistycznych z zakresu farmacji oraz dziedzin pokrewnych. W badanym okresie wydawała także czasopismo kierowane do pacjentów apteki „Twoja Apteka”, którego redaktorami naczelnymi byli kolejno Edward Ozga-Michalski, Hanna Gruszczyńska i Anna Gumowska oraz kwartalnik dla farmaceutów i lekarzy „Nowości Farmakoterapii”, którego redaktorami w latach 1997-2003 byli kolejno Bogdan Kamiński i Ewa Dux-Prabucka¹³⁰.

Szczególne kreatywność cechowała warszawskie wydawnictwo Farmapress, utworzone przez Wiktora Szukiela, nieposiadające szczególnej formy prawnej i działające w oparciu o wpis do ewidencji działalności gospodarczej. Jego głównym tytułem było „Czasopismo Aptekarskie”, którego redaktorem naczelnym pozostawał Wiktor Szukiel, wcześniej współpracujący jako dziennikarz z Polskim Towarzystwem Farmaceutycznym. W oficynie Farmapress ukazywało się wiele dodatków specjalistycznych do „Czasopisma Aptekarskiego” oraz odrębnych periodyków kierowanych do farmaceutów i techników farmacji, a także książki o charakterze podręcznikowym, niezbędne w ciągłym szkoleniu farmaceutów. Farmapress było wydawcą między innymi „Kalendarza Farmaceutycznego” oraz kwartalników: „Magazyn Historyczny Farmacji i Medycyny”, „Farmaceutyczny Dystrybutor”, „Aptekarstwo w Polsce i na Świecie”, „Komputer w Aptece”, „Rośliny Lecznicze w Polsce i na Świecie”, „Farmacja Szpitalna, Kliniczna i Onkologiczna”, „Apteka Edukacyjna”, „Apteka Homeopatyczna”, „Apteka Weterynaryjna”, „Farmacja” czy „Technik Farmaceutyczny w Aptece”. Od początku wydawnictwo to przywiązywało dużą wagę do historii farmacji, w tym do opracowywania

---

¹²⁹ Medyk Sp. z o.o.: O firmie [online]. [Dostęp 30 maja 2018]. Dostępny w Internecie: <http://medyk.com.pl/o-nas/o-firmie>

¹³⁰ Centralna Informacja Krajowego Rejestru Sądowego: Krajowy Rejestr Sądowy, numer KRS: 0000180590. Stan na dzień 28.03.2018, s. 1-7.

i upowszechniania biografii aptekarzy. Podstawą finansową działalności wydawniczej Farmapressu była subskrypcja, publikowanie artykułów sponsorowanych i reklam¹³¹.

W latach 1989-2004 czasopisma farmaceutyczne były wydawane też przez inne przedsiębiorstwa komercyjne. Zaliczała się do nich między innymi: Agencja Reklamowa Lion Art, wspomniana wcześniej firma Dr Josef Raabe, Elamed, Pharma Concept, Medicus, Wydawnictwo Apteka. Warto te przedsiębiorstwa przybliżyć.

Działalność wydawnictwa Dr Josef Raabe, niemieckiego potentata na międzynarodowym rynku edukacyjnym, rozpoczęła się w Polsce w 1997 roku, a pięć lat później zaczęło ono wydawać magazyn „Apteka Plus, Wiadomości Prawne”, który w kolejnym roku przekształcił się w „Apteka Plus Prawo, Aktualne Przepisy z Komentarzami, Serwis dla Właścicieli i Kierowników Aptek”.

Prowadząca kompleksową obsługę reklamową katowicka agencja Lion-Art wydawała od 1999 roku specjalistyczne pismo „Świat Medycyny i Farmacji”, które trafiało do szpitali, lekarzy, aptek, hurtowni farmaceutycznych, a także do firm farmaceutycznych¹³².

W 1992 roku Elżbieta i Robert Cholewa utworzyli w Katowicach spółkę komandytową Elamed, która do dnia dzisiejszego wydaje specjalistyczne czasopisma z dziedziny nauk medycznych. W latach 1994-1995 spółka wydawała „Śląski Przegląd Medyczny” z nieregularnie ukazującym się dodatkiem „Farmacja w Polsce”. W 1996 roku zmieniono tytuł Śląskiego Przeglądu Medycznego” na „Ogólnopolski Przegląd Medyczny”, adresowany już tylko do lekarzy i menedżerów zdrowia.

W latach 1998-2004 staraniem krakowskiego przedsiębiorstwa Pharma Concept ukazywało się czasopismo „Pharmaceutica, Przegląd Techniczny Polskiego Przemysłu Farmaceutycznego”, a wydawnictwo Medicus publikowało „Katalog Farmaceutyczny: Ogólnopolski Kwartalnik Reklamowy”, kontynuowany jako: „Magazyn Farmaceutyczny: Ogólnopolskie Pismo Lekarzy i Farmaceutów”.

W 2004 roku na rynku prasy farmaceutycznej pojawiło się nowe wydawnictwo Apteka Sp. z o.o. Była to wrocławska spółka, która czerpała z doświadczenia niemieckiej firmy AM Apotheken GmbH & Co KG. Przedsiębiorstwo skupiło się na publikacji czasopism: „Abc Aptekarza”, „TV Aptekarza” oraz broszur tematycznych: „45 plus”, „Letni Poradnik Pacjenta”, „Jak poradzić sobie z przeziębieniem”, „ABC zdrowia mamy i dziecka”, „Produkty na TOPie

---

¹³¹ Wiktor Szukiel: 10-lecie „Czasopisma Aptekarskiego”. „Czasopismo Aptekarskie” 2003, numer specjalny, s. 5-7; Wiktor Szukiel: Zanim minie 100 lat. „Czasopismo Aptekarskie” 2002, nr 4, s. 24-25.

¹³² Świat Medycyny i Farmacji [online]. [Dostęp 13 listopada 2018]. Dostępny w Internecie: <http://smif.com.pl/>

z Twojej apteki” oraz „Złote Produkty Roku”. Były to jednak wydawnictwa ciągle kierowane do pacjentów aptek. Właściciel apteki mógł je zaprenumerować, a następnie rozdać odwiedzającym go pacjentom. Jeśli chodzi o periodyki kierowane typowo do farmaceutów, to Wydawnictwo Apteka publikowało jedno takie czasopismo pod tytułem „Świat Farmacji” oraz bezpłatny dodatek do niego „Produkty Roku: Podręcznik najczęściej polecanych produktów OTC”¹³³ (zob.: Tabela 5. Zestawienie czasopism i dodatków specjalistycznych wydawanych przez przedsiębiorstwa specjalizujące się w działalności wydawniczej, a utworzone na podstawie wpisu do ewidencji działalności gospodarczej lub Krajowego Rejestru Sądowego)¹³⁴.

Z analizy prasy farmaceutycznej lat 1989-2004 wynika, że najwięcej tytułów wydawały samorządy aptekarskie (32,39%), następnie organizacje producentów i dystrybutorów produktów leczniczych (22,53%), instytucje i towarzystwa naukowe (21,12%) i wydawnictwa specjalizujące się w działalności wydawniczej, a utworzone na podstawie wpisu do ewidencji działalności gospodarczej lub Krajowego Rejestru Sądowego (18,30%).

Najmniej prasy farmaceutycznej ukazywało się staraniem pozasamorządowych organizacji aptekarskich i farmaceutycznych (5,63%) (por.: Aneks I). Dane przedstawiono na rycinie 1.

Z obliczeń własnych (por.: Aneks I) wynika również, że na mapie Polski główne ośrodki wydawnicze prasy farmaceutycznej znajdowały się w Warszawie (37,5%), Katowicach (13,9%), Poznaniu (5,55%), Wrocławiu (6,94%), Lublinie (4,2%), Krakowie (4,2%) i Łodzi (4,2%). W pozostałych miastach, gdzie wydawano głównie biuletyny izb aptekarskich (poza Toruniem, Starogardem Gdańskim i Sosnowcem, gdzie drukowano inne periodyki), rozkład przedstawiał się następująco: w Rzeszowie (2,8%), Bydgoszczy (2,8%), Bielsko-Białej (1,4%), Białymstoku (1,41%), Gdańsku (1,4%), Kaliszu (1,4%), Kielcach (1,4%), Zielnej Górze (1,4%), Olsztynie (1,4%), Opolu (1,4%), Toruniu (1,4%), Szczecinie (1,4%), Koszalinie (1,4%), Starogardzie Gdańskim (1,4%) i Sosnowcu (1,4%) (zob.: Rycina 2. Ośrodki wydawnicze polskiej prasy farmaceutycznej).

---

¹³³ Apteka Media [online]. [Dostęp 27 listopada 2018]. Dostępny w Internecie: <http://www.aptekamedia.pl/>

¹³⁴ Pełne tytuły i informacje dotyczące pism zamieszczono w bibliografii czasopism farmaceutycznych wydawanych w Polsce w latach 1989-2004.

Tabela 1. Czasopisma izb aptekarskich wydawane w latach 1989-2004

Lp.	Tytuł periodyku	Wydawca	Wydawnictwo	Siedziba redakcji	Skład i łamanie	Druk
1.	„Apothecarius Śląski”, kontynuowany jako: „Apothecarius, Śląskie forum farmaceutyczne”	Okręgowa Rada Aptekarska w Katowicach	-	Katowice ul. Kryniczna 15	Studio NOA, Ireneusz Olsza (od 2004 roku)	Zakład Poligraficzny Marian Wioska, Chorzów (od 2004 roku)
2.	„Aptekarz”	Okręgowa Izba Aptekarska w Warszawie; Od 2006 roku Towarzystwo Farmaceutyczno-Ekonomiczne	Tadanco Sp. z o.o., Warszawa	Warszawa ul. Długa 16	-	Drukarnia i Oficyna Wydawnicza Szczepan Szymański Studio Grafkomp (w latach 1995-1996)
3.	„Biuletyn Beskidzkiej Okręgowej Izby Aptekarskiej”	Beskidzka Okręgowa Izba Aptekarska	-	Bielsko-Biała ul. 3 Maja 27/4a	-	-
4.	„Biuletyn Dolnośląskiej Izby Aptekarskiej”, kontynuowany jako: „Pharmakon”	Dolnośląska Izba Aptekarska	AG-Master, Leopoldinum (Biuletyn DIA); Biuro Wydawniczo-Reklamowe Opal s.c. (Pharmakon)	Wrocław ul. Matejki 6	Różne firmy: MAKI, LINEART, AMIA	Różne drukarnie: PPHiU INTERPAX, Antiqua, Pro Idea, PETIT
5.	„Biuletyn Informacyjny Pomorsko-Kujawskiej Izby Aptekarskiej”	Pomorsko-Kujawska Okręgowa Izba Aptekarska	Wydawnictwo TAKT ul. Gdańska 113/4 w Bydgoszczy	Bydgoszcz ul. Kościuszki 15a	-	-
6.	„Biuletyn Informacyjny Lubuskiej Okręgowej Izby Aptekarskiej”	Lubuska Okręgowa Izba Aptekarska	-	Zielona Góra Al. Wojska Polskiego 37	-	-
7.	„Biuletyn Informacyjny Okręgowej Izby Aptekarskiej w Olsztynie”	Okręgowa Izba Aptekarska w Olsztynie	-	Olsztyn ul. Partyzantów 79/9	-	-

Lp.	Tytuł periodyku	Wydawca	Wydawnictwo	Siedziba redakcji	Skład i łamanie	Druk
8.	„Biuletyn Informacyjny Okręgowej Izby Aptekarskiej w Warszawie”	Okręgowa Izba Aptekarska w Warszawie	-	Warszawa ul. Długa 16	-	-
9.	„Biuletyn Informacyjny Podkarpackiej Okręgowej Izby Aptekarskiej”, kontynuowany jako: „Biuletyn POIA”	Podkarpacka Okręgowa Izba Aptekarska	Regionalne Centrum Komputeryzacji Farmacji Pronet	Rzeszów ul. Jagiellońska 23/5	-	-
10.	„Biuletyn Informacyjny Zachodniopomorskiej Okręgowej Izby Aptekarskiej”	Zachodniopomorska Okręgowa Izba Aptekarska	-	Szczecin ul. Bolesława Śmiałego 4	-	Zakład Usług Poligraficznych i Wydawniczych Plewnia Jacek i Plewnia Maria, Szczecin
11.	„Biuletyn Lubelskiej Okręgowej Izby Aptekarskiej”	Lubelska Okręgowa Izba Aptekarska	-	Lublin Projekt-Studio s.c. ul. Muzyczna 4/9	Lubelska Drukarnia Alf-Graf	-
12.	„Biuletyn Naczelnej Izby Aptekarskiej”	Naczelna Izba Aptekarska	-	Warszawa ul. Długa 16	TeKa, Zielonka; Agnieszka i Tomasz Kucowie, Warszawa	Oficyna Wydawniczo-Poligraficzna Zygmunt Siemieniak, Ząbki
13.	„Biuletyn Szkoleniowy”	Podkarpacka Okręgowa Izba Aptekarska	-	Rzeszów ul. Jagiellońska 23/5	-	-
14.	„Biuletyn Wielkopolskiej Okręgowej Izby Aptekarskiej”	Wielkopolska Okręgowa Izba Aptekarska	-	Poznań ul. Palacza 87		Różne drukarnie: Pospress, Akwilon, Gazeta Handlowa, Druk i opracowanie: Gazeta Handlowa, (od 1994 roku); UNI-DRUK s.c. (od 2000 roku)

Lp.	Tytuł periodyku	Wydawca	Wydawnictwo	Siedziba redakcji	Skład i łamanie	Druk
15.	„Farmacja Kaliska”	Kaliska Okręgowa Izba Aptekarska	-	Kalisz ul. Korczak 8a/2	-	-
16.	„Farmacja Krakowska”, kontynuowany jako: „Farmacja Krakowska, Biuletyn Okręgowej Izby Aptekarskiej w Krakowie”	Uniwersytet Jagielloński, Okręgowa Izba Aptekarska w Krakowie, a po wprowadzeniu podtytułu: Okręgowa Izba Aptekarska w Krakowie	Lege Artis Dom Wydawniczy w Krakowie (od 1998 roku)	Kraków ul. Floriańska 25 Kraków ul. Mikołajska 4 (od 1998 roku)	AbaCo Holding Ltd (lata 1992-1993)	ML&MA Druk w Krakowie (od 1998 roku)
17.	„Farmacja Pomorza Środkowego”	Środkowopo- -morska Okręgowa Iza Aptekarska	Medyk Sp. z o.o. w Warszawie; Biuro Marketingu PULS w Koszalinie (od 2001 roku)	Koszalin ul. Jedności 5	Agencja Reklamowa M-Promotion	Agencja Reklamowa M-Promotion
18.	„Farmacja Regionu Północno-Wschodniego”	Okręgowa Izba Aptekarska w Białymstoku	-	Białystok ul. Zamenhafa 27	-	P.W. Total--Druk, Białystok
19.	„Forum Farmaceutyczne”	Naczelna Izba Aptekarska	Ars Media, Warszawa; Press Forum, Warszawa (od numeru 2/2004)	Warszawa ul. Długa 16	-	-
20.	„Opolskie Wiadomości Farmaceutyczne”	Opolska Okręgowa Izba Aptekarska; Stowarzyszenie Właścicieli Aptek Prywatnych Opolszczyzny; Polskie Towarzystwo Farmaceutyczne - Oddział w Opolu	-	Opole	-	

Lp.	Tytuł periodyku	Wydawca	Wydawnictwo	Siedziba redakcji	Skład i łamanie	Druk
21.	„Przegląd Farmaceutyczny”	Gdańska Okręgowa Izba Aptekarska	-	Gdańsk ul. Stefana Batorego 18	-	-
22.	„W Kręgu Apteki”	Łódzka Okręgowa Izba Aptekarska	-	Łódź ul. Julianowska 12	-	-
23.	„Wiadomości Aptekarskie”	Kielecka Okręgowa Izba Aptekarska	Wydawnictwo IN PLUS, Kielce	Kielce ul. Stefana Okrzei 26/1	-	-

Źródło: opracowanie własne na podstawie stopek redakcyjnych analizowanych czasopism.

Tabela 2. Czasopisma pozasamorządowych organizacji aptekarskich i farmaceutycznych wydawane w latach 1989-2004

Lp.	Tytuł periodyku	Wydawca	Wydawnictwo	Siedziba redakcji	Informacje dodatkowe
1.	„Apteka Polska” • Dodatek: „Goniec Apteczny”	Izba Gospodarcza Apteka Polska Izba Gospodarcza Apteka Polska Region Opolski; Opolska Okręgowa Izba Aptekarska; Dolnośląska Izba Aptekarska	- -	Katowice ul. Młyńska 21/23 Katowice ul. Młyńska 21/23	Skład, łamanie i druk: Drukarnia im. K. Miarki w Mikołowie Skład, łamanie i druk: Drukarnia im. K. Miarki w Mikołowie
2.	„Biuletyn Izby Gospodarczej Apteka Polska”	Izba Gospodarcza Apteka Polska; Korporacja Apteki Polskie	-	Katowice ul. Młyńska 21/23	-
3.	„Biuletyn Stowarzyszenia Farmaceutów Katolickich Polski”	Stowarzyszenie Farmaceutów Katolickich Polski	-	Poznań, Apteka „Pod Zodiakiem” Osiedle Rusa 12	Druk: Wydawnictwo i Drukarnia UNI-DRUK s.c.
4.	„Farmacja Śląska”	Zrzeszenie Farmaceutów Właścicieli Aptek oraz Stowarzyszenie Właścicieli Aptek Prywatnych Opolszczyzny (od numeru 2 z 1999 roku); Wyłącznie Media Wizards Sp. z o.o. (od numeru 4 z 1999 roku)	Media Wizards Sp. z o.o.	Katowice ul. Młyńska 21/23 Pyskowice ul. Wyszyńskiego 24a (od numeru 4 z 1999 roku)	-

Źródło: opracowanie własne na podstawie stopek redakcyjnych analizowanych czasopism.

Tabela 3. Czasopisma producentów i dystrybutorów produktów leczniczych wydawane w latach 1989-2004

Lp.	Tytuł periodyku	Wydawca	Wydawnictwo	Siedziba redakcji	Skład i łamanie	Druk
1.	„Apteka dla Każdego”	Centrala Farmaceutyczna Cefarm S.A.	-	Warszawa	-	-
2.	„Apteka z Sercem”	Farmacol ul. Rzepakowa 2 Katowice	-	Kraków, „Heads Advertising”, Al. Waszyngtona 1	-	-
3.	„Aptekarski Magazyn Torfarmu”	Torfarm	-	Toruń ul. Szosa Bydgoska	-	-
4.	„Bez Recepty”	PGF S.A.	-	Łódź ul. Zbąszyńska 3	-	101 Studio Tęgi w Łodzi
5.	„Bez Recepty”	Cito Dat S.A.	-	Wrocław ul. Księcia Witolda 48/50 Wrocław ul. Krakowska 93/105 (od 2000 roku)	„Teddi”	Drukarnia Andrzej Maślanka, Wrocław (od 2001 roku)
6.	„Innowacja”	Stowarzyszenie Przedstawicieli Firm Farmaceutycznych w Polsce	-	Poznań	-	-
7.	„Magazyn Diabetyka”	Tarchomińskie Zakłady Farmaceutyczne „Polfa”	-	Warszawa	-	-
8.	„Moja Apteka”	Boehringer Ingelheim Sp. z o.o	-	Warszawa ul. Marconich 8	-	-
9.	„Panacea: Leki ziołowe”	Innowacyjno-Wdrożeniowe Laboratorium Farmaceutyczne Labofarm magistra farmacji Tadeusza Pawelka, Centrum Fitoterapii w Gdańsku	-	Starogard Gdański ul. Lubichowska 176b	-	-

Lp.	Tytuł periodyku	Wydawca	Wydawnictwo	Siedziba redakcji	Skład i łamanie	Druk
10.	„Pharma”, (po przejęciu hurtowni-wydawcy przez niemiecki kapitał kontynuowany jako: „Pharma: Kwartalnik wydawany przez Phoenix Pharma Polska”)	Zioła Polskie Pharma Sp. z o.o., potem powiązane z niemieckim kapitałem Phoenix Pharma Polska	-	Poznań skr. poczt. 264, (po zmianach kapitałowych Warszawa)	Graphos Promotion & Design	
11.	„Prosto z Hygei”	Polska Grupa Aptekarska Hygea S.A.	-	Wrocław ul. Długa 16a	-	Wrocławska Drukarnia Naukowa PAN im. S. Kulczyńskiego Sp. z o.o.
12	„Recepta-Poradnik, Miesięcznik farmaceutyczny”	Farmacol S.A	-	Katowice Dział Marketingu Farmacol S.A. ul. Rzepakowa 2	D’Advertising Ltd	
13	„Remedium, Magazyn farmaceutyczny”	Farmacol S.A	-	Katowice Dział Marketingu Farmacol S.A. ul. Rzepakowa 2	D’Advertising Ltd	CUD – Henryk Miler
14.	„Terapia i Leki”	Ministerstwo Zdrowia i Opieki Społecznej; Centralna Składnica Farmaceutyczna Cefarm	Ośrodek Informacji Naukowej Polfa Sp. z o.o.; Ośrodek Informacji Naukowej OINpharma (od 2004 roku).	Warszawa Al. Stanów Zjednoczonych 61	-	Zakłady Graficzne „Tamka”
15.	„U Nas: Biuletyn informacyjny pracowników Polfy Tarchomin S.A.”	Tarchomińskie Zakłady Farmaceutyczne „Polfa”	-	Warszawa	-	-

Lp.	Tytuł periodyku	Wydawca	Wydawnictwo	Siedziba redakcji	Skład i łamanie	Druk
16.	„Wiadomości Zielarskie”	Polski Związek Zielarski Przedsiębiorstw Przemysłu Zielarskiego Herbapol (od 1990 roku); Polski Komitet Zielarski (od 1993 roku)	Hortpress Sp. z o.o. (od 1991 roku)	Warszawa ul. Kopernika 34	-	Zakłady Wkłęsłodrukowe RSW „Prasa- Książka-Ruch” w Warszawie

Źródło: opracowanie własne na podstawie stopek redakcyjnych analizowanych czasopism.

Tabela 4. Czasopisma i dodatki samoistne do nich wydawane przez farmaceutyczne instytucje i towarzystwa naukowe w latach 1989-2004

Lp.	Tytuł periodyku	Wydawca	Wydawnictwo	Siedziba redakcji	Informacje dodatkowe
1.	„Acta Poloniae Pharmaceutica. Drug Research”	Polskie Towarzystwo Farmaceutyczne	-	Warszawa	-
2.	„Acta Poloniae Toxicologica”, kontynuowany po przeniesieniu redakcji do Łodzi jako: „Acta Toxicologica” (zmiana tytułu poprzedniego czasopisma i siedziby redakcji)	Polskie Towarzystwo Toksykologiczne	Oficyna Wydawnicza Instytutu Medycyny Pracy im. prof. Jerzego Nofera w Łodzi (od 2003 roku)	Warszawa, potem Łódź	-
3.	„Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Sectio DDD, Pharmacia”	Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej, Akademia Medyczna w Lublinie	-	Lublin	-
4.	„Biuletyn Instytutu Leków”	Instytut Leków; Od 1994 roku Polskie Towarzystwo Farmaceutyczne	-	Warszawa	-
5.	„Biuletyn Wydziału Farmaceutycznego Akademii Medycznej w Warszawie”	Akademia Medyczna w Warszawie	-	Warszawa	Czasopismo internetowe
6.	„Bromatologia i Chemia Toksykologiczna”	Polskie Towarzystwo Farmaceutyczne	-	Warszawa	-
7.	„Farmakoekonomika”	Instytut Leków Warszawa	„Unimed” Jaworzno	Warszawa	
8.	„Farmacja Polska” <ul style="list-style-type: none"> • Biuletyn Informacyjny Komitetu Organizacyjnego Izby Aptekarskich (od nr 4: Biuletyn Izby Aptekarskich). Dodatek do „Farmacji Polskiej” • Biuletyn Naczelnej Izby Aptekarskiej. Dodatek do „Farmacji Polskiej” 	Polskie Towarzystwo Farmaceutyczne Komitet Organizacyjny Izby Aptekarskich Naczelna Izba Aptekarska	Polskie Towarzystwo Farmaceutyczne, Dział Wydawnictw	Warszawa ul. Długa 16	Druk: Oficyna Wydawniczo-Poligraficzna Zygmunt Siemieniak, Ząbki; Skład Radius w Warszawie

Lp.	Tytuł periodyku	Wydawca	Wydawnictwo	Siedziba redakcji	Informacje dodatkowe
	<ul style="list-style-type: none"> Od Krajowego Inspektora Farmaceutycznego. Dodatek do „Farmacji Polskiej” „Komputer i Apteka”. Dodatek do „Farmacji Polskiej” 	<p>Krajowy Inspektor Farmaceutyczny</p> <p>Polskie Towarzystwo Farmaceutyczne</p>			
9.	„Herba Polonica”	Instytut Roślin i Przetworów Zielarskich	-	Poznań	-
10.	„Materia Medica Polona: the Polish Journal of Medicine and Pharmacy”	Centrum Kształcenia Podyplomowego w Warszawie, Warszawskie Towarzystwo Naukowe	-	Warszawa	-
11.	„Pamiętnik Farmaceutyczny Wileński” (czasopismo farmaceutyczne wydawane w latach 1997-1999)	<p>Akademia Medyczna w Lublinie. Wydział Farmaceutyczny z Oddziałem Analityki Medycznej;</p> <p>Współwydawca: Biblioteka Stanilewiczów Oficyna</p>	-	Lublin	-
12.	„Polish Journal of Pharmacology and Pharmacy”, kontynuowany jako “Polish Journal of Pharmacology”	Instytut Farmakologii Polskiej Akademii Nauk w Krakowie w latach 1993-2004	Państwowy Zakład Wydawnictw Lekarskich (1973-1992)	Warszawa	
13.	„Poradnik Farmaceuty”, kontynuowany jako: „Farmaceutyczny Przegląd Naukowy”	Wydział Farmaceutyczny z Oddziałem Medycyny Laboratoryjnej w Sosnowcu Śląskiej Akademii Medycznej w Katowicach	Wydawnictwo Kwieciński, a następnie: Wydawnictwo PGK MEDIA POLSKA ul. Stokrotek 51, 43-384 Jaworze Górne k. Bielska-Białej	Sosnowiec ul. Jedności 2	-
	<ul style="list-style-type: none"> „Poradnik Farmaceutyczny”. Dodatek do „Poradnika Farmaceuty” 				

Lp.	Tytuł periodyku	Wydawca	Wydawnictwo	Siedziba redakcji	Informacje dodatkowe
14.	„Przegląd Farmako-Ekonomiczny”	Instytut Leków Warszawa	Jaworzno „Unimed”	Warszawa	-
15.	„Roczniki Naukowe Wrocławskiego Oddziału PTFarm”	Polskie Towarzystwo Farmaceutyczne, Oddział Wrocławski	Erechtejon; BWR Opal Borowski, Niewiadomoski (od nr 5/1999)	Wrocław	Druk: Drukarnia Internetowa GS MEDICA; Usługi Poligraficzne DRUGRAF (nr 3/1999); Drukarnia Argi (nr 4/1999)

Źródło: opracowanie własne na podstawie stopek redakcyjnych analizowanych czasopism.

Tabela 5. Zestawienie czasopism i dodatków samoistnych wydawanych przez przedsiębiorstwa specjalizujące się w działalności wydawniczej, a utworzone na podstawie wpisu do ewidencji działalności gospodarczej lub Krajowego Rejestru Sądowego

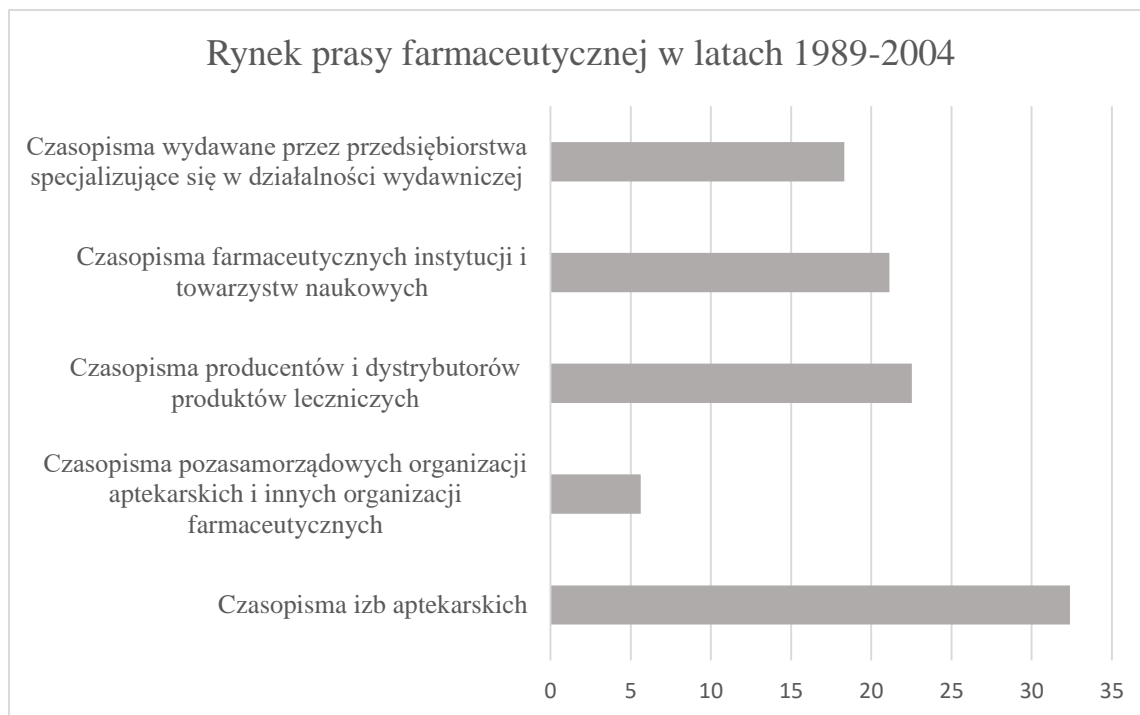
Lp.	Tytuł periodyku	Wydawca	Siedziba redakcji	Informacje dodatkowe
1.	„Apteka Plus”, kontynuowany jako: „Apteka Plus Prawo”	Dr Josef Raabe	Warszawa	Międzynarodowy koncern z obcym kapitałem
2.	„Biuletyn Marketingu Farmaceutycznego”	Stowarzyszenie Wydawców Prasy Medycznej	Warszawa	
3.	„Czasopismo Aptekarskie” <ul style="list-style-type: none"> • „Apteka. Kwartalnik Poświęcony Godłom, Symbolice, Nazewnictwu, Oznaczeniom, Aranżacji Artystycznej i Praktycznej Wnętrz Aptek oraz ich Najbliższego Otoczenia”. Dodatek samoistny do „Czasopisma Aptekarskiego” • „Apteka Homeopatyczna. Kwartalnik dla Aptekarzy, Farmaceutów i Lekarzy”. Dodatek samoistny do „Czasopisma Aptekarskiego” • „Apteka Weterynaryjna. Kwartalnik dla Aptekarzy, Farmaceutów i Lekarzy”. Dodatek samoistny do „Czasopisma Aptekarskiego” • „Aptekarski Serwis Prasowy”. Dodatek do „Czasopisma Aptekarskiego” 	Farmapress	Warszawa ul. Żółkiewskiego 18/25 (do 1998 roku) Warszawa ul. Chłopickiego 11/13 (w latach 1999-2001) Warszawa ul. Obarowska 23/2 (od 2002 roku)	Od 2000 roku opracowanie redakcyjne i korekta: Zespół i Firma Correct Bogusława Jędrasik; skład i łamanie: Studio APe

Lp.	Tytuł periodyku	Wydawca	Siedziba redakcji	Informacje dodatkowe
	<ul style="list-style-type: none"> <li data-bbox="320 257 662 376">• „Aptekarski Mercuriusz Prawny”. Dodatek samoistny do „Czasopisma Aptekarskiego” <li data-bbox="320 412 662 622">• „Aptekarstwo w Polsce i na Świecie Poświęcone Popularyzacji Zagadnień Naukowych Aptekarstwa i Farmacji”. Dodatek samoistny do „Czasopisma Aptekarskiego” <li data-bbox="320 658 662 837">• „Farmacja. Poświęcona Producentom Wyrobów Farmaceutycznych i Medycznych”. Dodatek samoistny do „Czasopisma Aptekarskiego” <li data-bbox="320 873 671 1173">• „Farmaceutyczny Dystrybutor Poświęcony Producentom, Importerom, Eksporterom, Hurtownikom i Dystrybutorom Środków Farmaceutycznych i Materiałów Medycznych”. Dodatek samoistny do „Czasopisma Aptekarskiego” <li data-bbox="320 1209 614 1328">• „Komputer w Aptece”. Dodatek samoistny do „Czasopisma Aptekarskiego” <li data-bbox="320 1364 614 1514">• „Rośliny Lecznicze w Polsce i na Świecie”. Dodatek samoistny do „Czasopisma Aptekarskiego” <li data-bbox="320 1550 639 1700">• „Wykaz Środków Farmaceutycznych Zarejestrowanych”. Dodatek do „Czasopisma Aptekarskiego” 			

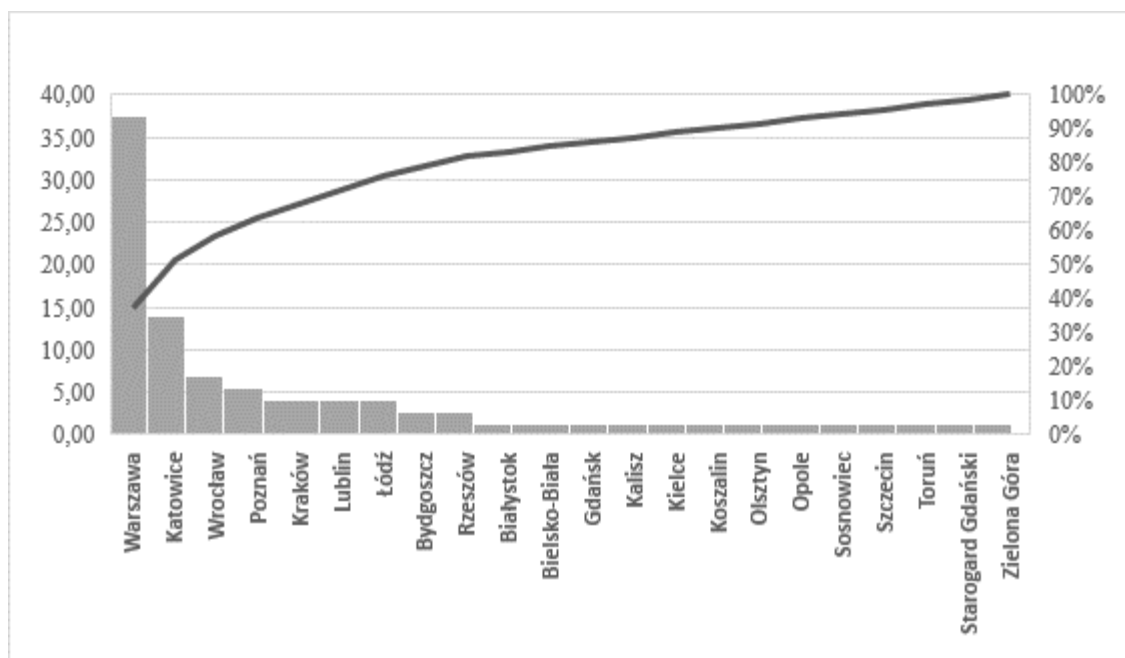
Lp.	Tytuł periodyku	Wydawca	Siedziba redakcji	Informacje dodatkowe
9.	„Magazyn Historyczny Farmacji i Medycyny”	Farmapress	Warszawa ul. Żółkiewskiego 18/25 (do 1998 roku) Warszawa ul. Chłopickiego 11/13 (w latach 1999-2001) Warszawa ul. Obarowska 23/2 (od 2002 roku)	Od 2000 roku opracowanie redakcyjne i korekta: Zespół i Firma Correct Bogusława Jędrasik; Skład i łamanie: Studio APe
10.	„Pharmaceutica: Przegląd Techniczny Polskiego Przemysłu Farmaceutycznego”	Pharma Concept, Assystem Polska (od nr 27/2004 roku)	Kraków	-
11.	„Świat Medycyny i Farmacji”	Lion-Art	Katowice ul. Staromiejska 2 lok. 13	-
12.	„Świat Farmacji: Magazyn dla farmaceutów i personelu medycznego” • „Produkty Roku: Podręcznik najczęściej polecanych produktów OTC”. Dodatek do „Świata Farmacji...”	Wydawnictwo „Apteka” Wydawnictwo „Apteka	Wrocław ul. Krakowska 19-23 Wrocław	-
13.	„Vitamina C++, Informatyka w Służbie Zdrowia: Farmacja”	Lidia Sołtysiak-Kamińska, P. I. Kamssoft	Katowice ul. 1 Maja 133	Druk: Infomax w Katowicach

Źródło: opracowanie własne na podstawie stopek redakcyjnych analizowanych czasopism.

Rycina 1. Odsetek czasopism farmaceutycznych różnych wydawców w odniesieniu do ich liczby całkowitej w latach 1989-2004

Źródło: Obliczenia własne. Na podstawie wykazu czasopism farmaceutycznych... (zob.: Aneks I).

Rycina 2. Ośrodki wydawnicze polskiej prasy farmaceutycznej

Źródło: Obliczenia własne. Na podstawie wykazu czasopism farmaceutycznych... (zob.: Aneks I).

Rynek czytelniczy

Polska prasa farmaceutyczna lat 1989-2004, niezależnie od tego czy wydawana była przez izby aptekarskie, organizacje branżowe i farmaceutyczne, prywatne wydawnictwa czy też hurtownie i przemysł farmaceutyczny, kierowana była przede wszystkim do aptekarzy. Na pytanie, jak duży był to rynek czytelniczy, można odpowiedzieć analizując liczbę magistrów farmacji zatrudnionych w aptekach.

W 1989 roku w Polsce było prawie 16 000 farmaceutów. W kolejnych latach ich liczba zwiększała się i w 1995 roku osiągnęła 19 400 osób¹³⁵. Nigdy wcześniej, ani w okresie międzywojennym, ani po II wojnie światowej nie zdarzył się tak dynamiczny rozwój środowiska farmaceutycznego i aptek. W pierwszej połowie lat 90. liczba farmaceutów zwiększyła się o 20,8%, a aptek o 50%¹³⁶.

W 1991 roku liczba farmaceutów w aptekach i punktach aptecznych I typu w 1991 roku wynosiła 8 114 osób, w 1992 roku 9 248 osób, w 1993 roku 10 749 osób, a w 1994 roku 12 352 osób. Pod koniec 1997 roku w Polsce pracowało około 21 000 magistrów farmacji, w 2000 roku 22 200 osób, a w 2005 roku zanotowano spadek do 22 100 farmaceutów¹³⁷ (zob.: Tabela 6. Liczba magistrów farmacji w Polsce w latach 1990-2004). W latach 2003-2004 najbardziej dynamicznie rozwijały się apteki ogólnodostępne w województwach mazowieckim i śląskim (zob.: Rycina 3. Liczba farmaceutów pracujących w aptekach w 2003 roku z uwzględnieniem podziału na województwa oraz Rycina 4. Liczba farmaceutów pracujących w aptekach w 2004 roku z uwzględnieniem podziału na województwa).

Analizując dane statystyczne można stwierdzić, że w poszczególnych latach liczba potencjalnych czytelników prasy farmaceutycznej zwiększała się, chociaż pomiędzy 2003 a 2004 rokiem zauważalny jest nieznaczny trend spadkowy.

W 2000 roku Ministerstwo Zdrowia zaobserwowało natomiast, że od 1998 roku spadła liczba zatrudnionych farmaceutów. W 1999 roku wskaźnik zatrudnienia na 10 tysięcy ludności zmalał o 0,1 w porównaniu z rokiem 1998 i wyniósł 5,2. Najwyższe wskaźniki odnotowano w województwach lubelskim (7,9), pomorskim (7,5), łódzkim (6,5). Najniższe zaś w województwach warmińsko-mazurskim, zachodniopomorskim (3,5), lubuskim (3,6)

---

¹³⁵ Ochrona zdrowia i opieka społeczna. W: Rocznik statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej. Warszawa: Główny Urząd Statystyczny. 2001, 2002, 2003, 2004; Janusz Witkowski, Halina Dmochowska: Główny Urząd Statystyczny, Polska 1989-2014. Warszawa: Zakład Wydawnictw Statystycznych, 2014, s. 48-50.

¹³⁶ Anita Magowska: Aptekarstwo: kierunki rozwoju po 1990 roku. „Czasopismo Aptekarskie” 1998, nr 2, s. 71-72 i 81-82.

¹³⁷ Główny Urząd Statystyczny: Dział Ochrona zdrowia i opieka społeczna. W: Rocznik statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej. Warszawa: Główny Urząd Statystyczny. 2001, 2002, 2003, 2004.

i opolskim (3,7). Najwięcej farmaceutów zatrudnionych w aptekach ogólnodostępnych w 2003 roku było w województwie śląskim (2 797 osób), mazowieckim (2 769 osób), małopolskim (2 105 osób), łódzkim (2 065 osób), wielkopolskim (1 835 osób), dolnośląskim (1 650 osób) i lubelskim (1 628 osób)¹³⁸.

Biorąc pod uwagę powyższy przykład można stwierdzić, że liczba farmaceutów w poszczególnych województwach mogła mieć pewien wpływ na wielkość nakładów biuletynów izb aptekarskich. Nie miało to jednak wpływu na prasę farmaceutyczną ogólnopolską, która rozpowszechniana była na obszarze całego kraju.

Dane dotyczące biuletynów izb aptekarskich są zgodne z wcześniejszymi, dotyczącymi miejsc wydawania prasy farmaceutycznej. Ośrodkami wydawania czasopism farmaceutycznych były: Warszawa (województwo mazowieckie), Katowice (województwo śląskie), Kraków (województwo małopolskie), Łódź (województwo łódzkie), Poznań (województwo wielkopolskie), Wrocław (województwo dolnośląskie), Lublin (województwo lubelskie).

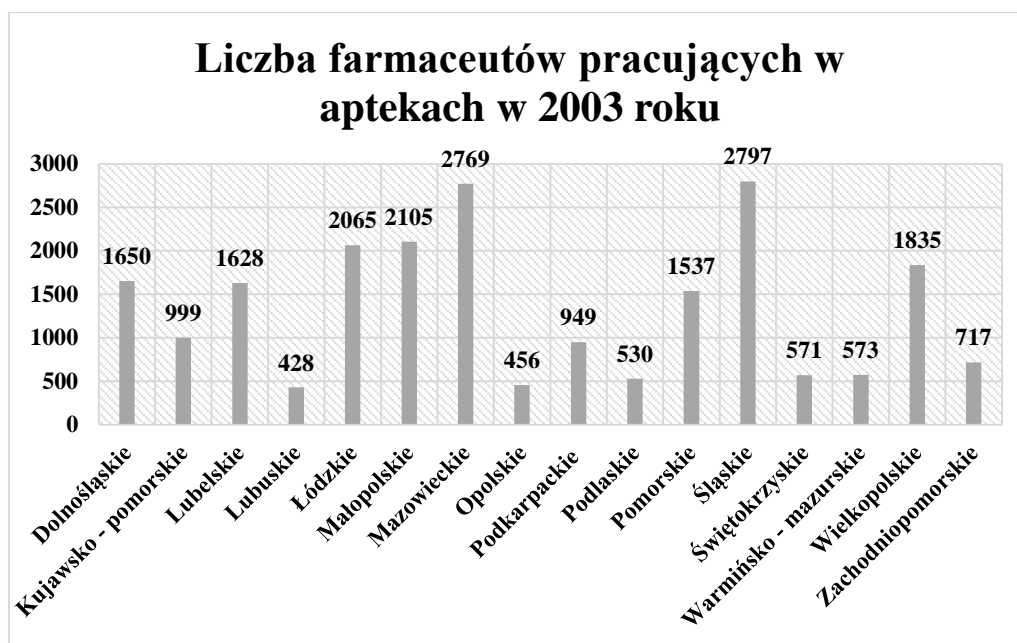
¹³⁸ Grażyna Dykowska, Jerzy Karski: Biuletyn Statystyczny 2000 Ministerstwa Zdrowia. W: Personel Medyczny zatrudniony w służbie zdrowia. Warszawa: Centrum Systemów Informacyjnych Ochrony Zdrowia, 2000; J. Witkowski, H. Dmochowska, dz. cyt., s. 48-50; Główny Urząd Statystyczny: Dział Ochrona zdrowia i opieka społeczna. W: Rocznik statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej. Warszawa: Główny Urząd Statystyczny. 2001, 2002, 2003, 2004.

Tabela 6. Liczba magistrów farmacji w Polsce w latach 1990-2004

Liczba farmaceutów	Rok							
	1990	1995	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Farmaceuci ogółem	15110*	19447	21857	22161	23774	24421	25217	-
W tym kobiety:	12595*	17295	19258	19510	20512	21002	21631	-
W tym pracujący w aptekach i punktach aptecznych:	7690*	13016	15365	16242	17964	20767	21739	19804
W tym pracujący w resorcie obrony narodowej:	380	277	201	191	156	128	121	-
W tym pracujących w resorcie spraw wewnętrznych i administracji oraz urzędzie ochrony państwa:	215	143	71	57	58	48	47	-

*Dane nie obejmują części aptekarzy pracujących w aptekach prywatnych.

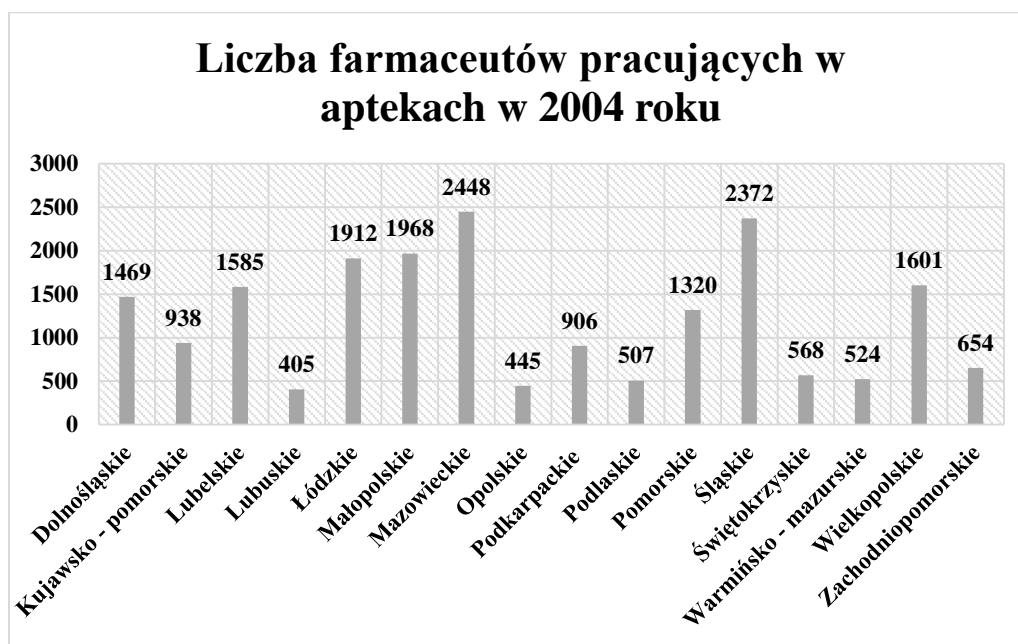
Źródło: Roczniki statystyczne GUS.

Rycina 3. Liczba farmaceutów pracujących w aptekach w 2003 roku z uwzględnieniem podziału na województwa

Źródło: Roczniki statystyczne GUS.

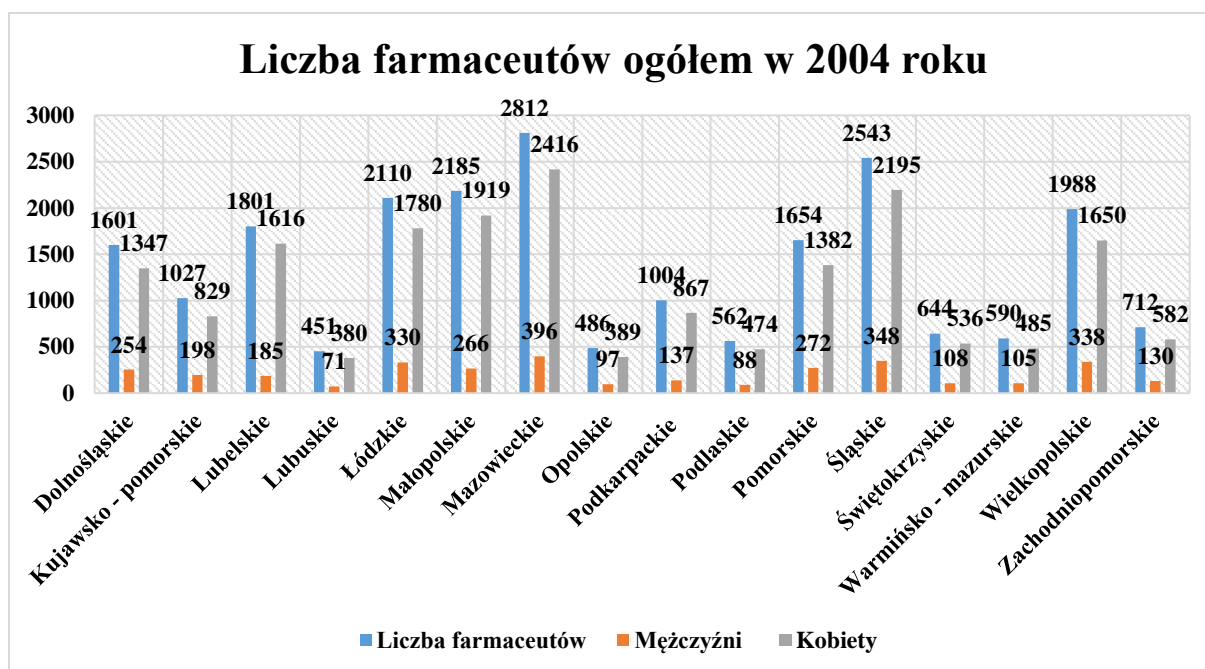

Rycina 4. Liczba farmaceutów pracujących w aptekach w 2004 roku z uwzględnieniem podziału na województwa

Źródło: Roczniki statystyczne GUS.

Główny Urząd Statystyczny podał również dane dotyczące liczby farmaceutów w 2004 roku zatrudnionych w aptekach i innych miejscach pracy oraz uwzględnił podział na województwa oraz płeć (zob.: Rycina 5. Liczba farmaceutów ogółem w 2004 roku z uwzględnieniem podziału na województwa oraz płeć). O ile liczba farmaceutów pracujących w poszczególnych województwach pokrywa się z ogólnym trendem opisanym wcześniej, to w przypadku tej analizy warto zauważyć dodatkowy element, którym jest dominacja kobiet wśród magistrów farmacji.

Z punktu widzenia wydawców prasy farmaceutycznej powinien być to dość istotny szczegół, ponieważ o atrakcyjności pisma mogły również decydować jego treści kierowane do kobiet. Analizując periodyki można stwierdzić, że polska prasa farmaceutyczna naukowa, izb aptekarskich czy stowarzyszeń farmaceutycznych, skupiona była raczej na poruszaniu problematyki związanej z zawodem aptekarza, ale już w czasopiśmie hurtowni farmaceutycznych czy popularnonaukowych wprowadzone zostały działy dotyczące mody, gotowania, czy makijażu. Na ile był to świadomy zabieg redakcji, trudno stwierdzić, jednakże na pewno miał wpływ na zachęcenie czytelniczek do zainteresowania się tego typu pismem.

Rycina 5. Liczba farmaceutów ogółem w 2004 roku z uwzględnieniem podziału na województwa oraz płeć

Źródło: Roczniki statystyczne GUS.

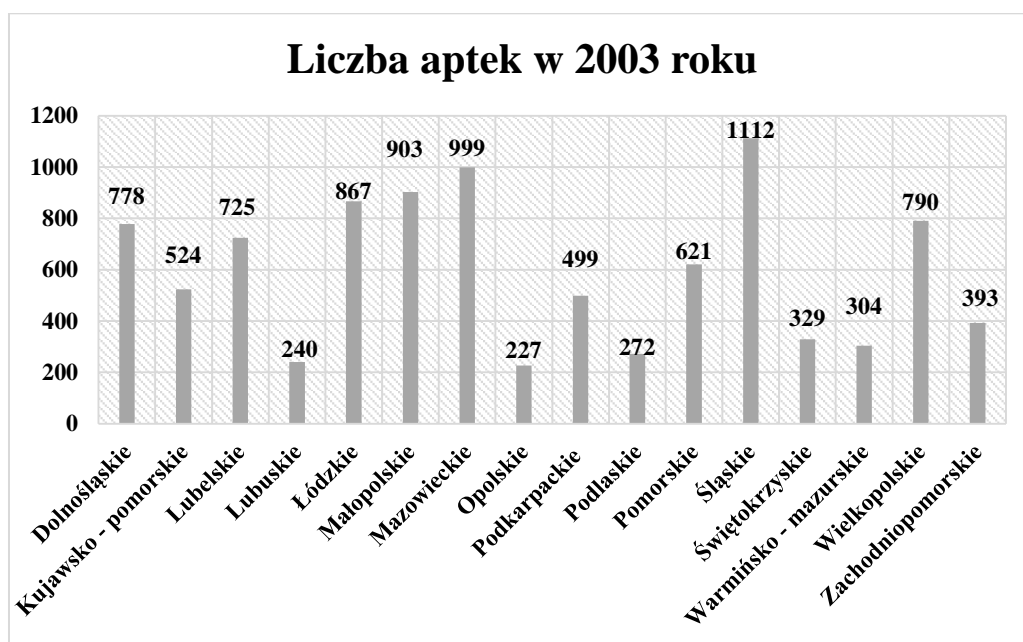
Jeśli chodzi o apteki, do których mogła docierać prasa farmaceutyczna, to łączną ich liczbę na dzień 31 grudnia danego roku przedstawiono w tabeli (zob.: Tabela 7. Liczba aptek). W 1990 roku aptek było 3 957, z czego 56,1% stanowiły apteki publiczne, a 43,9% prywatne. Wraz z kolejnymi latami liczba aptek prywatnych zwiększała się, aż w 2004 roku osiągnęła wartość 99,8%. We wcześniejszych wydaniach Roczników Głównego Urzędu statystycznego można odnaleźć dodatkowe informacje, że liczba aptek ogółem w 1991 roku wynosiła 4 690, w 1992 roku 5 106, w 1993 roku 5 689, natomiast w 1994 roku 6 179¹³⁹. Główny Urząd Statystyczny podał także dane na temat liczby aptek w 2003 i 2004 roku z uwzględnieniem podziału na województwa (zob.: Rycina 6. Liczba aptek w 2003 roku z uwzględnieniem podziału na województwa oraz Rycina 7. Liczba aptek w 2004 roku z uwzględnieniem podziału na województwa). Widoczny jest trend wzrostowy w ilości aptek. Dane dotyczące ich usytuowania pokrywają się z opisaną wcześniej liczbą farmaceutów pracujących na badanych obszarach oraz z głównymi ośrodkami wydającymi prasę farmaceutyczną.

¹³⁹J. Witkowski, H. Dmochowska, dz. cyt., s. 48-50; Główny Urząd Statystyczny: Dział Ochrona zdrowia i opieka społeczna, dz. cyt.

Tabela 7. Liczba aptek

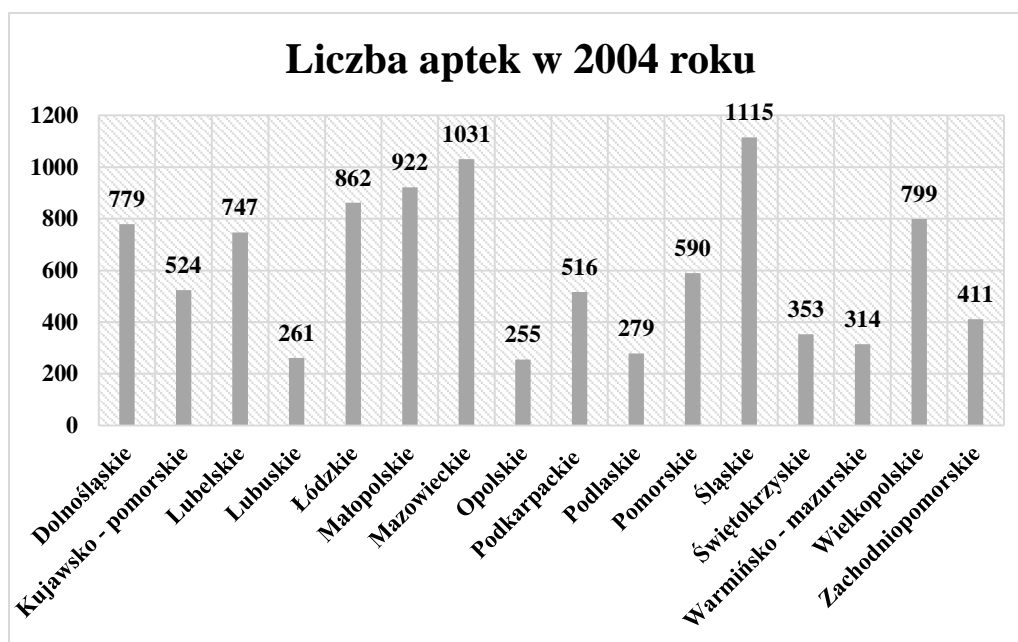
Liczba aptek	Rok							
	1990	1995	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Apteki ogółem	3957	6536	7875	8318	9014	9332	9585	9758
W tym prywatne:	1737	5994	7292	7739	8449	8757	9512	9736
W tym na wsi:	1053	1378	1527	1543	1592	1659	1711	1706

Źródło: Roczniki statystyczne GUS.

Rycina 6. Liczba aptek w 2003 roku z uwzględnieniem podziału na województwa

Źródło: Roczniki statystyczne GUS.

Rycina 7. Liczba aptek w 2004 roku z uwzględnieniem podziału na województwa

Źródło: Roczniki statystyczne GUS.

Podsumowując, rynek wydawniczy i czytelniczy polskiej prasy farmaceutycznej zależny był od wielu warunków. Najwięcej tytułów prasowych pojawiało się tam, gdzie znajdowała się siedziba firmy farmaceutycznej, towarzystwa naukowego lub izby aptekarskiej, a ponadto istniały dobre możliwości w postaci zaplecza poligraficznego. Przede wszystkim były to duże ośrodki miejskie, na przykład: Warszawa, Kraków, Poznań, Gdańsk, Bydgoszcz, Wrocław, Szczecin, Białystok i Lublin. Czynnikiem koncentrującym miejsca wydawania polskiej prasy farmaceutycznej były również niezależne profesjonalne zespoły dziennikarsko-wydawnicze, agencje informacyjno-reklamowe, drukarnie, prywatne wydawnictwa prasowe. Najważniejszymi czynnikami rozwoju polskiej prasy farmaceutycznej były: strategie marketingowe producentów i hurtowników produktów leczniczych adresowane do aptekarzy i rozwój aptek.

---

2. Charakterystyka ogólna czasopism farmaceutycznych w latach 1989-2004

2.1. STAN ILOŚCIOWY I TRWAŁOŚĆ

W omawianym okresie w Polsce ukazywało się siedemdziesiąt jeden czasopism farmaceutycznych oraz dwadzieścia dodatków kierowanych do środowiska farmaceutycznego, które szczegółowo przedstawiono w aneksie I. Na tę liczbę periodyków składały się dwadzieścia trzy czasopisma samorządu aptekarskiego, (zob.: Aneks I: Bibliografia czasopism farmaceutycznych wydawanych w Polsce w latach 1989-2004; Czasopisma samorządu aptekarskiego). Wśród nich cztery periodyki izb aptekarskich kontynuowane były pod nowymi tytułami. Należał do nich „Apothecarius, Biuletyn informacyjny Okręgowej Izby Aptekarskiej w Katowicach”, którego tytuł w 2004 roku zmieniono na „Apothecarius Śląski, Śląskie forum farmaceutyczne”. Pismo po zmianach stanowiło przykład dynamicznego rozwoju i profesjonalizacji prasy samorządu aptekarskiego. Co prawda periodyk ten wyrósł na gruncie fachowego biuletynu informacyjnego „Apothecarius” redagowanego w latach 1992-2003 przez prof. Dionizego Moskę, jednakże pomysłodawca jego kontynuacji dr n. farm. Stanisław Piechula sprawił, że oprócz pełnienia roli informacyjnej, czasopismo stało się miejscem wymiany myśli i poglądów. W istocie periodyk ten ewoluował w wyznaczonym kierunku. Został opublikowany na stronach internetowych Okręgowej Izby Aptekarskiej w Katowicach, zmienił się wizualnie i stał się pismem publicystycznym, w którym ukazywały się wywiady, reportaże czy felietony, pisane głównie przez farmaceutów¹⁴⁰.

Ponadto od 1997 roku „Biuletyn Dolnośląskiej Izby Aptekarskiej”, po raz pierwszy opublikowany w 1992 roku, został wydany pod nową nazwą „Pharmakon, Biuletyn Dolnośląskiej Izby Aptekarskiej, Wrocław, Legnica, Jelenia Góra, Wałbrzych”. I w tym wypadku zmiana tytułu spowodowała, że periodyk rozpowszechniono w zmienionej szacie graficznej. Na okładce pojawiły się miniatury pędzla mgr. farm. Piotra Szoty. Mimo to na łamach czasopisma publikowano nadal głównie materiały informacyjne, dotyczące prac Okręgowej Rady Aptekarskiej, chociaż znalazło się tu miejsce również dla wierszy, których

---

¹⁴⁰ Dionizy Moska: To już historia. „Apothecarius, Śląskie forum farmaceutyczne” 2004, nr 3, s. 3; Małgorzata Lewicka, Jarosław Lewicki: Nowoczesna tradycja. „Apothecarius, Śląskie forum farmaceutyczne” 2004, nr 3, s. 3; Stanisław Piechula: Mój wstęp do oceny. „Apothecarius, Śląskie forum farmaceutyczne” 2004, nr 3, s. 2; Stanisław Piechula: Wstęp już do drugiego SFF. „Apothecarius, Śląskie forum farmaceutyczne” 2004, nr 4, s. 4; Forum: A co myślą Aptekarze. „Apothecarius, Śląskie forum farmaceutyczne” 2004, nr 3, s. 14-17.

autorami byli farmaceuci, relacji ze spotkań integracyjnych aptekarzy czy też kolorowych reklam¹⁴¹.

Od 1998 roku, po przerwie wydawniczej, „Farmacja Krakowska” wydawana w latach 1992-1993, ukazała się pod tytułem „Farmacja Krakowska, Biuletyn informacyjny Okręgowej Izby Aptekarskiej w Krakowie”. Oba pisma bardzo różniły się od siebie. Pierwsze wydania „Farmacji Krakowskiej” przypominały swoim formatem gazetę codzienną i ukazywały się nieregularnie. Po 1998 roku Okręgowa Izba Aptekarska w Krakowie wydała już kwartalnik formatu A5, w nowym układzie graficznym. Ponadto pismo zarejestrowano w systemie informacji wydawnictw ciągłych, a następnie opublikowano na stronie internetowej Izby Aptekarskiej¹⁴².

W badanym okresie nieznacznie zmieniono również tytuł „Biuletynu Informacyjnego, Podkarpackiej Okręgowej Izby Aptekarskiej w Rzeszowie”. Od 1996 roku kontynuowany był jako „Biuletyn, Podkarpacka Okręgowa Izba Aptekarska w Rzeszowie”. Warto zwrócić uwagę, że mimo niewielkiej zmiany w tytule, Izba aż trzykrotnie zmieniała numer ISSN tegoż pisma. W 1992 roku tytuł periodyku brzmiał: „Biuletyn, Podkarpacka Okręgowa Izba Aptekarska w Rzeszowie” i posiadał numer ISSN 1233-1554. Opublikowano tylko dwa numery (nr 1/2 i 3/4), a następnie zmieniono tytuł na „Biuletyn Informacyjny, Podkarpacka Okręgowa Izba Aptekarska w Rzeszowie” o numerze ISSN 1233-1562. Jak już wspomniano od 1996 roku kontynuacją tegoż wydania był „Biuletyn, Podkarpacka Okręgowa Izba Aptekarska w Rzeszowie” (czyli powrócono do pierwszego tytułu), ale już pod numerem ISSN 1428-7366. Staraniem Izby ukazywał się także „Biuletyn Szkoleniowy, Podkarpacka Okręgowa Izba Aptekarska w Rzeszowie” o numerze ISSN 1896-7639. W tym przypadku również warto zwrócić uwagę, że od nr 2 z 2004 roku błędnie oznaczono numer ISSN i podano, że jest to 1428-7366. Był to jednak numer wcześniej opisanego „Biuletynu...”. Biorąc pod uwagę powyższe treści można stwierdzić, że pierwsze wydania „Biuletynu” były próbą badania zainteresowania i opinii farmaceutów prezentowaną w nich tematyką. Dwa pierwsze numery „Biuletynu...” są przykładem jednodniówek, które redakcja wydrukowała z zamiarem kontynuacji regularnego czasopisma. Zapewne dopiero powstała Izba Aptekarska posiadała

---

¹⁴¹ Maria Chmielewska: Kalendarium. „Pharmakon” 1999, nr 1, s. 3-5; Szczególnie dużo wierszy, których autorem był mgr farm. Jacek Józefczyk, ukazywało się w dziale zatytułowanym „Czas na relaks” w „Pharmakonie” z roku 2004. Zob.: „Pharmakon nr 1, s. 29-30; nr 2, s. 27-28; nr 4, s. 23-24; nr 5, s. 26; nr 6, s. 30-31; nr 7/8, s. 28-29; nr 9, s. 31-32; nr 10, s. 31-32; nr 11, s. 30-31; nr 12, s. 30-31. Wśród relacji ze spotkań integracyjnych najwięcej uwagi poświęcano spotkaniom Klubu Seniora, który posiadał swój stały dział w „Pharmakonie”. Zob.: Zarząd Klubu Seniora: Opłatek w Klubie Seniora. „Pharmakon” 1999, nr 1, s.16-17.

¹⁴² Barbara Sanowska: „Szanowne Koleżanki, Szanowni Koledzy. „Farmacja Krakowska, Biuletyn Informacyjny Okręgowej Izby Aptekarskiej w Krakowie” 1998, nr 1, s. 5.

również niewielki kapitał wydawniczy, stąd początkowo wydrukowano tylko numer 1/2 i 3/4. Bardzo szybko ta jednodniówka przekształciła się jednak w biuletyn Izby, który początkowo wydawany był nieregularnie.

Pod stałym numerem ISSN 1231-5737 wydawana była za to od 1992 roku „Farmacja Pomorza Środkowego, Biuletyn Okręgowej Izby Aptekarskiej w Koszalinie”. Redakcja zmieniła jedynie dwukrotnie podtytuł: od numeru 3 z 1992 roku na „Biuletyn informacyjny Okręgowej Izby Aptekarskiej w Koszalinie”, od numeru 11/12 z 1999 roku na „Biuletyn informacyjny Środkowopomorskiej Okręgowej Izby Aptekarskiej w Koszalinie”. Od początku edycji, pismo bardzo przypadło do gustu czytelnikom tegoż periodyku, a wydania pięćdziesiąte i setne numeru pełne było listów z gratulacjami dla redaktor naczelnej Jadwigi Brzezińskiej¹⁴³.

Pozostałe okręgowe izby aptekarskie również wydawały biuletyny, zachowując tytuł z pierwszego wydania. Wyjątkiem była Częstochowska Okręgowa Izba Aptekarska, która nie posiadała odrębnego biuletynu, a swoje informacje publikowała na łamach „Biuletynu” Okręgowej Izby Aptekarskiej w Katowicach¹⁴⁴. Prawdopodobnie za przyczynę tego stanu rzeczy można uznać, że w październiku 1991 roku, kiedy odbył się I Zjazd Śląskiego Samorządu Aptekarskiego ustalono, że rejon działania Izby będzie obejmował województwo katowickie i częstochowskie. Jako że Częstochowska Okręgowa Izba Aptekarska chciała zachować odrębność, w grudniu 1991 roku na I Krajowym Zjeździe Aptekarzy, dzięki dyplomatycznym staraniom takich działaczy jak: Marek Płuska, Janusz Bitner, Grzegorz Demczuk, Bożena Grabowska, Czesława Ozimek, Tomasz Rząca, Alicja Rząsowska, Janina Szerłowska, Krzysztof Spytkowski, Piotr Stojek, Jan Wilczyński i Maria Zalewska, wyrażono zgodę na wyodrębnienie Izby. W 1992 roku odbył się I Założycielski Zjazd Delegatów, na którym utworzono Częstochowską Izbę Aptekarską, obejmującą teren ówczesnego województwa częstochowskiego. Okręgowa Izba Aptekarska w Katowicach wyraziła natomiast chęć publikacji informacji OIA w Częstochowie na łamach swojego periodyku „Apothecarius”¹⁴⁵.

Z kolei Naczelna Izba Aptekarska wielokrotnie zmieniała swój periodyk. Pierwszym tytułem Biuletynu Aptekarskiego Naczelnej Rady Aptekarskiej było „Czasopismo

---

¹⁴³ Dorota Pastok: Środkowopomorska Okręgowa Izba Aptekarska w Koszalinie 1991-2011, Kołobrzeg, Wydawnictwo Kamera, 2012.

¹⁴⁴ Zob.: „Biuletyn Okręgowej Izby Aptekarskiej w Częstochowie” w „Apothecarius, Śląskie forum farmaceutyczne” 2004, nr 3, s. 58-29; „Biuletyn Okręgowej Izby Aptekarskiej w Częstochowie” w „Apothecarius, Śląskie forum farmaceutyczne” 2004, nr 4, s. 88.

¹⁴⁵ ba: Materiały autorskie Okręgowych Izb Aptekarskich: Częstochowska Okręgowa Izba Aptekarska. W: 10 lat samorządu aptekarskiego 1991-2001. Warszawa: Naczelna Izba Aptekarska, 2001, s. 29.

Aptekarskie”. Dopiero od 1996 roku NIA rozpoczęła edycję własnego czasopisma pod tytułem „Biuletyn Naczelnej Izby Aptekarskiej”. Podobnie jak w przypadku pierwszych wydań „Farmacji Krakowskiej” swoim formatem periodyk ten przypominał czarno-białą gazetę codzienną. Z czasem zmniejszono format do A5, a na łamach pisma nadal publikowano informacje, dotyczące prac Naczelnej Izby Aptekarskiej¹⁴⁶. W 2004 roku NIA wydała nowy tytuł „Forum Farmaceutyczne”. Powrócono do większego formatu A4, jednakże tym razem było to wydawnictwo ciągłe, nowoczesne, wydane w kolorze, na dobrej jakości papierze. Wydanie tak późno biuletynów przez NIA było krytykowane przez członków Izby Gospodarczej Apteka Polska. Brak własnego organu prasowego wszakże powodował problemy z bieżącym docieraniem informacji do członków samorządu aptekarskiego¹⁴⁷.

Okręgowa Izba Aptekarska w Warszawie również dość późno wydała swój własny biuletyn. Od 1993 roku oficjalnym organem Izby było czasopismo „Aptekarz” redagowane przez Tadeusza Szubę. Jako że OIA w Warszawie przesyłała mało materiałów do tegoż periodyku, wydawnictwo ciągłe rozwinęło się zgodnie z tematyką, zaproponowaną przez jego redaktora naczelnego – czyli zagadnieniami farmakoekonomicznymi, a Okręgowa Izba Aptekarska w Warszawie, odczuwając brak własnego biuletynu, wydała w 2004 roku kwartalnik pod tytułem „Biuletyn Informacyjny Okręgowej Izby Aptekarskiej w Warszawie”¹⁴⁸.

Większość biuletynów powstałych w latach 1992-1997 wydawanych jest do dnia dzisiejszego. Przykładem są: „Biuletyn Informacyjny Pomorsko-Kujawska Okręgowa Izba Aptekarska”, (rok założenia 1994) „Biuletyn Informacyjny Zachodniopomorskiej Okręgowej Izby Aptekarskiej” (rok założenia 1994), „Biuletyn Lubelskiej Okręgowej Izby Aptekarskiej” (rok założenia 1993), „Farmacja Regionu Północno-Wschodniego” (rok założenia 1994), „Przegląd Farmaceutyczny” (rok założenia 1992) oraz „Wiadomości Aptekarskie” (rok założenia 1997). Podobnie jak w przypadku biuletynu „Apothecarius” redakcje tychże periodyków zadbały o to, aby pisma rozwijały się graficznie i treściowo, dostosowując do nowej rzeczywistości, jaką przyniosły lata 1990.

---

¹⁴⁶ Naczelna Rada Aptekarska: Z prac organów Naczelnej Izby Aptekarskiej sierpień-listopad 1996. „Biuletyn Naczelnej Izby Aptekarskiej” 1996, nr 5-6, s. 65-71; Roman Hechmann: Dokumenty NRA. „Biuletyn Naczelnej Izby Aptekarskiej” 1996, nr 5-6, s. 72-84.

¹⁴⁷ Janusz Trzciniński: Czy leci z nami pilot...??!! „Apteka Polska” 2000, nr 2, s. 10-13.

¹⁴⁸ Redakcja: Na powitanie biuletynu mazowieckich aptekarzy. „Biuletyn Informacyjny Okręgowej Izby Aptekarskiej w Warszawie” 2004, nr 1, s. 12-15. Włodzimierz Hudemowicz: Przedmowa. „Biuletyn Informacyjny Okręgowej Izby Aptekarskiej w Warszawie” 2004, nr 1, s. 2-3; Ryszarda Moszczeńska: Nowe pismo aptekarzy. „Gazeta Farmaceutyczna” 1994, nr 1, s. 47.

Warto zauważyć, że wśród periodyków izb aptekarskich są i takie, które zaczęto wydawać bardzo późno. Należą do nich: wspomniane wcześniej „Forum Farmaceutyczne” i „Biuletyn Informacyjny Okręgowej Izby Aptekarskiej w Warszawie”, a ponadto „Biuletyn Informacyjny Lubuskiej Okręgowej Izby Aptekarskiej w Zielonej Górze” oraz „Biuletyn Beskidzkiej Okręgowej Izby Aptekarskiej” odpowiednio powstałe w 2003 roku i 2004 roku. Oba biuletyny były bardzo skromnymi wydawnictwami ciągłymi, publikowanymi na stronach internetowych tychże izb aptekarskich. Trudno rozstrzygnąć, dlaczego w czasach, kiedy większość biuletynów wydawana była w coraz lepszej jakości, te dwa periodyki powstały późno i w tak skromnej formie¹⁴⁹.

W badanym okresie odnotowano również biuletyny, których edycję zakończono. Czasopisma, o których mowa to „Aptekarz” i „Opolskie Wiadomości Farmaceutyczne”, których publikacja zakończyła się odpowiednio w 2010 i w 2008 roku, a także „W Kręgu Apteki” wydawane do 2004 roku i „Farmacja Kaliska”, która w latach 1996-2009 ukazywała się jako powielane pismo wewnętrzne pod różnymi tytułami. Także Wielkopolska Okręgowa Izba Aptekarska zakończyła publikowanie biuletynu¹⁵⁰.

Powód zamknięcia „Aptekarza” Tadeusz Szuba podał w liście do Ministra Zdrowia Ewy Kopacz. Rozpoczął go słowami: „Zawieszamy wydawanie „Aptekarza”, jednego z nielicznych źródeł informacji o gospodarowaniu lekami. Jest ona niezadowolająca i w obecnych warunkach nie da się jej poprawiać. Wydawanie „Aptekarza” przestało mieć sens. Ministerstwo Zdrowia tak skonstruowało porządek prawny, że sterowanie gospodarką przeszło w ręce łupieżczych koncernów, a ludzie nauki i wieloletniej praktyki nie śmią o ich wyczynach informować”¹⁵¹. Na słowa krytyki ze strony redaktora naczelnego miał zapewne wpływ wyrok Sądu Apelacyjnego w Warszawie dotyczący sprawy z powództwa Servier Polska Spółki z ograniczoną odpowiedzialnością z siedzibą w Warszawie, przeciwko Tadeuszowi Szubie i Okręgowej Izbie Aptekarskiej w Warszawie. Servier oskarżył redakcję „Aptekarza” o publikowanie nieprawdziwych i dyskredytujących informacji o spółce i dystrybuowanych przez niego lekach¹⁵². Czasopismo przegrało, a Tadeusz Szuba napisał: Przy obecnym stanie

---

¹⁴⁹ Oba biuletyny można obejrzeć na stronie internetowej odpowiednio Lubuskiej i Beskidzkiej Okręgowej Izby Aptekarskiej.

¹⁵⁰ Od marca 2016 roku Wielkopolska Okręgowa Izba Aptekarska wydaje nowoczesny periodyk pod tytułem „Farmacja Wielkopolska”. Wznowienie wydania pisma dla farmaceutów, było jednym z zamierzeń pani prezes WOIA mgr farm. Aliny Góreckiej, które udało się zrealizować to przedsięwzięcie.

¹⁵¹ Tadeusz Szuba: Rządzie pomóż (list do Ministra Zdrowia). „Aptekarz” 2010, nr 2-3, s. 30-31.

¹⁵² Katarzyna Foltak: Wyrok Sądu Apelacyjnego w Warszawie w sprawie „Servier” – „Aptekarz”. „Aptekarz” 2010, nr 2-3, s. 30-31.

polskiego sądownictwa jesteśmy zmuszeni zawiesić działalność „Aptekarza”. Nie chcemy stać się łgarzami i pisać o złych firmach, że są dobre. Lub symulować, że zła nie widzimy”¹⁵³.

Wśród pozostałych czasopism farmaceutycznych w omawianym okresie redagowano cztery czasopisma pozasamorządowych organizacji aptekarskich i farmaceutycznych, (zob.: Aneks I: Bibliografia czasopism farmaceutycznych wydawanych w Polsce w latach 1989-2004; Czasopisma pozasamorządowych organizacji aptekarskich i farmaceutycznych). Był to „Biuletyn Stowarzyszenia Farmaceutów Katolickich Polski”, a także trzy periodyki: „Farmacja Śląska”, „Apteka Polska” oraz „Biuletyn IGAP, Izba Gospodarcza Apteka Polska, Korporacja Apteki Polskie”. W „Aptece Polskiej” ukazywał się dodatek zatytułowany „Goniec Apteczny”. W zamyśle był on przygotowywany w taki sposób, że można było go wyciąć, powielić i rozłożyć w aptece, w celu przekazania pacjentom¹⁵⁴. Publikacja wszystkich z powyższych periodyków została zakończona, za wyjątkiem „Biuletynu SFKP”. Był i jest to jedyny biuletyn, który ze względu na swoje treści religijne, wyróżnia się na tle prasy farmaceutycznej.

Swoje czasopisma posiadały również organizacje producentów i dystrybutorów produktów leczniczych. W omawianym czasie ukazywało się szesnaście takich periodyków, (zob.: Aneks I: Bibliografia czasopism farmaceutycznych wydawanych w Polsce w latach 1989-2004; Czasopisma producentów i dystrybutorów produktów leczniczych). Najbardziej aktywnym wydawcą była hurtownia Farmacol S.A. Posiadała swój Dział Marketingu Farmacol S.A oraz Dział Reklamy, dzięki którym ukazywał się takie pisma jak: „Apteka z Sercem”, „Recepta-Poradnik”, „Remedium”. Pozostali dystrybutorzy leków wydawali najczęściej jedno czasopismo, wspierające działania marketingowe tychże firm. I tak też toruński Torfarm publikował „Aptekarski Magazyn Torfarmu”, łódzka Polska Grupa Farmaceutyczna magazyn „Bez Recepty”, wrocławski CITO Dat wydawał czasopismo o tym samym tytule co PGF, wrocławska Polska Grupa Aptekarska Hygea pismo „Prosto z Hygei”, a Ziola Polskie Pharma czasopismo „Pharma” kontynuowane pod nowym tytułem „Pharma, Kwartalnik wydawany przez Phoenix Pharma Polska”. Periodykiem Cefarmu była natomiast „Apteka dla Każdego: Gazeta Aptek Patronackich Centrali Farmaceutycznej Cefarm S.A”, a także „Terapia i Leki”, pismo z długoletnią tradycją wydawane od 1973 roku do 2008 roku, a będące kontynuacją „Biuletynu Informacyjnego, Centrala Farmaceutyczna Cefarm i Zjednoczenie Przemysłu Farmaceutycznego Polfa” wydawanego w latach 1959-1972. Większość z powyższych

---

¹⁵³ Tadeusz Szuba: Cios w farmację, oby nie śmiertelny. „Aptekarz” 2010, nr 2-3, s. 50-51.

¹⁵⁴ Zob.: „Goniec Apteczny” nr 1 w: „Apteka Polska” 2000, nr 4, s. 64-66.

periodyków przestała się ukazywać. Przetrwały tylko wydawnictwa ciągłe najbardziej liczących się spółek w dystrybucji leków takich jak: Polska Grupa Farmaceutyczna, Torfarm (obecnie Neuca), Cefarm. Te trzy hurtownie udoskonaliły swoje czasopisma tworząc ich kontynuacje kolejno pod nazwami: „Recepta.pl”, „Magazyn Aptekarski”, a następnie „Świat Zdrowia” oraz „Strefa Zdrowia dla Każdego”.

Oprócz czasopism hurtowni w latach 1989-2004 swoją aktywność czasopiśmienniczą przejawiały organizacje producentów produktów leczniczych. Bardzo starannie wydawane było czasopisma „Panacea: Leki ziołowe”. Pismo zaczęło ukazywać się od 2002 roku, co prawdopodobnie umożliwiło zastosowanie nowych technik drukarskich¹⁵⁵. Tematyka ziołolecznictwa zawarta była również na łamach periodyku „Wiadomości Zielarskie”, przy czym to czasopismo posiadało wieloletnią tradycję, gdyż ukazywało się od 1974 roku, a zakończyło swoją edycję w 2002 roku. Był to ciekawy periodyk, ponieważ łączył cechy pisma naukowego i popularnonaukowego, a także poruszał praktyczne aspekty z branży zielarskiej. W dzisiejszych powszechnie przyjętych wymogach dla czasopisma naukowego to połączenie byłoby niemożliwe, gdyż takie cechy pisma wzajemnie się wykluczają¹⁵⁶. Z kolei Tarchomińskie Zakłady Farmaceutyczne Polfa posiadały dwa skromne pisma: „Magazyn Diabetyka” oraz „U Nas: Biuletyn Informacyjny Pracowników Polfy Tarchomin SA”. Prasę farmaceutyczną kierowaną do aptekarzy uzupełniały jeszcze wydania kwartalnika „Moja Apteka” spółki z niemieckim kapitałem Boehringer Ingelhem, pisma poświęconego sprawom aptek i środowisku aptekarskiemu¹⁵⁷, a także „Innowacja: Biuletyn branżowy Stowarzyszenia Przedstawicieli Firm Farmaceutycznych w Polsce” wydawany w Poznaniu.

Prasa farmaceutyczna, o czym pisano we wstępie, już od XIX wieku ukazywała się przede wszystkim dzięki staraniom instytucji i towarzystw naukowych. Po 1989 roku periodyki te nadal były ważną częścią prasy kierowanej do środowiska farmaceutycznego. W badanym okresie ukazywało się piętnaście tego typu czasopism, (zob.: Aneks I: Bibliografia czasopism farmaceutycznych wydawanych w Polsce w latach 1989-2004; Czasopisma farmaceutyczne i dodatki samoistne do nich wydawane przez instytucje i towarzystwa naukowe). Wśród nich najważniejsza pozostawała „Farmacja Polska”, która oprócz poruszanych zagadnień między innymi takich jak: kształcenie podyplomowe farmaceutów, lek roślinny, analityka farmaceutyczna, informacja o leku, etyka, praktyka apteczna, opieka farmaceutyczna, historia

---

¹⁵⁵ Zob.: „Panacea-Leki ziołowe”, nr 1, październik 2002 rok.

¹⁵⁶ Zob.: „Wiadomości Zielarskie”, nr 2, 1993 rok.

¹⁵⁷ Stefania Trop-Kryńska: Ustawa o zawodzie farmaceuty potrzebna jak lekarstwo. „Moja Apteka” 1996, nr 3, s.12-13.

farmacji, na swoich łamach gościła wydawców, publikujących informacje za pomocą dodatków do tegoż periodyku. Przede wszystkim należy przypomnieć, że pierwszy numer „Farmacji Polskiej” wydano w 1945 roku. Periodyk ten był oficjalnym organem Naczelnej Izby Aptekarskiej, a od tomu 45 wydanego w 1989 roku organem Polskiego Towarzystwa Farmaceutycznego¹⁵⁸. Długoletnia tradycja ugruntowała pozycję pisma na rynku wydawniczym prasy farmaceutycznej. W badanym okresie w formie dodatku do „Farmacji Polskiej” ukazywał się biuletyn „Od Krajowego Inspektora Farmaceutycznego” (w latach 2000-2001 zmiana nazwy „Od Głównego Inspektora Farmaceutycznego”), „Biuletyn Informacyjny Komitetu Organizacyjnego Izb Aptekarskich” (od nr 4: „Biuletyn Izb Aptekarskich”), „Biuletyn Naczelnej Izby Aptekarskiej” a także dodatek „Komputer i Apteka”¹⁵⁹. Można zatem stwierdzić, że „Farmacja Polska” była podstawą dla kształtujących się w latach 1990. biuletynów.

Polskie Towarzystwo Farmaceutyczne wydawało również od 1990 roku pismo „Acta Poloniae Pharmaceutica. Drug Research”. Była to kontynuacja periodyku „Acta Poloniae Pharmaceutica: dodatek naukowy do czasopisma „Farmacja Współczesna”, wydawanego przez Farmaceutyczny Instytut Wydawniczy Naczelnej Izby Aptekarskiej, a później Państwowy Zakład Wydawnictw Lekarskich w latach 1937-1989. Pismem Towarzystwa była również „Bromatologia i Chemia Toksykologiczna”, której publikację PTFarm rozpoczął w 1971 roku. Tak więc te trzy czasopisma naukowe głęboko zakorzenione w świadomości farmaceutów, towarzyszyły im dalej po 1989 roku.

Do czasopism, które pojawiły się na rynku farmaceutycznym przed 1989 rokiem i podobnie jak wcześniej wymienione periodyki nadal były publikowane po tym roku, należały: „Herba Polonica”, „Materia Medica Polona: the Polish Journal of Medicine and Pharmacy”, „Polish Journal of Pharmacology and Pharmacy”, kontynuowany od 1993 roku do 2004 roku jako „Polish Journal of Pharmacology” (od 2005 roku tytuł „Pharmacological Reports”) oraz „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Sectio DDD, Pharmacia”. Spośród tychże pism nie zamknięto edycji tylko czasopisma „Herba Polonica” i „Polish Journal of Pharmacology” kontynuowanego pod nowym tytułem.

---

¹⁵⁸ J. Warmuzińska-Wnuk, dz. cyt., s. 159.

¹⁵⁹ Zob.: Na przykład, „Od Krajowego Inspektora Farmaceutycznego” w „Farmacja Polska” 1996, nr 4, s. I-XVI; „Biuletyn Informacyjny Komitetu Organizacyjnego Izb Aptekarskich nr 1-2” w „Farmacja Polska” 1991, nr 1-12; „Komputer i Apteka nr 2-4” w „Farmacja Polska” 1995, nr 1-24; „Biuletyn Izb Aptekarskich nr 1-7” w „Farmacja Polska” 1992, nr 1-11/12.

Ponadto w badanym okresie pojawiły się czasopisma naukowe, którym patronował Instytut Leków: „Biuletyn Instytutu Leków” - wydawany w latach 1990-2002, „Farmakoekonomika: pod patronatem Instytutu Leków” - publikowana od 1997 roku oraz „Przegląd Farmako Ekonomiczny: pod patronatem Instytutu Leków” - ukazujący się w latach 1998-2001. Z czasem i te tytuły zostały zawieszono. Mogło mieć to związek z przekształceniami Instytutu Leków i rozliczania jego pracowników z publikowania przede wszystkim w czasopismach zagranicznych¹⁶⁰.

Całość, spośród piętnastu czasopism instytucji i towarzystw naukowych, uzupełniały pisma uczelni wyższych: „Poradnik Farmaceuty”, „Pamiętnik Farmaceutyczny Wileński. Mèmoires Pharmaceutiques”, „Biuletyn Wydziału Farmaceutycznego Akademii Medycznej w Warszawie” czy wspomniane wcześniej pismo pod tytułem „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Sectio DDD, Pharmacia”. Nadal wydawany jest jedynie, „Biuletyn Wydziału Farmaceutycznego Akademii Medycznej w Warszawie”. Pismo ukazało się późno, bo w 2003 roku i od samego początku było redagowane w wersji elektronicznej, co zapewniło niższe koszty utrzymania. Zapewne była to jedna z przyczyn utrzymania się wydawnictwa ciągłego na rynku prasy farmaceutycznej¹⁶¹.

Periodyk, który został założony w badanym okresie i wciąż jest publikowany to „Roczniki Naukowe Wrocławskiego Oddziału PTFarm”. Pierwszy numer ukazał się w 1996 roku¹⁶². W latach 1993-2002 ukazywało się jeszcze dzięki Polskiemu Towarzystwu Toksykologicznemu czasopismo naukowe „Acta Toxicologica”, kontynuowane pod tytułem „Acta Poloniae Toxicologica”.

W latach 1989-2004 publikowano jeszcze trzynaście czasopism wydawanych przez przedsiębiorstwa specjalizujące się w działalności wydawniczej, a utworzone na podstawie wpisu do ewidencji działalności gospodarczej lub Krajowego Rejestru Sądowego (zob.: Aneks I: Bibliografia czasopism farmaceutycznych wydawanych w Polsce w latach 1989-2004; Czasopisma i dodatki wydawane przez przedsiębiorstwa specjalizujące się w działalności

---

¹⁶⁰ Uchwała nr 393 Rady Ministrów z dnia 14 maja 1952 roku w sprawie powołania Instytutu Leków (M.P. z 1952 r. nr 44, poz. 622); Rozporządzenie Ministra Zdrowia z dnia 11 września 2002 roku w sprawie utworzenia jednostki badawczo-rozwojowej Narodowy Instytut Zdrowia Publicznego (Dz.U. z 2002 r. nr 150, poz. 1251); Rozporządzenie Ministra Zdrowia z dnia 3 listopada 2006 roku w sprawie zmiany nazwy Narodowego Instytutu Zdrowia Publicznego w Warszawie (Dz.U. z 2006 r. nr 210, poz. 1554). Instytucja ta powstała bowiem w 1952 roku uchwałą Rady Ministrów jako organ podlegający Ministrowi Zdrowia. W 2002 roku została połączona z Centralnym Laboratorium Surowic i Szczepionek w Warszawie tworząc Narodowy Instytut Zdrowia Publicznego. W 2006 roku zmieniono nazwę na Narodowy Instytut Leków.

¹⁶¹ Zob. : Biuletyn jest dostępny na stronie <http://biuletynfarmacji.wum.edu.pl/>

¹⁶² Aleksander Kubis: Wstęp. „Roczniki Naukowe Wrocławskiego Oddziału PTFarm” 1996, nr 1, s. 3.

wydawniczej, a utworzone na podstawie wpisu do ewidencji działalności gospodarczej lub Krajowego Rejestru Sądowego). Lata 1990. To okres rozkwitu prasy popularno-naukowej i branżowej. W ofercie czasopism farmaceutycznych nigdy dotąd nie było tak wielu tego typu periodyków. W skład nowej oferty wydawniczej weszły: „Czasopismo Aptekarskie” oraz wymieniane wcześniej jego liczne dodatki, było ich aż jedenaście, „Gazeta Farmaceutyczna” z jednym dodatkiem kierowanym do farmaceutów pod tytułem „Nowości Farmakoterapii, Kwartalnik o Nowych Lekach” oraz „Lek w Polsce” i dodatek do tegoż pisma „Lek w Polsce: Weterynaria” - po raz pierwszy wydany w 1994 roku. Najważniejszym tytułem Wydawnictwa Farmapress było „Czasopismo Aptekarskie”, ale jego staraniem i nakładem ukazywały się też inne periodyki, m.in.: „Farmaceutyczny Kalendarz” oraz efemeryda prasowa - „Magazyn Historyczny Farmacji i Medycyny”. Nowym tytułem, bo powstałym w 2004 roku, był jeszcze „Świat Farmacji: Magazyn dla farmaceutów i personelu medycznego” wrocławskiego Wydawnictwa „Apteka” oraz bezpłatny dodatek do niego zatytułowany „Produkty Roku: Podręcznik najczęściej polecanych produktów OTC”.

W badanym okresie ukazywały się jeszcze: „Vitamina C++: Informatyka w Służbie Zdrowia: Farmacja” (w latach 1996-2006), „Pharmaceutica: Przegląd Techniczny Polskiego Przemysłu Farmaceutycznego” (w latach 1997-2006), „Katalog Farmaceutyczny: Ogólnopolski Kwartalnik Reklamowy” kontynuowany jako „Magazyn Farmaceutyczny, Ogólnopolskie Pismo Lekarzy i Farmaceutów” (w latach 1997-1999), „Farmacja w Polsce” Dodatek do „Śląskiego Przeglądu Medycznego” (w latach 1996-1997) oraz „Biuletyn Marketingu Farmaceutycznego” ukazujący się w latach 2001-2002. Wszystkie te periodyki nie sprostały konkurencji i przestały się ukazywać mimo przekształceń, jakim zostały poddane. Wydawcy tychże pism prawdopodobnie nie uwzględnili swoich możliwości i sytuacji ekonomicznej na wolnym rynku prasowym. Wyjątkiem była „Vitamina C++: Informatyka w Służbie Zdrowia: Farmacja”¹⁶³.

Po 1989 roku rodzime media zaczął przejmować obcy (głównie niemiecki) kapitał. Dotyczyło to także prasy farmaceutycznej. Jak wspomniano, niemieckie wydawnictwo Dr Josef Raabe od 2003 roku rozpoczęło publikację pisma „Apteka Plus: Wiadomości Prawne”, kontynuowanego jako „Apteka Plus Prawo: Aktualne Przepisy z Komentarzami: Serwis dla

---

¹⁶³ Czasopismo „Pharmaceutica: Przegląd Techniczny Polskiego Przemysłu Farmaceutycznego” kontynuowane było do 2009 roku jako „Pharmagazine: przegląd polskiego przemysłu farmaceutycznego”. Wspomniany „Katalog Farmaceutyczny: Ogólnopolski Kwartalnik Reklamowy” do 1999 roku publikowany był jako „Magazyn Farmaceutyczny, Ogólnopolskie Pismo Lekarzy i Farmaceutów” Z kolei od 2007 roku „Vitamina C++: Informatyka w Służbie Zdrowia: Farmacja” w połączeniu z pismem „Gabinet” utworzył czasopismo „Ogólnopolski System Ochrony Zdrowia”.

Właścicieli i Kierowników Aptek” od 2004 do 2007 roku. Jednakże i w tym przypadku edycja pisma została zamknięta. Wynika z tego, że zarówno wydawnictwa ciągle Polskie jak i te posiadające obcy kapitał, który z pewnością był dużo większy, musiały walczyć o przetrwanie i czytelnika na rynku prasy farmaceutycznej.

Od 2004 roku powstało nowe wydawnictwo Apteka przekształcone w Apteka Media Sp. z o.o., które rozpoczęło publikację licznych czasopism dla pacjentów aptek oraz jednego pisma dla farmaceutów pod tytułem „Świat Farmacji: Magazyn dla farmaceutów i personelu medycznego” oraz dodatku do niego „Produkty Roku: Podręcznik najczęściej polecanych produktów OTC”. Działalność reklamowa, współpraca z producentami farmaceutycznymi i możliwość wykupienia prenumeraty publikacji Wydawnictwa Apteka, pozwoliły na jego dalszą działalność po 2004 roku¹⁶⁴.

Wydaję się, że rynek prasy farmaceutycznej, chociaż rozwijał się bardzo dynamicznie, nie pozwolił na utrzymanie się wszystkich tytułów. Przetrwały przede wszystkim biuletyny samorządu aptekarskiego, periodyki naukowe głęboko zakorzenione w świadomości farmaceutów, a powstałe przed 1989 rokiem, magazyny dużych hurtowni farmaceutycznych oraz czasopisma między innymi wydawnictw takich jak: Farmapress, Kwadryga, Medyk, które istotnie ukierunkowały swój profil na tematykę farmaceutyczno-medyczną.

Tak więc porządkując stan ilościowy i trwałość można stwierdzić, że w omawianym okresie dynamika rozwoju ilościowego prasy farmaceutycznej zmieniała się. W latach 1989-1990 zasadniczo kontynuowane były stare tytuły, założone przed rokiem 1989: „Terapia i Leki”, „Wiadomości Zielarskie”, „Farmacja Polska”, „Acta Poloniae Pharmaceutica. Drug Research”, „Bromatologia i Chemia Toksykologiczna”, „Herba Polonica”, „Polish Journal of Pharmacology and Pharmacy”, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Sectio DDD, Pharmacia”, „Materia Medica Polona, the Polish Journal of Medicine and Pharmacy”. Jak już pisano, nie wszystkie utrzymały swoje wydawnictwa ciągle.

W fazie drugiej, od 1991 do 1997 roku, na rynku prasy farmaceutycznej wyraźnie zaznaczyły się elementy nowego ładu gospodarczego i wzrosła liczba czasopism oraz dodatków samoistnych do nich. Nastąpił żywiołowy rozwój licznych inicjatyw wydawniczych i można stwierdzić, że do 1997 roku doszło do zagospodarowania rynku prasy farmaceutycznej. W okresie tym powstała większość biuletynów izb aptekarskich takich jak: „Biuletyn Naczelnej Izby Aptekarskiej”, „Farmacja Regionu Północno-Wschodniego”, „Apothecarius”, „Biuletyn Dolnośląskiej Izby Aptekarskiej” przekształcony w „Pharmakon, Biuletyn Dolnośląskiej Izby

---

¹⁶⁴ Spółka jest wpisana w Krajowym Rejestrze Sądowym (KRS) pod numerem: 0000589411.

Aptekarskiej”, „Przegląd Farmaceutyczny”, „Biuletyn Wielkopolskiej Okręgowej Izby Aptekarskiej”, „Farmacja Kaliska”, „Wiadomości Aptekarskie”, „Biuletyn Lubelskiej Okręgowej Izby Aptekarskiej”, „W Kręgu Apteki”, „Farmacja Krakowska”, „Biuletyn Informacyjny, Okręgowa Izba Aptekarska w Olsztynie”, „Opolskie Wiadomości Farmaceutyczne”, „Biuletyn Informacyjny Pomorsko-Kujawska Okręgowa Izba Aptekarska”, „Biuletyn Informacyjny Zachodniopomorskiej Okręgowej Izby Aptekarskiej”, „Aptekarz”, „Biuletyn Informacyjny, Podkarpacka Okręgowa Izba Aptekarska”, „Biuletyn Szkoleniowy, Podkarpacka Okręgowa Izba Aptekarska w Rzeszowie” oraz „Farmacja Pomorza Środkowego”.

Powstały nowe czasopisma naukowe: „Roczniki Naukowe Wrocławskiego Oddziału PTFarm”, a także „Acta Poloniae Toxicologica”, „Pamiętnik Farmaceutyczny Wileński” i „Polish Journal of Pharmacology”, z których tylko ostatni tytuł nie okazał się efemerydą.

Nową jakością były dodatki samoistne do „Farmacji Polskiej”. Po wejściu w życie ustawy z dnia 19 kwietnia 1991 r o izbach aptekarskich zawiązał się Komitet Organizacyjny Izb Aptekarskich, który jeszcze w tym samym roku wydał swój biuletyn jako dodatek do „Farmacji Polskiej”. Współpraca trwała do 1993 roku. W następnym roku jego dotychczasowy redaktor, Wiktor Szukiel, założył wydawnictwo Farmapress i zarejestrował biuletyn jako samodzielny tytuł. Tak powstało „Czasopismo Aptekarskie. Miesięcznik dla aptekarzy i farmaceutów”. W kolejnych latach redaktor „Czasopisma Aptekarskiego” wyróżniał się aktywnością jako organizator ogólnopolskich konferencji naukowych dla farmaceutów i inicjator dostosowanych do zainteresowań czytelników dodatków samoistnych zatytułowanych: „Aptekarski Serwis Prasowy”, „Aptekarski Merkuriusz Prawny”, „Komputer w Aptece”, „Aptekarstwo w Polsce i na Świecie”, „Farmaceutyczny Dystrybutor”, „Farmacja”, „Apteka Homeopatyczna”, „Apteka Weterynaryjna” i „Rośliny Lecznicze w Polsce i na Świecie”. Staraniem wydawnictwa Farmapress ukazywały się także: kwartalnik „Magazyn Historyczny Farmacji i Medycyny” i rocznik „Farmaceutyczny Kalendarz”.

Podobny profil tematyczny miała „Gazeta Farmaceutyczna”, do której dołączany był tylko jeden dodatek - „Nowości Farmakoterapii”. Ponadto w latach 1991-1997 założone zostały periodyki specjalistyczne i informacyjno-reklamowe: „Vitamina C++”, „Katalog Farmaceutyczny: Ogólnopolski Kwartalnik Reklamowy”, kontynuowany jako „Magazyn Farmaceutyczny: Ogólnopolskie Pismo Lekarzy i Farmaceutów”, „Pharma”, „Pharmaceutica, Przegląd Techniczny Polskiego Przemysłu Farmaceutycznego” oraz „Farmacja w Polsce”.

Rok 1998 otworzył trzecią fazę przemian prasy farmaceutycznej, kończąca się w 2000 roku, którą prasoznawca Ryszard Filas nazywał nowym podziałem rynku mediów i postępującą

specjalizacją wydawnictw. Założono nowe czasopisma, między innymi: „Farmację Śląską” - periodyk Zrzeszenia Farmaceutów Właścicieli Aptek; „Aptekę Polską” - pismo Izby Gospodarczej Apteka Polska, do którego dodatkiem był „Goniec Apteczny”; „Bez Recepty” - magazyn Polskiej Grupy Farmaceutycznej; „Aptekarski Magazyn Torfarmu”; „Prosto z Hygei” - pismo Polskiej Grupy Aptekarskiej Hygea; „U Nas, Biuletyn informacyjny pracowników Polfy Tarchomin SA”; „Magazyn Diabetyka”; „Przegląd Farmako-Ekonomiczny, pod patronatem Instytutu Leków”; „Poradnik Farmaceuty”; „Świat Medycyny i Farmacji” oraz „Biuletyn Stowarzyszenia Farmaceutów Katolickich Polski”. Warto podkreślić, że w latach 1998-2000 wśród wydawców czasopism farmaceutycznych pojawiły się po raz pierwszy organizacje gospodarcze i spółki giełdowe, co wskazywało na postępującą komercjalizację rynku farmaceutycznego. Wydawanie przez PGF, Torfarm i Hygea czasopism adresowanych do aptekarzy dowodziło walki konkurencyjnej między hurtowniami farmaceutycznymi. Inną nowością był periodyk stowarzyszenia religijnego farmaceutów.

W kolejnych latach tempo wzrostu prasy farmaceutycznej zostało zahamowane. Czwarta faza przemian prasy farmaceutycznej przypadła na lata 2001-2004. Powstało niewiele nowych periodyków. Hurtownia Farmacol wydała swój kolejny miesięcznik „Apteka z Sercem”, Cefarm opublikował pismo pod tytułem „Apteka dla Każdego: Gazeta Aptek Patronackich Centrali Farmaceutycznej Cefarm S.A”, a Stowarzyszenia Przedstawicieli Firm Farmaceutycznych w Polsce branżowy biuletyn „Innowacja”. Warto zauważyć, że początkowo na rynku prasy farmaceutycznej działali głównie polscy wydawcy (wyjątek to kwartalnik „Moja Apteka” niemieckiego koncernu Boehringer Ingelheim). W 2003 roku pojawił się zagraniczny wydawca, spółka Dr Josef Raabe z niemieckim kapitałem, która wydała pismo „Apteka Plus, Wiadomości Prawne” kontynuowane jako „Apteka Plus Prawo, Aktualne Przepisy z Komentarzami, Serwis dla Właścicieli i Kierowników Aptek”. Do grona biuletynów okręgowych izb aptekarskich, o czym pisano już wcześniej, dołączyły bardzo późno: „Biuletyn Beskidzkiej Okręgowej Izby Aptekarskiej”, „Biuletyn Informacyjny Lubuskiej Okręgowej Izby Aptekarskiej w Zielonej Górze” oraz „Biuletyn Informacyjny Okręgowej Izby Aptekarskiej w Warszawie” oraz „Forum Farmaceutyczne”. Nowym rodzajem wydawnictwa ciągłego był „Biuletyn Wydziału Farmaceutycznego Akademii Medycznej w Warszawie”, który po raz pierwszy został opublikowany w 2003 roku nie w formie papierowej, a wyłącznie na stronie internetowej uczelni.

Analizując dynamikę rozwoju polskiej prasy farmaceutycznej warto szerzej opisać tytuły zlikwidowane i przyczyny tego stanu rzeczy. Rynek prasy farmaceutycznej początkowo był bardzo rozbudowany, a następnie uległ redukcji. Na wielkość produkcji prasowo-wydawniczej

szczególny wpływ wywarł sposób finansowania nowych tytułów. Jeśli dany periodyk tracił źródła dochodu, przede wszystkim z reklam, to czasopismo było zamykane¹⁶⁵. Ponadto po 1999 roku zaczął następować wcześniej opisany sposób zmiany wydawania pism farmaceutycznych, dlatego większość tytułów, trochę już przestarzała w swojej formie, musiała ulec przekształceniom graficznym i dostosować się do nowoczesnych wymogów rynku prasy ogólnopolskiej. Przykładami czasopism, które zostały wydane pod nowymi tytułami i w zupełnie innej szacie graficznej były: „Apothecarius Śląski”, który w 2004 został przekształcony w „Apothecarius, Śląskie forum farmaceutyczne” i opublikowany w internecie, „Farmacja Krakowska”, która w 1998 uległa przekształceniu i w nowym formacie oraz szacie graficznej ukazała się jako „Farmacja Krakowska, Biuletyn informacyjny Okręgowej Izby Aptekarskiej w Krakowie”, „Bez Recepty: Magazyn partnerów Polskiej Grupy Farmaceutycznej”, który obecnie wydawany jest jako „Recepta.pl”, „Aptekarski Magazyn Torfarmu”, który został przekształcony w „Magazyn Aptekarski” czy też „Witamina C++”, która w połączeniu z czasopismem „Gabinet” utworzyła pismo „Ogólnopolski System Ochrony Zdrowia”.

Istniała również grupa czasopism, która ze względu na brak środków finansowych lub spadek liczby czytelników musiała zostać bezpowrotnie zamknięta. Przykładami tego typu periodyków była „Farmacja Śląska” czy też „Apteka Polska” periodyk Izby Gospodarczej Apteka Polska¹⁶⁶. „Aptekarz, Czasopismo Okręgowej Izby Aptekarskiej w Warszawie” również zakończyło swoją edycję, jednakże przyczyna tego stanu rzeczy była zdecydowanie inna niż w przypadku dwóch powyższych periodyków, co opisano na początku rozdziału.

Tak więc, wiele tytułów przestało wychodzić lub czasowo zostało zawieszonych przede wszystkim z powodów ekonomicznych. Przetrwały te, które zyskały podstawy rynkowe, a więc: miały licznych prenumeratorów, otrzymywały dotacje państwowe, zlecenia reklamodawców lub realizowały interesy sponsorów. Zwykle kilka tych czynników występowało naraz. W latach 1989-2004 cechą charakterystyczną farmaceutycznej prasy ogólnopolskiej, jak i lokalnej, była zatem niestabilność¹⁶⁷.

---

¹⁶⁵ Jak już wcześniej pisano, tak się stało w przypadku biuletynu „Farmacja Pomorza Środkowego”.

¹⁶⁶ Stanisław Piechula: Niby wielkie czasopismo. „Apteka Polska” 2000, nr 4, s. 46.

¹⁶⁷ Na przykład, „Gazeta Farmaceutyczna” od początku zapewniła sobie stałe miejsce na rynku prasy farmaceutycznej dzięki doraźnej i abonamentowej sprzedaży wysyłkowej oraz wpływu z reklam (zob.: informacja w stopce redakcyjnej „Gazety Farmaceutycznej” 1992, nr 6, s. 1); „Terapia i Leki” ukazywała się początkowo dzięki wydawcy periodyku, a mianowicie Ministerstwu Zdrowia i Opieki Społecznej, osiągając nakład 55 000 egzemplarzy (zob.: informacja w stopce redakcyjnej „Terapia i Leki” 1993, nr 4, s. 92). Z kolei „Świat Farmacji: Magazyn dla farmaceutów i personelu medycznego” publikowany był między innymi dzięki współpracy z producentami farmaceutycznymi. Wydawnictwo zachęcało do przesyłania informacji o nowych produktach

Jak wspomiano, wiele tytułów było otwieranych jak i likwidowanych. Biuletyny izb aptekarskich spełniały ważną rolę w życiu środowiska aptekarskiego, dlatego tych tytułów było relatywnie dużo. Ponadto pisma te cechowała stabilność finansowa i wydawnicza, a wiele z nich przetrwało do dnia dzisiejszego.

Widoczna była również skala wzrostu inicjatyw prasowych przedsiębiorstw specjalizujących się w działalności wydawniczej, a utworzonych na podstawie wpisu do ewidencji działalności gospodarczej lub Krajowego Rejestru Sądowego oraz czasopism producentów i dystrybutorów produktów leczniczych. Miało to związek ze zmianami gospodarczymi i liberalizacją rynku farmaceutycznego. Była to grupa periodyków, która dostosowała swoją ofertę wydawniczą do zmieniającej się pod względem jakościowym prasy ogólnopolskiej. W tym miejscu warto również zwrócić uwagę na nieco inną formę prasową, jaką były dodatki. W badanym okresie bardzo dużo dodatków o zróżnicowanej tematyce pojawiało się w „Czasopiśmie Aptekarskim”, co mogło wynikać z prób poszerzenia kręgu reklamodawców, a także – choć przyczyny pragmatyczne zwykle przeważały – czytelników.

Dość sporo ukazywało się periodyków wydawanych przez stowarzyszenia naukowe, instytucje farmaceutyczne oraz wydziały farmaceutyczne szkół wyższych. Większość miała zapewnione podstawy finansowe, chociaż nie wszystkie. Na przykład, „Poradnik Farmaceutyczny” pobierał opłaty od autorów publikacji.

Zatem w badanym okresie najwięcej wydano czasopism samorządu aptekarskiego, a najmniej czasopisma pozasamorządowych organizacji aptekarskich i farmaceutycznych. Poza pierwszymi dwoma latami, polska prasa farmaceutyczna odzyskiwała pozycje utracone w wyniku zmian politycznych, będących rezultatem między innymi ustaw o przyjęciu aptek na własność państwa i o zniesieniu izb aptekarskich. W okresie od 1989 roku do 2004 roku liczba periodyków kierowanych do środowiska farmaceutycznego, ponownie jak przed rokiem 1939, osiągnęła stan najwyższy. Czasopisma farmaceutyczne, zwłaszcza te o profilu zawodowym, były niezbędne magistrów farmacji, ze względu na niestabilność i wciąż zmieniające się treści prawa farmaceutycznego, a także narastającą konkurencyjność aptek. Rynek czasopism farmaceutycznych zmienił się jednak znacząco, w porównaniu do tego przed rokiem 1939. Dawniej dominowały periodyki wydawane głównie przez stowarzyszenia naukowe. Po 1989 roku intensywnie zaczęła rozwijać się farmaceutyczna prasa branżowa i tak zwana fachowa.

OTC znajdujących się w asortymencie tychże firm. Informacje zamieszczane były na łamach czasopisma. Szerzej na temat sposobu finansowania periodyków opisano w podrozdziale „Finansowanie”.

Pisma te przyciągały zarówno reklamodawców jak i samych farmaceutów, zainteresowanych co dzieje się w ich dziedzinie.

Podsumowując krótko rozwój ilościowy polskiej prasy farmaceutycznej można stwierdzić, że w latach 1989-2004 nastąpił dynamiczny rozwój ilości wydawanych tytułów i jednocześnie można zaobserwować ich nietrwałość. Ponadto istniała grupa pism wydawanych przez izby aptekarskie, wydawnictwa komercyjne oraz producentów i dystrybutorów produktów leczniczych, które pod względem liczbowym zdominowały rynek polskiej prasy farmaceutycznej. Biuletyny izby aptekarskich cechowała jednak największa stabilność wydawnicza. Grupa pism o charakterze branżowym i popularnonaukowym, zmieniała się natomiast treściowo i graficznie, aby zachować atrakcyjność dla reklamodawców i czytelników, a więc przetrwać.

2.2. CZĘSTOTLIWOŚĆ

W prasoznawstwie przyjęto dzielić prasę ze względu na częstotliwość wydawniczą (dzienniki wychodzące 6-7 razy w tygodniu, gazety drukowane 2-5 razy w tygodniu, a także czasopisma czyli periodyki ukazujące się nie częściej niż raz w tygodniu)¹⁶⁸.

Warto przyjrzeć się, jak wyglądał podział polskiej prasy farmaceutycznej według kryterium częstotliwości ukazywania się. W obliczeniach uwzględniono dodatki do czasopism. Za nieregularność w publikacji periodyku uznano sytuację, w której pismo w badanym okresie ukazywało się w różnych częstotliwościach¹⁶⁹.

Analizie poddano 71 czasopism farmaceutycznych oraz 20 dodatków kierowanych do środowiska farmaceutycznego, (zob.: Aneks I: Bibliografia czasopism farmaceutycznych wydawanych w Polsce w latach 1989-2004).

Wśród czasopism samorządu aptekarskiego ukazywało się 7 miesięczników, 1 dwumiesięcznik, 7 kwartalników, 1 półrocznik oraz 2 tytułów publikowanych nieregularnie (zob.: Aneks I: Bibliografia czasopism farmaceutycznych wydawanych w Polsce w latach 1989-2004, Czasopisma samorządu aptekarskiego).

Do czasopism pozasamorządowych organizacji aptekarskich i farmaceutycznych należały: 2 miesięczniki, 2 dwumiesięczniki oraz 1 tytuł ukazujący się nieregularnie (zob.: Aneks I: Bibliografia czasopism farmaceutycznych wydawanych w Polsce w latach 1989-2004; Czasopisma pozasamorządowych organizacji aptekarskich i farmaceutycznych).

Z kolei wśród czasopism producentów i dystrybutorów produktów leczniczych było: 5 miesięczników, 2 dwumiesięczniki, 4 kwartalniki i 5 pism ukazujących się nieregularnie, (zob.: Aneks I: Bibliografia czasopism farmaceutycznych wydawanych w Polsce w latach 1989-2004; Czasopisma producentów i dystrybutorów produktów leczniczych).

Natomiast na periodyki wydawane przez instytucje i towarzystwa naukowe składały się: 2 miesięczniki, 3 dwumiesięczniki, 4 kwartalniki, 2 roczniki oraz 1 dwutygodnik. Czasopism ukazujących się nieregularnie było natomiast osiem, (zob.: Aneks I: Bibliografia czasopism farmaceutycznych wydawanych w Polsce w latach 1989-2004; Czasopisma farmaceutyczne i dodatki samoistne do nich wydawane przez instytucje i towarzystwa naukowe).

Analizę zamyka prasa farmaceutyczna przedsiębiorstw specjalizujących się w działalności wydawniczej, do której należało: 9 miesięczników, 13 kwartalników,

---

¹⁶⁸ Julian Maślanka, Encyklopedia wiedzy o prasie, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław-Warszawa-Kraków, 1976.

¹⁶⁹ Na przykład, „Wiadomości Aptekarskie” ukazywały się do 1999 roku jako kwartalnik, następnie do 2000 roku były miesięcznikiem, a w 2001 roku publikowano je co dwa miesiące.

1 półrocznik, 2 roczniki i 2 pisma ukazujące się nieregularnie, (zob.: Aneks I: Bibliografia czasopism farmaceutycznych wydawanych w Polsce w latach 1989-2004; Czasopisma i dodatki wydawane przez przedsiębiorstwa specjalizujące się w działalności wydawniczej, a utworzone na podstawie wpisu do ewidencji działalności gospodarczej lub Krajowego Rejestru Sądowego).

Porządkując całość analizowanej prasy farmaceutycznej, w latach 1989-2004 ukazywało się łącznie: 28 kwartalników (30,77% ogółu prasy farmaceutycznej), 25 miesięczników (27,47% ogółu prasy farmaceutycznej), natomiast 23 periodyki pojawiały się nieregularnie (25,27% ogółu prasy farmaceutycznej). Ponadto wydawano 8 dwumiesięczników (8,79% ogółu prasy farmaceutycznej), 4 roczniki (4,4% ogółu prasy farmaceutycznej), 2 półroczniki (2,2% ogółu prasy farmaceutycznej) i dwutygodnik (1,1% ogółu prasy farmaceutycznej).

Jeśli przyjąć, że taka struktura przedstawia ogólny trend częstotliwości ukazywania się tego typu prasy, to najwięcej czasopism wydawanych było jako kwartalniki, miesięczniki lub ukazywały się nieregularnie. Nieproporcjonalnie duża różnica między kwartalnikami, miesięcznikami i periodykami ukazującymi się nieregularnie, a dwumiesięcznikami, półrocznikami i rocznikami w latach 1989-2004 może mieć kilka przyczyn. Z jednej strony wzrost ilości miesięczników i kwartalników wynikał prawdopodobnie ze sposobu udoskonalenia zbierania informacji przez redakcje tych czasopism i chęci jak najszybszego jej przekazania czytelnikom. Zastanawiający jest jednak fakt, że niewiele w tej grupie czasopism ukazywało się jako dwumiesięczniki. Można jedynie domniemać, że bardziej popularną formą były miesięczniki lub kwartalniki, ponieważ ta częstotliwość zapewniała stałe zatrudnienie redaktorom i była zgodna z możliwościami finansowymi przedsiębiorstw zlecających reklamy lub wielkością dotacji. Im więcej zmian na rynku farmaceutycznym, tym silniejsza walka konkurencyjna producentów i dystrybutorów bądź innych firm na nim się toczyła.

Grupa pism ukazujących się nieregularnie związana była najprawdopodobniej z okresem, kiedy polska prasa farmaceutyczna rozwijała się najintensywniej, a wydawcy chcieli jak najszybciej zaistnieć na rynku czasopism tejże branży. Często brak środków finansowych, potrzebnych do wydania kolejnych numerów periodyków powodował, że ukazywały się one nieregularnie. Po 1989 roku bardzo szybko wystąpiło zjawisko stabilizacji rynku prasowego. Powstało wiele pism farmaceutycznych, które dopiero kształtowały zarówno swoją zawartość treściową jak i formę pisma. Często powodowało to, że wydawane były z opóźnieniem lub zmieniały sposób częstotliwości ukazywania się. Przykładem może być „Biuletyn Lubelskiej Okręgowej Izby Aptekarskiej”, który początkowo ukazywał się nieregularnie, później jak dwumiesięcznik, a następnie miesięcznik. Podobnie było z pismem „Aptekarz”, które

z wydawnictwa ciągłego, nieregularnego stało się miesięcznikiem. Swoją częstotliwość ukazywania się w badanym okresie zmieniały również między innymi: „Biuletyn Podkarpackiej Okręgowej Izby Aptekarskiej”, który jak wspomniano wraz z rejestracją wydań pod kolejnymi numerami ISSN, ukazywał się nieregularnie, potem jako dwumiesięcznik, a następnie miesięcznik. Ponadto „Biuletyn Informacyjny Lubuskiej Okręgowej Izby Aptekarskiej” wydawany był nieregularnie, jako dwumiesięcznik, a od numeru 9 z 1995 roku do numeru 12 z 1996 roku jako miesięcznik. Swoją nieregularnością wydawniczą charakteryzowały się również: „Biuletyn Naczelnej Izby Aptekarskiej”, wspomniane „Wiadomości Aptekarskie” oraz pierwsze wydania „Farmacji Krakowskiej” z lat 1992-1993.

Nieregularność w wydawaniu polskiej prasy farmaceutycznej mogła być również związana z problemami technicznymi i trudną sytuacją materialną redakcji. Często były to przyczyny, które powodowały zawieszenie danego czasopisma. Na przykład, „Biuletyn Wielkopolskiej Okręgowej Izby Aptekarskiej” charakteryzował się przerwą wydawniczą w latach 1996-1998. Podobnie z przyczyn finansowych przez 6 miesięcy nie ukazywała się „Farmacja Pomorza Środkowego”, o czym pisano już wcześniej.

Nie tylko biuletyny samorządów aptekarskich były przykładem wydawnictw ciągłych, ukazujących się nieregularnie. „Farmacja Śląska”, czasopismo Zrzeszenia Farmaceutów Właścicieli Aptek, a później także Stowarzyszenia Właścicieli Aptek Prywatnych Opolszczyzny, początkowo pojawiało się na rynku prasy farmaceutycznej co trzy miesiące (w grudniu 1998 roku, marcu 1999 roku i czerwcu 1999 roku). Kiedy jednak periodyk stał się niezależnym czasopismem farmaceutycznym wydawnictwa Media Wizards, ukazały się zaledwie dwa nieregularne numery czasopisma – numer czwarty oznaczony jako październik/listopad oraz piąty z grudnia 1999 roku, będący ostatnim wydaniem tegoż pisma.

Z kolei wśród czasopism producentów i dystrybutorów produktów leczniczych nieregularnie wydawany był magazyn „Bez recepty”, wrocławskiej hurtowni CITO Dat. W latach 1999-2000 pismo ukazywało się jako miesięcznik. W numerze czwartym z 2000 roku pojawił się nawet podtytuł „Krajowy miesięcznik zdrowia”. Jednakże numer piąty z 2000 roku został wydany już jako dwumiesięcznik. Było to prawdopodobnie związane ze zmianą redaktora naczelnego periodyku oraz uzyskaniem przez pismo Międzynarodowego Znormalizowanego Numeru Wydawnictw Ciągłych (ISSN)¹⁷⁰.

---

¹⁷⁰ Od pierwszego numeru z 1999 roku redaktorem naczelnym pisma była Agnieszka Imiela. Od numeru 2 z 2000 roku następowały częste zmiany w składzie zespołu redakcyjnego, aż w końcu od numeru 1 z 2001 roku stanowisko redaktora naczelnego objęła Kamila Kowalska. Czasopismo natomiast uzyskało numer ISSN 1640-4823.

Zmiany redaktora naczelnego, wydawcy lub wydawnictwa miały zatem wpływ na częstotliwość wydawania prasy farmaceutycznej. Na przykład, Ziola Polskie Pharma wydawały nieregularnie magazyn „Pharma”. Kiedy udziałowcem poznańskiej hurtowni została niemiecka spółka Phoenix Pharma, pismo kontynuowano pod nowym tytułem „Pharma: Kwartalnik wydawany przez Phoenix Pharma Polska Sp. z o.o.”. Co ciekawe, mimo że podtytuł sugerował, że czasopismo będzie ukazywało się co trzy miesiące, to periodyk drukowano zaledwie raz w roku.

Także „Terapia i Leki” wydawane były raz jako miesięcznik, a następnie jako dwumiesięcznik. Miało to związek ze zmianami wydawców i przekształceniami zachodzącymi w wydawnictwie, któremu zlecano druk periodyku. Wydawcami czasopisma było Ministerstwo Zdrowia i Opieki Społecznej oraz Centralna Składnica Farmaceutyczna Cefarm, a później tylko Ministerstwo Zdrowia i Opieki Społecznej. Natomiast wydawnictwem, Ośrodek Informacji Naukowej Polfa, który w 2004 roku został przekształcony w Ośrodek Informacji Naukowej Oinpharma.

W badanym okresie wśród czasopisma producentów i dystrybutorów produktów leczniczych nieregularnie ukazywał się także: magazyn „Prosto z Hygei” wrocławskiej Polskiej Grupy Aptekarskiej Hygea oraz skromne pisma Polfy Tarchomin: „U Nas: Biuletyn Informacyjny Pracowników Polfy Tarchomin SA” i „Magazyn Diabetyka”.

Nieregularnie wydawane pisma znajdowały się także wśród czasopism farmaceutycznych i dodatków samoistnych do nich, wydawanych przez instytucje i towarzystwa naukowe. W latach 1993-2002 nieregularnie wydawano „Acta Poloniae Toxicologica”. Już pierwsze wydanie czasopisma zostało opublikowane z dużym trudem. Ilość nadesłanych prac z zakresu toksykologii nie była wystarczająca. Dla poprawy sytuacji podjęto nawet działania promocyjne, polegające na wydrukowaniu 100 egzemplarzy „Informacji o utworzeniu czasopisma” i rozesłaniu ulotki do oddziałów terenowych Towarzystwa oraz instytucji zewnętrznych związanych z dziedziną toksykologii. Informacja trafiła między innymi do Instytutu Ochrony Środowiska, Centralnego Instytutu Ochrony Pracy w Warszawie, Instytutu Weterynarii w Puławach, Instytutu Medycyny Pracy w Łodzi, Redakcji „Farmacji Polskiej” oraz „Roczników Polskiego Związku Higienicznego”, czy też Wydziału Nauk Medycznych Państwowej Akademii Nauk. Od 2003 roku czasopismo zmieniło nazwę na „Acta Toxicologica”. Początkowo pismo ukazywało się nieregularnie, co było spowodowane

ograniczeniami finansowymi oraz niewystarczająca ilością nadsyłanych prac lub ich niskim poziomem merytorycznym. Później periodyk zaczął się ukazywać dwa razy do roku¹⁷¹.

Problem z systematycznością wydawania swojego organu miał także Instytut Leków. „Biuletyn Instytutu Leków” jeszcze w 1989 roku publikowany był nieregularnie. Następnie w latach 1990-1995 ukazywał się trzy razy w roku, a od 1996 roku zdecydowano, że będzie jednak kwartalnikiem.

Podobnie „Pamiętnik Farmaceutyczny Wileński. Mémoires Pharmaceutiques” drukowany był przez Akademię Medyczną w Lublinie efemerycznie. Czasopismo miało nawiązywać do tradycji najstarszego polsko-języcznego pisma farmaceutycznego „Pamiętnika Farmaceutycznego Wileńskiego”, ukazującego się latach 1820-1939 i stanowić kontynuację „Mémoires Pharmaceutiques” wydawanego przez Bibliotekę Stanilewiczów - Oficyna we Francji w latach 1984-1996. Jednakże w 1999 roku zakończono edycję periodyku.

Warto także zwrócić uwagę na nieregularne dodatki do „Farmacji Polskiej”. W 1991 w czasopiśmie pojawił się dodatek w postaci pierwszego i drugiego numeru „Biuletynu Informacyjnego Komitetu Organizacyjnego Izb Aptekarskich”. Jego kolejne wydanie pojawiło się dopiero w 1992 roku. W tym samym roku do periodyku dołączono także numery od jeden do siedem „Biuletynu Izb Aptekarskich” oraz pierwszy numer „Biuletynu Krajowego Inspektora Farmaceutycznego”. „Biuletyn Izb Aptekarskich” ukazywał się nieregularnie jeszcze w 1993 roku. Po długiej przerwie, bo dopiero w 1999 roku, pojawił się zamiast niego „Biuletyn Naczelnej Izby Aptekarskiej”. Jednakże już w kolejnych latach zaprzestano jego edycji. Regularność wydań swojego dodatku starał się zachować Krajowy Inspektor Farmaceutyczny, którego biuletyn zmienił w 2000 roku tytuł na „Od Głównego Inspektora Farmaceutycznego” i był publikowany do 2001 roku.

W badanym okresie okazjonalnie, bo w 1994 roku i 1995 roku pojawił się w „Farmacji Polskiej” dodatek „Komputer i Apteka”. Łącznie odnotowano zaledwie cztery numery tegoż pisma.

Wśród czasopism i dodatków wydawanych przez przedsiębiorstwa specjalizujące się w działalności wydawniczej, a utworzone na podstawie wpisu do ewidencji działalności gospodarczej lub Krajowego Rejestru Sądowego zauważono dwa nieregularnie ukazujące się pisma. Była to „Farmacja w Polsce” Dodatek do „Śląskiego Przeglądu Medycznego”, która zresztą drukowana była bardzo krótko, bo w latach 1995-1997.

---

¹⁷¹ Bożena Wysocka-Paruszevska, Mirosław Szutowski: Ten years of Acta Poloniae Toxicologica and the contribution of the Toxicology Department, Warsaw Medical University to the editing and publishing of the journal. „Acta Toxicologica” 2003, nr 11, s. 3-4.

Z kolei „Apteka Plus: Wiadomości Prawne” była miesięcznikiem, jednak wraz ze zmianą tytułu na „Apteka Plus Prawo: Aktualne Przepisy z Komentarzami: Serwis dla Właścicieli i Kierowników Aptek” stała się dwumiesięcznikiem.

A więc najwięcej periodyków ukazujących się nieregularnie możemy odnaleźć wśród czasopism samorządu aptekarskiego, czasopism farmaceutycznych wydawanych przez instytucje i towarzystwa naukowe oraz pism producentów i dystrybutorów produktów leczniczych.

Podział pism według częstotliwości ukazywania się pozwala na dostrzeżenie jeszcze jednej prawidłowości. Czasopisma ukazujące się z małą częstotliwością jak: roczniki i półroczniki, można odnaleźć wśród wydawnictw ciągłych, naukowych. Ich zawartość treściowa i częstotliwość ukazywania związana była głównie z potrzebą publikowania wyników badań naukowych. Przykładem są wydawane od 1996 roku „Roczniki Naukowe Wrocławskiego Oddziału PTFarm” czy też „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Sectio DDD, Pharmacia” ukazujące się staraniem lubelskiej uczelni medycznej.

Jednakże również wśród czasopism przedsiębiorstw specjalizujących się w działalności wydawniczej także występują roczniki i półroczniki. Staraniem wydawnictwa Farmapress ukazywał się przecież „Farmaceutyczny Kalendarz na Rok...”, a wydawnictwo Apteka publikowało półrocznik „Świat Farmacji: Magazyn dla farmaceutów i personelu medycznego” i co roku dodatek do tegoż pisma „Produkty Roku: Podręcznik najczęściej polecanych produktów OTC”¹⁷².

Polską prasę farmaceutyczną cechowały też inne prawidłowości. Wśród czasopism samorządu aptekarskiego i pism producentów i dystrybutorów produktów leczniczych, najwięcej ukazywało się miesięczników, kwartalników oraz wydawnictw ciągłych, nieregularnych, co pokrywa się z przedstawionym wcześniej ogólnym trendem częstotliwości ukazywania się polskiej prasy farmaceutycznej. Inicjatywy prasowe przedsiębiorstw specjalizujących się w działalności wydawniczej, a utworzonych na podstawie wpisu do ewidencji działalności gospodarczej lub Krajowego Rejestru Sądowego, to przede wszystkim miesięczniki i kwartalniki. Do ich redagowania potrzebne było niewiele osób, a więc stałe koszty zatrudnienia były niewielkie. Dodatki do miesięczników przeważnie ukazywały się co kwartał, a w przypadku kwartalników nawet w każdym numerze. W przypadku czasopism farmaceutycznych instytucji i wydziałów farmaceutycznych, farmaceutycznych

---

¹⁷² „Świat Farmacji: Magazyn dla farmaceutów i personelu medycznego” ukazywał się jako półrocznik w latach 2004-2005. Od 2006 roku periodyk jest miesięcznikiem.

stowarzyszeń naukowych oraz pism pozasamorządowych organizacji aptekarskich brak jest wyraźnego zróżnicowania. Czasopisma te wychodziły z różną częstotliwością.

Podsumowując, polska prasa farmaceutyczna ukazywała się z różną częstotliwością, jednakże przeważały w niej miesięczniki i kwartalniki. Ponadto niemało tytułów publikowanych było nieregularnie. Roczniki i półroczniki były rzadkością. Jako jedyna natomiast, bo co dwa tygodnie, wychodziła „Farmacja Polska”.

2.3. FORMAT

Początkowo periodyki farmaceutyczne nie miały stałych formatów. Ulegały one zmianie w zależności od możliwości finansowych, a także stosowanej techniki druku, możliwości wykonania czy też dostępnych artykułów i innych materiałów. Na format czasopisma miał również wpływ typ periodyku. Na przykład, „Biuletyn Podkarpackiej Okręgowej Izby Aptekarskiej” od maja 1992 roku ukazywał się w formie powielanego maszynopisu składanego w broszurkę o objętości czterech stron w formacie A-5. Zapewne był to format odpowiedni dla niedrogiej koperty i relatywnie taniej wysyłki. Z czasem przyjął formę profesjonalnie drukowanego czasopisma z większą ilością stron¹⁷³.

Zazwyczaj prasa farmaceutyczna w badanym okresie czasu zachowywała jednak taki format, jaki został początkowo zaplanowany wraz z pierwszym wydaniem danego periodyku. Tylko nieliczne pisma zmieniały swoje wymiary. Przykładem był „Biuletyn Naczelnej Izby Aptekarskiej”, który w 1996 roku publikowany był w formie periodyku o długości 21 cm. W 1997 roku zmieniono jednak format na 30 cm, a już w kolejnym roku na 24 cm. Podobnie „Biuletyn Lubelskiej Okręgowej Izby Aptekarskiej” zmieniał swój format z 21 cm długości na 30 cm długości. Kiedy w biuletynie pojawił się podtytuł „Miesięcznik Lubelskiej Okręgowej Izby Aptekarskiej” – czyli od numeru 9 z 1995 roku do numeru 12 z 1996 roku – biuletyn przyjął formę pisma o długości 29 cm. Zmiany tytułów czy szaty graficznej miały zatem wpływ na format periodyku. Opisywany wcześniej „Apothecarius, Śląskie forum farmaceutyczne”, także po zmianie tytułu z „Apothecarius, Biuletyn Okręgowej Izby Aptekarskiej”, został powiększony z rozmiaru 21 cm na 30 cm długości.

Wśród pozostałych periodyków swój format zmieniały: „Acta Poloniae Pharmaceutica. Drug Research” z 28 cm długości na 30 cm długości, „Terapia i Leki” z 24 cm długości na 29 cm długości, „Lek w Polsce” od wydania „kieszonkowego” o długości 15 cm do pełnowymiarowego formatu o długości 24 cm, czy też „Farmaceutyczny Kalendarz na Rok...” z 21 cm długości na 24 cm długości. W przypadku Kalendarza miało to związek ze zmianą jego oprawy z miękkiej na twardą.

Jeśli chodzi o szerokość periodyków, to można zauważyć tu pewną zależność. W przypadku pism o charakterze biuletynów wymiar ten nie przekraczał 15 cm. Pozostałe czasopisma farmaceutyczne zazwyczaj miały szerokość 21 cm. Jeśli biuletyn przyjmował pełnowymiarowy format A4, wówczas jego szerokość również wynosiła około 21 cm.

---

¹⁷³ L. M. Czyż, dz. cyt., s. 72; A. Czarniawy, dz. cyt., s. 9.

W tym miejscu można by zadać pytanie, dlaczego formaty periodyków farmaceutycznych były tak różne lub ulegały zmianie. Najczęściej spotykanym formatem czasopisma producentów i dystrybutorów produktów leczniczych oraz inicjatyw prasowych przedsiębiorstw specjalizujących się w działalności wydawniczej, a utworzonych na podstawie wpisu do ewidencji działalności gospodarczej lub Krajowego Rejestru Sądowego był format A4, atrakcyjny dla reklamodawców. Niekiedy zmieniano go jednak na niestandardowy, wydłużony lub poszerzony, co zapewne miało na celu uatrakcyjnienie pisma, albo wynikało ze zmiany drukarni i innych maszyn lub techniki druku. Inny niż standardowy format czasopisma był sposobem na wyróżnienie się spośród innych tytułów. Znajomość marketingu wydawniczego, w przypadku czasopism samofinansujących się, warunkowała pozyskiwanie reklamodawców, a w dalszej kolejności czytelników, ponieważ gronem potencjalnych prenumeratorów byli przede wszystkim właściciele aptek. Do dnia dzisiejszego czasopisma o formatach niestandardowych kierowane są do klientów i partnerów biznesowych, (zob.: Aneks I: Bibliografia czasopism farmaceutycznych wydawanych w Polsce w latach 1989-2004)

Czasopisma farmaceutycznych stowarzyszeń naukowych oraz instytucji i wydziałów farmaceutycznych przyjmowały natomiast różne wymiary w zależności od tego czy periodyk był wydawany w formie biuletynu czy czasopisma, w którym drukowane były przede wszystkim publikacje naukowe (wówczas format był większy, w stosunku do formatu biuletynu).

W przypadku biuletynów izb aptekarskich, jak już zauważono najczęściej stosowano formaty A5 (szerokość około 15 cm i długość od 21 do 23 cm). W przypadku tego rodzaju publikacji mogło mieć to związek z tańszym drukiem, niż w przypadku magazynu o standardowym formacie A4.

Podsumowując, polska prasa farmaceutyczna ukazywała się w różnych formatach, jednak zazwyczaj biuletyny izb aptekarskich ukazywały się w formacie A5, natomiast pozostałe tytuły w formacie A4.

2.4. NAKŁAD

Ustalenie nakładów całkowitych i jednorazowych poszczególnych tytułów jest trudne, a w niektórych przypadkach niemożliwe. Jest to inny rodzaj trudności niż pojawiający się przy ustalaniu stanu ilościowego prasy farmaceutycznej, jej trwałości, częstotliwości wydawniczej, formatu, szaty graficznej, sposobów finansowania i kolportażu oraz rynku czytelniczego. W tym wypadku trudność wynika z braku wiarygodnych oraz systematycznych informacji o nakładzie. Z uwagi na starania o pozyskanie reklamodawców redakcje niechętnie podawały prawdziwy nakład czasopism. Tymczasem ustalenie nakładów poszczególnych wydań czasopism ma znaczenie dla określenia ich miejsca w całym systemie prasy farmaceutycznej w badanym zakresie czasowym.

Dane dotyczące periodyków według ich treści z uwzględnieniem nakładu jednego numeru, podane w tysiącach egzemplarzy, znajdują się w „Ruchu wydawniczym w liczbach” z 2016 roku. Jest to publikacja, w której przedstawione są dane statystyczne dotyczące tytułów periodyków opublikowanych na terenie Rzeczypospolitej Polskiej w jednym roku kalendarzowym oraz analizy retrospektywne. Jednakże tabele zamieszczone w tym wydawnictwie przedstawiają periodyki z dziedziny nauk medycznych i zdrowia publicznego. Z danych dowiadujemy się, że w roku 1990 ukazywało się 150 tytułów tego typu periodyków w nakładzie 9 849 egzemplarzy, w 1995 roku 252 tytuły w nakładzie 14 148 egzemplarzy, w 2000 roku 428 tytułów w nakładzie 23 039 egzemplarzy, a w 2005 roku 560 tytułów w nakładzie 62 145 egzemplarzy¹⁷⁴. Dane te mogą być jednak obarczone błędem i utrudniać wyciągnięcie wniosków dotyczących faktycznych nakładów tytułów farmaceutycznych, ponieważ po pierwsze dotyczą ogółu czasopism z dziedziny nauk medycznych i zdrowia publicznego, nie znamy zatem udziału procentowego periodyków farmaceutycznych. Po drugie, w przypadku czasopism farmaceutycznych dominują wśród nich tytuły raczej o małej częstotliwości ukazywania się (półroczniki, roczniki) oraz tytuły wychodzące nieregularnie (zeszyty naukowe, biuletyny). Może to powodować rozbieżności między bibliografią prasy farmaceutycznej, a danymi zawartymi w „Ruchu wydawniczym w liczbach”. Z przytoczonych danych można wyciągnąć jednak wnioski ogólne mówiące, że zarówno liczba tytułów tego typu periodyków jak i nakłady jednego numeru w tysiącach egzemplarzy charakteryzował trend wzrostowy. Można zatem stwierdzić, że jeśli wśród pism z dziedziny nauk medycznych i zdrowia publicznego znajdują się czasopisma farmaceutyczne, to ta grupa pism po 1989 roku umacniała swoją pozycję na rynku prasy ogólnopolskiej.

---

¹⁷⁴ Zob.: „Ruch wydawniczy w liczbach” 2016, tom 64, s. 59.

Dysponować możemy jeszcze wrywkowymi informacjami ukazującymi się w „Zeszytach Prasoznawczych”. Sylwester Dziki na zlecenie Komitetu Badań Naukowych w Pracowni Dokumentacji i Informacji Naukowej OBP UJ przygotował raport, dotyczący charakterystyki ilościowej polskiego czasopiśmiennictwa naukowego, popularnonaukowego i fachowego. Prasoznawca prezentuje we fragmencie swojego raportu interesujące zestawienie z punktu widzenia tej pracy. Autor przedstawia dane za rok 1993 i 1998 dotyczące sytuacji nakładowej czasopism z dziedziny nauk farmaceutycznych. Według S. Dzikiego w 1993 roku ukazywały się cztery czasopisma farmaceutyczne o nakładzie do 300 egzemplarzy, cztery o nakładzie 500 egzemplarzy, trzy o nakładzie do 1 000 egzemplarzy, jedno do 5 000 egzemplarzy i cztery periodyki wydawane były w nakładzie ponad 5 000 egzemplarzy. W 1998 roku sytuacja przedstawiała się następująco. Nadal wydawane były cztery czasopisma farmaceutyczne w nakładzie do 300 egzemplarzy, ale już sześć w nakładzie do 500 egzemplarzy, pięć w nakładzie do 1 000 egzemplarzy, dwa w nakładzie do 2 500 egzemplarzy, sześć w nakładzie do 5 000 egzemplarzy i pięć periodyków farmaceutycznych w nakładzie ponad 5 000 egzemplarzy. Z podanych danych wynika, że coraz więcej czasopism zwiększało nakład. Na rynku prasy farmaceutycznej pojawiało się więcej periodyków o nakładach do 5 000 egzemplarzy. Niestety autor zestawienia podaje jedynie dane ogólne, brak natomiast tytułów poszczególnych pism farmaceutycznych¹⁷⁵.

Nakłady czasopism zależne były od typu prasy farmaceutycznej, jej warunków finansowych oraz liczby czytelników. Ogólnie można stwierdzić, że biuletyny okręgowych izb aptekarskich oraz farmaceutyczne czasopisma naukowe należały do grupy pism niskonakładowych, aczkolwiek istniały periodyki jak na przykład, „Terapia i Leki”, których wydawcą było Ministerstwo Zdrowia i Opieki Społecznej, a pismo ukazywało się w nakładzie ponad 50 000 egzemplarzy¹⁷⁶. W przypadku periodyków hurtowni farmaceutycznych i przemysłu farmaceutycznego, a także czasopism farmaceutycznych popularnonaukowych i pism należących do organizacji branżowych oraz gospodarczych były one zazwyczaj wysokonakładowe. Nakłady wybranych tytułów prasowych, reprezentujących poszczególne

---

¹⁷⁵ Sylwester Dziki: Polskie czasopiśmiennictwo naukowe, popularnonaukowe i fachowe. „Zeszyty Prasoznawcze” 2000, nr 1-2, s. 115-133.

¹⁷⁶ Dla przykładu nakład miesięcznika numer 4 z 1993 roku wynosił 55 000 egzemplarzy. Podwójny numer 10-11 ukazał się nakładem 56 000 egzemplarzy. Pierwsze wydanie pisma z 1994 roku drukowane było już w ilości 57 000 egzemplarzy. Z kolei 4 numer z 1994 ukazał się w ilości 58 500 egzemplarzy. Kolejne wydania periodyku drukowane były w jeszcze większych ilościach. I tak październikowy numer z 1994 roku ukazał się w nakładzie 59 500 egzemplarzy, a kończący rok numer 12 w ilości 60 000 egzemplarzy.

typy prasy farmaceutycznej oraz trendy w zakresie zmian ilościowych, można omówić na konkretnych przykładach.

I tak, nakład biuletynu Okręgowej Izby Aptekarskiej w Olsztynie w 1998 roku wynosił 350 egzemplarzy, rok później 450 egzemplarzy, w lutym 2001 roku został zwiększony do 500 egzemplarzy, a w grudniu 2003 roku było to 550 egzemplarzy. Sytuacja ta miała prawdopodobnie związek ze zwiększającą się liczbą farmaceutów przynależnych do Izby.

Nie we wszystkich biuletynach podawano informacje o nakładzie, jednakże ustalono, że „Biuletyn Dolnośląskiej Izby Aptekarskiej” ukazywał się w nakładzie 700 egzemplarzy w 1992 roku, w 1993 roku nakład wzrósł do 850 egzemplarzy, a w 1995 nawet do 1 000. Co ciekawe od 1996 roku redakcja zaprzestała podawania tejże informacji. Dopiero od numeru 5 z 2004 podano, że biuletyn, który ukazał się pod nowym tytułem „Pharmakon, Biuletyn Dolnośląskiej Izby Aptekarskiej” publikowany jest w nakładzie 2 000 egzemplarzy. Z kolei „Farmacja Krakowska, Biuletyn Okręgowej Izby Aptekarskiej w Krakowie” drukowany był w nakładzie około 2 500 egzemplarzy, a „Biuletyn Informacyjny Pomorsko-Kujawska Okręgowa Izba Aptekarska” w nakładzie około 1 000 egzemplarzy.

Wśród biuletynów izb aptekarskich ukazywał się miesięcznik Naczelnej Izby Aptekarskiej pod tytułem „Forum Farmaceutyczne”. W pierwszym numerze z czerwca 2004 roku redakcja nie podała w jakim nakładzie ukazuje się pismo, ale już w kolejnych wydaniach uzupełniono, że wynosi on 17 000 egzemplarzy¹⁷⁷.

Z kolei „Aptekarz”, czasopismo Okręgowej Izby Aptekarskiej w Warszawie pod redakcją Tadeusza Jerzego Szuby, które planowane było pierwotnie jako biuletyn Izby, po uzyskaniu rangi ogólnopolskiej i rozwinięciu się do poziomu pisma farmaceutycznego, cieszącego się uznaniem nie tylko w środowisku aptekarskim, ale również wśród lekarzy i pracowników administracji zdrowia, osiągnęło nakład od 6 000 do 8 000 egzemplarzy i docierało do 20 000 czytelników. Jest to przykład periodyku, który ze względu na swoje przekształcenia, jest zaliczany do pism wysokonakładowych¹⁷⁸.

Podobny nakład, bo 8 500 egzemplarzy, osiągnęło czasopismo „Apteka Polska”. Numer drugi pisma wyszedł w marcu 2000 roku, a jego nakład zwiększył się do 9 000 egzemplarzy. W czerwcu 2001 roku czasopismo zmniejszyło jednak swoją objętość oraz zostało wydane

---

¹⁷⁷ Por.: Stopka redakcyjna w „Forum Farmaceutyczne” 2004, nr 1, s. 3, a stopka redakcyjna w „Forum Farmaceutyczne” 2004, nr 6, s. 3.

¹⁷⁸ Zob.: Stopka redakcyjna „Aptekarz” 1996, nr 10, s. 337. Pismo ukazało się wówczas w nakładzie 8 000 egzemplarzy.

w nakładzie 2 000 egzemplarzy ze względu na problemy finansowe i zmniejszającą się liczbę czytelników. Był to prawdopodobnie ostatni egzemplarz tego wydawnictwa ciągłego.

„Bez Recepty: Magazyn Polskiej Grupy Farmaceutycznej” to z kolei przedstawiciel prasy farmaceutycznej wydawanej przez hurtownie farmaceutyczne. Pismo początkowo ukazywało się w nakładzie 6 500 egzemplarzy i miało około 50 stron. Następnie wraz z rozwojem Polskiej Grupy Farmaceutycznej, także i nakład magazynu wydawanego przez to przedsiębiorstwo wzrósł do około 12 500 egzemplarzy, a więc docierał do prawie połowy aptek. Podobnie było z „Aptekarskim Magazynem Torfarmu”, który ukazywał się najpierw w nakładzie 6 000 egzemplarzy, a później 8 000 egzemplarzy. Wśród pism wysokonakładowych można wymienić jeszcze czasopismo „Pharma”. Magazyn drukowany był w nakładzie 6 000 egzemplarzy. Wśród wysokonakładowych czasopism przemysłu farmaceutycznego można natomiast wymienić pismo pod tytułem „Panacea, Leki ziołowe”. Nakład czasopisma w badanym okresie wynosił 6 000 egzemplarzy. Wysokonakładowym czasopismem fachowym, ukazującym się nakładem aż 12 000 egzemplarzy, był również „Lek w Polsce”. Tak wysoki nakład miał znaczenie w negocjacjach z reklamodawcami.

Jak już wspomniano, redakcje niechętnie podawały nakłady czasopism. Nie odnaleziono takich informacji w „Gazecie Farmaceutycznej” z okresu 1992-2001, ani też w wydaniach „Farmacji Polskiej” na przykład, z 1996 roku i 1999 roku. Są to zaledwie dwa przykłady periodyków znanych środowisku farmaceutycznemu. Co ciekawe swoich nakładów nie ukrywano w mało znanych pismach, chociaż wydawanych w bardzo dużych ilościach. Można to zilustrować „pisemkami” hurtowni Farmacol. Tak więc miesięcznik farmaceutyczny „Apteka z sercem” ukazywał się w nakładzie 180 000 egzemplarzy, „Recepta-Poradnik, Miesięcznik farmaceutyczny” w ilości 80 000 egzemplarzy, natomiast „Remedium, Magazyn farmaceutyczny” nakładem 9 000 egzemplarzy¹⁷⁹.

Z kolei do periodyków niskonakładowych oprócz niektórych biuletynów zazwyczaj należały wspomniane wcześniej czasopisma naukowe. Na przykład, „Roczniki Naukowe Wrocławskiego Oddziału PTFarm” ukazywały się w nakładzie około 850 egzemplarzy, za wyjątkiem zeszytów numer 5 i 6, które zostały wydane w ilości 1 200 egzemplarzy. W kolejnych numerach periodyku zaprzestano podawania tej informacji. Także i w zeszycie

---

¹⁷⁹ Por.: stopki redakcyjne w „Recepta poradnik” 2003, nr 9, s. 38; „Apteka z sercem” 2004, nr 9, s. 39; „Remedium” 2003, nr 3/7, s. 38.

numer 1 nie zamieszczono wzmianki o nakładzie pisma, a w wydaniu drugim poinformowano, że czasopismo drukowane jest w ilości 250 egzemplarzy¹⁸⁰.

„Polish Journal of Pharmacology”, prestiżowe czasopismo adresowane do środowiska naukowego, ukazywało się natomiast drukiem w badanym okresie w nakładzie 800 egzemplarzy rocznie.

Podsumowując, liczba wysokonakładowych periodyków farmaceutycznych wzrastała, ale zjawisko to nie miało związku z sytuacją czasopiśmiennictwa niskonakładowego. Wydawcy czasopism niskonakładowych zmniejszali nakłady, dostosowując je do możliwości finansowych. Jednakże w przekroju całej prasy farmaceutyczno-medycznej ukazującej się w latach 1989-2004 dynamika wzrostu wysokości nakładów rosła. Przez dłuższy czas wzrost ten prawdopodobnie zależał od konkurencyjności rynku i wydawców. Nakład prasy uzależniony był również od częstotliwości ukazywania się danego pisma i jego zasięgu.

---

¹⁸⁰ Informacja o nakładzie przekazywana była w ciekawy sposób, inny niż w pozostałych czasopismach farmaceutycznych. Na przykład, nie było napisane, że periodyk ukazuje się w nakładzie 850 egzemplarzy tylko stosowano zapis: „800 + 50 egz.”.

2.5. FINANSOWANIE

Reklamy, prenumerata, artykuły i ogłoszenia to najważniejsze źródła dochodów wolnorynkowych, niezależnych od instytucji państwowych wydawców czasopism. Przed 1989 rokiem reklama prasowa była czarno-biała, mało atrakcyjna wizualnie oraz uboga graficznie. O jej dynamicznym rozwoju możemy mówić po 1989 roku, zaś o prawdziwej rewolucji od 1992 roku, wraz z pojawieniem się niemieckiego kapitału w prasie ogólnopolskiej. W związku z powyższym wydawcy prasy farmaceutycznej musieli dostosować się do nowych realiów i stworzyć odpowiednie warunki reklamodawcom, które zachęciłyby ich do zamieszczenia reklam w danym czasopiśmie i pozwoliły wypromować produkt leczniczy. Analizując polską prasę farmaceutyczną można zaobserwować, że poszczególne tytuły rywalizowały o reklamodawców, wskazując, że dane czasopismo to najlepsze medium reklamowe, bo kierowane jest do szerokiego grona osób związanych z farmacją. Oferowano również atrakcyjne formy płatności, za umieszczenie na łamach czasopisma reklamy. Ponadto ważnym argumentem w pozyskiwaniu zarówno reklamodawców jak i nowych odbiorców, było to, że pisma te wydawane są w formie bezpłatnej i rozsyłane bezpośrednio do domów i miejsc pracy farmaceutów¹⁸¹.

Biuletyny samorządu aptekarskiego były finansowane ze składek członkowskich, ale i one zabiegały o reklamy. Na przykład, w „Biuletynie Dolnośląskiej Izby Aptekarskiej” początkowo pojawiały się nieliczne reklamy leków czy hurtowni farmaceutycznych. W późniejszym czasie wyraźnie zauważono, że dobre układy z reklamodawcami przekładają się na lepsze możliwości finansowe. Dlatego z czasem w periodyku zaczęły pojawiać się zaproszenia zatytułowane „reklama w Pharmakonie przynosi rezultaty”. Redakcja argumentowała, że „Pharmakon” wydawany jest w formie kolorowej broszury A5, a kolportażem obejmuje członków Naczelnej Izby Aptekarskiej, okręgowe izby w Polsce, większość hurtowni województwa dolnośląskiego, instytucje centralne samorządu aptekarskiego, biblioteki wydziałów farmaceutycznych akademii medycznych, Bibliotekę Narodową oraz niektóre biblioteki wojewódzkie¹⁸².

¹⁸¹ Joanna Mikosz: Reklama prasowa, rodzaje i podrodzaje. Sposoby promocji prasy. „Folia Litteraria Polonica” 2011, nr 1, s. 54-64; Jolanta Dzierżyńska-Mielczarek: Zmiana modelu finansowania prasy. „Zeszyty Prasoznawcze” 2016, nr 2, s. 409; Krystian Dudek: Kapitał zagraniczny w polskich mediach po 1989 roku: zarys zagadnienia. „Pisma Humanistyczne” 2004, nr 6, s. 93-106.

¹⁸² Po raz pierwszy informacja o możliwości zamieszczania reklamy pojawiła się w biuletynach Dolnośląskiej Izby Aptekarskiej z 1997 roku. Miało to związek z współpracą Izby z Biurem Wydawniczo-Reklamowym „Opal” s.c. Planowano zwiększenie ilości egzemplarzy do 3000, rozszerzenie dystrybucji biuletynu do lekarzy pracujących w przychodniach i pacjentów odwiedzających ośrodki zdrowia i apteki (wcześniej nie zdarzyło się, aby biuletyn kierowany był do pacjentów, wszakże był to periodyk stworzony z myślą o farmaceutach). Nad

Na początku omawianego okresu czasopisma farmaceutyczne były jeszcze niedopracowane graficznie, ale do publikacji reklam przykładano bardzo dużo uwagi. Zawsze były one kolorowe, a nawet drukowano je na lepszej jakości papierze w porównaniu do reszty stron, na jakich wydany był periodyk. Pieniądze pozyskiwane od reklamodawców umożliwiały bezpłatne wydawanie lub obniżenie ceny egzemplarzowej prasy poniżej kosztów produkcji i zapewniały wydawcom środki na inwestycje technologiczne oraz poprawę zawartości treści.

Przedsiębiorstwa i hurtownie farmaceutyczne również zauważyły, że reklama prasowa jest bardzo dobrym sposobem komunikowania się z rynkiem i środowiskiem farmaceutycznym. Reklamodawcy zwracali jednak uwagę, czy pismo ma charakter ogólny czy specjalistyczny. Istotny był również zasięg oraz nakład czasopisma, gdyż to gwarantowało dotarcie do większej liczby czytelników. W przypadku prasy farmaceutycznej bardzo szybko ujawnił się jej potencjalnie komercyjny charakter, ponieważ tylko fachowe periodyki pozwalały na precyzyjne dotarcie do grupy zawodowej jaką są farmaceuci. Przedsiębiorstwa farmaceutyczne zaczęły traktować reklamy zamieszczane w tych pismach, jako element strategii marketingowej. Poza tym ograniczenia prawne pozwalały informować o lekach na receptę tylko w tego typu periodykach, co stanowiło dodatkowy ich atut.

Należy zwrócić uwagę, że zdolność pozyskania środków pieniężnych z reklam była różna, w zależności od typu prasy farmaceutycznej i operatywności wydawców. Zdawałoby się, że wydawcy biuletynów izb aptekarskich czy czasopism naukowych mieli z tym większy problem, w porównaniu do wydawców periodyków o charakterze popularnonaukowym czy pism należących do prywatnych hurtowni oraz przemysłu farmaceutycznego. Reklam w biuletynach i czasopismach naukowych ukazywało się bardzo mało, bo miały zapewnione pewne środki finansowe pochodzące z innych źródeł. Na przykład, w biuletynie Okręgowej Izby Aptekarskiej w Białymstoku pod tytułem „Farmacja Regionu Północno-Wschodniego” sporadycznie lub wcale nie zamieszczano reklam leków czy hurtowni farmaceutycznych, mimo pojawiającej się na pierwszej stronie pisma informacji, że „redakcja nie ponosi odpowiedzialności za treść reklam umieszczonych w biuletynie”. W biuletynie „Apothecarius”, organie Śląskiej Izby Aptekarskiej dopiero wraz z biegiem lat zaczęły ukazywać się kolorowe reklamy. Zwłaszcza, kiedy nowym prezesem został doktor nauk farmaceutycznych Stanisław Piechula, zauważalna była większa ilość reklam hurtowni farmaceutycznych takich jak: Slavex,

---

zgodnością z charakterem pisma tekstów sponsorowanych i reklam, miał czuwać zespół redakcyjny biuletynów. Biuro Wydawniczo-Reklamowe „Opal” miało z kolei zająć się stroną edytorską. W biuletynach z 1997 roku pojawił się zatem cennik reklam i materiałów promocyjnych, a także informacja o 50% bonifikacie dla pierwszych klientów lub tych, którzy wykupią reklamy na trzy lub więcej wydań biuletynu.

Silfarm, Prosper, Medicare, Hurtap, które nie tworzyły własnych sieci, a ich działalność była popierana przez prezesa Izby¹⁸³.

Z kolei w biuletynie Stowarzyszenia Farmaceutów Katolickich Polski (SFKP) reklam również praktycznie nie było. Sporadycznie na ostatniej stronie pojawiały się kolorowe reklamy hurtowni takich jak: Galenica Pharma, Citodat. Początkowo biuletyn ukazywał się raczej dzięki pomocy finansowej przedsiębiorstw i Kół SFKP. Biuletyn numer 1 z 1999 roku, numer 4 z 2001 roku oraz częściowo numer 3 z 2001 roku ukazał się dzięki pomocy finansowej Koła Poznańskiego Stowarzyszenia Farmaceutów Katolickich Polski. Przedsiębiorstwo GAL z Poznania dofinansowało wydanie numeru 2 z 2000 roku oraz numeru 5 z 2001 roku, natomiast przedsiębiorstwo Cefarm z Poznania wraz z Kołem SFKP w Bydgoszczy numeru 3 z 2000 roku¹⁸⁴.

Dla niektórych wydawców biuletynów pozyskanie dodatkowych środków pieniężnych z reklam było jednak bardzo ważnym elementem ich rozwoju. Tego typu przykładem był biuletyn Środkowopomorskiej Okręgowej Izby Aptekarskiej w Koszalinie pod tytułem „Farmacja Pomorza Środkowego”. Przez pięć lat periodyk wydawany był – rzekomo bezpłatnie - przez prezesa wydawnictwa „Lek w Polsce” Mariusza Chomickiego, które zbierało zamówienia na reklamy do biuletynu celem pokrycia kosztów druku, ale zapewne też uzyskania zysków. W jednym z biuletynów było aż osiem całostronicowych reklam kolorowych. Z czasem ilość reklam była coraz mniejsza i druk musiał stać się płatny. Ówczesna prezes Okręgowej Izby Aptekarskiej w Koszalinie nie wyraziła na to zgody, dlatego biuletyn na pewien czas przestał się ukazywać¹⁸⁵.

Innym przykładem było czasopismo „Aptekarz” wydawane przez Tadeusza Szubę, będące początkowo organem Okręgowej Izby Aptekarskiej w Warszawie. Od samego początku pismo utrzymywało się dzięki usługom promocyjnym i reklamom. Koszt anonsu formatu A5 czarno-białego wynosił 500 zł, natomiast kolorowego 1000 zł, a później wzrósł dwukrotnie. Czasopismo „Aptekarz” było dystrybuowane również odpłatnie i można je było zaprenumerować.

W liście wstępnym zamieszczonym w pierwszym wydaniu biuletynu „Farmacji Krakowskiej” z 1998 roku mgr farm. Barbara Sanowska, ówczesna prezes Okręgowej Izby

---

¹⁸³ Logo hurtowni, z którymi współpracowała redakcja biuletynu, zamieszczone były nawet na jego pierwszej stronie, obok spisu treści. Zob.: „Apothecarius, Śląskie forum farmaceutyczne” 2004, nr 3, s. 1.

¹⁸⁴ Zyta Płotkowiak: Stowarzyszenie Farmaceutów Katolickich Polski wczoraj i dziś. „Biuletyn SFKP” 2001, nr 3-4 (6-7), s. 24.

¹⁸⁵ Dorota Pastok: Z dziejów Środkowopomorskiej Okręgowej Izby Aptekarskiej w Koszalinie. W: Biuletyn Farmacja Pomorza Środkowego. Kołobrzeg, Wydawnictwo Kamera, 2012, s. 129-136.

Aptekarskiej w Krakowie, zapraszała do zamieszczania reklam i ogłoszeń, gdyż w ten sposób koszty wydawnictwa ciągłego mogłyby zostać obniżone, a każdy członek Izby mógł otrzymywać biuletyn bezpłatnie. I tak też w drugim numerze biuletynu ukazały się pierwsze reklamy: hurtowni farmaceutycznej Silfarm, Koncesjonowanej Agencji Ochrony Osób i Mienia, czy dystrybutora preparatów firmy Dr August Wolff AG.

Przełóżając biuletyny izb aptekarskich można zauważyć i podsumować, że oprócz reklam leków, suplementów diety i hurtowni farmaceutycznych, w badanym okresie pojawiały się również reklamy mebli aptecznych, firm ubezpieczeniowych, agencji ochrony osób i mienia, czy programów lojalnościowych hurtowni farmaceutycznych, skierowanych do aptek.

Ważnym źródłem finansowania biuletynów były również składki, jakie obowiązkowo uiszczane były przez członków izby. Dlatego też biuletyny samorządów aptekarskich mogły utrzymać się na rynku prasowym, pozyskując coraz to większe grono czytelników i rozszerzając swoją sieć dystrybucji nawet do małych miejscowości, co pozwalało integrować środowisko farmaceutyczne. Warte uwagi jest również to, że biuletyny izb aptekarskich pozbawione były konieczności osiągnięcia zysku i mimo problemów finansowych utrzymywały się dzięki zaangażowaniu i pasji ludzi, którzy je redagowali oraz zainteresowaniu farmaceutów.

Podsumowując, w wydawnictwach ciągłych izb aptekarskich dochodowość pisma stanowiła problem drugoplanowy. Najważniejsze było ogólne znaczenie i rola pisma w środowisku aptekarskim. Biuletyny izb aptekarskich były swego rodzaju ośrodkiem promocji działalności samorządów oraz miały na celu budowanie zaufania farmaceutów do wybranych przez to środowisko władz izb aptekarskich.

W przypadku farmaceutycznych czasopism naukowych źródła finansowania były różne. Mogły to być środki pochodzące od czytelników, którzy je prenumerowali oraz pieniądze pozyskiwane ze składek członków towarzystw, jeśli takowe wydawało swój periodyk. „Farmacja Polska” ukazywała się między innymi dzięki jej krajowym i zagranicznym prenumeratorom, emerytom – członkom Polskiego Towarzystwa Farmaceutycznego, którzy otrzymywali 50% zniżki za subskrypcję periodyku oraz płatnych reklam¹⁸⁶.

Do najbardziej rozpowszechnionych sposobów finansowania zaliczyć można było także dotacje instytucjonalne od jednostek naukowych, uczelni czy wydawnictw naukowych. Zdarzały się również czasopisma naukowe prowadzone przez wolontariuszy i wówczas

---

¹⁸⁶ W badanym okresie na ostatnich stronach „Farmacji Polskiej” informowano, że cena prenumeraty krajowej, dla przykładu na rok 1996, wynosi 156 zł, a zagranicznej 150 USD. Warunkiem zamieszczenia reklam było natomiast dostarczenie kliszy, w terminie trzech tygodni przed planowanym ukazaniem się pisma.

ponoszono tylko koszty produkcji pisma. Czasopisma naukowe rzadko utrzymywały się dzięki przychodom z reklam, częściej można mówić o patronacie firm farmaceutycznych. Z czasem jednak najważniejszym źródłem finansowania stały się fundusze z opłat za publikacje. Koszty publikacji artykułu pokrywane były przez jego autora, który zwykle był pracownikiem szkoły wyższej i z jej budżetu je sobie refundował. Niektóre z czasopism wprowadziły również opłaty za zgłoszenie artykułu do druku. Nie oznaczało to pozytywnej recenzji i jednoznacznego jego przyjęcia, ale było wymagane, jeśli autor był zainteresowany publikacją w danym periodyku.

W przypadku popularnonaukowych czasopism prywatnych hurtowni i przemysłu farmaceutycznego czy innych organizacji gospodarczych, utrzymywały się one głównie z reklam leków i kosmetyków oraz opłat pobieranych od prenumeratorów, którymi były zwykle osoby a nie instytucje. Przykładami tego typu czasopism były „Gazeta Farmaceutyczna” lub „Świat Medycyny i Farmacji”. Reklam w tego typu periodykach było bardzo dużo i pojawiały się one nawet na okładce pism. Na tych przykładach widać, jak pisma spółek działających na podstawie ustawy o działalności gospodarczej lub prawa handlowego nastawione były na sukces komercyjny. Gwarantowały go nie tylko dochody ze sprzedaży czasopisma, ale przede wszystkim z wpływu z reklam i ogłoszeń, dlatego widoczny jest znaczny udział tych komercyjnych materiałów w ogólnej objętości czasopism prywatnych wydawców, w tym hurtowni i przemysłu farmaceutycznego czy innych organizacji gospodarczych.

Z czasem ważnym źródłem dochodu stały się również artykuły sponsorowane. Na przykład, w „Leku w Polsce” znajdowały liczne artykuły popularnonaukowe, które często połączone były z reklamą leku działającego na opisywane w publikacji schorzenie. Ponadto reklama leków i kosmetyków stanowiła ważny element pisma i była jego głównym źródłem finansowania. Czasopismo to można było również zaprenumerować, a wszyscy prenumeratorzy otrzymywali dwa razy w roku bezpłatny bilet wstępu na Międzynarodowe Targi Farmaceutyczne Lek w Polsce. Innym przykładem pisma był kwartalnik „Homeopatia Polska”. W nim również pojawiały się artykuły sponsorowane omawiające leki znanych firm, ale zgodnie z tematyką czasopisma homeopatycznych takich jak: Boiron, Dolisos, Dagomed.

W przypadku czasopism hurtowni farmaceutycznych pojawiało się w nich wiele kolorowych reklam leków, które stanowiły zarówno źródło finansowania pisma, ale również pełniły dodatkową funkcję informacyjną o nowym produkcie, jaki pojawił się na rynku. Na przykład, magazyn „Pharma” hurtowni farmaceutycznej Ziola Polskie Pharma, podzielony był na dwie części. Pierwsza stanowiła materiał informacyjno-edukacyjny dla farmaceutów. W drugiej części magazynu znajdowały się tylko reklamy leków oraz materiałów medycznych i kosmetyków oraz obszerna lista leków wraz z ich cenami hurtowymi. Lista była podzielona

na leki krajowe, zagraniczne, psychotropowe, homeopatyczne, środki kosmetyczno-medyczne i inne artykuły, odżywki i środki dietetyczne, leki szpitalne oraz zioła. Tego typu czasopisma i reklamy w nich zamieszczane, miały zachęcać farmaceutów do zakupu leków w konkretnych hurtowniach farmaceutycznych.

Z kolei w czasopiśmie „Panacea. Leki ziołowe” firmy Labofarm znajdowały się tylko reklamy preparatów produkowanych przez ono samo, a więc Innowacyjno-Wdrożeniowe Laboratorium Farmaceutyczne Labofarm wraz z opisem ich działania. Pierwsze trzy numery czasopisma były egzemplarzami bezpłatnymi, a od numeru 3(4) lipiec 2003 w lewym górnym rogu okładki pojawiła się cena trzy złote w tym 7% VAT. Głównym celem redakcji było stworzenie kręgu osób zainteresowanych problematyką ziołolecznictwa, którzy wypowiadaliby się na łamach czasopisma. W związku z tym, proponowano czytelnikom szczególny rodzaj prenumeraty, w formie bezpłatnego egzemplarza periodyku po uprzednim listowym lub telefonicznym zgłoszeniu. Jeśli po lekturze farmaceuta byłby zainteresowany czasopismem, kolejne egzemplarze miały być już wysyłane odpłatnie.

Ciekawym czasopismem był magazyn „Bez recepty” polskiego dystrybutora leków, firmy CITO Dat. W piśmie ukazywało się bardzo mało reklam, a za jego finansowanie odpowiedzialny był zarząd spółki. Głównym źródłem dochodu „Bez recepty” na pewno nie były środki pozyskane z jego sprzedaży, ponieważ do 2000 roku czasopismo ukazywało się bezpłatnie, a od 2001 roku jego cena wynosiła zaledwie 10 groszy. Dopiero w 2002 roku podniesiono ją do kwoty 1,10 zł, co również było niską ceną za krajowy miesięcznik, a później dwumiesięcznik zdrowia¹⁸⁷.

Oprócz reklam leków, w okresie konsolidacji przedsiębiorstw dystrybuujących produkty lecznicze niektóre czasopisma zamieszczały informacje o hurtowniach farmaceutycznych. Bardzo dużo można było odnaleźć ich w „Farmacji Śląskiej”. Ostatni numer periodyku pojawił się w grudniu 1999 roku. W słowie wstępu redaktor naczelny Ireneusz Śliwa dziękował zespołowi redakcyjnemu oraz przede wszystkim firmom: Carbo Katowice, Carbo Opole, Hygea, Silfarm, Medicines Sosnowiec, Cefarm Śląski Katowice, Cefarm B Opole, Farmacol, Cefarm Wrocław, Leciva, Hand Prod za to, że finansowali pismo i mogło ono docierać do aptekarzy na terenie województw: śląskiego, opolskiego i dolnośląskiego.

Z kolei w czasopiśmie „Apteka Polska”, będącego następcą „Farmacji Śląskiej”, prezes Izby Gospodarczej Apteka Polska Stanisław Piechula napisał: „wstyd mi, że muszę sam negocjować ceny tych kilku reklam, a nawet naciągać zaprzyjaźnione firmy na sponsoring.

---

¹⁸⁷ Taki podtytuł ukazywał się od 2000 roku na okładce magazynu.

Na każdym zebraniu gdziekolwiek się pojawię proszę właścicieli aptek, by zaprenumerowali naszą gazetę, żeby koszty czasopisma nie „zjadły” naszej Izby”. Te słowa potwierdzają tylko jak ważne dla utrzymania pisma było źródło finansowania jakim były reklamy i prenumeratorzy¹⁸⁸.

W połowie lat 1990 sytuacja finansowa wielu pism farmaceutycznych pogorszyła się. Trudno stwierdzić dlaczego, ale niektóre periodyki były chętniej czytane przez farmaceutów, a inne nie i musiały zostać zamknięte. Aby zatrzymać reklamodawców i czytelników konieczne było stworzenie nowych rozwiązań. Jednym z nich było wzbogacanie głównych wydań pism, zwłaszcza farmaceutycznych czasopism popularnonaukowych, dodatkami tematycznymi. Bardzo dużo ukazywało się ich zwłaszcza w „Czasopiśmie Aptekarskim”. Dzięki temu reklamodawcom stworzono kolejno źródło, w którym mogli zamieszczać swoje przekazy, a farmaceutów zachęcano do zakupu pisma.

Pod koniec analizowanego okresu wielu wydawców zrezygnowało z papierowej wersji prasy farmaceutycznej lub ograniczyło jej nakład i przenieśli ją do internetu. Ograniczono dzięki temu wydatki związane z drukiem oraz dystrybucją. Z tym wydarzeniem związany jest jednak już nowy okres sposobu wydawania i finansowania polskiej prasy farmaceutycznej.

---

¹⁸⁸ Stanisław Piechula: Niby wielkie czasopismo! „Apteka Polska” 2000, nr 4, s. 46.

2.6. KOLPORTAŻ

Do roku 1989 kolportażem prasy ogólnopolskiej zajmował się uzależniony od władz politycznych koncern Prasa-Książka-Ruch¹⁸⁹. Sytuacja uległa zmianie po transformacji ustrojowej. Sposób kolportażu zależał od wydawcy i był różny, w zależności od rodzaju pisma i obszaru jego rozpowszechnienia¹⁹⁰.

Zakres dystrybucji analizowanych tytułów był różny i zależał od ich funkcji. Największą grupę pism farmaceutycznych stanowiły biuletyny izb aptekarskich, których zadaniem było komunikowanie samorządu z jego członkami. Obszar działania poszczególnych okręgowych izb aptekarskich wraz z ich głównymi siedzibami, ustalony przez Naczelną Radę Aptekarską przy uwzględnieniu zasadniczego podziału terytorialnego państwa, przedstawiono w aneksie, (zob.: Aneks II: Krótka charakterystyka izb aptekarskich wraz z opisem obszarów wydawania biuletynów samorządów aptekarskich w Polsce). Znajomość obszarów działania izb aptekarskich pozwala ustalić i porównać zakres dystrybucji poszczególnych biuletynów.

Biuletyny izb aptekarskich docierały do odbiorców wieloma sposobami. Najczęściej wysyłano je w formie druków adresowanych do odbiorców indywidualnych jak i instytucji, z którymi izby aptekarskie współpracowały. Na przykład, „Pharmakon” kolportażem obejmował: członków Dolnośląskiej Izby Aptekarskiej, okręgowe izby w Polsce, większość hurtowni województwa dolnośląskiego, instytucje centralne samorządu aptekarskiego, biblioteki wydziałów farmaceutycznych akademii medycznych, Bibliotekę Narodową oraz niektóre biblioteki wojewódzkie. Redakcja wprowadziła również prenumeratę dla instytucji i osób prywatnych z całej Polski.

Z kolei „Przegląd Farmaceutyczny”, biuletyn Gdańskiej Okręgowej Izby Aptekarskiej, drukowany był i rozsyłany do członków izby w formie papierowej do 2016 roku. Składem, korektą, drukiem i dystrybucją zajmowało się Wydawnictwo Bernardinum z Pelplina. Od 2018 roku periodyk wydawany jest tylko w formie elektronicznej i zamieszczany na stronie internetowej www.goia.org.pl w zakładce „Przegląd Farmaceutyczny”.

„Biuletyn Informacyjny Lubuskiej Okręgowej Izby Aptekarskiej w Zielonej Górze” był natomiast skromnym wydawnictwem ciągłym, w formacie A4, na żółtych kartkach, dla

¹⁸⁹ Wiesław Sonczyk: Kolportaż prasy w Polsce do roku 1989. „Studia Medioznawcze” 2010, nr 2(41), s. 80-89.

¹⁹⁰ Podział prasy ze względu na zasięg można odnaleźć w „Słowniku Wiedzy o Mediach”. W zależności od owego zasięgu prasę najczęściej dzielimy na ogólnokrajową (jej zasięg pokrywa się z terytorium państwa), regionalną (obejmuje obszar przynajmniej jednego województwa), mikroregionalną (utożsamianą z byłymi 49 województwami), lokalną (obejmuje jeden lub kilka powiatów) oraz sublokalną (ogranicza się do jednej lub kilku gmin, miasta, względnie jego części; Edward Chudziński: Słownik wiedzy o mediach, Warszawa-Bielsko-Biała, Dom Wydawniczy PWN, 2007, s. 126.

wyróżnienia od innej przesyłanej korespondencji, powielanym przez biuro Izby. Biuletyn wydawany był w wersji papierowej do końca roku 2013 i wysyłany pocztą tradycyjną do wszystkich aptek ogólnodostępnych, szpitalnych i hurtowni. Od września 2006 roku każdy numer zamieszczany był również na stronie internetowej www.loia.zgora.pl. Od stycznia 2014 roku Izba podjęła decyzję, że biuletyn wydawany będzie wyłącznie w wersji elektronicznej i przesyłany pocztą e-mail do członków Lubuskiej Okręgowej Izby Aptekarskiej.

Od 1998 roku Okręgowa Izba Aptekarska w Krakowie wznowiła wydawanie biuletynu „Farmacja Krakowska”. Do numeru trzeciego z 2001 roku biuletyn występował wyłącznie w formie drukowanej i rozsyłany był do członków Izby pocztą tradycyjną. Od numeru czwartego z 2001 roku zawartość biuletynu można sprawdzić w zakładce Farmacja Krakowska na stronie <http://oia.krakow.pl/pl/biuletyn.html>. Wcześniej periodyk wydawany był w latach 1992-1993 i ukazywał się nieregularnie (numer 1 maj 1992, numer 5 kwiecień 1993). Dystrybucja pierwszych numerów „Farmacji Krakowskiej” była utrudniona, dlatego redakcja pisma prosiła na łamach gazety, aby periodyk pokazywać kolegom, znajomym w pracy, żeby każdy mógł go przeczytać. Z czasem w gazecie pojawiła się informacja, że egzemplarz można odebrać w Okręgowej Izbie Aptekarskiej w Krakowie, Stowarzyszeniu Właścicieli Aptek Prywatnych oraz Klubie Farmaceutów w Muzeum Farmacji przy ulicy Floriańskiej 25.

„Biuletyn Informacyjny Zachodniopomorskiej Okręgowej Izby Aptekarskiej” od 1994 roku wydawany był w formie papierowej i jak większość biuletynów okręgowych izb aptekarskich, rozsyłany pocztą tradycyjną do członków Izby. Ostatni numer, który wyszedł drukiem, ukazał się w grudniu 2014 roku. Początkowo ZOIA zamiast biuletynu wydawała Komunikaty, w których informowano członków o pracach organizacyjnych Izby czy zmieniających się przepisach. W latach 1992-1994 wyszło trzynaście Komunikatów Zachodniopomorskiej Okręgowej Izby Aptekarskiej wysyłanych pocztą tradycyjną lub będących do odbioru w biurze Izby. Poza tym ciekawą formą komunikacji były wysyłane z biura Izby w latach 1992-1995 telegramy. Przesyłano nimi informacje o różnej tematyce takiej jak: sprawy organizacyjne i prawne, powiadomienia o śmierci i pogrzebie farmaceutów, informacje o akcjach protestacyjnych czy wyjazdach na szkolenia.

„Aptekarz”, czasopismo Okręgowej Izby Aptekarskiej w Warszawie, planowany był pierwotnie jako biuletyn Izby, ale uzyskał rangę ogólnopolską, rozwijając się do poziomu pisma farmaceutycznego cieszącego się uznaniem nie tylko w środowisku aptekarskim, ale również wśród lekarzy i pracowników administracji zdrowia. Czasopismo „Aptekarz” było dystrybuowane odpłatnie i można było je zaprenumerować. Każdy numer czasopisma „Aptekarz” był dodatkowo wysyłany bezpłatnie do wszystkich aptek i hurtowni działających

na terenie Okręgowej Izby Aptekarskiej w Warszawie (czyli w województwie mazowieckim), wszystkich okręgowych izb aptekarskich oraz Naczelnej Izby Aptekarskiej, wszystkich oddziałów Polskiego Towarzystwa Farmaceutycznego oraz Zarządu Głównego, wszystkich oddziałów Polskiego Towarzystwa Lekarskiego oraz Zarządu Głównego, wszystkich inspektoratów nadzoru farmaceutycznego, wszystkich lekarzy wojewódzkich, wszystkich szkół farmacji, wszystkich szkół medycyny, wszystkich aptek „zamkniętych” w zakładach leczniczych, bibliotek wszystkich zakładów leczniczych „zamkniętych” (szpitali), bibliotek wszystkich zakładów leczniczych „otwartych”, Biblioteki Narodowej, Głównej Biblioteki Lekarskiej i innych bibliotek.

Z kolei „Biuletyn Podkarpackiej Okręgowej Izby Aptekarskiej” trafiał do wszystkich członków Izby na adresy podane do korespondencji przez jej członków, do okręgowych izb aptekarskich, do bibliotek, do Muzeów Farmaceutycznych i osób wyjątkowo zainteresowanych tematyką biuletynu.

Śląska Okręgowa Izba Aptekarska wydawała natomiast biuletynu pod tytułem „Apothecarius Śląski”. Powstał on w 1992 roku dzięki prof. Dionizemu Mosce, pierwszemu prezesowi Okręgowej Rady Aptekarskiej w Katowicach. Profesor Moska składał, redagował oraz zawoził materiały do drukarni, a następnie odbierał cały nakład biuletynu, by przewieźć go do Izby, w celu rozesłania do aptek.

Z kolei „Biuletyn Olsztyńskiej Okręgowej Izby Aptekarskiej” wydawany był w ilości dostosowanej do liczby członków Izby i rozsyłany pocztą tradycyjną. Pismo przesyłane było również seniorom farmacji, co pozwalało im być na bieżąco ze sprawami środowiska aptekarskiego.

„Biuletyn Lubelskiej Okręgowej Izby Aptekarskiej” dostarczany był do każdej apteki i hurtowni na terenie działania Izby w ramach opłacanej składki członkowskiej. Pomocy w kolportażu Biuletynu udzielały takie hurtownie farmaceutyczne jak: Przedsiębiorstwa Zaopatrzenia Farmaceutycznego i Medycznego Aptekarz, Polska Grupa Farmaceutyczna Cefarm Lublin, Lubfarm, Prosper oraz Slawex.

Pozostałe niewymienione biuletyny przesyłane były na adres korespondencyjny członków izby i instytucji, z którymi dana izba współpracowała. Z czasem drukowanie biuletynów stawało się nieopłacalne, dlatego do dnia dzisiejszego zauważalny jest trend przenoszenia tego typu wydawnictw ciągłych do internetu, aby każdy mógł samodzielnie pobrać je ze stron internetowych okręgowych izb aptekarskich. Niewątpliwie taka sytuacja doprowadziła do poszerzenia grona czytelników, gdyż obecnie każdy ma dostęp do zawartości periodyków, a ich zasięg stał się ogólnopolski.

W przypadku periodyków popularnonaukowych, czasopism prywatnych hurtowni i przemysłu farmaceutycznego czy innych organizacji gospodarczych, kolportaż był odmienny. Pojedyncze egzemplarze sygnałowe czy też reklamowe były rozsyłane przede wszystkim do aptek, które mogły być zainteresowane ich odpłatną prenumeratą. Czasami był to po prostu nieodpłatny kolportaż, przeprowadzany jedynie w celach promocyjnych, tak aby każdy farmaceuta mógł zapoznać się z zawartością treściową periodyku. Ich wydawcy nie prowadzili wówczas ewidencji pozwalającej na ustalenie tożsamości osób, którym przekazywane były nieodpłatne egzemplarze promocyjne, ponieważ wysyłali je na adres apteki czy instytucji, w której pracowali farmaceuci. Jeśli farmaceuta decydował się na prenumeratę, mógł wypełnić druk znajdujący się wewnątrz pisma i wówczas otrzymywał periodyk bezpośrednio pod wskazany przez siebie adres. Pewną część nakładu tego typu czasopism, także w celach promocyjnych, nieodpłatnie przekazywano w formie zachęty do prenumeraty potencjalnym prenumeratom na targach i imprezach z branży farmaceutycznej oraz konferencjach naukowych. Przykładem jest „Świat Medycyny i Farmacji”, który do dnia dzisiejszego dostępny jest w prenumeracie oraz podczas branżowych imprez targowych.

Czasopisma, które powstawały pod koniec lat 1990, przenosiły często swoją działalność do internetu, który w tych czasach dopiero się rozwijał, jednak już wtedy był doskonałym medium promocyjnym. Czasopismo „Bez Recepty: Magazyn partnerów Polskiej Grupy Farmaceutycznej” powstawało właśnie w takich nowych realiach, w których internet stawał się coraz bardziej popularnym środkiem przekazu informacji. W związku z tym magazyn Polskiej Grupy Farmaceutycznej (PGF) dostępny był również na stronie www.pgf.com.pl, gdzie można było przejrzeć aktualne i archiwalne numery pisma.

Bezpłatny kolportaż bezpośrednio do aptek był jednak ważną formą, dzięki której wydawcy mogli komunikować się z farmaceutami. Na przykład, „Aptekarski Magazyn Torfarmu” dzięki bezpłatnej dystrybucji docierał bezpośrednio do prawie 4,5 tysięcy aptek będących klientami Torfarmu¹⁹¹.

Analizowane czasopisma kierowane były przede wszystkim do farmaceutów, jednak często zdarzało się, że grupa czytelników była szersza. Przykładem tego typu periodyku była „Gazeta Farmaceutyczna”, która była skierowana także do środowisk naukowych, osób związanych z przemysłem i hurtowniami farmaceutycznymi czy też samorządami aptekarskimi. Miesięcznikiem zainteresowali się również lekarze, co pozwoliło zbliżyć

---

¹⁹¹ Serwis Dzienny: Zmiany merytoryczne, layoutowe w branżowym tytule „Aptekarski Magazyn Torfarmu” [online]. [Dostęp 15 maja 2018]. Dostępny w Internecie: <http://mmp24.pl/artykuly/21265,zmiany-merytoryczne-layoutowe-w-branzowym-tytule-aptkarski-magazyntorfarmu>

do siebie środowisko lekarskie i farmaceutyczne. Z czasem patronat na gazetą objęły – zapewne z inicjatywy redakcji - Polskie Towarzystwo Farmaceutyczne i Polskie Towarzystwo Lekarskie.

Podobnie „Czasopismo Aptekarskie” pozostawało periodykiem o profilu naukowo-zawodowym, adresowanym do aptekarzy, innych farmaceutów, producentów leków i ich dystrybutorów, lekarzy oraz organizacji naukowych i gospodarczych związanych z aptekarstwem i farmacją.

Także „Farmacja Polska” na swoich stronach zamieszczała informację, że prenumeratorem czasopisma są: farmaceuci aptek ogólnodostępnych i szpitalnych, producenci środków farmaceutycznych i materiałów medycznych i hurtownie farmaceutyczne. Odbiorcami byli również: Naczelna Izba Lekarska i okręgowe izby lekarskie, a także niektóre biblioteki i lekarze wojewódzcy.

Podsumowując, kolportaż prasy farmaceutycznej w zależności od typu periodyku odbywał się różnymi drogami. Biuletyny izb aptekarskich tworzyły raczej zamknięty obieg czytelniczy. Rozsyłane były członkom samorządu, ale również docierały do większości hurtowni farmaceutycznych, bibliotek, wydziałów farmaceutycznych akademii medycznych. Zdarzało się jednak, że redakcje wprowadzały również prenumeratę dla instytucji i osób prywatnych z całej Polski. Z kolei pozostała prasa farmaceutyczna docierała do szerszego grona osób związanego z farmacją i medycyną, dzięki bezpłatnemu kolportażowi lub płatnej prenumeracie pism.

2.7. SZATA GRAFICZNA

Szata graficzna periodyku jest ściśle związana z jego zawartością treściową. Ponadto jakość materiałów ilustracyjnych ma wpływ na widoczność przekazu reklamowego. Od formy zewnętrznej pisma, czyli okładki, zależy natomiast jego odbiór przez czytelników. Atrakcyjna okładka pism jest jednym ze skutecznych sposobów przyciągnięcia czytelników. Pełne pomysłów rozwiązania zawsze przykuwały uwagę odbiorców i poprzez swoją nietypowość kolorystyczną czy niekonwencjonalne rozwiązania graficzne wyróżniały pismo na tle innych¹⁹².

Konkurencja na rynku prasowym w latach 1989-2004 mobilizowała wydawców do poszukiwania coraz ciekawszych rozwiązań estetycznych. Prasa farmaceutyczna, można ogólnie stwierdzić, posiadała wtedy bogatą i różnorodną szatę graficzną. Wiele tytułów charakteryzowało się wręcz znakomitą oprawą graficzną i publikowało doskonałe pod względem artystycznym i technicznym zdjęcia i ilustracje. Były jednak i takie pisma, które miały dość ubogą rozwiniętą grafikę.

Pierwszy biuletyn Naczelnej Izby Aptekarskiej był raczej nieskomplikowany pod względem wyglądu. Okładki zdobiły zdjęcia utensyliów aptecznych, a wewnątrz numerów nie było żadnych reklam czy zdjęć. W 1997 roku biuletyn zwiększył swój format z broszury o długości 20 centymetrów do formatu gazety o długości 30 centymetrów. Nie posiadał już kolorowej okładki, a wśród materiałów prasowych nadal przeważały te o charakterze tekstowym. Jednak już w kolejnym wydaniu biuletynu oprócz podsumowania pięciu lat działalności samorządu¹⁹³, pojawiło się pierwsze zdjęcie autorstwa Jerzego Łazowskiego zatytułowane „Mrzeżyno, Rodzinne zdjęcie członków NRA z Wojewódzkimi Inspektorami Farmaceutycznymi”, a na ostatniej stronie reklama komory laminarnej. Biuletyn Naczelnej Izby Aptekarskiej z czasem zmieniał się i rozwijał. W czerwcu 2004 roku Andrzej Wróbel (redaktor naczelny) oddał w ręce czytelników pierwszy numer ilustrowanego już miesięcznika „Forum Farmaceutyczne”. Wydawania i redagowania, przygotowania do druku oraz drukowania podjęły się profesjonalna agencja dziennikarska, oficyna poligraficzno-

¹⁹²Materiały prasowe można podzielić na cztery typy. Wśród nich wyróżniamy materiały tekstowe, których elementem składowym jest tekst. Ponadto materiały tekstowo-ilustracyjne, na które składają się pismo, które odgrywa rolę elementu nadrzędnego i ilustracje typu fotografia, rysunek, tabele. Występują także materiały ilustracyjno-tekstowe, w których tekst jest uzupełnieniem wypowiedzi obrazowej, jak fotoreportaż oraz ilustracyjne, gdzie obraz dominuje jako element samostojnej wypowiedzi prasowej; Ryszard Kowalczyk: Metodologiczne podstawy badania zawartości prasy lokalnej. „Przegląd Politologiczny” 2012, nr 1, s. 168.

¹⁹³ Roman Hechmann: 5 lat samorządu aptekarskiego i co dalej? „Biuletyn Naczelnej Izby Aptekarskiej” 1997, nr 4 s. 1.

wydawnicza oraz agencja reklamowa. Był to już nowy okres, jeśli chodzi o jakość szaty graficznej, jaką stosowano w periodykach¹⁹⁴.

Rok 2004 nie zawsze był wyznacznikiem udoskonalenia przekazu graficznego pisma. „Biuletyn Beskidzkiej Okręgowej Izby Aptekarskiej” po raz pierwszy został wydany dość późno w stosunku do biuletynów innych okręgowych izb aptekarskich, bo właśnie w 2004 roku¹⁹⁵. Szata graficzna biuletynu była bardzo prosta w swojej strukturze i nie wyróżniała się niczym specjalnym. Biuletyn nie posiadał również numeru ISSN. Było to pismo, w którym przeważał materiał tekstowy. Podobnie było w przypadku „Biuletynu Informacyjnego Lubuskiej Okręgowej Izby Aptekarskiej w Zielonej Górze” wydanego pierwszy raz w październiku 2003 roku. Biuletyn był skromnym wydawnictwem ciągłym, na żółtych kartkach, zawierającym jedynie tekst¹⁹⁶.

Większość biuletynów okręgowych izb aptekarskich ewoluowała jednak pod względem graficznym. Na przykład, w latach 1992-2004 Śląska Okręgowa Izba Aptekarska rozpoczęła wydawanie biuletynu pod tytułem „Apothecarius Śląski”, który – jak wspomniano – powstał dzięki prof. Dionizemu Mosce, pierwszemu prezesowi Okręgowej Rady Aptekarskiej w Katowicach. Jako historyk dbał on, aby na łamach biuletynu uwzględniana była historia Izby. W roku 2003 dr n. farm. Stanisław Piechula w wyniku wyborów objął funkcję prezesa Okręgowej Izby Aptekarskiej w Katowicach. Już w pierwszych tygodniach prezesury przedstawił profesorowi Mosce wizję nowego czasopisma, które w 2004 roku otrzymało podtytuł „Śląskie forum farmaceutyczne”. Stanisław Piechula chciał, aby na łamach gazety można było dyskutować o czym się chce i jak chce, stąd podtytuł „forum”. Ponadto chciał zmienić pismo pod względem graficznym i przenieść je do internetu, tak aby każdy mógł się z nim zapoznać. Profesor Dionizy Moska niezbyt entuzjastycznie podszedł do nowego projektu, jednakże ostatecznie wyraził zgodę na nowe wydawnictwo ciągłe, pod warunkiem, że zostanie zachowany jego pierwotny tytuł „Apothecarius Śląski”. Redaktorem odpowiedzialnym nowego wydawnictwa ciągłego został Jarosław Lewicki dziennikarz, stypendysta Ministerstwa Kultury i Sztuki, autor słuchowisk radiowych, scenariuszy filmowych, powieści, a sekretarzem redakcji jego żona Małgorzata Handermader-Lewicka, magister psychologii, artysta plastyk¹⁹⁷. Miało to wpływ na sposób wydawania pisma pod

---

¹⁹⁴ Andrzej Wróbel: Szanowne Koleżanki i Koledzy. „Forum Farmaceutyczne” 2004, nr 1, s. 3.

¹⁹⁵ Informacje pozyskane na podstawie korespondencji z przedstawicielem biura Beskidzkiej Okręgowej Izby Aptekarskiej, panią Ewą Skórką.

¹⁹⁶ Informacje pozyskane na podstawie korespondencji z Kierownikiem biura Lubuskiej Okręgowej Izby Aptekarskiej, panią Jolantą Stelmach.

¹⁹⁷ M. Lewicka, J. Lewicki, dz. cyt., s. 3; D. Moska, dz. cyt., s. 3; S. Piechula, dz. cyt., s. 2.

względem graficznym. I tak „Apothecarius Śląski” wraz z biegiem lat stawał się czasopismem coraz nowocześniejszym i bogatszym ilustracyjnie. Na okładce pojawiały się kolorowe zdjęcia, a wewnątrz liczne fotoreportaże oraz reklamy leków i hurtowni.

Podobnie wraz z upływem czasu zmienił się bardzo biuletyn Wielkopolskiej Okręgowej Izby Aptekarskiej. Zdjęcia na okładkach numerów z 1992 roku przedstawiały eksponaty z Muzeum Farmacji w Krakowie. Redakcja poinformowała, że w 1993 roku okładki biuletynów zdobić będą fotografie eksponatów znajdujących się w Muzeum Farmacji w Poznaniu. Bardzo często brakowało jednak informacji o tym, kto jest autorem tych zdjęć i co dokładnie przedstawiają. Co ciekawe w pierwszych biuletynach nie było również informacji o składzie redakcji, a spis treści raz pojawiał się na pierwszej stronie, a raz na ostatniej. Początkowe numery, które wielkopolscy farmaceuci pamiętają zapewne jako niebieskie książeczki, w swoim składzie wydawały się dość niespójne. Jednakże ich zawartość treściowa była nie do przecenienia. Jakość papieru była niska, ale co ciekawe reklamy drukowane były na najwyższej na tamte czasy jakości papierze i zawsze były kolorowe. Z czasem biuletyn stawał się coraz nowocześniejszy. Zmieniła się jakość papieru, kolor okładki na pomarańczowy, zwiększyła się ilość reklam i objętość czasopisma, a zamieszczone w nim zdjęcia były kolorowe. Profil tematyczny, jaki obrała Wielkopolska Okręgowa Izba Aptekarska, pozostał jednak ten sam.

Dla wielu redaktorów biuletynów izb aptekarskich ważne były ich okładki. Ciekawym elementem biuletynu „Farmacja Regionu Północno-Wschodniego” była właśnie jego okładka, a dokładniej obecne na niej ryciny i zdjęcia. Od początku istnienia tego biuletynu wyraźnie było widać, że zamieszczone ilustracje nie były przypadkowe. Nawiązywały do zawodu farmaceuty lub artykułu, który pojawił się na łamach biuletynu. Ilustracja lub zdjęcie zamieszczone na okładce do dnia dzisiejszego opisywane są na jej wewnętrznej stronie.

W listopadzie 1993 roku ukazał się pierwszy numer „Biuletynu Lubelskiej Okręgowej Izby Aptekarskiej, Biała Podlaska, Chełm Lublin, Zamość”. Biuletyn do dnia dzisiejszego zdobią piękne okładki, na których przedstawiane są obrazy przyrody i martwej natury, zdjęcia eksponatów aptecznych czy okolicznościowo pisanek lub choinek świątecznych. Biuletyn wydawany był bardzo starannie, a w jego wnętrzu można było odnaleźć kolorowe reklamy, najczęściej lokalnych hurtowni farmaceutycznych (Prosper, Aptekarz) czy też firm produkujących meble dla aptek.

Z kolei na okładce pierwszego numer biuletynu Zachodniopomorskiej Okręgowej Izby Aptekarskiej wydanego w październiku 1994 roku, pojawiła się reklama leku Upsarin C firmy UPSA, co stanowiło dodatkowe źródło finansowania pisma. Okładki kolejnych numerów

przybierały już prostsze formy, najczęściej rysunków z utensyliami aptecznymi lub Wężem Eskulapa.

Okładkę biuletynów Dolnośląskiej Izby Aptekarskiej zdobiły natomiast zdjęcia lub ilustracje związane z historią farmacji lub nawiązujące do artykułu, który pojawił się wewnątrz pisma. Podobnie okładki „Przeglądu Farmaceutycznego” Gdańskiej Izby Aptekarskiej zawierały szatę graficzną w formie zdjęć nawiązujących do głównego artykułu w periodyku. Ilustracje podpisane były na okładce krótkim tytułem, który miał zainteresować czytelnika. Reklam w tym czasie pojawiało się w biuletynie niewiele. „Przegląd Farmaceutyczny” uzupełniały raczej czarno-białe zdjęcia, ilustrujące artykuły dotyczące wydarzeń farmaceutycznych.

Z kolei redakcja „Farmacji Krakowskiej” podjęła dość ciekawą decyzję, jeśli chodzi o okładkę tego periodyku. Od 1998 roku do 2015 roku była ona ciągle taka sama. Projekt wykonał Atilla Leszek Jamrozik. Na okładce znajdował się obraz Piotra Stachewicza „Hygiea”, a fotografię wykonał Adam Olszowski. Obraz znajduje się w Muzeum Farmacji Collegium Medicum Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie. Zastosowanie tego typu zabiegu spowodowało, że pismo było rozpoznawalne i kojarzone właśnie z tą okładką¹⁹⁸. Podobny zabieg zastosowano na okładkach „Roczników Naukowych Wrocławskiego Oddziału Polskiego Towarzystwa Farmaceutycznego”. Graficznie również były one cały czas takie same i przedstawiały utensylia apteczne leżące obok otwartej książki¹⁹⁹.

Wśród biuletynów izb aptekarskich znajdowały się również takie, których tematem okładki były ilustracje lub obrazy przedstawiające pejzaże, portrety, sceny, martwą naturę. Szczególnie w pamięci farmaceutów zapadły z pewnością biuletyny Okręgowej Izby Aptekarskiej w Olsztynie. Na pierwszej stronie okładki zamieszczano obrazy przedstawiające krajobrazy i przyrodę Warmii i Mazur, malowane przez mgr farm. Mirosławę Aleksandrowicz, której wiersze znajdowały się również na łamach czasopisma²⁰⁰.

Podobnie okładki pierwszego jak i kolejnych numerów „Biuletynu Informacyjnego Pomorsko-Kujawskiej Okręgowej Izby Aptekarskiej” zdobiły prace artysty plastyka „Jana ze Strzelna”, czyli mgr farm. Jana Harasimowicza. Pierwsze kilkadziesiąt wydań periodyków uatrakcyjniały fotografie płaskorzeźb tegoż artysty. Co ciekawe, wykonane przez niego

¹⁹⁸ Informacje pozyskane na podstawie korespondencji z redaktor naczelną kwartalnika „Farmacja Krakowska”, mgr farm. Elżbietą Rząsą-Duran

¹⁹⁹ Aleksander Kubis, Olaf Gubrynowicz: Polskie Towarzystwo Farmaceutyczne Oddział Wrocławski. „Pharmakon” 2011, nr 10(219), s. 12.

²⁰⁰ Janina Murawska: Historia Biuletynu Informacyjnego Okręgowej Izby Aptekarskiej w Olsztynie. „Aptekarz Polski” 2015, nr 108, s. 19-23.

plaskorzeźby zostały ofiarowane Janowi Pawłowi II. Żadna z prac nie trafiła jednak do Watykanu, ponieważ Jan Paweł II wszystkie takie dary przekazywał do domu dla pielgrzymów w Rzymie. Artysta ofiarował także wiele swoich prac Pomorsko-Kujawskiej Okręgowej Izbie Aptekarskiej²⁰¹.

Z kolei wysoki poziom szaty graficznej biuletynów Środkowopomorskiej Okręgowej Izby Aptekarskiej pod tytułem „Farmacja Pomorza Środkowego” spowodował, że uzyskały one uznanie środowiska farmaceutycznego i wydawców pozostałych pism samorządów aptekarskich. Za wydanie biuletynów odpowiadał mgr farm. Rajmund Zarzycki, pierwszy prezes Izby i redaktor techniczny pisma. Jego żona, Weronika Zarzycka wykonywała natomiast korekty przygotowanych tekstów. Początkowo okładki zdobiły obrazy mgr farm. Doroty Pastok, których tematyka dotyczyła pejzaży i roślin leczniczych. Wybór ten nie był przypadkowy. Dorota Pastok, kierownik apteki szpitalnej w Kołobrzegu, współpracowała z redakcją „Lek w Polsce”, która była wydawcą biuletynu „Farmacja Pomorza Środkowego” i jednocześnie drukowała jej książki i organizowała wystawy obrazów. Kiedy takie możliwości druku wyczerpały się, Rajmund Zarzycki znalazł inne wydawnictwo w Koszalinie, które zaoferowało druk w niskiej cenie. Grafikiem komputerowym pracującym w wydawnictwie był Zbigniew Król, z którym Rajmund Zarzycki ustalał szatę graficzną i sposób wydania periodyku. Dzięki kontaktom osobistym redaktor naczelnej Jadwigi Brzezińskiej na łamach biuletynu „Farmacja Pomorza Środkowego” wypowiadało się wiele znanych osób ze środowiska farmaceutycznego. Treść biuletynu bogata była również w relacje z egzotycznych podróży farmaceutów, w legendy świętokrzyskie czy poetyckie utwory. Zdjęcia Rajmunda Zarzyckiego dopełniały natomiast przepiękną szatę graficzną tego wydawnictwa ciągłego. W biuletynie publikowano również zdjęcia amatorskie innych osób zajmujących się fotografią oraz pochodzące z archiwów prywatnych²⁰².

Ciekawie wydawany był również „Pharmakon”. Jego okładki zdobiły miniatury pędzla farmaceuty Piotra Szoty. W latach 1992-1997 periodyk nie był tak atrakcyjny graficznie. Dopiero zmiana tytułu najprawdopodobniej zachęciła wydawcę do uatrakcyjnienia wyglądu pisma.

---

²⁰¹ ba: Materiały autorskie Okręgowych Izb Aptekarskich: Pomorsko-Kujawska Okręgowa Izba Aptekarska w Bydgoszczy. W: 10 lat samorządu aptekarskiego 1991-2001. Warszawa: Naczelna Izba Aptekarska, 2001, s. 24-28.

²⁰² Informacje pozyskane na podstawie korespondencji z Redaktor Naczelną „Farmacji Pomorza Środkowego” dr hab. Jadwigą Brzezińską. D. Pastok, dz. cyt., s. 129-136.

Zupełnie odmienną szatę graficzną, prawdopodobnie ze względu na swój przekaz treściowy i skromne możliwości finansowe, miały „Biuletyny Stowarzyszenia Farmaceutów Katolickich Polski”. Periodyki charakteryzowały się bardzo skromną grafiką. W badanym okresie na okładce znajdował się wąż Eskulapa oraz krzyż na niebieskim tle. Wewnątrz pisma można było odnaleźć czarno-białe zdjęcia lub ilustracje o tematyce religijnej. Reklam praktycznie nie było, ewentualnie na ostatniej stronie pojawiały się kolorowe reklamy hurtowni Galenica Pharma, Citodat. Prawdopodobnie zamieszczano je tam w związku ze sponsorowaniem.

Ciekawym graficznie periodykiem była „Farmacja Śląska”. Czasopismo miało być organem Zrzeszenia Farmaceutów Właścicieli Aptek. W grudniu 1998 roku Stanisław Piechula wraz z prezesem zarządu Ireneuszem Śliwą oddał w ręce czytelników pierwszy numer tego dwumiesięcznika. Pismo było bogate treściowo, jednak złożone dość chaotycznie. Zamieszczano w nim wiele reklam leków i hurtowni farmaceutycznych. Ponadto obok artykułów usytuowane były czarno-białe fotografie, korespondujące z ich treścią. Były tam również różne obrazki komputerowe, jakby chciano wskazać czytelnikowi, że pismo rozwija się wraz z możliwościami, jakie można zastosować dzięki programom komputerowym. Powodowało to jednak, że czytelnik mógł czuć się zagubiony. Okładkę czasopisma ozdobił wąż Eskulapa na granatowym tle, patrzący w prawą stronę.

W grudniu 1999 roku prezes Izby Gospodarczej Apteka Polska dr n. farm. Stanisław Piechula oddał w ręce czytelników nowy periodyk pod tytułem „Apteka Polska”, chcąc zamknąć poprzednie wydawnictwo ciągle. Redaktor naczelny Ireneusz Śliwa, wydał jednak jeszcze czwarty i piąty numer „Farmacji Śląskiej”. Nastąpiły niewielkie zmiany graficzne na okładce pisma. Zniknął napis w dolnej jej części „Zrzeszenie Farmaceutów Właścicieli Aptek”, a w zamian pojawił się „niezależne czasopismo farmaceutyczne”. Wąż Eskulapa na granatowym tle pozostał, ale odwrócił swoje spojrzenie w lewą stronę, jakby symbolizując myśli redaktora naczelnego, że od tej pory będzie to pismo reprezentujące stanowisko i poglądy wszystkich organizacji aptekarskich i farmaceutycznych, a nie tylko jednej. Prawdopodobnie ostatni numer „Farmacji Śląskiej” ukazał się w grudniu 1999 roku. Okładka tego numeru również była odmienna, gdyż z okazji Świąt Bożego Narodzenia przedstawiała Matkę Boską trzymającą Dzieciątka Jezus. Niezależnie od „Farmacji Śląskiej” do prawdopodobnie 2001 roku ukazywało się wspomniane wcześniej czasopismo „Apteka Polska”. Okładka i wnętrze pisma były pod względem szaty graficznej bardzo podobne do „Farmacji Śląskiej”.

Czasopisma prywatnych hurtowni i przemysłu farmaceutycznego czy periodyki popularnonaukowe były natomiast pismami nowoczesnymi, bogato ilustrowanymi, które

wpisywały się w nowe trendy wizualnego rozwoju prasy. Posiadały spójną koncepcję estetyczną i były profesjonalnymi wydawnictwami ciągłymi, bogatymi treściowo. Przepelniały je reklamy, które miały zachęcić farmaceutów do zakupu konkretnego leku czy skorzystania z usług wybranej hurtowni farmaceutycznej. Do dnia dzisiejszego widoczne jest dążenie do zwiększenia atrakcyjności graficznej tego typu czasopism. Zwiększana jest zawartość treściowa, dołączane dodatki tematyczne, poszerzana oferta reklamowa i poprawiana jakość druku. Można stwierdzić, że nie odbiegają one pod względem graficznym od magazynów ogólnopolskich krajowych czy też zagranicznych.

Podsumowując, pierwsze biuletyny izb aptekarskich były periodykami, którym z pewnością brakowało profesjonalizmu. Sprzyjały temu takie czynniki jak: zły jakości papier, brak doświadczenia ich pierwszych redaktorów, powielanie za pomocą kserokopiarek. Okładki były dość prymitywne, często z grafiką wykonaną odręcznie. Miało to związek z treścią biuletynów.

Z czasem biuletyny uległy przemianom. W większości izb aptekarskich powołano kolegia redakcyjne, pojawiły się stałe rubryki tematyczne, a dotąd amatorskie winiety zaczęły zmieniać swoją formę. Nawiązano również współpracę z profesjonalnymi drukarniami, co umożliwiło wprowadzenie kolorowego druku, dobrej jakości zdjęć czy różnorodnej czcionki. W większości samorządowych biuletynów pojawiła się także reklama, co wynikało z konieczności zminimalizowania kosztów ich wydawania przez izby.

Pierwsze periodyki pozasamorządowych organizacji aptekarskich, farmaceutycznych stowarzyszeń naukowych oraz instytucji naukowych i wydziałów farmaceutycznych szkół wyższych swoim wyglądem zewnętrznym przypominały biuletyny izb aptekarskich. Różniły się natomiast treścią. Redakcje czasopism wydawanych przez instytucje naukowe i wydziały farmaceutyczne szkół wyższych dbały o naukowy poziom ukazujących się w nich publikacji.

Z kolei tytuły wydawane przez organizacje producentów i dystrybutorów produktów leczniczych oraz wydawnictwa ciągłe przedsiębiorstw specjalizujących się w działalności wydawniczej, a utworzonych na podstawie wpisu do ewidencji działalności gospodarczej lub Krajowego Rejestru Sądowego, od początku lat 1990. były pismami nowoczesnymi i bogato ilustrowanymi, a troska o ich atrakcyjność graficzną i treściową była widoczna do końca badanego okresu.

---

3. Charakterystyka szczegółowa czasopism farmaceutycznych

3.1. CZASOPISMA SAMORZĄDU APTEKARSKIEGO

Naczelna i okręgowe izby aptekarskie powstały przy pomocy Polskiego Towarzystwa Farmaceutycznego. Jako, że na początku izby nie posiadały swoich periodyków, stanowisko w sprawie zmian przewidywanych po 1989 roku zajął prezes PTF-armu, prof. Witold Wieniawski. Na łamach zmodernizowanej „Farmacji Polskiej” wyjaśniał, jak transformacja będzie rzutować na poszczególne sektory rynku farmaceutycznego. Dostrzegł, że najgłębsze przeobrażenia dokonają się w dziedzinie dystrybucji leków i ich wytwarzania, co będzie miało związek z prywatyzacją aptek ogólnodostępnych. W. Wieniawski wierzył, że prywatyzacja stworzy zdrowe podstawy ekonomiczne dla zawodu farmaceuty, czego nie udało się uzyskać w systemie wielkich przedsiębiorstw Cefarm. Swoją wypowiedź podsumował jasnym stanowiskiem Polskiego Towarzystwa Farmaceutycznego, które było zgodne z uchwałami Walnego Zgromadzenia Delegatów z września 1989 roku. PTFarm popierał akcję prywatyzacyjną z zachowaniem wyłączności w uzyskaniu koncesji tylko dla farmaceutów²⁰³. Czas pokazał, że nadzieje te się nie spełniły.

Pierwszy numer biuletynu ogólnopolskiego wydano w listopadzie 1991 roku pod tytułem „Biuletyn Informacyjny Komitetu Organizacyjnego Izb Aptekarskich”. Został on opublikowany jako dodatek do miesięcznika „Farmacja Polska”. Komitet Organizacyjny Izb Aptekarskich (KOIA) miał przygotowywać i zorganizować Pierwszy Krajowy Zjazd Aptekarzy, na którym mieli zostać wybrani reprezentanci Naczelnej Izby Aptekarskiej oraz ustalona liczba, obszar i siedziby działania okręgowych izb aptekarskich. Przewodniczącym Komitetu został dr n. farm. Stanisław Vogel. W pierwszym numerze Biuletynu zamieszczono listę członków KOIA, skład KOIA i część z opracowanych już uchwał i regulaminów, a termin Krajowego Zjazdu Aptekarzy wyznaczono na 13-14 grudnia 1991 roku. Zapowiedziano również, że mimo iż Komitet zostanie po Zjeździe rozwiązany, to jednak w dwóch następnych numerach Biuletynu zostanie przedstawiona dalsza relacja z jego działalności, gdyż w ten sposób Komitet chce spełnić swoją rolę informacyjną wobec członków izb aptekarskich i udokumentować podstawy stworzenia samorządu zawodowego. Artykuł 39 ustawy o izbach aptekarskich zobowiązywał również do tego, aby „Biuletyn Informacyjny Komitetu

---

²⁰³ Witold Wieniawski: Polskie Towarzystwo Farmaceutyczne w obliczu przemian w kraju. „Farmacja Polska” 1990, nr 1-2. s. 3.

Organizacyjnego Izbu Aptekarskich” spełniwszy swoje zadanie, przeobraził się w periodyk Naczelnej Izby Aptekarskiej²⁰⁴.

Po nim uruchamiano edycję biuletynów okręgowych izb aptekarskich. Zapotrzebowanie na biuletyny wynikało z tego, że samorząd aptekarski potrzebował własnych periodyków, aby w obiektywny i właściwy sposób informować środowisko aptekarskie o swojej działalności. Sprawnie prowadzone biuletyny miały służyć każdemu członkowi izby aptekarskiej i dostosować się tematycznie do jego oczekiwań. Ponadto potrzebna była integracja lokalnych środowisk farmaceutów, a rolę tę bardzo dobrze spełniały właśnie biuletyny izb aptekarskich.

Na mocy ustawy o izbach aptekarskich z dnia 19 kwietnia 1991 roku do głównych działań samorządu należało reprezentowanie zawodu aptekarza i obrona jego interesów, krzewienie zasad etyki i deontologii zawodowej, integrowanie środowiska farmaceutycznego, współpraca z towarzystwami naukowymi, szkołami wyższymi i jednostkami badawczymi, a także instytucjami, które miały związek z zawodem farmaceuty oraz prowadzenie pomocy materialnej dla członków samorządu i wykonywanie innych zadań określonych odrębnymi przepisami. Informacje dotyczące sposobu wykonywania tychże zadań, przedstawiane były na łamach biuletynów. Powodowało to, że poszczególne biuletyny okręgowych izb aptekarskich łączyło wiele cech wspólnych pod względem zawartych w nich treści. Niektóre jednak wyróżniały się na tle pozostałych²⁰⁵.

3.1.1. Biuletyny izb aptekarskich

Tematyka biuletynów izb aptekarskich jak dotąd nie budziła szerszego zainteresowania badaczy czasopism społeczno-zawodowych. Analiza treści tychże periodyków pozwala jednak zapoznać się z ciekawym okresem przemian, jakie zaszły w środowisku aptekarskim w latach 1989-2004. W każdym z biuletynów można wyodrębnić zarówno stałe działy i rubryki tematyczne dotyczące spraw ogólnopolskich jak i zawierające problematykę charakteryzującą tylko dany region. To natomiast czy dane pismo chętniej było czytane we wszystkich izbach w Polsce, czy tylko w obrębie okręgu, gdzie było wydawane, zależało w znacznym stopniu od ludzi, którzy je tworzyli.

---

²⁰⁴ Stanisław Vogel: Biuletyn Informacyjny Komitetu Organizacyjnego Izbu Aptekarskich nr 1. „Farmacja Polska” 1991, nr 11.

²⁰⁵ Dz.U. z 1991 Nr 41, poz. 179.

Tytuły biuletynów

Charakterystykę biuletynów izb aptekarskich warto rozpocząć od ich tytułów. W tym miejscu należałoby się zastanowić, dlaczego wybrano taką, a nie inną nazwę poszczególnych periodyków. Nie ulega wątpliwości, że redakcja musiała kierować się pewnymi przesłankami, a wybór tytułu raczej nie był przypadkowy. Z zestawienia tytułów biuletynów izb aptekarskich, ukazujących się w badanym okresie wynika, że nazwa biuletynu zazwyczaj związana była z nazwą izby aptekarskiej, która wydawała dane pismo jak na przykład, „Biuletyn Beskidzkiej Okręgowej Izby Aptekarskiej”, „Biuletyn Informacyjny, Okręgowa Izba Aptekarska w Olsztynie” lub „Biuletyn Zachodniopomorskiej Okręgowej Izby Aptekarskiej”, (zob.: Tabela 8. Zestawienie tytułów biuletynów izb aptekarskich wraz z numerem ISSN). Niektóre biuletyny posiadały dodatkowo podtytuł. Przeważnie określał on główne ośrodki obszaru działania izb aptekarskich jak na przykład, „Biuletyn Wielkopolskiej Okręgowej Izby Aptekarskiej, Kalisz, Konin, Leszno, Piła, Poznań” lub „Biuletyn Lubelskiej Okręgowej Izby Aptekarskiej, Biała Podlaska, Chełm, Lublin, Zamość”. Niekiedy zmieniano tytuły biuletynów. Na przykład, początkowo Naczelna Izba Aptekarska wydawała nieregularnie pismo pod tytułem „Biuletyn Naczelnej Izby Aptekarskiej”. W czerwcu 2004 roku NIA oddała w ręce czytelników nowy numer miesięcznika, ale już pod tytułem „Forum Farmaceutyczne”. Choć brak jest informacji, dlaczego redakcja zdecydowała się na zmianę nazwy, to można przypuszczać, że hasło forum miało symbolizować miejsce wymiany poglądów środowiska aptekarskiego i „niczym na rzymskim rynku” stanowić centrum informacji dotyczących aktualnych wydarzeń z branży farmaceutycznej²⁰⁶.

W lutym 1992 roku zaczął ukazywać się „Biuletyn Dolnośląskiej Izby Aptekarskiej”. W ciągu roku ukazało się osiem numerów periodyku. Od 1997 roku biuletyn zmienił nazwę na „Pharmakon, Biuletyn Dolnośląskiej Izby Aptekarskiej, Jelenia Góra, Legnica, Wałbrzych, Wrocław”²⁰⁷. Greckie słowo „pharmakon” może być rozumiane dwojako jako lek lub niebezpieczna trucizna. Zagadkowym aspektem jest zatem celowość zastosowania tego wyrazu w tytule.

W latach 1992-2004 Śląska Okręgowa Izba Aptekarska wydawała biuletyn pod tytułem „Apothecarius Śląski”. Periodyk ten również zmienił swoją nazwę. W roku 2003 dr n. farm. Stanisław Piechula objął funkcję prezesa Okręgowej Izby Aptekarskiej w Katowicach. Już

²⁰⁶ Naczelna Izba Aptekarska: Forum Farmaceutyczne, organ NIA. „Farmacja Pomorza Środkowego” 2004, nr 8, s. 27.

²⁰⁷ Dolnośląska Izba Aptekarska: Historia Dolnośląskiej Okręgowej Izby Aptekarskiej [online]. [Dostęp 27 marca 2018]. Dostępny w Internecie: http://www.dia.com.pl/pl/historia_dolnoslaskiej_okregowej_izby_aptekarskiej/

w pierwszych tygodniach prezesury przedstawił redaktorowi naczelnemu biuletynu prof. Mosce wizję nowego czasopisma, które w 2004 roku otrzymało podtytuł „Śląskie forum farmaceutyczne”. Stanisław Piechula chciał, aby na łamach gazety można było dyskutować o czym się chce i jak chce, stąd podtytuł „forum”. Profesor Dionizy Moska niezbyt entuzjastycznie podszedł do nowego projektu, jednakże ostatecznie wyraził zgodę na nowe wydawnictwo ciągłe, pod warunkiem, że zostanie zachowany jego pierwotny tytuł „Apothecarius Śląski”. Apothecarius w języku łacińskim oznacza aptekarz. Tytuł periodyku nie powinien zatem budzić zaskoczenia²⁰⁸.

Wśród biuletynów były również takie, których redakcje prawdopodobnie chciały się wyróżnić na tle pozostałych periodyków, dlatego stosowano takie tytuły jak „Farmacja Regionu Północno-Wschodniego”, „Przegląd Farmaceutyczny”, „Farmacja Kaliska”, „Wiadomości Aptekarskie”, „W Kręgu Apteki”, „Farmacja Krakowska”, „Opolskie Wiadomości Farmaceutyczne”, „Aptekarz” czy też „Farmacja Pomorza Środkowego”. Za każdym razem pamiętano o umieszczeniu podtytułu, w celu wskazania, która z okręgowych izb aptekarskich jest wydawcą biuletynu.

Na stronach tytułowych biuletynów zamieszczano także międzynarodowy znormalizowany numer wydawnictw ciągłych (ISSN). W związku z tym, że jego posiadanie nie było obowiązkowe, nie wszystkie redakcje tychże periodyków starały się o nadanie uniwersalnego kodu. Aczkolwiek tytuły pism, które go posiadały, z pewnością zapewniły sobie możliwość łatwiejszej identyfikacji. Numeru ISSN nie nadano „Biuletynowi Beskidzkiej Okręgowej Izby Aptekarskiej”. Wydawany był co kwartał na stronie internetowej Izby, dlatego mógł być to powód, dla którego redakcja pisma nie widziała konieczności, aby go posiadać. Był to wszakże przejaw braku profesjonalizmu. Podobnie „Biuletyn Informacyjny Lubuskiej Okręgowej Izby Aptekarskiej w Zielonej Górze” ukazywał się w wersji elektronicznej, natomiast dla członków Izby przewidziano wersję powielaną, na żółtych kartkach papieru, wysyłanych pocztą tradycyjną. Taka prosta forma pisma nie wymagała nadania numeru ISSN. Międzynarodowego znormalizowanego numeru wydawnictw ciągłych nie posiadały także „Opolskie Wiadomości Farmaceutyczne”, jednakże periodyk po przerwie wydawniczej został wznowiony w 2016 roku i ukazał się jako „Nowe Opolskie Wiadomości Farmaceutyczne” pod numerem ISSN 2451-067X²⁰⁹.

---

²⁰⁸ D. Moska, dz. cyt., s. 3; S. Piechula, dz. cyt., s. 2.

²⁰⁹ Por. podrozdział Biuletyny izb aptekarskich w Aneks I: Bibliografia czasopism farmaceutycznych wydawanych w Polsce w latach 1989-2004.

Tabela 8. Zestawienie tytułów biuletynów izb aptekarskich wraz z numerem ISSN

Lp.	TYTUŁ	NUMER ISSN
1	„Apothecarius, Biuletyn Okręgowej Izby Aptekarskiej” Kontynuowany jako: „Apothecarius, Śląskie forum farmaceutyczne”	1232-7220
2	„Aptekarz”	1230-8730
3	„Biuletyn Beskidzkiej Okręgowej Izby Aptekarskiej”	Brak
4	„Biuletyn Dolnośląskiej Izby Aptekarskiej” Kontynuowany jako: „Pharmakon: Biuletyn Dolnośląskiej Izby Aptekarskiej: Wrocław, Legnica, Jelenia Góra, Wałbrzych”	1234-012X 1640-9949
5	„Biuletyn Informacyjny Lubuskiej Okręgowej Izby Aptekarskiej w Zielonej Górze”	Brak
6	„Biuletyn Informacyjny, Okręgowa Izba Aptekarska w Olsztynie”	1429-4451
7	„Biuletyn Informacyjny, Okręgowa Izba Aptekarska w Warszawie”	1733-1323
8	„Biuletyn Informacyjny Pomorsko-Kujawska Okręgowa Izba Aptekarska, Bydgoszcz, Toruń, Włocławek”	1506-4743
9	„Biuletyn Informacyjny, Podkarpacka Okręgowa Izba Aptekarska” Kontynuowany jako: „Biuletyn, Podkarpacka Okręgowa Izba Aptekarska”	1233-1554 1233-1562 1428-7366
10	„Biuletyn Informacyjny, Zachodniopomorska Okręgowa Izba Aptekarska”	1234-3846
11	„Biuletyn Lubelskiej Okręgowej Izby Aptekarskiej, Biała Podlaska, Chełm, Lublin, Zamość”	1231-5702
12	„Biuletyn Naczelnej Izby Aptekarskiej”	1426-0514
13	„Biuletyn Szkoleniowy, Podkarpacka Okręgowa Izba Aptekarska w Rzeszowie”	1896-7639
14	„Biuletyn Wielkopolskiej Okręgowej Izby Aptekarskiej, Kalisz, Konin, Leszno, Piła, Poznań”	1232-7085
15	„Farmacja Kaliska: Biuletyn Kaliskiej Okręgowej Izby Aptekarskiej”	2083-6538
16	„Farmacja Krakowska: Biuletyn Informacyjny Okręgowej Izby Aptekarskiej w Krakowie”	1505-8166
17	„Farmacja Pomorza Środkowego: Biuletyn informacyjny Okręgowej Izby Aptekarskiej w Koszalinie”	1231-5737
18	„Farmacja Regionu Północno-Wschodniego, Biuletyn Informacyjny Okręgowej Izby Aptekarskiej w Białymstoku: Białystok, Łomża, Suwałki”	1232-857X
19	„Forum Farmaceutyczne”	1732-9388
20	„Opolskie Wiadomości Farmaceutyczne”	Brak
21	„Przegląd Farmaceutyczny: Biuletyn Informacyjny Gdańskiej Okręgowej Izby Aptekarskiej”	1426-4102
22	„W Kręgu Apteki: Miesięcznik Okręgowej Izby Aptekarskiej w Łodzi”	1429-2513
23	„Wiadomości Aptekarskie: Czasopismo Kieleckiej Okręgowej Rady Aptekarskiej: Kielce, Radom, Tarnobrzeg”	1428-1619

Źródło: opracowanie własne.

Redakcja i wydawcy

Zespoły redakcyjne biuletynów izb aptekarskich składały się z ludzi z pasją, którzy mieli niewątpliwy wpływ na to, co i w jaki sposób ukazywało się w piśmie. Warto zatem zapoznać się, kto wydawał dany periodyk i czy skład redakcji ulegał zmianie.

Pierwszym tytułem wydawanym przez Naczelną Radę Aptekarską było „Czasopismo Aptekarskie” redagowane przez Wiktora Szukiela przy pomocy Ireny Brzeskiej (korekta), Joanny Kossuth (współpraca artystyczna) oraz Bogdana Ostrowskiego (pseudonim twórcy koncepcji typograficznej i opracowania graficznego). Prezesem NRA była wtedy mgr farm. Edwarda Kędzierska. Prawie każdy numer zaczynał się od jej wypowiedzi²¹⁰ o aktualnej działalności Naczelnej Rady Aptekarskiej. W 1996 roku redaktor zerwał związek z NRA i zarejestrował wydawnictwo „Farmapress”, wydające odtąd niezależne „Czasopismo Aptekarskie”. NIA natomiast zaczęła samodzielnie, ale nieregularnie, wydawać własny biuletyn. Jego pierwszy zespół redakcyjny utworzyli: dr Jerzy Łazowski (redaktor naczelny), mgr farm. Leszek Drogowski, mgr farm. Małgorzata Grotowska, która pełniła jednocześnie funkcję sekretarza Naczelnej Rady Aptekarskiej, mgr farm. Roman Hechmann, który w latach 1995-2004 pełnił funkcję prezesa Naczelnej Rady Aptekarskiej²¹¹, Małgorzata Łazowska (korekta) oraz mgr farm. Marek Płuska.

W latach 1992-1995 dr Jerzy Łazowski był koordynatorem Departamentu Spraw Zagranicznych Naczelnej Rady Aptekarskiej, a od 1995 roku dr hab. Janusz Pluta²¹². Zrozumiałe jest zatem, że na łamach biuletynów pojawiały się sprawozdania i artykuły omawiające kontakty zagraniczne NRA²¹³ oraz możliwość czynnego uczestnictwa polskich farmaceutów w dyskusjach nad kształtowaniem przyszłości aptekarstwa w Europie²¹⁴.

²¹⁰ Edwarda Kędzierska: Skończyć z życzeniami. „Czasopismo Aptekarskie” 1994, nr 4, s. 1; Edwarda Kędzierska: Refundacja. „Czasopismo Aptekarskie” 1995, nr 2, s. 15; Edwarda Kędzierska: Wybory. „Czasopismo Aptekarskie” 1995, nr 3, s. 27; Edwarda Kędzierska: Kierownik apteki, kto to? „Czasopismo Aptekarskie” 1995, nr 5, s. 51; Edwarda Kędzierska: Współdziałanie wolnych zawodów. „Czasopismo Aptekarskie” 1995, nr 8-9, s. 99.

²¹¹ Roman Hechmann: 5 lat samorządu aptekarskiego i co dalej? „Biuletyn Naczelnej Izby Aptekarskiej” 1997, nr 4, s. 1.

²¹² ba: Materiały autorskie Okręgowych Izb Aptekarskich: Nowe dzieje. W: 10 lat samorządu aptekarskiego 1991-2001. Warszawa: Naczelna Izba Aptekarska, 2001, s. 6-19.

²¹³ Jerzy Łazowski: Aptekarze o promocji zdrowia, sprawozdanie z wyjazdu służbowego do Wiednia, 18-20 czerwca 1995 rok. „Czasopismo Aptekarskie” 1995, nr 8-9, s. 111-112 i 114; Jerzy Łazowski: Symposium, określenie zasad rozsądnego samoleczenia. „Biuletyn Naczelnej Izby Aptekarskiej” 1997, nr 4, s. 6.

²¹⁴ Jerzy Łazowski: Europejskie stowarzyszenie farmaceutów szpitalnych. „Biuletyn Naczelnej Izby Aptekarskiej” 1996, nr 4, s. 63-64; Jerzy Łazowski: Rola aptekarza w samoleczeniu (referat wygłoszony przez Prezydenta Grupy Farmaceutycznej Unii Europejskiej na symposium poświęconym problemom samoleczenia). „Biuletyn Naczelnej Izby Aptekarskiej” 1996, nr 4, s. 61-62; Jerzy Łazowski: Dobra praktyka apteczna w Europie. Dodatek do „Czasopisma Aptekarskiego”: „Aptekarstwo w Polsce i Na Świecie” 1995, nr 8-9, s. LXIII-LXVIII; Jerzy

Na przykład, w lutym 1992 roku dr Jerzy Łazowski uczestniczył w spotkaniu Euro Pharm Forum w Salonikach i z jego inicjatywy uchwalona została deklaracja mówiąca o tym, jakich zasad powinny przestrzegać rządy poszczególnych krajów przy podejmowaniu decyzji dotyczących dystrybucji i zaopatrzenia ludności w leki²¹⁵. Obecnie dr J. Łazowski jest autorytetem w dziedzinie farmacji onkologicznej oraz przewodniczącym komisji uznawania kwalifikacji zawodowych Naczelnej Izby Aptekarskiej.

Wśród członków redakcji biuletynów NIA znajdował się również mgr farm. Marek Płuska. Przez dwie pierwsze kadencje był dwukrotnie prezesem Okręgowej Rady Aptekarskiej w Częstochowie, a także wiceprezesem Naczelnej Rady Aptekarskiej. W biuletynach reprezentował w szczególności sprawy aptek szpitalnych, co było związane z jego pracą zawodową²¹⁶.

W skład zespołu redakcyjnego biuletynów Naczelnej Izby Aptekarskiej wchodził również mgr farm. Leszek Drogowski. Co ciekawe współtworzył on także pismo „Aptekarz”²¹⁷.

„Aptekarz” czasopismo Okręgowej Izby Aptekarskiej w Warszawie ukazywało się od 1993 roku do 2008 roku, początkowo nieregularnie, w formie papierowej. Poświęcone było głównie gospodarce lekiem (ekonomika farmacji, ustawodawstwo farmaceutyczne, organizacja i zarządzanie) oraz użytkowaniu leków i wiedzy o nich (farmakologia, farmakognozja, farmacja stosowana, chemia leków, farmacja kliniczna, samolecznictwo) pod redakcją dr. n. farm. Tadeusza Jerzego Szuby. To właśnie dzięki temu redaktorowi, czasopismo planowane pierwotnie jako biuletyn Okręgowej Izby Aptekarskiej w Warszawie, uzyskało rangę ogólnopolską, rozwijając się do poziomu pisma farmaceutycznego, cieszącego się uznaniem nie tylko w środowisku aptekarskim, ale również wśród lekarzy i pracowników administracji zdrowia. Cele, jakie wytyczyła sobie redakcja, to przybliżenie farmaceutom wiedzy o leku i gospodarce lekiem²¹⁸, uczestniczenie w procesie szkolenia podyplomowego oraz docieranie do nie-farmaceutów, aby umacniać prestiż farmaceuty w społeczeństwie. „Aptekarz” jako

---

Łazowski: Zgromadzenie ogólne grupy farmaceutycznej Unii Europejskiej. „Czasopismo Aptekarskie” 1995, nr 5, s. 57.

²¹⁵ ba: Materiały autorskie Okręgowych Izb Aptekarskich: Naczelna Izba Aptekarska. W: 10 lat samorządu aptekarskiego 1991-2001. Warszawa: Naczelna Izba Aptekarska, 2001, s. 16.

²¹⁶ Hanna Gracz: Sprawozdanie ze spotkania farmaceutów szpitalnych działających w Sekcji Aptek Szpitalnych Naczelnej Rady Aptekarskiej. „Biuletyn Wielkopolskiej Okręgowej Izby Aptekarskiej” 1993, nr 2, s. 6-7; Marek Płuska: Apteki szpitalne. „Biuletyn Wielkopolskiej Okręgowej Izby Aptekarskiej” 1999, nr 3, s. 24.

²¹⁷ Skład zespołu redakcyjnego. „Aptekarz” 2000, nr 9-10, s. 161.

²¹⁸ Magdalena Ekielska: Analiza spożycia leków w Brwinowie, Warszawie i Polsce. „Aptekarz” 2000, nr 9-10, s. 179-190; Tadeusz Szuba: Zarządzanie lekiem. „Aptekarz” 2000, nr 9-10, s. 168-172.

jedynе czasopismo wydawane przez samorzady aptekarskie było wymieniane jako pismo posiadające cechy pisma naukowego. Koszty wydawnictwa ciągłego pokrywane były z reklam przemysłu farmaceutycznego, chociaż redaktor naczelny w „Aptekarzu” zachowywał krytycyzm wobec niego. Władze samorządu podejmowały próbę zmiany charakteru pisma na biuletyn przypominający swoją treścią pisma innych izb aptekarskich. Tadeusz Szuba nie wyraził jednak na nie zgody. Zobowiązał się jednak umieszczać w nim każdy materiał przekazany do publikacji przez Radę Okręgową. Słowa nie mógł dotrzymać, gdyż na przestrzeni lat żaden materiał do redakcji „Aptekarza” nie wpłynął, a dr Tadeusz Szuba starał się sam publikować większość artykułów, mimo że współpracował z wieloma osobami przy współtworzeniu pisma²¹⁹.

Zespół redakcyjny periodyku był liczny i z czasem ulegał jeszcze większemu powiększeniu. Początkowo tworzyli go mgr Elżbieta Góralczyk, mgr Joanna Górka, mgr Grażyna Kornacka, dr Helena Elżbieta Makulska-Nowak, mgr Danuta Wojnicka-Szuba i mgr Henryka Wojtaszewska. Oprócz zespołu redakcyjnego czasopismo współpracowało z licznym gronem konsultantów. Na przestrzeni lat pojawili się w nim: prof. dr Mirosława Furmanowska, mgr Halina Gabor, mgr Maria Głowniak, prof. dr Stanisław Gumułka, prof. dr Bożena Gutowska, dr Wojciech Kuźmierkiewicz, doc. dr Zbigniew Kotula, mgr Janina Mańko, prof. dr Regina Olędzka, prof. dr Jan Sawicki, prof. dr Edmund Sieradzki, dr Janusz Szajewski i szereg innych osób.

W lipcu 2016 roku dr Tadeusz Szuba zmarł. Warto przybliżyć jego sylwetkę, gdyż była to osoba bardzo zaangażowana w pracę na rzecz środowiska farmaceutycznego, a także czasopisma „Aptekarz”. Tadeusz Szuba urodził się w Warszawie w 1925 roku. Ukończył studia farmaceutyczne, a po nich został powołany do Wojska Polskiego i służył do 1957 roku w Centralnej Składnicy Sanitarnej. Wykorzystał ten czas na zaoczne studia ekonomiczne. Po wojsku rozpoczął pracę w handlu zagranicznymi lekami. W Centrali „Ciech” pełnił funkcję dyrektora Biura Leków. Następnie został oddelegowany do służby dyplomatycznej. Po powrocie do kraju, podjął pracę w Centrali „Ciech”, a następnie został zatrudniony w Światowej Organizacji Zdrowia, gdzie nadzorował zakupy leków dla krajów Trzeciego Świata. Po przejściu na emeryturę, będąc doktorem farmacji i magistrem ekonomii, oddał się pracy dydaktycznej. Przez dwadzieścia lat był nauczycielem ekonomii leku na Wydziale Farmaceutycznym Akademii Medycznej w Warszawie. Był również autorem podręcznika

---

²¹⁹ Redakcja: Na powitanie biuletynu mazowieckich aptekarzy. „Biuletyn Informacyjny Okręgowej Izby Aptekarskiej w Warszawie” 2004, nr 1, s. 12-15.

„Ekonomika Leku”. Opublikował liczne prace naukowe, a jego idee były wykorzystane przy tworzeniu ustawy o refundacji leków w 2011 roku. Był niezwykle aktywny w pracach społecznych, które podejmował początkowo w Polskim Towarzystwie Farmaceutycznym, a następnie w Towarzystwie Farmaceutyczno-Ekonomicznym, gdzie pełnił funkcję prezesa. Dał się poznać również w czasopiśmie „Aptekarz”, gdzie poruszał najistotniejsze problemy z zakresu gospodarki lekiem. Dzięki niemu „Aptekarz” uzyskał rangę ponadregionalną. Jako współzałożyciel samorządu aptekarskiego wziął udział w jego reaktywacji w 1991 roku. Doktor Tadeusz Szuba przez całe życie był bardzo cenioną osobą. Otrzymał odznaczenia państwowe: Złoty Krzyż Zasługi, Krzyż Partyzancki, Krzyż Kawalerski Orderu Odrodzenia Polski, odznakę honorową „Za zasługi dla ochrony zdrowia”, Medal imienia Ignacego Łukasiewicza za wybitne zasługi dla farmacji polskiej, Medal imienia Bronisława Koskowskiego, a także tytuł Strażnik Wielkiej Pieczęci Aptekarstwa Polskiego²²⁰.

Okręgowa Izba Aptekarska w Warszawie dopiero od 2004 roku zaczęła wydawać własny, bezpłatny kwartalnik pod tytułem „Biuletyn Informacyjny Okręgowej Izby Aptekarskiej w Warszawie”, aczkolwiek od momentu powstania OIA w Warszawie podejmowano rozmowy o konieczności utworzenia takiego pisma. Brak chętnych do pracy i pieniędzy spowodował, że biuletyn, o jakim marzyli niektórzy przedstawiciele stołecznego aptekarstwa, ujrzał światło dzienne bardzo późno²²¹. Redaktorem naczelnym periodyku został Włodzimierz Hudemowicz. W pierwszym numerze z 2004 roku wyraził nadzieję, że będzie to pismo, w którym obok informacji o formalno-prawnych aspektach zawodu aptekarza, będą ukazywały się próby ocen, interpretacji i wykładni merytorycznych prawa farmaceutycznego, wiadomości o ogólnopolskich i regionalnych wydarzeniach dotyczących farmacji, a także komunikaty o pracy samorządu aptekarskiego oraz artykuły o ludziach, ich osiągnięciach i zainteresowaniach²²². Dr n. farm. Włodzimierz Hudemowicz to osoba z najdłuższym stażem pracy na rzecz organów Naczelnej Izby Aptekarskiej. W III i IV kadencji pełnił funkcję prezesa Okręgowej Rady Aptekarskiej w Warszawie, a w III, IV i V kadencji był członkiem Naczelnej Rady Aptekarskiej. Ponadto to członek Kapituły Medalu imienia profesora Bronisława Koskowskiego i tytułu Strażnika Wielkiej Pieczęci Aptekarstwa Polskiego. Włodzimierz Hudemowicz wchodził również w skład zespołu redakcyjnego „Aptekarza”.

---

²²⁰ Redakcja: Doktor nauk farmaceutycznych Tadeusz Jerzy Szuba. „Biuletyn Informacyjny Okręgowej Izby Aptekarskiej w Warszawie”, 2016 nr 2, s. 43.

²²¹ Redakcja: Na powitanie biuletynu mazowieckich aptekarzy. „Biuletyn Informacyjny Okręgowej Izby Aptekarskiej w Warszawie” 2004, nr 1, s. 12-15.

²²² Włodzimierz Hudemowicz: Przedmowa. „Biuletyn Informacyjny Okręgowej Izby Aptekarskiej w Warszawie” 2004, nr 1, s. 2-3.

Jak wspomniano, w czerwcu 2004 roku Naczelna Izba Aptekarska podobnie jak Okręgowa Izba Aptekarska w Warszawie oddała w ręce czytelników pierwszy numer ilustrowanego miesięcznika „Forum Farmaceutyczne”. Kolegium redakcyjne utworzyli Andrzej Wróbel (redaktor naczelny), Marcin Piskorski, Michał Szewczyk, Tomasz Wolf, Olimpia Wolf i Piotr Zajdel. W radzie programowej zasiadł natomiast Jerzy Łazowski, ówczesny sekretarz Naczelnej Rady Aptekarskiej. W kolejnym numerze podano zmieniony i bardziej szczegółowy skład zespołu redakcyjnego. I tak też „Forum Farmaceutyczne” redagowali (a przynajmniej pozostawali nominalnymi członkami redakcji): Mariusz Lewandowski, Monika Palka, Marcin Piskorski, Małgorzata Suska, Michał Szewczyk, Bartosz Wawro, Tomasz Wolf i Piotr Zajdel. Sekretarzem redakcji była Olimpia Wolf. Ponadto kolegium redakcyjne tworzyli mgr farm. Lidia Czyż, dr Wojciech Giermaziak, dr Danuta Ignys i mgr Adam Wasiewicz. Z kolei w radzie programowej znaleźli się mgr farm. Maria Głowniak, dr Jerzy Łazowski oraz dr Elwira Telejko²²³.

Andrzej Wróbel urodził się 23 września 1959 roku w Resku. Po ukończeniu studiów na Wydziale Farmaceutycznym Akademii Medycznej im. Karola Marcinkowskiego w Poznaniu rozpoczął pracę na stanowisku asystenta w Przedsiębiorstwie Zaopatrzenia Farmaceutycznego Cefarm w Bydgoszczy. W 1988 roku uzyskał I stopień specjalizacji z zakresu farmacji aptecznej. Był założycielem i pierwszym prezesem Bydgoskiego Zrzeszenia Właścicieli Aptek. W pierwszej kadencji Pomorsko-Kujawskiej Okręgowej Rady Aptekarskiej pełnił funkcję sekretarza. W 1991 roku został wybrany członkiem Naczelnej Rady Aptekarskiej. Od 1999 do 2003 roku pełnił funkcję prezesa Okręgowej Rady Aptekarskiej w Bydgoszczy. W styczniu 2004 roku został wybrany prezesem Naczelnej Rady Aptekarskiej. W 2001 roku otrzymał medal im. Bronisława Koskowskiego, a rok później tytuł „Aptekarz Roku” w plebiscycie „Gazety Farmaceutycznej” oraz statuetką „Galena” przyznaną przez aptekarzy Pomorza i Kujaw. W roku 2004 został odznaczony medalem im. Witolda Łobarzewskiego przyznany przez Okręgową Radę Aptekarską w Lublinie, a w 2006 roku honorowym tytułem „Pasjonata farmacji” w ogólnopolskim plebiscycie „Gazety Farmaceutycznej”. Ponadto w 2007 roku otrzymał medal im. prof. Jerzego Sykulskiego przyznany przez Okręgową Izbę Aptekarską w Łodzi i honorową odznakę „Za zasługi dla ochrony zdrowia” od Ministra Zdrowia²²⁴.

---

²²³ Por.: skład redakcji „Forum Farmaceutyczne” 2004, nr 1, s. 3 oraz „Forum Farmaceutyczne” 2004, nr 6, s. 3.

²²⁴ ba: Materiały autorskie Okręgowych Izb Aptekarskich: Pomorsko-Kujawska Okręgowa Izba Aptekarska w Bydgoszczy. W: 10 lat samorządu aptekarskiego 1991-2001. Warszawa: Naczelna Izba Aptekarska, 2001, s. 24-28.

Warto zwrócić uwagę na jeszcze jednego członka zespołu redakcyjnego. Chodzi tu o mgr farm. Lidię Czyż (obecnie doktor nauk o zdrowiu). Znana jest jako historyk zawodu farmaceuty, działacz samorządowy i autor wielu publikacji w periodykach farmaceutycznych i opracowań dotyczących przede wszystkim historii aptek na Podkarpaciu. To również kolekcjonerka zabytków aptekarskich oraz współautorka wystaw dotyczących pracy aptek w przekroju dziejowym²²⁵.

W latach 1992-2004 Śląska Okręgowa Izba Aptekarska wydawała „Apothecarius Śląski, Biuletyn Okręgowej Izby Aptekarskiej”, którego redaktorem naczelnym był Dionizy Moska. Dionizy Moska urodził się 1 października 1928 roku w Grabowie. Studiował na Wydziale Farmaceutycznym Akademii Medycznej we Wrocławiu. W 1972 roku uzyskał stopień doktora nauk farmaceutycznych, w 1993 roku doktora habilitowanego, a w 1994 roku został mianowany na stanowisko profesora nadzwyczajnego Śląskiej Akademii Medycznej w Katowicach. W badanym okresie był wykładowcą historii farmacji, ustawodawstwa i etyki zawodowej. W latach 1975-1992 był prezesem Polskiego Towarzystwa Farmaceutycznego oddział Katowice oraz prezesem I kadencji Okręgowej Rady Aptekarskiej w Katowicach w latach 1991-1995. Został odznaczony medalem im. Bronisława Koskowskiego.

Od 1998 roku Okręgowa Izba Aptekarska w Krakowie wznowiła wydawanie „Farmacji Krakowskiej”. Pierwszym redaktorem naczelnym i pomysłodawcą biuletynu była mgr farm. Barbara Sanowska, która od 1995 roku była prezesem Okręgowej Rady Aptekarskiej w Krakowie. Barbara Sanowska urodziła się 24 listopada 1941 roku w Krakowie. W 1966 roku otrzymała tytuł magistra farmacji na Akademii Medycznej w Krakowie. W 1975 roku uzyskała tytuł specjalisty drugiego stopnia w zakresie farmacji aptecznej. W 1975 roku została kierownikiem apteki szpitalnej przy Rejonowym Areszcie Śledczym w Krakowie. Pracowała tam do czasu przejścia na emeryturę czyli do 1994 roku²²⁶.

W skład kolegium redakcyjnego „Farmacji Krakowskiej” wchodził również mgr Janusz Broł (sekretarz redakcji), dr n. farm. Leszek Ekiert, mgr farm. Agnieszka Gąsiorek, mgr farm. Piotr Józwiakowski oraz mgr farm. Andrzej Piekarz. Pierwsze, nieregularne wydania pisma ukazywały się dzięki zespołowi redakcyjnemu skład, którego wchodził: mgr Zbigniew Bela, mgr Joanna Chłopicka, dr Krystyna Chmal-Jagiello, dr Leszek Ekiert (redaktor

---

²²⁵ Iwona Dymarczyk: Spotkanie z Lidią M. Czyż – laureatką plebiscytu „Gazety Farmaceutycznej”. „Farmacja Krakowska” 2003, nr 1, s. 23.

²²⁶ Informacje pozyskane na podstawie korespondencji z Redaktor Naczelną kwartalnika „Farmacja Krakowska”, panią mgr farm. Elżbietą Rząsą-Duran.

odpowiedzialny), dr Krystyna Jochym, mgr Krzysztof Kmieć (opracowanie graficzne), mgr Renata Rudek, mgr Agnieszka Rzepiela (sekretarz) i mgr Beata Stępniewska.

Oficjalnym organem Beskidzkiej Izby Aptekarskiej był z kolei „Biuletyn Beskidzkiej Okręgowej Izby Aptekarskiej”. Po raz pierwszy został wydany dość późno w stosunku do biuletynów innych okręgowych izb aptekarskich, bo w 2004 roku. Komitet redakcyjny utworzyli mgr farm. Przemysław Korcz (redaktor naczelny), mgr farm. Piotr Molin, mgr farm. Anna Przybyła, mgr farm. Maria Radda, Małgorzata Tyc oraz dr n. farm. Barbara Uniejewska²²⁷.

Przemysław Korcz funkcję redaktora naczelnego Biuletynu BOIA pełnił w latach 2004-2011. Dodatkowo w 2004 roku uzyskał pierwszy stopień specjalizacji w zakresie farmacji aptecznej. W IV kadencji Beskidzkiej Okręgowej Rady Aptekarskiej był zarówno jej członkiem jak i Komisji Nauki i Szkolenia. W V kadencji był członkiem Rady Aptekarskiej, Komisji Nauki i Szkolenia oraz Komisji Historycznej²²⁸.

W przypadku „Farmacji Regionu Północno-Wschodniego”, na początku w skład komitetu redakcyjnego wchodził dr Stefan Rostański (redaktor prowadzący), mgr farm. Irena Kałaur, mgr Agnieszka Kwolek, dr Elżbieta Rutkowska, dr Elwira Telejko. Z dniem 19 stycznia 2000 roku zamiast A. Kwolek, E. Rutkowskiej i E. Telejko pojawiły się w komitecie: mgr Helena Bujwid i mgr Alicja Dąbrowska-Sajewska²²⁹. Kluczową postacią komitetu redakcyjnego był jego redaktor prowadzący. Doktor Stefan Rostański urodził 21 czerwca 1929 roku w Warszawie. W październiku 1989 roku wchodził w skład Zespołu do spraw Organizacji Izb Farmaceutycznych, który działał pod przewodnictwem dr. Henryka Mionskowskiego. Po powołaniu Naczelnej Izby Aptekarskiej zaproszony został do zespołu opracowującego Kodeks Etyki Aptekarza Rzeczypospolitej Polskiej. W uznaniu za zasługi S. Rostański otrzymał w 2005 roku medal imienia prof. Bronisława Koskowskiego, a w 2010 tytuł Strażnika Wielkiej Pieczęci Aptekarstwa Polskiego. Wraz z I. Kałaur brał udział w odzyskaniu wyposażenia dawnych aptek, które następnie zostało przekazane Akademii Medycznej w Białymstoku, a obecnie znajduje się w uczelnianym Muzeum Historii Medycyny i Farmacji. S. Rostański zmarł 2 lutego 2014 roku²³⁰.

---

²²⁷ Informacje pozyskane na podstawie korespondencji z przedstawicielem biura Beskidzkiej Okręgowej Izby Aptekarskiej, panią Ewą Skórką.

²²⁸ Panorama Samorządu: Ad Gloriam Pharmaciae. „Aptekarz Polski” 2018, nr 145, s. 58-59.

²²⁹ Jarosław Mateuszuk: 25 lat Okręgowej Izby Aptekarskiej w Białymstoku. „Farmacja Regionu Północno-Wschodniego” 2016, numer specjalny, s. 16-36.

²³⁰ Jarosław Mateuszuk: Z żałobnej karty: dr n. farm. Stefan Rostański. „Farmacja Regionu Północno-Wschodniego” 2014, nr 1, s. 3-6.

Biuletyn pod tytułem „Farmacja Pomorza Środkowego” został utworzony w lipcu 1992 roku. Redaktorem naczelnym została dr n. farm. Jadwiga Brzezińska, sekretarz Okręgowej Izby Aptekarskiej w Koszalinie. W gronie redaktorów biuletynów samorządu aptekarskiego, dr Jadwiga Brzezińska wyróżniała się dorobkiem naukowym i publicystycznym, zamieszczanym głównie w „Farmacji Polskiej”. Redagowany przez nią biuletyn był miesięcznikiem i początkowo liczył zaledwie osiem stron. Pierwsze cztery numery były pisane na maszynie i powielane za pomocą kserokopiarki, ale już piąty numer z października 1992 roku opublikowany został w przemyślanej szacie graficznej. Przez pięć kolejnych lat biuletyn wydawany był bezpłatnie przez prezesa wydawnictwa „Lek w Polsce” Mariusza Chomiczkiego.

Z kolei decyzję o wydawaniu biuletynu Olsztyńskiej Okręgowej Izby Aptekarskiej podjęła mgr farm. Lucyna Łazowska, jej prezes. Skład pierwszego zespołu redakcyjnego tworzyli: mgr Mirosława Aleksandrowicz, mgr Krystyna Drożdziel, mgr Lucyna Łazowska, mgr Janina Murawska (redaktor naczelny). Skład redakcji na przestrzeni lat zmieniał się. Od marca 1999 roku do zespołu redakcyjnego dołączył dr n. farm. Adam Buciąński (obecnie prof. dr hab. n. farm., kierownik Katedry i Zakładu Biofarmacji Wydziału Farmaceutycznego Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu, Collegium Medicum imienia Ludwika Rydygiera w Bydgoszczy). W okresie od grudnia 2000 do grudnia 2009 w skład zespołu redakcyjnego wchodził także dr hab. n. farm. Władysław Szczepański (1922-2009), historyk farmacji²³¹. Skład komputerowy materiałów wykonywały pracownice biura Izby, Aneta Zomkowska oraz Ewa Witczak²³².

W lutym 1992 roku zaczął ukazywać się „Biuletyn Dolnośląskiej Izby Aptekarskiej” Komitet redakcyjny początkowo tworzyli mgr farm. Andrzej Syroka i mgr farm. Ewa Zygadło, zastąpiona później przez Bożenę Płonkę-Syrokę, historyka (z czasem profesora i kierownika Zakładu Humanistycznych Nauk Farmaceutycznych). Wraz ze zmianą tytułu biuletynu na „Pharmakon”, zmienił się również skład rady redakcyjnej. Redaktorem naczelnym został dr hab. farm. Janusz Pluta, ówczesny prezes DIA. Pozostałymi członkami redakcji byli: Marek Borowski, Maria Chmielewska, Robert Niewiadomoski i wspomniany Piotr Szota, odpowiedzialny za grafikę okładki. Na przykładzie biuletynu „Pharmakon” numer 11 z 2003 można zaobserwować zasadnicze zmiany w redakcji periodyku. Redaktorem naczelnym została

---

²³¹ J. Murawska, dz. cyt., s. 19- 23.

²³² ba: Materiały autorskie Okręgowych Izb Aptekarskich: Okręgowa Izba Aptekarska w Olsztynie. W: 10 lat samorządu aptekarskiego 1991-2001. Warszawa: Naczelna Izba Aptekarska, 2001, s. 49-52.

Maria Chmielewska oraz utworzono stanowisko redaktora naukowego, które objęła dr n. farm. Ryszarda Żabska²³³.

Z kolei od kwietnia 1992 roku Gdańska Okręgowa Izba Aptekarska wydawała „Przegląd Farmaceutyczny”. W badanym okresie jego redaktorem była mgr Beata Kluge²³⁴.

W tych samych latach Kielecka Okręgowa Izba Aptekarska wydała czasopismo „Wiadomości Aptekarskie” Redaktorem naczelnym czasopisma została magister Bożena Zamojska-Madej, sekretarz Kieleckiej Okręgowej Rady Aptekarskiej w II i III kadencji.

Począwszy od 1994 roku, regularnie co kwartał P-KOIA wydawała „Biuletyn Informacyjny Pomorsko-Kujawska Okręgowa Izba Aptekarska”. Pierwszy zespół redakcyjny tworzyli magistrowie: Benedykta Borecka, Jan Harasimowicz, Stanisław Kodroń, dr Janina Majewska, Alina Piotrowska, Nina Rodzik, Krystyna Świstun. Mgr Michał Pawłowski, był pierwszym redaktorem naczelnym pisma. Później skład nieznacznie się zmienił, z tego grona ubył J. Harasimowicz, a przyłączyła się Danuta Najdzicz²³⁵.

Dopiero od 2010 roku Kaliska Okręgowa Izba Aptekarska zaczęła wydawać pismo „Farmacja Kaliska” pod redakcją prezes mgr farm. Anny Gołdyn. W latach 1996-2009 tytuł ukazywał się jako powielane pismo wewnętrzne pod różnymi tytułami²³⁶.

---

²³³ Dolnośląska Izba Aptekarska: Historia Dolnośląskiej Okręgowej Izby Aptekarskiej [online]. [Dostęp 27 marca 2018]. Dostępny w Internecie: http://www.dia.com.pl/pl/historia_dolnoslaskiej_okregowej_izby_aptekarskiej/

²³⁴ Informacje pozyskane na podstawie korespondencji z Kierownikiem biura Gdańskiej Okręgowej Izby Aptekarskiej, panią mgr farm. Anną Kalicką.

²³⁵ ba: Materiały autorskie Okręgowych Izb Aptekarskich: Pomorsko-Kujawska Okręgowa Izba Aptekarska w Bydgoszczy. W: 10 lat samorządu aptekarskiego 1991-2001. Warszawa: Naczelna Izba Aptekarska, 2001. s. 24-28; Lucjan Borys: Drodzy Czytelnicy. „Biuletyn Informacyjny Pomorsko-Kujawska Okręgowa Izba Aptekarska” 2016, nr 138, s 4.

²³⁶ Por. „Redakcja i wydawcy” z Aneks I: Bibliografia czasopism farmaceutycznych wydawanych w Polsce w latach 1989-2004.

Tematyka biuletynów

Jak już wspomniano, biuletyny izb aptekarskich były podobne pod względem tematyki, jednakże każdy region charakteryzował się swoją specyfiką. Uzasadnione staje się więc pytanie, jakie są główne tematy poruszane na łamach tychże periodyków. Jako podstawę podziału zawartości treści zastosowano klucz kategoryzacyjny, który obejmuje następujące zagadnienia: 1) przepisy prawa farmaceutycznego, 2) „apteka dla aptekarza”, 3) problemy zobowiązań refundacyjnych, 4) Kodeks Etyki Aptekarza RP, 5) współpraca samorządu aptekarskiego z innymi organizacjami farmaceutycznymi, 6) integracja środowiska zawodowego, 7) swoimi lokalnymi problemami lub sukcesami, co również było opisywane na łamach periodyków. Nie ulega jednak wątpliwości, że zmiany jakie zaszły po 1989 roku w farmacji polskiej, miały głównie historia farmacji oraz działalność artystyczna farmaceutów, 8) prowadzenie działalności samopomocowej, 9) hurtownie aptekarskie, 10) podsumowania z działalności samorządów aptekarskich.

Przepisy prawa farmaceutycznego

W badanym okresie zmieniały się przepisy prawne dotyczące aptek. Na łamach wszystkich biuletynów izb aptekarskich poświęcano im wiele uwagi. Wśród najważniejszych przepisów omawianych na łamach tychże periodyków należy wymienić (wspomniane we wstępie pracy) między innymi:

- Ustawę o działalności gospodarczej z 23 grudnia 1988 roku²³⁷,
- Ustawę o izbach aptekarskich z 19 kwietnia 1991 roku²³⁸,
- Ustawę o środkach farmaceutycznych, materiałach medycznych, aptekach, hurtowniach i nadzorze farmaceutycznym z 10 października 1991 roku²³⁹,
- Rozporządzenie Ministra Zdrowia i Opieki Społecznej w sprawie warunków prowadzenia apteki z 13 listopada 1992 roku²⁴⁰,
- Ustawę o powszechnym ubezpieczeniu zdrowotnym z dnia 6 lutego 1997 roku²⁴¹,
- Ustawę Prawo farmaceutyczne z 6 września 2001 roku²⁴².

Na początku lat 1990 w biuletynach samorządowych zajmowano się przede wszystkim opiniowaniem projektów aktów normatywnych dotyczących produktów leczniczych, aptek

²³⁷ Dz.U. z 1988 Nr 41, poz. 324 z późn. zm.

²³⁸ Dz.U. z 1991 Nr 41, poz. 179 z późn. zm.

²³⁹ Dz.U. z 1991 Nr 105, poz. 452 z późn. zm.

²⁴⁰ Dz.U. z 1992 Nr 94, poz. 469.

²⁴¹ Dz.U. z 1997 Nr 28, poz. 153.

²⁴² Dz.U. z 2001 Nr 126, poz. 1381 z późn. zm.

i wykonywania zawodu aptekarza, występowało z wnioskami o podjęcie różnych inicjatyw ustawodawczych oraz organizowano miejsca pracy poszczególnych okręgowych izb aptekarskich. Tego typu treści odnajdziemy w pierwszym, nieregularnie wydawanym, biuletynie Naczelnej Izby Aptekarskiej. Na przykład, w wydaniu biuletynu numer 3 z 1997 roku, całą objętość czasopisma zajęła wspomniana ustawa o powszechnym ubezpieczeniu zdrowotnym z dnia 6 lutego 1997 roku wraz z jej omówieniem i prezentacją podstawowych założeń systemu ubezpieczeń zdrowotnych. W słowie wstępnym prezes NRA Roman Hechmann dziękował członkom Izby, którzy przyczynili się do wprowadzenia do ustawy zapisów dotyczących farmacji²⁴³. W poszczególnych numerach poruszano również problemy pracy organów NIA²⁴⁴, omawiano podejmowane uchwały²⁴⁵ czy pisma kierowane do Ministerstwa Zdrowia i Opieki Społecznej²⁴⁶. Ponadto podkreślano rolę samorządu aptekarskiego w ocenie postaw etycznych aptekarzy. Z artykułów pojawiających się w biuletynie można było wywnioskować, że szczególnie bolesny dla Naczelnej Izby Aptekarskiej był brak możliwości zastosowania oceny etycznej wobec właścicieli aptek, którzy nie byli farmaceutami i brak wsparcia ze strony Państwowego Nadzoru Farmaceutycznego²⁴⁷.

Przykładem biuletynu, w którym większość stron zajmowały pisma, rozporządzenia, projekty ustaw oraz ustawy był również „Biuletyn Wielkopolskiej Okręgowej Izby Aptekarskiej”. Zwłaszcza numer 6 z 1994 roku pełen jest listów mgr farm. Ireny Matuszewskiej, informujących o celowym pomijaniu samorządu aptekarskiego przez administrację rządową przy podejmowaniu decyzji mających znaczenie dla działalności aptek. Pani Prezes zwracała uwagę na niespłacanie przez budżet należności za leki wydawane ubezpieczonym, znaczne obniżenie marż, zrywanie umów refundacyjnych przez wojewodów, niebezpieczne domaganie się przez wojewodów podporządkowania im Państwowego Nadzoru Farmaceutycznego²⁴⁸.

---

²⁴³ Roman Hechmann: Ustawa o powszechnym ubezpieczeniu zdrowotnym, omówienie i prezentacja podstawowych założeń systemu ubezpieczeń zdrowotnych. „Biuletyn Naczelnej Izby Aptekarskiej” 1997, nr 3, s. 1-24.

²⁴⁴ Małgorzata Grotowska, Jerzy Łazowski, Stanisław Vogel: Z prac NRA. „Biuletyn Naczelnej Izby Aptekarskiej” 1997, nr 4, s. 2-3.

²⁴⁵ Roman Hechmann: Uchwały NRA. „Biuletyn Naczelnej Izby Aptekarskiej” 1997, nr 4, s. 3-5.

²⁴⁶ Roman Hechmann: Korespondencja z MZiOS. „Biuletyn Naczelnej Izby Aptekarskiej” 1996, nr 4, s. 58.

²⁴⁷ Roman Hechmann: 5 lat samorządu aptekarskiego i co dalej? „Biuletyn Naczelnej Izby Aptekarskiej” 1997, nr 4, s. 1.

²⁴⁸ Irena Matuszewska: Opiniowanie projektów przepisów prawnych. „Biuletyn Wielkopolskiej Okręgowej Izby Aptekarskiej” 1994, nr 6, s. 13-14; Irena Matuszewska: Protokół rozbieżności. „Biuletyn Wielkopolskiej Okręgowej Izby Aptekarskiej” 1994, nr 6, s. 15-14; Irena Matuszewska: Stanowisko Wlkp. ORA w sprawie marż, zmian cen i limitów oraz projektu umowy refundacyjne. „Biuletyn Wielkopolskiej Okręgowej Izby Aptekarskiej” 1994, nr 6, s. 17-22.

Cykle artykułów obecne w „Wiadomościach Aptekarskich” Kieleckiej Okręgowej Izby Aptekarskiej potwierdzały stanowisko wspomianej wcześniej mgr farm. Ireny Matuszewskiej z Wielkopolskiej Okręgowej Izby Aptekarskiej. Rok 1994 roku był rzeczywiście okresem, w którym resort zdrowia wydał wyjątkowo dużo przepisów administracyjnych dotyczących zasad dystrybucji leków, ale bardzo komplikujących pracę aptekarzy. Powodowało to niezadowolenie wśród pacjentów i narastającą ilość niesprawiedliwych ataków prasowych na aptekarzy. Kielecka Okręgowa Izba Aptekarska wystąpiła pisemnie do Ministra Zdrowia oraz zorganizowała konferencję prasową z udziałem dziennikarzy redakcji „Gazety Kieleckiej”, regionalnej rozgłośni radiowej, przedstawiceli redakcji ogólnopolskich oraz prezes Naczelnej Izby Aptekarskiej Edwardy Kędzierskiej. Nagonka na aptekarzy ustała po wyjaśnieniu zagadnień, które były do tej pory przekazywane przez prasę jednostronnie.

W czasopiśmie „Farmacja Regionu Północno-Wschodniego” również poświęcono wiele uwagi kształtującemu się prawu farmaceutycznemu, w tym inicjatywom ustawodawczym. Na przykład, OIA opracowywała stanowisko wobec ustawy z 1991 roku o środkach farmaceutycznych, materiałach medycznych, aptekach, hurtowniach i nadzorze farmaceutycznym²⁴⁹. W szczególności zajmowano się opiniowaniem staży podyplomowych, opisem wymagań kwalifikacyjnych stawianych kierownikom aptek, analizowano wykazy środków dopuszczonych do obrotu poza aptekami i rodzaju placówek, w których wyroby te mogłyby być rozprowadzane. Okręgowa Izba Aptekarska w Białymstoku wyrażała także swoje opinie na temat sposobu wyliczenia „taksy laborum”²⁵⁰.

Dnia 27 września 1998 roku straciło moc prawną zarządzenie Ministra Zdrowia i Opieki Społecznej z dnia 1 lutego 1983 roku w sprawie specjalizacji lekarzy, lekarzy dentystów, magistrów farmacji oraz innych pracowników z wyższym wykształceniem zatrudnionych w służbie zdrowia i opiece społecznej, co spowodowało, że przez dłuższy czas nie było nic wiadomo o nowych zasadach specjalizacji. Na łamach biuletynów samorządowych pisano, że rozporządzenia Ministra Zdrowia i Opieki Społecznej z dnia 16 października 1997 roku w sprawie dodatkowych kwalifikacji zawodowych kierownika apteki i hurtowni farmaceutycznej, obliguje wszystkich kierowników aptek do posiadania specjalizacji do roku 2008. Tymczasem wobec braku podstaw prawnych konsultanci farmaceutyczni odmawiali wydawania pozwoleń na rozpoczęcie specjalizacji²⁵¹.

---

²⁴⁹ Dz.U. z 1991 Nr 105, poz. 452.

²⁵⁰ J. Mateuszuk, dz. cyt., s. 16-36.

²⁵¹ Dz. Urz. MZiOS z 1983 Nr 3, poz. 19 z późn. zm.; Redakcja: Projekt Rozporządzenia Ministra Zdrowia i Opieki Społecznej w sprawie specjalizacji magistrów farmacji. „Biuletyn Wielkopolskiej Okręgowej Izby Aptekarskiej”

Podobnie jak w „Farmacji Regionu Północno-Wschodniego” na łamach biuletynu „Przegląd Farmaceutyczny” ukazywały się w dużej ilości artykuły dotyczące spraw Izby, zawodu farmaceuty, działań Naczelnej Izby Aptekarskiej, Ministerstwa Zdrowia i innych Okręgowych Izb Aptekarskich, związane ze zmieniającym się prawem farmaceutycznym²⁵².

„Apteka dla aptekarza”

Temat „apteki dla aptekarza” był także często przedstawiany na łamach biuletynów izb aptekarskich. W 1992 roku Trybunał Konstytucyjny na wniosek Rzecznika Praw Obywatelskich uznał za niezgodne z Konstytucją ograniczenie możliwości uzyskania koncesji na aptekę tylko do osób będących farmaceutami, co wywołało sprzeciw środowiska aptekarskiego. W nowopowstałych biuletynach izb aptekarskich można było przeczytać, że żywiołowa prywatyzacja aptek, która nastąpiła wraz ze zmianami ustrojowymi na przełomie lat 1989-1990, spowodowała, że apteki dostały się w ręce nie tylko farmaceutów, ale również przedstawicieli innych zawodów. Izby aptekarskie podjęły działania na rzecz obrony wyłączności aptekarzy na koncesje²⁵³.

W artykule zatytułowanym „Kij w mrowisko”, który ukazał się w pierwszym numerze „Farmacji Krakowskiej”, przytoczono wypowiedź Rzecznika Praw Obywatelskich prof. Tadeusza Zielińskiego, który zaskarżył 11 marca 1992 roku do Trybunału Konstytucyjnego artykuł 33 ustawy „O środkach farmaceutycznych, materiałach medycznych, aptekach, hurtowniach i nadzorze farmaceutycznym” z dnia 10 października 1991 roku, przyznający prawo otrzymania koncesji na prowadzenie apteki jedynie farmaceutom. Profesor Zieliński uznał, iż taki zapis w ustawie jest niezgodny z konstytucyjną zasadą państwa prawa i zasadą praworządności. Pod wypowiedzią zamieszczono listy rencistów, inżynierów, licealistów, studentów farmacji, a także oddzielnie stanowisko Rady Wydziału Farmaceutycznego

---

1999, nr 3, s. 48-56; Dz.U. z 1997 Nr 130, poz. 873; Redakcja: Sprawy specjalizacji farmaceutów. „Biuletyn Wielkopolskiej Okręgowej Izby Aptekarskiej” 2000, nr 1, s. 13-24; Adam Walus: Specjalizacja? „Czasopismo Aptekarskie” 1998, nr 11, s. 516-517.

²⁵² Informacje pozyskane na podstawie korespondencji z Kierownikiem biura Gdańskiej Okręgowej Izby Aptekarskiej, panią mgr farm. Anną Kalicką.

²⁵³ Elżbieta Gruber: Orzeczenie Trybunału Konstytucyjnego z dnia 20 sierpnia 1992. „Biuletyn Wielkopolskiej Okręgowej Izby Aptekarskiej” 1992, nr 4-5, s. 10-23; Samorząd Aptekarski: Stanowisko Samorządu Aptekarskiego do treści orzeczenia Trybunału Konstytucyjnego z dnia 20 sierpnia 1992 roku „Biuletyn Wielkopolskiej Okręgowej Izby Aptekarskiej” 1992, nr 4-5, s. 25-30; Okręgowa Izba Aptekarska w Warszawie: Stanowisko Okręgowej Izby Aptekarskiej w Warszawie. „Biuletyn Wielkopolskiej Okręgowej Izby Aptekarskiej” 1992, nr 4-5, s. 30-32; Redakcja: Kontrowersyjna ustawa...co dalej? „Biuletyn Dolnośląskiej Izby Aptekarskiej” 1992, nr 2, s. 4 i 9; Irena Knabel-Krzyszowska: Stanowisko Dolnośląskiej Izby Aptekarskiej z dnia 20.09.1992 r. „Biuletyn Dolnośląskiej Izby Aptekarskiej” 1992, nr 2, s. 9-11.

Akademii Medycznej w Krakowie. W każdej z wypowiedzi nie zgadzano się na to, aby właścicielem apteki była osoba niebędąca farmaceutą. W kolejnych numerach „Farmacji Krakowskiej” Izba Aptekarska namawiała farmaceutów do nawiązania kontaktu z senatorami i posłami w celu przygotowania korzystnej atmosfery do rozmów na ten temat w Sejmie i Senacie. Przypominano również, że aptekarze niemieccy zdołali sobie wywalczyć w parlamencie ustawę o wyłączności prawa do posiadania aptek²⁵⁴.

Wystąpiono nawet z inicjatywą zmian w ustawie o środkach farmaceutycznych, która ewentualnie dawałaby możliwość na prowadzenie apteki dla innych zawodów, ale pod warunkiem wejścia w spółkę z farmaceutą, który jako jedyny uprawniony, mógłby otrzymać koncesję. W sierpniu 1992 roku Trybunał Konstytucyjny orzekł, że artykuł 73 punkt 2 i artykuł 33 ustęp 2 ustawy o środkach farmaceutycznych są niezgodne z Konstytucją. Wysiłki samorządu aptekarskiego na rzecz obrony koncesji tylko dla farmaceutów nie przyniosły efektu. Uwidocznilo się coraz silniejsze lobby gospodarcze oraz – jak uważali autorzy artykułów - partyjny charakter parlamentu, w którym liczyła się tylko kalkulacja osobistych interesów²⁵⁵.

Sprawa „apteki dla aptekarza” powróciła w 1999 roku. Podczas rozmów w Ministerstwie Zdrowia samorząd aptekarski zaproponował, aby właścicielem apteki mógł być wyłącznie farmaceuta. W biuletynach izb aptekarskich czytamy, że i tym razem zwyciężyli właściciele aptek, którzy nie mieli wykształcenia farmaceutycznego. W 2001 roku Sejm znowelizował przepisy, dając nadzieję farmaceutom na wyłączność na posiadanie aptek. Ponownie jednak postulaty Naczelnej Rady Aptekarskiej trafiły do Trybunału Konstytucyjnego, zaskarżone przez Rzecznika Praw Obywatelskich. W biuletynach zwracano uwagę, że w opisanym przypadku należy zauważyć pewną nieprawidłowość. Ustawodawca zezwalając na prowadzenie aptek osobom niebędącym magistrami farmacji, powoływał się tylko na swobodę w działalności gospodarczej, ale nie uwzględnił zapisu artykułu 22 Konstytucji, który mówi, że: „ograniczenie wolności działalności gospodarczej jest dopuszczalne tylko w drodze ustawy i tylko ze względu na ważny interes publiczny”. Tymczasem apteka jako placówka ochrony zdrowia spełnia przecież ważny interes publiczny, a właściciel farmaceuta jest gwarantem bezpieczeństwa

---

²⁵⁴ Redakcja: Kij w mrowisko. „Farmacja Krakowska” 1992, nr 1, s. 5-6; Redakcja: W sprawie skargi Rzecznika Praw Obywatelskich. „Farmacja Krakowska” 1992, nr 3, s. 6.

²⁵⁵ Edward Jędrzejewski: Wspomnienie złotego wieku. „Aptekarz Polski” 2011, nr 61, s. 20-22; Jarosław Mateuszuk: Dzieje „Apteki dla Aptekarza” po roku 1989. „Farmacja Regionu Północno-Wschodniego” 2017, nr 2 (94), s. 5; Redakcja: Zdrowie pacjenta niezgodne z konstytucją. „Biuletyn Wielkopolskiej Okręgowej Izby Aptekarskiej” 1992, nr 4-5, s. 35-36, Marek Wójtowicz: Apteka dla aptekarza. „Czasopismo Aptekarskie” 1998, nr 10, s. 440.

obrotu produktami leczniczymi. W „Biuletynie Wielkopolskiej Okręgowej Izby Aptekarskiej” wydrukowano list Tomasza Grottela, nowego sekretarza stanu w Ministerstwie Zdrowia, do Krzysztofa Kłaka, posła na Sejm Rzeczypospolitej Polskiej. Pismo jednoznacznie ukazywało, że Ministerstwo Zdrowia nadal nie chce zrozumieć intencji samorządu aptekarskiego przy pracach legislacyjnych nad zapisami ustawy dotyczącej zezwolenia na prowadzenie apteki przez aptekarza lub spółki aptekarzy. W liście argumentowano, że skoro do uzyskania zezwolenia na prowadzenie apteki bezwzględną koniecznością jest zatrudnienie na stanowisku jej kierownika magistra farmacji, to gospodarka lekiem jest prowadzona przez osobę mającą odpowiednie przygotowanie zawodowe i bezpieczeństwo pacjentów pozostaje zachowane²⁵⁶.

Apel do posłów i senatorów Rzeczypospolitej Polskiej wystosowali również dr Tadeusz Szuba i dr hab. Michał Umbreit, prosząc o wprowadzenie poprawki do projektu ustawy Prawo farmaceutyczne, która nie zezwalałaby na posiadanie apteki w Polsce przez nie-farmaceutę. Argumentowano, że taki porządek prawny istniał w II RP, natomiast gdy właścicielem apteki nie jest farmaceuta, apteka przestaje być apteką, ponieważ priorytetem staje się zysk²⁵⁷.

Dnia 1 października 2002 roku weszła w życie nowelizacja ustawy Prawo farmaceutyczne, dostosowana do przepisów Unii Europejskiej. Umożliwiła ona otwieranie aptek osobom niebędącymi farmaceutami, co w konsekwencji przyczyniło się do niszczenia tradycyjnej tożsamości polskiego aptekarstwa. Samorząd aptekarski kolejny raz informował na łamach biuletynów, że każde państwo, prowadząc rozmowy z Komisją Unii Europejskiej, starało się wynegocjować warunki zapewniające ochronę własnego rynku i jego obywateli. Tymczasem izby aptekarskie zauważają, że w projektach ustawy pojawił się zapis niekorzystny dla farmaceutów, bo pozwalający na posiadanie apteki przez każdego obywatela Unii Europejskiej. Natomiast w innych państwach Unii, na 15 krajów aż w 13 prawo do posiadania apteki ogólnodostępnej mają tylko farmaceuci tych państw²⁵⁸.

---

²⁵⁶ Tomasz Grottel: List do Posła na Sejm Rzeczypospolitej Polskiej Krzysztofa Kłaka. „Biuletyn Wielkopolskiej Okręgowej Izby Aptekarskiej” 2001, nr 1, s. 2-3.

²⁵⁷ Tadeusz Szuba, Michał Umbreit: Apel do Posłów i Senatorów RP. „Aptekarz” 2000, nr 9-10, s. 165-166.

²⁵⁸ Elżbieta Góralczyk: Apteka, Unia Europejska. „Aptekarz” 2000, nr 9-10, s. 167; Grzegorz Kucharewicz: Dwadzieścia lat odrodzenia samorządu aptekarskiego. „Aptekarz Polski” 2011, nr 61, s. 6-10; Stanisław Vogel: O potrzebie zmian w rządowym projekcie „Prawo Farmaceutyczne”. „Farmacja Pomorza Środkowego” 2001, nr 8, s. 11-12.

Problemy zobowiązań refundacyjnych

Problem „apteki dla aptekarzy” nie był jedyną kwestią poruszaną przez farmaceutów w organach prasowych samorządu. Najwięcej artykułów w biuletynach izb aptekarskich dotyczyło tematu refundacji za leki. Warto zaznaczyć, że w latach siedemdziesiątych podstawową rolę w systemie opieki zdrowotnej odgrywały nowo utworzone Zespoły Opieki Zdrowotnej. Po 1989 roku placówkom opieki zdrowotnej została przyznana większa autonomia, a dla aptek stworzono warunki do reprivatyzacji. Niestety ich późniejsze funkcjonowanie podporządkowano prawu handlowemu, co pozwoliło na zakładanie nowych aptek wspominanym już osobom niebędącym farmaceutami. Na rynek farmaceutyczny wkradła się konkurencja, co spowodowało komercjalizację aptek²⁵⁹.

Do końca 1993 roku środkami finansowymi na refundację leków dysponowało Ministerstwo Zdrowia. Fundusze pieniężne na poszczególne województwa, a było ich wtedy 49, dzieliło Ministerstwo Zdrowia, natomiast umowy z poszczególnymi aptekami podpisywał wojewoda. Zwykle przeprowadzano refundacje z opóźnieniem i aptekarze permanentnie borykali się z brakiem środków finansowych. Problemy z terminową refundacją występowały jeszcze przed utworzeniem izb aptekarskich. Temat zadłużeń odbijał się echem w prasie i wzbudzał zainteresowanie firm zajmujących się obrotem długów. Oferty wykupu długów były niekorzystne, a zadłużenia i koszty prowadzenia apteki powiększały się. W dniu 7 października 1992 roku Sejmowa Komisja Zdrowia zaprosiła przedstawicieli Naczelnej Izby Aptekarskiej, Ministerstwa Zdrowia i Opieki Społecznej, Ministerstwa Finansów i Naczelnej Rady Lekarskiej na posiedzenie, na którym stwierdzono, że Rząd RP ma pilnie uregulować kwestię zadłużenia, ponieważ utrudnia to prawidłowe zaopatrzenie i funkcjonowanie aptek, co z kolei ogranicza dostępność leków dla pacjentów²⁶⁰.

W 1994 roku Ministerstwo Zdrowia i Opieki Społecznej przygotowało projekt umowy refundacyjnej, który został krytycznie oceniony przez samorządy aptekarskie. Aptekarze zaczęli przeciwstawiać się zaistniałej sytuacji. Poniedziałek 21 listopada 1994 roku był dniem ogólnokrajowego protestu aptekarzy. Na przykład, w województwie gdańskim i elbląskim

---

²⁵⁹ Anita Magowska: Przeszłość i perspektywy polskiego aptekarstwa. „Biuletyn SFKP” 2010, nr 1-2 (36-37), s. 99; Hanna Jankowiak-Grac: Kilka refleksji o klimacie, jaki panuje wokół aptek otwartych. „Biuletyn Wielkopolskiej Izby Aptekarskiej” 2004, nr 3, s. 2-3.

²⁶⁰ Lidia Czyż: Przyczynek do historii aptekarstwa i samorządności aptekarskiej. „Aptekarz Polski” 2011, nr 61, s. 14-19; Elżbieta Seferowicz: Dezyderat nr 12 Komisji Zdrowia uchwalony na posiedzeniu w dniu 15 października 1992 do Prezesa Rady Ministrów. „Biuletyn Wielkopolskiej Okręgowej Izby Aptekarskiej” 1992, nr 4-5, s. 41-42. Edwarda Kędzierska: Propozycje Naczelnej Rady Aptekarskiej do treści interpelacji poselskiej dotyczącej sytuacji ekonomicznej aptek i refundacji za wydawane leki. „Biuletyn Dolnośląskiej Izby Aptekarskiej” 1992, nr 8, s. 15-16.

apteki zostały otwarte dopiero o godzinie dwunastej, gdyż tam zadłużenie Państwa z tytułu refundacji było największe. W aptekach znajdujących się w innych województwach zamieszczono plakaty informujące o proteście i jego przyczynach. Aptekarze protestowali przeciwko systematycznym podwyżkom cen i ciągłym zmianom przepisów, które dezorganizowały prace aptek i wymagały przeprofilowania programów komputerowych. Destabilizacja systemu opłat odbijała się również niekorzystnie na pacjentach, którzy tracili zaufanie do aptekarzy. W tej sytuacji izby aptekarskie na łamach swoich biuletynów informowały aptekarzy, co robić w niekorzystnej sytuacji oraz zajęły się naświetleniem problemu w gazetach, radiu, telewizji. Przykładem był prezes ówczesnej Izby Koszalińsko-Słupskiej, mgr farm. Rajmund Zarzycki, który zaprosił dziennikarzy miejscowych gazet, aby przedstawić problemy aptekarzy. Nie ułatwiło to jednak współpracy z wojewodami i Ministerstwem, które najwyraźniej nie brało pod uwagę partnerskiej współpracy z samorządami w procesie tworzenia polityki lekowej²⁶¹.

Jak wspomiano, problem niewypłaconej refundacji za leki dotykał wszystkich farmaceutów z poszczególnych izb aptekarskich. W 1992 roku władze Gdańskiej Izby wraz z Wojewodą Gdańskim opracowały projekt porozumienia dotyczącego przejścia przez banki długu wojewodów wobec aptek z tytułu refundacji. W latach 1993-1995 dzięki redakcji biuletynu GOIA wydano także 4 tomy alfabetycznego wykazu leków refundowanych, z którego korzystały również inne okręgowe izby aptekarskie²⁶².

Podobnie samorząd Dolnośląskiej Izby Aptekarskiej poddawany był wielu próbom związanym z refundacją, o czym pisano na łamach biuletynu „Pharmakon”. Po raz pierwszy już w 1992 roku DIA musiała zmierzyć się z problemem braku wypłat za refundację przez Państwo Polskie. Doprowadziło to do wydawania leków w aptekach regionu legnickiego z odpłatnością 100%, a z cyklu artykułów ukazujących się w periodyku dowiadujemy się, że także rok 1993 upłynął w izbie na ciągłych kłopotach z umowami refundacyjnymi²⁶³.

W badanym okresie na łamach periodyku „Farmacja Regionu Północno-Wschodniego” również znalazło się wiele treści, które odzwierciedlały konsekwencje nieterminowej wypłaty przez Państwo refundacji za leki. W sprawozdaniach z działalności Okręgowej Izby

²⁶¹ Jadwiga Brzezińska: Aptekarze protestują. „Farmacja Pomorza Środkowego” 1995, nr 1 (32), s. 7-8; Irena Matuszewska: Stanowisko Wlkp. ORA w sprawie marż, zmian cen i limitów oraz projektu umowy refundacyjnej. „Biuletyn Wielkopolskiej Okręgowej Izby Aptekarskiej” 1994, nr 6, s. 17-22.

²⁶² ba: Materiały autorskie Okręgowych Izb Aptekarskich: Gdańska Okręgowa Izba Aptekarska. W: 10 lat samorządu aptekarskiego 1991-2001. Warszawa: Naczelna Izba Aptekarska, 2001, s. 31.

²⁶³ Edwarda Kędzierska: Wybrane problemy sytuacji ekonomicznej aptek oraz uwagi Naczelnej Rady Aptekarskiej dotyczące refundacji za wydawane leki. „Biuletyn Dolnośląskiej Izby Aptekarskiej” 1992, nr 7, s. 5-7.

Aptekarskiej w Białymstoku można przeczytać o problemach związanych z refundacją Państwa za leki i o interwencjach OIA w tej sprawie do Naczelnej Izby Aptekarskiej, wojewodów, Ministra Zdrowia i Opieki Społecznej, Ministra Finansów, kancelarii Sejmu czy w końcu samego Premiera²⁶⁴.

Problematykę tą poruszano również w biuletynach Okręgowej Izby Aptekarskiej w Katowicach. Dnia 12 stycznia 1994 roku Zrzeszenie Farmaceutów Właścicielei Aptek i Okręgowa Rada Aptekarska w Katowicach napisali pismo do ministra finansów Marka Borowskiego, w którym został poruszony problem trudnej sytuacji w polskim aptekarstwie. Zadłużenie państwa polskiego w stosunku do aptekarzy z tytułu refundacji za leki wciąż narastało. Rada Aptekarska w Katowicach bardzo często nawoływała w swoich biuletynach do resortów Ministerstwa Finansów oraz Ministerstwa Zdrowia i Opieki Społecznej o poprawę niekorzystnej sytuacji finansowej i prawnej aptekarstwa polskiego, co było drukowane w formie listów²⁶⁵.

Zgodnie z artykułem 64 ustawy z dnia 6 lutego 1997 roku o powszechnym ubezpieczeniu zdrowotnym określono nowe warunki refundacji. Apteka miała sporządzać co 15 dni zbiorcze zestawienie zrealizowanych recept, które podlegały refundacji, a kasa powszechnego ubezpieczenia zdrowotnego miała dokonywać zwrotu należności w terminie 14 dni. Jeśli termin nie został dotrzymany, aptece przysługiwały odsetki ustawowe. Rozpoczął się okres restrykcyjnych kontroli, w czasie których kwestionowano realizowane recepty. Kwoty za refundację były odbierane aptekarzom, mimo że to lekarze popełniali najczęściej błędy, przyzwyczajeni do niedbałego wypisywania recept. Jednakże samorządy aptekarskie cały czas próbowały wypracować porozumienia i rozwiązać problem zobowiązań refundacyjnych²⁶⁶.

We wznowionym od 1998 roku biuletynie „Farmacja Krakowska” szczególnie zwracano uwagę na wizerunek Okręgowej Izby Aptekarskiej w środkach masowego przekazu, związany z problemem refundacji za leki i ciągłymi zmianami cen. OIA w Krakowie zawsze reagowała na nieprzychylnie artykuły prasowe, radiowe i telewizyjne. Dziennikarze obwiniali bowiem farmaceutów, że nie chcą realizować recept, nie rozumiejąc, że szereg pretensji i nieporozumień ze strony pacjentów, spowodowany był nowymi drukami recept i przepisami wprowadzonymi

---

²⁶⁴ J. Mateuszuk, dz. cyt., s. 16-36.

²⁶⁵ Dionizy Moska, Stanisław Piechula, Dorota Hapeta, Lech Wróblewski: I kadencja Okręgowej Izby Aptekarskiej w Katowicach. W: 25 lat samorządu aptekarskiego w Katowicach 1991–2016. Wyd. 2 zmienione. Katowice: Śląska Izba Aptekarska, 2016, s. 21-57.

²⁶⁶ Irena Matuszewska, Eugeniusz Ziarkowski: Porozumienie w sprawie refundacji aptekom kosztów realizacji recept uprawniających do nabycia leku lub artykułu sanitarnego bezpłatnie lub zasadach częściowej odpłatności. „Biuletyn Wielkopolskiej Okręgowej Izby Aptekarskiej” 1999, nr 3, s. 9-12.

od 1 stycznia 1998 roku, regulującymi sposób ich wystawiania przez lekarzy. Ponadto w marcu 1998 roku Ministerstwo Zdrowia i Opieki Społecznej wprowadziło nowy system płacenia za leki. Rozporządzeniem tym wprowadzono podwyżkę cen leków, a w odczuciu społeczeństwa nowe ceny miały przysporzyć korzyść aptekarzom. Z inicjatywy OIA w Krakowie w numerze 67 „Gazety Krakowskiej” z dnia 20 marca 1998 roku ukazał się artykuł pod tytułem „Utajniona podwyżka”, w którym poinformowano czytelników, jakie były rzeczywiste mechanizmy podwyżki cen leków²⁶⁷.

W 2001 roku została uchwalona ustawa wprowadzająca pojęcie ceny oraz maksymalnej marży urzędowej. Stworzyło to warunki do wprowadzenia różnych zabiegów marketingowych wpływających na cenę rynkową leków refundowanych. Stosowano takie hasła reklamowe jak „leki za grosz”, „leki na IB z dopłatą”, a za wszystkie zabiegi socjotechniczne płacił budżet państwa. Jednocześnie „rosły” zapasy leków u pacjentów, z których znaczna część po przeterminowaniu była wyrzucana na śmietnik. W latach 2001-2003 Ministerstwo Zdrowia pod rządami prof. Mariusza Łapińskiego obniżyło marże na leki refundowane, chcąc kosztem dochodów aptekarzy zmniejszyć wydatki pacjentów i budżetu państwa na leki. Jednocześnie Sojusz Lewicy Demokratycznej w swoich kampaniach wyborczych głosił hasła dotyczące likwidacji Kas Chorych. Efektem tego była uchwalona dnia 27 sierpnia 2004 roku ustawa o świadczeniach opieki zdrowotnej finansowanych ze środków publicznych. W miejsce Regionalnych Kas Chorych powstało szesnaście oddziałów wojewódzkich Narodowego Funduszu Zdrowia. Miało to wpływ na ekonomiczno-finansowe funkcjonowanie aptek²⁶⁸.

Kodeks Etyki Aptekarza RP

Tematyka periodów izb aptekarskich obejmowała także zagadnienia etyki. W dniach 24-25 kwietnia 1993 roku odbył się Nadzwyczajny Krakowy Zjazd Aptekarzy w Lublinie, który uchwalił i przyjął do realizacji Kodeks Etyki Aptekarza RP. Zanim to jednak nastąpiło, na stronach biuletynu Gdańskiej Okręgowej Izby Aptekarskiej z czerwca 1992 roku można było zapoznać się z opracowanym i opublikowanym projektem Kodeksu Etyki Aptekarza

---

²⁶⁷ Redakcja: OIA W Krakowie w środkach masowego przekazu. „Farmacja Krakowska” 1998, nr 1, s. 15-16.

²⁶⁸ Jarosław Mateuszuk: 25-lecie odrodzenia Samorządu Aptekarskiego, sukces, czy przegrana? „Farmacja Regionu Północno-Wschodniego” 2016, numer specjalny, s. 5-14; Dz.U. 2004 Nr 210, poz. 2135; Roman Plackowski: Sprawozdawczość z obrotu lekami refundowanymi. „Biuletyn Wielkopolskiej Okręgowej Izby Aptekarskiej” 2001, nr 1, s. 21-23; Andrzej Wróbel: Sprzedaż leków po obniżonej cenie. „Biuletyn Wielkopolskiej Okręgowej Izby Aptekarskiej” 2004, nr 3, s. 43.

Rzeczypospolitej Polskiej, zwanym projektem gdańskim, który przekazano Naczelnej Radzie Aptekarskiej²⁶⁹.

Podobnie w biuletynie Wielkopolskiej Okręgowej Izby Aptekarskiej opublikowano trzecią wersję projektu Kodeksu Etyki Aptekarza. Na łamach periodyku rozważano brak możliwości zastosowania jego zapisów wobec osób, którzy nie są farmaceutami, a jedynie właścicielami aptek. Zwrócono się również z prośbą do Czytelników o nadsyłanie uwag dotyczących projektu Kodeksu²⁷⁰.

Na III Krajowym Zjeździe Aptekarzy dokonano nowelizacji Kodeksu. Do niektórych zmian Urząd Ochrony Konkurencji i Konsumentów wniósł zastrzeżenia. W związku z tym Ministerstwo Zdrowia zaskarżyło do Sądu Najwyższego uchwały Zjazdu, które dotyczyły „stosowanie kart stałego klienta” oraz zakazu otwierania aptek w najbliższym sąsiedztwie już istniejących. Sąd Najwyższy wyrokiem z dnia 5 października 2000 roku nakazał wprowadzić zmiany w Kodeksie, poprzez wykreślenie powyższych uchwał Zjazdu²⁷¹.

Współpraca samorządu aptekarskiego z innymi organizacjami farmaceutycznymi

W biuletynach izb aptekarskich nie zabrakło tematyki dotyczącej współpracy samorządów z organizacjami związanymi z dziedziną farmacji. Jednym z zadań izb aptekarskich było bowiem utrzymanie współpracy z towarzystwami naukowymi, szkołami wyższymi i jednostkami badawczo-rozwojowymi w kraju i za granicą. Każda z izb aptekarskich starała się wywiązać z tego obowiązku, jednak w niektórych biuletynach bardzo szczególnie dawano temu dowody. Przede wszystkim skupiano się na współpracy z Polskim Towarzystwem Farmaceutycznym oraz jego oddziałami, ale także z Wydziałami Farmaceutycznymi Uniwersytetów Medycznych i Muzeami Farmacji.

Wyrazem współpracy Okręgowej Izby Aptekarskiej w Krakowie z Oddziałem Krakowskim Polskiego Towarzystwa Farmaceutycznego były listy PTF-armu publikowane już od 1992 roku na łamach „Farmacji Krakowskiej”. Przewodniczący Krakowskiego Oddziału Polskiego Towarzystwa Farmaceutycznego prof. dr hab. Józef Niweliński w swoim liście zwracał uwagę, że magister farmacji jest zobowiązany moralnie do ciągłej, wszechstronnej

---

²⁶⁹ ba: Materiały autorskie Okręgowych Izb Aptekarskich: Gdańska Okręgowa Izba Aptekarska. W: 10 lat samorządu aptekarskiego 1991-2001. Warszawa: Naczelna Izba Aptekarska, 2001, s. 30-31.

²⁷⁰ Redakcja: Moralność zawodowa ujęta w Kodeksie. „Biuletyn Wielkopolskiej Okręgowej Izby Aptekarskiej” 1993, nr 1, s. 3; III wersja projektu Kodeksu Etyki Aptekarza Rzeczypospolitej Polskiej. „Biuletyn Wielkopolskiej Okręgowej Izby Aptekarskiej” 1993, nr 1, s. 4-9.

²⁷¹ ba: Materiały autorskie Okręgowych Izb Aptekarskich: Naczelna Izba Aptekarska. W: 10 lat samorządu aptekarskiego 1991-2001. Warszawa: Naczelna Izba Aptekarska, 2001, s. 9.

pracy samokształceniowej, bez której nie zdoła osiągnąć dobra dla pacjentów, którzy szukają w nim oparcia. Profesor Niweliński wskazał, że upadek prestiżu farmaceuty jest owocem konsekwentnych zamierzeń poprzedniej (sprzed 1989 roku) epoki, które spowodowały upadek farmacji polskiej. Ponadto liczne działania uboczne leków gotowych, które wraz z rozwijającym się przemysłem farmaceutycznym wypełniają półki apteczne, wymagają od farmaceuty większej czujności oraz wiedzy patofizjologicznej i znajomości modyfikacji działania leków przez czynniki towarzyszące jego stosowaniu. Przewodniczący PTFarmu w Krakowie zaproponował również konieczność przygotowania kodeksu etyki zawodowej, który wyznaczyłby etyczne granice działalności zawodowej farmaceuty²⁷².

Z kolei w numerze trzecim periodyku pojawił się ciekawy wywiad Beaty Stępniewskiej z docentem Ryszardem Czarneckim, ówczesnym przewodniczącym Krakowskiego Oddziału Polskiego Towarzystwa Farmaceutycznego. Docent Czarnecki zwrócił uwagę, że zadaniem Polskiego Towarzystwa Farmaceutycznego jest przede wszystkim edukacja farmaceutów, a zadania administracyjne pozostawia Izbowi Aptekarskiej i Stowarzyszeniu Prywatnych Właścicieli Aptek²⁷³. Można zauważyć, że pomiędzy Polskim Towarzystwem Farmaceutycznym a izbami aptekarskimi dochodziło często do konfliktów na tle interpretacji prawa czy sposobu funkcjonowania zawodu farmaceuty. Wypowiedź Czarneckiego można zinterpretować w taki sposób, że chciał on załagodzić ten spór, jasno przekazując, kto spełnia jakie obowiązki w środowisku aptekarskim.

Przykładem kolejnego periodyku, w którym można znaleźć wiele artykułów informujących o współpracy Izby z Polskim Towarzystwem Farmaceutycznym jest „Farmacja Regionu Północno-Wschodniego,”. W biuletynie wiele uwagi poświęcono sprawozdaniom z zebrań naukowych Polskiego Towarzystwa Farmaceutycznego w Białymstoku. Ponadto ta ścisła współpraca z Towarzystwem trwa do dnia dzisiejszego, o czym świadczy wiele informacji zawartych w biuletynach Okręgowej Izby Aptekarskiej w Białymstoku. Wyrazem tego jest również fakt, że od 1991 roku zebrania tegoż Stowarzyszenia organizowane są przy pomocy OIA w Białymstoku. Ponadto od 1994 roku, czyli momentu ukazania się biuletynu „Farmacja Regionu Północno-Wschodniego” dane o Oddziale jak i streszczenia wykładów naukowo-szkoleniowych zamieszczane były w biuletynie Izby, w dziale zatytułowanym „Z Polskiego Towarzystwa Farmaceutycznego”. Polskie Towarzystwo Farmaceutyczne w Białymstoku wraz z Okręgową Izbą Aptekarską współpracuje również w dziedzinie

---

²⁷² Józef Niweliński: Przyjaciołom Farmaceutom. „Farmacja Krakowska” 1992, nr 1, s. 3 i 7.

²⁷³ Beata Stępniewska: PTFarm pod nowymi rządami. „Farmacja Krakowska” 1992, nr 3, s. 2-3.

organizacji wspólnych szkoleń naukowych. W 1995 roku zorganizowano uroczystość z okazji czterdziestolecia działalności Oddziału PTFarm w Białymstoku i pięćdziesięciolecia założenia Izby Aptekarskiej w Białymstoku. Szczegółowe opracowanie pięćdziesięciolecia działania oddziału Polskiego Towarzystwa Farmaceutycznego znalazło się w jubileuszowym biuletynie „Farmacja Regionu Północno-Wschodniego” z 1996 roku oraz wydaniu okolicznościowym, opisującym działalność w latach 1995-2005. Współpraca Oddziału PTFarmu z Okręgową Izbą Aptekarską w Białymstoku posiada silne fundamenty. Uchwałą Zarządu Oddziału potwierdzoną przez Walne Zebranie Członków z 1995 roku, prezes Okręgowej Rady Aptekarskiej wchodzi z urzędu do Zarządu Oddziału. Dr Elwira Telejko, czy mgr Helena Bujwid były na przykład, przewodniczącymi Oddziału. Ponadto osobą łączącą PTFarm i OIA w Białymstoku był również dr Stefan Rostański. W latach siedemdziesiątych Stefan Rostański działał w Komisji Propagandy Zawodu przy Zarządzie Głównym PTFarm. Wchodził również dwukrotnie w skład Prezydium PTFarm oraz Zespołu Sekcji Historii Farmacji. W Okręgowej Izbie Aptekarskiej w Białymstoku od 1994 roku był natomiast redaktorem prowadzącym biuletyn „Farmacja Regionu Północno-Wschodniego”²⁷⁴.

Również Okręgowa Izba Aptekarska w Katowicach współpracowała ze swoim Oddziałem Polskiego Towarzystwa Farmaceutycznego. Na łamach biuletynów czytamy, że organizowano wspólnie zebrania naukowo-szkoleniowe oraz Rada Aptekarska udzielała wsparcia finansowego Zarządowi Oddziału PTFarm w Katowicach, częściowo pokrywając koszty organizacji seminariów i wykładów. Zarząd Główny Polskiego Towarzystwa Farmaceutycznego w 1994 roku powołał natomiast Zespół do spraw Kodeksu Etyczno-Deontologicznego, w skład którego weszli prof. dr hab. Dionizy Moska (Katowice), dr n. farm. Stefan Rostański (Białystok) oraz mgr farm. Zdzisław Wojsa (Warszawa)²⁷⁵.

Gdańska Okręgowa Izba Aptekarska współpracowała natomiast z władzami Wydziału Farmaceutycznego Akademii Medycznej w Gdańsku (dzisiaj Gdański Uniwersytet Medyczny) oraz Oddziałem Gdańskiego Polskiego Towarzystwa Farmaceutycznego. Wyrazem tego były wspólnie organizowane konferencje naukowe, zebrania szkoleniowe oraz fakt, że wielu aptekarzy GOIA wchodziło w skład Zarządu Gdańskiego PTFarm. Ponadto „Przegląd

---

²⁷⁴ Polskie Towarzystwo Farmaceutyczne: Oddział Białystok: Historia oddziału [online]. [Dostęp 12 marca 2018]. Dostępny w Internecie: <http://www.ptfarm.pl/bialystok/1074>; Stefan Rostański: 50-lecie Oddziału Polskiego Towarzystwa Farmaceutycznego w Białymstoku. „Farmacja Regionu Północno-Wschodniego” 2005, nr 2-3 (46-47), s. 30-35; J. Mateuszuk, dz. cyt., s. 16-36.

²⁷⁵ Dionizy Moska, Stanisław Piechula, Dorota Hapeta, Lech Wróblewski: I kadencja Okręgowej Izby Aptekarskiej w Katowicach. W: 25 lat samorządu aptekarskiego w Katowicach 1991-2016. Wyd. 2 zmienione. Katowice: Śląska Izba Aptekarska, 2016, s. 21-57; Stefan Rostański: Ważne zapisy Kodeksu Etyki Aptekarza RP. „Biuletyn Naczelnej Izby Aptekarskiej” 1996, 5-6, s. 86-87.

Farmaceutyczny” użyczał swoich stron Stowarzyszeniu i Wydziałowi Farmaceutycznemu, celem publikacji artykułów²⁷⁶.

W biuletynach „Farmacji Krakowskiej” również informowano o rozpoczęciu aktywnej współpracy z redakcją Muzeum Farmacji Collegium Medicum Uniwersytetu Jagiellońskiego. Pojawiły się także wiadomości z Centrum Medycznego Kształcenia Podyplomowego Studium Farmaceutycznego w Bydgoszczy o możliwości dalszego kształcenia się przez farmaceutów. Osobny artykuł poświęcono krakowskiemu Polskiemu Towarzystwu Farmaceutycznemu oraz sprawozdaniu z rekrutacji na Wydział Farmacji Uniwersytetu Jagiellońskiego w 1998 roku. Z artykułu dowiadujemy się, że o jedno miejsce walczyło wówczas 6 kandydatów i że zmiana statusu farmaceuty oraz jego pozycji w społeczeństwie spowodowała, że wśród 90 przyjętych osób znalazło się 26 mężczyzn²⁷⁷.

Dolnośląska Izba Aptekarska również od samego początku podjęła starania o rozpoczęcie współpracy z macierzystym Wydziałem Farmaceutycznym. Od 1992 roku została uchwalona nagroda Izby dla najlepszego absolwenta Wydziału Farmaceutycznego. W maju 1993 roku powstało Studium Szkolenia Podyplomowego na Wydziale Farmaceutycznym przy finansowym wsparciu Izby. Do dnia dzisiejszego w biuletynie pojawiają się informacje z Wydziału Farmaceutycznego dotyczące na przykład, nowych absolwentów i ich osiągnięć. DIA była otwarta na kontakty również z innymi instytucjami. Z biuletynów dowiadujemy się, że współpracowała z samorządami takimi jak Dolnośląska Izba Lekarska, Okręgowa Izba Pielęgniarek i Położnych czy z Wojewódzkim Inspektorem Farmaceutycznym. Na łamach biuletynu często pojawiały się informacje pochodzące od tych właśnie instytucji²⁷⁸. Izba starała się również nawiązać współpracę z Dolnośląskim Stowarzyszeniem Właścicieli Prywatnych Aptek, założonym w 1990 roku. Kontakty układały się jednak różnie, ponieważ Dolnośląska Izba Aptekarska reprezentowała wszystkich farmaceutów, natomiast Stowarzyszenie wybranych właścicieli aptek²⁷⁹.

---

²⁷⁶ Polskie Towarzystwo Farmaceutyczne: Historia oddziału [online]. [Dostęp 29 marca 2018]. Dostępny w Internecie: <http://www.ptfarm.pl/gdansk/1695>

²⁷⁷ Gabriel Nowak, Barbara Filipek: Polskie Towarzystwo Farmaceutyczne, Oddział Kraków (informacja). „Farmacja Krakowska” 1998, nr 2, s. 24-26; Krzysztof Kmieć: Rekrutacja na Wydział Farmaceutyczny UJ w 1998 roku. „Farmacja Krakowska” 1998, nr 2, s. 27-28.

²⁷⁸ ba: Materiały autorskie Okręgowych Izb Aptekarskich: Dolnośląska Okręgowa Izba Aptekarska. W: 10 lat samorządu aptekarskiego 1991-2001. Warszawa: Naczelna Izba Aptekarska, 2001, s. 64-65.

²⁷⁹ Andrzej Syroka: Jesteśmy swojego rodzaju elitarnym samorządem. „Biuletyn Dolnośląskiej Izby Aptekarskiej” 1992, nr 4-5, s. 3 i 6-8; Dolnośląska Izba Aptekarska: Historia Dolnośląskiej Okręgowej Izby Aptekarskiej [online]. [Dostęp 27 marca 2018]. Dostępny w Internecie: http://www.dia.com.pl/pl/historia_dolnoslaskiej_okregowej_izby_aptekarskiej/

Ponadto w grudniu 2000 roku zostało zarejestrowane Stowarzyszenie Farmaceutów Szpitalnych. Celem Stowarzyszenia było i jest promowanie zawodu farmaceuty, podnoszenie standardów jakościowych farmacji szpitalnej oraz ułatwienie członkom Stowarzyszenia wymiany doświadczeń w zakresie farmacji szpitalnej. Dlatego też w ramach współpracy Stowarzyszenia z Dolnośląską Izbą Aptekarską na łamach biuletynów DIA można było przeczytać o procedurach funkcjonowania aptek szpitalnych i problemach oraz sukcesach farmaceutów szpitalnych²⁸⁰.

W styczniu 2001 roku powołano także Fundację Farmacji Dolnośląskiej (sądownie zarejestrowana 15 stycznia 2002 roku), której DIA była jednym z założycieli. Fundacja powstała dzięki grupie 25 farmaceutów z aptek i Wydziału Farmaceutycznego, Dolnośląskiej Izbie Aptekarskiej, Przedsiębiorstwu Farmaceutycznemu HascoLek oraz nieistniejącej już Hurtowni Aptekarskiej Hygea. Prezesem Fundacji został wybrany prof. dr hab. Janusz Pluta, a przewodniczącą Rady Programowej doktor Alicja Noculak-Palczewska. Głównym celem Fundacji było i jest wspieranie wszelkich inicjatyw środowiska farmaceutycznego²⁸¹.

W periodykach Lubelskiej Okręgowej Izby Aptekarskiej również można było przeczytać o zaangażowaniu Izby w działalność innych instytucji. Na przykład, w 1996 roku włączono się w utworzenie Fundacji Rozwoju Lubelskiego Wydziału Farmaceutycznego imienia magistra Witolda Łobarzewskiego, a w 1997 roku objęto patronat nad wydaniem pierwszej części nekropolii Lublina „Oni Tworzyli Farmację”, poświęconej zmarłym magistrów farmacji, spoczywającym na lubelskich cmentarzach²⁸².

W periodykach Okręgowej Izby Aptekarskiej w Koszalinie również poświęcono stały dział tematyczny zatytułowany „Tu PTFarm”, w którym opisywano przebieg spotkań Oddziału Koszalińskiego Polskiego Towarzystwa Farmaceutycznego²⁸³.

Jak wspomiano, Wielkopolska Okręgowa Izba Aptekarska wydawała od 1992 roku „Biuletyn Wielkopolskiej Okręgowej Izby Aptekarskiej”. Na łamach biuletynów można było przeczytać, jak ważne dla Wielkopolskiej Okręgowej Izby Aptekarskiej było Muzeum Farmacji

---

²⁸⁰ Krajowy Rejestr Sądowy: Numer KRS: 0000064884, Stan na dzień 24.03.2018, s. 1-5; Helena Karwat: Model farmaceuty szpitalnego musi się zmienić. „Czasopismo aptekarskie” 2000, numer specjalny, s. 5-7; Bożena Szal: Ale droga jeszcze daleka. „Czasopismo Aptekarskie” 2000, numer specjalny, s. 8-11; Dokument: Status Stowarzyszenia Farmaceutów Szpitalnych. „Czasopismo Aptekarskie” 2000, numer specjalny, s. 12-14.

²⁸¹ Janusz Pluta: Fundacja „Farmacja Dolnośląska”. „Pharmakon” 2011, nr 10, s. 14; Janusz Pluta: Apteka szkoleniowa Fundacji „Farmacja Dolnośląska”. „Pharmakon” 2004, nr 1, s. 22.

²⁸² ba: Materiały autorskie Okręgowych Izb Aptekarskich: Lubelska Okręgowa Izba Aptekarska. W: 10 lat samorządu aptekarskiego 1991-2001. Warszawa: Naczelna Izba Aptekarska, 2001, s. 43-45.

²⁸³ Redakcja: Przy orzeszkach i kawie. „Farmacja Pomorza Środkowego” 1995, nr 1, s. 23-24; Redakcja: Zebranie w Koszalinie. „Farmacja Pomorza Środkowego” 2001, nr 8, s. 40-41; Jadwiga Brzezińska: XIX Naukowy Zjazd PTFarm. „Farmacja Pomorza Środkowego” 2004, nr 12, 58-61.

w Poznaniu, którego od 1993 roku samorząd jest właścicielem. W 1995 roku Izba przeprowadziła generalny remont nowego lokalu dla Muzeum Farmacji. Powiększono również zbiory Muzeum, dzięki darowiznom Muzeum Farmacji Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie, aptekarzy oraz ich spadkobierców. W omawianym okresie kustoszami Muzeum byli kolejno: dr Jan Majewski, mgr Marcela Namysł, a od 1999 roku dr Stanisław Pic. W dniu 12 stycznia 2000 roku nastąpiło oficjalne otwarcie Muzeum Farmacji w nowej lokalizacji przy Alejach Marcinkowskiego 11 w Poznaniu²⁸⁴.

„Biuletyn Wielkopolskiej Okręgowej Izby Aptekarskiej” również informował o jej współpracy z Wydziałem Farmaceutycznym poznańskiej Akademii Medycznej. Od 1993 roku Izba rozpoczęła przyznawanie stypendiów studentom kierunku aptecznego, będącym w trudnej sytuacji materialnej. Ponadto przekazywała corocznie nagrody w konkursie prac magisterskich na kierunku aptecznym. O wielkości stypendium i ilości studentów je otrzymujących informowano na ostatnich stronach biuletynu. Od 1993 roku nawiązano także współpracę z Wydziałem Farmaceutycznym Akademii Medycznej w Poznaniu poprzez organizowanie wspólnych konferencji, szkoleń podyplomowych, szkoleń specjalizacyjnych oraz wypracowano wspólne stanowiska co do programu studiów akademickich, prawa farmaceutycznego czy opieki farmaceutycznej w aptece. Dnia 14 listopada 1994 roku odbyły się obchody siedemdziesięciolecia Wydziału Farmaceutycznego w Poznaniu. Izba współorganizowała tę uroczystość, a w biuletynie Izby zamieszczono informację, której celem było zgromadzenie środków na to wydarzenie. W biuletynie pojawił się również artykuł opisujący historię Wydziału Farmaceutycznego oraz przebieg uroczystości wraz z dwiema kolorowymi fotografiami. W biurze Izby wręczono także jednorazowe nagrody dla magistrów farmacji, którym odnowiono dyplomy z okazji siedemdziesięciolecia powstania Wydziału Farmaceutycznego Akademii Medycznej w Poznaniu w kwocie 4 000 000 złotych netto²⁸⁵.

---

²⁸⁴ ba: Materiały autorskie Okręgowych Izb Aptekarskich: Wielkopolska Okręgowa Izba Aptekarska. W: 10 lat samorządu aptekarskiego 1991-2001. Warszawa: Naczelna Izba Aptekarska, 2001, s. 57-59; Jan Majewski, Stanisław Pic: Muzeum Farmacji w nowej siedzibie. „Biuletyn Wielkopolskiej Okręgowej Izby Aptekarskiej, Poznań” 2000, nr 1, s. 28-30; Jan Majewski: Historia powstania Muzeum Farmacji w Poznaniu, w piętnastą rocznicę jego otwarcia. „Biuletyn Wielkopolskiej Okręgowej Izby Aptekarskiej” 2004, nr 3, s. 54-59. Redakcja: Pouczające zbiory. „Biuletyn Wielkopolskiej Okręgowej Izby Aptekarskiej” 1993, nr 1, s. 10-11; Elżbieta Ludwikiewicz: Muzeum Farmacji jest nasze. „Biuletyn Wielkopolskiej Okręgowej Izby Aptekarskiej” 1992, nr 4-5, s. 4-6; Irena Matuszewska: Podziękowanie pani Annie Grzelczak za darowiznę na rzecz Muzeum Farmacji. „Biuletyn Wielkopolskiej Okręgowej Izby Aptekarskiej” 1992, nr 4-5, s. 6.

²⁸⁵ Anita Magowska: 75-lecie poznańskich studiów farmaceutycznych. „Biuletyn Wielkopolskiej Okręgowej Izby Aptekarskiej” 1994, nr 6, s. 5-8; ba: Materiały autorskie Okręgowych Izb Aptekarskich: Wielkopolska Okręgowa Izba Aptekarska. W: 10 lat samorządu aptekarskiego 1991-2001. Warszawa: Naczelna Izba Aptekarska, 2001, s.

Wielkopolska Okręgowa Izba Aptekarska organizowała „Święto Aptekarzy” pod patronatem świętego Kosmy i Damiana. W biuletynie numer 1 z 2000 roku pojawił się list prezesa Zarządu Głównego i Oddziału Poznańskiego PTFarm Michała Umbreit do prezesa Wielkopolskiej Okręgowej Rady Aptekarskiej Romana Plackowskiego z propozycją wspólnej organizacji tego święta. Był to jeden z elementów ukazujących współpracę Izby ze Stowarzyszeniem. Uchwałą okręgowego Zjazdu z dnia 16 kwietnia 1999 roku Izba postanowiła utworzyć „Fundację na rzecz rozwoju Wydziału Farmaceutycznego w Poznaniu” i uznała Oddział Poznański Polskiego Towarzystwa Farmaceutycznego za współzałożyciela wymienionej fundacji. We wspomnianym liście Michał Umbreit proponował, aby zysk ze sprzedaży biletów na „Święto Aptekarzy” przekazywać na konto Fundacji²⁸⁶.

Integracja środowiska zawodowego

Tematem wielu publikacji ukazujących się na łamach biuletynów samorządów aptekarskich była kwestia integracji środowiska farmaceutycznego. Odbывała się ona na różnych płaszczyznach.

Na przykład, dumą Dolnośląskiej Izby Aptekarskiej był Klub Seniora, którego członkowie pierwszy raz spotkali się 13 lutego 1993 roku z inicjatywy mgr Zofii Jędrzejowskiej oraz mgr Krystyny Szostak. Właściwie w każdym z numerów biuletynu izby można było przeczytać o spotkaniach członków Klubu Seniora, na których przedstawiane były tematy dotyczące prawidłowego żywienia, problemów zdrowotnych czy aktywności fizycznej. Członkowie klubu spotykali się również z okazji różnych uroczystości i wspólnie wyjeżdżali na wycieczki, co dokumentowane było zdjęciami. Od początku istnienia Klubu Seniora prowadzona była kronika, obrazująca szczegółowo działalność Klubu Seniora. Wszyscy członkowie Klubu otrzymują do dnia dzisiejszego co miesiąc biuletyn, co pozwala zapoznać się im z aktualnymi problemami środowiska farmaceutycznego. Inicjatywa powoływania Klubów Seniora widoczna była we wszystkich okręgowych izbach aptekarskich, aczkolwiek w jednych biuletynach zawarte są zdawkowe informacje na ten temat, a w innych poświęca się temu projektowi bardzo wiele uwagi²⁸⁷.

58; Redakcja: Stypendia dla studentów. „Biuletyn Wielkopolskiej Okręgowej Izby Aptekarskiej” 1994, nr 6, s. 28; Redakcja: Nagrody dla nestorów farmacji. „Biuletyn Wielkopolskiej Okręgowej Izby Aptekarskiej” 1994, nr 6, s. 28.

²⁸⁶ Polskie Towarzystwo Farmaceutyczne: Propozycja organizowania „Święta Aptekarza”. „Biuletyn Wielkopolskiej Okręgowej Izby Aptekarskiej” 2000, nr 1, s. 33.

²⁸⁷ Zarząd Klubu Seniora DIA: Klub Seniora DIA. „Pharmakon” 2011, nr 10 (219), s. 18. Klub Seniora: Kącik Klubu Seniora. „Biuletyn Dolnośląskiej Izby Aptekarskiej” 1993, nr 12, s. 22; Klub Seniora: Klub Seniora. „Biuletyn Dolnośląskiej Izby Aptekarskiej” 1995, nr 7-8, s. 26; Zarząd Klubu: Klub Seniora. „Biuletyn

W samorządowych pisemkach informowano, że okręgowe izby aptekarskie organizowały spotkania integracyjne, jubileuszowe czy sympozja. Na przykład, w biuletynie „Przegląd Farmaceutyczny” można było przeczytać, że 31 maja 1995 roku władze Izby zorganizowały uroczyste obchody pięćdziesięciolecia istnienia Gdańskiej Izby Aptekarskiej. Z tej okazji ufundowano 10 sztuk okolicznościowego, specjalnie zaprojektowanego medalu. Natomiast od 1996 roku przy GOIA powołano wspomniany wcześniej Klub Seniora, wspierany finansowo przez Izbę²⁸⁸.

Z kolei w biuletynach z lat 1993-2004 Lubelskiej Okręgowej Izby Aptekarskiej przedstawiano takie osiągnięcia, jak wybicie w maju 1994 roku medalu imienia mgr Witolda Łobarzewskiego, najwyższego uznania przez Izbę dla osób szczególnie zasłużonych dla zawodu farmaceuty. Ponadto opisywano obchody pięćdziesiątej rocznicy Okręgowej Izby Aptekarskiej w Lublinie w dniach 18-19 czerwca 1994 roku, pierwszego samorządu aptekarskiego w Polsce²⁸⁹.

W biuletynie Zachodniopomorskiej Okręgowej Izby Aptekarskiej zawarte były informacje, że w 1995 roku Izba objęła patronat nad sympozjum „Toksykologia leku współczesnego” i wydała księgę pamiątkową z okazji pięćdziesięciolecia farmacji polskiej na Pomorzu Zachodnim w nakładzie 600 egzemplarzy²⁹⁰.

Wszystkie te inicjatywy miały za zadanie jednoczenie środowiska farmaceutycznego. Integracja farmaceutów związana była jednak nie tylko z klubami seniora, sympozjami czy też organizowanymi uroczystościami z okazji ważnych dla aptekarzy świąt i wydarzeń. Na uwagę zasługuje fakt, że prawie w każdym z biuletynów wiele uwagi poświęcano spotkaniom farmaceutów o charakterze sportowym. W badanym okresie okręgowe izby aptekarskie organizowały różnego rodzaju zawody na przykład, pływackie, gry w tenisa, narciarskie, maratony, a nawet gry w golfa²⁹¹. Oprócz tego w biuletynach bardzo często pojawiały się nekrologi farmaceutów, aby umożliwić farmaceutom uczestnictwo w pogrzebach.

Historia farmacji oraz działalność artystyczna farmaceutów

Dolnośląskiej Izby Aptekarskiej” 1996, nr 6, s. 26; Zarząd Klubu: Klub Seniora. „Biuletyn Dolnośląskiej Izby Aptekarskiej” 1997, nr 2, s. 25, Zarząd Klubu Seniora: Klub Seniora. „Pharmakon” 2004, nr 12, s.18-19.

²⁸⁸ ba: Materiały autorskie Okręgowych Izb Aptekarskich: Gdańska Okręgowa Izba Aptekarska. W: 10 lat samorządu aptekarskiego 1991-2001. Warszawa: Naczelna Izba Aptekarska, 2001, s. 30-31.

²⁸⁹ ba: Materiały autorskie Okręgowych Izb Aptekarskich: Lubelska Okręgowa Izba Aptekarska. W: 10 lat samorządu aptekarskiego 1991-2001. Warszawa: Naczelna Izba Aptekarska, 2001, s. 43-45.

²⁹⁰ Redakcja: Od komunikatów, poprzez biuletyny do stron www. „Biuletyn Informacyjny Zachodniopomorskiej Okręgowej Izby Aptekarskiej w Szczecinie” 2016, nr 95, s. 34-35; ba: Materiały autorskie Okręgowych Izb Aptekarskich: Zachodniopomorska Okręgowa Izba Aptekarska. W: 10 lat samorządu aptekarskiego 1991-2001. Warszawa: Naczelna Izba Aptekarska, 2001, s. 63.

²⁹¹ Maria Chmielewska: Turniej Golfowy. „Pharmakon” 2004, nr 11, s. 27-30.

Tematyka biuletynów izb aptekarskich obejmowała także treści poświęcone historii farmacji i osób z nią związanych²⁹² oraz oddzielnie publikowano wiersze, zdjęcie lub obrazy, aby zaprezentować dorobek uzdolnionych farmaceutów.

Na przykład, w periodykach Wielkopolskiej Okręgowej Izby Aptekarskiej od 1992 roku pojawiały się cykle publikacji, w których przedstawiano farmaceutów wielkopolskich, o pokaźnym dorobku, związanych od pokoleń z farmacją oraz historię aptek zabytkowych. Zwracano się również z prośbą do czytelników, aby jeśli sami są przedstawicielami rodzin aptekarskich, opowiedzieli o tym na łamach biuletynów, ponieważ pielęgnowanie tradycji w tym zawodzie jest bardzo ważne²⁹³.

Tematyka biuletynów obejmowała także kwestie działalności artystycznej farmaceutów. Na łamach pism okręgowych izb aptekarskich czytelnicy mieli możliwość zapoznania się z opowiadaniem, wierszami, rysunkami czy też fotografiami swoich kolegów i koleżanek. Jako przykład może posłużyć biuletyn „Farmacja Regionu Północno-Wschodniego”. Od początku jego istnienia, na pierwszej stronie redakcja zamieszczała wiersze magistrów farmacji wraz z krótkim opisem autora. Wiersze pojawiały się także na innych stronach, będąc jakby podsumowaniem opublikowanego w biuletynie artykułu lub stanowiły jego opinię, która nie zawsze była wyrażona wprost²⁹⁴.

Także „Farmacja Pomorza Środkowego” bogata była w twórczość artystyczną farmaceutów. Publikowano w niej relacje z egzotycznych podróży aptekarzy²⁹⁵, legendy świętokrzyskie²⁹⁶ czy inne opowiadania i poetyckie utwory²⁹⁷.

²⁹² Henryk Ellert: Ignacy Łada-Lukasiewicz. „Farmacja Pomorza Środkowego” 2003, nr 8, s. 25-29.

²⁹³ Redakcja: Nauczyłam się homeopatii, Barbara Hellich-Męczyńska. „Biuletyn Wielkopolskiej Okręgowej Izby Aptekarskiej” 1992, nr 4-5, s. 6-10; Redakcja: Całe życie aptekarz, Marian Mroczkiewicz. „Biuletyn Wielkopolskiej Okręgowej Izby Aptekarskiej” 1993, nr 1, s. 11-15; Redakcja: Pragnę spokoju i stabilizacji, Henryk Straburzyński. „Biuletyn Wielkopolskiej Okręgowej Izby Aptekarskiej” 1993, nr 2, s. 1-4; Alicja Jankiewicz: 100-letnia historia apteki „Pod Orłem” w Pleszewie. „Biuletyn Wielkopolskiej Okręgowej Izby Aptekarskiej” 1994, nr 6, s. 8-11.

²⁹⁴ Redakcja: Malwy, polskie malwy... „Farmacja Pomorza Środkowego” 2004, nr 12, s. 23.

²⁹⁵ Zbigniew Biliński: Piramidy, świątynie grobowce. „Farmacja Pomorza Środkowego” 2004, nr 12, s. 34-39; Barbara Skorupa: Nepal. „Farmacja Pomorza Środkowego” 2004, nr 8, s. 42-47; Anna Grenadier: Echo z Australii. „Farmacja Pomorza Środkowego” 2003, nr 11, s. 70-76.

²⁹⁶ Leokadia Firkowska: Legenda Świętokrzyska, Skarby powstańców. „Farmacja Pomorza Środkowego” 1995, nr 1, s. 14-15; Leokadia Firkowska: Legenda Świętokrzyska, Żongler. „Farmacja Pomorza Środkowego” 2001, nr 8, s. 14-16; Leokadia Firkowska: Legenda Świętokrzyska, Stopnica. „Farmacja Pomorza Środkowego” 2003, nr 8, s. 29-30; Leokadia Firkowska: Legenda Świętokrzyska, Na imię miała róża. „Farmacja Pomorza Środkowego” 2003, nr 11, s. 23; Leokadia Firkowska: Legenda Świętokrzyska, O moście na rzece Nidzie. „Farmacja Pomorza Środkowego” 2004, nr 8, s. 23-24; Leokadia Firkowska: Legenda Świętokrzyska, Zaufać Bogu. „Farmacja Pomorza Środkowego” 2004, nr 12, s. 21-22.

²⁹⁷ Jadwiga Brzezińska: Aptekarskie love-story, Czarujący aptekarz. „Farmacja Pomorza Środkowego” 2004, nr 8, s. 48-50; Anna Jasińska: Aptekarskie love-story, Zielnik pana aptekarza. „Farmacja Pomorza Środkowego”

Okładki biuletynów, o czym pisano wcześniej, bardzo często zdobiły prace farmaceutów artystów, natomiast ich wystawy towarzyszyły niekiedy różnym zjazdom aptekarzy. Przykładem był wernisaż malarski mgr farm. Doroty Pastok, która wystawiła swoje akwarele w czasie sympozjum „Farmacja w sztuce i literaturze”. Z okazji tegoż wernisażu ukazał się również album jej obrazów pod tytułem „Malarstwo mgr farm. Doroty Pastok z Kołobrzegu”, który otrzymał każdy z dwustu uczestników sympozjum²⁹⁸.

Prowadzenie działalności samopomocowej

Ważnym zadaniem samorządów aptekarskich było prowadzenie działalności samopomocowej oraz innych form pomocy materialnej dla członków samorządu i ich rodzin. Tematyce tej nie poświęcano zbyt wiele uwagi na łamach biuletynów, prawdopodobnie ze względu na delikatność sprawy. W periodykach pojawiały się jedynie krótkie informacje jak na przykład, w biuletynie Gdańskiej Okręgowej Izby Aptekarskiej. Dowiadujemy się z niego, że w 1992 roku Izba utworzyła Fundusz Samopomocy Aptekarskiej. Opracowano jego regulamin i powołano Radę Funduszu, a pierwsze wypłaty z Funduszu uruchomiono z dniem 1 stycznia 1993 roku²⁹⁹.

Wydarzeniem, o którym pisano bardzo dużo nie tylko na łamach biuletynów, ale również w farmaceutycznej prasie ogólnopolskiej, była tak zwana „Powódź Tysiąclecia”. Miała ona miejsce w lipcu 1997. Pod wodą znalazło się 30 aptek i 3 hurtownie farmaceutyczne województw Dolnośląskiego. Ofiarom powodzi Dolnośląska Okręgowa Izba Aptekarska przyznała zapomogi oraz obniżyła składki na rzecz DIA. Pozostałe izby również włączyły się w aktywną pomoc. Naczelna Izba Aptekarska przekazała na konto „Telewizowie powodzianom” 50 tysięcy złotych, a w celu pomocy aptekarzom utworzono konto bankowe, na które zbierano wpłaty od aptekarzy z całego kraju. Ponadto wystosowano prośbę o pomoc przedstawicielstw zagranicznych firm farmaceutycznych oraz Grupy Farmaceutycznej Unii

---

2004, nr 12, s. 40-42; Anna Jasińska: Rozmowy w pociągu, Gdyby ludzie wiedzieli. „Farmacja Pomorza Środkowego” 2004, nr 12, s. 52-53.

²⁹⁸ Jadwiga Brzezińska: Farmacja w sztuce i literaturze. „Farmacja Pomorza Środkowego” 1995, nr 1, s. 9-11; Redakcja: Wernisaż malarski magister Doroty Pastok w Krakowie. „Farmacja Pomorza Środkowego” 1995, nr 1, s. 11-13.

²⁹⁹ ba: Materiały autorskie Okręgowych Izb Aptekarskich: Gdańska Okręgowa Izba Aptekarska. W: 10 lat samorządu aptekarskiego 1991-2001. Warszawa: Naczelna Izba Aptekarska, 2001, s. 30-31.

Europejskiej. Udało się zebrać środki pieniężne w wysokości 172 521,71 złotych, które rozdzielono wśród poszkodowanych³⁰⁰.

Hurtownie aptekarskie

Interesującą inicjatywą, jaką chciały rozwinąć izby aptekarskie w badanym okresie, były hurtownie aptekarskie, zakładane przez farmaceutów. Z czasem konkurencja ze strony większych podmiotów i konsolidacja hurtowego rynku farmaceutycznego doprowadziły do upadku większości tego typu jednostek o aptekarskich korzeniach. Z informacji zamieszczonych w biuletynach można jednak zapoznać się z historią tego typu działalności.

Na przykład, z biuletynu Dolnośląskiej Izby Aptekarskiej można było się dowiedzieć, że w 1994 roku powstała spółka aptekarzy legnickich oraz innych inwestorów, która utworzyła pierwszą hurtownię aptekarzy na terenie DIA pod nazwą „Legfarm”. Obecnie hurtownia znajduje się w likwidacji. Z kolei w 2003 roku utworzono Dolnośląską Hurtownię Aptekarską Dolpharma. Jej głównymi udziałowcami były hurtownie aptekarskie: Galenica Panax Sp. z o. o. ze Swarzędza oraz Silfarm Sp. z o. o. z Katowic. Dolpharma wchodziła w skład grupy Unii Hurtowni Aptekarskich Apofarm Group z siedzibą w Kielcach³⁰¹.

Wielkopolska Izba Aptekarska była natomiast inicjatorem utworzenia hurtowni farmaceutycznej z całkowicie polskim kapitałem. Efektem tego było powstanie dnia 1 września 1998 roku Wielkopolskiej Hurtowni Aptekarzy „Galenica Pharma” z siedzibą w Poznaniu przy ulicy Chlebowej 26.

W lipcu 1994 roku z inicjatywy Prezydium Kieleckiej Okręgowej Izby Aptekarskiej uruchomiono hurtownię farmaceutyczną „Przedsiębiorstwo Zaopatrzenia Farmaceutycznego i Medycznego Radix w Kielcach”. Udziałowcami byli aptekarze oraz Kielecka Okręgowa Izba Aptekarska. Hurtownia powstała jako jedna z pierwszych w Polsce dzięki wysiłkowi grupy aktywnych aptekarzy: Adama Podolskiego, Marka Jędrzejczaka, Zbigniewa Adamca, Edwarda Derlatki, a także dzięki dr. inż. Adamowi Barchanowi i mecenasowi Tadeuszowi Czyżowi. „Radix” obecnie funkcjonuje w strukturze połączonych przedsiębiorstw aptekarskich i nosi nazwę „Optima Radix” Spółka Akcyjna³⁰².

---

³⁰⁰ ba: Materiały autorskie Okręgowych Izb Aptekarskich: Naczelna Izba Aptekarska. W: 10 lat samorządu aptekarskiego 1991-2001. Warszawa: Naczelna Izba Aptekarska, 2001, s. 17-19; Janina Majer: Szwedzi z pomocą polskim powodzianom. „Czasopismo Aptekarskie” 1998, nr 3, s. 148.

³⁰¹ Maria Chmielewska: Dolnośląska Hurtownia Aptekarska Dolpharma uroczystie obchodzi pierwszą rocznicę swojego istnienia. „Pharmakon” 2004, nr 10, s. 29, Maria Chmielewska: Dolpharma, Dolnośląska Hurtownia Aptekarska. „Pharmakon” 2004, nr 6, s. 26-27.

³⁰² Marek Jędrzejczak: 15 lat samorządu aptekarskiego w Kielcach. „Wiadomości Aptekarskie” 2006, nr 3, s. 5.

Z kolei Lubelska Okręgowa Izba Aptekarska współtworzyła 1995 roku hurtownię farmaceutyczną „Przedsiębiorstwa Zaopatrzenia Farmaceutycznego i Medycznego Aptekarz Spółka Akcyjna”, której była udziałowcem³⁰³.

Sprawozdania z działalności samorządów aptekarskich

Na treść biuletynów izb aptekarskich składały się również podsumowania działalności samorządów, z których można było się dowiedzieć, czym zajmowała się izba w badanym okresie. Przykładem tego typu cyklu zestawień były na przykład, sprawozdania z działalności Okręgowej Izby w Katowicach w poszczególnych kadencjach jej funkcjonowania.

Jak wspomiano, Śląska Okręgowa Izba Aptekarska rozpoczęła wydawanie biuletynu pod tytułem „Apothecarius Śląski”. Periodyk od samego początku był świadkiem przemian z jakimi miała do czynienia Śląska Izba Aptekarska i farmaceuci w Polsce po 1989 roku. W periodykach można było przeczytać, że pierwsza kadencja Okręgowej Izby Aptekarskiej w Katowicach upłynęła na walce o racjonalny rozwój aptek poprzez dostosowanie ich liczby do liczby ludności. Ówczesny prezes Katowickiej Okręgowej Izby Aptekarskiej Dionizy Moska stwierdził, że nie powinny być wydawane koncesje na powstawanie nowych aptek przez Ministerstwo Zdrowia i Opieki Społecznej bez opinii Okręgowej Rady Aptekarskiej w Katowicach. Aptek prywatnych na tym obszarze przybywało, a czas pokazał, że izby aptekarskie w Polsce, które podobnie jak Okręgowa Izba Aptekarska w Katowicach podjęły walkę o ograniczenie ilości aptek na swoich terenach, niestety ją przegrały³⁰⁴.

Problem z opinią dotyczącą koncesji dla aptek miała również Dolnośląska Izba Aptekarska. Pod koniec 1993 roku DIA została pozwana do sądu w sprawie wydania negatywnej opinii dotyczącej wniosku o przyznanie koncesji na aptekę w Świdnicy oraz wszczęto postępowanie przeciwko Izbie w Urzędzie Antymonopolowym. Izba próbowała również interweniować w sprawie sprzedaży przez PZF Cefarm budynku z apteką mgr farm. Z. Jędrusik-Brzozowskiej w Szklarskiej Porębie. Historię tych wydarzeń ich bohaterka opisywała w artykule zamieszczonym w „Biuletynie Dolnośląskiej Izby Aptekarskiej” (numer 11 z 1993 roku pod tytułem „Zostałam sprzedana za 114 srebrników”).

---

³⁰³ba: Materiały autorskie Okręgowych Izb Aptekarskich: Lubelska Okręgowa Izba Aptekarska. W: 10 lat samorządu aptekarskiego 1991-2001. Warszawa: Naczelna Izba Aptekarska, 2001, s. 43-45.

³⁰⁴ Dionizy Moska, Stanisław Piechula, Dorota Hapeta, Lech Wróblewski: I kadencja Okręgowej Izby Aptekarskiej w Katowicach. W: 25 lat samorządu aptekarskiego w Katowicach 1991-2016. Wyd. 2 zmienione. Katowice, Śląska Izba Aptekarska, 2016, s. 21-57; Bogdan Ostrowski: Śląskiej Izby aptekarskiej rozrachunek z minionym 20-leciem. „Czasopismo Aptekarskie” 2012, nr 1(217), s. 26-33.

W 1995 roku odbył się II Okręgowy Zjazd Sprawozdawczo-Wyborczy Aptekarzy Okręgowej Izby Aptekarskiej w Katowicach (Ustroń-Jaszowiec, 27-28 października 1995 rok). Prezes Dionizy Moska przedstawił sprawozdanie z działalności Okręgowej Izby Aptekarskiej w Katowicach obejmujące okres od 29 października 1991 roku do 28 października 1995 roku. Wśród osiągnięć OIA w Katowicach Dionizy Moska przedstawił także czynniki, które wpłynęły na niezadawalający efekt pracy samorządu. Problem upatrywał w niedostosowanym dla potrzeb środowiska farmaceutycznego prawie oraz braku integracji farmaceutów, z powodu zbyt małej aktywności społecznej oraz zawodowej aptekarzy. Można podsumować, że polityka ówczesnego rządu utrudniała efektywne działanie samorządu, a środowisko farmaceutyczne nie do końca wspierało jego inicjatywy. Tak przedstawiały się lata 1989-1995³⁰⁵.

Warto zauważyć, że zagadnienie to opisywane było już w 1992 roku na łamach „Farmacji Krakowskiej”. Hanna Rybacka, ówczesna prezeska Okręgowej Izby Aptekarskiej w Krakowie, dostrzegła problem braku przychylności krakowskiego środowiska farmaceutycznego dla Izby, co niewątpliwie miało negatywny wpływ na wzajemną współpracę farmaceutów w tych trudnych dla farmacji czasach³⁰⁶.

II kadencja Okręgowej Rady Aptekarskiej w Katowicach przebiegała od 27 października 1995 roku do 20 października 1999 roku. Prezesem został wybrany mgr farm. Roman Hechmann, który pół roku po wyborach został prezesem Naczelnej Rady Aptekarskiej w Warszawie. Dnia 22 kwietnia 1996 roku na prezesa ORA w Katowicach wybrano mgr farm. Lidę Wolnicką-Morawiec. II kadencja przebiegała nad zakupem i remontem budynku będącego siedzibą Okręgowej Izby Aptekarskiej w Katowicach o czym OIA informowała na łamach swojego biuletynu. Nowa siedziba umożliwiła przeprowadzanie egzaminów specjalizacji I stopnia i kursów przygotowujących³⁰⁷.

III kadencja Okręgowej Rady Aptekarskiej, od 21 października 1999 roku do 14 listopada 2003 roku, był to czas pracy nad przyszłością farmacji na Śląsku. Połowa lat 1990. w Polsce to okres umocnienia i rozwoju aptekarstwa polskiego pod względem ekonomicznym i zawodowym. Koniec lat 1990 kończy ten czas. Otwieranych jest coraz więcej aptek, rozwijają się sieci aptek i nieuczciwa konkurencja, nadal istnieje problem braku płynności w refundacjach za leki. Sytuacja ta zrównywała branżę aptekarską z podmiotami gospodarczymi prowadzącymi

---

³⁰⁵ D. Moska, S. Piechula, D. Hapeta, L. Wróblewski, dz. cyt., s. 21-57.

³⁰⁶ Hanna Rybacka: Wypowiedź Prezesa Okręgowej Izby Aptekarskiej. „Farmacja Krakowska” 1992, nr 1, s. 2.

³⁰⁷ Dionizy Moska, Stanisław Piechula, Dorota Hapeta, Lech Wróblewski: II kadencja Okręgowej Izby Aptekarskiej w Katowicach. W: 25 lat samorządu aptekarskiego w Katowicach 1991-2016. Wyd. 2 zmienione. Katowice: Śląska Izba Aptekarska, 2016, s. 59-64.

działalność o charakterze usługowym. W listopadzie 2003 roku nowym prezesem Okręgowej Rady Aptekarskiej w Katowicach został dr n. farm. Stanisław Piechula. To jego kadencja przypadła na trudne czasy przejmowania rynku przez sieci aptek oraz tworzeniu aptek przy hurtowniach farmaceutycznych³⁰⁸.

Problemy z jakimi miał do czynienia Stanisław Piechula, widoczne są również w tematyce, jaka była poruszana po 1999 roku na łamach biuletynów pozostałych izb aptekarskich³⁰⁹. Wiele uwagi poświęcono tej problematyce w periodykach Okręgowej Izby Aptekarskiej w Białymstoku. W „Farmacji Regionu Północno-Wschodniego” czytamy, że rok 2000 przyniósł pracownikom Izby wiele wyzwań. W biuletynie Okręgowa Izba Aptekarska zawiadamiała o takich problemach jak: karty stałego klienta w aptekach, czy funkcjonowanie aptek bez kierowników. Na stronach biuletynów z 2001 roku OIA zawiadamiała również magistrów farmacji, że najważniejszym obowiązkiem Izby jest kształcenie jej członków. Zadanie to powinno być wypełniane wspólnie z wydziałami farmaceutycznymi i Polskim Towarzystwem Farmaceutycznym. Ponadto Izba powinna walczyć o lepszą pozycję aptekarstwa w społeczeństwie, poprzez dbanie o jakość pracy zawodowej, dlatego też taki cel wyznaczyła sobie na kolejne lata. W 2003 roku OIA zintensyfikowała swoje działania w zakresie badania dodatkowej działalności prowadzonej przez niektóre apteki oraz reklamowaniu tych usług w gazetkach, przychodniach, na przystankach autobusowych, klatkach schodowych. Był to początek nadchodzącego w najbliższych latach problemu, jakim stała się nasilona reklama aptek³¹⁰.

Podobnie z materiałów sprawozdawczych zjazdu Delegatów Okręgowej Izby Aptekarskiej w Krakowie dowiadujemy się, że rok 1998 był dla Izby trudny. Rada informowała, że Wojewódzki Inspektor Farmaceutyczny wydał 54 koncesje na prowadzenie apteki. Doprowadziło to do osłabienia kadrowego i ekonomicznego aptek już istniejących i zmniejszenia poziomu obsługi pacjenta. Pod koniec listopada 1998 roku OIA w Krakowie zauważyła także niepokojącą sytuację. Przy pełnej akceptacji Nadzorów i niewiedzy Rady Aptekarskiej około 20 procent aptek zmieniło kierowników. Zostali nimi farmaceuci bez

---

³⁰⁸ Dionizy Moska, Stanisław Piechula, Dorota Hapeta, Lech Wróblewski: III kadencja Okręgowej Izby Aptekarskiej w Katowicach. W: 25 lat samorządu aptekarskiego w Katowicach 1991-2016. Wyd. 2 zmienione. Katowice: Śląska Izba Aptekarska, 2016, s. 65-68, Stanisław Piechula: Imperium kontratakuje. „Apothecarius, Śląskie forum farmaceutyczne” 2004, nr 3, s. 6; Stanisław Piechula: Wszystkie hurtownie farmaceutyczne regionu śląskiego. „Apothecarius, Śląskie forum farmaceutyczne” 2004, nr 3, s. 42-43.

³⁰⁹ Jerzy Piekarski: Apteka czy sklep, oto jest pytanie. „Farmacja Pomorza Środkowego” 2003, nr 11, 20-21.

³¹⁰ Jarosław Mateuszuk: 25 lat Okręgowej Izby Aptekarskiej w Białymstoku „Farmacja Regionu Północno-Wschodniego” 2016, numer specjalny, s. 16-36.

odpowiedniego stażu, czy prawa wykonywania zawodu. Spowodowało to chaos w rejestrze aptek Izby³¹¹.

Kolejne lata również przebiegały dość burzliwie. W biuletynach z lat 2001-2004 możemy przeczytać, że ranga i status zawodu aptekarza obniża się. Farmaceuci swoimi działaniami robią wszystko, aby zawód ten sprowadzić do rangi sprzedawcy, a apteki były sklepami. Odnotowywano, że otwierane są apteki przy już istniejących, obejmowane są stanowiska kierownicze u właścicieli spoza zawodu, stosowane są karty stałego klienta oraz rabaty i prezenty dla pacjentów, a ponadto do Izby przychodzą małżonkowie, dzieci farmaceutów w celu załatwienia istotnych spraw³¹². Mimo recesji na terenie Okręgowej Izby Aptekarskiej w Krakowie przybywa aptek. Lawinowy wzrost aptek związany jest z ogólnym pojęciem społeczeństwa, że na prowadzeniu apteki można bardzo dobrze zarobić³¹³. Zmieniło się również prawo farmaceutyczne. Od 1 października 2002 roku odrzucono poprawki Izby, aby aptekę mógł prowadzić tylko farmaceuta i dopuszczono do zmonopolizowania rynku przez kilka podmiotów gospodarczych³¹⁴.

Przykładowym cyklem artykułów, które w ciekawy sposób opisują problemy po 1989 roku, jakie musiała rozwiązać Okręgowa Izba Aptekarska w Katowicach, a z którymi borykały się zapewne pozostałe samorządy, są sprawozdania Okręgowego Sądu Aptekarskiego w Katowicach. Okręgowy Sąd Aptekarski w Katowicach na początku swej kadencji rozpatrywał wnioski sporządzone przez Okręgowego Rzecznika Odpowiedzialności Zawodowej, dotyczące zakupu leków bez atestów, niezarejestrowanych w Polsce lub zakupionych bezpośrednio od Rosjan. Poza tym powstał problem fałszowania recept przez farmaceutów, poprzez nanoszenie na nich zmian w ilościach przepisane leku lub jego nazwie oraz sprzedaży bez recepty leków silnie działających i psychotropowych. Problemy jednak zaczęły narastać i pojawiły się trudniejsze tematy jak: sprzedaż leków przez niewykwalifikowany personel (sprzątaczkę, inżynierów górników, mężów farmaceutek), co prowadziło do niewłaściwego wydania leku. Otwierano również apteki bez koncesji. Odpowiedzią na tę sytuację było sprawozdanie z 1994 roku, w którym Dionizy Moska napisał, że sytuacja zawodowa farmaceutów jest i będzie coraz trudniejsza. W praktyce zawodowej

---

³¹¹ Barbara Sanowska: Materiały ze sprawozdawczego zjazdu Delegatów Okręgowej Izby Aptekarskiej w Krakowie. „Farmacja Krakowska” 1998, nr 3, s. 14-19.

³¹² Barbara Sanowska: Sprawozdanie Prezesa Okręgowej Izby Aptekarskiej w Krakowie. „Farmacja Krakowska” 2001, nr 4, s. 18-19.

³¹³ Barbara Sanowska: Od Redakcji. „Farmacja Krakowska” 2002, nr 1, s. 5.

³¹⁴ Barbara Sanowska: Sprawozdanie Prezesa Okręgowej Izby Aptekarskiej w Krakowie. „Farmacja Krakowska” 2002, nr 4, s. 11-12.

widoczna jest gonitwa za zyskiem, walka o byt, zawiść, łamanie etyki zawodowej, a przede wszystkim łamanie prawa przez administrację państwową. Dionizy Moska zwrócił uwagę, że farmaceuci nie mogą kierować się tylko zasadami kupieckimi, a powinny skupić się na doksztalcaniu i pomocy pacjentowi. W innym wypadku ten zawód nie będzie miał racji bytu. Wnioski były takie, że aptekarze stracili poczucie odpowiedzialności za pełnione funkcje, nie doksztalcali się, przez co brakowało im odpowiedniego przygotowania fachowego, a właściciele aptek, którzy nie byli z wykształcenia farmaceutami zatrudniali personel o krótkim stażu, który miał być jedynie dyspozycyjny dla pracodawcy. Dwuznaczna postawa moralna niektórych farmaceutów prowadziła również do tego, że w nieprzestrzeganiu prawa farmaceutycznego nie widzieli oni nic nagannego³¹⁵.

Ogólna charakterystyka biuletynów izb aptekarskich

Biuletyny izb aptekarskich były chętnie czytane w środowisku farmaceutycznym. W pismach szukano przede wszystkim materiałów praktycznych, które pozwoliłyby prawidłowo funkcjonować aptekarzom w nowej rzeczywistości, w której prawo farmaceutyczne ulegało licznym przemianom. Redakcje starały się zaspokoić oczekiwania odbiorców, zamieszczając aktualne treści dotyczące tego problemu, ale również poszerzając pisma o nowe zagadnienia. Każdy z biuletynów był jednak nieco inny pod względem zawartych treści. Chociaż jak opisano wcześniej, łączyło je bardzo wiele cech wspólnych, to niektóre periodyki wyróżniały się na tle pozostałych.

Jednym z pierwszych biuletynów izb aptekarskich był nieregularnie wydawany biuletyn Okręgowej Izby Aptekarskiej w Krakowie. W pierwszym wydaniu majowej „Farmacji Krakowskiej” z 1992 roku znalazł się list dziekana Wydziału Farmaceutycznego, docenta doktora habilitowanego Jana Grzybka, który bardzo dobrze oddawał zarówno cele tegoż pisma, jak i wszystkich biuletynów okręgowych izb aptekarskich, dlatego warto zapoznać się z jego treścią:

„Krakowskie środowisko farmaceutyczne od dawna odczuwało brak własnego, lokalnego czasopisma, które zaspokoiłoby m. in. jego potrzeby informacyjne. Nasze kontakty osobiste i przepływ informacji były i nadal będą utrudnione głównie z powodu odpowiedzialnych i czasochłonnych obowiązków zawodowych oraz rozproszenia miejsc zatrudnienia. Dlatego też z dużym zadowoleniem należy przyjąć realizację zamierzeń dotyczących możliwości wydania czasopisma pt. „Farmacja Krakowska”. Za jego najważniejsze cele uważam integrację całego

---

³¹⁵ D. Moska, S. Piechula, D. Hapeta, L. Wróblewski, dz. cyt., s. 21-57.

naszego środowiska zawodowego, tzn. farmaceutów zatrudnionych w aptekach otwartych i szpitalnych, na uczelniach oraz w innych placówkach naukowych, a także w wielu pozostałych miejscach pracy. Łamy czasopisma będą również służyć Krakowskiemu Oddziałowi Polskiego Towarzystwa Farmaceutycznego, Okręgowej Izbie Aptekarskiej oraz studentom Wydziału Farmaceutycznego. Możliwość wypowiedziania się wszystkich farmaceutów na tematy związane z farmacją zawodową, problemami kształcenia przed i podyplomowego i in. połączy nasze wysiłki, dążenia i cele oraz ułatwi ich realizację. Pozwoli także na lepsze wzajemne poznanie się oraz uzgodnienie stanowisk w ważnych sprawach służących wspólnemu dobru. Dodatkową motywacją uzasadniającą wydanie własnego czasopisma był zamiar kultywowania wśród farmaceutów ich uzdolnień literackich oraz innych form nieprofesjonalnej działalności artystycznej. Pragnę wyrazić nadzieję, że Redakcja będzie otrzymywać od P.T. Koleżanek i Kolegów odpowiednią ilość interesujących materiałów, które sprawią iż „Farmację Krakowską” będziemy czytać chętnie, z przyjemnością i przez długie lata.

Powołanie do życia nawet tak skromnego periodyku pod względem nakładu, objętości i szaty graficznej, jakim jest nasza gazetka, wymagało zaangażowania, zrozumienia i życzliwości wielu osób. Dlatego też pragnę bardzo serdecznie podziękować Jego Magnificencji Rektorowi AM, Prof. dr hab. med. Andrzejowi Szczeklikowi za wyrażenie zgody na wydawanie „Farmacji Krakowskiej” oraz wsparcie naszej inicjatywy. Zespołowi Redakcyjnemu na czele z dr Leszkiem Ekiertem składam podziękowanie za przyjęcie dodatkowych obowiązków oraz życzę takich wyników w pracy edytorskiej i redakcyjnej, które znajdą uznanie Czytelników, a Redakcji pozwolą z entuzjazmem i satysfakcją pełnić swą pożyteczną i odpowiedzialną funkcję, ad maiorem Pharmaciae gloriam”³¹⁶.

Pierwszy numer „Farmacji Krakowskiej” kończył „Dodatek Kulturalny”, w którym redakcja zachęcała do przesyłania przez farmaceutów swojej twórczości, podkreślając, że aktywność artystyczna i humanistyczna aptekarzy ma swoją tradycję, zarówno na świecie jaki i w Polsce, i należy ją kontynuować. Z czasem w większości biuletynów izb aptekarskich zaczęto zachęcać farmaceutów do przysyłania wierszy, rysunków, zdjęć czy innych elementów własnej twórczości.

„Biuletyn Dolnośląskiej Izby Aptekarskiej” był kolejnym pismem, w którym farmaceuci mogli się zapoznać z uchwałami podjętymi przez Radę Aptekarską, nowymi aktami prawnymi, funkcjonowaniem Naczelnej Izby Aptekarskiej, aptek szpitalnych, Klubu Seniora oraz historią

---

³¹⁶ Jan Grzybek: List. „Farmacja Krakowska” 1992, nr 1, s. 1.

aptekarstwa. W felietonach każdy mógł wyrazić swoją opinię, jednak redakcja zastrzegła sobie, że nie zawsze zgadza się z opiniami zawartymi w artykułach³¹⁷.

„Przegląd Farmaceutyczny” ukazujący się w tym samym okresie czasu co „Biuletyn Dolnośląskiej Izby Aptekarskiej”, był natomiast biuletynem pełnym informacji przydatnych w codziennej pracy farmaceuty. W biuletynie pojawiały się treści nawiązujące do historii farmacji oraz artykuły edukacyjne. Wiele stron zajmowały ogłoszenia o szkoleniach i konferencjach dla farmaceutów, co może świadczyć o chęci Izby do motywowania jej członków, do ciągłego samokształcenia i doskonalenia zawodu farmaceuty.

Od 1992 roku Kielecka Okręgowa Izba Aptekarska wydawała czasopismo „Wiadomości Aptekarskie”. W periodyku tym zamieszczano prace pogładowe aptekarzy realizujących program specjalizacji głównie z zakresu farmacji aptecznej. Biuletyn był również źródłem informacji dotyczących wszelkich zmian w prawie farmaceutycznym. Tak jak i w innych izbach problemem było zaopatrywanie aptek w środki farmaceutyczne i materiały medyczne, refundacja za leki oraz dostosowanie pracy apteki na nowych zasadach przy przebiegających zmianach politycznych i ekonomicznych w kraju. Znajdowało się w nim także miejsce na artykuły związane historią Kieleckiej Okręgowej Izby Aptekarskiej oraz na przedstawienie osiągnięć literackich farmaceutów³¹⁸.

Z kolei periodyk pod tytułem „Farmacja Regionu Północno-Wschodniego” była raczej wydawnictwem ciągłym, w którym większość stron zajmowały sprawozdania z prac Izby, korespondencje z Narodowym Funduszem Zdrowia czy opisy działalności ówczesnej Akademii Medycznej w Białymstoku (dzisiaj Uniwersytet Medyczny w Białymstoku). W biuletynach z lat 1991-2004 znaleźć można było także wspomnienia na temat magistrów farmacji zasłużonych dla środowiska farmaceutycznego, często z zdjęciami tych osób i ich biografią. Informacje te stanowią cenne źródła dla osób zajmujących się historią farmacji.

Począwszy od 1994 roku, regularnie co kwartał P-KOIA wydawała „Biuletyn Informacyjny Pomorsko-Kujawska Okręgowa Izba Aptekarska”. Zakres tematyczny poszczególnych numerów obejmował informacje z bieżącej działalności Izby, bydgoskiego oddziału Polskiego Towarzystwa Farmaceutycznego, pisma, opinie i komunikaty Naczelnej Izby Aptekarskiej, Izby Gospodarczej „Apteka Polska”, Wojewódzkiego Inspektora

³¹⁷ Barbara Kozicka: Informacje z NRA. „Biuletyn Dolnośląskiej Izby Aptekarskiej” 1995, nr 12, s. 7; Joanna Piątkowska: Wiadomości bieżące DIA. „Biuletyn Dolnośląskiej Izby Aptekarskiej” 1993, nr 12, s. 4; Redakcja: 100 lat apteki „Pod Słońcem” „Biuletyn Dolnośląskiej Izby Aptekarskiej” 1996, nr 5, s. 18-19; Zarząd Klubu: Klub Seniora. „Biuletyn Dolnośląskiej Izby Aptekarskiej” 1996, nr 6, s. 26.

³¹⁸ ba: Materiały autorskie Okręgowych Izb Aptekarskich: Kielecka Okręgowa Izba Aptekarska. W: 10 lat samorządu aptekarskiego 1991-2001. Warszawa: Naczelna Izba Aptekarska, 2001, s. 38.

Farmaceutycznego czy „Głosy prasy”. W biuletynie, podobnie jak we wcześniej omówionych periodykach, nie zabrakło artykułów z dziedziny historii farmacji, w których przedstawiano sylwetki farmaceutów oraz historie aptek i aptekarstwa. W biuletynie poruszano także tematykę dotyczącą wejścia Polski do Unii Europejskiej i jego konsekwencji dla środowiska farmaceutycznego. Pisano na przykład, o uznawaniu kwalifikacji zawodowych polskich farmaceutów w Unii Europejskiej i farmaceutów z innych krajów unijnych w Polsce. Na łamach biuletynów pojawiły się dodatkowo reklamy firm zachęcających farmaceutów do pracy za granicą, głównie w Wielkiej Brytanii. Początkowo rekrutację przeprowadzano do dwóch największych sieci w Wielkiej Brytanii: Boots i Lloyds. Farmaceutów zachęcano wysokimi zarobkami, bezpłatnymi kredytami, szkoleniami oraz pokryciem kosztów podróży i pomocą w relokacji³¹⁹. W dziale „Varia” zamieszczano natomiast wiersze autorstwa farmaceutów, dowcipy oraz ogłoszenia. Ostatnią stroną biuletynu najczęściej poświęcano na reklamę hurtowni farmaceutycznej lub leków³²⁰.

W listopadzie 1993 roku Lubelska Okręgowa Izba Aptekarska wydała pierwszy „Biuletyn Lubelskiej Okręgowej Izby Aptekarskiej”. Od 1995 roku w biuletynie pojawiał się nieregularnie dodatek „Kurier Aptekarski: Biała Podlaska, Chełm, Lublin, Zamość”. W periodyku poruszane były między innymi problemy związane z pracą zawodową aptekarzy, wiadomości z posiedzeń Izby oraz uroczystych wydarzeń, a także historii farmacji.

Łódzka Okręgowa Izba Aptekarska od marca 1997 roku wznowiła wydawanie biuletynu, który otrzymał tytuł „W Kręgu Apteki” Od numeru 2-3 z 1997 roku czasopismo miało drugi podtytuł: „łódzkie, piotrowskie, sieradzkie, skierniewickie”, a od numeru 20 z 1999 rok nastąpiła zmiana drugiego podtytułu na „dla województwa łódzkiego”. W okresie prezesury Włodzimierza Jakubowskiego rozpoczęto reformę zdrowia mającą bezpośredni wpływ na funkcjonowanie aptek. Był to jeden z głównych powodów podjęcia decyzji, aby Izba rozpoczęła wydawanie biuletynu. Według Okręgowej Izby Aptekarskiej w Łodzi było to profesjonalne pismo, które swą formą, treścią oraz szatą graficzną wyróżniało się spośród

---

³¹⁹ Anita Magowska: Karuzela aptek Boots, światowy lider sprzedaży zdrowia i piękna? „Czasopismo Aptekarskie” 2003, nr 8-9, s. 25-26; Wojciech Prokurat: Polski Aptekarz w Unii Europejskiej. „Czasopismo Aptekarskie” 2003, nr 1, 22-23; Redakcja: Głos prasy: Aptekarze na Wyspy! „Biuletyn Informacyjny Pomorsko-Kujawskiej Okręgowej Izby Aptekarskiej” 2005, nr. 8, s. 33; Maria Szyszkowska: Polscy aptekarze, a UE. „Czasopismo Aptekarskie” 2003, nr 1, s.7.

³²⁰ ba: Materiały autorskie Okręgowych Izb Aptekarskich: Pomorsko-Kujawska Okręgowa Izba Aptekarska w Bydgoszczy. W: 10 lat samorządu aptekarskiego 1991-2001. Warszawa: Naczelna Izba Aptekarska, 2001, s. 24-28.

innych biuletynów. Miesięcznik ten miał nie tylko informować farmaceutów, ale również edukować oraz przygotować aptekarzy do zmieniającej się rzeczywistości³²¹.

Od samego początku działania Podkarpackiej Okręgowej Izby Aptekarskiej sprawą najważniejszą było przekazanie pełnej informacji dla wszystkich członków Izby o prowadzonych działaniach Rady Podkarpackiej Okręgowej Izby Aptekarskiej. Na pierwszym posiedzeniu Rady POIA podjęto decyzję o wydawaniu okresowego druku stałego, który przyjął tytuł „Biuletyn Podkarpackiej Okręgowej Izby Aptekarskiej w Rzeszowie”. Tytuł ten, początkowo roboczy, stał się z czasem tytułem własnym pisma i z niewielkimi zmianami funkcjonuje do dziś jako oficjalny organ Izby. Jak każdy druk zwarty organizacji samorządowych, w swym początkowym okresie był nieregularnym informatorem z posiedzeń Prezydium Izby, mówiącym o podejmowanych przez nią działaniach. Pierwszy numer miesięcznika (z podwójną numeracją) ukazał się w maju 1992 roku w formie powielanego maszynopisu składanego w broszurkę, o objętości czterech stron w formacie A-5. W biuletynie tym opisano, kto może być członkiem izby aptekarskiej oraz poruszono temat wysokości składki. Z czasem biuletyn przyjął formę profesjonalnie drukowanego czasopisma z treścią, wybiegającą poza część tylko informacyjną i wydawany był raz w miesiącu. Poruszano w nim problemy nie tylko dotyczące działalności Rady POIA oraz relacji ze zjazdów delegatów, ale również zamieszczano opracowania historyczne, relacje z wyjazdów, projekty ustaw oraz artykuły dyskusyjne. Z dniem 1 kwietnia 2000 roku postanowiono zatrudnić zawodowego dziennikarza dla ułatwienia przygotowywania wydań miesięcznika „Biuletyn Informacyjny Podkarpackiej Okręgowej Izby Aptekarskiej”. Jak wspomiano, stanowisko objął redaktor Adam Czartoryski, który pełnił swą funkcję do 17 czerwca 2003 roku. Poza stałym wydawnictwem ciągłym w formie „Biuletynu”, Podkarpacka Okręgowa Izba Aptekarska wydawała również inne publikacje. Nadzwyczajny Zjazd Aptekarzy w Lublinie w kwietniu 1993 roku uchwalił i przyjął do realizacji Kodeks Etyki Aptekarza RP. Treść tego aktu POIA wydała w formie broszury natychmiast po uchwaleniu jego treści. W badanym okresie Podkarpacka Okręgowa Izba Aptekarska wydała dwa numery specjalne biuletynu. W sierpniu 1994 roku ukazał się czwarty numer „Biuletynu”, w którym opisano porozumienia Podkarpackiej Okręgowej Izby Aptekarskiej i dwóch banków działających na terenie Podkarpacia (Banku Śląskiego Oddział Krosno oraz Big Banku Oddziału Operacyjnego w Rzeszowie) w sprawie nabywania wierzycelności aptek wobec skarbu państwa wraz

---

³²¹ Informacje pozyskane na podstawie korespondencji z Rzecznikiem Prasowym Izby Okręgowej Izby Aptekarskiej w Łodzi, panem Zbigniewem Solarzem.

z wzorami umów. W 1996 roku wydano natomiast biuletyn numer cztery opracowany przez radców prawnych POIA z przykładowym wzorem regulaminu pracy w aptekach, regulaminu wynagradzania pracowników oraz innymi wzorami pism dotyczącymi umów o pracę. Ponadto w styczniu 1997 roku nakładem Izby ukazała się publikacja zawierająca Rozporządzenie Ministra Zdrowia i Opieki Społecznej z dnia 21 września 1985 roku w sprawie środków odurzających i psychotropowych oraz nadzoru nad tymi środkami wraz ze wszystkimi aktualnymi aktami prawnymi dotyczącymi tego działu gospodarki lekiem. W 2004 roku jako wydawnictwo ciągle po raz pierwszy ukazał się „Biuletyn Szkoleniowy Podkarpackiej Okręgowej Izby Aptekarskiej”, jako odpowiedź na wejście w życie Rozporządzenia Ministra Zdrowia „w sprawie szkoleń ciągłych ...”. Biuletyn w swojej treści zawierał akty prawne związane z pojęciem szkolenia farmaceutów. Na jego łamach zamieszczane były również opracowania wykładów, jakie wygłaszane były na posiedzeniach naukowo-szkoleniowych oraz prace specjalizacyjne przygotowywane przez aptekarzy podkarpackich w trakcie odbywania staży³²².

Bardzo aktywna pod względem wydawniczym była Olsztyńska Okręgowa Izba Aptekarska, dlatego warto przyjrzeć się bliżej historii powstania jej biuletynu. Rada Aptekarska od początku istnienia informacje bieżące ze swojej działalności przekazywała swoim aptekarzom w formie biuletynów informacyjnych. Działalność wydawniczą w tym zakresie można podzielić na trzy etapy. Pierwszy etap obejmował okres tworzenia Izby Aptekarskiej na terenie województwa olsztyńskiego. Tymczasowy Komitet Organizacyjny wydał wówczas cztery komunikaty, z których komunikat numer 1 zawierał informacje, kto został powołany przez Ministra Zdrowia do Komitetu Organizacyjnego Izby Aptekarskiej na terenie województwa olsztyńskiego. W drugim etapie działalności Olsztyńskiej Izby Aptekarskiej wydane zostały zaledwie trzy biuletyny informacyjne w latach 1991-1992. W trzecim etapie od kwietnia 1997 roku Okręgowa Izba Aptekarska w Olsztynie rozpoczęła wydawanie Biuletynu Informacyjnego w formie czasopisma liczącego 32-36 stron, w którym przedstawione były sprawy bieżące działalności Okręgowej Izby Aptekarskiej w Olsztynie oraz Naczelnej Izby Aptekarskiej w Warszawie. Zamierzeniem było wydawanie Biuletynu regularnie jako miesięcznik, w formacie A-4, w ilości dostosowanej do ilości członków Izby Aptekarskiej. Biuletyn wydawany był bezpłatnie. Pismo przesyłane było również seniorom farmacji, co pozwalało im być na bieżąco ze sprawami środowiska aptekarskiego. Od numeru

---

³²² L. M. Czyż: dz. cyt., s. 73; A. Czarniawy: dz. cyt., s. 9; tamże s. 72; ba: Materiały autorskie Okręgowych Izb Aptekarskich: Podkarpacka Okręgowa Izba Aptekarska. W: 10 lat samorządu aptekarskiego 1991-2001. Warszawa: Naczelna Izba Aptekarska, 2001, s. 60-61.

piątego na pierwszej stronie okładki, w prawym jego rogu, pojawił się po raz pierwszy symbol ISSN 1429-4451 co oznaczało, że wydawany tytuł: „Biuletyn Informacyjny, Okręgowa Izba Aptekarska w Olsztynie” zarejestrowano w międzynarodowym systemie informacji o wydawnictwach ciągłych i oznaczono tym symbolem. Biuletyn był czasopismem o zwartej strukturze, na który składały się stałe działy: z prac Olsztyńskiej Okręgowej Rady Aptekarskiej, z prac Naczelnej Rady Aptekarskiej, Główny Inspektor Farmaceutyczny, Wojewódzki Inspektor Farmaceutyczny, Sprawozdania ze Zjazdów, Szkolenia, Prawo na co dzień, Historia Farmacji, Sylwetki aptekarzy, Rozmaitości, Przegląd prasy, Z żałobnej karty. Dużo uwagi poświęcono przepisom prawa, których znajomość jest niezbędna w prawidłowym funkcjonowaniu każdej apteki czy też hurtowni farmaceutycznej, prawidłowym wykonywaniu zawodu farmaceuty przy zmieniających się przepisach. Przekazywano również relacje wraz ze zdjęciami z wydarzeń takich jak: uroczystość ślubowania farmaceutów otrzymujących prawo wykonywania zawodu, spotkania Seniorów Farmacji. Przedstawiane były sylwetki aptekarzy. Różnorodna tematyka miała na celu jednoczenie grupy zawodowej farmaceutów, aby każdy mógł znaleźć dla siebie zagadnienie, które jest w jego kręgu zainteresowań³²³.

Były również biuletyny, które powstały bardzo późno i pod względem graficznym oraz treściowym nie wyróżniały się niczym specjalnym na tle pozostałych periodyków. Przykładem tego typu wydawnictwa ciągłego, o czym pisano już wcześniej, był „Biuletyn Beskidzkiej Okręgowej Izby Aptekarskiej”. Po raz pierwszy został wydany dość późno w stosunku do biuletynów innych okręgowych izb aptekarskich, bo w 2004 roku. Pismo to można było zaliczyć do grupy typowo informacyjnych, a zawarte w nim treści związane były z zagadnieniami jakimi zajmowała się Izba, Naczelna Izba Aptekarska w Warszawie, a także nowymi przepisami dotyczącym zawodu farmaceuty. Szczegółowo przedstawiano w biuletynie sprawozdania komisji funkcjonujących w obrębie BOIA oraz uchwały Beskidzkiej Okręgowej Izby Aptekarskiej. W biuletynie można było zapoznać się również z informacjami dotyczącymi historii zawodu farmaceuty oraz bieżącymi sprawami³²⁴.

Lubuska Okręgowa Izba Aptekarska w Zielonej Górze od miesiąca października 2003 roku również zaczęła wydawać „Biuletyn Informacyjny Lubuskiej Okręgowej Izby Aptekarskiej w Zielonej Górze”, miesięcznik, skierowany do członków samorządu. Jak

---

³²³ ba: Materiały autorskie Okręgowych Izb Aptekarskich: Okręgowa Izba Aptekarska w Olsztynie. W: 10 lat samorządu aptekarskiego 1991-2001. Warszawa: Naczelna Izba Aptekarska, 2001, s. 49-52; J. Murawska, dz. cyt., s. 19-23.

³²⁴ Informacje pozyskane na podstawie korespondencji z przedstawicielem biura Beskidzkiej Okręgowej Izby Aptekarskiej, panią Ewą Skórką.

wspominano, biuletyn był skromnym wydawnictwem ciągłym, na żółtych kartkach dla wyróżnienia od innej przesyłanej korespondencji, powielane przez biuro Izby. Biuletyn wydawany był w wersji papierowej do końca roku 2013 i wysyłany pocztą tradycyjną do wszystkich aptek ogólnodostępnych, szpitalnych i hurtowni. Biuletyn zawierał informacje z comiesięcznego posiedzenia Rady Aptekarskiej oraz przedstawiał sprawy różne (nekrologi, ogłoszenia o pracę, informacje o szkoleniach). Od ilości poruszanych spraw zależała objętość biuletynu³²⁵.

Danych na temat biuletynu Okręgowej Izby Aptekarskiej w Częstochowie praktycznie nie ma. Izba korzystała z uprzejmości biuletynu Śląskiej Okręgowej Izby Aptekarskiej. Na jego łamach pojawiały się bowiem informacje z Izby. Na przykład, w numerze trzecim „Apothecarius” z 2004 roku możemy zapoznać się z wykazem osób, które weszły w skład zarządu OIA w Częstochowie oraz przeczytać artykuł przedstawiający stanowisko Częstochowskiej Okręgowej Izby Aptekarskiej na temat tańszych leków³²⁶.

W czerwcu 2004 roku Andrzej Wróbel, redaktor naczelny, oddał w ręce czytelników pierwszy numer wznowionego, ilustrowanego miesięcznika „Forum Farmaceutyczne”, biuletynu Naczelnej Izby Aptekarskiej, który w tym przypadku był bardzo dobrze dopracowany graficznie i treściowo. Poruszano w nim sprawy samorządu aptekarzy i całej branży farmaceutycznej. Zespół redakcyjny chciał, aby każdy farmaceuta otrzymywał periodyk w ramach opłacanej składki członkowskiej. W czasopiśmie przewidywano wiele rubryk, w których każdy miał znaleźć coś dla siebie. Proszono czytelników, aby przysyłali listy, artykuły, felietony, wiersze, fotografie, rysunki i opracowania naukowe. Drobne ogłoszenia typu „szukam pracy”, „kupno-sprzedaż” dla członków izb aptekarskich miały być bezpłatne. Andrzej Wróbel poinformował również, że od wielu lat samorząd aptekarski cierpiał na brak szybkiego wewnętrznego obiegu informacji, dlatego czasopismo „Forum Farmaceutyczne” ma poprawić tę sytuację. I tak też w czasopiśmie zagościły stałe rubryki tematyczne zatytułowane:

---

³²⁵ Informacje pozyskane na podstawie korespondencji z Kierownikiem biura Lubuskiej Okręgowej Izby Aptekarskiej, panią Jolantą Stelmach.

³²⁶ OIA Częstochowa: Nasze zdanie o tańszych lekach. „Apothecarius, Śląskie forum farmaceutyczne” 2004, nr 3, s. 59.

spotkania³²⁷, raporty³²⁸, analizy³²⁹, ekonomika³³⁰, rynek leków³³¹, polemiki³³², prezentacje³³³, a także przegląd prasy, wieści z rynku i dział hobby, gdzie zamieszczano wiersze farmaceutów i krzyżówkę. Ponadto do periodyku dołączony był, chociaż nie zawsze, „Biuletyn Naczelnej Izby Aptekarskiej”, zawierający uchwały Naczelnej Rady Aptekarskiej³³⁴. Dodatkowo od kwietnia 2004 roku Naczelna Izba Aptekarska zaczęła wydawać „Kurier NIA”, tygodnik zawierający skrótowe informacje z bieżących wydarzeń samorządu. Przewidywano także wdrożenie sprawnie działającej strony internetowej NIA, systemu Biuletynu Informacji Publicznej oraz centralnej bazy danych o farmaceutach. Andrzej Wróbel przyznał, że do tej pory swoich stron dla spraw samorządowych użyczał „Gazeta Farmaceutyczna” oraz „Czasopismo Aptekarskie” oraz inne pisma branżowe³³⁵.

Niektóre z biuletynów powstały natomiast całkiem niedawno, dlatego nie dziwi fakt, że dopiero kształtują swoją zawartość treściową. Przykładem tego typu periodyku są „Nowe Opolskie Wiadomości Farmaceutyczne, Biuletyn Opolskiej Okręgowej Izby Aptekarskiej”. Dnia 1 kwietnia 2016 roku mocą uchwały XXIV Zjazdu Sprawozdawczo-Wyborczego Opolskiej Okręgowej Izby Aptekarskiej kolejny raz rozpoczęto wydawanie biuletynu informacyjnego, będącego kwartalnikiem. W nawiązaniu do tradycji nieistniejącego od lat wydawnictwa ciągłego, przyjęto dla nowego biuletynu tytuł „Nowe Opolskie Wiadomości Farmaceutyczne”, któremu od numeru drugiego lipiec-wrzesień przyznano numer ISSN 2451-067X. W słowach wstępu redaktor naczelny Wojciech Olender przypomniał krótką historię wcześniejszego wydawnictwa ciągłego. Z biuletynu dowiadujemy się, że „Nowe Opolskie Wiadomości Farmaceutyczne” są co najmniej trzecią odsłoną regionalnego biuletynu farmaceutycznego. Pierwszy ukazywał się w latach sześćdziesiątych ubiegłego wieku pod tytułem „Opolski Biuletyn Farmaceutyczny” i wydawany był przez sekcję farmaceutyczną Związku Zawodowego Pracowników Zdrowia oraz oddział PTFarm-u w Opolu. Kolejną

³²⁷ Henryk Marek: 60 lat minęło. „Forum Farmaceutyczne” 2004, nr 6, s. 4-5.

³²⁸ Jan Elliott: Praca w Wielkiej Brytanii. „Forum Farmaceutyczne” 2004, nr 6, s. 6-7.

³²⁹ Piotr Kula: Klienci, transakcje. „Forum Farmaceutyczne” 2004, nr 6, s. 8-9.

³³⁰ Wojciech Giermaziak: Rentowność rynku farmaceutycznego. „Forum Farmaceutyczne” 2004, nr 6, s. 14-15.

³³¹ Monika Palka: Leki generyczne kluczem do przystępności do nowoczesnej farmakoterapii. „Forum Farmaceutyczne” 2004, nr 6, s. 20-22.

³³² Stanisław Piechula: Wokół sieci aptecznych. „Forum Farmaceutyczne” 2004, nr 6, s. 24-25.

³³³ Marcin Piskorski: Kolejny dobry rok. „Forum Farmaceutyczne” 2004, nr 6, s. 30.

³³⁴ Zob.: W „Forum Farmaceutyczne” 2004, nr 6 znajduje się „Biuletyn Naczelnej Izby Aptekarskiej” 2004, nr 3, s. 1-8. Z kolei do „Forum Farmaceutyczne” 2004, nr 1 biuletynu nie dołączono.

³³⁵ Naczelna Izba Aptekarska: Forum Farmaceutyczne, organ NIA. „Farmacja Pomorza Środkowego” 2004, nr 8, s. 27; Forum Farmaceutyczne, czerwiec 2004 [online]. [Dostęp 13 maja 2018]. Dostępny w Internecie: <http://www.nia.org.pl/2004/07/02/forum-farmaceutyczne-czerwiec-2004/>; Andrzej Wróbel: Szanowne Koleżanki i Koledzy. „Forum Farmaceutyczne” 2004, nr 1, s. 3.

odstoną były „Opolskie Wiadomości Farmaceutyczne”. Był to biuletyn informacyjny wydawany przez nieistniejące już Stowarzyszenie Właścicieli Aptek Prywatnych Opolszczyzny we współpracy z PTFarm oddział Opole oraz Okręgową Radą Aptekarską w Opolu. Pierwszy numer tego biuletynu ukazał się 20 sierpnia 1992 roku, a ostatni numer wydawnictwa ciągłego w 2008 roku³³⁶.

Fenomen biuletynów izb aptekarskich na tle całej prasy farmaceutycznej

W latach 1989-2004 biuletyny izb aptekarskich były najważniejszymi periodykami w polskiej prasie farmaceutycznej. Tak jak każde pisma miały swoich wielbicieli, którzy rozczytywali się w kolejnych wydaniach, ale byli również i krytycy tego typu wydawnictw ciągłych lub może bardziej zasadności powstania samorządów aptekarskich. W każdym razie w tym miejscu warto dokonać próby odpowiedzi na pytanie, co sprawiało, że biuletyny w ogóle były chętnie czytane przez środowisko farmaceutyczne? Biuletyn „Farmacja Pomorza Środkowego” uznawany był w opinii czytelników za wyjątkowy wśród pozostałych periodyków wydawanych przez izby aptekarskie. Należy jednak podkreślić, że wiele biuletynów pod względem zawartości treści i wyglądu nie ustępowały temu wydawnictwu ciągłemu. Na przykładzie biuletynu „Farmacja Pomorza Środkowego” można jednak dokonać analizy, jak powinien wyglądać biuletyn, który tak pozytywnie został przyjęty przez farmaceutów.

Ważną cechą dla biuletynów była ich „otwartość”. Jeśli na ich łamach gościli autorzy z całego kraju, czasopismo nabierało charakteru ogólnokrajowego. Biuletyny miały również przekazywać aptekarzom informacje organizacyjno-administracyjne oraz kształtować etyczne i moralne postawy. Jeśli periodyk stanowił kompendium obowiązujących przepisów dotyczących aptekarstwa i dodatkowo ciekawie redagowane w nim były sprawozdania z uroczystości farmaceutycznych zarówno z izby jak i ogólnopolskich, to sprawiało to, że chętniej po niego sięgano. Dla wielu czytelników ważna była również popularyzacja wiedzy farmaceutycznej. Naukowe artykuły, doniesienia z prasy farmaceutycznej, czy informacje o imprezach naukowych stanowiły dobre uzupełnienie treści biuletynu. Istotne było, aby biuletyn stanowił również materiał źródłowy historii aptekarstwa. Kulturowanie tradycji zawodu aptekarskiego i artykuły dotyczące dziejów farmacji są lekcją historii i patriotyzmu, które łączą ten zawód. Rola biuletynów w integrowaniu środowiska farmaceutycznego oraz

---

³³⁶ Wojciech Olender: Witam Państwa serdecznie. „Nowe Opolskie Wiadomości Farmaceutyczne: Biuletyn Opolskiej Okręgowej Izby Aptekarskiej” 2016, nr 1, s. 1.

treści, które sprzyjały konsolidacji aptekarzy zdecydowanie zwiększały chęć czytania tego typu pism. Ważnym elementem biuletynów było również docenianie i popieranie działalności twórczej farmaceutów. Przedstawienie ich dorobku w formie wierszy, czy prac malarskich stanowiło ważne uzupełnienie biuletynów. Dopełnieniem treści były również kąciki humoru, krzyżówki i konkursy. Wszystko to przekazane w efektownej i czytelnej szacie graficznie sprawiało, że periodyk stawał się pismem o wysokim poziomie merytorycznym i graficznym, ale i łatwym w lekturze. Należy jednak zadać sobie pytanie czy tylko treść i grafika przyciągały czytelników? Najprawdopodobniej istotą biuletynu byli ludzie, którzy go tworzyli. Za sukcesem wydawniczym „Farmacji Pomorza Środkowego” stała redaktor naczelna dr Jadwiga Brzezińska. To duch koleżeństwa i serce, jakie dr Jadwiga Brzezińska wkładała w redagowanie biuletynu, przyciągało tak szerokie grono czytelników. Dowodem uznania dla redakcji tegoż periodyku były listy, jakie otrzymała redaktor naczelna Jadwiga Brzezińska w 1996 roku z okazji jubileusz ukazania się pięćdziesiątego numeru biuletynu, a w marcu 2001 setnego numeru. Do redakcji wpłynęło wiele gratulacji i miłych słów. Prof. dr hab. Dionizy Moska napisał, że biuletyn ten kształci, informuje, a nawet bawi. Prof. dr hab. Henryk Romanowski z Lublina zwrócił uwagę, że dr Jadwiga Brzezińska posiada szczególne umiejętności redaktorskie i przekazuje informacje w sposób niezwykle interesujący. Prof. dr hab. Janusz Pluta, Prezes Dolnośląskiej Izby Aptekarskiej w swoim liście napisał, że ostatnie lata bardzo podzieliły środowisko aptekarskie, a treści publikowane w „Biuletynie Środkowopomorskiej Okręgowej Izby Aptekarskiej” zdecydowanie łączą farmaceutów. Gratulacje napłynęły również z Inspektoratu Farmaceutycznego, Polskiego Towarzystwa farmaceutycznego, pracowników uczelni medycznych z całej Polski i magistrów farmacji. Dzięki kontaktom osobistym redaktor naczelnej na łamach biuletynu wypowiadało się wiele znanych osób ze środowiska farmaceutycznego. Szczególną sympatią darzył biuletyn mgr farm. Wiesław Fusek z Biecza, bohater z Tobruku i ofensywy afrykańskiej³³⁷. Jego kolorowe akwarele zdobiły okładki biuletynu, a relacje z przeżyć wojennych wzbogacały jego zawartość treściową. Jak już wcześniej wspomniano w biuletynie poruszano tematy nie tylko z wydarzeń farmaceutycznych regionu, ale również kraju. Zapoznawano farmaceutów z tradycjami zawodu oraz jego bohaterami. Nie brakowało treści rozrywkowych. Jak wspomniano, treść biuletynu bogata była w relacje z egzotycznych podróży farmaceutów, w legendy świętokrzyskie czy poetyckie utwory.

---

³³⁷ Wiesław Fusek: List z Biecza. „Farmacja Pomorza Środkowego” 2001, nr 8, s. 70; Wiesław Fusek: Cena szklanki wody. „Farmacja Pomorza Środkowego” 2003, nr 8, s. 77-78.

Na wysoką ocenę tego biuletynu przez całe środowisko aptekarzy rzucają światło słowa redaktor naczelnej doktor Jadwigi Brzezińskiej:

„Starałam się, aby karty biuletynu mówiły o przyjaźni do czytelników redakcji i czytelnicy odczytywali to z treści notatek. Uważałam, że naszą rolą jest utworzenie przyjaznego środowiska aptekarskiego, wspólnoty aptekarskiej. Poza tym sporządzanie biuletynu stanowiło dla mnie wielką satysfakcję i radość. Poznałam wielu ciekawych i znakomitych ludzi, którzy przysyłali bezpłatnie swoje artykuły jak doktor habilitowany Ożarowski, magister Wiesław Fusek, którego listy drukowaliśmy, a czytelnicy czytali je z ogromną ciekawością. Natomiast pan Fusek cieszył się z tego aż do śmierci. Drukowałam wspomnienia różnych farmaceutów z okresu wojny i okresu pierwszych dni osiedlenia się na Ziemiach Zachodnich. Miałam zawsze duże grono znajomych wśród uczestników sympozjów historii farmacji, zjazdów, kongresów. Starałam się, aby biuletyn poza informacjami był zbudowany z artykułów czy wiadomości dotyczących dziejów aptekarstwa dawnego i współczesnego, wojennego, o aptekach naszego regionu, o talentach aptekarzy (jeden tworzył nawet krzyżówki), wspomnienia aptekarzy naszego regionu, dział humoru. Jeśli nie miałam artykułów o osiągnięciach naszych członków, to zamieszczałam chociaż ich fotografie, sporządzone podczas zjazdów Izby. Każdy człowiek chce być zauważony i podkreślona jego działalność i zasługi. Fotografie i dobre słowo dają atmosferę przyjaźni, radości i zadowolenia”³³⁸.

Podsumowując, kiedy na przełomie lat 1989-1990, w atmosferze wielkiego entuzjazmu tworzył się samorząd aptekarski, zauważono, że jak najszybciej należy stworzyć system przepływu informacji pomiędzy okręgowymi izbami aptekarskimi, a ich członkami. Temu celowi miały służyć biuletyny. Sprawy dotyczące samorządu aptekarskiego zmieniały się bardzo szybko i wymagały częstych uzgodnień oraz sprawnego przekazywania informacji członkom izby. W związku z tym wraz z ubiegiem lat treść biuletynów ulegała zarówno głębokim przemianom jak i poszerzeniu ich zawartości.

Na podstawie treści zawartych w biuletynach izb aptekarskich można stwierdzić, że są to dokumenty o historycznej wadze. Od samego początku powstania, biuletyny dokumentowały zmiany zachodzące w zawodzie farmaceuty. Pełniły rolę kronikarską, szkoleniową i informacyjną. Odnotowywały postawy i poglądy polityków i działaczy różnych szczebli zawodowych. Na ich łamach prezentowane były sylwetki zasłużonych farmaceutów. Stanowiły także forum dyskusyjne, na którym za pomocą publikowanych listów, czytelnicy dzielili się

---

³³⁸ Wypowiedź doktor Jadwigi Brzezińskiej spisana na okoliczność korespondencji z autorem pracy doktorskiej.

swoimi opiniami. Pojawiały się w nich ciekawe artykuły, oryginalne wspomnienia oraz refleksje. Ważną częścią biuletynów były także fotografie. Dokumentowały one różnorodną działalność samorządów aptekarskich.

Tak więc biuletyny kształtują obraz farmacji w analizowanym czasie i co najważniejsze utrwalają ten obraz słowem pisany oraz zdjęciami. Jest to niewątpliwie ważne źródło dla każdego historyka farmacji.

Rycina 8. Przykładowe okładki biuletynów izb aptekarskich

3.2. CZASOPISMA POZASAMORZĄDOWYCH ORGANIZACJI APTEKARSKICH I FARMACEUTYCZNYCH

Jak wspomniano, ustawa o działalności gospodarczej z dnia 23 grudnia 1988 roku umożliwiła otwieranie i prowadzenie aptek osobom prywatnym, natomiast ustawa z 1989 roku Prawo o stowarzyszeniach była jednym z pierwszych aktów prawnych przyjętych przez Sejm po zapoczątkowaniu transformacji politycznej i procesu budowania społeczeństwa obywatelskiego. W tej nowej sytuacji politycznej i gospodarczej zaczęły tworzyć się organizacje aptekarskie. Na przestrzeni lat 1989-1990 wiele osób uważało za konieczne powołanie organizacji i stowarzyszeń, do których mogli należeć właściciele aptek i hurtowni farmaceutycznych po to, aby stworzyć miejsce do wymiany doświadczeń codziennej pracy. Działalność i formowanie się tego typu związków została jednak zahamowana powstaniem izb aptekarskich. Mimo to w badanym okresie organizacje te tworzyły się, a przykładem ich aktywności było między innymi Forum Farmaceutyczne zatytułowane „Polskie lobby farmaceutyczne”, zorganizowane 17 września 1998 roku w Warszawie w ramach XVII Międzynarodowych Targów Farmaceutycznych „Lek w Polsce”³³⁹.

W dodatku specjalnym do numeru pierwszego czasopisma „Farmacja Śląska” z grudnia 1998 roku opisano przebieg tego, zorganizowanego przez Krajową Reprezentację Stowarzyszeń Właścicieli Aptek wraz z czasopismem „Lek w Polsce”, Forum. Warto przedstawić to wydarzenie, bo odbyło się z inicjatywy jednego z czasopism farmaceutycznych, a jego uczestnicy wyrażali poglądy, które miały niewątpliwą wpływ na periodyki wydawane przez poszczególne stowarzyszenia aptekarskie. Ponadto opis tegoż spotkania pozwala poznać osoby, które w badanym okresie starały się wywierać wpływ na kształtowanie się farmacji w Polsce, a ich wypowiedzi często gościły na łamach prasy farmaceutycznej.

Forum prowadził Mariusz Chomiccki, organizator targów „Lek w Polsce” i właściciel czasopisma „Lek w Polsce”, na którego zaproszenie przybyli: Janina Mańko, podsekretarz stanu w Ministerstwie Zdrowia, Roman Hechmann, prezes Naczelnej Izby Aptekarskiej, Michał Umbreit, prezes Zarządu Głównego Polskiego Towarzystwa Farmaceutycznego, Irena Rej, prezes Izby Gospodarczej Farmacja Polska, Waldemar Roszkowski, prezes Izby Przemysłu Farmaceutycznego Polfarmed, Tadeusz Szuba, prezes Towarzystwa Ekonomiczno-

---

³³⁹ Ustawa z 7 kwietnia 1989 r. Prawo o stowarzyszeniach (Dz.U. z 2011 r. nr 112, poz. 654); Sławomir Lipski: Forum Farmaceutyczne: „Polskie Lobby Farmaceutyczne”. „Czasopismo Aptekarskie” 1998, nr 11, s. 518-520; Grzegorz Makowski: Rozwój sektora organizacji pozarządowych w Polsce po 1989 r. „Studia BAS” 2015, nr 4 (44), s. 57-85; Jerzy Masiakowski: Lobby farmaceutyczne, a nie branża kupiecka. „Czasopismo Aptekarskie” 1997, nr 2, s. 43 i 53-54.

Farmaceutycznego oraz Stanisław Piechula prezes Krajowej Reprezentacji Stowarzyszeń Właścicieli Aptek. Otwierając obrady redaktor Mariusz Chomicki wyraził radość, że doszło do spotkania, którego celem jest utworzenie lobby farmaceutycznego. Powiedział również, że wielką rolę w jego tworzeniu odgrywa prasa farmaceutyczna, a na polskim rynku istnieją cztery tytuły uzupełniające się treścią. Nie wspominał jednak o jakie periodyki mu chodziło. Mariusz Chomicki wyraził pogląd, że im aktywniej czytelnicy będą współpracować z tego typu prasą, tym silniejsze będzie lobby farmaceutyczne³⁴⁰.

Dr Stanisław Piechula dodał, że warunkiem powstania takiego lobby jest integracja organizacji oddziaływujących na środowisko farmaceutyczne. Wymienił dwie osoby od lat wskazujące na łamach prasy farmaceutycznej, że takie lobby jest potrzebne: prof. Wincentego Kwapiszewskiego oraz prof. Jerzego Masiakowskiego. Drugi z wymienionych wygłosił wykład inauguracyjny Forum. Odwołując się do Kodeksu Etyki Aptekarza Rzeczypospolitej Polskiej prof. Masiakowski zwrócił uwagę na społeczną misję zawodu farmaceuty i podkreślił, że metody marketingu aptecznego nie licują z godnością tego zawodu, dlatego lobby farmaceutyczne powinno być pozaparlamentarną grupą nacisku na władze państwowe, w celu ustanowienia regulacji prawnych pozwalających aptekarzom wykonywać obowiązki zawodowe zgodnie z zasadami deontologii. Zauważył także, że inspekcje farmaceutyczne nie wykonują należycie swoich obowiązków, a z kolei aptekarze nie domagają się od swojego samorządu, aby walczył z takimi słowami jak: obrót, klient, towar, sprzedawca, bo uwłaczają godności ich zawodu. Jego zdaniem rolę organizatora i koordynatora lobby farmaceutycznego musi wziąć na siebie Polskie Towarzystwo Farmaceutyczne, ponieważ skupia osoby wykonujące ten sam zawód, lecz w zakresie różnych specjalności³⁴¹.

Jako druga zabrała głos minister Mańko, która podkreśliła, że lobby farmaceutyczne to nie tylko zawód farmaceuty, ale również przemysł, czy cała dystrybucja. Kiedy powstawały izby aptekarskie środowisko farmaceutyczne odczuwało pewien niedosyt, ponieważ nie zwrócono uwagi, że aptekarstwo jest tylko częścią farmacji, którą tworzą też specjaliści zatrudnieni na uczelniach, w nadzorze czy administracji. W związku z tym jeśli myśli się o stworzeniu lobby farmaceutycznego, trzeba zintegrować to środowisko³⁴².

Prezes Naczelnej Izby Aptekarskiej Roman Hechmann zwrócił uwagę, że powstające stowarzyszenia mają inne zadania niż samorząd aptekarski. Izby aptekarskie dbają o etykę

---

³⁴⁰ Wypowiedzi prelegentów Forum Farmaceutycznego pt. „Polskie lobby farmaceutyczne”. „Farmacja Śląska” 1998, nr 1, s. 2.

³⁴¹ Tamże, s. 2-5.

³⁴² Tamże, s. 5.

zawodu farmaceuty i walczą o coś, na co od dłuższego czasu czekają farmaceuci, a mianowicie o ustawę o zawodzie farmaceuty. Izby mają również na celu, aby farmaceuta czuł się po prostu bezpieczny w aptece, wykonując swoją jakże odpowiedzialną pracę. Interesującym jest również fakt, że na początku swojej wypowiedzi Roman Hechmann, chociaż podziękował za zaproszenie na konferencję, to jednak wyraził zdziwienie, że organizatorem jest Krajowa Reprezentacja Stowarzyszeń Właścicieli Aptek, o czym - jak przyznał - nie wiedział³⁴³.

Można wnioskować, że Stanisław Piechula świadomie nie napisał o tym w zaproszeniu, ponieważ z czasopism farmaceutycznych można było dowiedzieć się, że obaj panowie nie darzyli się sympatią. Antagonizm między nimi opisał dr n. farm. Kazimierz Radecki na łamach czasopisma „Apteka Polska”. Zaczął słowami, że wśród farmaceutów, na szczeblu krajowym jest dwóch potężnych prezesów: mgr farm. Roman Hechmann, który został wybrany prezesem Naczelnej Izby Aptekarskiej na drugą kadencję i dr Stanisław Piechula prezes Izby Gospodarczej Apteka Polska. Autor artykułu miał nadzieję, że z rywalizacji obu prezesów wyjdzie coś dobrego. W końcu obaj wywodzili się z jednego miasta Mikołowa, odległego od Katowic 15 kilometrów. Problem jednak polegał na tym, że w aptecę przodków S. Piechuli, której w badanym okresie właścicielem był Stanisław Piechula, kierownikiem w czasach Cefarmu był mgr Hechmann. Kupił on następnie aptekę oddaloną 400 metrów od apteki dr Piechuli i tym samym stali się dla siebie konkurentami³⁴⁴.

Kolejnym prelegentem forum był prezes Zarządu Głównego Polskiego Towarzystwa Farmaceutycznego Michał Umbreit. Wyraził jednoznacznie, że zgodnie ze statutem Polskie Towarzystwo Farmaceutyczne współdziała z Ministerstwem Zdrowia i Opieki Społecznej, okręgowymi izbami aptekarskimi oraz związkami zawodowymi, które zrzeszają pracowników służby zdrowia. Michał Umbreit stwierdził, że po zapoznaniu się z programem Krajowej Reprezentacji Stowarzyszeń Właścicieli Aptek, na pewno będzie ją wspierał w działaniach. Wskazał również potrzebę lobbingu dla wydziałów farmaceutycznych, aby farmacja rozwijała się naukowo. W badanym okresie większość wydziałów farmaceutycznych oceniana była w kategorii B³⁴⁵.

Irena Rej przedstawiła, czym zajmuje się Izba Gospodarcza Farmacja Polska i wyraziła radość, że środowisko pracowników hurtowni farmaceutycznych będzie mogło uczestniczyć w tworzeniu lobby farmaceutycznego. Prof. Roszkowski prezes Izby Przemysłu

---

³⁴³ Tamże, s. 6.

³⁴⁴ Kazimierz Radecki: Duch lata kędy chce... „Apteka Polska” 2000, nr 3, s. 18.

³⁴⁵ Wypowiedzi prelegentów Forum Farmaceutycznego pt. „Polskie lobby farmaceutyczne”. „Farmacja Śląska” 1998, nr 1, s. 6-8.

Farmaceutycznego Polfarmed podważył natomiast zasadność etyki w zawodzie aptekarza. Stwierdził, że etyka nigdy nie zastąpi prawa, a światem rządzi ekonomia³⁴⁶.

Dnia 11 marca 1999 roku w Warszawie zostało zorganizowane I Ogólnopolskie Forum Prywatnych Właścicieli Aptek pod tytułem „Lobbing Właścicieli Aptek” w ramach XVIII Międzynarodowych Targów Farmaceutycznych „Lek w Polsce”. W dodatku specjalnym do „Farmacji Śląskiej” numer 3 z czerwca 1999 roku można przeczytać, że tym razem była to dyskusja między farmaceutami, a nie-farmaceutami. W czasie rozmów padły stwierdzenia ze strony właścicieli aptek, że farmaceuci nie powinni uczestniczyć w tego typu spotkaniach, bo są „pracownikami swoich pracodawców” i właściciele aptek nie mogą swobodnie dyskutować na temat ich pracy. Farmaceuci zaś zarzucali właścicielom, że niedługo nie będzie aptek, którymi zarządzają „prawdziwi farmaceuci”³⁴⁷.

W latach 1989-2004 działały zatem w Polsce między innymi: Izba Gospodarcza Apteka Polska, Polska Izba Przemysłu Farmaceutycznego i Sprzętu Medycznego Polfarmed, Izba Gospodarcza Farmacja Polska, Stowarzyszenie Przedstawicieli Firm Farmaceutycznych w Polsce, Stowarzyszenie Byłych Właścicieli Aptek i Wytwórni Farmaceutycznych oraz Ich Rodzin „Aptekarze”, Zrzeszenie Farmaceutów Właścicieli Aptek, Stowarzyszenie Farmaceutów Katolickich Polski, Polskie Towarzystwo Farmakologiczne, Polskie Towarzystwo Toksykologiczne, Towarzystwo Ekonomiczno-Farmaceutyczne czy w końcu stowarzyszenie posiadające długoletnią tradycję, Polskie Towarzystwo Farmaceutyczne. Nie wszystkie organizacje prowadziły działalność wydawniczą, dlatego w pracy zostaną omówienie jedynie te, które w latach 1989-2004 publikowały prasę kierowaną do środowiska farmaceutycznego.

---

³⁴⁶ Wypowiedzi prelegentów Forum Farmaceutycznego pt. „Polskie lobby farmaceutyczne”. „Farmacja Śląska” 1998, nr 1, s. 9-10.

³⁴⁷ Materiały opracowane przez redakcję „Lek w Polsce”: I Ogólnopolskie Forum Prywatnych Właścicieli Aptek pod tytułem „Lobbing Właścicieli Aptek”. „Farmacja Śląska” 1999, nr 3, s. 2-11.

3.2.1. *Periodyki Zrzeszenia Farmaceutów Właścicieli Aptek*

Początki działania Zrzeszenia Farmaceutów Właścicieli Aptek były bardzo trudne. Pierwszy zarząd w składzie: przewodnicząca dr n. farm. Lidia Czajka, zastępca mgr Jadwiga Zbąbłasz, sekretarz mgr Lidia Langiewicz i skarbnik mgr Jan Ociepka, został wybrany na zebraniu, które odbyło się 17 października 1990 roku w aptecę „Sanus” w Katowicach. Do czasu rejestracji Zrzeszenie Farmaceutów Właścicieli Aptek działało jako Samodzielna Sekcja Farmaceutów Właścicieli Aptek przy Katowickim Oddziale Polskiego Towarzystwa Farmaceutycznego. Umożliwiało to uzyskanie osobowości prawnej. Dnia 10 stycznia 1992 roku, X Wydział Rejestrowy Sądu Rejonowego w Katowicach, wpisał Zrzeszenie do rejestru stowarzyszeń. Na początku swojej działalności Zrzeszenie Farmaceutów Właścicieli Aptek zaangażowało się w protest przeciwko braku terminowej refundacji za leki. Wydział Zdrowia nie potrafił wytłumaczyć skąd farmaceuci mają brać pieniądze na zakup leków, a następnie ich sprzedaż pacjentom na recepty zniżkowe. Skutkiem braku porozumienia z Ministerstwem Zdrowia podpisane zostały najgorsze umowy refundacyjne. Brak odniesionego przez Zrzeszenie sukcesu w tej kwestii oraz ciągłe trudności ze skonsolidowaniem środowiska aptekarskiego doprowadziły do tego, że po czterech latach Lidia Czajka zrezygnowała z funkcji prezesa. Wraz z jej rezygnacją Zrzeszenie przestało funkcjonować. Dopiero w 1998 roku dr n. farm. Stanisław Piechula doprowadził do reaktywacji i został jego prezesem w latach 1998-2001³⁴⁸.

W grudniu 1998 roku Stanisław Piechula wraz z prezesem Zarządu Ireneuszem Śliwą oddał w ręce czytelników pierwszy numer dwumiesięcznika „Farmacja Śląska”. Czasopismo miało być organem Zrzeszenia i przeznaczone zostało dla wszystkich, którym bliska jest tematyka farmaceutyczna czyli dla aptekarzy, farmaceutów, lekarzy, producentów, dystrybutorów i hurtowników leków. Poprzez pismo redakcja zamierzała szczegółowo informować swoich odbiorców o najważniejszych wydarzeniach, konferencjach, targach farmaceutycznych i prowadzić wywiady z ludźmi odpowiedzialnymi za aktualną sytuację w branży farmaceutycznej.

Zespół redakcyjny tworzyli Ireneusz Śliwa (redaktor naczelny), Justyna Białas, Leszek Dragon, Katarzyna Przeniosło, a wydawcą była spółka Media Wizards. Czasopismo nie posiadało numeru ISSN.

---

³⁴⁸ Katarzyna Przeniosło: Katowickie Zrzeszenie Farmaceutów Właścicieli Aptek, wczoraj, dziś i jutro. „Farmacja Śląska” 1998, nr 1, s. 12.

Tematyka publikacji pojawiających się na łamach czasopisma była różna. W pierwszym wydaniu tematem głównym był wywiad z przyszłym dyrektorem Śląskiej Kasy Chorych, dr. Andrzejem Sośnierzą. Rozmowa miała na celu rozwiać wątpliwości farmaceutów, dotyczące funkcjonowania w Polsce od 1999 roku Kas Chorych. Doktor Sośnierz w wywiadzie podkreślał, że zmiany są konieczne, ponieważ system służby zdrowia jest niewydolny, a większość Polaków była z niego niezadowolona. Reforma miała spowodować zmiany w funkcjonowaniu aptek i wymagała od farmaceutów zakupu czytników kodów paskowych oraz dostosowania oprogramowania³⁴⁹.

W „Farmacji Śląskiej” zaprezentowano również sylwetkę Stanisława Piechuli³⁵⁰ oraz pozostałych członków zarządu. W czasopiśmie pojawił się także ciekawy artykuł, będący relacją z II Krajowej Konferencji Stowarzyszeń Właścicieli Aptek. Dowiadujemy się z niego, że zebrani uznali za konieczne powołanie Izby Gospodarczej Apteka Polska, której celem miało być dbanie o interesy właścicieli aptek, poprzez szybkie dostarczanie informacji i tym samym umożliwienie aptekarzom wpływu na decyzje podejmowane w ich sprawach. Na konferencję zaproszono również właścicieli aptek nieposiadających wykształcenia farmaceutycznego. W ówczesnym czasie w skali kraju własnością tak zwanych „nie-farmaceutów” było od 8% do 10% aptek. Nie-farmaceuci uznali, że należy przewyciężyć animozje wynikające z różnic wykształcenia na rzecz wspólnych działań dla dobra wszystkich aptek i wyrazili chęć przystąpienia do Izby Gospodarczej Apteka Polska³⁵¹.

Pierwsze wydanie czasopisma „Farmacja Śląska” kończył artykuł o korzyściach płynących z korzystania z internetu. Wyjaśniono w nim do czego służy internet, do czego potrzebny jest farmaceutyce i jaka jest jego historia³⁵².

W numerze drugim „Farmacji Śląskiej” opisano, czym zajmuje się Stacja Sanitarno-Epidemiologiczna³⁵³, zaprezentowano historię hurtowni farmaceutycznych Farmacol³⁵⁴, Medicines³⁵⁵, Carbo Opole³⁵⁶ oraz działalność Opolskiego Stowarzyszenia Właścicieli Aptek Prywatnych³⁵⁷. Pojawiły się również artykuły o dawnych aptekach w dziale

³⁴⁹ Katarzyna Przeniosło, Ireneusz Śliwa: Kasa chorych ewolucyjna rewolucja. „Farmacja Śląska” 1998, nr 1, s. 6.

³⁵⁰ Katarzyna Przeniosło: Tradycjonalista oddany Zrzeszeniu i Rodzinie. „Farmacja Śląska” 1998, nr 1, s. 14-15.

³⁵¹ Katarzyna Przeniosło: Żeby przetrwać okres zmian. „Farmacja Śląska” 1998, nr 1, s. 19-20.

³⁵² Justyna Białas: Internet w aptece. „Farmacja Śląska” 1998, nr 1, s. 24-25.

³⁵³ Redakcja: Sanepid, znany czy nieznan? „Farmacja Śląska” 1998, nr 2, s. 6.

³⁵⁴ Redakcja: Farmacol S.A. Dystrybutor nowoczesny i partnerski. „Farmacja Śląska” 1998, nr 2, s. 9-10.

³⁵⁵ Prezentacja: Medicines, partner nie tylko w interesach. „Farmacja Śląska” 1998, nr 2, s. 21-23.

³⁵⁶ Prezentacja: Carbo Opole, hurtownia na miarę XXI wieku. „Farmacja Śląska” 1998, nr 2, s. 32.

³⁵⁷ Katarzyna Przeniosło: Opolskie Stowarzyszenie Właścicieli Aptek Prywatnych, wczoraj, dziś i jutro. „Farmacja Śląska” 1998, nr 2, s. 12-13.

zatytułowanym „Apteki z tradycjami”³⁵⁸. W czasopiśmie można było się zapoznać ze statutem Krajowej Izby Gospodarczej Apteka Polska oraz schematem graficznym jej organizacji. Na końcu „Farmacji Śląskiej” znalazły się po raz pierwszy listy czytelników - aptekarzy, którzy krytykowali Ministerstwo Zdrowia za nie otrzymanie rozporządzeń obowiązujących od dnia 1 stycznia 1999 roku, a izby aptekarskie za brak informacji o zmianach w ustawach³⁵⁹.

We wstępie do numeru trzeciego „Farmacji Śląskiej” pojawiła się informacja, że po wakacyjnej przerwie pismo zostanie zamknięte, a zacznie się ukazywać nowy periodyk pod tytułem „Apteka Polska”, wydawany jako biuletyn Krajowej Izby Gospodarczej. Zmieni się również forma jego dystrybucji. Od września czytelnicy mogli prenumerować gazetę. Z numeru trzeciego jeszcze „Farmacji Śląskiej” dowiadujemy się, że 11 kwietnia 1999 roku w Ratuszu Toruńskim, w Sali Mieszczańskiej, dwustu członków założycieli zawiązało Krajową Izbę Gospodarczą Apteka Polska (KIGAP), której podstawowym zadaniem miała być ochrona interesów właścicieli aptek. Współzałożycielem i prezesem Izby Gospodarczej Apteka Polska od 1999 do 2004 roku został wybrany Stanisław Piechula. Wkrótce powołano Komisję Kryzysową KIGAP. Jej raport dotyczył takich spraw jak: sprzedaż bezpośrednia leków pacjentom przez hurtownie i producentów z pominięciem apteki, rozwijanie sieci aptek przez hurtownie farmaceutyczne, powstawanie zadłużeń właścicieli aptek, niebezpieczeństwo opanowania rynku hurtowego przez obcy kapitał, „ściska” współpraca aptek z lekarzami, problem „kart stałego klienta”, rezygnacja z pobierania ryczałtu za leki przez apteki, zaniżanie ceny leku do limitu oraz wręczanie upominków, w celu przyciągnięcia pacjentów do apteki³⁶⁰.

Mimo zapowiedzi czasopismo „Farmacja Śląska” nie zostało jednak zamknięte, gdyż pojawiły się jeszcze numery czwarty i piąty. Nastąpiły niewielkie zmiany graficzne na okładce pisma. W numerze czwartym zamieszczono Kodeks Etyki Aptekarza RP oraz treść ustawy o izbach aptekarskich, zaprezentowano kolejną hurtownię farmaceutyczną Hygea³⁶¹ i opisano sprawy bieżące, zachodzące w środowisku farmaceutycznym³⁶².

Ostatni numer „Farmacji Śląskiej” pojawił się w grudniu 1999 roku. Na końcu numeru Ireneusz Śliwa napisał jednak: „do usłyszenia w lutym 2000 roku”, jakby miał nadzieję, że pismo będzie się dalej ukazywać. Prawdopodobnie myślał o nowym periodyku „Apteka Polska”, opisanym w kolejnym podrozdziale.

³⁵⁸ Historia aptekarstwa: Z wizytą w starej aptece. „Farmacja Śląska” 1998, nr 2, s. 19-20.

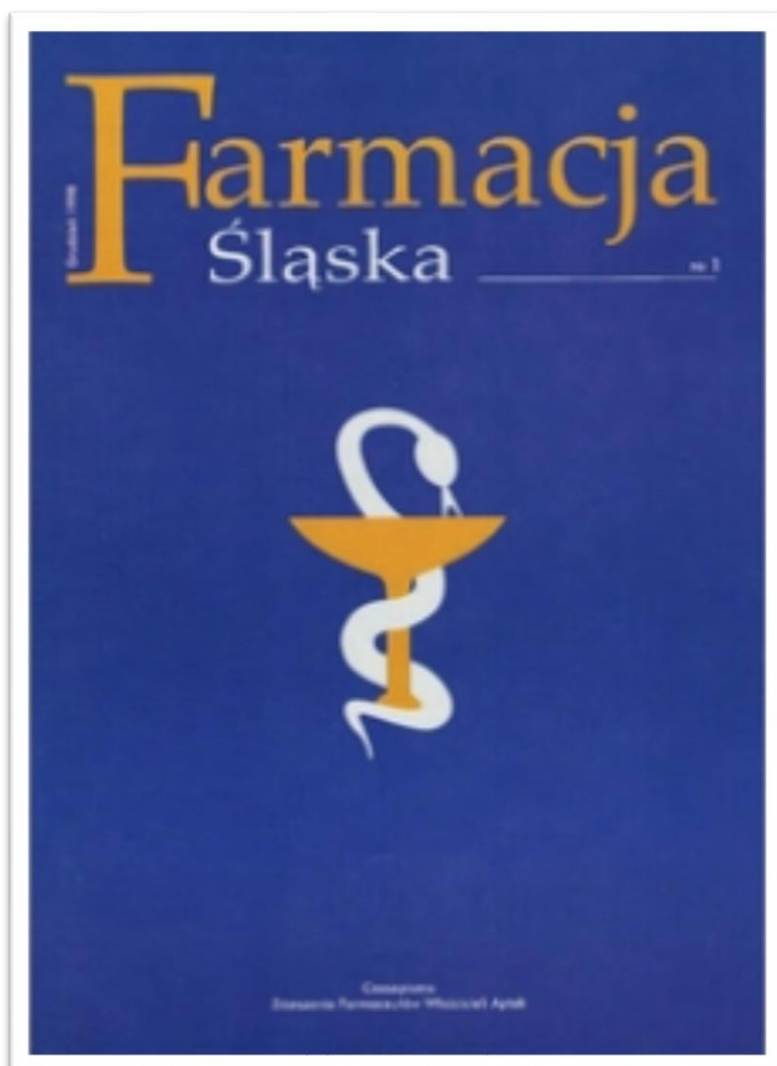
³⁵⁹ Listy: Hyde park. „Farmacja Śląska” 1998, nr 2, s. 25.

³⁶⁰ Komisja Kryzysowa KIGAP: Jeśli chcesz być nadal właścicielem apteki, przeczytaj to uważnie i wyciągnij wnioski. „Farmacja Śląska” 1999, nr 3, s. 6-8.

³⁶¹ Prezentacja: Poznajemy stolice europejskie z hurtownią Hygea. „Farmacja Śląska” 1999, nr 4, s. 13.

³⁶² Justyna Białas: Przemysł farmaceutyczny na rozdrożu. „Farmacja Śląska” 1999, nr 4, s. 14.

W „Farmacji Śląskiej” poruszano różne tematy. Każde wydanie otwierał stały dział zatytułowany „Temat numeru”. Na łamach dominowała problematyka mająca związek z branżą farmaceutyczną. Redakcja starała się przeprowadzać wywiady z osobami odpowiedzialnymi za decyzje, które miały wpływ na całe środowisko farmaceutyczne. Poświęcono temu nawet stałą rubrykę zatytułowaną „Rozmowa z...”. W czasopiśmie nie zabrakło także tematyki dotyczącej hurtowni farmaceutycznych. W dziale „Prezentacje” przedstawiano ich historię, sposób funkcjonowania, a do artykułu zawsze dołączona była reklama hurtowni. Na treść „Farmacji Śląskiej” składały się także stałe rubryki: „Historia aptekarstwa”, „Apteki z tradycjami”, „Z działalności zrzeszenia”, „Komputer w aptece”. Czasopismo kończyła rubryka „Listy do redakcji”, świadcząca o istnieniu grona czytelników.

Rycina 9. Okładka czasopisma „Farmacja Śląska” z 1998 roku

3.2.2. *Periodyki Izby Gospodarczej Apteka Polska*

W grudniu 1999 roku prezes Izby Gospodarczej Apteka Polska S. Piechula oddał w ręce czytelników pierwszy numer czasopisma pod tytułem „Apteka Polska”. We wstępie napisał: „przekazane Państwu czasopismo jest jedną z naszych pierwszych inicjatyw. Wszyscy doskonale wiemy, jak ważny jest przepływ informacji i jaką niesamowitą siłą jest prasa. Aż trudno uwierzyć by taka grupa jak Właściciele Aptek nie posiadała dotychczas swojego własnego pisma. Gdzie mamy pisać o naszych sprawach i nie zastanawiać się czy ktoś raczy zamieścić nasze artykuły. Namawiam wszystkie organizacje związane z farmacją by połączyły swoje działania, podzieliły się kompetencjami i współpracowały. Najwyższy i ostateczny czas by zapomnieć o tym co nas różni, a pomyśleć o tym co możemy stracić gdy się w porę nie przebudzimy. Niech czasopismo to będzie początkiem naszej współpracy, jest w nim miejsce dla każdej organizacji i każda z nich może tu mieć swoje strony. Proponujemy by czasopismo to stało się Naszym ogólnopolskim pismem i zawierało to czego Państwo oczekujecie - twórzmy je razem - piszcie, wymagajcie, podpowiadajcie. Każdego Właściciela Apteki chciałbym prosić by zaprenumerował to czasopismo i umożliwił tym samym zaistnienie Czasopisma Właścicieli Aptek. To czasopismo umożliwi nam koordynację wspólnych inicjatyw i działań. Dzisiaj będziemy mieli swoje czasopismo, jutro przyjdzie czas na inne przedsięwzięcia”³⁶³.

Redaktorem naczelnym czasopisma został Stefan Skrzynecki, a radę redakcyjną tworzyli Zbigniew Błaszczyk, Stanisław Piechula i Kazimierz Radecki. Czasopismo wychodziło, o czym wspomiano, w nakładzie 8500 egzemplarzy i posiadało numer ISSN 1509-4065.

Okładkę zdobił wąż Eskulapa na granatowym tle. Początkowo czasopismo miało pojawiać się co dwa miesiące. Pierwszy numer był bezpłatny, jednak rada redakcyjna zachęcała czytelników, aby zaprenumerowali pięć kolejnych numerów. Zebrane środki miały pozwolić na lepsze zorganizowanie redakcji i stałe wydawanie tego pisma.

Numer drugi czasopisma „Apteka Polska” wyszedł w marcu 2000 roku, a jego nakład zwiększył się do 9 000 egzemplarzy. Stanisław Piechula powitał dwie nowe organizacje, którym udostępnił swoje wydawnictwo ciągłe: Stowarzyszenie Byłych Właścicieli Aptek i Wytwórni Farmaceutycznych oraz Ich Rodzin „Aptekarze” i Stowarzyszenie Farmaceutów Katolickich w Polsce. Dystrybucją zajęła się hurtownia farmaceutyczna Pharmag, która rozwiozła czasopismo do większości województw.

---

³⁶³ Stanisław Piechula: Słowo wstępne, szanowni właściciele aptek. „Apteka Polska” 1999, nr 1, s. 2.

Czasopismo Izby Gospodarczej „Apteka Polska” miało dużą objętość, bo liczyło około 80 stron. Poruszano w nim głównie problemy dotyczące właścicieli aptek. W piśmie można było znaleźć wiele intrygujących artykułów. Na przykład, Janusz Trzciniński, przewodniczący rady naczelnej IGAP w swoim artykule napisał, że hasło „apтека tylko dla aptekarza” jest po prostu błędem w sztuce³⁶⁴. Dr n. farm. Kazimierz Radecki, członek zarządu IGAP twierdził natomiast, że sprawa apteki tylko i wyłącznie dla farmaceuty nigdy nie była zupełnie prosta, bo wielu spośród właścicieli nie-farmaceutów to potomkowie i spadkobiercy dawnych właścicieli, którym apteki zabrano. K. Radecki w swoim artykule zadał pytania: „czy nie lepiej wysunąć tylko hasło ustabilizowania czy ustalenia liczby aptek na obecnym poziomie? Czy tego hasła nie poparliby wszyscy zainteresowani? Czy nie dałyby się do tego przekonać i władze”³⁶⁵?

W czasopiśmie poruszano również problemy regionalnych izb gospodarczych na Dolnym Śląsku, w województwie kujawsko-pomorskim, regionie lubuskim, mazowieckim, opolskim czy małopolskim. W piśmie zauważalny był negatywny stosunek Izby Gospodarczej Apteka Polska do Naczelnej Izby Aptekarskiej. Janusz Trzciniński w swoim artykule zwrócił uwagę, że obie Izby nie współpracują ze sobą, w celu stworzenia silnego lobby farmaceutycznego. Stwierdził, że środowisko aptekarskie jest zdezorientowane i zagubione. Jedną z przyczyn tego stanu mógł być fakt, że Naczelna Izba Aptekarska przez cały okres swego istnienia nie wypracowała własnego organu prasowego wydawanego w formie tygodnika lub miesięcznika. Pozostawienie tak ważnej roli wyłącznie biuletynom informacyjnym Janusz Trzciniński uznał za błąd. Pozbawiło to apteki szybkiej i wiarygodnej informacji. Ponadto Naczelna Izba Aptekarska nie podjęła odpowiednich działań w kierunku kształcenia farmaceutów, a finansowaniem szkoleń zajęły się hurtownie farmaceutyczne, które w czasie ich trwania zaczęły oferować uczestnikom różne gratyfikacje za zakup określonych leków. Izby Aptekarskie nie wypracowały również współpracy z Izbami Lekarskimi. Autor artykułu zalecał, aby obie Izby rozdzieliły zadania. Izba Gospodarcza Apteka Polska miałaby zająć się działalnością gospodarczą aptek, a izby aptekarskie stroną fachową ich prowadzenia oraz opieką nad aptekarzami³⁶⁶.

Zarówno Izba Gospodarcza Apteka Polska jak i okręgowe izby aptekarskie miały swoich zwolenników i przeciwników. Świadczy o tym korespondencja publikowana zarówno na łamach biuletynów samorządów aptekarskich jak i periodyków IGAP. Na przykład,

---

³⁶⁴ Janusz Trzciniński: Nie bójcie się jedności! „Apteka Polska” 2000, nr 1, s. 4-9.

³⁶⁵ Kazimierz Radecki: Myśli na początek wieku. „Apteka Polska” 2000, nr 1, s. 10.

³⁶⁶ Janusz Trzciniński: Czy leci z nami pilot...??!! „Apteka Polska” 2000, nr 2, s. 10-13.

w numerze trzecim „Farmacji Krakowskiej” z 1999 roku pojawił się anonimowy list farmaceuty. Bezpośrednią przyczyną jego napisania było powstanie nowej organizacji, jaką była Izba Gospodarcza Apteka Polska. Autor zwracał uwagę, że istnieją już dwie aktywne Izby Gospodarcze: Polfarmed, zrzeszająca producentów i hurtowników oraz Izba Gospodarcza Farmacja Polska, która zrzesza hurtownie, niektórych producentów i apteki. Anonimowy farmaceuta napisał, że nowa Izba nie ma nic do zaoferowania i próbuje przejąć obowiązki samorządu zawodowego aptekarzy. Autor listu namawiał, aby zabraniać zakładania takich organizacji, bo przez to zawód farmaceuty znowu straci swoją niezależność. W liście pojawiły się również informacje, że aptekę powinien prowadzić tylko farmaceuta oraz apel do wszystkich aptekarzy, aby uwolnili się od zależności od hurtowni farmaceutycznych i opłacili wszystkie zobowiązania. Anonimowy farmaceuta podkreśla, że prezenty i atrakcyjne wycieczki jakie otrzymują aptekarze, zostaną niebawem zamienione w długi wobec hurtowni i prawo do własności apteki³⁶⁷.

W odpowiedzi na list Jerzy Lelito, wiceprezes regionu małopolskiego Izby Gospodarczej Apteka Polska, odpisał, że: „głównym założeniem Izby Gospodarczej jest stworzenie lobby ekonomicznego opartego na właścicielach aptek, które to lobby będzie mogło w pełny sposób wypowiadać się o problemach które były, są i będą w związku z działalnością naszych aptek”. J. Lelito również ostrzegał, że hurtownie łączą się większe podmioty gospodarcze i według ekonomistów za parę lat będziemy mieli do czynienia tylko z kilkoma hurtowniami farmaceutycznymi. Następnie hurtownie te przejmą zadłużone apteki i utworzą własne sieci. Izba Gospodarcza Apteka Polska ma na celu pomoc w budowaniu silnej i bezpiecznej ekonomicznie apteki³⁶⁸.

W numerze czwartym z 2000 roku do czasopisma „Apteka Polska” dołączono dodatek „Goniec Apteczny”. W zamyśle była to broszura informacyjna, skierowana do pacjentów odwiedzających apteki, a przygotowywana przez aptekarzy przy współudziale Izby Gospodarczej Apteka Polska oraz okręgowych izb aptekarskich. Patronat nad broszurą objęła IGAP Region Opolski, Opolska Okręgowa Izba Aptekarska oraz Dolnośląska Izba Aptekarska. W pierwszym numerze Wojciech Olender starał się wytłumaczyć pacjentom, co to są limity refundacji. W kolejnych numerach chciał zająć się wymogami, jakie muszą spełniać recepty lekarskie, aby pacjent nie miał problemów z ich realizacją w aptekach oraz problemem leków generycznych. Ostatecznie jednak w numerze drugim poruszono problem, co farmaceuta może

---

³⁶⁷ Bardzo zaniepokojony aptekarz (Autor znany Redakcji): List do ORA. „Farmacja Krakowska” 1999, nr 3, s. 41-43.

³⁶⁸ Jerzy Lelito: Odpowiedź na list. „Apteka Polska” 2000, nr 1, s. 56.

wydać w aptece bez recepty i napisano na temat leków na przeziębienie. Wojciech Olender sugerował, aby „Gońca Aptecznego” powielić przez kserowanie w dowolnej ilości egzemplarzy i rozłożyć w aptece w widocznym miejscu³⁶⁹.

Czasopismo „Apteka Polska” w czerwcu 2001 roku zmniejszyło swoją objętość do 58 stron oraz wydane zostało w nakładzie 2 000 egzemplarzy. Był to prawdopodobnie ostatni egzemplarz tego wydawnictwa ciągłego.

Od października 2001 roku na rynku prasy farmaceutycznej pojawił się „Biuletyn IGAP, Izba Gospodarcza Apteka Polska, Korporacja Apteki Polskie” o numerze ISSN 1643-0948. Był to miesięcznik wydawany do lipca 2005 roku w Katowicach. Poruszano w nim między innymi sprawy Korporacji Apteki Polskie, która stanowiła wspólne przedsięwzięcie ekonomiczne polskich właścicieli aptek, przewidziane dla zachowania aptek w rękach rodzimego kapitału oraz przywrócenia siły i prestiżu aptek w Polsce.

---

³⁶⁹ Wojciech Olender: „Goniec Apteczny” numer 1, dodatek do czasopisma „Apteka Polska”. „Apteka Polska” 2000, nr 4, s. 65-66; Wojciech Olender: „Goniec Apteczny” numer 2, dodatek do czasopisma „Apteka Polska”. „Apteka Polska” 2000, nr 5, s. 37-38.

3.2.3. Biuletyn Stowarzyszenia Farmaceutów Katolickich Polski

Dnia 23 grudnia 1991 roku w Sądzie Wojewódzkim w Poznaniu zostało zarejestrowane Stowarzyszenie Farmaceutów Katolickich Polski, a 9 lutego 1992 roku odbył się I Walny Zjazd Członków, na którym zostały wybrane władze Stowarzyszenia. Siedzibą Stowarzyszenia stała się Apteka „Pod Zodiakiem” w Poznaniu na os. Rusa 12, czynna od marca 1990 roku³⁷⁰. Należała do pierwszego prezesa SFKP, mgr farm. Barbary Fiklewicz-Dreszczyk. Informacje o utworzeniu Stowarzyszenia pojawiły się w 1992 roku na łamach „Farmacji Polskiej”³⁷¹.

O Stowarzyszeniu bardzo często pisano również w biuletynach Wielkopolskiej Okręgowej Izby Aptekarskiej. W jednym z numerów scharakteryzowano dla przykładu przebieg spotkań jego członków. W periodyku czytamy, że każde ze zjazdów było starannie przygotowywane przez Zarząd. Na jednym z nich wnikliwie została przestudiowana książka Stefana Rostańskiego i Dionizego Moski pod tytułem „Etyka Farmaceutyczna”. Dyskutowano również nad zapisami Kodeksu Etyki Aptekarza RP. Pozwoliło to na stworzenie zasad działalności Stowarzyszenia. Chodziło o to, aby wykonywać zawód farmaceuty z zachowaniem całkowitego szacunku dla godności człowieka, przedkładać wartości etyczne nad ekonomiczne, uczestniczyć w procesach komisji etycznych do spraw leków, postępować zgodnie z sumieniem, przeciwdziałać nierzetelnej reklamie leków. Założenia te były realizowane przez Stowarzyszenie poprzez, na przykład, prace charytatywne polegające na – wtedy dopuszczane przez prawo - zbieraniu niewykorzystanych leków przez parafie i rozdawanie ich osobom potrzebującym. Leki przeterminowane przekazywano natomiast do akademii medycznych jako materiał do ćwiczeń dla studentów³⁷².

Do 1995 roku jedyną jednostką organizacyjną SFKP było Koło Archidiecezji Poznańskiej. Jako drugie w 1997 roku powstało Koło Diecezji Katowickiej, a następnie oddziały w diecezjach w Bydgoszczy, Częstochowie, Gdańsku, Opolu, Warszawie, Lublinie, Rzeszowie czy Łodzi³⁷³.

Stowarzyszenie Farmaceutów Katolickich Polski skupiało osoby o różnych specjalnościach zawodowych i w różnym wieku jak: studenci, emeryci, pracownicy aptek

³⁷⁰ Sygn. Akt INS Rej. ST 333/91; Barbara Fiklewicz-Dreszczyk: Komunikat Stowarzyszenia Farmaceutów Katolickich Polski. „Biuletyn Wielkopolskiej Okręgowej Izby Aptekarskiej” 1992, nr 4-5, s. 46-47.

³⁷¹ Barbara Fiklewicz-Dreszczyk: Komunikat Stowarzyszenia Farmaceutów Katolickich Polski. „Farmacja Polska” 1992, nr 48 (7), s. 484-485.

³⁷² Barbara Fiklewicz-Dreszczyk, Anita Magowska: Stowarzyszenie Farmaceutów Katolickich Polski. „Biuletyn Wielkopolskiej Okręgowej Izby Aptekarskiej” 1994, nr 5, s. 3-6; Barbara Fiklewicz-Dreszczyk: Osobiste refleksje z historii Stowarzyszenia, z akcentem aktualnego aptekarstwa. „Czasopismo Aptekarskie” 2002, nr 5, s. 43-44.

³⁷³ Zyta Płotkowiak: Stowarzyszenie Farmaceutów Katolickich Polski wczoraj i dziś. „Biuletyn SFKP” 2001, 3-4 (6-7), s. 24-25.

otwartych i szpitalnych, stacji sanitarno-epidemiologicznych, stacji krwiodawstwa, laboratoriów diagnostycznych, zakładów produkujących leki, naukowców i przedstawicieli nadzoru farmaceutycznego³⁷⁴.

Pod koniec drugiej kadencji Zarząd SFKP podjął decyzję o wydawaniu ogólnopolskiego „Biuletynu Stowarzyszenia Farmaceutów Katolickich Polski”. Inicjatorem i redaktorem pisma został prof. dr hab. Ryszard Piekoś z Wydziału Farmaceutycznego Akademii Medycznej w Gdańsku. W skład komitetu redakcyjnego weszli mgr farm. Barbara Fiklewicz-Dreszczyk, ks. dr Adam Sikora, prof. dr hab. n. farm. Zyta Płotkowiak. W lutym 2000 roku w międzynarodowym systemie informacji o wydawnictwach ciągłych, Narodowy Ośrodek ISSN Biblioteki Narodowej w Warszawie, zarejestrował biuletyn i oznaczył go numerem ISSN 1509-698X. Dnia 16 lutego 2001 roku Sąd Okręgowy w Poznaniu wpisał biuletyn do rejestru dzienników i czasopism³⁷⁵.

Biuletyn miał bardzo skromną szatę graficzną. W badanym okresie na okładce znajdował się wąż Eskulapa oraz krzyż na niebieskim tle. Wewnątrz pisma zamieszczano czarno-białe zdjęcia lub ilustracje. Reklam praktycznie w biuletynie nie było, ewentualnie na ostatniej stronie pojawiały się kolorowe reklamy hurtowni (Galenica Pharma, Citodat), które pokrywały koszty druku.

Początkowo biuletyn ukazywał się dzięki pomocy finansowej przedsiębiorstw i kół SFKP o czym pisano już wcześniej. Stowarzyszenie utrzymywało się również z bardzo skromnej składki członkowskiej wynoszącej 3 zł, natomiast wpisowe nowych członków wynosiło 10 zł. W zależności od zainteresowania autorów i możliwości finansowych (wydawnictwo ciągle udostępniano bezpłatnie) rocznie wydawano przynajmniej dwa numery z dodatkowo opracowywanymi wydaniem specjalnymi. Kiedy wzrosły koszty druku, periodyk ukazywał się w wersji internetowej. Interesującą zasadą było zwiększanie zasięgu czytelniczego biuletynu poprzez zalecenie „przeczytaj i przekaz dalej”. Nakład pisma wynosił 300 egzemplarzy, a przy numerach specjalnych 500 egzemplarzy.

Rozwój Stowarzyszenia dokonał się w okresie prywatyzacji aptekarstwa. Liberalizacja gospodarcza doprowadziła do niewłaściwych relacji między aptekarzem a pacjentem, dlatego konieczne wydało się zwrócenie bacznej uwagi na etykę zawodu farmaceuty. SFKP promowało

---

³⁷⁴ Anita Magowska: O Stowarzyszeniu Farmaceutów Katolickich Polski. „Czasopismo Aptekarskie” 1995, nr 8-9, s. 105-106.

³⁷⁵ Sygn. Akt INS Rej. Pr 302/00.

zasady chrześcijańskiej etyki zawodowej farmaceutów, o czym pisano na łamach biuletynów³⁷⁶.

Tematyka biuletynów wpisywała się zatem w działania Stowarzyszenia, które podkreślało, że w społeczeństwie brakuje wnikliwej interpretacji postaw etycznych zawodu farmaceuty uwzględniającej wartości chrześcijańskie. Czasopismo SFKP było organem mającym integrować środowisko farmaceutyczne w oparciu o te wartości. Ponadto artykuły publikowane w biuletynie miały na celu pogłębianie zasad etyki, umacnianie szlachetnych tradycji zawodu oraz rozpatrywanie zagadnień związanych z pracą farmaceuty z perspektywy religijnej³⁷⁷.

W biuletynie drukowano między innymi sprawozdania z działalności kół, listy, komunikaty³⁷⁸, relacje z pielgrzymek³⁷⁹, informacje o udziale Stowarzyszenia w akcjach charytatywnych, kongresach³⁸⁰, czy materiały edukacyjne³⁸¹. Tematem pojawiającym się w periodykach były również kwestie religijne. Na treść składały się na przykład, artykuły o Janie Pawle II³⁸² i księżach o tematyce religijnej³⁸³. Aspektem o dużej randze ważności była również problematyka etyczna. W periodykach rozważano między innymi kwestię przeszczepu narządów³⁸⁴. Wiele uwagi poświęcono także Hospicjum świętego Jana Kantego w Poznaniu³⁸⁵ i Studium Formacji Katolicko-Społecznej w Archidiecezji Poznańskiej. Ostatecznie wypracowano takie działy jak: rekolekcje i materiały formacyjne SFKP, problemy zawodowe, współpraca z federacją, losy farmaceutów, ważne dokumenty, informacje o pracy kół, kącik

³⁷⁶ Teresa Frąckowiak, Barbara Fiklewicz-Dreszczyk: Problemy polskich farmaceutów. „Biuletyn SFKP” 2003, nr 3-4, s. 36-39.

³⁷⁷ Statut Stowarzyszenia Farmaceutów Katolickich Polski. „Biuletyn SFKP” 2001, 3-4, s. 30-37.

³⁷⁸ Zyta Płotkowiak: Sprawozdanie z działalności SFKP w roku 2003. „Biuletyn SFKP” 2003, nr 3-4, s. 40-41.

³⁷⁹ Jadwiga Cygielska-Langner: Sprawozdanie z modlitewnego spotkania członków SFKP w Częstochowie. „Biuletyn SFKP” 2001, 3-4, s. 6-8; Zyta Płotkowiak, Janusz Płotkowiak: Uroczystość Zesłania Ducha Świętego na Placu Świętego Piotra w Rzymie. „Biuletyn SFKP” 2001, nr 3-4, s. 49-50.

³⁸⁰ Dorota Flegel: II Kongres Ruchów i Stowarzyszeń Katolickich Archidiecezji Poznańskiej. „Biuletyn SFKP” 2003, nr 3-4, s. 26; Teresa Frąckowiak, Barbara Fiklewicz-Dreszczyk: Zadania farmaceutów w Europie i na świecie. Kongres Międzynarodowej Federacji Farmaceutów Katolickich (FIPC), Lizbona, Portugalia, 5-11 października 2003 roku. „Biuletyn SFKP” 2003, nr 3-4, s. 34-36; Zyta Płotkowiak: Jubileuszowy XX Krajowy Zjazd Polskiego Towarzystwa Historii Medycyny i Farmacji. „Biuletyn SFKP” 2003, nr 3-4, s. 18-22.

³⁸¹ Edward Stanek, Katarzyna Pękała: Opieka Farmaceutyczna w cukrzycy. „Biuletyn SFKP” 2003, nr 3-4, s. 26-30; Barbara Fiklewicz-Dreszczyk: O zwiększeniu odporności organizmu. „Biuletyn SFKP” 2003, nr 3-4, s. 56-59.

³⁸² Dorota Flegel: 25 lat pontyfikatu Jana Pawła II. „Biuletyn SFKP” 2003, nr 3-4, s. 7-10.

³⁸³ Zyta Płotkowiak: Święci Księża Werbiści Arnold Janssen i Józef Freinandemetz. „Biuletyn SFKP” 2003, nr 3-4, s. 23-25.

³⁸⁴ Adam Sikora: Pobranie narządów i tkanek ludzkich do przeszczepu w świetle najnowszego dokumentu Rady Europy. „Biuletyn SFKP” 2003, nr 3-4, s. 14-17.

³⁸⁵ Zyta Płotkowiak: O Hospicjum Świętego Jana Kantego w Poznaniu. „Biuletyn SFKP” 2003, nr 3-4, s. 31-33; Wiesława Wnękowska: Hospicjum św. Jana Kantego w Poznaniu i moja w nim obecność. „Biuletyn SFKP” 2001, 3-4, s. 55-58.

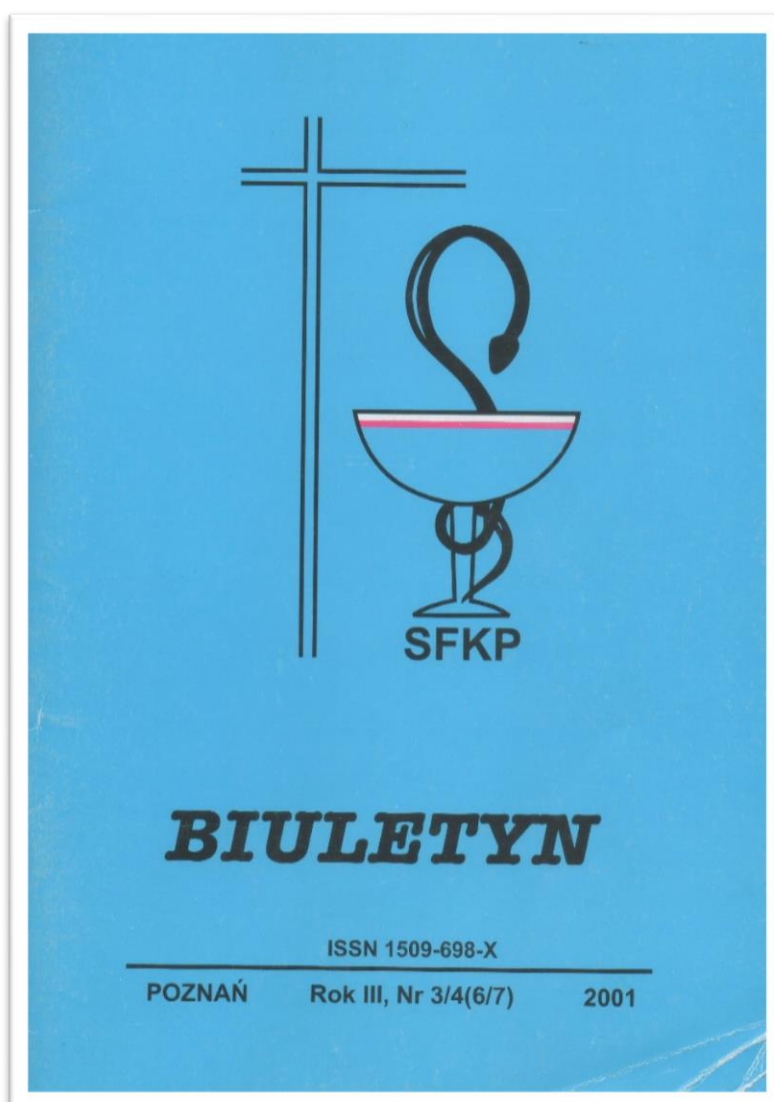
poezji i refleksji, z żałobnej karty, komunikaty i zaproszenia, kronika fotograficzna, zalecenia bibliograficzne³⁸⁶.

Analizując treść biuletynów można stwierdzić, że stanowi ona cenny materiał kronikarski i duszpasterski. W ciekawy sposób łączy w sobie problemy zawodu farmaceuty, wiarę katolicką oraz pojęcie patriotyzmu, ponieważ w pismach tych nie zabrakło również i takiej tematyki³⁸⁷.

---

³⁸⁶ Zyta Płotkowiak: Studium Formacji Katolicko-Społecznej w Archidiecezji Poznańskiej. „Biuletyn SFKP” 2001, 3-4, s. 59-61.

³⁸⁷ Janina Grochmalicka-Mikołajczyk: Kobiety Polki w walce podczas II wojny światowej. „Biuletyn SFKP” 2001, 3-4, s. 40-47.

Rycina 11. Okładka „Biuletyny SFKP” z 2001 roku

3.3. CZASOPISMA PRODUCENTÓW I DYSTRYBUTORÓW PRODUKTÓW LECZNICZYCH

3.3.1. *Periodyki Stowarzyszenia Przedstawicieli Firm Farmaceutycznych w Polsce*

Szczególną grupę podmiotów na rynku farmaceutycznym obok izb aptekarskich i pozasamorządowych organizacji aptekarskich stanowiły organizacje producentów i dystrybutorów produktów leczniczych. Z ważniejszych stowarzyszeń należy wymienić Stowarzyszenie Przedstawicieli Firm Farmaceutycznych w Polsce (SPFFwP), które powstało w 1993 roku. Do jego głównych zadań należało tworzenie właściwych procedur rejestracji leków oraz uczciwych zasad ich refundacji. SPFFwP było aktywnym członkiem Międzynarodowej Federacji Stowarzyszeń Producentów Farmaceutycznych z siedzibą w Genewie oraz członkiem stowarzyszonym w Europejskiej Federacji Przemysłu i Stowarzyszeń Farmaceutycznych w Brukseli. Z inicjatywy Stowarzyszenia opracowany został „Kodeks Farmaceutycznej Etyki Marketingowej Leków Wydawanych Wyłącznie z Przepisu Lekarza”. Kodeks ten w 1997 roku został przyjęty przez izby gospodarcze sektora farmaceutycznego w Polsce. W listopadzie 2000 roku dokument podpisano i wprowadzono jako obowiązujący firmy należące do SPFFwP, Polską Izbę Przemysłu Farmaceutycznego i Sprzętu Medycznego Polfarmed oraz Izbę Gospodarczą Farmacja Polska. Od kwietnia do grudnia 2004 roku w Poznaniu zostały wydane cztery branżowe biuletyny pod tytułem „Innowacja” (ISSN 1734-3712). Ostatnie wydanie pojawiło się w marcu 2005 roku. Miało niewielką objętość i było rozpowszechniane bezpłatnie. Tematyka biuletynu dotyczyła niezgodnej z dobrym obyczajem promocji leków wydawanych z przepisu lekarza i sankcji grożących firmom farmaceutycznym, jeśli takie działania podejmą. W artykułach upowszechniano również treści związane z innowacyjnym przemysłem farmaceutycznym i ochroną zdrowia. Promowano badania i rozwój oryginalnych produktów leczniczych w Polsce. W piśmie nie zabrakło także prezentacji opinii, wniosków i postulatów Stowarzyszenia w sprawach dotyczących innowacyjnego przemysłu farmaceutycznego i ochrony zdrowia, kierowanych do organów władzy, administracji państwowej oraz samorządowej³⁸⁸.

---

³⁸⁸ Anita Magowska: Kodeksy deontologiczne w „Farmaceutycznym Kalendarzu”, charakterystyka dziesięcioletniego dorobku. „Farmaceutyczny Kalendarz” 2003, s. 10; Redakcja: Co warto wiedzieć o Stowarzyszeniu Firm Farmaceutycznych w Polsce. „Eskulap Świętokrzyski” 2003, nr 2; Skrócony protokół z 12 posiedzenia Prezydium Rady, Okręgowej Izby Aptekarskiej w Katowicach, IV kadencji, dnia 17 sierpnia 2004 roku.

3.3.2. *Periodyki hurtowni farmaceutycznych i przemysłu farmaceutycznego*

Hurtownie farmaceutyczne

Jak już wspomniano, początek lat 1990 był okresem, kiedy w Polsce lawinowo zaczęły powstawać prywatne hurtownie farmaceutyczne. Na początku, wraz z prywatyzacją aptek, tworzono małe hurtownie aptekarskie. Aptekarze indywidualnie lub w grupach otwierali je dla potrzeb własnych i kolegów, często w małych pomieszczeniach (w garażach, na zapleczu apteki). W szybkim tempie w Polsce powstało prawie 900 takich placówek, podczas gdy aptek sprywatyzowanych i nowo powstałych nawet 6 000. Od 1993 roku podejmowano działania na rzecz konsolidacji hurtowni aptekarskich, by przetrwały na coraz bardziej konkurencyjnym rynku farmaceutycznym. Część hurtowni prowadziła dodatkowo działalność czasopiśmienniczą.

Jedną z pierwszych hurtowni była Polska Grupa Farmaceutyczna. Założycielami PGF w 1990 roku, wtedy funkcjonującej pod nazwą Hurtownia Leków Medicines Sp. z o.o., byli: Maria Szwajcowska, Jacek Szwajcowski (urodzony w 1964 roku absolwent Wydziału Mechanicznego Politechniki Łódzkiej, były pracownik łódzkiego Zakładu Sprzętu Przeciwpożarowego) oraz Zbigniew Molenda (absolwent Wydziału Elektrycznego Politechniki Łódzkiej). W 1997 roku łódzka hurtownia zadebiutowała na Warszawskiej Giełdzie Papierów Wartościowych, a w kolejnych latach w wyniku połączenia z hurtowniami regionalnymi przekształciła się w ogólnopolską sieć hurtowni farmaceutycznych pod marką Polska Grupa Farmaceutyczna³⁸⁹. Od 2000 roku do 2016 PGF wydawała w Łodzi bezpłatny miesięcznik „Bez Recepty: Magazyn partnerów Polskiej Grupy Farmaceutycznej” (ISSN 1640-9116), z informacjami na temat rynku leków, opieki farmaceutycznej oraz marketingu aptecznego³⁹⁰.

Redaktorem naczelnym magazynu był Krzysztof Chrzanowski, absolwent Wydziału Dziennikarstwa i Nauk Politycznych na Uniwersytecie Warszawskim, a opieką artystyczną zajęła się Iza Raduszewska. W 2011 roku z powodu śmierci Krzysztofa Chrzanowskiego zmienił się redaktor naczelny i został nim Tomasz Osadowski.

Krzysztof Chrzanowski urodził się 10 lutego 1964 roku w Tomaszowie Mazowieckim. Był dziennikarzem działu miejskiego „Gazety Wyborczej” w Łodzi oraz rzecznikiem prasowym Urzędu Miejskiego w Tomaszowie Mazowieckim. W kwietniu 2000 roku pod jego

³⁸⁹ Redakcja: PGF, hurtownia przyjazna akcjonariuszom. „Bez Recepty: Magazyn partnerów Polskiej Grupy Farmaceutycznej” 2004, nr 2, s. 6-7.

³⁹⁰ Irena Wolska-Zogata, Monika Wójta-Kempa: Między rynkiem, a odpowiedzialnością społeczną mediów. Analiza wybranych magazynów o zdrowiu. „Zeszyty Prasoznawcze” 2015, nr 2 (222), s. 356.

kierownictwem ukazał się pierwszy numer pisma „Bez Recepty”. Redaktor Chrzanowski planował wielokierunkowy rozwój tegoż miesięcznika, gdyż zamierzał ugruntować jego pozycję na rynku czasopism branży farmaceutycznej. Niestety nagła śmierć spowodowała, że nie mógł dokończyć swoich zamierzeń.

Od 2015 roku (numer 6-8) w periodyku pojawił się podtytuł „Magazyn Polskiej Grupy Farmaceutycznej”. W 2017 roku pismo zmieniło nazwę na „Recepta.pl: Magazyn polskiej Grupy Farmaceutycznej” (ISSN 2543-7615). Czasopismo podlegało Związkowi Kontroli Dystrybucji Prasy. Pomysłodawcą utworzenia czasopisma adresowanego głównie do aptekarzy i producentów leków była Polska Grupa Farmaceutyczna. Egzemplarz próbny miesięcznika ukazał się na przełomie stycznia i lutego, a pierwszy numer w kwietniu 2000 roku. Na początku, o czym wspominało, czasopismo ukazywało się w nakładzie 6 500 egzemplarzy i miało około 50 stron. Następnie nakład wzrósł do około 12 500 egzemplarzy, a objętość zwiększyła się o 12-16 stron. Pismo miało format A4 i wydawane było w pełnym kolorze³⁹¹.

Redakcja starała się, aby miesięcznik był przydatny farmaceutyce w jego codziennej pracy. Autorami artykułów byli przeważnie farmaceuci, lekarze oraz pracownicy naukowci. Poruszano w nich problemy z dziedziny farmakologii³⁹², medycyny i kosmetologii³⁹³, a także sprawy dotyczące samorządu aptekarskiego. Autorem tych ostatnich artykułów był przeważnie sam redaktor naczelny³⁹⁴. W miesięczniku pojawiały się także teksty związane z marketingiem aptecznym, finansami i prawem³⁹⁵. Redakcja traktowała bowiem aptekę nie tylko jako placówkę ochrony zdrowia, ale również jako małe przedsiębiorstwo. Stałe rubryki poświęcono również historii farmacji, w których często publikował swoje artykuły dr n. farm Jan Majewski

---

³⁹¹ Zofia Kościelna: Firmowa gazeta branżowa [online]. [Dostęp 15 maja 2018]. Dostępny w Internecie: <http://agape.com.pl/rozmowy-i-kwestionariusze/firmowa-gazeta-branzowa/>

³⁹² Marzena Korosteńska: Potencja bez recepty. „Bez Recepty: Magazyn partnerów Polskiej Grupy Farmaceutycznej” 2000, nr 2, s. 10-11; Tomasz Wypych: Aromaterapia, dyskretny zapach zdrowia. „Bez Recepty: Magazyn partnerów Polskiej Grupy Farmaceutycznej” 2000, nr 2, s. 14-15.

³⁹³ Olga Błaszczuk: Uroda skóry. „Bez Recepty: Magazyn partnerów Polskiej Grupy Farmaceutycznej” 2000, nr 2, s. 18-19; Magdalena Sikora: Lanolina w kosmetyce. „Bez Recepty: Magazyn partnerów Polskiej Grupy Farmaceutycznej” 2003, nr 1, s. 21-23.

³⁹⁴ Krzysztof Chrzanowski: Nowelizacja, rok później. „Bez Recepty: Magazyn partnerów Polskiej Grupy Farmaceutycznej” 2004, nr 1, s. 6-7; Krzysztof Chrzanowski: Czas na reformy. „Bez Recepty: Magazyn partnerów Polskiej Grupy Farmaceutycznej” 2004, nr 2, s. 4-5; Krzysztof Chrzanowski: Nowy rozdział. „Bez Recepty: Magazyn partnerów Polskiej Grupy Farmaceutycznej” 2004, nr 2, s. 8-9; Krzysztof Chrzanowski: Apteki u progu wejścia Polski do Unii Europejskiej. „Bez Recepty: Magazyn partnerów Polskiej Grupy Farmaceutycznej” 2003, nr 1, s. 6-7.

³⁹⁵ Agata Domańska: Trudny pacjent w aptece. „Bez Recepty: Magazyn partnerów Polskiej Grupy Farmaceutycznej” 2004, nr 12, s. 8-9; Grzegorz Rogaczewski: Korekta deklaracji podatkowej. „Bez Recepty: Magazyn partnerów Polskiej Grupy Farmaceutycznej” 2003, nr 1, s. 30-31; Grzegorz Rogaczewski: Nowości w ustawie o PIT. „Bez Recepty: Magazyn partnerów Polskiej Grupy Farmaceutycznej” 2004, nr 12, s. 30-31.

(przewodniczący Sekcji Historii Farmacji Polskiego Towarzystwa Farmaceutycznego, Oddział w Poznaniu)³⁹⁶, wywiadom z osobami z branży farmaceutycznej czy recenzji książek medycznych i farmaceutycznych. Na końcu pisma znajdował się rozbudowany dział kulturalny, w którym omawiano najnowsze książki, filmy, płyty, modę³⁹⁷, a także podróże³⁹⁸, ciekawych ludzi³⁹⁹ czy przysmaki kulinarne⁴⁰⁰. W periodyku często pisano o programie „Dbam o Zdrowie”. W 2002 PGF utworzył ogólnopolski program marketingowy dla aptek, którego częścią było czasopismo „Dbam o Zdrowie”, kierowane do pacjentów odwiedzających apteki pod szyldem „Dbam o Zdrowie”. Wizyty pacjentów „uatrakcyjniano” również poprzez wręczanie upominków, loterie i kupony rabatowe na zakup leków. Z kolei aptekarze zapraszani byli na szkolenia, a także mieli możliwość zakupu w hurtowni PGF leków w atrakcyjnych cenach. Program „Dbam o Zdrowie” krytykowany był przez środowisko aptekarskie. Uważano, że działania marketingowe są niezgodne z etyką zawodu farmaceuty i prawem farmaceutycznym. Prawnikiem negującym zgodność programu z obowiązującym prawem była Barbara Jendryczko, autorka licznych publikacji w „Czasopiśmie Aptekarskim”. Na łamach magazynu „Bez recepty” polemizował z nią Wojciech Rosicki, dyrektor PGF do spraw marketingu, którego opinia w sprawie programu była jednoznaczna, zważywszy na stanowisko jakie zajmował w firmie⁴⁰¹.

W magazynie pojawiało się również wiele kolorowych reklam leków, które stanowiły zarówno źródło finansowania pisma, ale również pełniły dodatkową funkcję informacyjną o nowym produkcie na rynku farmaceutycznym. Z czasem magazyn nabył prawa do publikowania reklam leków wydawanych tylko z przepisu lekarza. Czasopismo „Bez

---

³⁹⁶ Tadeusz Fogiel: Wielkopolscy farmaceuci. „Bez Recepty: Magazyn partnerów Polskiej Grupy Farmaceutycznej” 2000, nr 2, s. 38-39; Jan Majewski: Pierwsze apteki w grodzie Lecha. „Bez Recepty: Magazyn partnerów Polskiej Grupy Farmaceutycznej” 2003, nr 1, s. 26-27. Jan Majewski: Piętnastolecie Muzeum Farmacji w Poznaniu. „Bez Recepty: Magazyn partnerów Polskiej Grupy Farmaceutycznej” 2004, nr 12, s. 26-29.

³⁹⁷ Magda Druri: Wygoda przede wszystkim. „Bez Recepty: Magazyn partnerów Polskiej Grupy Farmaceutycznej” 2000, nr 2, s. 20-21; Joanna Sokalszczuk: Moda na karnawał. „Bez Recepty: Magazyn partnerów Polskiej Grupy Farmaceutycznej” 2003, nr 1, s. 42-43.

³⁹⁸ Renata Karolewska: Na południu Afryki. „Bez Recepty: Magazyn partnerów Polskiej Grupy Farmaceutycznej” 2003, nr 1, s. 44-46; Joanna Podolska: Szkocja. „Bez Recepty: Magazyn partnerów Polskiej Grupy Farmaceutycznej” 2000, nr 2, s. 40-43.

³⁹⁹ Tomasz Wypych: Życie jest nowelą, Zygmunt Kęstowicz, aktor, syn aptekarza. „Bez Recepty: Magazyn partnerów Polskiej Grupy Farmaceutycznej” 2000, nr 2, s. 30-35; Tomasz Wypych: Jestem grajkiem. „Bez Recepty: Magazyn partnerów Polskiej Grupy Farmaceutycznej” 2003, nr 1, s. 40-41.

⁴⁰⁰ Paweł Goźdz: Do Austrii nie tylko na narty. „Bez Recepty: Magazyn partnerów Polskiej Grupy Farmaceutycznej” 2003, nr 1, s. 48; Piotr Wolski: Whisky. „Bez Recepty: Magazyn partnerów Polskiej Grupy Farmaceutycznej” 2000, nr 2, s. 44-47.

⁴⁰¹ Krzysztof Chrzanowski: Liczyliśmy się z taką reakcją. „Bez Recepty: Magazyn partnerów Polskiej Grupy Farmaceutycznej” 2003, nr 1, s. 4-5; Wojciech Rosicki: Prawnik czy trybun. „Bez Recepty: Magazyn partnerów Polskiej Grupy Farmaceutycznej” 2003, nr 1, s. 8-9.

Recepty” powstawało w nowych realiach, w których internet stawał się coraz bardziej popularnym środkiem przekazu informacji. W związku z tym magazyn PGF dostępny był również na stronie www.pgf.com.pl, gdzie można było przejrzeć aktualne i archiwalne numery pisma.

W numerze drugim magazynu wydanym w 2000 roku pojawił się wywiad z Michałem Umbreitem. Prezes Polskiego Towarzystwa Farmaceutycznego zwrócił uwagę, że nadal istnieje chaos w dziedzinie legislacji i prywatyzacji aptek, przemysłu farmaceutycznego i dystrybucji leków. Dodał, że istnieje realna obawa przed wyprzedażą rodzimego przemysłu farmaceutycznego obcemu kapitałowi. Stwierdził, że apteki i hurtownie muszą pozostać własnością polskich aptekarzy. Małe polskie hurtownie nie mają szans przetrwania, dlatego najlepszym wyjściem z sytuacji, staje się dla nich wejście w spółkę z Polską Grupą Farmaceutyczną, która stanowi alternatywę wobec zachodnich firm dystrybucyjnych. Analizując historię polskiej prasy farmaceutycznej pamiętamy, że jeszcze kilka lat wcześniej działacze środowiska farmaceutycznego upatrywali zagrożenie w rozwijającej się Polskiej Grupie Farmaceutycznej, która tworzyła dodatkowo własne sieci aptek. Jak jednak historia farmacji pokazuje o wielu rzeczach się zapomina, a w zależności od czasu w jakim się znajdujemy, zmienia się punkt widzenia i spojrzenia na dany problem. W numerze pojawiła się również relacja z konferencji „Farmacja w Europie Środkowo-Wschodniej” zorganizowanej przez Polskie Towarzystwo Farmaceutyczne w Warszawie, a której jednym ze sponsorów była Polska Grupa Farmaceutyczna oraz z I Ogólnopolskiej Konferencji Naukowej z cyklu „Farmakologia kliniczna XXI wieku” również pod patronatem PGF. Podsumowując, magazyn był pismem nowoczesnym, bogato ilustrowanym, który wpisywał się w nowe trendy wizualnego rozwoju prasy po 2000 roku, zachowując pewne cechy kryptoreklamy instytucji sprawczej, jaką była PGF⁴⁰².

---

⁴⁰² Michał Umbreit: Apteki dla Aptekarzy. Rozmowę przeprowadził Krzysztof Chrzanowski. „Bez Recepty: Magazyn partnerów Polskiej Grupy Farmaceutycznej” 2000, nr 2, s. 4-5; Krzysztof Chrzanowski: Farmacja bez granic. „Bez Recepty: Magazyn partnerów Polskiej Grupy Farmaceutycznej” 2000, nr 2, s. 6-7.

Rycina 12. Przykładowe okładki czasopisma „Bez Recepty: Magazyn partnerów Polskiej Grupy Farmaceutycznej”

Kolejną hurtownią farmaceutyczną powstałą na początku lat 1990 był Torfarm, założony przez mgr farm. Katarzynę Herbę oraz Kazimierza Herbę. Hurtownia powstała w 1990 roku w Toruniu. Początkowo firma miała nazywać się Herbafarm, potem wymyślono nazwę Torlek. Po 1898 roku prawie co druga firma w Toruniu nosiła nazwę rozpoczynającą się na „Tor”. Kiedy Kazimierz Herba chciał wyrobić pieczętkę firmy, okazało się, że taka nazwa jest już zarejestrowana i dlatego zmienił nazwę na Torfarm. Hurtownia specjalizowała się w sprzedaży leków do aptek, punktów aptecznych i szpitali. Dnia 8 grudnia 1994 roku nastąpiło przekształcenie spółki z ograniczoną odpowiedzialnością w spółkę akcyjną. W 2004 roku Torfarm zadebiutował na Giełdzie Papierów Wartościowych w Warszawie. Obecnie hurtownia należy do Grupy Neuca, która prowadzi działalność na styku wielu obszarów rynku ochrony zdrowia⁴⁰³.

Od 1998 roku hurtownia wydawała czasopismo pod tytułem „Aptekarski Magazyn Torfarmu” (ISSN 1734-6495), którego kontynuacją od 2005 roku jest dwumiesięcznik „Magazyn Aptekarski” (ISSN 1895-3557). Redaktorem naczelnym pisma była Aleksandra Iżycka (filolog). Tytuł uzyskała w 2002 roku na Wydziale Filologicznym Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu. Pełniła również funkcję koordynatora do spraw public relations w Torfarm S.A.

To branżowe czasopismo kierowane było do aptekarzy, farmaceutów, dystrybutorów i producentów leków. W 2005 roku czasopismo wprowadziło nowe rubryki, zwiększyło objętość do 72 stron i udoskonaliło szatę graficzną. Planowano również podniesienie nakładu z poziomu 6 000 egzemplarzy do 8 000 egzemplarzy, o czym wspominało. „Aptekarski Magazyn Torfarmu” dzięki bezpłatnej dystrybucji docierał bezpośrednio do prawie 4 500 aptek będących klientami Torfarm⁴⁰⁴.

W magazynie poruszano problemy z dziedziny marketingu, ekonomii, zagadnienia prawne, treści dotyczące historii aptek i aptekarstwa oraz doniesienia naukowe z dziedziny farmacji i opieki farmaceutycznej. Tematem stanowiącym znaczną część publikacji była także

---

⁴⁰³ Andrzej Chaciński: Torfarm, przyjaciel apteki. Dodatek do „Czasopisma Aptekarskiego”: „Farmaceutyczny Dystrybutor” 1998, nr 3-4, s. 20-25; Jan Pradera: Cztery piętra leków. Dodatek do „Czasopisma Aptekarskiego”: „Farmaceutyczny Dystrybutor” 1998, nr 3-4, s. 26-28; Bożena Szal, Wiktor Szukiel: Dobry duch mamy, szczęśliwa piwnica i niewidzialna ręka rynku. Dodatek do „Czasopisma Aptekarskiego”: „Farmaceutyczny Dystrybutor” 1998, nr 3-4, s. 15-19.

⁴⁰⁴ Serwis Dzienny: Zmiany merytoryczne, layoutowe w branżowym tytule „Aptekarski Magazyn Torfarmu” [online]. [Dostęp 15 maja 2018]. Dostępny w Internecie: <http://mmp24.pl/artykuly/21265,zmiany-merytoryczne-layoutowe-w-branzowym-tytule-aptekarski-magazyntorfarmu>

problematyka wejścia Polski do Unii Europejskiej i wpływie tej sytuacji na środowisko farmaceutyczne⁴⁰⁵.

„Aptekarski Magazyn Torfarmu” podobnie jak „Bez Recepty” posiadało spójną koncepcję graficzną i było profesjonalnym periodykiem bogatym treściowo i ilustracyjnie.

Farmacol również powstał jako jedna z pierwszych hurtowni farmaceutycznych w Polsce w 1990 roku. Początkowo właściciele mgr farm. Zyta Olszewska i Andrzej Olszewski w czasach prywatyzacji odkupili od Cefarmu aptekę w Jaworznie, a następnie założyli aptekę w Tychach. Wraz z objęciem aptek istotne stało się ich zaopatrzenie, a że w ówczesnych czasach wiele aptek miało z tym problemy, państwo Olszewscy rozpoczęli działalność w zakresie hurtu na zapleczu apteki w Tychach. Szybko okazało się, że powierzchnia pomieszczeń jest zbyt mała na składowanie leków, dlatego firma Farmacol przeniosła w 1992 roku swoją siedzibę do Katowic. Z czasem Farmacol przekształcił się z małej hurtowni lokalnej w czołowego dystrybutora farmaceutycznego⁴⁰⁶.

Farmacol prowadził skromną działalność wydawniczą. W zasobach Biblioteki Narodowej znajduje się jeden druk ulotny zatytułowany „Apteka z Sercem, Magazyn: Miesięcznik farmaceutyczny” wydany przez hurtownię Farmacol w marcu 2004 roku. Było to pismo związane z programem lojalnościowym Farmacolu pod nazwą „Apteka z Sercem”, którego warunkiem uczestnictwa było między innymi, wzięcie udziału apteki w promocjach rabatowych oferowanych przez tę hurtownię. Kto był redaktorem naczelnym magazynu, nie wiadomo, gdyż taka informacja nie znalazła się w stopce redakcyjnej. Wydawnictwo ciągle było nieszczególne, formatu A5, w którym znajdowały się stałe rubryki tematyczne jak: temat numeru, dla kobiet, dla rodziców, dla seniorów, doniesienia ze świata nauki, Polska na weekend z Pascalem, żywienie, dla malucha oraz rozrywka, gdzie zazwyczaj była zamieszczona krzyżówka. Co ciekawe, żaden z artykułów nie był podpisany imieniem i nazwiskiem jego autora. Kluczowym elementem pisma była reklama leków i suplementów diety znajdująca się wewnątrz pisma, zatytułowana „Recepta na każdą kieszeń”, wraz z ich opisem oraz promocyjną

---

⁴⁰⁵ Jarosław Kosiaty: Farmaceuta w UE: Zawód farmaceuty w prawie europejskim. „Aptekarski Magazyn Torfarmu” 2003, nr 3, s. 5-7; Jarosław Kosiaty: Farmaceuta w UE: Wykonywanie zawodu farmaceuty, polskie regulacje prawne a dyrektywy Unii Europejskiej. „Aptekarski Magazyn Torfarmu” 2003, nr 4, s. 4-6; Jarosław Kosiaty: Farmaceuta w UE: Polski rynek leków po wejściu naszego kraju do UE. „Aptekarski Magazyn Torfarmu” 2003, nr 5, s. 6-7; Jarosław Kosiaty: Farmaceuta w UE: Apteki w Unii Europejskiej. „Aptekarski Magazyn Torfarmu” 2003, nr 6, s. 5-7; Anna Marek: Pierwsze polskie farmaceutki. „Aptekarski Magazyn Torfarmu” 2004, nr 2, s. 54; Magdalena Paciorek: Wygląd polskich aptek na przestrzeni dziejów. „Aptekarski Magazyn Torfarmu” 2004, nr 1, s. 49; Wiesława Stożkowska: Opieka farmaceutyczna, koniecznością i szansą współczesnej apteki. „Aptekarski Magazyn Torfarmu” 2004, nr 6, s. 35-36.

⁴⁰⁶ Dział prezentacji: Farmacol S.A. Dystrybutor nowoczesny i partnerski. „Farmacja Śląska” 1999, nr 2, s. 9-10.

ceną⁴⁰⁷. Z czasem magazyn uległ przekształceniu, a jego oferta wydawnicza została skierowana do pacjentów. Świadczy o tym podtytuł „Informator dla Pacjenta”, który pojawił się w 2008 roku na okładce pisma oraz zmiana regulaminu programu lojalnościowego, w którym można przeczytać, że co miesiąc apteka dostaje 100 egzemplarzy gazety „Apteka z Sercem”, które może rozdać swoim pacjentom. Redaktorem naczelnym pisma została Grażyna Maślankowska, absolwentka Akademii Sztuk Pięknych im. Jana Matejki w Krakowie. W czasopiśmie pojawiły się artykuły popularnonaukowe, część rozrywkowa w postaci krzyżówki oraz reklamy leków⁴⁰⁸.

Podobne do „Apteki z Sercem” było pismo „Recepta-Poradnik, Miesięcznik farmaceutyczny”. To równie skromne wydawnictwo ciągle publikowało na swoich łamach liczne reklamy leków, w tym rubrykę „Recepta na każdą kieszeń”. Stałe działy były tu nieco inne niż w poprzednim periodyku, a mianowicie zatytułowane: serwis medyczny, rzecznik praw pacjenta odpowiada⁴⁰⁹, poradnik medyczny, kącik rehabilitanta, doktor medycyny radzi⁴¹⁰, historia z przymrużeniem oka, rozrywka w Receptie, a nawet listy do redakcji. Tym razem nie zabrakło podpisu, kto jest autorem publikacji, ale z kolei z listów do redakcji nie można było się dowiedzieć kto je napisał, ani kto na nie odpowiedział.

Farmacol od czerwca 2002 roku rozpoczął wydawanie farmaceutycznego magazynu „Remedium”. Pismo opublikowano w formacie A4, na dużo lepszej jakości papierze. Tu także czytelnik mógł odnaleźć liczne reklamy leków. Tematyka pisma była jednak zdecydowanie inna, niż w przypadku dwóch poprzednich periodyków. Wśród stałych działów znalazły się wiadomości ze spółek zależnych takich jak: Cefarm Wrocław, Cefarm Kielce, Farmacol II czy Cefarm Szczecin. Poza tym swoją rubrykę miała tu także Izba Gospodarcza Farmacja Polska⁴¹¹. W „Remedium” przedstawiano również ciekawe sylwetki pracowników Grupy Farmacol⁴¹², w dziale klub podróżnika prezentowano interesujące miejsca na świecie⁴¹³, a w recepcie prawnej jak na przykład, rozliczyć rabaty i premie pomiędzy hurtownią⁴¹⁴, a apteką. Dział hobby, dla odróżnienia oprócz krzyżówki, zawierał porady Studia Architektury i Wnętrz jak urządzić mieszkanie. Takiego działu tematycznego dotąd nie było na łamach innych periodyków hurtowni farmaceutycznych.

---

⁴⁰⁷ Redakcja: Leki z „Recepty na każdą kieszeń”. „Apteka z Sercem” 2004, nr 9, s. 8-12.

⁴⁰⁸ Zob.: „Apteka z Sercem” 2010, nr 5, s. 1-31.

⁴⁰⁹ Maria Kukawska: Prawa pacjenta. „Recepta-Poradnik” 2003, nr 9, s. 17.

⁴¹⁰ Katarzyna Przywuska: Mamo pamiętaj o szczepieniach. „Recepta-Poradnik” 2003, nr 9, s. 30-32.

⁴¹¹ Izba Gospodarcza Farmacja Polska: Dzień polskiej farmacji. „Remedium” 2003, nr 3/7, s. 11-12.

⁴¹² Bartłomiej Brede: Spontaniczna woltyżerka. „Remedium” 2003, nr 3/7, s. 14-15.

⁴¹³ Justyna Jadowska: Zaproszenie do Petersburga. „Remedium” 2003, nr 3/7, s. 22.

⁴¹⁴ Grażyna Bomba: Rozliczenie rabatów i premii. „Remedium” 2003, nr 3/7, s. 28-29.

Rycina 13. Przykładowe okładki czasopism wydawanych przez hurtownię Farmacol

Polska Grupa Aptekarska Hygea była polską firmą założoną przez aptekarzy, która za główny cel postawiła sobie obronę rynku farmaceutycznego przed napływem obcego kapitału. Powstała w 1994 roku, a jej idea było stworzenie własnego źródła zaopatrzenia, co miało gwarantować dbałość o interesy każdego aptekarza. Poza centralą przy ulicy Długiej we Wrocławiu, w 2001 roku hurtownia posiadała oddziały w Gdyni, Jarosławiu i Bydgoszczy oraz filie w dziewięciu miastach w Polsce (Kutno, Kalisz, Ustka, Krotoszyn, Opole, Toruń, Gniezno, Zabrze, Grudziądz)⁴¹⁵.

Polska Grupa Aptekarska Hygea była wydawcą magazynu „Prosto z Hygei” (ISSN 1643-2126). Pismo drukowane było we Wrocławiu. Redaktorem naczelnym i jednocześnie prezesem zarządu PGA Hygea SA był mgr farm. Krzysztof Królicki. W swoim słowie wstępnym do zimowego wydania magazynu z 2000 roku K. Królicki wyraził nadzieję, że biuletyn będzie źródłem informacji o działaniach spółki i problemach środowiska aptekarskiego. Zapraszał również, aby na łamach publikacji wypowiadali się czytelnicy i przesyłali swoje spostrzeżenia i propozycje.

W magazynie „Prosto z Hygei” pisano przede wszystkim o tym, w jaki sposób rozwija się hurtownia. Informowano na przykład, o wdrożeniu nowego systemu komputerowego KS-HURT⁴¹⁶, procesie konsolidacji hurtowni, ale również poruszano dylematy moralne farmaceutów. Polska Grupa Aptekarska Hygea rzeczywiście stworzona była dla farmaceutów, o czym świadczy jeden z artykułów, w którym czytamy, że aptekarz, aby leczyć nie może traktować apteki jak sklepu. Najlepiej wypełni swoją funkcję, jeśli pogodzi interes ekonomiczny ze spełnieniem ważnej roli społecznej. Jeśli namówi pacjenta, aby nie kupował zbędnego leku, osiągnie lepsze efekty ekonomiczne, niż gdyby usilnie namawiał go do zwiększonych zakupów⁴¹⁷. W dzisiejszych czasach zachęcanie aptekarzy przez hurtowne do takiego zachowania byłoby z pewnością zaprzeczeniem zasad marketingu aptecznego, nastawianego na zysk. W zimowym magazynie z 2000 roku pojawiły się również artykuły o patronce hurtowni „Hygei”⁴¹⁸, a także opracowanie dotyczące przeziębienia, do którego redakcja magazynu dołączyła listę preparatów na przeziębienie, dostępnych w hurtowni Hygea⁴¹⁹.

---

⁴¹⁵ Krzysztof Królicki: W służbie idei aptekarskiej. Rozmowę przeprowadziła Małgorzata Śliwka. „Apteka Polska” 2000, nr 2, s. 23-24; Krzysztof Królicki: Polska Grupa Aptekarska Hygea SA, aptekarze najlepiej wiedzą co jest potrzebne aptekom. „Czasopismo Aptekarskie” 2002, nr 1, 17-19.

⁴¹⁶ Jacek Pietraszewski: Układ nerwowy przedsiębiorstwa. „Prosto z Hygei” 2000, zima, s. 2-3.

⁴¹⁷ Radosław Nowaczyk: Reklama leków, a aptekarska etyka. „Prosto z Hygei” 2000, zima, s. 4-5.

⁴¹⁸ Agnieszka Mikoszewska: Hygea grecka bogini zdrowia. „Prosto z Hygei” 2000, zima, s. 6.

⁴¹⁹ Anna Lignar, Agnieszka Studzińska: Nie daj się przeziębieniu. „Prosto z Hygei” 2000, zima, s. 8-9.

Polska Grupa Aptekarska Hygea była bardzo zaangażowana w integrację środowiska farmaceutycznego. Na łamach magazynu znajdowały się zaproszenia na „Bal Aptekarza”, Ogólnopolskie Narciarskie Mistrzostwa Farmaceutów, czy też opisy z licznych spotkań farmaceutów ilustrowane kolorowymi zdjęciami. Hurtownia organizowała również cykle wyjazdów zagranicznych pod nazwą „Wyprawy dalekie i bliskie z Hygeą...”, które opisywane były na łamach czasopisma⁴²⁰. W magazynie zamieszczano również wiele reklam leków, a na końcu pisma znajdowały się deklaracje wykupu akcji hurtowni dla nowych akcjonariuszy z całego kraju lub informacje o „ubezpieczeniu apteki z Hygeą”. Programy te miały urozmaicić formę współpracy między odbiorcami leków, a hurtownią. W wydaniu z roku 2001 (jesień) redaktor naczelny Krzysztof Królicki wyraził obawę, że wiele aptek ma i będzie miało problem z terminami płatności za leki. Dlatego też za główny cel hurtownia postawiła sobie obronę ekonomiczną aptek - swoich klientów.

Numery wydane w 2001 zmieniły się pod względem treściowym od tych wydawanych w 2000 roku. Przede wszystkim pojawiły się informacje dotyczące składu redakcji, miejsca wydania i okładki. I tak też dopiero w 2001 roku dowiadujemy się, że zastępcą redaktora naczelnego została Lidia Krawiec, sekretarzem Beata Celler, a w skład rady programowej wchodził Tomasz Kuczyński, Radosław Nowaczyk i Igor Pietrzyk. Projektem okładek zajęła się Barbara Kaczmarek, a drukiem Wrocławska Drukarnia Naukowa PAN imienia S. Kulczyńskiego Sp. z o.o.

W numerze jesień 2001 tematem stanowiącym znaczną część publikacji były informacje o Zwyczajnym Walnym Zgromadzeniu Akcjonariuszy⁴²¹, nikotynie⁴²², definicji pojęcia opieka farmaceutyczna⁴²³, czy słownictwie związanym z internetem⁴²⁴. Pojawił się również list Jacka Pietraszkiewicza zatytułowany „Nec Hercules contra plures”, którego autor był zaniepokojony, że akcjonariusze nie mają pomysłu na rozwój hurtowni i za ich zgodą Zarząd nie wypracowuje zysków, a jeśli takie są, to przeznaczają je na inwestycje. Na końcu magazynu znalazł się wywiad z Walterem Pyką, aptekarzem i poetą oraz zamieszczono jego wiersze⁴²⁵. Na okładce również pojawił wiersz Waltera Pyki napisany specjalnie dla czasopisma „Prosto z Hygei”.

---

⁴²⁰ Grażyna Piotrowska: Wyprawy dalekie i bliskie, z Hygeą w Chinach. „Prosto z Hygei” 2000, zima, s. 30-31.

⁴²¹ Jerzy Dettlaff: Refleksje po Zwyczajnym Walnym Zgromadzeniu Akcjonariuszy. „Prosto z Hygei” 2001, jesień, s. 3-5.

⁴²² Anna Lignar, Agnieszka Studzińska: Zabójcza Przyjemność. „Prosto z Hygei” 2001, jesień, s. 8-10.

⁴²³ Radosław Nowaczyk: Aptekarz i jego opieka nad pacjentem czy też raczej farmaceutyczna edukacja samoopieki pacjenta. „Prosto z Hygei” 2001, jesień, s. 15-16.

⁴²⁴ Jarosław Koselski: Internet w biznesie. „Prosto z Hygei” 2001, jesień, s. 17-18.

⁴²⁵ Walter Pyka: W razie bólu, jeden wiersz. Rozmowę przeprowadziła Lidia Krawiec. „Prosto z Hygei” 2001, jesień s. 25-28.

Rycina 14. Okładka czasopisma „Prosto z Hygei” z 2000 roku

Hurtownia Farmaceutyczna Ziola Polskie Pharma powstała natomiast na początku lat 1990. Posiadała swoją siedzibę główną w Poznaniu i oddziały w Warszawie, Krakowie i Trójmieście. W 1992 roku udziały poznańskiej hurtowni farmaceutycznej Ziola Polskie przejął polski oddział koncernu Phoenix Pharma⁴²⁶.

Ziola Polskie Pharma wydawały w Poznaniu dla swoich odbiorców leków magazyn „Pharma”. Historia pisma jest bardzo ciekawa, co dla „Czasopisma Aptekarskiego” zrelacjonowała Katarzyna Krążyńska, redaktor naczelna magazynu. Według autorki tekstu wszystko zaczęło się dla zabawy. W 1990 roku Paweł Perz rozpoczął kolportaż pisanej przez siebie gazetki, którą zatytułował „Zielorz Polski”. Były to zaledwie dwie kartki maszynopisu, powielane na ksero, ale posiadające ręcznie wykonaną okładkę. W gazetce znajdowały się głównie informacje o wydarzeniach z życia firmy. Gazetka rozdawana była w ukryciu, gdyż zawierała również „dział plotkarski”. Ujrzała światło dzienne dopiero w 1991 roku, kiedy to opublikowano trzy numery skierowane do wszystkich pracowników hurtowni. Później wydano okolicznościowy numer specjalny targowej gazetki, ale bez tytułu, której nakład wynosił aż 3 000 egzemplarzy. Chociaż stron nie przybyło, to powiększył się format z A-5 do A-4. Gazeta nie miała okładki, a w treści pojawiły się informacje o firmie i ofercie dostępnych ziół. Następnie w latach 1993-1995 wydano cztery numery firmowej gazety pod tytułem „Pharma”. Redagował je Jacek Kucza. Pismo zwiększyło swój format do A-2, miało 12 stron, nakład 5 000 egzemplarzy, ale nadal nie posiadało okładki. Redakcja gazety nie chciała poprzestać na pisaniu tylko o firmie i nowo otwieranych oddziałach, czy też firmach farmaceutycznych i ich produktach. Z czasem zaczęły pojawiać się artykuły dotyczące systemu komputerowego w hurtowniach farmaceutycznych, prof. Jerzy Masiakowski pisał o historii farmacji, a Łucja Danielewska zamieszczała fraszki o tematyce ziołowej. Niestety gazetka pojawiała się nieregularnie i często wymagała korekty, z powodu błędów w pisowni. Mimo tego podjęto decyzję, że pismo musi ukazywać się cyklicznie. I tak „Pharma” stała się kwartalnikiem o formacie A-4 z piękną okładką, zmieniającą się w rytmie pór roku. Opracowaniem graficznym i składem zajmowała się firma Graphos Promotion and Design⁴²⁷.

Pismo nie posiadało numeru ISSN i składało się z dwóch części. W pierwszej znajdowały się artykuły dotyczące spraw funkcjonowania hurtowni i aptek. W numerze pierwszym (styczeń-marzec) z 1997 roku pojawiły się na przykład, informacje ze spotkania wigilijnego dla

---

⁴²⁶ Bożena Szal: Pożegnanie ze świętym Wojciechem. „Czasopismo Aptekarskie, Ziola w Aptece, Wydanie Specjalne” 1997, nr 3, s. 3-6.

⁴²⁷ Katarzyna Krążyńska: Krótka historia gazety Pharma. „Czasopismo Aptekarskie Ziola w Aptece, Wydanie Specjalne” 1997, nr 3, s. 14-15.

klientów Krakowskiego Oddziału Ziół Polskich Pharma⁴²⁸ czy też artykuł dr n. farm. Tadeusza Bąbelka dotyczący leków przeterminowanych⁴²⁹. W dziale ciekawostki aptekarskie można było przeczytać o cudownym lekarstwie teriak (driakiew), a część pierwszą pisma kończył obszerny artykuł o podatkach⁴³⁰.

W drugiej części magazynu znajdowały się reklamy leków oraz materiałów medycznych i kosmetyków oraz obszerna lista leków wraz z ich cenami hurtowymi. Lista była podzielona na leki krajowe, zagraniczne, psychotropowe, homeopatyczne, środki kosmetyczno-medyczne i inne artykuły, odżywki i środki dietetyczne, leki szpitalne oraz zioła. Magazyn był wydawany ciekawie pod względem graficznym i drukowany na papierze o bardzo wysokiej jakości. Był bardzo kolorowy, a reklamy zachęcały do zakupu danego produktu.

Jak wspomniano, w 1992 roku udziały poznańskiej hurtowni farmaceutycznej Ziola Polskie przejął polski oddział koncernu Phoenix Pharma. W katalogach Biblioteki Narodowej można odnaleźć dwa numery druku ulotnego (warunkiem uznania tego tytułu za czasopismo było posiadanie ISSN) pod tytułem „Pharma: Kwartalnik wydawany przez Phoenix Pharma Polska Spółka z ograniczoną odpowiedzialnością” z 2004 roku i 2005 roku. Magazyn miał charakter spisu leków wraz z ich cenami hurtowymi.

---

⁴²⁸ Katarzyna Krążyńska: Opłatek na Wzgórzu Wawel. „Pharma” 1997, nr 1, s. 1-3.

⁴²⁹ Tadeusz Bąbelek: Kiedy lek przestaje być lekiem. „Pharma” 1997, nr 1, s. 5-6.

⁴³⁰ Piotr Juskowiak: Podatki. „Pharma” 1997, nr 1, s. 9-19.

Rycina 15. Okładka czasopisma „Pharma” z 1997 roku

Cefarm to hurtownia farmaceutyczna, której historia sięga 1945 roku, kiedy to powstała Centralna Składnica Sanitarna Ministerstwa Zdrowia. Kolejnymi zarządzeniami i uchwałami różnych Ministrów oraz organów administracji państwowej zmieniana była nazwa przedsiębiorstwa, a także zakres jego działalności. Po roku 1989 rozpoczęła się prywatyzacja aptek i hurtowni Cefarmu. Wzbudzała ona wiele kontrowersji, o czym pisano na łamach prasy farmaceutycznej. W czasopiśmie „Apteka Polska” z 1999 roku wiceminister Janina Mańko stwierdziła, że przy reprivatyzacji Cefarmów osobno powinny być sprywatyzowane hurtownie i apteki. Według Janiny Mańko sieć hurtowni nie grozi monopolem na rynku farmaceutycznym. Apteki natomiast powinny zostać sprzedane osobom, które je do tej pory prowadziły, ponieważ w tym sektorze istnieje realne zagrożenie monopolizacji. Czas pokazał, że słowa wiceminister dotyczące hurtowni nie były uzasadnione⁴³¹.

Dnia 8 listopada 2000 roku w Piotrkowie Trybunalskim odbył się protest aptekarzy przeciwko działaniom Centrali Farmaceutycznej Cefarm. Hurtownia zaczęła zakładać apteki na terenie województwa łódzkiego i sprzedawać w nich leki po zaniżonych cenach. Aptekarze doszli do wniosku, że proceder ten będzie się rozwijał się, ponieważ firmy nastawione na zysk nie zadowolą się jedynie wykupem hurtowni, jak twierdziła Janina Mańko, ale również będą chciały mieć swoje sieci aptek. Praktykom tym sprzyjał rząd, wprowadzając szereg ustaw niekorzystnych dla małych aptek należących do pojedynczych farmaceutów. I tak też część hurtowni Cefarmu została stopniowo wykupiona przez inne duże hurtownie farmaceutyczne w Polsce⁴³².

Opis działalności czasopiśmienniczej hurtowni Cefarm należy rozpocząć od publikowanego w latach 1959-1972 periodyku „Biuletyn, Ministerstwo Zdrowia i Opieki Społecznej, Centrala Farmaceutyczna Cefarm”, będącego kontynuacją „Biuletynu Informacyjnego Centralnego Zarządu Aptek” wydawanego w latach 1954-1958. Dały one początek czasopismu „Terapia i Leki” (ISSN 0137-9887), które ukazywało się w latach 1973-2008. W latach 1973-1998 pismo ukazywało się jako miesięcznik, od 1999 roku do 2005 przekształciło się w dwumiesięcznik, a pod koniec swojego istnienia, czyli w latach 2006-2008 w kwartalnik. Pismo początkowo miało 24 cm, a okładka była koloru niebieskiego, bez ilustracji. W miarę upływu czasu czasopismo zmieniał się. Początkowo redaktorem

⁴³¹ Robert Luft, Katarzyna Skrzydłowska: Cefarm czyli powtórka z rozrywki. „Apteka Polska” 1999, nr 1, s. 60-62.

⁴³² Aptekarze regionu łódzkiego: Protest farmaceutów. „Apteka Polska” 2000, nr 4, s. 10;

Artur Burak: Apteki tylko dla farmaceutów. Dodatek do „Czasopisma Aptekarskiego”:

„Aptekarski Serwis Prasowy” 1999, nr 8-9, s. 11.

naczelnym był prof. dr hab. med. Zygmunt Sadowski, a następnie od 1999 roku mgr farm. Adam Rudzki. W tym czasie zwiększyła się długość periodyku do 29 centymetrów. Jak wspomiano, od 1990 roku „Terapia i Leki” była wydawana przez Ministerstwo Zdrowia i Opieki Społecznej i Centralną Składnicę Farmaceutyczną Cefarm, a redakcją pisma zajął się Ośrodek Informacji Naukowej Polfa (od 2000 roku), przekształcony w Ośrodek Informacji Naukowej Oinpharma (od 2004 roku). Pismo miało około 40 stron i poświęcone było zagadnieniom typowo farmakologicznym⁴³³. Na treść periodyku składały się stałe rubryki: prace problemowe, bezpieczeństwo farmakoterapii, badanie leku, opinie, komentarze, listy oraz informacje ze świata. Omawiano w nim głównie leki Polfy, ale było to zrozumiałe, gdyż pismo wydawał wspomniany Ośrodek Informacji Naukowej Polfa. Czasopismo było bardzo skromne i wydawało się, że nie zamieszczało reklam. Jednakże przy głębszej analizie periodyku, okazywało się, że było ich wiele, ale niczym się nie wyróżniały, ani kolorem, ani ilustracją. W ten sposób promowano leki: Łowickich Zakładów Farmaceutycznych Polfa, Pabianickich Zakładów Farmaceutycznych Polfa, Krakowskich Zakładów Farmaceutycznych Polfa, Warszawskich Zakładów Farmaceutycznych Polfa, Polfa Jelenia Góra S.A., Zakładów Zielarskich Herbapol w Klęce S.A., Wrocławskich Zakładów Zielarskich Herbapol, Poznańskich Zakładów Zielarskich Herbapol, Spółdzielni Farmaceutyczno-Chemicznej Ziołolek Poznań, czy też Farmaceutyczno-Chemicznej Spółdzielni Pracy Labor Wrocław.

Poza tym w badanym okresie Centrala Farmaceutyczna Cefarm wydawała w Warszawie gazetę aptek patronackich Centrali Farmaceutycznej Cefarm S.A. pod tytułem „Apteka dla Każdego”, której kontynuacją jest najprawdopodobniej magazyn „Strefa Zdrowia dla Każdego”. Czasopismo było miesięcznikiem wydawanym od 2003 roku i poruszało problematykę z zakresu promocji zdrowia i reklamy leków. Opisywano w nim popularne schorzenia, sposoby jak sobie z nimi radzić i jak aktywnie spędzać czas. Periodyk należał do grupy pism popularnonaukowych, wydawanych w kolorowej szacie graficznej.

---

⁴³³ Iwona Korzeniewska-Rybicka: Metoprolol. „Terapia i Leki” 1996, nr 6, s. 205-216.

Rycina 16. Okładka czasopisma „Terapia i Leki” z 1993 roku

Hurtownią o aptekarskich korzeniach, obecnie należąca do Grupy Neuca, był z kolei polski dystrybutor leków Cito Dat. Spółka wydawała periodyk „Bez recepty”, który na rynku prasy farmaceutycznej po raz pierwszy ukazał się w 1999 roku. Redaktorem naczelnym pisma była Agnieszka Imiela, a autorami artykułów między innymi Krystyna Derlich, Joanna Furtak, Ewa Graczyk, Dorota Grotkowska, Katarzyna Grzempowska, Piotr Migaj, Małgorzata Niezgódka, Anita Paśko, Dorota Pietraszkiewicz, Grzegorz Pjanka, Piotr Pobrotyn, Małgorzata Skoczylas, Anita Soroko, Elżbieta Świączkowska. W wyniku analizy poszczególnych wydań pisma, można rozróżnić jego dwa kierunki tematyczne. Kiedy czasopismo ukazywało się bez numeru ISSN, a jego redaktorem naczelnym była wspomniana Agnieszka Imiela, było sprofilowane pod kątem zainteresowań farmaceutów. Prowadzono na przykład, wywiady ze znanymi farmaceutami⁴³⁴, stałe rubryki poświęcono historii farmacji⁴³⁵ oraz omawiano strategie marketingowe w dziale: apteka w XXI wieku⁴³⁶. W piśmie nie zabrakło też innych tematów takich jak: finanse⁴³⁷, czy też ciekawostek farmaceutycznych w rubryce to i owo. Od numeru 9/10 z 1999 roku rozpoczęto nawet publikację cyklu artykułów poświęconych wyjątkowym aptekom⁴³⁸. Po zakończeniu współpracy A. Imieli z pismem „Bez recepty”, stanowisko redaktora naczelnego objęła Anita Paśko, a zastępcą była Kamila Kowalska. Tematyka periodyku zasadniczo nie zmieniła się i nadal prowadzono wywiady z farmaceutami⁴³⁹, pozostawiano dział apteka w XXI wieku, a nawet dodano rubrykę internet w aptece. Nową odsłoną periodyku było moment, w którym uzyskał on międzynarodowy znormalizowany numer wydawnictwa ciągłego oraz podtytuł krajowy miesięcznik zdrowia, a później krajowy dwumiesięcznik zdrowia. Redaktorem naczelnym pisma została Kamila Kowalska, która wprowadziła na łamy pisma więcej tematyki z zakresu finansów⁴⁴⁰. Wspólną cechą wszystkich wydań „Bez recepty” była niewielka ilość publikowanych reklam, za to Cito Dat na łamach periodyku zachęcał właścicieli aptek do udziału w konkursach. Polegały one na tym, że ten kto zakupił leki w tej hurtowni za największą sumę pieniędzy, wygrywał wycieczkę zagraniczną. Takie zachęty znajdowały się w prawie każdym numerze pisma.

---

⁴³⁴ Anita Soroko: Spotkanie z mgr Ireną Knabel-Krzyszczkowską. „Bez recepty” 1999, nr 5/6, s. 4-5.

⁴³⁵ Anita Soroko: Arsenik i stare koronki. „Bez recepty” 1999, nr 5/6, s. 9.

⁴³⁶ Piotr Pobrotyn: Apteka w XXI wieku. „Bez recepty” 1999, nr 5/6, s. 30.

⁴³⁷ Artur Hamerlik: Leasing – proste i efektywne finansowanie. „Bez recepty” 1999, nr 7/8, s. 9-10.

⁴³⁸ Agnieszka Imiela: Apteka wyjątkowa. „Bez recepty” 1999, nr 9/10, s. 9-11.

⁴³⁹ Agnieszka Pisarska: Spotkanie z mgr Wojciechem Szewczykiem. „Bez recepty” 2000, nr 2, s. 6-7.

⁴⁴⁰ Dagmara Szymańska: Koszty reprezentacji i reklamy w ustawach podatkowych. „Bez recepty” 2001, nr 1, s. 10-12; Joanna Szpotakiewicz: Zanim zarobisz pierwszy milion zgłoś w urzędach, że otwierasz firmę i będziesz szefem. „Bez recepty” 2001, nr 2, s. 22-24.

Rycina 17. Przykładowe okładki czasopisma „Bez Recepty” wydawanego przez hurtownię Cito Dat

Przemysł farmaceutyczny

Na początku lat 1990 większość z przedsiębiorstw farmaceutycznych przeszła proces prywatyzacji. Część działających obecnie w Polsce dużych zakładów produkcyjnych przed 1989 rokiem należała do państwowego zrzeszenia Polfa. Obecnie do skarbu państwa należą tylko trzy firmy, z których największą jest Polfa Tarchomin. Podobnie jak prywatne hurtownie farmaceutyczne, producenci leków również dodatkowo wydawali periodyki dla „swoich klientów”.

Polfa Tarchomin jest jednym z najstarszych producentów leków na świecie. Historia firmy sięga 1823 roku, kiedy to uruchomiono produkcję pierwszych preparatów leczniczych. Zakład przetrwał okres zmian ekonomicznych na początku lat 1990 i w 1994 roku ówczesne Tarchomińskie Zakłady Farmaceutyczne „Polfa” przekształcone zostały w jednoosobową spółkę skarbu państwa. Dopiero w 2004 roku powstał Polski Holding Farmaceutyczny, w skład którego weszły Polfa Pabianice, Polfa Warszawa i Polfa Tarchomin. Firma oprócz produkcji leków, w latach 1998-2009 wydawała nieregularnie „Magazyn Diabetyka” (ISSN 1505-2516). Czasopismo poświęcone było cukrzycy, a jego okładka zmieniała się pod względem zamieszczonego na niej podtytułu na w 2004 roku „Twój partner w walce z cukrzycą”, a w 2005 „Łatwiej żyć”. Tematem stanowiącym znaczną część publikacji było racjonalne żywienie dla osób z cukrzycą, ryzykiem cukrzycy i ich rodzin. Poradnik skierowany był do farmaceutów, aby następnie przekazywali go pacjentom, leczonym preparatami Polhumin⁴⁴¹.

Od 2000 roku producent leków wydawał nieregularnie „U Nas: Biuletyn Informacyjny Pracowników Polfy Tarchomin SA” (ISSN 1642-4972-654232), będący czasopismem wewnętrznym pracowników firmy.

Z kolei w 1989 roku powstało Innowacyjno-Wdrożeniowe Laboratorium Farmaceutyczne „Labofarm” magistra farmacji Tadeusza Pawełka⁴⁴². W tym czasie firma wprowadziła nowy jak na ten okres lek pod nazwą „Tabletki z czosnku”. Później pojawiły się znane w każdej aptece „Tabletki uspakajające” i „Tabletki tonizujące”. W 2002 roku zarząd zdecydował się na założenie Centrum Fitoterapii w Gdańsku. Od tego też momentu wydawnictwo Starogard Gdański: Innowacyjno-Wdrożeniowe Laboratorium Farmaceutyczne Labofarm rozpoczęło publikację czasopisma „Panacea, Leki ziołowe, kwartalnik Centrum

---

⁴⁴¹ Polfa Tarchomin [online]. [Dostęp 13 maja 2018]. Dostępny w Internecie: <http://www.polfatarchomin.com.pl/index.php/o-firmie/historia/>

⁴⁴² Beata Klej: Wdrożenie ISO 9001 w Innowacyjno-Wdrożeniowym Laboratorium Farmaceutycznym Labofarm. „Czasopismo Aptekarskie” 1997, numer specjalny, s. 51-53.

Fitoterapii w Gdańsku, poświęcony upowszechnianiu osiągnięć ziołolecznictwa” (ISSN 1644-0358). Redaktorem naczelnym pisma została Patrycja Pawełek-Andrearczyk, a jego pierwszy numer pojawił się w październiku 2002 roku. Głównym celem redakcji było stworzenie kręgu osób zainteresowanych problematyką ziołolecznictwa, które wypowiadałaby się na łamach czasopisma.

„Panacea, Leki ziołowe” wydawane są do dnia dzisiejszego. Okładkę pisma zawsze zdobiły rośliny lecznicze. Pierwsze trzy numery były egzemplarzami bezpłatnymi, a od numeru 3(4) lipiec 2003 w lewym górnym rogu okładki pojawiła się cena trzy złote. Tematyka pisma obejmowała opisy wydarzeń jakie zaszły na terenie Centrum Fitoterapii w Gdańsku⁴⁴³, nowości w literaturze fitoterapeutycznej, relacje z targów zielarskich (na przykład, Exposalud 2003, Vitafoods 2003), artykuły popularnonaukowe z dziedziny farmakognozji⁴⁴⁴, opisy roślin i ich właściwości leczniczych⁴⁴⁵, artykuły dotyczące historii ziołolecznictwa⁴⁴⁶, a nawet wiersze związane z roślinami leczniczymi autorstwa na przykład, Jana Kochanowskiego, Adama Mickiewicza, Juliusza Słowackiego czy też Marii Konopnickiej. W czasopiśmie pojawiały się również listy czytelników najczęściej dotyczące leków firmy Labofarm oraz opisy przypadków osób, którym te leki pomogły. W piśmie znajdowały się dodatkowo reklamy preparatów produkowanych przez Innowacyjno-Wdrożeniowe Laboratorium Farmaceutyczne Labofarm wraz z opisem ich działania.

---

⁴⁴³ Jarosław Struczyński: Forum w Centrum Fitoterapii. „Panacea, Leki ziołowe” 2003, nr 3(4), s. 5 i 27; Redakcja: Monitoring w Centrum Fitoterapii. „Panacea, Leki ziołowe” 2003, nr 3(4), s. 6-7.

⁴⁴⁴ Witold Kapczyński: Zioła na choroby kobiece. „Panacea, Leki ziołowe” 2003, nr 3(4), s. 18-19; Jarosław Struczyński: Zaparcie. „Panacea, Leki ziołowe” 2003, nr 3(4), s. 16-17; Aleksander Ożarowski: W obronie witamin. „Panacea, Leki ziołowe” 2003, nr 3(4), s. 10-13.

⁴⁴⁵ Maria Piaskowska: Lipa. „Panacea, Leki ziołowe” 2003, nr 3(4), s. 16-17.

⁴⁴⁶ Aleksander Ożarowski: Zarys historii lecznictwa empirycznego. „Panacea, Leki ziołowe” 2003, nr 3(4), s. 20-22; Jerzy Pruszczyński: Ziołolecznictwo ojców bonifratrów. „Panacea, Leki ziołowe” 2003, nr 3(4), s. 24-26.

Rycina 18. Okładka czasopisma „Panacea, Leki ziołowe” z 2003 roku

Firmą specjalizującą się w produkcji leków i herbat ziołowych oprócz Labofarmu był Herbapol. Herbapol został założony w latach czterdziestych XX wieku jako przedsiębiorstwo państwowe. Od początku istnienia firma działała pod tą właśnie nazwą, która miała wyrażać profil działalności firmy, wskazujący na polskie pochodzenie i branżę zielarską. Po przemianach własnościowych przedsiębiorstwo trafiło w prywatne ręce i obecnie funkcjonuje w formie spółek jako: Herbapol Poznań, Herbapol Lublin, Herbapol Kraków, Herbapol Wrocław, Herbapol Pruszków.

W latach 1959-1973 wydawany był w Warszawie „Zielarski Biuletyn Informacyjny Polskiego Związku Plantatorów i Zbieraczy Roślin Zielarskich”. Pismo to kontynuowano w latach 1974-2002 jako miesięcznik „Wiadomości Zielarskie” (ISSN 0137-3838). Numer pierwszy periodyku został wydany w styczniu 1974 roku, a ostatni w grudniu 2002 roku. Na przestrzeni lat współtwórcami pisma byli: Stowarzyszenie Inżynierów i Techników Przemysłu Rolnego i Spożywczego, Zjednoczenie Przemysłu Zielarskiego Herbapol, Polski Związek Zielarski, Zrzeszenie Przedsiębiorstw Przemysłu Zielarskiego Herbapol, Polski Komitet Zielarski. Od numeru 1-2 z 1990 roku na okładce pisma pojawił się podtytuł „Pismo Polskiego Związku Zielarskiego Przedsiębiorstw Przemysłu Zielarskiego Herbapol”, a od numeru 1 z 1993 roku podtytuł został zmieniony na „Pismo Polskiego Komitetu Zielarskiego”, aby ostatecznie w 1996 roku od numeru 1 przyjąć nazwę „Leki roślinne”. W badanym okresie redaktorem naczelnym pisma była Urszula Uszyńska-Nowicka, zastępcą redaktora naczelnego dr n. farm. Jadwiga Nartowska, redaktorem technicznym Piotr Lipski, sekretarzem mgr inż. Grażyna Ciołkowska-Paluch, a za korekty odpowiedzialna była Regina Przeździecka. Wydawcą periodyku była spółka Hortpress. Na kolorowej okładce znajdowały się zawsze fotografie roślin leczniczych. Wewnątrz pismo było czarno-białe, tylko ukazujące się w nim reklamy drukowano w kolorze. Na przykładzie periodyku numer 2 z 1993 roku można zapoznać się z profilem tematycznym pisma. W czasopiśmie poruszano problemy medyczne i społeczne⁴⁴⁷, zamieszczano recenzje książek i przeglądy piśmiennictwa⁴⁴⁸, pisano o roślinach leczniczych⁴⁴⁹, publikowano artykuły promocyjne. Na przykład, w omawianym numerze pojawił się artykuł promujący herbatę Fitne na zaparcia firmy P.H Thang Loi oraz mieszanki Fito-Mix produkowane przez Warszawskie Zakłady Zielarskie Herbapol wraz z ich kolorową reklamą. Ponadto drukowano listy do redakcji, artykuły o przyprawach i ziołach

---

⁴⁴⁷ Andrzej Stapiński: Aids epidemicia końca XX wieku. „Wiadomości Zielarskie” 1993, nr 2, s. 1-2.

⁴⁴⁸ Jadwiga Nartowska: Recenzja książki: Apteka Pana Boga. „Wiadomości Zielarskie” 1993, nr 2, s. 4.

⁴⁴⁹ Justyha Steinbrich: Mięta pieprzowa jako roślina lecznicza i przyprawowa. „Wiadomości Zielarskie” 1993, nr 2, s. 4-6.

w kuchni⁴⁵⁰, informacje o kursach specjalizacyjnych z zakresu zielarstwa i kongresach zielarskich⁴⁵¹.

---

⁴⁵⁰ Jerzy Lutomski: Zielarska kuchnia. „Wiadomości Zielarskie” 1993, nr 2, s. 15-16.

⁴⁵¹ Antonina Rumińska: I Kongres: Rośliny lecznicze w służbie zdrowia. „Wiadomości Zielarskie” 1993, nr 2, s. 21-22.

Rycina 19. Okładka czasopisma „Wiadomości Zielarskie” z 1993 roku

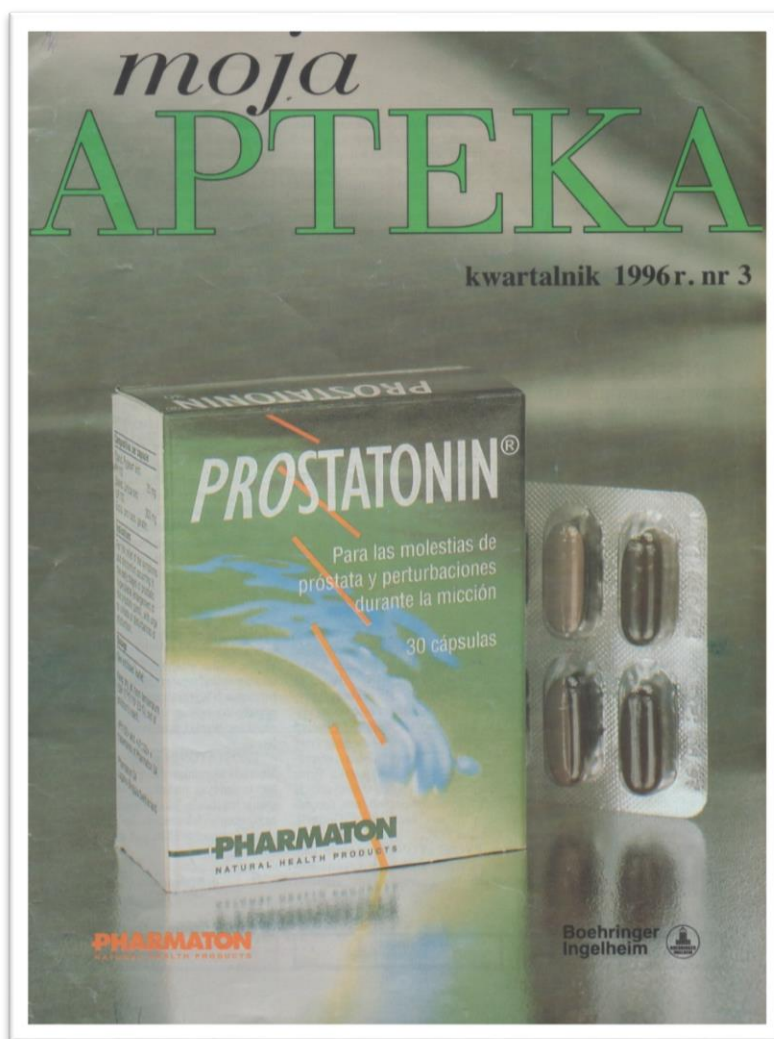
Jak wspomiano, w 1990 roku firma z niemieckim kapitałem Boehringer Ingelheim Pharma GmbH rozpoczęła swoją działalność w Warszawie. W 1993 roku utworzono firmę Boehringer Ingelheim Sp. z o.o. oraz hurtownię farmaceutyczną, a 1995 roku spółka przejęła przedstawicielstwo firmy Pharmaton w Polsce, która wcześniej należała do jej struktur. Spółka wydawała kwartalnik „Moja Apteka”, a dyrektorem wydawnictwa był Piotr Mildner. Na pierwszej stronie czasopisma znajdowała się informacja, że jest to pismo poświęcone sprawom aptek i środowiska aptekarskiego. I tak też w istocie było. Chociaż periodyk miał zaledwie 14-15 stron, to poruszano w nim tematy ważne dla farmaceutów na przykład, dotyczące problemu fiskalizacji w aptekach⁴⁵², relacji aptekarz-pacjent, ustawy o zawodzie farmaceuty⁴⁵³. Na łamach pisma znajdowały się także fotorelacje ze spotkań firmy z farmaceutami⁴⁵⁴.

---

⁴⁵² Halina Górska, Stefania Trop-Kryńska: Fiskalizacja nasza frustracja. „Moja Apteka” 1996, nr 3, s. 4-5.

⁴⁵³ Stefania Trop-Kryńska: Ustawa o zawodzie farmaceuty potrzebna jak lekarstwo. „Moja Apteka” 1996, nr 3, s. 12-13.

⁴⁵⁴ Ewa Grossman: Śladem naszych spotkań. „Moja Apteka” 1996, nr 3, s. 8-9.

Rycina 20. Okładka czasopisma „Moja Apteka” z 1996 roku

3.4. CZASOPISMA FARMACEUTYCZNE I DODATKI SAMOISTNE DO NICH WYDAWANE PRZEZ INSTYTUCJE I TOWARZYSTWA NAUKOWE

3.4.1. Periodyki Polskiego Towarzystwa Farmaceutycznego

Polska prasa farmaceutyczna od początku rozwijała się dzięki działalności towarzystw i organizacji aptekarskich. Dnia 4 czerwca 1947 roku, z przekształcenia Towarzystw Przyjaciół Wydziałów i Oddziałów Farmaceutycznych, na wniosek prof. Stanisława Krauzego, powołano Polskie Towarzystwo Farmaceutyczne, mające charakter naukowy. Dnia 15 lipca 1947 roku został zatwierdzony statut PTFarm., a 30 listopada tego samego roku w Sali Kolumnowej Uniwersytetu Warszawskiego odbyła się uroczysta inauguracja działalności owego towarzystwa, którego prezesem został prof. Jan Muszyński. Towarzystwo to w następnych latach przejęło na siebie częściową rolę reprezentowania farmaceutów w walce o sprawy zawodowe, płacowe i bytowe. Ponadto, jak wspomniano, władze PTFarmu wznowiły dyskusję o powołaniu własnego samorządu zawodowego farmaceutów. Zmiany, jakie nastąpiły w Polsce po 1980 roku, sprawiły, że wiosną 1981 roku Polskie Towarzystwo Farmaceutyczne powołało zespół do spraw opracowania projektu ustawy o izbach farmaceutycznych, którego przewodniczącym został dr Henryk Mionskowski. Zespół prowadził prace nad projektem, jednak dopiero w lutym 1989 roku dzięki sprzyjającej polityce państwa, jego członkowie zintensyfikowali swoje działania. Dzisiaj Polskie Towarzystwo Farmaceutyczne ma profil zawodowo-naukowy, którego działalność skupia się głównie na wspieraniu rozwoju nauk farmaceutycznych oraz reprezentacji zawodu farmaceuty. W latach 1989-2004 Polskie Towarzystwo Farmaceutyczne wydawało czasopisma naukowe: „Farmacja Polska”, „Acta Poloniae Pharmaceutica” (obecnie „Acta Poloniae Pharmaceutica. Drug Research”) oraz „Bromatologia i Chemia Toksykologiczna”.

Historię periodyku „Farmacja Polska” już opisano. Warto jednak dodać, że w badanym okresie czasopismo zmieniała swoją częstotliwość wydawniczą. W latach 1991-1992 było miesięcznikiem, od 1993 roku dwutygodnikiem (od 2009 roku ponownie miesięcznikiem). W czasopiśmie publikowano artykuły pogładowe, doświadczalne prace naukowe, prace badawcze z zakresu farmacji społecznej i historii farmacji, artykuły o tematyce społeczno-zawodowej i dotyczące specjalizacji farmaceutów, sprawozdania ze zjazdów, sympozjów i konferencji dotyczących nauk farmaceutycznych, informacje o pracach Prezydium Zarządu Głównego PTFarm, a także w dziale „Pożegnania” opisywano sylwetki zmarłych farmaceutów

oraz podawano, gdzie odbył się pogrzeb⁴⁵⁵. W 2003 została powołana Redakcja Wydawnictw Kształcenia Podyplomowego Polskiego Towarzystwa Farmaceutycznego, nadzorowana przez Zespół Doradczy złożony ze specjalistów z różnych dziedzin nauk farmaceutycznych. Dlatego też od rocznika 2003 w „Farmacji Polskiej” rozpoczęto w pierwszej kolejności publikację materiałów szkoleniowych z zakresu farmacji aptecznej, szpitalnej, czy leku roślinnego⁴⁵⁶.

„Farmacja Polska” ukazywała się jako zeszyty tematyczne przeznaczone do doksztalcania farmaceutów. Na przykład, w 1997 roku wydano numery poświęcone chorobom układu oddechowego, problemom farmakoterapii wieku podeszłego oraz niewydolności krążenia⁴⁵⁷.

Ważną rolę odgrywał dodatek do „Farmacji Polskiej”, a mianowicie biuletyn „Od Krajowego Inspektora Farmaceutycznego”. Początki tego urzędu sięgają 1991 roku, kiedy w rozdziale szóstym ustawy o środkach farmaceutycznych, materiałach medycznych, aptekach, hurtowniach i nadzorze farmaceutycznym pojawił się zapis o Państwowym Nadzorze Farmaceutycznym. Nieprecyzyjne zapisy tej ustawy, niepozwalające na uznanie inspektorów nadzoru za pracowników administracji państwowych i problemy organizacyjne spowodowały, że powstanie Inspekcji datuje się dopiero na 1992 rok. Państwowy Nadzór Farmaceutyczny stanowili: Krajowy Inspektor Farmaceutyczny powoływany przez Prezesa Rady Ministrów, wojewódzcy inspektorzy farmaceutyczni powoływani przez Ministra Zdrowia i Opieki Społecznej oraz inspektorzy farmaceutyczni powoływani przez Krajowego Inspektora Farmaceutycznego. Funkcję Krajowego Inspektora Farmaceutycznego w 1992 roku pełnił dr n. farm. Wojciech Kuźmierkiewicz. Z dniem 1 stycznia 1999 roku na mocy artykułu 79 ustawy z dnia 24 lipca 1998 roku o zmianie niektórych ustaw określających kompetencje organów administracji publicznej, znowelizowano ustawę z 10 października 1991 roku i przekształcono Państwowy Nadzór Farmaceutyczny w Inspekcję Farmaceutyczną. Kierował nią Główny Inspektor Farmaceutyczny. W badanym okresie doszło do jeszcze dwóch zmian. Dnia 1 stycznia 2000 roku powstał Główny Inspektorat Farmaceutyczny, który miał być aparatem pomocniczym Głównego Inspektora Farmaceutycznego. Od dnia 1 października 2002

---

⁴⁵⁵ Przykładowe artykuły: Iwona Arabas: Problem narkomanii z Polsce na przełomie XIX i XX wieku. „Farmacja Polska” 1996, nr 4, s.174-177; Jadwiga Brzezińska: Zespół Sekcji Historii Farmacji. „Farmacja Polska” 1996, nr 7, s. 329; Jerzy Łazowski: 50-lecie Wydziału Farmaceutycznego we Wrocławiu. „Farmacja Polska” 1996, nr 4, s. 183-184; Dionizy Moska: Porady aptekarskie i farmakologiczne w samoleczeniu. „Farmacja Polska” 1999, nr 6, s.310-316.

⁴⁵⁶ Polskie Towarzystwo Farmaceutyczne: Farmacja Polska, nowa rola czasopisma w kształceniu podyplomowym farmaceutów. „Farmacja Krakowska” 2003, nr 1, s. 19-20.

⁴⁵⁷ Redakcja: „Farmacja Polska” dwutygodnik Polskiego Towarzystwa Farmaceutycznego. „Biuletyn Naczelnej Izby Aptekarskiej”. 1996, nr 5-6, s. 97.

roku czyli wejścia w życie ustawy z dnia 6 września 2001 roku - Prawo Farmaceutyczne, Inspekcja Farmaceutyczna zaczęła działać na jej podstawie oraz rozporządzeń wydanych do niej⁴⁵⁸.

Od 1992 roku w „Farmacji Polskiej” ukazywał się dodatek pod tytułem „Od Krajowego Inspektora Farmaceutycznego”. Analiza numerów periodyku „Farmacja Polska” pozwala stwierdzić, że biuletyn publikowany był nieprzerwanie do grudnia 1999 roku. Od 2000 roku do 2001 roku dodatek zmienił nazwę na „Od Głównego Inspektora Farmaceutycznego”. W pierwszym okresie istnienia samorządu aptekarskiego biuletyn Krajowego Inspektora Farmaceutycznego redagował wspomniany wcześniej Wiktor Szukiel.

Na łamach publikowano wykazy aktualnie funkcjonujących hurtowni farmaceutycznych i urzędowo zarejestrowanych leków oraz decyzje Krajowego Inspektora Farmaceutycznego o wstrzymaniu lub wycofaniu produktów leczniczych i materiałów medycznych w razie stwierdzenia, że produkty nie odpowiadają ustalonym wymaganiom jakościowym⁴⁵⁹.

Polskie Towarzystwo Farmaceutyczne w badanym okresie wydawało jeszcze dwumiesięcznik „Acta Poloniae Pharmaceutica. Drug Research” (ISSN 0001-6837). Od 1994 roku była to kontynuacja tytułu „Acta Poloniae Pharmaceutica”, którego pierwszy numer ukazał się w 1937 roku, a został wznowiony w 1947 roku. W latach 1937-1939 „Acta Poloniae Pharmaceutica” ukazywało się jako dodatek naukowy do czasopisma „Farmacja Współczesna”, a od 1948 roku jako kwartalnik Polskiego Towarzystwa Farmaceutycznego. W latach 1963-1973 publikowano je w dwóch wersjach językowych: polskiej i angielskiej. Czasopismo ukazuje się do dnia dzisiejszego, a swoją tematyką obejmuje oryginalne prace ze wszystkich dziedzin farmacji, streszczenia prac habilitacyjnych oraz notatki laboratoryjne.

Czasopismem Polskiego Towarzystwa Farmaceutycznego była i jest „Bromatologia i Chemia Toksykologiczna” (ISSN 0365-9445). Czasopismo wydawane było od 1968 roku, a wznowione w 1990 roku. W latach 1968-1970 miało tytuł „Zeszyty Naukowe Bromatologii i Chemii Toksykologicznej, Akademia Medyczna w Łodzi” (ISSN 1898-8644). „Bromatologia i Chemia Toksykologiczna” to kwartalnik poświęcony zagadnieniom badań ochrony zdrowia i środowiska. Publikacje dotyczą badań zjawisk występujących w środowisku oraz zjawisk wpływających niekorzystnie na zdrowie jak zanieczyszczenia w wodzie, glebie, powietrzu⁴⁶⁰.

---

⁴⁵⁸ Monika Kwiatkowska: Prawo farmaceutyczne, poradnik dla aptek, Warszawa, Wolters Kluwer SA, 2013.

⁴⁵⁹ Zob.: „Od Krajowego Inspektora Farmaceutycznego” w „Farmacja Polska” 1999, nr 6, s. I-VIII.

⁴⁶⁰ Przykładowy artykuł: Jadwiga Hamułka: Ocena wartości odżywczej jadłospisów dekadowych dzieci w wieku 1-6 lat. „Bromatologia i Chemia Toksykologiczna” 2003, nr 1, s. 7-11. Od 2014 wersja elektroniczna jest wersją pierwotną. W postaci drukowanej ukazał się tylko numer 3 z materiałami prezentowanymi na Ogólnopolskich Sympozjach Bromatologicznych. Na zeszytach czasopisma elektronicznego występuje numer ISSN 2353-9054.

Rycina 21. Przykładowe okładki „Farmacji Polskiej”

Czasopisma oddziałów Polskiego Towarzystwa Farmaceutycznego

Polskie Towarzystwo Farmaceutyczne posiada swoje oddziały terenowe w Białymstoku, Bydgoszczy, Częstochowie, Gdańsku, Katowicach, Kielcach, Koszalinie, Krakowie, Lublinie, Łodzi, Olsztynie, Opolu, Poznaniu, Rzeszowie, Szczecinie, Warszawie, Wrocławiu i Zielonej Górze.

Oddział Polskiego Towarzystwa Farmaceutycznego w Białymstoku od 1994 roku informacje organizacyjne oraz streszczenia wykładów i szkoleń zamieszcza w biuletynie „Farmacja Regionu Północno-Wschodniego”, organie Okręgowej Izby Aptekarskiej w Białymstoku oraz w „Farmacji Polskiej”. Podobnie Oddział w Bydgoszczy informuje o swojej działalności na łamach biuletynu Pomorsko-Kujawskiej Okręgowej Izby Aptekarskiej. Częstochowski Oddział Polskiego Towarzystwa Farmaceutycznego informacje o szkoleniach i kursach zawodowych oraz kwestiach związanych ze sprawami farmacji zamieszcza w biuletynie „Apothecarius” Śląskiej Izby Aptekarskiej, w dziale zatytułowanym „Biuletyn Polskiego Towarzystwa Farmaceutycznego”. Swoich stron, celem publikacji wiadomości z funkcjonowania pozostałych wymienionych Oddziałów PTFarmu, używają również wszystkie pozostałe biuletyny okręgowych izb aptekarskich. Dodatkowo w badanym okresie Oddział Opole Polskiego Towarzystwa Farmaceutycznego współpracując z Okręgową Izbą Aptekarską oraz Stowarzyszeniem Właścicieli Aptek Prywatnych Opolszczyzny redagował „Wiadomości Farmaceutyczne”, których redaktorem naczelnym był mgr farm. Walter Pyka, znany aptekarz i poeta.

Z kolei Oddział Warszawski zainicjował w 1978 roku cykliczne wydawanie „Informatora Oddziału Warszawskiego PTFarm”. „Informator” do roku 1990 był czasopismem do użytku wewnętrznego (co oznaczało, że nie podlegał cenzurze, a za jego treści odpowiadał prezes PTFarm.) Jak wspomniano we wstępie, „Informator” nie posiada cech czasopisma, stąd nie został wzięty pod uwagę w obliczeniach statystyczny⁴⁶¹.

Na uwagę zasługuje również działalność czasopiśmiennicza Wrocławskiego Oddziału Polskiego Towarzystwa Farmaceutycznego. Począwszy od 1996 roku Oddział rozpoczął wydawanie „Roczników Naukowych Wrocławskiego Oddziału PTFarm”, w których zamieszczane są wykłady wygłaszane na posiedzeniach naukowych. Roczniki te pozwalają na śledzenie postępów nauk farmaceutycznych członkom regionu. Edycja wykładów ma również na celu utrwalenie działalności naukowej Oddziału.

---

⁴⁶¹ Historia Oddziału Warszawskiego PTF-armu [online]. [Dostęp 24 czerwca 2018]. Dostępny w Internecie: <http://www.ptfarm.pl/warszawa/1462>

W pierwszym Zeszycie Prezes Zarządu Oddziału prof. dr hab. Aleksander Kubis napisał, że pismo będzie wydawane w cyklu rocznym, a publikacja będzie finansowana ze składek członków Oddziału⁴⁶². W pierwszym numerze oprócz referatów wygłoszonych na posiedzeniach Oddziału i Sekcji⁴⁶³ pojawiły się liczne, kolorowe reklamy leków oraz zachęta do prenumerowania dwutygodnika „Farmacja Polska”.

W zeszycie numer 2 pojawił skład rady redakcyjnej, który tworzyli: prof. dr hab. Aleksander Kubis oraz dr Jan Meler, a także numer ISSN 1509-5517 oraz nazwa wydawnictwa „Erechtejon”. Dowodzącym braku profesjonalizmu jest fakt, że zeszyty 3 i 4 zgodnie z informacją na drugiej stronie pism posiadały już tylko numer ISBN 83-88156-00-4 (przeznaczony tylko dla wydawnictw zwartych, a więc przede wszystkim książek) i zostały wydane w nakładzie około 850 egzemplarzy. Zeszyt 5 ponownie miał numer ISSN, a jego nakład zwiększył się do 1200 egzemplarzy. Realizacją wydawnictwa ciągłego na zlecenie PTFarmu zajęło się wydawnictwo BWR Opal Borowski. Okładka „Roczników Naukowych Wrocławskiego Oddziału PTFarm” była przez cały czas taka sama i przedstawiała utensylia apteczne leżące obok otwartej książki⁴⁶⁴.

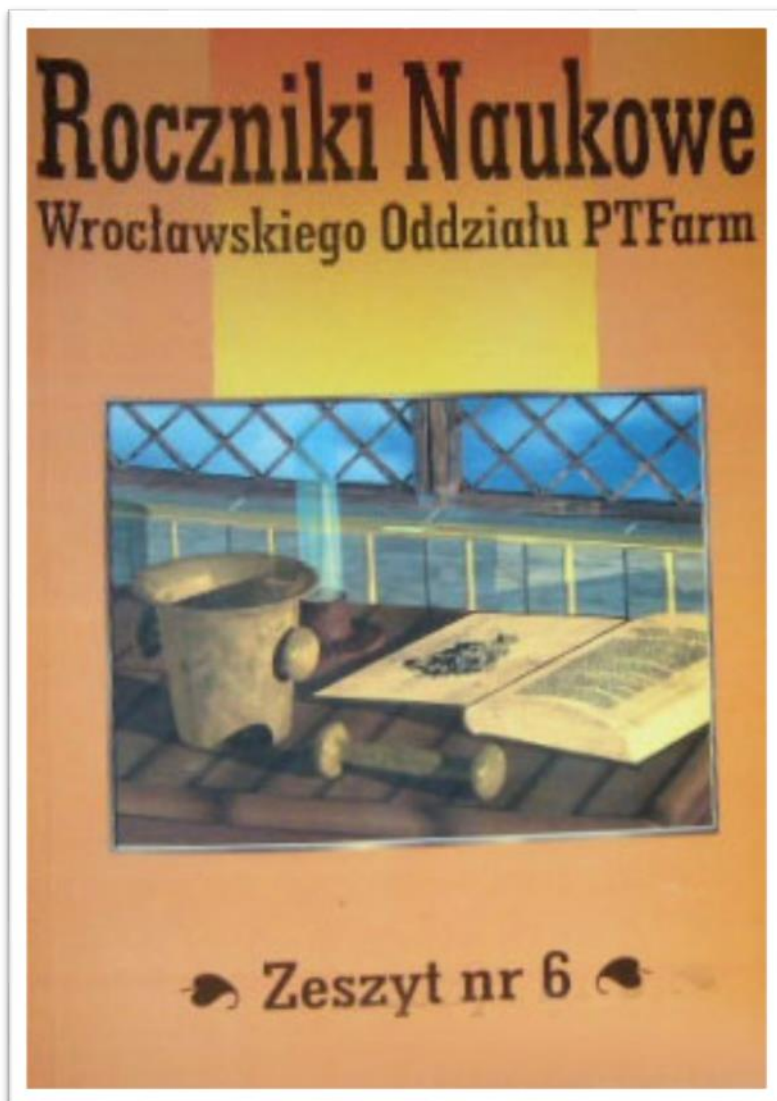
---

⁴⁶² Aleksander Kubis: Wstęp. „Roczniki Naukowe Wrocławskiego Oddziału PTFarm” 1996, nr 1, s. 3.

⁴⁶³ Aleksander Kubis: Wpływ promieni ultrafioletowych na organizm ludzki i środki ochronne. „Roczniki Naukowe Wrocławskiego Oddziału PTFarm” 1996, nr 1, s. 5-18.

⁴⁶⁴ Aleksander Kubis, Olaf Gubrynowicz: Polskie Towarzystwo Farmaceutyczne Oddział Wrocławski. „Pharmakon” 2011, nr 10(219), s. 12.

Rycina 22. Okładka czasopisma „Roczniki Naukowe Wrocławskiego Oddziału PTFarm” z 2002 roku

3.4.2. *Periodyki Polskiego Towarzystwa Toksykologicznego*

Polskie Towarzystwo Toksykologiczne (PTToks) powstało w celu popierania rozwoju i upowszechniania badań wszystkich dziedzin toksykologii. W 1993 roku PTToks zaczęło wydawać czasopismo naukowe „Acta Poloniae Toxicologica” (ISSN 1230-6967). Od numeru 2 (1995 rok) pojawił się podtytuł „Polish Society of Toxicology, Official Journal”. Podstawowym powodem wydania własnego periodyku był brak polskiego pisma naukowego, które poświęcone byłoby zagadnieniom toksykologicznym. Propozycję tytułu czasopisma skonsultowano za pomocą ankiety z członkami oddziałów Towarzystwa. Ostateczna decyzja dotycząca wydania „Acta Poloniae Toxicologica” zapadła na posiedzeniu Prezydium Zarządu Głównego Polskiego Towarzystwa Toksykologicznego w dniu 27 maja 1992 roku.

Periodyk publikowany był najpierw w języku polskim, a od 1995 roku w języku angielskim, co było spowodowane wymogami stawianymi przez Komitet Badań Naukowych i możliwością dalszego finansowania pisma. Wpłynęło to jednak dobrze na rozpoznawalność czasopisma, ponieważ wraz ze zmianą edycji na anglojęzyczną, autorami prac byli nie tylko naukowcy z ośrodków badawczych w Polsce, ale również pojawiły się artykuły badaczy z Czech, Wielkiej Brytanii, Stanów Zjednoczonych, Holandii czy też Szwecji.

Jak wspomiano, pierwszym redaktorem naczelnym „Acta Poloniae Toxicologica” został prof. dr hab. Jacek Brzeziński, a siedzibą redakcji była Katedra i Zakład Toksykologii Akademii Medycznej w Warszawie. Zastępcą redaktora naczelnego został prof. Stanisław Garwacki, sekretarzem naukowym docent Jan Ludwicki, a sekretarzem technicznym Joanna Jabłońska. Po śmierci profesora Garwackiego stanowisko zastępcy redaktora naczelnego od 1993 roku objął docent Ludwicki, a w 1995 roku dołączyła do niego Bożena Wysocka-Paruszevska. Do roku 2002 oboje sprawowali to stanowisko. Z powodu śmierci założyciela czasopisma, na mocy decyzji Zarządu Głównego Polskiego Towarzystwa Toksykologicznego, na stanowisko redaktora naczelnego został powołany dr hab. Jan Stetkiewicz, a redakcja została przeniesiona do Instytutu Medycyny Pracy w Łodzi. Zastępcą redaktora naczelnego został prof. Marek Jakubowski⁴⁶⁵.

Oficjalna rejestracja periodyku nastąpiła w dniu 14 czerwca 1993 roku, a pierwszy numer ukazał się we wrześniu tegoż samego roku. Data nie była przypadkowa, ponieważ publikacja periodyku nastąpiła przed V Naukowym Zjazdem Polskiego Towarzystwa Toksykologicznego, na którym to chciano wypromować czasopismo.

---

⁴⁶⁵ Bożena Wysocka-Paruszevska, Mirosław Szutowski: Ten years of Acta Poloniae Toxicologica and the contribution of the Toxicology Department, Warsaw Medical University to the editing and publishing of the journal. „Acta Toxicologica” 2003, nr 11, s. 3-4.

Czasopismo najpierw wydawał Zakład Wydawniczy Letter Quality z Warszawy, natomiast w latach 1995-2003 Naukowa Oficyna Wydawnicza Scientia także ze stolicy. Projekt okładki wykonał prof. Tomasz Matuszewski, natomiast Komitet Badań Naukowych współfinansował wydawanie periodyku.

Od 2003 roku czasopismo zmieniło nazwę na „Acta Toxicologica” (ISSN 1731-6383). Zaczęło ukazywać się nieregularnie, co było spowodowane ograniczeniami finansowymi oraz niewystarczającą ilością nadsyłanych prac lub ich niskim poziomem merytorycznym. Po zmianie nazwy czasopismo ukazywało się dwa razy w roku. Oprócz nowej nazwy zyskał ono inną szatę graficzną (okładka, kompozycja wewnętrzna) i zmienił się format z A5 na A4. Regulamin ogłaszania prac dostosowano natomiast do zasad opracowanych przez Międzynarodowy Komitet Wydawców Czasopism Medycznych.

Prenumeratorem czasopisma, oprócz członków Polskiego Towarzystwa Toksykologicznego, były także biblioteki w całym kraju, w tym akademii medycznych.

„Acta Toxicologica” było jedynym czasopismem z dziedziny toksykologii w Polsce i Europie Centralnej. Publikowano w nim prace z dziedziny toksykologii doświadczalnej i klinicznej, ekotoksykologii, metabolizmu ksenobiotyków oraz analityki toksykologicznej. W czasopiśmie ukazywały się również opisy sylwetek toksykologów, recenzje książek, streszczenia prac habilitacyjnych czy też opracowania monograficzne.

W 2002 roku Acta Poloniae Toxicologica w rankingu czasopism biomedycznych uzyskało 3 punkty KBN i 4.2 punkty Index Copernicus. Jako jedyne czasopismo z tej kategorii uzyskało też poparcie finansowe Zespołu Nauk Medycznych KBN ze względu na wagę poruszanej w nim problematyki.

Suplementy do „Acta Poloniae Toxicologica”

Od 1993 roku w formie suplementów do czasopisma „Acta Poloniae Toxicologica” pojawiały się streszczenia komunikatów ze Zjazdów organizowanych przez Towarzystwo wspólnie z Fundacją „Ekologia i Zdrowie”. Do roku 2004 łącznie wydano trzy suplementy. Na treść pierwszego z nich składały się doniesienia z V Zjazdu Naukowego Polskiego Towarzystwa Toksykologicznego pod tytułem „Toksykologia w służbie społeczeństwa”. Suplement ukazał się w nakładzie 450 egzemplarzy. Kolejny z suplementów pojawił się w 1994 roku i stanowił streszczenie referatów przedstawianych podczas Zjazdu w Supraślu. Tym razem dodatek został opublikowany w nakładzie 500 egzemplarzy. W badanym okresie ukazał się jeszcze jeden suplement w 1996 roku, który zawierał streszczenia referatów z VI Zjazdu

Naukowego Polskiego Towarzystwa Toksykologicznego pod tytułem „Toksykologia, a zagrożenia cywilizacyjne”.

„Interakcje”

Poznański Oddział Polskiego Towarzystwa Toksykologicznego w listopadzie 2000 roku wydał biuletyn pod tytułem „Interakcje”. Była to efemeryda prasowa opublikowana z okazji konferencji naukowo-szkoleniowej „Chemiczne skażenia środowiska”. Tematyka pisma obejmowała trzy referaty wygłoszone na tejże konferencji. Na ich treści składały się zagadnienia związane z gospodarką odpadami w województwie wielkopolskim (referat mgr Anny Karlik), ze stanem badań nad mechanizmami efektu cieplarnianego (referat dr Jadwigi Jodynis-Liebert) oraz dioksynami (referat dr Janiny Lulek).

3.4.3. *Periodyki Instytutu Roślin i Przetworów Zielarskich*

Historia Instytutu Roślin i Przetworów Zielarskich rozpoczęła się od roku 1947, kiedy utworzono go jako Państwowy Instytut Naukowy Leczniczych Surowców Roślinnych z siedzibą w Poznaniu. Inicjatorem założenia Instytutu był prof. Wacław Strażewicz. Na początku lat sześćdziesiątych Instytut został podporządkowany Ministerstwu Przemysłu Spożywczego i Skupu, a jego nazwa uległa zmianie na Instytut Przemysłu Zielarskiego. Od 1982 roku jednostka została przekazana Ministerstwu Rolnictwa i Rozwoju Wsi, a w latach 1987-2008 kolejny raz zmieniono nazwę na Instytut Roślin i Przetworów Zielarskich.

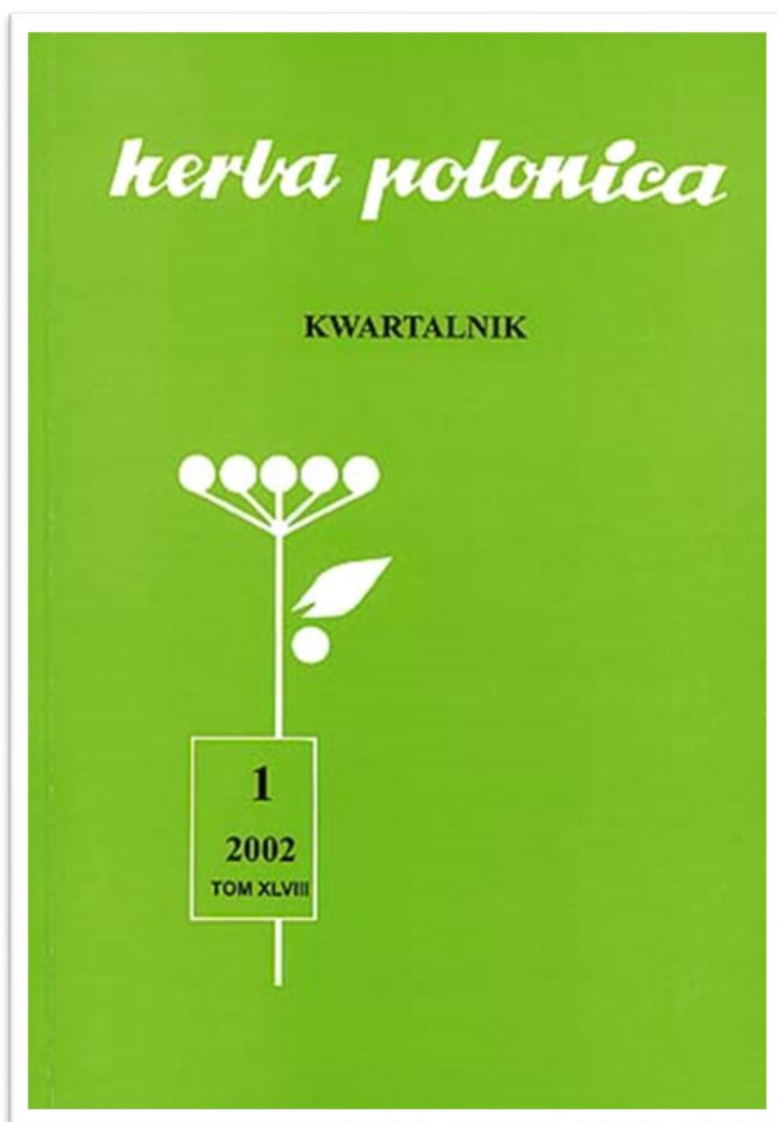
Czasopismem Instytutu od 1955 roku był periodyk „Herba Polonica” (ISSN 0018-0599). Czasopismo stanowiło kontynuację „Biuletynu Państwowego Instytutu Naukowego Leczniczych Surowców Roślinnych w Poznaniu” (ISSN 1897-9084) wydawanego w latach 1955-1956 oraz „Biuletynu Instytutu Roślin Leczniczych” (ISSN 0366-0648) ukazującego się w latach 1957-1964. W skład rady redakcyjnej czasopisma wchodziło wielu czołowych przedstawicieli nauk rolniczych, farmaceutycznych i chemicznych zarówno z kraju jak i z zagranicy.

Analiza wszystkich numerów „Herba Polonica” od 1989 do 2004 roku pozwala stwierdzić, że w kwartalniku poruszane były zagadnienia dotyczące roślin leczniczych, w tym pojęcia związane z ekologią, uprawą i hodowlą roślin, fitochemią jak również badaniami klinicznymi i farmakologicznymi roślin leczniczych. Publikowano zarówno artykuły

eksperymentalne jak i przeglądowe. Poruszane były również tematy biograficzne⁴⁶⁶. Artykuły drukowane były zarówno w języku angielskim jak i polskim, a ich autorami byli naukowcy z całego kraju i ośrodków zagranicznych. Na przykład, w 1989 roku publikowali autorzy z Zakładu Botaniki Farmaceutycznej Śląskiej Akademii Medycznej, Zakładu Botaniki i Biologii Akademii Medycznej w Łodzi, Zakładu Biologii Warzywnictwa w Skierniewicach, Katedry i Zakładu Farmacji Stosowanej Akademii Medycznej w Gdańsku, Katedry i Zakładu Farmakognozji Akademii Medycznej w Gdańsku, czy też Katedry Gleboznawstwa Akademii Rolniczo-Technicznej w Olsztynie. Świadczyło to o szerokim zainteresowaniu piśmem naukowców z różnych dziedzin.

---

⁴⁶⁶ Jerzy Lutomski: Leki roślinne w Polsce i na świecie. „Herba Polonica” 1996, nr 4, s. 328-338; Jan Żarnowiec: Wykorzystanie mszaków w ziołolecznictwie. „Herba Polonica” 1989, nr 1, s. 63-68; Jerzy Lutomski: Prof. dr hab. Jan Hasik nie żyje. „Herba Polonica” 1996, nr 4, s. 329-330.

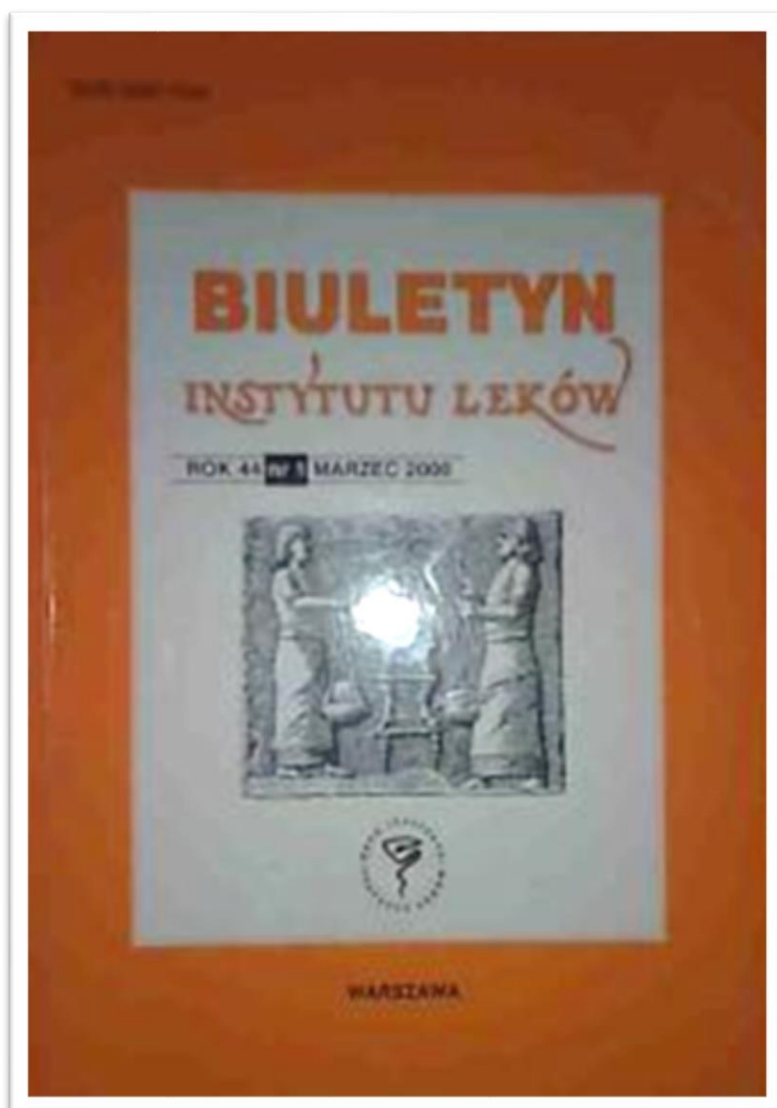
Rycina 23. Okładka czasopisma „Herba Polonica” z 2002 roku

3.4.4. *Periodyki Instytutu Leków*

Od 1990 roku Instytut Leków (obecnie Narodowy Instytut Leków⁴⁶⁷), powołany w roku 1952 uchwałą Rady Ministrów jako organ podlegający Ministrowi Zdrowia, wydawał „Biuletyn Instytutu Leków” (ISSN 0867-700X). Była to kontynuacja „Biuletynu Informacyjnego Instytutu Leków” (ISSN 0867-6992) wydawanego w latach 1977-1989. Jego zawartość edytorska i treściowa zmieniała się na przestrzeni lat. Początkowo były to powielane maszynopisy. W latach 1990-1995 „Biuletyn Instytutu Leków” zaczął ukazywać się trzy razy do roku, a od 1996 roku był kwartalnikiem. Redaktorami naczelnymi pisma byli profesorowie Julia Tyfczyńska i Zbigniew Fijałek. „Biuletyn Instytutu Leków” był wartościowym źródłem informacji merytorycznych dotyczących zagadnień naukowych i kontroli jakości leków. Była to także kronika życia Instytutu i najważniejszych jego wydarzeń przez wiele lat. Stałym działem tematycznym opracowywanym przez Dział Kontroli Jakości Instytutu Leków, była analiza merytoryczna jakości leków stosowanych w polskim lecznictwie, a także informacje o najczęstszych powodach wycofania różnych grup preparatów. Dane służyły do formułowania prac naukowo-badawczych. W latach 1990 Instytut rozszerzył swoje kontakty i współpracę z ośrodkami badawczymi w kraju i poza nim, co stanowiło główną tematykę biuletynów. W związku z tym w Biuletynie ukazywały się zasady prawidłowego wytwarzania leków, opracowane na podstawie między innymi materiałów zagranicznych. Pod patronem Instytutu Leków ukazywały się również: od 1997 roku kwartalnik „Farmakoekonomika” (ISSN 1428-9318) oraz w latach 1998-2001 dwumiesięcznik „Przegląd Farmako Ekonomiczny” (ISSN 1506-8668). Skład i druk powierzano wydawnictwu Unimed z Jaworzna. Redaktorem naczelnym pism była Ewa Orlewska. W periodykach poruszano zagadnienia społeczne, ekonomiczne i farmakologiczne.

---

⁴⁶⁷ Dnia 1 października 2002 r. na podstawie Rozporządzenia Ministra Zdrowia z dnia 11 września 2002 roku utworzono jednostkę badawczo-rozwojową o nazwie Narodowy Instytut Zdrowia Publicznego. Dnia 8 grudnia 2006 Instytut otrzymał nazwę Narodowy Instytut Leków (na podstawie rozporządzenia Ministra Zdrowia z dnia 3.11.2006 roku; Narodowy Instytut Leków [online]. [Dostęp 30 sierpnia 2018]. Dostępny w Internecie: <http://www.nil.gov.pl/instytut/o-instytucie/>

Rycina 24. Okładka „Biuletynu Instytutu Leków” z 2000 roku

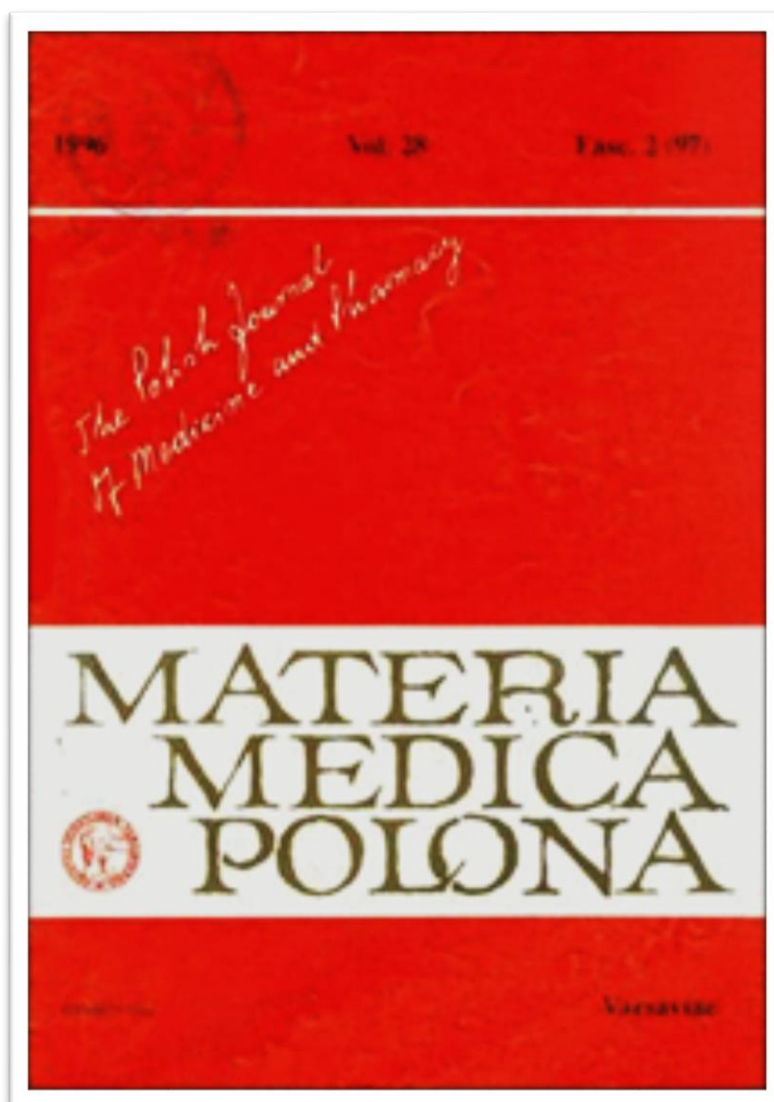
3.4.5. *Periodyki Instytutu Farmakologii Polskiej Akademii Nauk*

Usytuowanie farmakologii na pograniczu farmacji i medycyny pozwala omówić tytuły wydawane przez Instytut Farmakologii Polskiej Akademii Nauk. Powstał on w 1954 roku dzięki staraniom profesora Janusza Supniewskiego, który był pierwszym dyrektorem tejże placówki. Następnie Instytutem kierowali prof. Józef Hano (1964-1977), prof. Jerzy Maj (1977-1993) oraz prof. Edmund Przegaliński (1993-2006). Do 1974 roku Instytut nosił nazwę Zakład Farmakologii Polskiej Akademii Nauk. Od 1954 roku periodykiem Instytutu było czasopismo „Dissertationes Pharmaceuticae”, kwartalnik drukowany głównie w języku polskim. W 1966 roku dokonano modyfikacji tytułu na „Dissertationes Pharmaceuticae et Pharmacologicae”, przechodząc na dwumiesięczny cykl wydawniczy. Od 1968 roku czasopismo publikowane było wyłącznie w języku angielskim. Kolejnych zmian tytułu dokonano w 1973 roku na „Polish Journal of Pharmacology and Pharmacy” (ISSN 0301-0244) i w 1993 roku na „Polish Journal of Pharmacology” (ISSN 1230-6002). Redaktorem naczelnym „Polish Journal of Pharmacology and Pharmacy” był prof. Józef Hano. Ostatnia zmiana tytułu nastąpiła w 2005 roku na „Pharmacological Reports” (ISSN 1734-1140). Zachowano dwumiesięczny cykl wydawniczy oraz język angielski jako obowiązujący w czasopiśmie. W periodyku publikowane były artykuły z dziedziny farmakologii. Obecnie czasopismo ukazuje się drukiem w nakładzie 800 egzemplarzy rocznie i nadal publikuje prace oryginalne, przeglądowe, ale także streszczenia z sympozjów naukowych⁴⁶⁸.

W latach 1969-1996 wydawany był kwartalnik Towarzystwa Naukowego Warszawskiego „Materia Medica Polona: the Polish Journal of Medicine and Pharmacy” (ISSN 0025-5246), w którym publikowano artykuły naukowe w języku angielskim. Redaktorem naczelnym był prof. Edward Rużyło. W piśmie poruszano problematykę z dziedziny farmacji, farmakologii, służby zdrowia, fizjologii, patofizjologii czy historii medycyny. Pismo posiadało swoją francuską wersję „Materia Medica Polona: le Journal Polonais de Médecine et de Pharmacie” (ISSN 0324-8933), która ukazywała się w latach 1969-1976. Chociaż periodyk nie ukazywał się staraniem Polskiej Akademii Nauk, warto zaznaczyć, że Towarzystwo Naukowe Warszawskie (powstałe w 1907 roku), zostało zlikwidowane w 1951 roku wraz z utworzeniem PAN. Towarzystwo przekazało także swój majątek tejże instytucji. Oficjalnie Towarzystwo zostało reaktywowane w 1981 roku, skupiając uczonych z licznych ośrodków naukowych.

---

⁴⁶⁸ Beata Kreiner, Elżbieta Dziejdzicka: Dział Wydawnictw. W: Raport 2014. Instytut Farmakologii Polska Akademia Nauk, 2014; Jolanta Zawilska: Melatonin in vertebrate retina: Biosynthesis, receptors and functions. „Polish Journal of Pharmacology and Pharmacy” 1992, nr 44, s. 627-654.

Rycina 25. Okładka czasopisma „Materia Medica Polona: the Polish Journal of Medicine and Pharmacy” z 1996 roku

3.4.6. *Periodyki wydziałów farmaceutycznych szkół wyższych*

W latach 1989-2004 działalność wydawniczą prowadziły również niektóre wydziały farmaceutyczne. Należały do nich Wydział Farmaceutyczny Akademii Medycznej w Lublinie, Wydział Farmaceutyczny Śląskiego Uniwersytetu Medycznego w Katowicach oraz Wydział Farmaceutyczny Akademii Medycznej w Warszawie. Na pozostałych wydziałach farmaceutycznych: obecnego Gdańskiego Uniwersytetu Medycznego, Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie, Uniwersytetu Medycznego imienia Karola Marcinkowskiego w Poznaniu, Uniwersytetu Medycznego imienia Piastów Śląskich we Wrocławiu, Uniwersytetu Medycznego w Białymstoku, Uniwersytetu Medycznego w Łodzi, Uniwersytetu Medycznego w Lublinie oraz Uniwersytetu Mikołaja Kopernia w Toruniu, Collegium Medicum imienia Ludwika Rydygiera w Bydgoszczy, nie odnotowano pojawienia się periodyków o tematyce typowo farmaceutycznej.

W 1997 roku Wydział Farmaceutyczny Akademii Medycznej w Lublinie rozpoczął nieregularne wydawanie „Pamiętnika Farmaceutycznego Wileńskiego, Mémoires Pharmaceutiques” (ISSN 1428-6297). Jak wspomniano, czasopismo miało nawiązywać do tradycji najstarszego, polskojęzycznego pisma farmaceutycznego „Pamiętnika Farmaceutycznego Wileńskiego”, ukazującego się latach 1820-1939 roku oraz miało być kontynuacją „Mémoires Pharmaceutiques” wydawanego przez Bibliotekę Stanilewiczów, Oficyna we Francji w latach 1984-1996. Redaktorem naczelnym był farmaceuta Andrzej Wróbel. Czasopismo ukazywało się do 1999 roku. Pismo poświęcone było historii farmacji, oświacie, w tym przede wszystkim Akademii Medycznej w Lublinie, i farmakologii⁴⁶⁹.

W latach 1989-2011 na Uniwersytecie Medycznym w Lublinie wydawany był również rocznik „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Sectio DDD, Pharmacia” (ISSN 0867-0609), który obecnie kontynuowany jest jako „Current Issues in Pharmacy and Medical Sciences” (ISSN 2084-980X). Początkowo redaktorem naczelnym był Grzegorz Leopold Seidler, a redaktorem sekcji DDD Romuald Langwiński, a od 2001 roku redaktorem naczelnym został Wiesław Śladowski, natomiast od 2005 roku redaktorem sekcji DDD Jolanta Kotlińska. Obecnie jest to kwartalnik, który kontynuuje zawartość treściową poprzedniego wydawnictwa ciągłego i jest źródłem informacji z dziedzin nauk ścisłych takich jak: chemia, farmakologia,

---

⁴⁶⁹ Jolanta Kotlińska, Romuald Langwiński: Opioid neurotransmission and benzodiazepines. „Pamiętnik Farmaceutyczny Wileński” 1990, nr 1, s. 53-60; Andrzej Wróbel, Mariola Herbet: Rymgayłowie, aptekarski ród z tradycjami na Lubelszczyźnie. „Pamiętnik Farmaceutyczny Wileński” 1999, nr 1, s. 69-111; Andrzej Wróbel: Lubelski Wydział Farmaceutyczny. Powstanie i dzień dzisiejszy. „Pamiętnik Farmaceutyczny Wileński” 1997, nr 1, s. 25-31.

biochemia, toksykologia, medycyna ze szczególnym uwzględnieniem nauk farmaceutycznych i badań nad substancjami bioaktywnymi. Artykuły publikowane są w języku angielskim, natomiast streszczenia w języku polskim⁴⁷⁰.

W latach 2000-2005 na Śląskim Uniwersytecie Medycznym wydawany był miesięcznik „Poradnik Farmaceuty” (ISSN 1428-1635). Jego redaktorem naczelnym była Elżbieta Binder, jednakże dość krótko, bo pismo w latach 2002-2003 nie ukazywało się. Od 2004 roku redaktorem naczelnym został wybrany Adam Kwieciński. Czasopismo od 2006 roku przekształciło się w „Farmaceutyczny Przegląd Naukowy” (tytuł zamienny „Scientific Review in Pharmacy”) pod patronatem Wydziału Farmaceutycznego Śląskiego Uniwersytetu Medycznego w Katowicach (ISSN 1425-5073). Zostało zawieszono z powodu braku możliwości sfinansowania druku. Periodyk był wydaniem nowoczesnym, kolorowym zamieszczającym zarówno artykuły popularnonaukowe oraz sponsorowane, obok których zawsze znajdowała się reklama leku czy kosmetyku. Na łamach pisma pojawiały się również informacje z życia uczelni, historii farmacji, działalności Polskiego Towarzystwa Farmaceutycznego, czy też zaproszenia na konferencje naukowe. W latach 2004-2004 do „Poradnika Farmaceuty” dołączony był dodatek „Poradnik Farmaceutyczny” publikowany pod redakcją Adama Kwiecińskiego.

W sierpniu 2003 roku na rynku prasowym pojawił się „Biuletyn Wydziału Farmaceutycznego Akademii Medycznej w Warszawie”. Dnia 26 czerwca 2008 roku zmieniono nazwę czasopisma, aby dostosować ją do nowej nazwy Uczelni. Obecnie brzmi ona „Biuletyn Wydziału Farmaceutycznego Warszawskiego Uniwersytetu Medycznego” (ISSN 2080-1602). W „Biuletynie” publikowane są artykuły przeglądowe z dziedziny szeroko pojętej farmacji i nauk pokrewnych. „Biuletyn...” należy do grupy pism bezpłatnych, internetowych i zamieszczane są w nim artykuły w języku polskim, ale ze streszczeniem w języku angielskim⁴⁷¹. Redaktorem naczelnym pisma jest Andrzej Zimniak.

---

⁴⁷⁰ Renata Nowak, Urszula Gawlik-Dziki: Antioxidant activity of rose hips extracts and their polyphenolic constituents. „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska Sectio DDD, Pharmacia” 2004, nr. 2, s. 153-158.

⁴⁷¹ Przykład artykułu: Zofia Suchocka: Otyłość, przyczyny i leczenie. „Biuletyn Wydziału Farmaceutycznego Akademii Medycznej w Warszawie” 2003, nr 1, s. 1-10.

3.5. CZASOPISMA I DODATKI WYDAWANE PRZEZ PRZEDSIĘBIORSTWA SPECJALIZUJĄCE SIĘ W DZIAŁALNOŚCI WYDAWNICZEJ, A UTWORZONE NA PODSTAWIE WPISU DO EWIDENCJI DZIAŁALNOŚCI GOSPODARCZEJ LUB KRAJOWEGO REJESTRU SĄDOWEGO

Rynek czasopism popularnonaukowych i branżowych w Polsce rozwija się od początku lat 1990. Takie tytuły stanowiły dynamicznie rozwijający się segment prasy farmaceutycznej, przyciągały reklamodawców i czytelników. Ich mocną stroną było podejmowanie aktualnej problematyki. Pisma te zazwyczaj były drukowane na najlepszym papierze kredowym i miały wysoka jakość edytorską, cieszyły się dużym zainteresowaniem i zaufaniem ze strony farmaceutów, chociaż miały komercyjny charakter i istotne znaczenie dla ich wydawania mieli reklamodawcy.

3.5.1. *Periodyki wydawnictwa „Farmapress”*

Charakter branżowo-naukowy miał ogólnopolski miesięcznik pod tytułem „Czasopismo Aptekarskie” (ISSN 1233-2755). Periodyk powstał w tym samym czasie, kiedy zaczęło odradzać się polskie aptekarstwo i jak wspomniano, w latach 1991-1993 był dodatkiem prasowym Naczelnej Rady Aptekarskiej do „Farmacji Polskiej”.

„Czasopismo Aptekarskie” było pierwszym tytułem biuletynu Naczelnej Rady Aptekarskiej, która początkowo była jego wydawcą. W 1996 roku periodyk stał się miesięcznikiem nowo utworzonego przez Wiktora Szukiela wydawnictwa Farmapress, a NIA zaczęła samodzielnie wydawać własny biuletyn.

Pierwszy numer „Czasopisma Aptekarskiego” jako tytułu Farmapressu ukazał się w grudniu 1993 roku, chociaż został datowany na styczeń 1994 rok. W zamyśle miał być to kontynuator tradycji „Czasopisma Towarzystwa Aptekarskiego” utworzonego w 1871 roku we Lwowie. Nawiązanie do tradycji lwowskich było przejawem starań redaktora Szukiela o odcięcie się od związków z NRA⁴⁷².

Wraz ze zmianą wydawcy zmienił się skład redakcji „Czasopisma Aptekarskiego”. Wiktor Szukiel nadal był redaktorem naczelnym, ale jego zastępcami zostali mgr farm. Maria Długosz i dr n. farm. Waclaw Jaroniewski, natomiast sekretarzem redakcji Jadwiga Szymańska. Powołano również konsultanta do spraw samorządu aptekarskiego, którym została mgr farm. Helena Podolak. Później do zespołu dołączyli Anna Szukiel i prof. Wanda Wojtkiewicz-Rok. Od 1997 roku honorowym zastępcą redaktora naczelnego została mgr prawa Barbara

---

⁴⁷² Wiktor Szukiel: 10-lecie „Czasopisma Aptekarskiego”. „Czasopismo Aptekarskie” 2003, numer specjalny, s. 5-7; Wiktor Szukiel: Zanim minie 100 lat. „Czasopismo Aptekarskie” 2002, nr 4, s. 24-25.

Jendryczko. Zespół współpracujący z czasopiśmem był natomiast bardzo liczny. Wśród ponad 700 współpracowników, którzy publikowali swoje teksty na łamach „Czasopisma Aptekarskiego” w latach 1994-2004 najczęściej pojawiali się: dr Lidia Czajka, dr Marcin Czech, dr Jerzy Jambor, mec. Barbara Jendryczko, prof. zw. dr hab. Wincenty Kwapiszewski, mgr Jolanta Lenartowicz, prof. zw. dr hab. Sławomir Lipski, dr hab. Anita Magowska, dr Robert Pachocki, inż. Zdzisław Skibiński, mgr Łucja Suchocka, mgr Jadwiga Szymańska, prof. zw. dr hab. Maria Szyszkowska, mgr farm. Ewa Zygałło. Dzięki tak dużej grupie osób, w periodyku zabierało głos całe środowisko aptekarskie. W kwietniu 2002 roku „Czasopismo Aptekarskie” ukazało się z bardzo ciekawą okładką. Zaprezentowano na niej imiona i nazwiska autorów, których teksty Czytelnicy uznali za najważniejsze, najciekawsze i najpoczytniejsze.

W tym miejscu warto przybliżyć sylwetkę Wiktora Szukiela, wydawcy i redaktora naczelnego „Czasopisma Aptekarskiego”. Jest to osoba od ponad 26 lat związana z samorządem aptekarskim. W I i II kadencji Naczelnej Rady Aptekarskiej Wiktor Szukiel był jej rzecznikiem prasowym, natomiast w latach 1992-1993 redaktorem naczelnym „Farmacji Polskiej”. Na początku 1990 roku redagował biuletyny Naczelnej Rady Aptekarskiej, Krajowego Inspektora Farmaceutycznego oraz był inicjatorem i wydawcą Aptekarskiego Serwisu Prasowego dla członków NRA. To autor wielu książek z zakresu etyki aptekarskiej, prawa farmaceutycznego, poradnictwa i badań naukowych. Jest także autorem wielu tysięcy zdjęć dokumentujących pracę samorządu aptekarskiego, aptek, hurtowni farmaceutycznych i producentów leków. W. Szukiel był wielokrotnie nagradzany przez Polski Komitet Zielarski, Towarzystwo Lekarskie, wydziały farmaceutyczne oraz Naczelną Radę Aptekarską⁴⁷³.

Na przestrzeni lat „Czasopismo Aptekarskie” zmieniało się. Na okładce pisma pojawiały się różne podtytuły. I tak też od numeru pierwszego był to „Miesięcznik dla aptekarzy i farmaceutów”, następnie od numeru 8-9 z 1997 roku podtytuł został zmieniony na „Magazyn medyczno-farmaceutyczny dla aptekarzy i farmaceutów”, a od numeru 8-9 z 2000 roku „Ogólnopolski magazyn medyczno-farmaceutyczny dla aptekarzy i farmaceutów”. W 2005 roku zrezygnowano z podtytułu i obecnie obowiązuje tylko tytuł główny „Czasopismo Aptekarskie”.

„Czasopismo Aptekarskie” do dnia dzisiejszego jest periodykiem o profilu naukowo-zawodowym. Pismo adresowane jest do aptekarzy, farmaceutów, producentów leków

---

⁴⁷³ Małgorzata Pietrzak: Aptekarze Roku. „Biuletyn Informacyjny, Pomorsko- Kujawska Okręgowa Izba Aptekarska” 2018, nr 4, s. 5.

i ich dystrybutorów, lekarzy oraz organizacji naukowych i gospodarczych związanych z aptekarstwem i farmacją.

Wśród stale pojawiających się rubryk w „Czasopiśmie Aptekarskim” były działy o następujących tytułach: Sprawy zawodu, Listy, Filozofia farmacji, Etyka, marketing, reklama, Prawo, Rośliny lecznicze, Informacje o leku, Homeopatia, Farmakoekonomika, Relacje. Niektórym działom konkretni autorzy poświęcili szczególną uwagę, jak Barbara Jendryczko prawu, Jerzy Jambor roślinom leczniczym, a etyce, reklamie i marketingowi Anita Magowska.

Na przestrzeni lat pismo rozwijało się, systematycznie rozszerzając swój profil tematyczny. Tematyka periodyku obejmowała zagadnienia z prawa farmaceutycznego, dotyczące zawodu i samorządu, marketingu i reklamy, farmakoekonomiki, dystrybucji i produkcji leków, leków roślinnych, homeopatycznych oraz syntetycznych, a także etyki oraz filozofii farmacji. W „Czasopiśmie Aptekarskim” ukazywały się również artykuły poświęcone opiece farmaceutycznej. Nie brakowało informacji przedstawiających sylwetki aptekarzy i osób związanych ze środowiskiem farmaceutycznym. Na łamach prezentowano producentów, importerów, eksporterów i dystrybutorów leków oraz zamieszczano ich reklamy, które stanowiły jedno ze źródeł finansowania pisma. Czasopismo aktywnie uczestniczyło w życiu środowiska aptekarskiego, poprzez organizację ogólnopolskich i regionalnych spotkań aptekarzy, dotyczących prowadzenia apteki i etyki marketingu aptecznego oraz opieki farmaceutycznej. „Czasopismo Aptekarskie” zostało w jednym z wywiadów przeprowadzonych z Romanem Hechmannem, opisane przez niego, jako redagowane przez ludzi, którzy rozumieją i doceniają zawód aptekarza oraz jego misję społeczną. Periodyk ten w opinii ówczesnego prezesa Naczelnej Izby Aptekarskiej, był czasopismem profesjonalnym, obiektywnym i wszechstronnie prezentującym problemy środowiska. Upowszechniał etykę zawodu i zawsze był przyjazny samorządowi aptekarskiemu⁴⁷⁴.

Dodatki do „Czasopisma Aptekarskiego”

W badanym okresie ukazywały się liczne dodatki o następujących tytułach, które wychodziły wraz z „Czasopismem Aptekarskim”:

- „Aptekarski Serwis Prasowy” (od 1997 roku),
- „Aptekarski Mercuriusz Prawny” (od 1996 roku),
- „Komputer w Aptece” (od 1995 roku),

---

⁴⁷⁴ Roman Hechmann: Sukcesy i porażki III kadencji. „Czasopismo Aptekarskie” 2004, nr 2, s. 11 i 13-20.

- „Aptekarstwo w Polsce i na Świecie Poświęcone Popularyzacji Zagadnień Naukowych Aptekarstwa i Farmacji” (od 1994 roku),
- „Farmaceutyczny Dystrybutor Poświęcony Producentom, Importerom, Eksporterom, Hurtownikom i Dystrybutorom Środków Farmaceutycznych i Materiałów Medycznych” (od 1996 roku),
- „Farmacja Poświęcona Producentom Wyrobów Farmaceutycznych i Medycznych” (od 1995 roku),
- „Apteka, Kwartalnik Poświęcony Godłom, Symbolice, Nazewnictwu, Oznaczeniom, Aranżacji Artystycznej i Praktycznej Wnętrz Aptek oraz ich Najbliższego Otoczenia” (od 1998 roku),
- „Apteka Homeopatyczna, Kwartalnik dla Aptekarzy, Farmaceutów i Lekarzy” (od 1996 roku),
- „Apteka Weterynaryjna, Kwartalnik dla Aptekarzy, Farmaceutów i Lekarzy” (od 1996 roku),
- „Rośliny Lecznicze w Polsce i na Świecie” (od 1997 roku),
- „Wykaz Środków Farmaceutycznych Zarejestrowanych w...” (od 1995 roku).

Szczególną rolę spełniał „Aptekarski Serwis Prasowy” redagowany przez mgr Jadwigę Szymańską. Był to przegląd prasy, w którym poszukiwano tematów dotyczących wizerunku polskiego aptekarstwa w prasie ogólnopolskiej i regionalnej. Zamieszczone materiały były różne i wyrażały zarówno pozytywne jak i negatywne opinie wobec wizerunku zawodu aptekarskiego. Każdy dodatek rozpoczynało streszczenie napisane przez Jadwigę Szymańską, dotyczące aktualnych problemów na rynku farmaceutycznym. „Aptekarski Serwis Prasowy” składał się z dwóch części. Pierwsza stanowiła bibliografię wybranych materiałów prasowych. Każdy materiał był opisywany dla zorientowania się w jego zawartości merytorycznej lub też wybierano jego cytaty, który charakteryzował tę zawartość najtrafniej. Drugą częścią dodatku były przedruki najciekawszych artykułów.

W prowadzeniu apteki i hurtowni farmaceutycznej pomocny był również „Aptekarski Merkuriusz Prawny” redagowany przez mecenas Barbarę Jendryczko. Na łamach dodatku można było zapoznać się, ze stale zmieniającym się w badanym okresie prawem farmaceutycznym i jego interpretacją. W miarę społecznego zapotrzebowania do „Czasopisma Aptekarskiego” dołączono również inne dodatki. „Komputer w aptece” miał wprowadzać

czytelników w świat nowych mediów⁴⁷⁵. „Aptekarstwo w Polsce i na Świecie” poruszało natomiast różnorodną tematykę. Poszczególne działy tematyczne zmieniały się praktycznie w każdym numerze, a dotyczyły takich kwestii jak informacje o leku⁴⁷⁶, informacje o dorobku wydziałów farmaceutycznych⁴⁷⁷, relacje z konferencji⁴⁷⁸, informacje z dziedziny historii farmacji i medycyny⁴⁷⁹, prawa i etyki⁴⁸⁰, bioetyki i praw człowieka⁴⁸¹, a ponadto zawierały liczne komunikaty, omówienia, prezentacje, sprawozdania, ogłoszenia i listy. „Farmaceutyczny Dystrybutor” pozwalał natomiast śledzić tendencje na hurtowym rynku farmaceutycznym całego świata. Na treść poszczególnych dodatków składały się głównie prezentacje hurtowni⁴⁸² i zakładów farmaceutycznych⁴⁸³. Ciekawym dodatkiem była również „Farmacja”, która upowszechniała naukowe i praktyczne osiągnięcia polskich producentów leków⁴⁸⁴ i materiałów medycznych⁴⁸⁵. W „Czasopiśmie Aptekarskim” ukazywał się także dodatek „Apteka”, którego zawartość została określona w podtytule pisma. Redakcja na podstawie gromadzonej dokumentacji tekstowej, graficznej i fotograficznej, przygotowywała prezentacje aptek. Głównym celem dodatku było przedstawienie w nim aptek o wiekowych tradycjach, jak i tych, które powstały współcześnie i prezentują wizerunek polskiego aptekarstwa. Publikowano

⁴⁷⁵ Artur Górecki: Komputer w aptece. Dodatek do „Czasopisma Aptekarskiego”: „Komputer w Aptece” 1996, nr 2, s. 13 i 16; Leszek Łuchniak: Najpierw fiskalizacja, potem komputeryzacja. Dodatek do „Czasopisma Aptekarskiego”: „Komputer w Aptece” 1996, nr 3, s. 32.

⁴⁷⁶ Agnieszka Stasiewicz: Plavix. Dodatek do „Czasopisma Aptekarskiego”: „Aptekarstwo w Polsce i na Świecie” 2000, nr 1-4, s. 5-8.

⁴⁷⁷ Zyta Płotkowiak: Stopnie naukowe i nominacje profesorskie na wydziale farmaceutycznym Akademii Medycznej w Poznaniu w latach akademickich 1996-1999. Dodatek do „Czasopisma Aptekarskiego”: „Aptekarstwo w Polsce i na Świecie” 2000, nr 1-4, s. 12-19.

⁴⁷⁸ Iza Desperak: Instytucja lekarza rodzinnego w perspektywie reformy służby zdrowia. Relacja z polsko-chińskiej konferencji, która odbyła się w Łodzi 21-22 września 1999 roku. Dodatek do „Czasopisma Aptekarskiego”: „Aptekarstwo w Polsce i na Świecie” 2000, nr 1-4, s. 26-28.

⁴⁷⁹ Wanda Wojtkiewicz-Rok: Kalendarium kształcenia medycznego we Wrocławiu do 1945 roku. Dodatek do „Czasopisma Aptekarskiego”: „Aptekarstwo w Polsce i na Świecie” 2000, nr 1-4, s. 31-32.

⁴⁸⁰ Wanda Wojtkiewicz-Rok: Prawne i etyczne aspekty eksperymentów medycznych w latach 1939-1945. Dodatek do „Czasopisma Aptekarskiego”: „Aptekarstwo w Polsce i na Świecie” 1998, nr 1-2, s. 30-33.

⁴⁸¹ Edmund Waszyński: Zawód czy powołanie. Dodatek do „Czasopisma Aptekarskiego”: „Aptekarstwo w Polsce i na Świecie” 1996, nr 3-4, s. 41-42.

⁴⁸² Bożena Szal: Prezentacja Urtica. Dodatek do „Czasopisma Aptekarskiego”: „Farmaceutyczny Dystrybutor” 1997, nr 4-5, s. 26-31.

⁴⁸³ Bożena Szal: Z wizytą w Zakładach Farmaceutycznych SmithKline Beecham w Belgii. Dodatek do „Czasopisma Aptekarskiego”: „Farmaceutyczny Dystrybutor” 1997, nr 2-3, s. 15-23.

⁴⁸⁴ Zdzisław Skibiński: O magnezie, magnezjologii i o tym, co nam zagraża. Dodatek do „Czasopisma Aptekarskiego”: „Farmacja” 1998, nr 2-3-4, s. 17-20.

⁴⁸⁵ Bożena Szal: Z Torunia do Egeru (Toruńskie Zakłady Materiałów Opatrunkowych). Dodatek do „Czasopisma Aptekarskiego”: „Farmacja” 1997, nr 1, s. 3-12.

również materiały dotyczące aptek z państw Europy Środkowo-Wschodniej i Zachodniej⁴⁸⁶. Kolejnym dodatkiem „Czasopisma Aptekarskiego” była „Apteka Homeopatyczna”. Poruszano w nim tematy dotyczące homeopatii, a szczególnie współpracowano z firmą Boiron. W dodatku ukazywały się prezentacje, wywiady i prace seminaryjne z omawianego działu. Dodatek w 1997 roku zmienił swój tytuł na „Homeopatia i Leki Biologiczne”⁴⁸⁷.

W 2001 roku ukazał się jednorazowy dodatek do „Czasopisma Aptekarskiego” pod tytułem „Przegląd Wydarzeń w Roku 2000”, w którym zamieszczono krótkie informacje o problemach środowiska aptekarskiego. Z uwagi na ogrom wydarzeń w roku 2000, przegląd został przygotowany właśnie w formie dodatku. Redakcja zamierzała później drukować co miesiąc krótki przegląd najistotniejszych informacji w „Czasopiśmie Aptekarskim”.

Wydania specjalne „Czasopisma Aptekarskiego”

Ważną rolę spełniały również wydania specjalne „Czasopisma Aptekarskiego”. W badanym okresie ukazały się numery poświęcone: aptekarstwu i farmacji w Wielkopolsce opracowane przez dr Anitę Magowską⁴⁸⁸, ziołom w aptece⁴⁸⁹ czy też Dolnośląskiemu Stowarzyszeniu Właścicieli Prywatnych Aptek we Wrocławiu opracowane przez Bożenę Szal i Wiktora Szukiela⁴⁹⁰. Ponadto w maju 2000 roku wydano numer specjalny, w którym można było znaleźć informacje na temat Stowarzyszenia Farmaceutów Szpitalnych i aptek szpitalnych⁴⁹¹. W 2001 roku pojawiło się również wydanie specjalne „październik-grudzień” poświęcone Prawu Farmaceutycznym z komentarzem dla aptekarzy mecenas Barbary Jendryczko⁴⁹².

W ciekawym cyklu wydań specjalnych „Czasopisma Aptekarskiego” zamieszczono wyniki badań rynku farmaceutycznego prowadzonych od 2000 roku przez firmę IMS Health. Rynek farmaceutyczny w Polsce charakteryzowano na podstawie wielkości i dynamiki obrotów

---

⁴⁸⁶ Romana Łesak-Karaszevska: Opowieści apteczne. Dodatek do „Czasopisma Aptekarskiego”: Dodatek do „Czasopisma Aptekarskiego”: „Apteka” 2000, nr 12, s. 3 i 6-7.

⁴⁸⁷ Hanna Gruszczyńska: Homeopatia metodą na wszystko. Dodatek do „Czasopisma Aptekarskiego”: „Apteka Homeopatyczna” 1996, nr 1, s. 4.

⁴⁸⁸ Anita Magowska: O farmacji poznańskiej, gdańskiej i przyjaźni. „Czasopismo Aptekarskie” 1996, numer specjalny, s. 1-2.

⁴⁸⁹ Bożena Szal, Wiktor Szukiel: Strzał w dziesiątkę. Rozmowa z prezesem hurtowni Ziola Polskie Pharma, magistrem farmacji Andrzejem Nurczykiem. „Czasopismo Aptekarskie” 1997, numer specjalny, s. 1 i 3-6.

⁴⁹⁰ Bożena Szal, Wiktor Szukiel: Wielkie larum właścicieli aptek. „Czasopismo Aptekarskie” 1997, numer specjalny, s. 2-4 i 5-6.

⁴⁹¹ Kazimierz Jakubiec: Instytucja farmacji szpitalnej. „Czasopismo Aptekarskie” 2000, numer specjalny, s. 21.

⁴⁹² Barbara Jendryczko: Prawo farmaceutyczne z komentarzem dla aptekarzy. „Czasopismo Aptekarskie” 2001, numer specjalny, s. 2-26.

w stosunku do lat ubiegłych. Ukazał się też dodatek „Farmaskop”, przedstawiający wielopłaszczyznowy raport z badań wizerunku hurtowni⁴⁹³.

Warto również zwrócić uwagę na cykl wydań specjalnych poświęconych etyce marketingu farmaceutycznego. W badanym okresie opublikowano:

- Wydanie specjalne „Czasopisma Aptekarskiego”, Etyka Marketingu Farmaceutycznego I, Materiały wygłoszone na Ogólnopolskim Seminarium Międzynarodowych Targów Gdańskich, Gdańsk 1996 rok.
- Wydanie specjalne „Czasopisma Aptekarskiego”, Etyka Marketingu Farmaceutycznego II, Materiały wygłoszone na Ogólnopolskiej Konferencji Redakcji Czasopisma Aptekarskiego, Poznań 1997 rok.
- Wydanie specjalne „Czasopisma Aptekarskiego”, Etyka Marketingu Farmaceutycznego III, Materiały wygłoszone na Ogólnopolskiej Konferencji Redakcji Czasopisma Aptekarskiego, Marketing w Aptece, Kraków 1998 rok.
- Wydanie specjalne „Czasopisma Aptekarskiego”, Etyka Marketingu Farmaceutycznego IV, Materiały wygłoszone na Ogólnopolskiej Konferencji Redakcji Czasopisma Aptekarskiego, Etyka Marketingu w Aptece, Łódź 1999 rok.
- Wydanie specjalne „Czasopisma Aptekarskiego”, Etyka Marketingu Farmaceutycznego V, Materiały wygłoszone na Ogólnopolskiej Konferencji Redakcji Czasopisma Aptekarskiego, Reklama i Marketing w Aptece i Hurtowni, Warszawa 2000 rok.
- Wydanie specjalne „Czasopisma Aptekarskiego”, Etyka Marketingu Farmaceutycznego VI, Materiały wygłoszone na Ogólnopolskiej Konferencji Redakcji Czasopisma Aptekarskiego, Etyka Marketingu Farmaceutycznego w Świetle Nowych Inicjatyw i Przepisów, Wrocław 2001 rok.
- Wydanie specjalne „Czasopisma Aptekarskiego”, Etyka Marketingu Farmaceutycznego VII, Materiały wygłoszone na Ogólnopolskiej Konferencji Redakcji Czasopisma Aptekarskiego, Etyka Marketingu Farmaceutycznego w Gabinetach Lekarskich i Aptece, Rzeszów 2002 rok.
- Wydanie specjalne „Czasopisma Aptekarskiego”, Etyka Marketingu Farmaceutycznego VIII, Materiały wygłoszone na Ogólnopolskiej Konferencji

---

⁴⁹³ Piotr Kula: O badaniach IMS Health. „Czasopismo Aptekarskie” 2001, numer specjalny, s. 3; Piotr Kula: O badaniach IMS Health. „Czasopismo Aptekarskie” 2002, numer specjalny, s. 48-49; Tomasz Radzikowski: O badaniach IMS Health. „Czasopismo Aptekarskie” 2000, numer specjalny, s. 3.

Redakcji Czasopisma Aptekarskiego, Pacjent - Apteka, Apteka - Pacjent w Polsce i Europie, Łódź 2003 rok.

„Farmaceutyczny Kalendarz dla Aptekarzy, Homeopatów, Lekarzy”

Kalendarze od wieków towarzyszyły człowiekowi, jednak wraz z upływem czasu zmieniał się ich charakter. Oprócz wskazania dni, tygodni, miesięcy, zaczęły się w nich pojawiać różnorodne treści, na przykład, wiadomości społeczno-polityczne, artykuły dotyczące danego regionu, w którym wychodził kalendarz czy też reklamy. Kalendarze jeszcze do niedawna nie cieszyły się specjalnym zainteresowaniem prasoznawców. Obecnie jednak dzięki zawartym w nich treściom, coraz częściej stanowią cenne źródło do badań.

Wśród kalendarzy dedykowanych środowisku farmaceutycznemu na szczególną uwagę zasługuje „Farmaceutyczny Kalendarz dla Aptekarzy, Homeopatów, Lekarzy”. Idea wydania kalendarza dla farmaceutów narodziła się na początku lat 1990 wraz z utworzeniem wydawnictwa „Farmapress”. Pierwszy „Farmaceutyczny Kalendarz” powstał w 1992 roku, a drukiem ukazał się w 1993 roku. Redaktor naczelny Wiktor Szukiel chciał nawiązać do tradycji podobnych wydawnictw ciągłych, które ukazywały się w Polsce w XIX wieku oraz odpowiedzieć na potrzeby środowiska aptekarskiego na tego typu publikację. W szczególności inspiracją był „Kalendarz Farmaceutyczny Polski dla Aptek i Składów Aptecznych” z 1904 roku wydawany nakładem „Farmaceuty Polskiego”.

„Kalendarz Farmaceutyczny” adresowany był do lekarzy i farmaceutów, jednakże W. Szukiel w słowach wstępu do „Kalendarzy” wyrażał nadzieję, że będą one służyły również hurtownikom, producentom leków, firmą analizującym rynek farmaceutyczny czy też znajdą swoje miejsce w ośrodkach badawczych i bibliotekach naukowych. Przy opracowywaniu „Kalendarzy” zawsze brano pod uwagę propozycje czytelników, które zgłaszane były osobiście, listownie lub telefonicznie. Rocznik ten wypełnił niszę czytelniczą, poruszając tematy dotyczące postępowania farmaceutów i lekarzy w warunkach narastającej komercjalizacji farmacji i medycyny oraz transformacji ustrojowej.

Początkowo w skład rady redakcyjnej „Kalendarza...” wchodził: Wiktor Szukiel (redaktor naczelny), Jadwiga Szymańska (opracowanie i przygotowanie do druku), Bogdan Ostrowski (pseudonim autora opracowania graficzno-technicznego), Bernard Czarnecki i Joanna Kossuth (projekt winiety).

Od 2000 roku na początkowych stronach wydawnictwa ciągłego zaczęto wymieniać osoby, który miały swój udział we współredagowaniu „Kalendarzy”. W latach 1993-2004 należały do nich: mgr Piotr Bocheński, dr n. farm. Roman Duda, mgr prawa Helena Feliksiak,

mgr prawa Paweł Gliński, mgr farm. Stanisław Han, dr n. farm. Jerzy Jambor, mgr prawa Barbara Jendryczko, mgr farm. Henrietta Kania, mgr farm. Edwarda Kędzierska, mgr prawa Maria Kondej-Gąsecka, mgr farm. Krzysztof Królicki, dr n. hum., mgr farm. Anita Magowska, mgr Laura Milecka, mgr farm. Wiktor Napióra, dr Marek Rosiak, inżynier Zdzisław Skibiński, mgr farm. Anna Sławatyniec, mgr Łucja Suchocka, mgr Bożena Szal, lekarz medycyny Joanna Szymańska-Bulska, prof. dr hab. Maria Szyszkowska, dr hab. Michał Umbreit, mgr Bogdan Walko, mgr Zbigniew Witalis, dr n. farm. Elżbieta Wojtasik, mgr farm. Ewa Zygadło.

Redakcja „Farmapress”, podobnie jak w dawnych kalendarzach, poświęcała w swojej publikacji wiele miejsca praktycznym poradom, popularyzacji wiedzy farmaceutycznej oraz promowała zaangażowanie społeczne środowiska zawodowego farmaceutów. Z roku na rok „Kalendarz” stawał się coraz obszerniejszy. We wstępie do „Kalendarza Farmaceutycznego na rok 1996” Wiktor Szukiel napisał: „niesłabnące zainteresowanie naszym wydawnictwem mobilizuje Redakcję do systematycznego doskonalenia formy oraz wzbogacenia Kalendarza o nowe treści”.

Każda edycja zawierała obok typowych kalendarzowych informacji materiały z dziedziny prawa farmaceutycznego, etyki, homeopatii, komputeryzacji aptek lub fitoterapii. Wśród publikacji odnoszących się do homeopatii⁴⁹⁴ oraz zagadnień dotyczących wykorzystania komputera w aptece, najwięcej znajdowało się ich w „Kalendarzu Farmaceutycznym na rok 1996”. Z artykułów dotyczących „Komputera w aptece” oprócz zagadnień informatycznych, można było się dowiedzieć ciekawej informacji, że z inicjatywy aptekarzy utworzone zostało „Stowarzyszenie Wspierania Rozwoju Systemu KS-Apteka”, którego zadaniem była integracja społeczności aptekarskiej wokół wspólnych zainteresowań i kontrola nad rozwojem systemu KS-Apteka⁴⁹⁵.

Z kolei „Kalendarz Farmaceutyczny na rok 1997” bogaty był w treści dotyczące etyki w badaniach farmaceutycznych, roli aptek i farmaceutów w edukacji pacjentów⁴⁹⁶, a także opracowań zawierających akty normatywne. Wszystkie zagadnienia poruszane w „Kalendarzach” były rozszerzane na łamach „Czasopisma Aptekarskiego”, gdyż w zamyśle redakcji obydwa wydawnictwa ciągle miały się wzajemnie uzupełniać.

---

⁴⁹⁴ Boiron: Główne zasady homeopatii. „Farmaceutyczny Kalendarz” 1996, s. 77-81.

⁴⁹⁵ Komputer w aptece: Przedsiębiorstwo Informatyczne Kamssoft z Katowic. „Farmaceutyczny Kalendarz” 1996, s. 95-97.

⁴⁹⁶ Krzysztof Piwowarczyk: Apteka i farmaceuta, a edukacja pacjentów. „Farmaceutyczny Kalendarz” 1997, s. 91-97.

Kalendarz miał swój stały układ. Początkowo składał się z trzech głównych części, z których pierwsza zatytułowana była „Od Redakcji i Wydawcy”, druga „Informacje, komunikaty, porady”, a trzecią stanowiły „Adresy”. Z czasem jednak liczba rozdziałów uległa powiększeniu. Dodawano również nowe adresy instytucji, ośrodków, stowarzyszeń i organizacji polskiej służby zdrowia oraz hurtowni farmaceutycznych, które miały być pomocne w codziennej pracy farmaceutów.

„Kalendarz Farmaceutyczny na rok 1993” zaczynał się od „Kodeksu Etyki Aptekarza RP”. W 1994 roku opublikowano „Kodeks Etyki Lekarskiej”, a rok później „Kodeks Marketingu Farmaceutów Międzynarodowej Federacji Stowarzyszeń Producentów Farmaceutycznych”. W „Kalendarzu Farmaceutycznym na rok 1996” jeszcze raz podsumowano i porównano wymienione kodeksy⁴⁹⁷.

Chcąc poszerzyć grono czytelników o instytucje i firmy zajmujące się promocją i marketingiem w farmacji i medycynie w „Kalendarzu Farmaceutycznym na rok 1997” redakcja opublikowała „Kodeks Postępowania w Dziedzinie Badań Rynkowych i Społecznych”, który stanowił oficjalny dokument Europejskiego Stowarzyszenia Badaczy Opinii Publicznej i Rynku oraz Międzynarodowej Izby Handlowej⁴⁹⁸. „Kalendarz Farmaceutyczny na rok 1998” otwierał natomiast „Kodeks Postępowania w Dziedzinie Reklamy Międzynarodowego Stowarzyszenia Reklamy, Zarządu Oddziału w Polsce”⁴⁹⁹, a „Kalendarz Farmaceutyczny na rok 1999” „Kodeks Farmaceutycznej Etyki Marketingowej” opracowany i przyjęty przez Izbę Gospodarczą Farmacja Polska, Polską Izbę Przemysłu Farmaceutycznego i Sprzętu Medycznego Polfarmed oraz Stowarzyszenie Przedstawicieli Firm Farmaceutycznych w Polsce⁵⁰⁰. Jednocześnie należy zauważyć, że „Kalendarz na rok 1999” stanowił świadectwo mijającej epoki i był wydawnictwem ciągłym, które zamykało trudny i pełen zmian w prawie farmaceutycznym okres lat 1990 w farmacji polskiej. Kolejne wydanie „Kalendarza...” miało otwierać nowe stulecie.

I tak też „Kalendarz Farmaceutyczny na rok 2000” zyskał nową szatę graficzną oraz został wzbogacony o nowe działy merytoryczne. Pojawiło się w nim więcej części, w których

---

⁴⁹⁷ Andrzej Jendryczko, Barbara Jendryczko: Kodeks Etyki Aptekarza i Kodeks Etyki Lekarskiej, a Kodeks Marketingu Farmaceutów IFPMA. „Farmaceutyczny Kalendarz” 1996, s. 4-5.

⁴⁹⁸ Stefan Bogusławski: Etyka w badaniach rynku farmaceutycznego. „Farmaceutyczny Kalendarz” 1997, s. 5-6; Kodeks Postępowania w Dziedzinach Badań Rynkowych i Społecznych. „Farmaceutyczny Kalendarz” 1997, s. 7-19.

⁴⁹⁹ Barbara Jendryczko: Kodeks Postępowania w Dziedzinie Reklamy (refleksje). „Farmaceutyczny Kalendarz” 1998, s. 4; Kodeks Postępowania w Dziedzinie Reklamy. „Farmaceutyczny Kalendarz” 1998, s. 5-13.

⁵⁰⁰ Kodeks Farmaceutycznej Etyki Marketingowej. „Farmaceutyczny Kalendarz” 1999, s. 5-14; Zasady postępowania w sprawach naruszeń kodeksu. „Farmaceutyczny Kalendarz” 1999, s. 15-21.

poruszano tematy dotyczące zasad etyki i deontologii polskiego farmaceuty⁵⁰¹, zasad marketingu aptecznego⁵⁰², a także nadal wiele uwagi poświęcono obowiązującym aktom normatywnym, homeopatii⁵⁰³, fitoterapii⁵⁰⁴. Opisano również niektóre hurtownie farmaceutyczne takie jak: Filofarm⁵⁰⁵, Toruńskie Zakłady Materiałów Opatrunkowych⁵⁰⁶.

Każde kolejne wydanie wzbogacane było o nowe działy i tematy. Na przykład, w „Kalendarzu Farmaceutycznym na rok 2001” opisano kolejne firmy farmaceutyczne: Silfarm⁵⁰⁷, Carbo Tarnów⁵⁰⁸ i Hasco-Lek⁵⁰⁹.

„Kalendarz Farmaceutyczny na rok 2002” zachował natomiast tradycyjne działy jak: „Aptekarski Mercuriusz Prawny”, „Etyka Marketingu Aptecznego”, „Homeopatia” i „Konferencje Czasopisma Aptekarskiego”. Zmianie uległ dział „Fitoterapia i Leki Roślinne”, który otrzymał nazwę „Zioła Apteczne”⁵¹⁰. W 2002 roku zaprezentowano także kolejne firmy, liczące się na polskim rynku farmaceutycznym jak: Polska Grupa Aptekarska Hygea⁵¹¹, Cefarm-Lublin⁵¹² i Phoenix Pharma Polska⁵¹³.

Nowym działem „Kalendarza...” stała się „Złota Księga Aptekarstwa i Farmacji”. W rozdziale tym publikowano historię rodów aptekarskich oraz postaci zasłużonych dla środowiska aptekarskiego⁵¹⁴.

Wraz z nadejściem roku 2003 „Kalendarz Farmaceutyczny” obchodził dziesięciolecie swojej obecności na rynku farmaceutycznym. W wydaniu jubileuszowym zaprezentowano

⁵⁰¹ Michał Umbreit: O etyce zawodowej farmaceuty. „Farmaceutyczny Kalendarz” 2000, s. 4-7.

⁵⁰² Barbara Jendryczko: Aptekarze wobec prawnych problemów reklamy, promocji i nieuczciwej konkurencji. „Farmaceutyczny Kalendarz” 2000, s. 166-170; Anita Magowska: Kodeks Etyki Aptekarza RP, a Etyka Marketingu Aptecznego. „Farmaceutyczny Kalendarz” 2000, s. 171-176.

⁵⁰³ Boiron: Preparaty złożone Boiron dopuszczone do obrotu w Polsce oraz informacje Boiron. „Farmaceutyczny Kalendarz” 2000, s. 212-223.

⁵⁰⁴ Jerzy Jambor: Preparaty ze świeżych roślin. „Farmaceutyczny Kalendarz” 2000, s. 226-227.

⁵⁰⁵ Zdzisław Skibiński: Z farmacją przez wieki. „Farmaceutyczny Kalendarz” 2000, s. 194-208.

⁵⁰⁶ Marek Rosiak: Wykorzystana szansa. „Farmaceutyczny Kalendarz” 2000, s. 243-252.

⁵⁰⁷ Piotr Bocheński: Silfarm, największa i najsilniejsza hurtownia aptekarska w Polsce. „Farmaceutyczny Kalendarz” 2001, s. 179-191.

⁵⁰⁸ Bożena Szal, Wiktor Szukiel: Carbo-Tarnów, hurtownia przyjazna aptekom, pacjentom i środowisku. „Farmaceutyczny Kalendarz” 2001, s. 202-216.

⁵⁰⁹ Wiktor Szukiel: Hasco-Lek, firma, której można zaufać. „Farmaceutyczny Kalendarz” 2001, s. 219-232.

⁵¹⁰ Jerzy Jambor: Zioła apteczne. „Farmaceutyczny Kalendarz” 2002, s. 218-232.

⁵¹¹ Krzysztof Królicki: Polska Grupa Aptekarska Hygea SA. Aptekarze najlepiej wiedzą, co jest potrzebne aptekom. „Farmaceutyczny Kalendarz” 2002, s. 179-183.

⁵¹² Bożena Szal, Wiktor Szukiel: Cefarm-Lublin, zawsze wśród najlepszych. „Farmaceutyczny Kalendarz” 2002, s. 195-207.

⁵¹³ Phoenix Pharma Polska. „Farmaceutyczny Kalendarz” 2002, s. 209-216.

⁵¹⁴ Bożena Szal, Wiktor Szukiel: Saga rodu Fusków z Biecza. „Farmaceutyczny Kalendarz” 2002, s. 162-176.

Centralę Farmaceutyczną Cefarm w Warszawie⁵¹⁵ i firmę Servier Polska⁵¹⁶. W badanym okresie pojawił się jeszcze „Kalendarz Farmaceutyczny na rok 2004”. Zwrócono w nim uwagę na Kartę Praw Pacjenta⁵¹⁷ oraz poświęcono osobny rozdział kosmetykom naturalnym, jako odpowiedź na rosnące nimi zainteresowanie⁵¹⁸.

Kalendarze wydawane były w ciekawej szacie graficznej. Okładki zdobiły zdjęcia aptek lub muzeów farmaceutycznych znajdujących się zarówno w Polsce jak i za granicą. Fotografie zawsze opisywane były wewnątrz kalendarza. Okładka „Kalendarza Farmaceutycznego na rok 2004” prezentowała wizerunek Europejskiego Lauru Farmacji, wyróżnienia o charakterze międzynarodowym. W 2003 roku grafika na pierwszej stronie okładki pochodziła z okładki „Czasopisma Aptekarskiego” numer 1 z 1994 roku autorstwa artysty grafika Joanny Kossuth, wykonana na podstawie zdjęcia wnętrza apteki ze zbiorów Muzeum Farmacji imienia Antoniny Leśniewskiej w Warszawie. Okładkę „Kalendarza Farmaceutycznego na rok 2003” zdołał fragment laboratorium galenowego z przełomu XIX i XX wieku, znajdującego się w zbiorach własnych magistra farmacji Bartłomieja Wodyńskiego w sali muzealnej apteki „Pod Łabędziem” w Bydgoszczy. Zdjęcia na pierwszej stronie okładek „Kalendarza” z roku 2001 oraz 2000 przedstawiały utensylia apteczne pochodzące z Działu Aptekarskiego Muzeum Regionalnego w Bieczu z 1997 roku (wykonanie zdjęcia Wiktor Szukiel). Analizując pozostałe okładki na „Kalendarzu” z 1999 oraz z 1997 roku widzimy zdjęcie utensyliów aptecznych wykonane w Muzeum Farmacji im. Antoniny Leśniewskiej, natomiast zdjęcie okładki „Kalendarza” z 1998 roku zdołało zdjęcie Apteki przy ulicy Bramowej 2 w Lublinie. Zdjęcie na pierwszej stronie okładki „Kalendarza” z 1996 roku wykonano natomiast w Muzeum im. Bohusława Lawicki w Lek Ljubljana.

Na treść „Kalendarzy” składały się również kolorowe reklamy leków, hurtowni farmaceutycznych i mebli aptecznych, umieszczane na początkowych jak i ostatnich stronach wydawnictwa ciągłego.

„Magazyn Historyczny Farmacji i Medycyny”

W badanym okresie wydawnictwo „Farmapress” publikowało również „Magazyn Historyczny Farmacji i Medycyny”, kwartalnik dla aptekarzy, farmaceutów i lekarzy

---

⁵¹⁵ ba: Centrala Farmaceutyczna Cefarm. „Farmaceutyczny Kalendarz” 2003, s. 235-240.

⁵¹⁶ ba: Servier Polska, polska firma z francuskim rodowodem. „Farmaceutyczny Kalendarz” 2003, s. 226-227.

⁵¹⁷ Anita Magowska: Komu służy karta praw pacjenta? „Farmaceutyczny Kalendarz” 2004, s. 12-16.

⁵¹⁸ Jerzy Jambor: Kosmetyki naturalne. „Farmaceutyczny Kalendarz” 2004, s. 232-238.

(ISSN 1231-9554)⁵¹⁹. Pierwszy numer ukazał się w 1994 roku. W słowie wstępnym redaktor naczelny Wiktor Szukiel zapowiedział, że będzie to czasopismo, które w sposób popularny będzie przedstawiać historię i tradycję medycyny, farmacji oraz aptekarstwa. Magazyn miał również służyć upowszechnianiu dziejów akademickiego kształcenia lekarzy i farmaceutów, dorobku piśmiennictwa zawodowego i muzealnictwa, a także opisywać problemy nurtujące środowisko służby zdrowia⁵²⁰, ale w ujęciu historycznym.

Pierwszy egzemplarz periodyku był bezpłatny, w numerze drugim zamieszczono informację, że był to egzemplarz promocyjny, a w numerze czwartym z 1994 roku redakcja poinformowała, że prenumerata pisma wraz z przesyłką od 1995 roku będzie wynosiła 20 zł.

W skład zespołu redakcyjnego magazynu wchodził Wiktor Szukiel (redaktor naczelny), Bogdan Ostrowski (koncepcja typograficzna i opracowanie graficzno-techniczne), Joanna Kossuth (projekt okładki). Na okładkach znalazły się zdjęcia eksponatów na przykład, z Muzeum Farmacji im. Antoniny Leśniewskiej w Warszawie lub zbiorów Przedsiębiorstwa Zaopatrzenia Farmaceutycznego Cefarm w Gdańsku.

Pierwszy numer periodyku otwierał wywiad redaktora naczelnego z prof. Andrzejem Śródka, przewodniczącym Zarządu Głównego Polskiego Towarzystwa Historii Medycyny i Farmacji⁵²¹. Jak zapowiedział Wiktor Szukiel, tematyka magazynu była różna. Aspektem o dużej randze ważności były publikacje przedstawiające historię medycyny i farmacji⁵²².

Od numeru pierwszego redakcja magazynu otworzyła swoje łamy dla stałego działu, dotyczącego wspomnień o wybitnych postaciach, rodach, rodzinach i działalności organizacji lekarskich, farmaceutycznych i pielęgniarskich⁵²³. W czasopiśmie znajdowała się również stała

⁵¹⁹ Barbara Kuźnicka: Dorobek historii farmacji w polskich realiach lat 1990-1994. „Analecta” 1995, 4-1(7), s. 140.

⁵²⁰ Wojciech Geyer: Spór o apteki. „Magazyn Historyczny Farmacji i Medycyny” 1994, nr 1, s. 13-14.

⁵²¹ Andrzej Śródka: Wierni tradycjom. „Magazyn Historyczny Farmacji i Medycyny” 1994, nr 1, s. 3-4.

⁵²² Aleksander Drygas: Aptekarstwo zawodem rzemieślniczym. „Magazyn Historyczny Farmacji i Medycyny” 1994, nr 1, s. 5-6; Aleksander Drygas: O zdrowiu historycznie. „Magazyn Historyczny Farmacji i Medycyny” 1994, nr 3, s. 5-6; Aleksander Drygas: Farmacja w okresie rzymskim. „Magazyn Historyczny Farmacji i Medycyny” 1994, nr 4, s. 5-6; Andrzej Jendryczko: O krwioterapii. „Magazyn Historyczny Farmacji i Medycyny” 1994, nr 1, s. 7; Andrzej Jendryczko: O krwioterapii część II. „Magazyn Historyczny Farmacji i Medycyny” 1994, nr 2, s. 9; Andrzej Jendryczko: Tajemnice aspiryny. „Magazyn Historyczny Farmacji i Medycyny” 1994, nr 4, s. 7; Czesław Jeśman: Kształcenie farmaceutów wojskowych w Polsce w latach 1922-1939. „Magazyn Historyczny Farmacji i Medycyny” 1994, nr 1, s. 15-16; Roman Łasak-Kornaszewski: Z dziejów aptekarstwa w Świdnicy. „Magazyn Historyczny Farmacji i Medycyny” 1994, nr 3, s. 16-17; Zbigniew Miller: Szpitale warszawskie. „Magazyn Historyczny Farmacji i Medycyny” 1994, nr 3, s. 11-12; Władysław Szczepański: Apteki na Warmii i Mazurach” „Magazyn Historyczny Farmacji i Medycyny” 1994, nr 4, s. 14; Andrzej Śródka: Fizjologia układu krążenia. „Magazyn Historyczny Farmacji i Medycyny” 1994, nr 2, s. 3-4.

⁵²³ Sławomir Lipski: Prowizor farmacji Bolesław Lipski i jego apteki. „Magazyn Historyczny Farmacji i Medycyny” 1994, nr 1, s. 11-12; Sławomir Lipski: Prowizor farmacji Bolesław Lipski i jego apteki, część II. „Magazyn Historyczny Farmacji i Medycyny” 1994, nr 2, s. 7-8; Krystyna Fabicka-Zambrowicz: Wspomnienie

rubryka pod tytułem „Rozmaitości”, w której można było zapoznać się między innymi z zapomnianymi tytułami periodyków, definicjami pochodzącymi z „Małej Encyklopedii Aptekarstwa”, zdjęciami dawnych utensyliów aptecznych, czy przedrukami starych recept.

Od numeru drugiego pojawił się również stały cykl prezentacji producentów i eksporterów środków farmaceutycznych i materiałów medycznych⁵²⁴.

W numerze trzecim pojawił się natomiast kolejny dział tematyczny, w którym opisywano recenzję książek i czasopism z dziedziny historii farmacji i medycyny⁵²⁵.

Na treść magazynu od 1995 roku składały się również prace oryginalne⁵²⁶, prace poglądowe⁵²⁷, referaty seminaryjne⁵²⁸, komunikaty naukowe⁵²⁹ oraz sprawozdania⁵³⁰. W magazynie nie zabrakło również listów od czytelników, którzy chwalili periodyk za to, że jest ciekawy pod względem tematycznym oraz odpowiadali w nich na prośby redakcji dotyczące przesyłania artykułów. Ciekawy list ukazał się w kwartalniku z 1995 roku. Dr n. farm. Peter Gorski prosił o przysłanie kilku egzemplarzy magazynu dla Polskiego Towarzystwa Medycznego w Niemczech, zraszającego również aptekarzy. List ten świadczył o tym, że czasopismo docierało nawet poza granice Polski⁵³¹.

---

o Janie Fabickim, doktorze farmacji. „Magazyn Historyczny Farmacji i Medycyny” 1994, nr 3, s. 9-10; Krystyna Fabicka-Zambrowicz: Wspomnienie o Janie Fabickim, doktorze farmacji, część II. „Magazyn Historyczny Farmacji i Medycyny” 1994, nr 4, s. 9.

⁵²⁴ Zenon Pabjańczyk: „Polon” w Łodzi w 45-lecie istnienia (1949-1994). „Magazyn Historyczny Farmacji i Medycyny” 1994, nr 2, s. 12-14.

⁵²⁵ Irena Brzeska: Pharmacy in History. „Magazyn Historyczny Farmacji i Medycyny” 1994, nr 3, s. 31; Aleksander Drygas: Wojciech Roeske: Polskie Apteki. „Magazyn Historyczny Farmacji i Medycyny” 1994, nr 3, s. 23-25.

⁵²⁶ Jan Majewski: Charakterystyka socjalna warszawskich studentów farmacji z początku XIX wieku (część I). „Magazyn Historyczny Farmacji i Medycyny” 1995, nr 1, s. 18-20; Jan Majewski: Charakterystyka socjalna warszawskich studentów farmacji z początku XIX wieku (część II). „Magazyn Historyczny Farmacji i Medycyny” 1995, nr 2, s. 38-39.

⁵²⁷ Katarzyna Hanisz: Geneza i rozwój aptekarstwa w Polsce do 1951 roku (część I). „Magazyn Historyczny Farmacji i Medycyny” 1995, nr 1, s. 21-23; Katarzyna Hanisz: Geneza i rozwój aptekarstwa w Polsce do 1951 roku (część II). „Magazyn Historyczny Farmacji i Medycyny” 1995, nr 2, s. 43-45; Czesław Jeśman: Dur brzuszny i paradury w Polsce w Wojsku Polskim. „Magazyn Historyczny Farmacji i Medycyny” 1995, nr 3, s. 65-66.

⁵²⁸ Janusz Kostański: Rozwój przemysłu farmaceutycznego w Niemczech, Szwajcarii oraz w Stanach Zjednoczonych. „Magazyn Historyczny Farmacji i Medycyny” 1995, nr 1, s. 24.

⁵²⁹ Andrzej Felchner: Farmaceuci cywilni w służbie zdrowia Wojska Polskiego. „Magazyn Historyczny Farmacji i Medycyny” 1995, nr 2, s. 46-47; Bazyli Leszczyłowski: Apteki prywatne w Polsce w końcu 1950 roku. „Magazyn Historyczny Farmacji i Medycyny” 1995, nr 3, s. 67-71.

⁵³⁰ Elżbieta Więckowska: Sprawozdanie z ogólnopolskiej konferencji naukowej poświęconej: „Recepcji myśli europejskiej XVIII i XIX wieku w polskiej XIX-wiecznej medycynie. „Magazyn Historyczny Farmacji i Medycyny” 1995, nr 2, s. 48.

⁵³¹ Peter Gorski: List od czytelnika. „Magazyn Historyczny Farmacji i Medycyny” 1995, nr 3, s. 50.

Rycina 26. Przykładowe okładki czasopism i dodatków wydawnictwa Farmapress

3.5.2. *Periodyki wydawnictwa „Kwadryga”*

Podobny do „Czasopisma Aptekarskiego” charakter miała „Gazeta Farmaceutyczna” (ISSN 1230-9923) bydgoskiego wydawnictwa „Kwadryga”. Pierwszy numer pisma pojawił się w maju 1992 roku, dwa miesiące po wejściu w życie ustawy o środkach farmaceutycznych oraz z chwilą wystąpienia Rzecznika Praw Obywatelskich do Trybunału Konstytucyjnego, w sprawie niezgodności niektórych artykułów tejże ustawy z Konstytucją Rzeczypospolitej Polskiej. I tak też na łamach pierwszych wydań pisma, czytelnicy mogli śledzić przegraną farmaceutów w walce o „apteki dla aptekarzy”. Ponadto bankrutował rodzimy przemysł farmaceutyczny, a pojawił się obcy kapitał. Z kolei największym problemem aptekarzy był problem refundacji. Obliczono, że Państwo było dłużnikiem aptekarzy z tytułu refundacji za cztery miesiące 1992 roku, na dwa biliony złotych. W relacjach apteka, a hurtownia minął natomiast czas dyktatu dystrybutorów leków. Hurtownie zaczęły traktować apteki jak klienta – odbiorcę towarów⁵³². W 100 numerze „Gazety Farmaceutycznej” Ewa Dux-Prabucka przypomniała, że pierwsze wydania periodyku ukazywały się na złej jakości papierze, z nielicznymi reklamami, a pismo miało zaledwie 24 strony. Pierwszą reklamę do nieistniejącego jeszcze czasopisma dała natomiast dr Monika Madalińska, pracująca w firmie Roussel Uclaf⁵³³.

Jak wspomiano, redaktorem naczelnym był Henryk Wandowski, a po jego śmierci w 1998 roku zaangażowana w pracę dla „Gazety Farmaceutycznej” Ewa Dux, która po ślubie w 1999 roku zmieniła nazwisko na Dux-Prabucka. To jednak właśnie Henryk Wandowski był pomysłodawcą pisma kierowanego do farmaceutów, a nie pacjentów, jak chciała początkowo E. Dux. Ewa Dux-Prabucka jest absolwentką Wydziału Dziennikarskiego Uniwersytetu Warszawskiego. To autorka wielu artykułów na temat służby zdrowia zamieszczanych w „Życiu Warszawy”, a do dnia dzisiejszego współwłaścicielka wydawnictwa Kwadryga. Prowadzi również farmaceutyczną agencję public relations DEVA, która zajęła się graficznym opracowaniem czasopisma.

Pierwszym sekretarzem „Gazety Farmaceutycznej” była Berna Bąkowska, która oceniana była przez redakcję pisma, jako bardzo wnikliwy adiustator tekstów⁵³⁴. Ponadto w skład zespołu redakcyjnego wchodził publicyści: Paweł Florkiewicz, Teodora Grodzka, Ryszarda Moszczeńska, Ewa Terpiłowska. Opracowaniem graficznym pisma zajmowali się:

⁵³² Hanna Karczewska: Z apteki i hurtowni. „Gazeta Farmaceutyczna” 1992, nr 6, s. 6-7.

⁵³³ Ewa Dux-Prabucka: Felieton sentymentalny. „Gazeta Farmaceutyczna” 2000, nr 8, s. 5.

⁵³⁴ Tamże, s. 5.

Jerzy Kotarba oraz Wojciech Zbytniewski, a korektą Barbara Staśkiewicz. Czasopismo zatrudniało również konsultantów naukowych, którymi byli: w 1992 roku prof. Wincenty Kwapiszewski, a od 1993 roku do 1998 roku dr hab. n. farm. Jadwiga Leszczyńska. W 1999 roku taka informacja nie była już zamieszczana w stopce redakcyjnej.

Miejszem wydania czasopisma początkowo była Bydgoszcz, a od 1999 roku Warszawa. Czasopismo było skierowane nie tylko do farmaceutów, ale również środowisk naukowych, osób związanych z przemysłem i hurtowniami farmaceutycznymi czy też samorządami aptekarskimi. Miesięcznikiem zainteresowali się również lekarze, co pozwoliło zbliżyć do siebie środowisko lekarskie i farmaceutyczne. Z czasem patronat na gazetę objęły „Polskie Towarzystwo Farmaceutyczne” i „Polskie Towarzystwo Lekarskie”. Redakcja zawsze starała się, aby nie reprezentować żadnej firmy czy organizacji producenckiej, po to aby pismo było niezależne. Wydawnictwo utrzymuje się z reklam leków i kosmetyków oraz opłat pobieranych od prenumeratorów i indywidualnych czytelników.

Na początku swojej działalności „Gazeta Farmaceutyczna” nie była popierana przez środowisko aptekarskie. W wywiadzie z mgr farm. Ireną Matuszewską z 1992 roku, dowiadujemy się, że prezes Wielkopolskiej Okręgowej Izby Aptekarskiej nie czyta tego periodyku. W opinii jej i środowiska aptekarskiego „Gazeta Farmaceutyczna” kieruje nieprzychylnie wypowiedzi pod adresem aptekarzy. O czasopiśmie mówi się, że ma nieadekwatny tytuł do tego co chce prezentować. Według Matuszewskiej na łamach czasopisma o zawodzie farmaceuty wypowiadają się osoby niekompetentne, spoza zawodu, które celowo nie ujawniają swoich komercyjnych zainteresowań aptekami⁵³⁵. Słowa te mógł potwierdzać wstęp Ewy Dux do „Gazety Farmaceutycznej” z 1993 roku. Ówczesna zastępczyni redaktora naczelnego napisała, że środowisko aptekarskie przypisuje czasopismu zależność od różnych instytucji. Początkowo pismo było uznawane za wydawnictwo ciągłe, ministerialne, finansowane i wydawane przez resor zdrowia. Przez pewien czas padały stwierdzenia, że jest to organ Naczelnej Izby Aptekarskiej, aż w końcu spostrzeżono, że „Gazeta Farmaceutyczna” publikowana jest ze środków Izby Gospodarczej Farmacja Polska. E. Dux argumentowała zaś, że periodyk jest wydawnictwem ciągłym, samodzielnym, a jego wydawcy nie chcą, aby patrzeć na nie przez pryzmat ewentualnych sponsorów⁵³⁶. Z czasem wydaje się, że „Gazeta Farmaceutyczna” stała się rzeczywiście pismem czytany w środowisku aptekarskim, o czym świadczy tematyka poruszana w periodyku.

---

⁵³⁵ Redakcja: Najważniejsze jest to co przed nami. „Biuletyn Wielkopolskiej Okręgowej Izby Aptekarskiej” 1992, nr 4-5, s. 2-3.

⁵³⁶ Ewa Dux: Drodzy Czytelnicy. „Gazeta Farmaceutyczna” 1993, nr 6, s. 1.

I tak też w wydaniach z 1993 roku, z tematów dotyczących środowiska farmaceutycznego, poruszano treści związane z uchwaleniem Kodeksu Etyki Aptekarza RP, komputeryzacją aptek i problemami z VAT-em na leki. Kolejny rok przyniósł projekt marż degresywnych, proces poszerzenia sprzedaży leków poza apteką, narastający dług Państwa z tytułu refundacji wobec aptekarzy. W 1995 roku „Gazeta Farmaceutyczna” zwracała uwagę na to, że apteki nie są sklepami oraz śledziła wybory prezesa Naczelnej Izby Aptekarskiej, której jesienią został Roman Hechmann. Rok 1996 minął natomiast na podwyżce cen leków oraz projektem rozporządzenia w sprawie zasad i trybu refundacji. W kolejnych latach „Gazeta Farmaceutyczna” towarzyszyła Polskiemu Towarzystwu Farmaceutycznemu w obchodach jego 50-lecia, drukowała artykuły dotyczące farmakoterapii oraz stałą rubrykę „Leki na świecie”. Od połowy 1993 roku, przez dwa lata, ciekawym przedsięwzięciem była publikowana na łamach czasopisma, we fragmentach, niemiecka książka Rainera Brauna i Martina Schulza pod tytułem „Jak doradzać w samoleczeniu”, tłumaczona przez prof. Leszka Krówczyńskiego⁵³⁷. Kontynuacją w zamyśle redakcji była rubryka „Aptekarz doradza” autorstwa wieloletniego konsultanta naukowego „Gazety Farmaceutycznej” dr n. farm. Jadwigi Leszczyńskiej. Hurtownikom i przemysłowi farmaceutycznemu poświęcano natomiast stałe rubryki jak: prezentacja firm, forum producentów czy polski przemysł farmaceutyczny, a nowinkom technologicznym dział komputer w aptece, kontynuowany jako nowości w internecie. Niespotykanym w prasie farmaceutycznej działem, a obecnym w „Gazecie Farmaceutycznej” była rubryka autorstwa Zbigniewa Dutkowskiego pod tytułem „Gwiazdy też chorują”, w której poruszano problemy zdrowotne znanych osób. Każdy numer kończyły natomiast różnorodności czyli „Ramotki aptekarskie”⁵³⁸.

Podsumowując, najwięcej miejsca w czasopiśmie do dnia dzisiejszego poświęca się problematyce opieki farmaceutycznej oraz sposobom kształcenia i rozwoju farmaceutyki w Polsce. Ponadto znajduje się tu wiele informacji na temat funkcjonowania aptek, hurtowni i firm produkujących leki. W czasopiśmie ukazują się artykuły naukowe i opracowania z wiodących zagranicznych magazynów medycznych z zakresu badań klinicznych i informacji o leku oraz publikacje z dziedziny historii farmacji. Wśród tych ostatnich na przestrzeni lat

---

⁵³⁷ Rainer Braun, Martin Schulz: Jak doradzać w samoleczeniu – bóle kręgosłupa. „Gazeta Farmaceutyczna” 1995, nr 9, s. 53-56; Teodora Grodzka: O czym głośno w farmacji. „Gazeta Farmaceutyczna” 1993, nr 7, s. 7-8; Daniela Sielska: Podatnicy do szkoły. „Gazeta Farmaceutyczna” 1993, nr 6, s. 6; Elżbieta Jędrych: Czy farmaceuta jest potrzebny? „Gazeta Farmaceutyczna” 1995, nr 2, s. 32; Witold Wieniawski: Apteka jak sklep? „Gazeta Farmaceutyczna” 1995, nr 8, s. 12-14; Alina Zduńska: Złoty jubileusz. „Gazeta Farmaceutyczna” 1998, nr 2, s. 10.

⁵³⁸ Zbigniew Dutkowski: Testowanie narkotyków. „Gazeta Farmaceutyczna” 2001, nr 1, s. 56; Ryszarda Moszczeńska: Urok anegdot. „Gazeta Farmaceutyczna” 2000, nr 8, s. 44.

ukazywały się cykle artykułów zatytułowane: „Pionierzy i mistrzowie polskiej farmacji”, „Portrety uczonych”, „Wielkie odkrycia farmacji XX wieku”, „Śladem aptekarskich tradycji” czy też „Dzieje aptekarskich rodów”. „Gazeta Farmaceutyczna” jest uczestnikiem wielu spotkań środowiska farmaceutycznego, z których sprawozdania są publikowane na łamach periodyku⁵³⁹.

Dodatki do „Gazety Farmaceutycznej”

W badanym okresie dodatkiem specjalnym do „Gazety Farmaceutycznej” były „Nowości Farmakoterapii: Kwartalnik o nowych lekach” (ISSN 1429-0839) ukazujące się od kwietnia 1997 roku. Redaktorem naczelnym pisma był Bogdan Kamiński. Od 2003 roku redaktorem naczelnym została Ewa Dux-Prabucka, a na okładce pojawił się podtytuł „kwartalnik nie tylko dla lekarzy”, który w 2004 roku został zmieniony na „Zeszyty Edukacyjne”. Czasopismo miało być pomocą edukacyjną przede wszystkim dla kształcących się farmaceutów oraz zapoznawać czytelnika z aktualnym piśmiennictwem z zakresu farmacji i medycyny. W latach 1990. wydawano „Calendarium Apothecarii”, rodzaj terminarza przygotowanego pod kątem zainteresowań farmaceutów.

---

⁵³⁹ Redakcja: Dzień Polskiej Farmacji. „Gazeta Farmaceutyczna” 2004, nr 6, s. 5-13; Alina Zduńska: Rozświetlanie mroku dziejów. „Gazeta Farmaceutyczna” 1995, nr 10, s. 27-29.

Rycina 27. Przykładowe okładki „Gazety Farmaceutycznej” oraz dodatku „Nowości Farmakoterapii” wydawnictwa Kwadryga

3.5.3. *Periodyki wydawnictwa „Medyk”*

W 1991 roku na rynku prasy farmaceutycznej ukazał się miesięcznik „Lek w Polsce” (tytuł równoległy: „Drug in Poland”, ISSN 1231-028X), będący czasopismem dla farmaceutów ukazującym się staraniem wydawnictwa Medyk. Numer ISSN pojawił się na okładce pisma dopiero od numeru 3 z 1994 roku. Początkowo informator był niewielką książeczką o długości zaledwie 15 centymetrów. Dopiero w 2002 roku zwiększył swój format do 21 centymetrów długości, a w 2005 roku do 24 centymetrów. Redaktorem naczelnym był Mariusz Chomicki, zastępcą redaktora naczelnego Marcin Chomicki, konsultantem medycznym Wojciech Łuszczyna, a działem kosmetyki zajmowała się Dorota Pastok. Wydawcą informatora była spółka Medyk z Warszawy.

Redakcja miesięcznika „Lek w Polsce” oprócz działalności wydawniczej, organizowała Międzynarodowe Targi Farmaceutyczne o tej samej nazwie co pismo. W dniach 30-31 marca 2000 roku odbyły się XX Jubileuszowe Międzynarodowe Targi Farmaceutyczne w Warszawie. Z miesięcznika „Lek w Polsce” można było dowiedzieć się, że jest to najstarsza i największa tego typu impreza w kraju. Na targach zawsze prezentowane były nowe leki, kosmetyki lecznicze i parafarmaceutyki. Na spotkanie zapraszano producentów tych preparatów, ich dystrybutorów, ale również firmy produkujące oprogramowania komputerowe do aptek, opakowania do leków czy sprzęt medyczny. Wśród wystawców nie brakowało także wydawców książek i czasopism z dziedziny farmacji. Targi „Lek w Polsce” były również formą spotkań do dyskusji środowiska aptekarskiego i lekarskiego. Podobnie jak czasopismo miały na celu gromadzenie rzeszy lekarzy, farmaceutów, studentów akademii medycznych i osób zainteresowanych nowościami na rynku farmaceutycznym. Opiekę nad targami sprawowali najczęściej Minister Zdrowia, Główny Inspektor Farmaceutyczny, Naczelna Izba Aptekarska i Naczelna Izba Lekarska, Prezesi Polskiego Towarzystwa Farmaceutycznego i Polskiego Towarzystwa Lekarskiego, Rektorzy i Dziekani Wydziału Farmaceutycznego w Warszawie. Oprócz opisu targów w informatorze „Lek w Polsce” została zamieszczona fotorelacja z licznymi kolorowymi zdjęciami z tego wydarzenia⁵⁴⁰.

Numer 5 „Leku w Polsce” wydany w 2000 roku był czasopismem szczególnym, ponieważ z okazji jubileuszu pojawiło się w nim wiele listów gratulacyjnych między innymi od: Prezesa Rady Ministrów Rzeczypospolitej Polskiej Jerzego Buzka, Sekretarza Kancelarii Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej Barbary Labudy, Ministra Skarbu Państwa Emila Wąsacza, Przewodniczącego Wydziału Nauk Medycznych Państwowej Akademii Nauk

---

⁵⁴⁰ MCP: XX Jubileuszowe Międzynarodowe Targi Farmaceutyczne. „Lek w Polsce” 2000, nr 5, s 21-24.

profesora doktora Janusza Komendera czy Prezesa Polskiego Towarzystwa Farmaceutycznego docenta doktora habilitowanego Michała Umbreita. W szczególności ten ostatni list był bardzo przyjazny w słowach i mniej oficjalny, gdyż panowie znali się, bo razem działali jeszcze w organizacjach studenckich⁵⁴¹.

W czasopiśmie „Lek w Polsce” znajdowały się również liczne artykuły naukowe, często połączone z reklamą leku działającego na opisywane schorzenie⁵⁴², informacje o nowościach farmaceutycznych⁵⁴³ i tabele z nowo zarejestrowanymi lekami w danym roku⁵⁴⁴ czy zestawienia tytułów książek o lekach⁵⁴⁵. W stałej rubryce pod tytułem „Byliśmy gośćmi...” informowano do jakich firm i na jakie konferencje zaproszono przedstawicieli wydawnictwa.

Reklama leków i kosmetyków stanowiła ważny element pisma i była jego głównym źródłem finansowania. Znajdowała się nawet na jego okładce. Czasopismo można było również zaprenumerować, a wszyscy prenumeratorzy otrzymywali dwa razy w roku bezpłatny bilet wstępu na Międzynarodowe Targi Farmaceutyczne Lek w Polsce. „Lek w Polsce” do dnia dzisiejszego zawiera artykuły poglądowe z zakresu medycyny, specjalistyczne publikacje z zakresu farmakoterapii i farmakoekonomii oraz informacje o nowościach na rynku farmaceutycznym. Jest wydawnictwem ciągłym o objętości około 84 strony, ukazującym się nakładem 12m000 egzemplarzy i posiadającym wersję elektroniczną o numerze ISSN 2353-8597.

Dodatek do czasopisma „Lek w Polsce”

Od 1994 roku dodatkiem do „Leku w Polsce” był „Lek w Polsce: Weterynaria” o numerze ISSN 1425-9877. Pismo ukazywało się pod redakcją Pawła Pastoka, pierwszego męża Doroty Pastok, której jak wspomiano, obrazy zdobiły okładki biuletynu „Farmacja Pomorza Środkowego”, a która w wydawnictwie Medyk zajmowała się tematyką kosmetyczną⁵⁴⁶.

⁵⁴¹ Listy. „Lek w Polsce” 2000, nr 5, s. 25-32.

⁵⁴² Koronowski J., Venulet A.: Aktualne kierunki w diagnostyce oraz leczeniu zaburzeń depresyjnych i lękowych. „Lek w Polsce” 2000, nr 5, s. 2-17; Aleksander Ożarowski: Naturalne sposoby zapobiegania zaćmie oraz leczenie wczesnych jej objawów. „Lek w Polsce” 2000, nr 5, s. 33-42; Jarosław Woroń, Elżbieta Kostka-Trąbka, Wojciech Kolawa: Czy interakcje leków zmieniają skuteczność antykoncepcji hormonalnej? „Lek w Polsce” 2000, nr 5, s. 43-48.

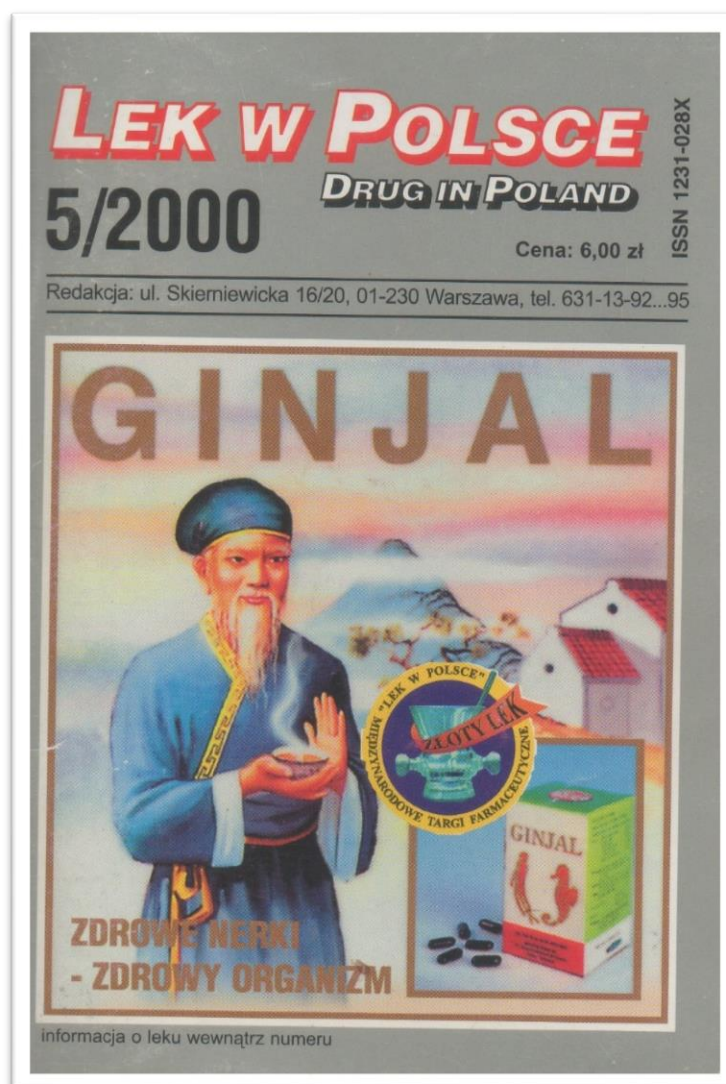
⁵⁴³ Zbigniew Wojtasiński: Nowości farmaceutyczne. „Lek w Polsce” 2000, nr 5, s. 64-72.

⁵⁴⁴ Halina Przewłocka: Leki nowo zarejestrowane w lutym 2000 roku. „Lek w Polsce” 2000, nr 5, s. 73-77; Wojciech Łuszczyna: Nowo zarejestrowane leki przeciwwzapalne. „Lek w Polsce” 2000, nr 5, s. 78-89.

⁵⁴⁵ Redakcja: Nowe książki o lekach. „Lek w Polsce” 2000, nr 5, s. 97-104.

⁵⁴⁶ Dorota Pastok: 437 sposobów kąpieli, Warszawa, Wydawnictwo Medyk, 1996; Dorota Pastok: 345 sposobów pielęgnacji cery, Warszawa, Wydawnictwo Medyk, 1994; Dorota Pastok: 118 sposobów pielęgnacji włosów, Warszawa, Wydawnictwo Medyk, 1994; Dorota Pastok: Maseczki, toniki...: Środki do pielęgnacji cery, Warszawa, Wydawnictwo Medyk, 1993.

W badanym okresie Paweł Pastok był autorem trzech książek wydawnictwa Medyk: „Kompendium leków naturalnych: zioła pojedyncze, mieszanki ziołowe, wyciągi ziołowe, leki ziołowe złożone, leki homeopatyczne” oraz dwóch części „Kompendium leków weterynaryjnych”.

Rycina 28. Okładka czasopisma „Lek w Polsce” z 2000 roku

3.5.4. *Periodyki innych wydawnictw*

Po 1989 roku, w zmieniającej się rzeczywistości, ważną rolę zaczęły odgrywać komputery. W aptekach stały się nieodłącznym elementem pracy farmaceuty. W związku z tym aptekarze potrzebowali periodyku, który zaznajomiłby ich z nowinkami technicznymi. Realizacją tego zadania zajęła się firma Kamssoft. Kamssoft rozpoczął swoje funkcjonowanie w roku 1985, kiedy zostało założone Przedsiębiorstwo Informatyczne Kamssoft, a profil firmy został wyraźnie ukierunkowany na informatyzację rynku ochrony zdrowia. Od kwietnia 1996 roku Kamssoft rozpoczął publikację miesięcznika pod tytułem „Vitamina C++: Informatyka w Służbie Zdrowia: Farmacja” (ISSN 1428-6084). Pierwszym redaktorem naczelnym pisma był Marcin Sperka, a gazeta wydawana była w Katowicach. Następnie w skład zespołu redakcyjnego weszli: Marcin Długosz, Joanna Garczyńska, Andrzej Jaromin, Zygmunt Kamiński, Robert Krumschmidt, Przemysław Lubacki, Mariusz Machnik, Arkadiusz Nawrot, Dariusz Owsiany i Robert Zugaj. Jedenaście lat później czasopismo to połączyło się z gazetą „Gabinet: Informatyka w służbie zdrowia: medycyna” i utworzyło pismo „Ogólnopolski System Ochrony Zdrowia”. Miesięcznik „Vitamina C++” adresowany był do menedżerów placówek ochrony zdrowia, menedżerów aptek, lekarzy, farmaceutów oraz osób związanych z polityką zdrowotną. Czasopismo poruszało tematykę wykorzystania systemów informatycznych w aptekach oraz opisywało zmiany prawne zachodzące w farmacji umieszczane w stałej rubryce pod tytułem „Prawo na co dzień”. Tematem pojawiającym się w pismach były również aktualne wydarzenia branżowe⁵⁴⁷. Miesięcznik miał charakter interdyscyplinarny. Tematyką stanowiącą oś czasopisma stanowiły bieżące opisy zmian, jakie firma wprowadzała w systemie Kamssoft. Na sierpniowej okładce periodyku z 2004 roku pojawiła się zapowiedź redakcji, że od 2005 roku miesięcznik będzie miał niższą cenę, więcej stron, nową grafikę i pojawią się w nim nowe rubryki: „Unia i apteki”, „Pomoc ekonomiczna”, „Wywiady”. W słowie wstępu do sierpniowego wydania „Vitamins C++”, ówczesny redaktor naczelny Zygmund Kamiński poinformował, że firma Kamssoft obsługuje już 9 000 aptek, dlatego istotne jest zwiększenie nakładu pisma, aby docierało ono do każdej apteki, która posiada system informatyczny KS-APTEKA. Pismo miało być także pomocne aptekom, posiadającym inne rozwiązania informatyczne. Z. Kamiński przyznał, że forma „Vitamins C++” konsultowana była z aptekarzami w 1995 roku i w postaci niezmienionej dotrwała

---

⁵⁴⁷ Joanna Garczyńska, Grzegorz Łenczyk: Podstawowe warunki prowadzenia apteki. Wydawanie produktów leczniczych. „Vitamina C++” 2002, nr 11, s. 19-23; Lucyna Książek-Sperka: Obniżenie kosztów związanych z wydatkami na leki. „Vitamina C++” 2002, nr 2, s. 6-13; Joanna Garczyńska: Inspekcja Farmaceutyczna. „Vitamina C++” 2002, nr 12, s. 19-24.

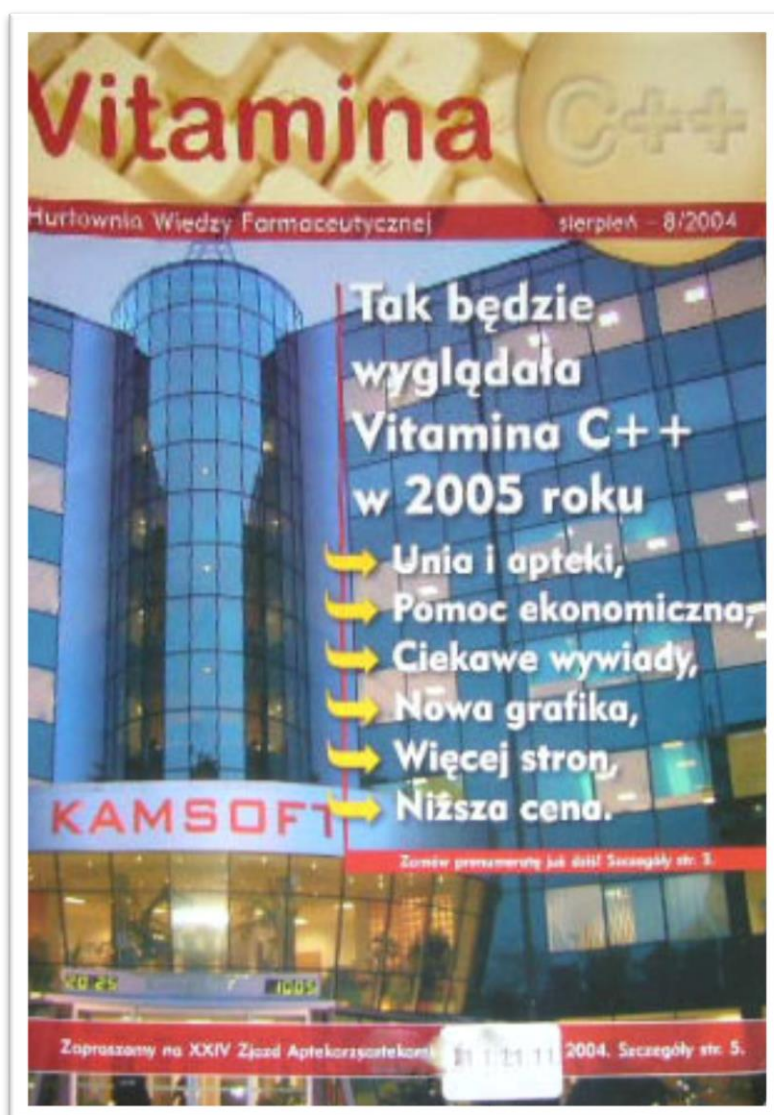
do 2004 roku. Dlatego też redakcja widziała konieczność zmiany formuły czasopisma. Do tej pory w periodyku przeważały treści uzupełniające wiedzę o systemie informatycznym, czasami o charakterze zbyt technicznym. Jako że, model polskiej apteki istotnie się zmienił, a apteki stały się swoistego rodzaju przedsiębiorstwami, redakcja zaplanowała, że w piśmie pojawią się artykuły dotyczące nowych form skutecznej reklamy i marketingu, a także opieki farmaceutycznej, która według redaktora naczelnego miała być „bronią” przeciwko zagranicznym sieciom aptek. Poza tym celem Kamsoftu była integracja środowiska aptekarskiego⁵⁴⁸.

Redakcja zachęcała aptekarzy do nadsyłania własnych artykułów, a także propozycji tematów, które powinny zostać omówione w kolejnych numerach periodyku oraz komentarzy i uwag dotyczących już opublikowanych materiałów. Potwierdzeniem, że wydawcom pisma zależało na współpracy ze środowiskiem aptekarskim, były atrakcyjne nagrody, przeznaczone dla najbardziej aktywnych autorów. Ponadto Kamsoft organizował Ogólnopolskie Zjazdy Aptekarzy, na których w atmosferze relaksu i uroczystych posiłków, dyskutowano nad programem KS-APTEKA⁵⁴⁹.

---

⁵⁴⁸ Zygmunt Kamiński: Szanowni Państwo. „Vitamina C++” 2004, nr 8, s. 3.

⁵⁴⁹ Redakcja: XXXIV Ogólnopolski Zjazd Aptekarzy, Apteka w Europie. „Vitamina C++” 2004, nr 6, s. 5.

Rycina 29. Okładka czasopisma „Vitamina C++” z 2004 roku

Z kolei oficyna wydawnicza Medicus z Katowic w latach 1997-1999 wydawała „Magazyn Farmaceutyczny: Ogólnopolskie pismo lekarzy i farmaceutów” (ISSN 1427-9762), które pod koniec swojej działalności zmieniło nazwę na „Twój Magazyn Medyczny: Ogólnopolskie pismo lekarzy” (ISSN 1508-9746). Redaktorem naczelnym kwartalnika była Jolanta Kaźmierczak. Wcześniej, bo w latach 1995-1996 pismo ukazywało się jako „Katalog Farmaceutyczny: Ogólnopolski Kwartalnik Reklamowy” (ISSN 1234-7884).

W latach 1994-1995 na rynku prasy branżowej dostępne było czasopismo „Śląski Przegląd Medyczny” (ISSN 1232-5864), adresowane do menedżerów ochrony zdrowia i lekarzy, a wydawane przez Elamed Media Group z Katowic. W roku 1995 ukazywał się w nim dodatek „Farmacja w Polsce: Dodatek Śląskiego Przeglądu Medycznego” (ISSN 1426-2770). W zasobach Biblioteki Narodowej można odnaleźć dwa druki ulotne z 1996 roku i 1997 roku. Redaktorem naczelnym i jednocześnie członkiem zarządu Elamed Media Group była Elżbieta Cholewa. Pismo z 1996 roku było wydaniem specjalnym, poświęconym ziołarstwu i zdrowej żywności.

Maj 1999 roku był natomiast datą ukazania się miesięcznika „Świat Medycyny i Farmacji” (ISSN 1508-1850) wydawanego przez Agencję Reklamową Lion-Art z Katowic. Redaktorem naczelnym początkowo był Wojciech Bański, a od 2000 roku Anna Hawrot-Kawecka. „Świat Medycyny i Farmacji” było pismem specjalistycznym o zasięgu ogólnopolskim, które do dnia dzisiejszego prezentuje wybrane leki dostępne na polskim rynku, nowości farmaceutyczne oraz ukazuje problemy terapeutyczne z różnych dziedzin medycyny i farmacji⁵⁵⁰. Artykuły specjalistyczne redagowane są przez pracowników naukowych polskich uniwersytetów medycznych. W piśmie można również zapoznać się z relacjami z konferencji i zjazdów naukowych. Pismo kierowane jest do czytelników zawodowo związanych z rynkiem medycznym oraz farmaceutycznym. „Świat Medycyny i Farmacji” dostępny jest w prenumeracie oraz podczas branżowych imprez targowych. Źródłem finansowania pisma są również reklamy adresowane do lekarzy i farmaceutów. Pojawiają się one także na okładce miesięcznika.

W latach 2001-2002 „Stowarzyszenie Wydawców Prasy Medycznej” rozpoczęło publikowanie pisma pod tytułem „Biuletyn Marketingu Farmaceutycznego” (ISSN 1642-6614). Ostatni, znany numer pojawił się w kwietniu 2002 roku. W czasopiśmie przedstawiane były przede wszystkim dane statystyczne związane z rynkiem farmaceutycznym.

---

⁵⁵⁰ Jaromir Kuleszyński: Atypowe zapalenie płuc. „Świat Medycyny i Farmacji” 1999, nr 5, s. 13-14.

W związku z wciąż zmieniającym się prawem farmaceutycznym w latach 2003-2004 ukazywał się miesięcznik „Apteka Plus: Wiadomości Prawne” (ISSN 1733-2001) wydawnictwa Dr Josef Raabe z Warszawy należącego do grupy Kletta, niemieckiego potentata na rynku wydawnictw edukacyjnych. Niszowy miesięcznik kontynuowano od 2004 roku jako dwumiesięcznik „Apteka Plus Prawo: Aktualne Przepisy z Komentarzami: Serwis dla Właścicieli i Kierowników Aptek” (ISSN 1732-9876). Czasopismo zawierało publikacje skierowane do właścicieli i kierowników aptek, które miały być pomocne w prowadzeniu apteki. Obejmowało także tematy związane z zarządzaniem, finansami, asortymentem i obsługą pacjenta⁵⁵¹.

Od 2004 roku wydawnictwo Apteka rozpoczęło publikację półrocznika pod tytułem „Świat Farmacji: Magazyn dla farmaceutów i personelu medycznego” (ISSN 1734-4506). Redaktorem naczelnym periodyku została Maria Chmielewska. W czasopiśmie zagościły stałe działy tematyczne: aktualności, farmakoterapia, optymalizacja farmakoterapii, z farmacją w tle, *salus aegroti suprema lex*. Pismo redagowane było przez pracowników naukowych, a także praktyków – lekarzy i farmaceutów. Celem redakcji periodyku była pomoc w sprawowaniu opieki farmaceutycznej nad pacjentem oraz aktualizowanie wiedzy z dziedziny farmacji i medycyny. Rok do roku do „Świata Farmacji” dołączany był bezpłatny dodatek „Produkty Roku: Podręcznik najczęściej polecanych produktów OTC” (ISSN 1734-1353) pod redakcją Barbary Figury.

Z kolei wśród czasopism, które w badanym okresie poruszało tematykę przemysłu farmaceutycznego, było pismo „Pharmaceutica: Przegląd Techniczny Polskiego Przemysłu Farmaceutycznego” (ISSN 1429-1347), które w 2007 roku zmieniło tytuł na „Pharmagazine: Przegląd Polskiego Przemysłu Farmaceutycznego”. Numer próbny gazety „Pharmaceutica” ukazał się w październiku 1997 roku, a kolejne były wydawane w latach 1998-2006. Pismo ukazywało się co kwartał, wydawcą była Pharma Concept z Krakowa, a od 2004 roku Assystem Polska. Redaktorem naczelnym została Agnieszka Augustynowicz. „Pharmaceutica” było czasopismem branżowym, które dostarczało bieżących informacji z zakresu badań i rozwoju, rozwiązań technologicznych, czy zmianach prawnych obowiązujących w przemyśle farmaceutycznym. Periodyk kierowany był do szerokiego grona osób zainteresowanego tą dziedziną farmacji.

---

⁵⁵¹ Przykładowe artykuły: Kaczorowska I: Nowe zasady kontroli aptek jako przedsiębiorców, „Apteka Plus” 2003, część B; Kupeczak T: Reklama działalności apteki na gruncie Prawa farmaceutycznego. „Apteka Plus” 2003, część B.

Podsumowując, na podstawie treści zawartych w pismach pozasamorządowych organizacji aptekarskich, periodykach wydawanych przez przedsiębiorstwa specjalizujące się w działalności wydawniczej, a utworzone na podstawie wpisu do ewidencji działalności gospodarczej lub Krajowego Rejestru Sądowego oraz czasopismach producentów i dystrybutorów produktów leczniczych można stwierdzić, że były to periodyki przeznaczone dla szerszego grona osób, aniżeli biuletyny izb aptekarskich. W zależności od typu pisma kierowane były do właścicieli aptek niebędących farmaceutami, magistrów farmacji, lekarzy, producentów, dystrybutorów i hurtowników leków. Poprzez czasopisma informowano odbiorców o najważniejszych wydarzeniach, konferencjach, targach farmaceutycznych i opisywano aktualną sytuację w branży farmaceutycznej. Podobnie jak w biuletynach prezentowano sylwetki znanych osób. Stanowiły one także forum dyskusyjne, na którym za pomocą publikowanych listów, czytelnicy dzielili się swoimi opiniami. W tym miejscu należy jednak zwrócić uwagę, że niekiedy listy do redakcji były sfingowane przez pracowników redakcji, w celu stworzenia pozorowanego dialogu z odbiorcami tekstów. Trudno jednak odgadnąć, które z nich. Większość periodyków miała także komercyjny charakter, a istotne znaczenie dla ich wydawania, w przeciwieństwie do biuletynów izb aptekarskich, mieli reklamodawcy. Czasopisma prywatnych hurtowni i przemysłu farmaceutycznego czy periodyki popularnonaukowe szczególnie przepełnione były treściami reklamowymi, które miały zachęcić farmaceutów do zakupu konkretnego leku czy skorzystania z usług wybranej hurtowni farmaceutycznej. Z kolei czasopisma farmaceutycznych stowarzyszeń naukowych oraz instytucji i wydziałów farmaceutycznych przede wszystkim na swoich łamach publikowały artykuły naukowe.

Tak więc, wyżej wymienione periodyki, podobnie jak biuletyny izb aptekarskich, kształtowały obraz farmacji w latach 1989-2004. Utrwały ten obraz również słowem pisanym oraz zdjęciami. Jednakże ze względu na komercyjny charakter większości wydawnictw, czasami trudno określić, czy publikowane artykuły były obiektywną czy też subiektywną opinią ich autorów.

Wnioski

Celem rozprawy doktorskiej było rozpoznanie stanu, uwarunkowań rozwoju i głównej problematyki poruszanej na łamach prasy farmaceutycznej w Polsce w latach 1989-2004. Na podstawie zgromadzonego materiału starano się zweryfikować (lub sfalsyfikować) tezy badawcze postawione we wstępie.

Praca ukazuje, że transformacja polskiego systemu medialnego oraz gospodarki po 1989 roku była bezprecedensowym procesem, który wpłynął na kształtowanie się prasy farmaceutycznej. W wyniku działania szeregu czynników sprawczych, głównie prawnych, politycznych i ekonomicznych, polska prasa farmaceutyczna zaczęła się formułować, a następnie zmieniać, dostosowując swoją formę i zawartość treściową do nowej rzeczywistości. Nowopowstałe periodyki farmaceutyczne w latach 1989-2004 dynamicznie dostosowywały się do rzeczywistości, podobnie jak cała prasa. Wpłynęła na to prywatyzacja systemu wydawniczego oraz liberalna ekonomia. Prasa, w tym także farmaceutyczna, w pogoni za czytelnikiem zmieniała się pod względem formalnym i treściowym, coraz bardziej uzależniając się od reklamodawców, którzy zapewniali dochody właścicielom tytułów. Wzrost powierzchni reklamowej spowodował także wzrost objętości czasopism farmaceutycznych, pojawienie się dodatków tematycznych i zachęcił do stosowania druku kolorowego. Krajowy rynek znalazł się również pod wpływem nowych technologii. Zmienił się sposób druku, redagowania i przekazu informacji. Należy jednak zauważyć, że wskazane wyżej przemiany nie wystąpiły we wszystkich typach prasy farmaceutycznej.

Na początku rozprawy doktorskiej przyjęto cztery hipotezy badawcze oraz pomocne w ich weryfikacji lub falsyfikacji pytania problemowe. Założono, że przemiany prawne i gospodarcze w Polsce po 1989 roku otworzyły perspektywy rozwoju prasy farmaceutycznej. Przedstawiony w rozdziale I materiał faktograficzny upoważnia do sformułowania stwierdzenia, że niewątpliwie po 1989 roku rynek wydawnictw farmaceutycznych zaczął dynamicznie się rozwijać. Wpłynęły na to opisane wcześniej ustawy: z dnia 23 grudnia 1988 roku o działalności gospodarczej, która weszła w życie 1 stycznia 1989 roku, z dnia 29 maja 1989 roku o zmianie ustawy o kontroli publikacji i widowisk oraz z dnia 11 kwietnia 1990 roku o uchyleniu ustawy o kontroli publikacji i widowisk, zniesieniu organów tej kontroli oraz o zmianie ustawy Prawo prasowe. Przedstawione przemiany prawne, dały podstawy ożywionej działalności czasopiśmienniczej adresowanej do środowiska farmaceutycznego.

Wydarzeniem przełomowym dla środowiska farmaceutycznego było jednak uchwalenie przez Sejm Rzeczypospolitej Polskiej ustawy z dnia 19 kwietnia 1991 roku o izbach aptekarskich. Ustawa ta w połączeniu ze swobodą prowadzenia działalności gospodarczej i wolnością stowarzyszania się, wywarły z kolei znaczący wpływ na tematykę poruszaną na łamach czasopism farmaceutycznych. Potwierdza to kolejną hipotezę badawczą, że okres przemian po 1989 roku wpłynął na zawartość treściowo-tematyczną polskiej prasy farmaceutycznej. Poszczególne periodyki w zależności od tego przez kogo były wydawane, przyjęły charakter informacyjny, popularnonaukowy lub specjalistyczny - naukowy.

Tak więc, dla periodyków farmaceutycznych mniejsze znaczenie miało zniesienie cenzury publikacji. Natomiast wspólne dla prasy farmaceutycznej i ogólnopolskiej było to, że po 1989 roku wszystkie periodyki musiały dostosować swoją zawartość treściową do zmieniającej się rzeczywistości, konieczności samofinansowania i gustów czytelnika. W przypadku polskiej prasy farmaceutycznej nastąpił rozwój pism regionalnych, niskonakładowych, co było związane z powstawaniem izb aptekarskich, a później stowarzyszeń i organizacji farmaceutycznych. Dynamicznie zaczął rozwijać się także segment farmaceutycznej prasy branżowej i popularnonaukowej. Największą dynamikę powstawania nowych periodyków z dziedziny farmacji odnotowujemy w latach 1990., co jest zgodne z szerszą tendencją zaobserwowaną przez medioznawców. Rozwój polskiej prasy farmaceutycznej wpisał się więc we wcześniej opisane fazy rozwoju prasy ogólnopolskiej, zaproponowane przez prasoznawcę Ryszarda Filasa.

Warto zauważyć, że tematyka polskiej prasy farmaceutycznej lat 1989-2004 nie budziła dotychczas głębszego zainteresowania badaczy. Zagadnienie to nie zostało w pełni rozpoznane, dlatego wymagało syntetycznego opracowania.

Szczegółowemu oglądowi poddano czasopisma samorządu aptekarskiego, pozasamorządowych organizacji aptekarskich, producentów i dystrybutorów produktów leczniczych, farmaceutycznych stowarzyszeń naukowych, periodyki instytucji naukowych i wydziałów farmaceutycznych szkół wyższych, inicjatywy prasowe przedsiębiorstw specjalizujących się w działalności wydawniczej, a utworzone na podstawie wpisu do ewidencji działalności gospodarczej lub Krajowego Rejestru Sądowego. Badania pozwoliły na rozpoznanie stanu i uwarunkowań rozwoju polskiej prasy farmaceutycznej, a także jej zawartości treściowej.

Najliczniejszą grupę tytułów, a zarazem główną ofertę wydawniczą samorządów aptekarskich, stanowiły ich biuletyny. Ostatnia dekada XX wieku była okresem wyzwań dla środowiska farmaceutycznego. To właśnie z biuletynów izb aptekarskich, dowiadujemy się

o takich problemach społeczno-zawodowych aptekarzy jak: zaopatrywanie aptek w środki farmaceutyczne i materiały medyczne, refundacja za leki, dostosowanie się do pracy na nowych zasadach przy przebiegających zmianach politycznych i ekonomicznych w kraju. Izby aptekarskie walczyły również z problemem nieproporcjonalnego rozmieszczenia aptek względem liczby mieszkańców. Dzisiaj można się pokusić o komentarz, że toczoną na łamach biuletynów „batalię” o racjonalny rozwój aptek i dostosowanie ich liczby do liczby mieszkańców w Polsce, izby aptekarskie przegrały. Najwięcej miejsca zajmowała w biuletynach także tematyka związana z integracją środowiska farmaceutycznego. Wszystkie periodyki starały się współpracować z innymi organizacjami farmaceutycznymi, przedstawiać na swoich łamach działalność artystyczną aptekarzy, prowadzić działalność samopomocową, integrować środowisko zawodowe poprzez organizację spotkań. Często pisma te przedstawiały również znane osobistości ze środowiska farmaceutycznego jak i nawiązywały w swoich artykułach do historii farmacji. Wszystkie ubiegały także o bliski kontakt z czytelnikiem, zachęcając go do publikowania w biuletynach artykułów, pisania listów lub przekazywania telefonicznych sugestii, co można w danym periodyku zmienić.

Podsumowując, biuletyny były przewodnikami we wciąż zmieniającym się świecie ustaw, rozporządzeń, komunikatów z dziedziny farmacji. Miały pełnić funkcję drogowskazów, informując, jak być solidarnym w zawodzie farmaceuty i wzajemnie sobie pomagać. Niestety prywatyzacja aptek i zmiana ustawy mówiąca o tym, że właścicielem może być osoba niebędąca farmaceutą sprawiły, że do środowiska farmaceutycznego wkradło się współzawodnictwo. Polski rynek aptekarski, który miał stać otworem dla aptek rodzinnych, został stopniowo przejęty przez koncerny farmaceutyczne. Biuletyny aptekarskie nie były już zatem świadkami wspólnego budowania nowych struktur samorządu aptekarskiego i społecznego zaangażowania. Na ich kartach zapisał się historyczny okres przemian w aptekarstwie, który powoli prowadził do licznych podziałów środowiska farmaceutycznego.

Na tym tle inaczej przedstawiały się czasopisma pozasamorządowych organizacji aptekarskich. Powstały periodyki Zrzeszenia Farmaceutów Właścicieli Aptek czy też Izby Gospodarczej Apteka Polska. Wydawałoby się, że zakres problematyki społecznej był podobny w obu kategoriach czasopism. Zarówno w biuletynach jak i tytułach organizacji pozasamorządowych zamierzano informować czytelników o najważniejszych wydarzeniach w branży farmaceutycznej i integrować to środowisko. Jednakże ze względu na to, że czasopisma pozasamorządowych organizacji kierowane były do szerszego grona odbiorców, czyli nie tylko do farmaceutów, ale także, a raczej przede wszystkim, do właścicieli aptek niebędących farmaceutami oraz do lekarzy, producentów, dystrybutorów i hurtowników leków,

w prasie tej zwracano większą uwagę na problemy tegoż właśnie środowiska. Podstawowym zadaniem periodyków organizacji pozasamorządowych miała być ochrona interesów wszystkich właścicieli aptek. Ponadto nie zabrakło w nich tematyki dotyczącej hurtowni farmaceutycznych. Często poruszano zagadnienia z działalności Zrzeszenia Farmaceutów Właścicieli Aptek i Izby Gospodarczej Apteka Polska i w przeciwieństwie do biuletynów izb aptekarskich, zamieszczano w nich dużo reklam i ogłoszeń.

Swoją ofertą tematyczną zdecydowanie różniły się od poprzednio opisywanych tytułów czasopisma producentów i dystrybutorów produktów leczniczych. Niezależnie od tego czy były to periodyki Stowarzyszenia Przedstawicieli Firm Farmaceutycznych w Polsce, Polskiej Izby Przemysłu Farmaceutycznego i Sprzętu Medycznego Polfarmed czy też ogólnie hurtowni farmaceutycznych i przemysłu farmaceutycznego, w mniej lub bardziej zakamuflowany sposób przedstawiały informacje na temat swojej działalności. W prasie hurtowni farmaceutycznych i przemysłu farmaceutycznego szczególnie zwracano uwagę na zagadnienia marketingu, ekonomii, prawa, chociaż nie zabrakło również treści dotyczących historii aptek i aptekarstwa oraz doniesień naukowych z dziedziny farmacji i opieki farmaceutycznej. Na łamach tego typu pism często pojawiały się reklamy leków, niekiedy w postaci artykułu sponsorowanego. Promocja produktów leczniczych, artykułów medycznych, kosmetyków czy też sprzętu medycznego była bowiem integralną częścią działalności gospodarczej tych wydawców. Czasopisma te posiadały ponadto spójną koncepcję graficzną i były profesjonalnymi wydawnictwami ciągłymi, bogatymi treściowo i ilustracyjnie.

Na łamach czasopism wydawanych przez farmaceutyczne stowarzyszenia naukowe (do których należały periodyki Polskiego Towarzystwa Farmaceutycznego oraz Polskiego Towarzystwa Toksykologicznego) oraz czasopism wydawanych przez farmaceutyczne instytucje naukowe i wydziały farmaceutycznych szkół wyższych (do których zaliczały się tytuły Instytutu Roślin i Przetworów Zielarskich, Instytutu Leków, Instytutu Farmakologii Polskiej Akademii Nauk, Akademii Medycznej w Lublinie, Akademii Medycznej w Warszawie i Śląskiego Uniwersytetu Medycznego) dominowały – co oczywiste – zagadnienia życia naukowego i problematyka nauk farmaceutycznych. W czasopismach tych publikowano prace oryginalne, przeglądowe z dziedziny farmacji, ale także streszczenia z sympozjów i konferencji naukowych, prac doktorskich i habilitacyjnych. Na treść składały się także informacje z działalności tychże stowarzyszeń, instytutów oraz z funkcjonowania uczelni. Czasopisma te były wydawane dzięki dotacjom państwowym, co zapewniało im nader komfortową sytuację.

Do prasy farmaceutycznej zaliczały się także inicjatywy prasowe przedsiębiorstw specjalizujących się w działalności wydawniczej, a utworzone na podstawie wpisu

do ewidencji działalności gospodarczej lub Krajowego Rejestru Sądowego. Były to farmaceutyczne czasopisma społeczno-branżowe lub popularnonaukowe, które w badanym okresie rozwijały się dynamicznie. Ich wydawcy rozwijali różne strategie pozyskiwania prenumeratorów i reklamodawców. Najważniejszą było poruszanie możliwie najbardziej aktualnych problemów zawodowych aptekarzy i w ten sposób wykazywanie znaczenia danego tytułu dla farmaceutów zatrudnionych w aptekach. Oryginalnym pomysłem marketingowym był kieszonkowy format „Leku w Polsce”, czasopisma, które zawsze można było nosić w kieszeni służbowego kitla. Jeszcze innym były urozmaicone i liczne dodatki, w których specjalizowała się redakcja „Czasopisma Aptekarskiego”. Najaktywniejszą działalność czasopiśmienniczą adresowaną do farmaceutów prowadziły wydawnictwa: Farmapress, Kwadryga oraz Medyk. Spośród periodyków wydawanych przez te trzy wydawnictwa najbardziej rozumiejącym i doceniającym zawód aptekarza oraz jego misję społeczną było „Czasopismo Aptekarskie”, publikujące artykuły dostosowane do aktualnych problemów aptekarzy. Zasadniczo pod wieloma względami zakres problematyki zawodowej i prawnej, a także dotyczącej deontologii, informacji o leku czy też historii farmacji były podobne w tym tytule i biuletynach izb aptekarskich, ale różnice sprowadzały się do grona autorów i rodzaju publikowanych tekstów. W biuletynach często zamieszczano komentarze do aktów prawnych a nie artykuły. Z czasem swój profil tematyczny dostosowała do potrzeb aptekarzy także „Gazeta Farmaceutyczna” wydawnictwa Kwadryga, poświęcając najwięcej miejsca problematyce opieki farmaceutycznej oraz sposobom kształcenia i rozwoju zawodowego farmaceutów w Polsce. Z kolei spółka Medyk w swoim miesięczniku „Lek w Polsce” skupiła się na publikowaniu artykułów naukowych z zakresu farmakoterapii i farmakoekonomii, a niekiedy także historii medycyny, oraz informacji o nowościach na rynku farmaceutycznym. Tak więc, przyciągano czytelników na wiele sposobów, zyskując kartę przetargową w negocjacjach z reklamodawcami, którymi były głównie hurtownie farmaceutyczne oraz producenci leków i wyposażenia aptek.

Pozostałe czasopisma omówione w pracy, poszukiwały niszy tematycznej, która mogłaby zainteresować czytelników środowiska farmaceutycznego, ale zarazem odpowiadałaby ich zazwyczaj komercyjnym interesom. W periodykach tych można było znaleźć zatem wiele aktualności dotyczących wykorzystania systemów informatycznych w aptekach, danych statystycznych związanych z rynkiem farmaceutycznym oraz tematy związane z zarządzaniem, finansami, asortymentem i obsługą pacjenta czy też problemami terapeutycznymi z różnych dziedzin medycyny i farmacji.

Warto jeszcze trochę poświęcić tematyce pism, które na tle powyższych periodyków zdecydowanie różniły się swoją treścią. Należał do nich biuletyn „Od Krajowego Inspektora Farmaceutycznego”, dodatek do „Farmacji Polskiej”, którego łamy wypełniały informacje dotyczące wykazu aktualnie funkcjonujących hurtowni farmaceutycznych, wykazu urzędowo zarejestrowanych leków oraz decyzje Krajowego Inspektora Farmaceutycznego o wstrzymaniu lub wycofaniu produktów leczniczych i materiałów medycznych. Odrębną jakością był „Biuletyn Stowarzyszenia Farmaceutów Katolickich Polski”, jedyny tytuł prasy farmaceutycznej wydawany przez organizację religijną, który ukazywał się nieregularnie, ale w ciekawy sposób łączył problemy zawodu farmaceuty z wiarą katolicką oraz umiłowaniem polskości.

Do prasy farmaceutycznej można również zaliczyć pisma naukowe, które łączyły w sobie tematykę z pogranicza farmacji i medycyny, a w których swoje artykuły naukowe publikowali zarówno farmaceuci jak i lekarze. Należały do nich „Materia Medica Polona: the Polish journal of medicine and pharmacy” oraz „Journal of Physiology and Pharmacology”.

Na cykliczność i zakres tematyczny czasopism farmaceutycznych wpływał sposób ich finansowania. Głównym źródłem finansowania biuletynów samorządów aptekarskich były składki, jakie obowiązkowo uiszczali aptekarze jako członkowie izb. Dochodowość tych pism stanowiła natomiast problem drugoplanowy. Najważniejsze były prestiż i rola pisma w środowisku aptekarskim, co miało wpływ na jego zawartość treściową. Reklamy oczywiście pojawiały się w biuletynach, ale były traktowane jako dodatkowe źródło dochodu, odciążające budżet izby i pozwalające na staranniejszą szatę edytorską. Wydawanie czasopism naukowych było możliwe dzięki dotacjom z budżetu państwa dla szkół wyższych i różnych instytucji naukowych. Dla niektórych tytułów najważniejszym źródłem finansowania były z czasem uiszczane przez autorów opłaty za publikacje artykułów. Autorami byli pracownicy naukowcy, za których pokrywały te koszty zatrudniające ich instytucje. W przypadku czasopism hurtowni i przemysłu farmaceutycznego, czy innych organizacji gospodarczych, koszty ich wydawania wpisywały się w element działalności promocyjnej i marketingowej, a więc stanowiło to część kosztów działalności gospodarczej. Czasopismo Stowarzyszenia Farmaceutów Katolickich Polski było wydawane przede wszystkim za składki członkowskie, a kiedy to nie wystarczało, szukano sponsorów.

Z kolei wszystkie inne farmaceutyczne periodyki popularnonaukowe i branżowe egzystowały na rynku czytelnicy dzięki reklamom produktów leczniczych, kosmetycznych i innych oraz opłat pobieranych od prenumeratorów. Prasa farmaceutyczna funkcjonowała w obiegu zamkniętym, od wydawcy do czytelnika, bez pośrednictwa księgarń czy kiosków

sprzedających czasopisma, dlatego cechowała ją zależność od niestabilnych źródeł finansowania. Ważnym źródłem ich dochodu były reklamy i artykuły sponsorowane. Ogólnie można stwierdzić, że prywatne przedsiębiorstwa wydające czasopisma farmaceutyczne były nastawione na osiąganie zysków, co zmuszało je do nieustannej troski o atrakcyjność czytelniczą i staranną szatę graficzną. Sukces komercyjny gwarantowały nie tyle dochody ze sprzedaży czasopisma, co wpływu z reklam i ogłoszeń, dlatego widoczny jest znaczny udział tych materiałów w ogólnej objętości tychże pism.

Jeśli chodzi o skalę przemian polskiej prasy farmaceutycznej w sensie ilościowym, to obliczenia własne zaprezentowane w rozdziale II potwierdzają kolejną z hipotez, że dokonana po 1989 roku transformacja ustrojowa, spowodowała, że na rynku prasy farmaceutycznej pojawiło się wiele periodyków adresowanych do środowiska farmaceutycznego. Nigdy wcześniej, także w okresie międzywojennym, zjawisko to nie wystąpiło w dziejach polskiej farmacji z taką siłą. Na przestrzeni piętnastu lat transformacji ukazało się w Polsce siedemdziesiąt jeden czasopism farmaceutycznych oraz dwadzieścia dodatków kierowanych do środowiska farmaceutycznego, które szczegółowo przedstawiono w aneksie I. Na tę liczbę periodyków składały się: dwadzieścia trzy czasopisma samorządu aptekarskiego, cztery czasopisma pozasamorządowych organizacji aptekarskich i farmaceutycznych, szesnaście periodyków producentów i dystrybutorów produktów leczniczych, piętnaście pism ukazujących się dzięki staraniom instytucji i towarzystw naukowych, a także trzynaście czasopism wydawanych przez przedsiębiorstwa specjalizujące się w działalności wydawniczej, a utworzone na podstawie wpisu do ewidencji działalności gospodarczej lub Krajowego Rejestru Sądowego

W prasie farmaceutycznej można wyróżnić cztery fazy jej rozwoju. Od 1989 do 1990 prasa farmaceutyczna dopiero odzyskiwała pozycję w zmieniającej się rzeczywistości politycznej i gospodarczej. Nadal kontynuowane były stare tytuły, założone przed rokiem 1989, a nowych periodyków pojawiło się niewiele. W fazie drugiej, która miała swój początek w 1991 roku, nastąpiło wyraźne zaznaczenie się elementów nowego ładu na rynku prasowym i rozwój ilościowy polskiej prasy farmaceutycznej. Podejmowano inicjatywy wydawnicze, a w 1997 roku doszło do stabilizacji rynku prasy farmaceutycznej. W 1998 roku zapoczątkowany został okres zakładania nowych tytułów, który trwał do 2000 roku. Prasa farmaceutyczna towarzyszyła powstawaniu i rozwojowi organizacji konkurujących ze sobą producentów i dystrybutorów produktów leczniczych, a także pozasamorządowych organizacji aptekarskich oraz wydawnictw specjalizujących się w działalności wydawniczej, a utworzonych na podstawie wpisu do ewidencji działalności gospodarczej lub Krajowego Rejestru Sądowego.

W kolejnych latach tempo wzrostu prasy farmaceutycznej zostało zahamowane. Czwarta faza przemian prasy farmaceutycznej przypadła na lata 2001-2004. Powstało ponownie niewiele nowych periodyków farmaceutycznych.

Po 1989 roku bardzo szybko wystąpiło zjawisko nasycenia rynku prasowego. Powstało wiele pism farmaceutycznych, które dopiero kształtowały zarówno swoją zawartość treściową jak i formę pisma. Często powodowało to, że wydawane były z opóźnieniem lub zmieniały sposób częstotliwości ukazywania się. Dlatego też ponad 25% całości wydawanej prasy farmaceutycznej stanowiły pisma ukazujące się nieregularnie. Ponad 58 % oferty wydawniczej stanowiły również miesięczniki i kwartalniki. Tak duża ilość tego typu periodyków wynikała prawdopodobnie z późniejszego udoskonalenia zbierania informacji przez redakcje tychże czasopism i chęci jak najszybszego jej przekazania czytelnikom.

Z obliczeń własnych wynika, że w latach 1989-2004 ukazywało się łącznie: 28 kwartalników (30,77% ogółu prasy farmaceutycznej), 25 miesięczników (27,47% ogółu prasy farmaceutycznej), natomiast 23 periodyki pojawiały się nieregularnie (25,27% ogółu prasy farmaceutycznej). Ponadto wydawano 8 dwumiesięczników (8,79% ogółu prasy farmaceutycznej), 4 roczniki (4,4% ogółu prasy farmaceutycznej), 2 półroczniki (2,2% ogółu prasy farmaceutycznej) i dwutygodnik (1,1% ogółu prasy farmaceutycznej).

Analiza typologicznego zróżnicowania prasy farmaceutycznej ukazuje, jak zmieniała się oferta wydawnicza na początku okresu transformacji i pod jego koniec. Wyraźnie widoczny jest wzrost liczby czasopism samorządu aptekarskiego (ponad 32% całości wydawanej prasy farmaceutycznej), periodyków wydawanych przez przedsiębiorstwa specjalizujące się w działalności wydawniczej, a utworzone na podstawie wpisu do ewidencji działalności gospodarczej lub Krajowego Rejestru Sądowego (ponad 18% całości wydawanej prasy farmaceutycznej) oraz o producentów i dystrybutorów produktów leczniczych (ponad 22% całości wydawanej prasy farmaceutycznej). Warto również zaznaczyć, że druga jak i trzecia grupa periodyków do 1989 roku praktycznie nie istniała, jeśli chodzi o rynek polskiej prasy farmaceutycznej. Po 1989 roku dynamiczny rozwój pism fachowych, popularnonaukowych pobudzała prywatna przedsiębiorczość i rosnąca aktywność stowarzyszeń branżowych. Z kolei czasopisma farmaceutyczne wydawane przez instytucje i towarzystwa naukowe nadal stanowiły trzon polskiej prasy farmaceutycznej (ponad 21% całości wydawanej prasy farmaceutycznej).

Z kolei formaty prasy farmaceutycznej były zmienne w zależności od typu pisma. W czasopismach producentów i dystrybutorów produktów leczniczych oraz w inicjatywach prasowych wydawanych przez przedsiębiorstwa specjalizujące się w działalności

wydawniczej, a utworzone na podstawie wpisu do ewidencji działalności gospodarczej lub Krajowego Rejestru Sądowego, a także pismach pozasamorządowych organizacji aptekarskich stosowano najpopularniejszy, standardowy format A4. Niekiedy decydowano się na zastosowanie wymiarów niestandardowych, co miało na celu między innymi wyróżnienie czasopisma na tle pozostałych periodyków farmaceutycznych. Biuletyny izb aptekarskich początkowo zmieniały się pod względem formatu, aby w większości ostatecznie przyjąć A5. Miało to przede wszystkim związek z ich kolportażem. Był to bowiem format odpowiedni dla niedrogiej koperty i stosunkowo taniej wysyłki.

Ostatnia z hipotez pracy zakładała, że geografia wydawnicza polskiej prasy farmaceutycznej w latach 1989-2004 była zróżnicowana. Obliczenia własne przedstawione w rozdziale I pozwoliły potwierdzić, że na mapie Polski główne ośrodki wydawnicze prasy farmaceutycznej znajdowały się w Warszawie, Katowicach, Krakowie, Lublinie, Poznaniu, Wrocławiu i Łodzi, aczkolwiek było ich zdecydowanie więcej. Analiza stopek redakcyjnych poszczególnych periodyków ukazała również tę różnorodność w twórcach oraz wydawcach prasy farmaceutycznej (patrz: Rynek prasowy, wydawniczy i czytelnicy prasy farmaceutycznej). Składy osób redagujących prasę farmaceutyczną w zależności od wydawnictwa zmieniały się lub były bardziej stabilne, jednakże łączyła je jednak wspólna cech. Zauważalne jest, że niezależnie od tego w jakiej grupie znajdowało się dane pismo farmaceutyczne, starano się w nim zatrudniać osoby wykształcone w kierunku farmaceutycznym lub medycznym, gdyż miało to wpływ na jakość merytoryczną publikowanych artykułów.

I tak też redaktorami naczelnymi biuletynów izb aptekarskich były przeważnie osoby z tytułem magistra farmacji lub doktora nauk farmaceutycznych. Po zapoznaniu się z życiorysami redaktorów naczelnych biuletynów można stwierdzić, że była to grupa osób merytorycznie bardzo dobrze przygotowana do pełnienia tej funkcji. Często byli to pracownicy okręgowych izb aptekarskich lub Naczelnej Izby Aptekarskiej, bardzo zaangażowani w prace na rzecz samorządu. Jednakże osoby te zazwyczaj nie posiadały doświadczenia w pracy w zawodzie dziennikarskim. Inaczej sytuacja przedstawiała się w inicjatywach prasowych przedsiębiorstw specjalizujących się w działalności wydawniczej, a utworzonych na podstawie wpisu do ewidencji działalności gospodarczej lub Krajowego Rejestru Sądowego oraz czasopismach producentów i dystrybutorów produktów leczniczych. Pewną prawidłowością było tu to, że redaktorzy naczelni tych periodyków byli z wykształcenia dziennikarzami lub pracowali wcześniej w tym zawodzie. Nie zabrakło tu jednak także osób będących farmaceutami. Z kolei w periodykach instytucji naukowych i wydziałów farmaceutycznych

szkół wyższych na stanowisko redaktora naczelnego zatrudniano profesorów lub doktorów specjalizujących się w tematyce pisma po to, aby utrzymać jego wysoki poziom naukowy.

Rynek czytelniczy prasy farmaceutycznej rósł natomiast nieustannie wraz ze zwiększającą się liczbą aptek i tym samym farmaceutów oraz osób zainteresowanych dziedziną farmacji. Poddane analizie tytuły polskiej prasy farmaceutycznej rozprowadzone były zarówno w granicach województwa, regionu, niekiedy wykraczając poza ten obszar, a także na terenie całego kraju. Pod koniec analizowanego okresu wielu wydawców zrezygnowało z papierowej wersji prasy farmaceutycznej lub ograniczyło jej nakład i przeniosło ją do internetu. Umożliwiło to pozyskanie większej liczby czytelników i poszerzenie zasięgu pism do rangi ogólnopolskiej.

Przedstawiona w niniejszej pracy problematyka pozwala zatem na sformułowanie następujących wniosków:

W1: Badania wykazały, że hipoteza: przemiany prawne i gospodarcze w Polsce po 1989 roku otworzyły perspektywy rozwoju prasy farmaceutycznej, jest prawdziwa. Ogólnie można stwierdzić, że materiał faktograficzny przedstawiony w rozdziale I upoważnia do sformułowania tegoż wniosku.

W2: Przetawiony w rozdziale II materiał statystyczny potwierdza, że po 1989 roku po raz pierwszy w dziejach polskiej farmacji wystąpiło bezprecedensowe zjawisko, które wpłynęło na rozwój ilościowy periodyków adresowanych do środowiska aptekarskiego. Powstało kilkadziesiąt nowych czasopism zróżnicowanych pod względem trwałości, częstotliwości, formatu, szaty graficznej, nakładu oraz sposobu finansowania i kolportażu.

W3: Transformacja ustrojowa po 1989 roku, a w szczególności takie procesy jak reaktywacja samorządu aptekarskiego, reprivatyzacja aptek i liberalizacja rynku farmaceutycznego wpłynęła na zawartość treściową polskiej prasy farmaceutycznej. Rozdziały I i III potwierdzają pozytywną weryfikację hipotezy badawczej.

W4: Geografia wydawnicza polskiej prasy farmaceutycznej w latach 1989-2004 była zdecydowanie zróżnicowana. Tytuły polskiej prasy farmaceutycznej rozprowadzone były zarówno w granicach regionu, województwa jak i na terenie całego kraju. Skład zespołów redakcyjnych miał natomiast decydujący wpływ na jakość periodyku i zwiększenie rynku czytelniczego.

Reasumując, polska prasa farmaceutyczna w latach 1989-2004 doświadczyła głębokich przemian. Transformacja ustrojowa wpłynęła na stan ilościowy periodyków kierowanych do

środowiska aptekarskiego, natomiast liberalizacja rynku farmaceutycznego i skład zespołów redakcyjnych na ich jakość i poruszaną tematykę.

Niniejsza praca stanowi podstawę dalszych badań nad polską prasą farmaceutyczną. W przyszłości mogą być podejmowane dalsze analizy jej treści i okoliczności wydawania. Autorka ma nadzieję, że praca ta chociaż w części przyczyniła się w wyjaśnieniu zjawiska fenomenu prasy farmaceutycznej okresu 1989-2004 i zrozumienia procesów zmieniających tożsamość farmacji jako zawodu i segmentu gospodarki w Polsce na przełomie XX i XXI wieku.

Streszczenie

Przedmiotem rozprawy doktorskiej było rozpoznanie stanu, uwarunkowań rozwoju i głównej problematyki poruszanej na łamach prasy farmaceutycznej w Polsce w latach 1989-2004. W tym celu sformułowano cztery następująco brzmiąco hipotezy badawcze: przemiany prawne i gospodarcze w Polsce po 1989 roku otworzyły perspektywy rozwoju prasy farmaceutycznej, dokonana po 1989 roku transformacja ustrojowa spowodowała przeobrażenia ilościowe na rynku prasy farmaceutycznej, okres transformacji ustrojowej po 1989 roku wpłynął na zawartość treściową polskiej prasy farmaceutycznej oraz geografia wydawnicza polskiej prasy farmaceutycznej w latach 1989-2004 była zróżnicowana.

Za prasę farmaceutyczną uznano czasopisma społeczno-zawodowe (na przykład, biuletyny izb aptekarskich), czasopisma farmaceutycznych organizacji branżowych i gospodarczych, czasopisma naukowe z dziedziny farmacji wydawane przez instytuty oraz uczelnie, czy inne periodyki dotyczące farmacji o zasięgu regionalnym lub ogólnokrajowym. W rozprawie przyjęto, że kryteriami wyodrębnienia prasy farmaceutycznej są: zdominowana zagadnieniami farmacji zawartość treściowa oraz odbiorcy zawodowo związani z wytwarzaniem, dystrybuowaniem lub badaniem produktów leczniczych lub ich składników. Za kryterium porządkowania czasopism, a więc łączenia ich w grupy, uznano instytucję sprawczą.

Materiałem badawczym były czasopisma farmaceutyczne wydawane w Polsce w latach 1989-2004, przechowywane w zasobach bibliotek, siedzibach izb aptekarskich i zbiorach prywatnych. Przeprowadzono również rozmowy telefoniczne i korespondencję z okręgowymi izbami aptekarskimi i hurtowniami farmaceutycznymi, w celu uzupełnienia brakujących informacji dotyczących wybranych periodyków.

W rozprawie wykorzystano metody nauk historycznych, przede wszystkim analizę porównawczą czasopism, metody genetyczną i statystyczną. Metoda genetyczna pozwoliła ustalić przemiany, jakim podlegała prasa farmaceutyczna w badanym okresie oraz ukazać okoliczności, w jakich doszło do jej powstania i przekształcenia. Analiza statystyczna umożliwiła przygotowanie danych, dotyczących ilości tytułów ukazujących się w badanym okresie, podziału według częstotliwości ukazywania się, typu, formatu, nakładu i wydawnictwa. Następnie przeprowadzono analizę porównawczą, omówiono etapy rozwoju i problematykę poruszaną w prasie farmaceutycznej. Narzędziem badawczym był w niniejszej rozprawie opis typologiczny.

Rozprawa ma układ problemowy i składa się z trzech zasadniczych rozdziałów. W pierwszym, zatytułowanym „Warunki rozwoju prasy farmaceutycznej w latach 1989-2004” omówiono zagadnienia dotyczące sytuacji prawnej, politycznej i ekonomicznej, w której funkcjonowały czasopisma farmaceutyczne. Zwrócono uwagę, że przemiany prawne po 1989 roku, dały podstawy działalności czasopiśmienniczej prasy farmaceutycznej, natomiast reprivatyzacja aptek, reaktywacja samorządu aptekarskiego i liberalizacja rynku farmaceutycznego wpłynęły zasadniczo na ich dalszy rozwój i zawartość treściową. Podjęto również próbę umiejscowienia periodyków na rynku prasowym, poprzez analizę adresów wydawniczych, a także ich odbiorców. Prasa farmaceutyczna rozprowadzona była zarówno w granicach regionu, województwa, jak i na terenie całego kraju, a kierowana do szerokiego grona osób związanych ze środowiskiem aptekarskim. Wydawana był natomiast przez samorządy aptekarskie, pozasamorządowe organizacje aptekarskie i inne organizacje farmaceutyczne, organizacje producentów i dystrybutorów produktów leczniczych, instytucje i towarzystwa naukowe oraz przedsiębiorstwa specjalizujące się w działalności wydawniczej, a utworzone na podstawie wpisu do ewidencji działalności gospodarczej lub Krajowego Rejestru Sądowego

W rozdziale drugim zatytułowanym „Charakterystyka ogólna czasopism farmaceutycznych w latach 1989-2004” przedstawiono wyniki badań statystycznych stanu ilościowego, częstotliwości i trwałości wydawniczej czasopism, ich nakładu i formatu. W rozdziale tym opisano również szatę graficzną (oprawa, materiał ilustracyjny) periodyków oraz ich źródła finansowania. Rozdział zawiera także opis sposobu dystrybucji polskiej prasy farmaceutycznej (obszar kolportażu, sposoby prenumeraty, odbiorcy). Dzięki temu ukazano jak zróżnicowany i reprezentatywny był to rynek wydawniczy, w zależności od tego przez kogo było publikowane dane czasopismo.

Z kolei rozdział trzeci pod tytułem „Charakterystyka szczegółowa czasopism farmaceutycznych” zawiera analizę zawartości treściowej wybranych tytułów podzielonych na grupy według kryterium wydawcy. Uwzględniono sylwetki redaktorów i autorów publikacji w kontekście ich wpływu na kształt czasopisma. Scharakteryzowano stałe działy i cykle tematyczne. Przedstawiono genezę oraz wydarzenia, które wpłynęły na ich powstanie. Analiza treści periodyków farmaceutycznych przyczyniła się do lepszego zrozumienia procesów zmieniających tożsamość farmacji jako zawodu i segmentu gospodarki w Polsce na przełomie XX i XXI wieku. Do pracy doktorskiej dołączono aneksy. Są nim bibliografia czasopism farmaceutycznych wydawanych w Polsce w latach 1989-2004 oraz krótka charakterystyka izb

aptekarskich wraz z opisem obszarów wydawania biuletynów samorządów aptekarskich w Polsce.

Summary

The focus of the PhD thesis was to analyse the condition, the determinants of development and the main issues published in and covered by pharmaceutical press in Poland between 1989 and 2004. The following four research hypotheses were formulated: the legal and economic changes in Poland after 1989 opened up the prospects for development of pharmaceutical press; the political transformation occurring after 1989 resulted in quantitative changes on the market of pharmaceutical press; the period of political transformation after 1989 influenced the contents of Polish pharmaceutical periodicals; the publishing geography of Polish pharmaceutical newspapers between 1989 and 2004 varied.

The pharmaceutical press covered socio-occupational periodicals (such as newsletters published by chambers of pharmacists), periodicals of branch-specific and economic organizations from the pharmaceutical sector, scientific periodicals in the field of pharmacy published by research institutes and pharmaceutical societies, and pharmaceutical faculties, or other periodicals concerned with pharmacy of regional or all-Poland coverage. The assumption made in the thesis was that the distinguishing criteria of pharmaceutical press were as follows: contents dominated by pharmaceutical issues and target readers comprising industry professionals involved in production, distribution and research of medicinal products or their components. The organizing criterion according to which periodicals were arranged into groups was the publisher.

Primary sources were pharmaceutical periodicals published in Poland between 1989 and 2004 kept in libraries, offices of chambers of pharmacists, and private collections. Contact was also made via phone and mail with district chambers of pharmacists and pharmaceutical wholesale outlets in order to supplement some missing information on some of the periodicals.

The thesis uses the methods of historical sciences, including primarily a comparative analysis of periodicals and the genetic and statistical methods. The genetic method made it possible to determine the changes affecting the pharmaceutical press in the period concerned and show the circumstances under which it was established and transformed. The statistical analysis provided for preparation of data related to the number of titles published in the period concerned and the breakdown by publishing frequency, type, format, print run, and publishing house. A comparative analysis followed including a discussion on development stages and the issues covered in pharmaceutical press. The research tool used in this thesis was a typological description.

The thesis has a problem-based arrangement and comprises three main chapters. The first chapter, titled “The conditions of development of pharmaceutical press in 1989-2004” discusses the issues concerned with legal, political, and economic circumstances under which pharmaceutical newspapers operated. Attention is drawn to the fact that the legal changes after 1989 created a basis for activities of periodical pharmaceutical press, whereas the denationalization of pharmacies combined with the reactivation of self-government of pharmacists and the liberalization of pharmaceutical market significantly affected its further development and contents. An attempt was also made to position the periodicals within the press market by analysing the publishing address and their target audience. Pharmaceutical press was distributed both within the limits of a region or province or across the whole of Poland. It targeted a wide range of professionals connected with the pharmacy sphere. It was published by self-government of pharmacists, non-self-government organizations of pharmacists and other pharmaceutical organizations, organizations of manufacturers and distributors of medicinal products, scientific institutions and societies, and various enterprises registered with the register of companies or the National Court Register and specializing in publishing activities.

The second chapter, titled “General characteristics of pharmaceutical periodicals in 1989-2004” presents the results of statistical studies of the quantitative status, publishing frequency and sustainability of periodicals and their print run and format. This chapter also talks about the graphic design (cover, illustrative materials) of periodicals and their financing sources. There is also a description of the distribution method of Polish pharmaceutical press (area of distribution, subscription methods, target audience). All this shows what a diverse and representative publishing market it was, with each individual periodical differing from the other depending on who its publisher was.

Finally, the third chapter, titled “Detailed characteristics of pharmaceutical periodicals” includes an analysis of the contents of selected titles broken down into groups by publishers. The profiles of editors and authors of publications were taken into account in terms of their impact on the shape of a given periodical. Regular sections and thematic cycles published were characterised. There is a presentation of the origins and the events significant for their creation. The analysis of the contents of pharmaceutical periodicals contributed to a better understanding of the processes modifying the identity of pharmacy as a profession and a branch of economy in Poland at the turn of the 20th and 21st centuries. The PhD thesis includes a number of annexes. These are a bibliography of pharmaceutical periodicals published in Poland between 1989 and

2004 and a short description of the chambers of pharmacists along with a specification of the publishing areas of newsletters of the self-government of pharmacists in Poland.

Piśmiennictwo

Źródła drukowane:

Akty prawne:

1. Dz.U. z 1951 Nr 1, poz. 1-4.
2. Dz.U. z 1984 Nr 5, poz. 24 z późn. zm.
3. Dz.U. z 1988 Nr 41, poz. 324 z późn. zm.
4. Dz.U. z 1989 Nr 34, poz. 186.
5. Dz.U. z 1989 Nr 35, poz. 195 z późn. zm.
6. Dz.U. z 1990 Nr 29, poz. 173.
7. Dz.U. z 1990 Nr 21, poz. 125 z późn. zm.
8. Dz.U. z 1991 Nr 41, poz. 179 z późn. zm.
9. Dz.U. z 1991 Nr 105, poz. 452 z późn. zm.
10. Dz.U. z 1992 Nr 94, poz. 469.
11. Dz.U. z 1993 Nr 47, poz. 211.
12. Dz.U. z 1997 Nr 28, poz. 153.
13. Dz.U. z 1997 Nr 130, poz. 873.
14. Dz.U. z 2001 Nr 126, poz. 1381 z późn. zm.
15. Dz.U. z 2004 Nr 210, poz. 2135.
16. Dz.U. z 2011 Nr 112, poz. 654.
17. Dz.U. z 2017 poz. 1015.
18. Dz. Urz. MZiOS z 1983 Nr 3, poz. 19 z późn. zm.
19. Dz.U. z 2018 poz. 1914.
20. Sygn. Akt INS Rej. ST 333/91.
21. Sygn. Akt INS Rej. Pr 302/00.

Inne pozaprasowe źródła drukowane:

1. Główny Urząd Statystyczny: Dział Ochrona Zdrowia i Opieka Społeczna. W: Rocznik Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej. Warszawa, Główny Urząd Statystyczny, 2001, 2002, 2003, 2004.
2. Mały rocznik statystyczny Polski 2000, Warszawa, Zakład Wydawnictw Statystycznych, 2000, s. 237.
3. Kodeks Etyki Aptekarza Rzeczypospolitej Polskiej uchwalony na Nadzwyczajnym Krajowym Zjeździe Aptekarzy w Lublinie, 25 kwietnia 1993 roku.
4. Skrócony protokół z 12 posiedzenia Prezydium Rady Okręgowej Izby Aptekarskiej w Katowicach, IV kadencja, dnia 17 sierpnia 2004 roku. Protokołował - Leszek Dusik. Opublikowany na stronie internetowej Śląskiej Izby Aptekarskiej.
5. Statut Polskiej Izby Przemysłu Farmaceutycznego i Sprzętu Medycznego Polfarmed, Warszawa, 2010.

Artykuły prasowe:

1. Adamowski Janusz: Reklama w mediach a nowe zjawiska społeczno-kulturowe w Polsce. „Zeszyty Prasoznawcze” 1997, nr 1-2 (149-150), s. 64-69.
2. Adamski Andrzej: Pierwsze kroki w internecie. „Czasopismo Aptekarskie” 1997, nr 11, s. 338-339.
3. Arabas Iwona: Problem narkomanii z Polsce na przełomie XIX i XX wieku. „Farmacja Polska” 1996, nr 4, s.174-177.
4. Bajka Zbigniew: Polska prasa codzienna 1990-1991. „Zeszyty Prasoznawcze” 1991, nr 3-4 (128), s. 29-41.
5. Bajka Zbigniew: Kapitał zagraniczny w polskich mediach. „Zeszyty Prasoznawcze” 1994, nr 1-2 (137), s. 5-22.
6. Barańkiewicz Tomasz: Marketing apteczny – jedyna droga do sukcesu. „Vitamina C++” 2004, nr 8, s. 38-40.
7. Barski Sylwester: Aptekarska górka. Dodatek do „Czasopisma Aptekarskiego”: „Aptekarski Serwis Prasowy” 2004, nr 4, s. 15-16.
8. Bartoszewska Małgorzata: Reklama farmaceutyczna. „Czasopismo Aptekarskie” 1999, numer specjalny, s. 48-62.
9. Bąbelek Tadeusz: Kiedy lek przestaje być lekiem. „Pharma” 1997, nr 1, s. 5-6.
10. Białas Justyna: Internet w aptece. „Farmacja Śląska” 1998, nr 1, s. 24-25.

11. Białas Justyna: Przemysł farmaceutyczny na rozdwoju. „Farmacja Śląska” 1999, nr 4, s. 14.
12. Biliński Zbigniew: Piramidy, świątynie grobowce. „Farmacja Pomorza Środkowego” 2004, nr 12, s. 34-39.
13. Błaszczak Anita: Skutki rozdrobnienia. „Apteka Polska” 2000, nr 3, s. 65-66.
14. Błaszczak Anita: Liderzy umacniają pozycje. „Apteka Polska” 2000, nr 3, s. 66-68.
15. Błaszczuk Olga: Uroda skóry. „Bez Recepty: Magazyn partnerów Polskiej Grupy Farmaceutycznej” 2000, nr 2, s. 18-19.
16. Bocheński Piotr: Silfarm i już minęły 4 lata. „Apteka Polska” 1999, nr 1, s. 78.
17. Bocheński Piotr: Silfarm, największa i najsilniejsza hurtownia aptekarska w Polsce. „Farmaceutyczny Kalendarz” 2001, s. 179-191.
18. Bogusławski Stefan: Etyka marketingu w aptece. „Czasopismo Aptekarskie” 1998, numer specjalny, s. 17-19.
19. Bogusławski Stefan: Aspekty etyczne badań marketingowych rynku farmaceutycznego na przykładzie współpracy z aptekami i hurtowniami farmaceutycznymi. „Czasopismo Aptekarskie” 1997, nr 2, s. 34-35.
20. Bogusławski Stefan: Etyka w badaniach rynku farmaceutycznego. „Farmaceutyczny Kalendarz” 1997, s. 5-6.
21. Bomba Grażyna: Rozliczenie rabatów i premii. „Remedium, Magazyn farmaceutyczny” 2003, nr 3/7, s. 28-29.
22. Borys Lucjan: Drodzy Czytelnicy. „Biuletyn Informacyjny Pomorsko-Kujawska Okręgowa Izba Aptekarska” 2016, nr 138, s. 4.
23. Braun Rainer, Schulz Martin: Jak doradzać w samoleczeniu – bóle kręgosłupa. „Gazeta Farmaceutyczna” 1995, nr 9, s. 53-56.
24. Brede Bartłomiej: Spontaniczna woltyżerka. „Remedium, Magazyn farmaceutyczny” 2003, nr 3/7, s. 14-15.
25. Browińska Hanna: Szwedzki bufet i Ranigast 75. „Gazeta Farmaceutyczna” 2000, nr 2, s. 50-51.
26. Brzeska Irena: Pharmacy in History. „Magazyn Historyczny Farmacji i Medycyny” 1994, nr 3, s. 31.
27. Brzezińska Jadwiga: Zespół Sekcji Historii Farmacji. „Farmacja Polska” 1996, nr 7, s. 329.

28. Brzezińska Jadwiga: Przegląd czasopisma „Farmacja Polska” za lata 1951-1955 w aspekcie zainteresowań historyka farmacji. „Historia Farmacji” 2009, nr 8, s. 561-562.
29. Brzezińska Jadwiga: Aptekarze protestują. „Farmacja Pomorza Środkowego” 1995, nr 1, s. 7-8.
30. Brzezińska Jadwiga: XIX Naukowy Zjazd PTFarm. „Farmacja Pomorza Środkowego” 2004, nr 12, 58-61.
31. Brzezińska Jadwiga: Aptekarskie love-story, czarujący aptekarz. „Farmacja Pomorza Środkowego” 2004, nr 8, s. 48-50.
32. Brzezińska Jadwiga: Farmacja w sztuce i literaturze. „Farmacja Pomorza Środkowego” 1995, nr 1, s. 9-11.
33. Burak Artur: Apteki tylko dla farmaceutów. Dodatek do „Czasopisma Aptekarskiego”: „Aptekarski Serwis Prasowy” 1999, nr 8-9, s. 11.
34. Chaciński Andrzej: Torfarm, przyjaciel apteki. Dodatek do „Czasopisma Aptekarskiego”: „Farmaceutyczny Dystrybutor” 1998, nr 3-4, s. 20-25.
35. Chmielewska Maria: Kalendarium. „Pharmakon” 1999, nr 1, s. 3-5.
36. Chmielewska Maria: Turniej Golfowy. „Pharmakon” 2004, nr 11, s. 27-30.
37. Chmielewska Maria: Dolpharma, Dolnośląska Hurtownia Aptekarska. „Pharmakon” 2004, nr 6, s. 26-27.
38. Chmielewska Maria: Dolnośląska Hurtownia Aptekarska Dolpharma uroczyście obchodzi pierwszą rocznicę swojego istnienia. „Pharmakon” 2004, nr 10, s. 29.
39. Chorążki Włodzimierz: Prasa lokalna i sublokalna w Polsce 1989-1991. „Zeszyty Prasoznawcze” 1991, nr 3-4 (128), s. 42-43.
40. Chrzan Paweł: Gorący temat. „Forum Farmaceutyczne” 2004, nr 6, s. 28.
41. Chrzanowski Krzysztof: Farmacja bez granic. „Bez Recepty: magazyn Partnerów Polskiej Grupy Farmaceutycznej” 2000, nr 2, s. 6-7.
42. Chrzanowski Krzysztof: Nowelizacja, rok później. „Bez Recepty: Magazyn partnerów Polskiej Grupy Farmaceutycznej” 2004, nr 1, s. 6-7.
43. Chrzanowski Krzysztof: Czas na reformy. „Bez Recepty: Magazyn partnerów Polskiej Grupy Farmaceutycznej” 2004, nr 2, s. 4-5.
44. Chrzanowski Krzysztof: Nowy rozdział. „Bez Recepty: Magazyn partnerów Polskiej Grupy Farmaceutycznej” 2004, nr 2, s. 8-9.
45. Chrzanowski Krzysztof: Apteki u progu wejścia Polski do Unii Europejskiej. „Bez Recepty: Magazyn partnerów Polskiej Grupy Farmaceutycznej” 2003, nr 1, s. 6-7.

46. Chrzanowski Krzysztof: Liczyliśmy się z taką reakcją. „Bez Recepty: Magazyn partnerów Polskiej Grupy Farmaceutycznej” 2003, nr 1, s. 4-5.
47. Chwiałkowski Henryk: Nad projektem ustaw o Izbach Farmaceutycznych (głos w dyskusji). „Czasopismo Aptekarskie” 1999, nr 3, s. 188-189.
48. Ciaciura Jacek: Uwaga na programy lojalnościowe. „Pharmakon” 2004, nr 2, s. 18.
49. Ciaciura Jacek: Gorący temat. „Pharmakon” 2004, nr 12, s. 22-23.
50. Ciborska Elżbieta: Transformacja prasy byłej PZPR. „Zeszyty Prasoznawcze” 1992, nr 1-2 (129), s. 88-101.
51. Ciupik Lechosław: DERO oryginalny, polski system do operacyjnego leczenia kręgosłupa. „Informator Polfarmed” 1996, nr 1, s. 9.
52. Cygielska-Langner Jadwiga: Sprawozdanie z modlitewnego spotkania członków SFKP w Częstochowie. „Biuletyn SFKP” 2001, 3-4, s. 6-8.
53. Czajka Lidia: Jubileusz prywatnych aptek. „Czasopismo Aptekarskie” 2000, nr 2, s. 46-49.
54. Czajka Lidia: Apteki skazane na straty. „Gazeta Farmaceutyczna” 1995, nr 1, s. 10.
55. Czupryniak Grzegorz: Co w komputerach trzeszczy. „Bez recepty” 1999, nr 9-10, s. 28.
56. Czyż Lidia: Przyczynek do historii aptekarstwa i samorządności aptekarskiej. „Aptekarz Polski” 2011, nr 61, s. 14-19.
57. Desperak Izabela: Etyczne aspekty reklamy środków farmaceutycznych i materiałów medycznych. „Czasopismo Aptekarskie” 1997, nr 2, s. 36-41.
58. Desperak Izabela: Instytucja lekarza rodzinnego w perspektywie reformy służby zdrowia. Relacja z polsko-chińskiej konferencji, która odbyła się w Łodzi 21-22 września 1999 roku. Dodatek do „Czasopisma Aptekarskiego”: „Aptekarstwo w Polsce i na Świecie” 2000, nr 1-4, s. 26-28.
59. Dettlaff Jerzy: Refleksje po Zwyczajnym Walnym Zgromadzeniu Akcjonariuszy. „Prosto z Hygei” 2001, jesień, s. 3-5.
60. Dobraszkievicz Maria: Etyczne kryteria promocji leków. „Gazeta Farmaceutyczna” 1992, nr 6, s. 10 i 21.
61. Domańska Agata: Trudny pacjent w aptece. „Bez Recepty: Magazyn partnerów Polskiej Grupy Farmaceutycznej” 2004, nr 12, s. 8-9.
62. Drożdż Grzegorz: PGF, hurtownia przyjazna akcjonariuszom. „Bez Recepty: Magazyn Partnerów Polskiej Grupy Farmaceutycznej” 2004, nr 2, s. 6-7.
63. Druri Magda: Wygoda przede wszystkim. „Bez Recepty: Magazyn partnerów Polskiej Grupy Farmaceutycznej” 2000, nr 2, s. 20-21.

64. Drygas Aleksander: Aptekarstwo zawodem rzemieślniczym. „Magazyn Historyczny Farmacji i Medycyny” 1994, nr 1, s. 5-6.
65. Drygas Aleksander: O zdrowiu historycznie. „Magazyn Historyczny Farmacji i Medycyny” 1994, nr 3, s. 5-6.
66. Drygas Aleksander: Farmacja w okresie rzymskim. „Magazyn Historyczny Farmacji i Medycyny” 1994, nr 4, s. 5-6.
67. Drygas Aleksander: Wojciech Roeske, Polskie Apteki. „Magazyn Historyczny Farmacji i Medycyny” 1994, nr 3, s. 23-25.
68. Drygas Aleksander: Z dziejów towarzystw farmaceutycznych w Polsce. „Archiwum Historii i Filozofii Medycyny” 1990, t. 53, z. 3, s. 93.
69. Dudek Krystian: Kapitał zagraniczny w polskich mediach po 1989 roku: zarys zagadnienia. „Pisma Humanistyczne” 2004, nr 6, s. 93-106.
70. Dutkowski Zbigniew: Testowanie narkotyków. „Gazeta Farmaceutyczna” 2001, nr 1, s. 56.
71. Dux-Prabucka Ewa: Felieton sentymentalny. „Gazeta Farmaceutyczna” 2000, nr 8, s. 5.
72. Dux Ewa: Drodzy Czytelnicy. „Gazeta Farmaceutyczna” 1993, nr 6, s. 1.
73. Dymarczyk Iwona: Spotkanie z Lidią M. Czyż – laureatką plebiscytu „Gazety Farmaceutycznej”. „Farmacja Krakowska” 2003, nr 1, s. 23.
74. Dzierżyńska-Mielczarek Jolanta: Zmiana modelu finansowania prasy. „Zeszyty Prasoznawcze” 2016, nr 2, s. 409.
75. Dziki Sylwester: Próba skonstruowania schematu ogólnej typologii prasy. „Zeszyty Prasoznawcze” 1970, nr 4, s. 5-20.
76. Dziki Sylwester: Zmiany oferty prasowo-wydawniczej (1990-1991). „Zeszyty Prasoznawcze” 1991, nr 3-4, s. 21-28.
77. Dziki Sylwester: Polskie czasopiśmiennictwo naukowe, popularnonaukowe i fachowe. „Zeszyty Prasoznawcze” 2000, nr 1-2, s. 115-133.
78. Ekielska Magdalena: Analiza spożycia leków w Brwinowie, Warszawie i Polsce. „Aptekarz” 2000, nr 9-10, s. 179-190.
79. Ellert Henryk: Ignacy Łada-Łukasiewicz. „Farmacja Pomorza Środkowego” 2003, nr 8, s. 25-29.
80. Elliott Jan: Praca w Wielkiej Brytanii. „Forum Farmaceutyczne” 2004, nr 6, s. 6-7.
81. Fabicka-Zambrowicz Krystyna: Wspomnienie o Janie Fabickim, doktorze farmacji. „Magazyn Historyczny Farmacji i Medycyny” 1994, nr 3, s. 9-10.

82. Fabicka-Zambrowicz Krystyna: Wspomnienie o Janie Fabickim, doktorze farmacji, część II. „Magazyn Historyczny Farmacji i Medycyny” 1994, nr 4, s. 9.
83. Federowicz Małgorzata: Pierwsza wojna aptekarska. Dodatek do „Czasopisma Aptekarskiego”: „Aptekarski Serwis Prasowy” 2004, nr 4, s. 12-13.
84. Felchner Andrzej: Farmaceuci cywilni w służbie zdrowia Wojska Polskiego. „Magazyn Historyczny Farmacji i Medycyny” 1995, nr 2, s. 46-47.
85. Fiklewicz-Dreszczyk Barbara: Komunikat Stowarzyszenia Farmaceutów Katolickich Polski. „Biuletyn Wielkopolskiej Okręgowej Izby Aptekarskiej” 1992, nr 4-5, s. 46-47.
86. Fiklewicz-Dreszczyk Barbara: Komunikat Stowarzyszenia Farmaceutów Katolickich Polski. „Farmacja Polska” 1992, nr 48 (7), s. 484-485.
87. Fiklewicz-Dreszczyk Barbara, Magowska Anita: Stowarzyszenie Farmaceutów Katolickich Polski. „Biuletyn Wielkopolskiej Okręgowej Izby Aptekarskiej” 1994, nr 5, s. 3-6.
88. Fiklewicz-Dreszczyk Barbara: Osobiste refleksje z historii Stowarzyszenia, z akcentem aktualnego aptekarstwa. „Czasopismo Aptekarskie” 2002, nr 5, s. 43-44.
89. Fiklewicz-Dreszczyk Barbara: O zwiększeniu odporności organizmu. „Biuletyn SFKP” 2003, nr 3-4, s. 56-59.
90. Filas Ryszard: Dziesięć lat przemian mediów masowych w Polsce 1989-1999. „Zeszyty Prasoznawcze” 1999, nr 1-2 (157-158), s. 31-58.
91. Filas Ryszard: Pięć lat przemian mediów masowych w Polsce: bilans wstępny. „Zeszyty Prasoznawcze” 1994, nr 1-2 (137), s. 57-66.
92. Filas Ryszard: Rośnie dominacja mediów elektronicznych, nowa faza przemian polskiego rynku. „Zeszyty Prasoznawcze” 2003, nr 3-4 (175-176), s. 7-34.
93. Filas Ryszard: Rynek prasy codziennej w Polsce przed Faktem i z Faktem. „Zeszyty Prasoznawcze” 2005, nr 3-4 (183-184), s. 7-32.
94. Firkowska Leokadia: Legenda Świętokrzyska. Skarby powstańców. „Farmacja Pomorza Środkowego” 1995, nr 1, s. 14-15.
95. Firkowska Leokadia: Legenda Świętokrzyska. Żongler. „Farmacja Pomorza Środkowego” 2001, nr 8, s. 14-16.
96. Firkowska Leokadia: Legenda Świętokrzyska. Stopnica. „Farmacja Pomorza Środkowego” 2003, nr 8, s. 29-30.
97. Firkowska Leokadia: Legenda Świętokrzyska. Na imię miała róża. „Farmacja Pomorza Środkowego” 2003, nr 11, s. 23.

98. Firkowska Leokadia: Legenda Świętokrzyska. O moście na rzece Nidzie. „Farmacja Pomorza Środkowego” 2004, nr 8, s. 23-24.
99. Firkowska Leokadia: Legenda Świętokrzyska. Zaufać Bogu. „Farmacja Pomorza Środkowego” 2004, nr 12, s. 21-22.
100. Flegel Dorota: II Kongres Ruchów i Stowarzyszeń Katolickich Archidiecezji Poznańskiej. „Biuletyn SFKP” 2003, nr 3-4, s. 26.
101. Flegel Dorota: 25 lat pontyfikatu Jana Pawła II. „Biuletyn SFKP” 2003, nr 3-4, s. 7-10.
102. Fogiel Tadeusz: Wielkopolscy farmaceuci. „Bez Recepty: Magazyn partnerów Polskiej Grupy Farmaceutycznej” 2000, nr 2, s. 38-39.
103. Foltak Katarzyna: Wyrok Sądu Apelacyjnego w Warszawie w sprawie „Servier” „Aptekarz”. „Aptekarz” 2010, nr 2-3, s. 30-31.
104. Forum: A co myślą Aptekarze. „Apothecarius Śląski, Śląskie forum farmaceutyczne” 2004, nr 3, s. 14-17.
105. Frąckowiak Teresa, Fiklewicz-Dreszczyk Barbara: Zadania farmaceutów w Europie i na świecie. Kongres Międzynarodowej Federacji Farmaceutów Katolickich (FIPC), Lizbona, Portugalia, 5-11 października 2003 roku. „Biuletyn SFKP” 2003, nr 3-4, s. 34-36.
106. Frąckowiak Teresa, Fiklewicz-Dreszczyk Barbara: Problemy polskich farmaceutów. „Biuletyn SFKP” 2003, nr 3-4, s. 36-39.
107. Fusek Wiesław: List z Biecza. „Farmacja Pomorza Środkowego” 2001, nr 8, s. 70.
108. Fusek Wiesław: Cena szklanki wody. „Farmacja Pomorza Środkowego” 2003, nr 8, s. 77-78.
109. Gałka Jerzy: Czy komuś zależy na zniszczeniu polskiego przemysłu farmaceutycznego? „Farmacja Krakowska” 1992, nr 1, s. 4 i 8-9.
110. Garczyńska Joanna, Łenczyk Grzegorz: Podstawowe warunki prowadzenia apteki. Wydawanie produktów leczniczych. „Vitamina C++” 2002, nr 11, s. 19-23.
111. Garczyńska Joanna: Inspekcja Farmaceutyczna. „Vitamina C++” 2002, nr 12, s. 19-24.
112. Garlińska Grażyna: Jest dobrze ale... Dodatek do „Czasopisma Aptekarskiego”: „Aptekarski Serwis Prasowy” 1997, nr 1, s. 12-14.
113. Geyer Wojciech: Upaństwowienie aptek. „Magazyn Historyczny Farmacji i Medycyny” 1994, nr 2, s. 15-17.

114. Geyer Wojciech: Spór o apteki. „Magazyn Historyczny Farmacji i Medycyny” 1994, nr 1, s. 13-14.
115. Giermaziak Wojciech: Rentowność rynku farmaceutycznego. „Forum Farmaceutyczne” 2004, nr 6, s. 14-15.
116. Głowacki Włodzimierz: Ćwierćwiecze czasopisma „Farmacja Polska” (1945-1969). „Farmacja Polska” 1970, nr 2, s. 87-102.
117. Gogolimska Barbara: Refleksje nad etyką aptekarza RP. „Czasopismo Aptekarskie” 1995, nr 8-9, s. 103.
118. Gorski Peter: List od czytelnika. „Magazyn Historyczny Farmacji i Medycyny” 1995, nr 3, s. 50.
119. Goźdź Paweł: Do Austrii nie tylko na narty. „Bez Recepty: Magazyn partnerów Polskiej Grupy Farmaceutycznej” 2003, nr 1, s. 48.
120. Góralczyk Elżbieta: Apteka, Unia Europejska. „Aptekarz” 2000, nr 9-10, s. 167.
121. Górecka Alina: Krótka Historia Samorządu Aptekarskiego w Poznaniu. „Aptekarz Polski”, 2016, nr 121, s. 57-59.
122. Górecki Artur: Komputer w aptece. „Komputer w Aptece” 1996, nr 2, s. 13 i 16.
123. Górka Halina, Trop-Kryńska Stefania: Fiskalizacja nasza frustracja. „Moja Apteka” 1996, nr 3, s. 4-5.
124. Grabowska Anna: Ulgi i amortyzacja przy zakupie kas. „Biuletyn Dolnośląskiej Izby Aptekarskiej” 1997, nr 2, s. 29-31.
125. Gracz Hanna: Sprawozdanie ze spotkania farmaceutów szpitalnych działających w Sekcji Aptek Szpitalnych Naczelnej Rady Aptekarskiej. „Biuletyn Wielkopolskiej Okręgowej Izby Aptekarskiej” 1993, nr 2, s. 6-7.
126. Grenadier Anna: Echo z Australii. „Farmacja Pomorza Środkowego” 2003, nr 11, s. 70-76.
127. Grochmalicka-Mikołajczyk Janina: Kobiety Polki w walce podczas II wojny światowej. „Biuletyn SFKP” 2001, nr 3-4, s. 40-47.
128. Grodzicka Daniela: Powstanie i rozwój aptek prywatnych w Łodzi w latach 1989-1993. „Aptekarstwo w Polsce i na Świecie” 1995, nr 4, s. 35.
129. Grodzka Teodora: Zwycięscy konkursu Multi-Tabs. „Gazeta Farmaceutyczna” 1993, nr 6, s. 13.
130. Grodzka Teodora: Jaki komputer, jaki program? „Gazeta Farmaceutyczna” 1992, nr 6, s. 13.

131. Grodzka Teodora: O czym głośno w farmacji. „Gazeta Farmaceutyczna” 1993, nr 7, s. 7-8.
132. Grossman Ewa: Śladem naszych spotkań. „Moja Apteka” 1996, nr 3, s. 8-9.
133. Grotowska Małgorzata, Łazowski Jerzy, Vogel Stanisław: Z prac NRA. „Biuletyn Naczelnej Izby Aptekarskiej” 1997, nr 4, s. 2-3.
134. Grottel Tomasz: List do Posła na Sejm Rzeczypospolitej Polskiej Krzysztofa Kłaka. „Biuletyn Wielkopolskiej Okręgowej Izby Aptekarskiej” 2001, nr 1, s. 2-3.
135. Gruber Elżbieta: Orzeczenie Trybunału Konstytucyjnego z dnia 20 sierpnia 1992. „Biuletyn Wielkopolskiej Okręgowej Izby Aptekarskiej” 1992, nr 4-5, s. 10-23.
136. Gruszczyńska Hanna: Homeopatia metodą na wszystko. Dodatek do „Czasopisma Aptekarskiego”: „Apteka Homeopatyczna” 1996, nr 1, s. 4.
137. Grzegorzewski Zbigniew: Polfy nadal czekają na inwestorów. „Aptekarski Serwis Prasowy” 1998, nr 3, s. 9-10.
138. Grzybek Jan: List. „Farmacja Krakowska” 1992, nr 1, s. 1.
139. Hadamik Katharina: Transformacje w mediach Europy Środkowo-Wschodniej. „Zeszyty Prasoznawcze” 2004, nr 1-2 (177-178), s. 32-91.
140. Hamerlik Artur: Leasing – proste i efektywne finansowanie. „Bez recepty” 1999, nr 7/8, s. 9-10.
141. Hamułka Jadwiga: Ocena wartości odżywczej jadłospisów dekadowych dzieci w wieku 1-6 lat. „Bromatologia i Chemia Toksykologiczna” 2003, nr 1, s. 7-11.
142. Hanisz Katarzyna: Z tradycji samorządu aptekarskiego w Polsce. Główne kierunki działalności samorządu aptekarskiego w Polsce w latach 1945-1950. „Magazyn Historyczny Farmacji i Medycyny” 1994, nr 4, s. 23-24.
143. Hanisz Katarzyna: Geneza i rozwój aptekarstwa w Polsce do 1951 roku (część I). „Magazyn Historyczny Farmacji i Medycyny” 1995, nr 1, s. 21-23.
144. Hanisz Katarzyna: Geneza i rozwój aptekarstwa w Polsce do 1951 roku (część II). „Magazyn Historyczny Farmacji i Medycyny” 1995, nr 2, s. 43-45.
145. Hechmann Roman: 5 lat samorządu aptekarskiego i co dalej? „Biuletyn Naczelnej Izby Aptekarskiej” 1997, nr 4, s. 1.
146. Hechmann Roman: Przywrócić aptekom aptekarzy. „Czasopismo Aptekarskie” 2003, nr 1, s. 11 i 13-16.
147. Hechmann Roman: Ustawa o powszechnym ubezpieczeniu zdrowotnym, omówienie i prezentacja podstawowych założeń systemu ubezpieczeń zdrowotnych. „Biuletyn Naczelnej Izby Aptekarskiej” 1997, nr 3, s. 1-24.

148. Hechmann Roman: Uchwały NRA. „Biuletyn Naczelnej Izby Aptekarskiej” 1997, nr 4, s. 3-5.
149. Hechmann Roman: Korespondencja z MZiOS. „Biuletyn Naczelnej Izby Aptekarskiej” 1996, nr 4, s. 58.
150. Hechmann Roman: Sukcesy i porażki III kadencji. „Czasopismo Aptekarskie” 2004, nr 2, s. 11 i 13-20.
151. Hechmann Roman: Protest (list otwarty). „Aptekarz” 2002, nr 7-8, s. 139-140.
152. Hechmann Roman: Wystąpienie do Klubu Parlamentarnego SLD. „Aptekarz” 2002, nr 7-8, s. 137-138.
153. Hechmann Roman: Dokumenty NRA. „Biuletyn Naczelnej Izby Aptekarskiej” 1996, nr 5-6, s. 72-84.
154. Hilgier Marek: Bez wstydu o pieniądzach. „Gazeta Farmaceutyczna” 2001, nr 1, s. 8-9.
155. Hilgier Marek: Rok pod znakiem konsolidacji. „Gazeta Farmaceutyczna” 2000, nr 1, s. 7-9.
156. Hoszowska Mariola: Pamięć i historia instytucji. Ossolineum w międzypokoleniowej refleksji Polaków. „Galicja, Studia i Materiały” 2017, nr 3, s. 225-249.
157. Hudemowicz Włodzimierz: Przedmowa. „Biuletyn Informacyjny Okręgowej Izby Aptekarskiej w Warszawie” 2004, nr 1, s. 2-3.
158. Imiela Agnieszka: Apteka wyjątkowa. „Bez recepty” 1999, nr 9/10, s. 9-11.
159. Izba Gospodarcza Farmacja Polska: Dzień polskiej farmacji. „Remedium, Magazyn farmaceutyczny” 2003, nr 3/7, s. 11-12.
160. Jadowska Justyna: Zaproszenie do Petersburga. „Remedium, Magazyn farmaceutyczny” 2003, nr 3/7, s. 22.
161. Jakubiec Kazimierz: Instytucja farmacji szpitalnej. „Czasopismo Aptekarskie” 2000, numer specjalny, s. 21.
162. Jambor Jerzy: Preparaty ze świeżych roślin. „Farmaceutyczny Kalendarz” 2000, s. 226-227.
163. Jambor Jerzy: Zioła apteczne. „Farmaceutyczny Kalendarz” 2002, s. 218-232.
164. Jambor Jerzy: Kosmetyki naturalne. „Farmaceutyczny Kalendarz” 2004, s. 232-238.
165. Jankiewicz Alicja: 100-letnia historia apteki „Pod Orłem” w Pleszewie. „Biuletyn Wielkopolskiej Okręgowej Izby Aptekarskiej” 1994, nr 6, s. 8-11.
166. Jankowiak-Graciz Hanna: Kilka refleksji o klimacie, jaki panuje wokół aptek otwartych. „Biuletyn Wielkopolskiej Izby Aptekarskiej” 2004, nr 3, s. 2-3.

167. Jasińska Anna: Aptekarskie love-story, zielnik pana aptekarza. „Farmacja Pomorza Środkowego” 2004, nr 12, s. 40-42.
168. Jasińska Anna: Rozmowy w pociągu, gdyby ludzie wiedzieli. „Farmacja Pomorza Środkowego” 2004, nr 12, s. 52-53.
169. Jędrzych Elżbieta: Czy farmaceuta jest potrzebny? „Gazeta Farmaceutyczna” 1995, nr 2, s. 32.
170. Jędrzejczak Marek: 15 lat samorządu aptekarskiego w Kielcach”. „Wiadomości Aptekarskie” 2006, nr 3, s. 5.
171. Jędrzejczyk Stanisław: Towarzystwo zwolenników homeopatii (część I). „Magazyn Historyczny Farmacji i Medycyny” 1994, nr 2, s. 19-20.
172. Jędrzejczyk Stanisław: Towarzystwo zwolenników homeopatii (część II). „Magazyn Historyczny Farmacji i Medycyny” 1994, nr 3, s. 27-28.
173. Jędrzejewska Katarzyna: Utarg w grudniu, refundacja w styczniu. „Farmacja Krakowska, Biuletyn Okręgowej Izby Aptekarskiej w Krakowie” 2002, nr 3, s. 27-28.
174. Jędrzejewski Edward: Wspomnienie złotego wieku. „Aptekarz Polski” 2011, nr 61, s. 20-22.
175. Jendryczko Barbara: Reklama i informacja o środkach farmaceutycznych i materiałach medycznych, wprowadzenie. „Czasopismo Aptekarskie” 1995, nr 4, s. 42.
176. Jendryczko Barbara: Kilka uwag o reklamie na tle ustawy o zwalczaniu nieuczciwej konkurencji. „Czasopismo Aptekarskie” 1995, nr 5, s. 59.
177. Jendryczko Barbara: Ochrona prawna przed nieuczciwą konkurencją w marketingu środków farmaceutycznych. „Czasopismo Aptekarskie” 1997, nr 2, s. 22-26.
178. Jendryczko Barbara: Czy i jak dochodzić swoich roszczeń, problemy z refundacją. „Czasopismo Aptekarskie” 1995, nr 2, s. 18.
179. Jendryczko Barbara: Prawo farmaceutyczne z komentarzem dla aptekarzy. „Czasopismo Aptekarskie” 2001, numer specjalny, s. 2-26.
180. Jendryczko Barbara: Kodeks Postępowania w Dziedzinie Reklamy (refleksje). „Farmaceutyczny Kalendarz” 1998, s. 4.
181. Jendryczko Andrzej, Jendryczko Barbara: Kodeks Etyki Aptekarza i Kodeks Etyki Lekarskiej, a Kodeks Marketingu Farmaceutów IFPMA. „Farmaceutyczny Kalendarz” 1996, s. 4-5.

182. Jendryczko Barbara: Aptekarze wobec prawnych problemów reklamy, promocji i nieuczciwej konkurencji. „Farmaceutyczny Kalendarz” 2000, s. 166-170.
183. Jendryczko Andrzej: O krwioterapii. „Magazyn Historyczny Farmacji i Medycyny” 1994, nr 1, s. 7.
184. Jendryczko Andrzej: O krwioterapii część II. „Magazyn Historyczny Farmacji i Medycyny” 1994, nr 2, s. 9.
185. Jendryczko Andrzej: Tajemnice aspiryny. „Magazyn Historyczny Farmacji i Medycyny” 1994, nr 4, s. 7.
186. Jeśman Czesław: Dur brzuszny i paradury w Polsce w Wojsku Polskim. „Magazyn Historyczny Farmacji i Medycyny” 1995, nr 3, s. 65-66.
187. Jeśman Czesław: Kształcenie farmaceutów wojskowych w Polsce w latach 1922-1939. „Magazyn Historyczny Farmacji i Medycyny” 1994, nr 1, s. 15-16.
188. Juskowiak Piotr: Podatki. „Pharma” 1997, nr 1, s. 9-19.
189. Kaczorowska Irena: Nowe zasady kontroli aptek jako przedsiębiorców. „Apteka Plus” 2003, część B.
190. Kamiński Zygmunt: Szanowni Państwo. „Vitamina C++” 2004, nr 8, s. 3.
191. Kapczyński Witold: Zioła na choroby kobiece. „Panacea, Leki ziołowe” 2003, nr 3(4), s. 18-19.
192. Karczewska Hanna: Z apteki i hurtowni. „Gazeta Farmaceutyczna” 1992, nr 6, s. 6-7.
193. Karolewska Renata: Na południu Afryki. „Bez Recepty: Magazyn partnerów Polskiej Grupy Farmaceutycznej” 2003, nr 1, s. 44-46.
194. Karwat Helena: Model farmaceuty szpitalnego musi się zmienić. „Czasopismo aptekarskie” 2000, numer specjalny, s. 5-7.
195. Kaszuba Wojciech: Tryby hierarchicznej maszyny. „Apteka Polska” 1999, nr 1, s. 33.
196. Kędzierska Edwarda: Skończyć z życzeniami. „Czasopismo Aptekarskie” 1994, nr 4, s. 1.
197. Kędzierska Edwarda: Refundacja. „Czasopismo Aptekarskie” 1995, nr 2, s. 15.
198. Kędzierska Edwarda: Wybory. „Czasopismo Aptekarskie” 1995, nr 3, s. 27.
199. Kędzierska Edwarda: Kierownik apteki, kto to? „Czasopismo Aptekarskie” 1995, nr 5, s. 51.
200. Kędzierska Edwarda: Współdziałanie wolnych zawodów. „Czasopismo Aptekarskie” 1995, nr 8-9, s. 99.

201. Kędzierska Edwarda: Wybrane problemy sytuacji ekonomicznej aptek oraz uwagi Naczelnej Rady Aptekarskiej dotyczące refundacji za wydawane leki. „Biuletyn Dolnośląskiej Izby Aptekarskiej” 1992, nr 7, s. 5-7.
202. Kędzierska Edwarda: Propozycje Naczelnej Rady Aptekarskiej do treści interpelacji poselskiej dotyczącej sytuacji ekonomicznej aptek i refundacji za wydawane leki. „Biuletyn Dolnośląskiej Izby Aptekarskiej” 1992, nr 8, s. 15-16.
203. Kisielewski Janusz: Jaką aptekę powinniśmy w Polsce preferować? „Czasopismo Aptekarskie” 1994, nr 12, s. 5.
204. Klej Beata: Wdrożenie ISO 9001 w Innowacyjno-Wdrożeniowym Laboratorium Farmaceutycznym Labofarm. „Czasopismo Aptekarskie” 1997, numer specjalny, s. 51-53.
205. Klub Seniora: Kącik Klubu Seniora. „Biuletyn Dolnośląskiej Izby Aptekarskiej” 1993, nr 12, s. 22.
206. Klub Seniora: Klub Seniora. „Biuletyn Dolnośląskiej Izby Aptekarskiej” 1995, nr 7-8, s. 26.
207. Kluge Beata: Reprywatyzacja. „Przegląd Farmaceutyczny, Biuletyn Informacyjny Gdańskiej Okręgowej Izby Aptekarskiej” 1999, nr 85, s. 61–67.
208. Kmiec Krzysztof: Rekrutacja na Wydział Farmaceutyczny UJ w 1998 roku. „Farmacja Krakowska” 1998, nr 2, s. 27-28.
209. Knabel-Krzyszowska Irena: Ranga społeczna aptekarzy w świetle Kodeksu Etyki Aptekarza RP. „Czasopismo Aptekarskie” 2003, numer specjalny, s. 8-12.
210. Knabel-Krzyszowska Irena: Stanowisko Dolnośląskiej Izby Aptekarskiej z dnia 20.09.1992 r. „Biuletyn Dolnośląskiej Izby Aptekarskiej” 1992, nr 2, s. 9-11.
211. Komisja Kryzysowa KIGAP: Jeśli nadal chcesz być właścicielem apteki. „Farmacja Śląska” 1999, nr 3, s. 6-8.
212. Koperska Alicja: Spełniamy życzenia klientów z całego świata. Dodatek do „Czasopisma Aptekarskiego”: „Farmaceutyczny Dystrybutor” 1997, nr 1, s. 3-10.
213. Koronowski J., Venulet A.: Aktualne kierunki w diagnostyce oraz leczeniu zaburzeń depresyjnych i lękowych. „Lek w Polsce” 2000, nr 5, s. 2-17.
214. Korosteńska Marzena: Potencja bez recepty. „Bez Recepty: Magazyn partnerów Polskiej Grupy Farmaceutycznej” 2000, nr 2, s. 10-11.
215. Korzeniewska-Rybicka Iwona: Metoprolol. „Terapia i Leki” 1996, nr 6, s. 205-216.
216. Koselski Jarosław: Internet w biznesie. „Prosto z Hygei” 2001, jesień, s. 17-18.

217. Kosiaty Jarosław: Farmaceuta w UE: Zawód farmaceuty w prawie europejskim. „Aptekarski Magazyn Torfarmu” 2003, nr 3, s. 5-7.
218. Kosiaty Jarosław: Farmaceuta w UE: Wykonywanie zawodu farmaceuty, polskie regulacje prawne a dyrektywy Unii Europejskiej. „Aptekarski Magazyn Torfarmu” 2003, nr 4, s. 4-6.
219. Kosiaty Jarosław: Farmaceuta w UE: Polski rynek leków po wejściu naszego kraju do UE. „Aptekarski Magazyn Torfarmu” 2003, nr 5, s. 6-7.
220. Kosiaty Jarosław: Farmaceuta w UE: Apteki w Unii Europejskiej. „Aptekarski Magazyn Torfarmu” 2003, nr 6, s. 5-7.
221. Kostański Janusz: Rozwój przemysłu farmaceutycznego w Niemczech, Szwajcarii oraz w Stanach Zjednoczonych. „Magazyn Historyczny Farmacji i Medycyny” 1995, nr 1, s. 24.
222. Kotlińska Jolanta, Langwiński Romuald: Opioid neurotransmission and benzodiazepines. „Pamiętnik Farmaceutyczny Wileński” 1990, nr 1, s. 53-60.
223. Kowalczyk Ryszard: Metodologiczne podstawy badania zawartości prasy lokalnej. „Przegląd Politologiczny” 2012, nr 1, s. 168.
224. Kowalski Tadeusz: Formy i przesłanki obecności kapitału zagranicznego w mediach drukowanych. „Zeszyty Prasoznawcze” 1998, nr 1-2 (153-154), s. 36-56.
225. Kozicka Barbara: Informacje z NRA. „Biuletyn Dolnośląskiej Izby Aptekarskiej” 1995, nr 12, s. 7.
226. Krążyńska Katarzyna: Krótka historia gazety Pharma. „Czasopismo Aptekarskie: Zioła w aptece, wydanie specjalne” 1997, nr 3, s. 14-15.
227. Krążyńska Katarzyna: Opłatek na Wzgórzu Wawel. „Pharma” 1997, nr 1, s. 1-3.
228. Królicki Krzysztof: Polska Grupa Aptekarska Hygea SA, aptekarze najlepiej wiedzą co jest potrzebne aptekom. „Czasopismo Aptekarskie” 2002, nr 1, 17-19.
229. Królicki Krzysztof: W służbie idei aptekarskiej. Rozmowę przeprowadziła Małgorzata Śliwka. „Apteka Polska” 2000, nr 2, s. 23-24.
230. Królicki Krzysztof: Hurtownie aptekarskie. „Apteka Polska” 2000, nr 4, s. 19-20.
231. Książek-Sperka Lucyna: Obniżenie kosztów związanych z wydatkami na leki. „Vitamina C++” 2002, nr 2, s. 6-13.
232. Kubis Aleksander, Gubrynowicz Olaf: Polskie Towarzystwo Farmaceutyczne Oddział Wrocławski. „Pharmakon” 2011, nr 10(219), s. 12.

233. Kubis Aleksander: Wpływ promieni ultrafioletowych na organizm ludzki i środki ochronne. „Roczniki Naukowe Wrocławskiego Oddziału PTFarm” 1996, nr 1, s. 5-18.
234. Kubis Aleksander: Wstęp. „Roczniki Naukowe Wrocławskiego Oddziału PTFarm” 1996, nr 1, s. 3.
235. Kucharewicz Grzegorz: Dwadzieścia lat odrodzenia samorządu aptekarskiego. „Aptekarz Polski” 2011, nr 61, s. 6-10.
236. Kukawska Maria: Prawa pacjenta. „Recepta-Poradnik” 2003, nr 9, s. 17.
237. Kula Piotr: O badaniach IMS Health. „Czasopismo Aptekarskie” 2001, numer specjalny, s. 3.
238. Kula Piotr: O badaniach IMS Health. „Czasopismo Aptekarskie” 2002, numer specjalny, s. 48-49.
239. Kula Piotr: Klienci, transakcje. „Forum Farmaceutyczne” 2004, nr 1, s. 8-9.
240. Kuleszyński Jaromir: Atypowe zapalenie płuc. „Świat Medycyny i Farmacji” 1999, nr 5, s. 13-14.
241. Kupczak T: Reklama działalności apteki na gruncie Prawa farmaceutycznego. „Apteka Plus” 2003, część B.
242. Kuźnicka Barbara: Dorobek historii farmacji w polskich realiach lat 1990-1994. „Analecta” 1995, 4-1(7), s. 140.
243. Kwapiszewski Wincenty: Jaką aptekę powinniśmy w Polsce preferować. „Czasopismo Aptekarskie” 1994, nr 4, s. 8.
244. Lelito Jerzy: Odpowiedź na list. „Apteka Polska” 2000 nr 1, s. 56.
245. Lenartowicz Jolanta: Polskie apteki dla polskich aptekarzy. „Czasopismo Aptekarskie” 2004, nr 1, s. 25-27.
246. Leszczyłowski Bazyli: Apteki prywatne w Polsce w końcu 1950 roku. „Magazyn Historyczny Farmacji i Medycyny” 1995, nr 3, s. 67-71.
247. Leszczyłowski Bazyli: 10-lecie Izb Aptekarskich w III Rzeczypospolitej (Jubileusz młody, ale bogaty w osiągnięcia). „Farmacja Krakowska, Biuletyn Okręgowej Izby Aptekarskiej w Krakowie” 2002, nr 1, s. 13-16.
248. Lewicka Małgorzata, Lewicki Jarosław: Nowoczesna tradycja. „Apothecarius, Śląskie Forum farmaceutyczne” 2004, nr 3, s. 3.
249. Lignar Anna, Studzińska Agnieszka: Nie daj się przeziębieniu. „Prosto z Hygei” 2000, zima, s. 8-9.

250. Lignar Anna, Studzińska Agnieszka: Zabójcza Przyjemność. „Prosto z Hygei” 2001, jesień, s. 8-10.
251. Lipski Sławomir, Donigiewicz Janusz: Oczekując na sprawiedliwość. „Czasopismo Aptekarskie” 2000, nr 1-4, s. 24-25.
252. Lipski Sławomir: Stowarzyszenie Byłych Właścicieli Aptek Wytwórni Farmaceutycznych „Aptekarze”. „Czasopismo Aptekarskie” 1994, nr 6-7, s. 4-5.
253. Lipski Sławomir: Geneza i działalność Stowarzyszenia Byłych Właścicieli Aptek i Wytwórni Farmaceutycznych oraz ich Rodzin „Aptekarze”. „Farmacja Polska” 1991, nr 2, s. 102.
254. Lipski Sławomir: Z obrad Stowarzyszenia Byłych Właścicieli Aptek i Wytwórni Farmaceutycznych oraz Ich Rodzin „Aptekarze”. „Czasopismo Aptekarskie” 1996, nr 6-7, s. 116-117.
255. Lipski Sławomir: Forum farmaceutyczne: „Polskie Lobby Farmaceutyczne”. „Czasopismo Aptekarskie” 1998, nr 11, s. 518-520.
256. Lipski Sławomir: Prowizor farmacji Bolesław Lipski i jego apteki. „Magazyn Historyczny Farmacji i Medycyny” 1994, nr 1, s. 11-12.
257. Lipski Sławomir: Prowizor farmacji Bolesław Lipski i jego apteki, część II. „Magazyn Historyczny Farmacji i Medycyny” 1994, nr 2, s. 7-8.
258. Listy: Hyde park. „Farmacja Śląska” 1998, nr 2, s. 25.
259. Listy: „Lek w Polsce” 2000, nr 5, s. 25-32.
260. Listy: List do ORA. „Farmacja Krakowska” 1999, nr 3, s. 41-43.
261. Ludwikiewicz Elżbieta: Muzeum Farmacji jest nasze. „Biuletyn Wielkopolskiej Okręgowej Izby Aptekarskiej” 1992, nr 4-5, s. 4-6.
262. Luft Robert, Skrzydłowska Katarzyna: Cefarm czyli powtórka z rozrywki. „Apteka Polska” 1999, nr 1, s. 60-62.
263. Lutomski Jerzy: Zielarska kuchnia. „Wiadomości Zielarskie” 1993, nr 2, s. 15-16.
264. Lutomski Jerzy: Leki roślinne w Polsce i na świecie. „Herba Polonica” 1996, nr 4, s. 329-330.
265. Lutomski Jerzy: Prof. dr hab. Jan Hasik nie żyje. „Herba Polonica” 1996, nr 4, s. 329-330.
266. Ładziak Kazimierz: Etyka marketingu farmaceutycznego w projektach polskich na tle kodeksu międzynarodowego. „Czasopismo Aptekarskie” 1997, nr 2, s. 30-33.
267. Łasak-Kornaszewski Roman: Z dziejów aptekarstwa w Świdnicy. „Magazyn Historyczny Farmacji i Medycyny” 1994, nr 3, s. 16-17.

268. Łazowski Jerzy: Aptekarze o promocji zdrowia, sprawozdanie z wyjazdu służbowego do Wiednia, 18-20 czerwca 1995 rok. „Czasopismo Aptekarskie” 1995, nr 8-9, s. 111-112 i 114.
269. Łazowski Jerzy: 50-lecie Wydziału Farmaceutycznego we Wrocławiu. „Farmacja Polska” 1996, nr 4, s. 183-184.
270. Łazowski Jerzy: Sympozjum, określenie zasad rozsądnego samoleczenia. „Biuletyn Naczelnej Izby Aptekarskiej” 1997, nr 4, s. 6.
271. Łazowski Jerzy: Europejskie stowarzyszenie farmaceutów szpitalnych. „Biuletyn Naczelnej Izby Aptekarskiej” 1996, nr 4, s. 63-64.
272. Łazowski Jerzy: Rola aptekarza w samoleczeniu (referat wygłoszony przez Prezydenta Grupy Farmaceutycznej Unii Europejskiej na sympozjum poświęconym problemom samoleczenia). „Biuletyn Naczelnej Izby Aptekarskiej” 1996, nr 4, s. 61-62.
273. Łazowski Jerzy: Dobra praktyka apteczna w Europie. Dodatek do „Czasopisma Aptekarskiego”: „Aptekarstwo w Polsce i na Świecie” 1995, nr 8-9, s. LXIII-LXVIII.
274. Łazowski Jerzy: Zgromadzenie ogólne grupy farmaceutycznej Unii Europejskiej. „Czasopismo Aptekarskie” 1995, nr 5, s. 57.
275. Łesak-Karaszewska Romana: Opowieści apteczne. Dodatek do „Czasopisma Aptekarskiego”: „Apteka” 2000, nr 12, s. 3 i 6-7.
276. Łuchniak Leszek: Najpierw fiskalizacja, potem komputeryzacja. „Komputer w Aptece” 1996, nr 3, s. 32.
277. Łuszczyna Wojciech: Nowo zarejestrowane leki przeciwzapalne. „Lek w Polsce” 2000, nr 5, s. 78-89.
278. Magowska Anita: Obecne zagrożenia aptek, próba oceny. „Czasopismo Aptekarskie” 2000, nr 12, s. 17-18.
279. Magowska Anita: Wykonywanie prawa autorskiego i praw pokrewnych w przedsiębiorstwach farmaceutycznych. „Czasopismo Aptekarskie” 1997, nr 2, s. 27-29.
280. Magowska Anita: Karuzela aptek Boots, światowy lider sprzedaży zdrowia i piękna? „Czasopismo Aptekarskie” 2003, nr 8-9, s. 25-26.
281. Magowska Anita: Aptekarstwo: kierunki rozwoju po 1990 roku. „Czasopismo Aptekarskie” 1998, nr 2, s. 71-72 i 81-82.
282. Magowska Anita: Przeszłość i perspektywy polskiego aptekarstwa. „Biuletyn SFKP” 2010, nr 1-2 (36-37), s. 99.

283. Magowska Anita: 75-lecie poznańskich studiów farmaceutycznych. „Biuletyn Wielkopolskiej Okręgowej Izby Aptekarskiej” 1994, nr 6, s. 5-8.
284. Magowska Anita: Kodeksy deontologiczne w „Farmaceutycznym Kalendarzu”, charakterystyka dziesięcioletniego dorobku. „Farmaceutyczny Kalendarz” 2003, s. 10.
285. Magowska Anita: O farmacji poznańskiej, gdańskiej i przyjaźni. „Czasopismo Aptekarskie” 1996, numer specjalny, s. 1-2
286. Magowska Anita: Kodeks Etyki Aptekarza RP, a Etyka Marketingu Aptecznego. „Farmaceutyczny Kalendarz” 2000, s. 171-176.
287. Magowska Anita: Komu służy karta praw pacjenta? „Farmaceutyczny Kalendarz” 2004, s. 12-16.
288. Magowska Anita: O Stowarzyszeniu Farmaceutów Katolickich Polski. „Czasopismo Aptekarskie” 1995, nr 8-9, s. 105-106.
289. Majer Janina: Szwedzi z pomocą polskim powodzianom. „Czasopismo Aptekarskie” 1998, nr 3, s. 148.
290. Majewski Jan, Pic Stanisław: Muzeum Farmacji w nowej siedzibie. „Biuletyn Wielkopolskiej Okręgowej Izby Aptekarskiej: Poznań” 2000, nr 1, s. 28-30.
291. Majewski Jan: Historia powstania Muzeum Farmacji w Poznaniu, w piętnastą rocznicę jego otwarcia. „Biuletyn Wielkopolskiej Okręgowej Izby Aptekarskiej” 2004, nr 3, s. 54-59.
292. Majewski Jan: Charakterystyka socjalna warszawskich studentów farmacji z początku XIX wieku (część I). „Magazyn Historyczny Farmacji i Medycyny” 1995, nr 1, s. 18-20.
293. Majewski Jan: Charakterystyka socjalna warszawskich studentów farmacji z początku XIX wieku (część II). „Magazyn Historyczny Farmacji i Medycyny” 1995, nr 2, s. 38-39.
294. Majewski Jan: Pierwsze apteki w grodzie Lecha. „Bez Recepty: Magazyn partnerów Polskiej Grupy Farmaceutycznej” 2003, nr 1, s. 26-27.
295. Majewski Jan: Piętnastolecie Muzeum Farmacji w Poznaniu. „Bez Recepty: Magazyn partnerów Polskiej Grupy Farmaceutycznej” 2004, nr 12, s. 26-29.
296. Makowski Grzegorz: Rozwój sektora organizacji pozarządowych w Polsce po 1989 r. „Studia BAS” 2015, nr 4 (44), s. 57-85.
297. Marek Anna: Pierwsze polskie farmaceutki. „Aptekarski Magazyn Torfarmu” 2004, nr 2, s. 54.

298. Marek Henryk: 60 lat minęło. „Forum Farmaceutyczne” 2004, nr 6, s. 4-5.
299. Markiewicz Henryk: Bolesne miesiączki. „Homeopatia Polska” 2003, nr 13, s. 6-12.
300. Masiakowski Jerzy: Co dalej z kształceniem farmaceutów. „Czasopismo Aptekarskie” 1994, nr 4, s. 5-6.
301. Masiakowski Jerzy: Lobby farmaceutyczne, a nie branża kupiecka. „Czasopismo Aptekarskie” 1997, nr 2, s. 43 i 53-54.
302. Mateuszuk Jarosław: Dzieje „Apteki dla Aptekarza” po roku 1989. „Farmacja Regionu Północno-Wschodniego” 2017, nr 2 (94), s. 5.
303. Mateuszuk Jarosław: Z żałobnej karty: dr n. farm. Stefan Rostański. „Farmacja Regionu Północno-Wschodniego” 2014, nr 1, s. 3-6.
304. Mateuszuk Jarosław: 25-lecie odrodzenia Samorządu Aptekarskiego, sukces, czy przegrana? „Farmacja Regionu Północno-Wschodniego” 2016, numer specjalny, s. 5-14.
305. Matuszewska Irena: Skarga do Prezydenta RP Lecha Wałęsy. „Biuletyn, Wielkopolskiej Okręgowej Izby Aptekarskiej” 1994, nr 6, s. 26-28.
306. Matuszewska Irena: Opiniowanie projektów przepisów prawnych. „Biuletyn, Wielkopolskiej Okręgowej Izby Aptekarskiej” 1994, nr 6, s. 13-36.
307. Matuszewska Irena: Protokół rozbieżności. „Biuletyn, Wielkopolskiej Okręgowej Izby Aptekarskiej” 1994, nr 6, s. 15-14.
308. Matuszewska Irena: Stanowisko Wlkp. ORA w sprawie marż, zmian cen i limitów oraz projektu umowy refundacyjnej. „Biuletyn Wielkopolskiej Okręgowej Izby Aptekarskiej” 1994, nr 6, s. 17-22.
309. Matuszewska Irena: Podziękowanie pani Annie Grzelczak za darowiznę na rzecz Muzeum Farmacji. „Biuletyn Wielkopolskiej Okręgowej Izby Aptekarskiej” 1992, nr 4-5, s. 6.
310. Matuszewska Irena, Ziarkowski Eugeniusz: Porozumienie w sprawie refundacji aptekom kosztów realizacji recept uprawniających do nabycia leku lub artykułu sanitarnego bezpłatnie lub zasadach częściowej odpłatności. „Biuletyn Wielkopolskiej Okręgowej Izby Aptekarskiej” 1999, nr 3, s. 9-12.
311. Mikosz Joanna: Reklama prasowa, rodzaje i podrodzaje. Sposoby promocji prasy. „Folia Litteraria Polonica” 2011, nr 1, s. 54-64.
312. Mikoszevska Agnieszka: Hygea grecka bogini zdrowia. „Prosto z Hygei” 2000, zima, s. 6.

313. Miller Zbigniew: Szpitale warszawskie. „Magazyn Historyczny Farmacji i Medycyny” 1994, nr 3, s. 11-12.
314. Moska Dionizy: To już historia. „Apothecarius, Śląskie forum farmaceutyczne”. 2004, nr 3, s. 3.
315. Moska Dionizy: Porady aptekarskie i farmakologiczne w samoleczeniu. „Farmacja Polska” 1999, nr 6, s. 310-316.
316. Moszczeńska Ryszarda: Ku przestrodze. „Gazeta Farmaceutyczna” 1996, nr 3, s.12.
317. Moszczeńska Ryszarda: Nowe pismo aptekarzy. „Gazeta Farmaceutyczna” 1994, nr 1, s. 47.
318. Moszczeńska Ryszarda: Urok anegdot. „Gazeta Farmaceutyczna” 2000, nr 8, s. 44.
319. Mruk Henryk: Marketing Farmaceutyczny. „Czasopismo Aptekarskie” 1997, nr 2, s. 19-21.
320. Murawska Janina: Historia Biuletynu Informacyjnego Okręgowej Izby Aptekarskiej w Olsztynie. „Aptekarz Polski” 2015, nr 108(86e), s. 19-23.
321. Naczelna Rada Aptekarska: Z prac organów Naczelnej Izby Aptekarskiej sierpień-listopad 1996. „Biuletyn Naczelnej Izby Aptekarskiej” 1996, nr 5-6, s. 65-71.
322. Nartowska Jadwiga: Recenzja książki: Apteka Pana Boga. „Wiadomości Zielarskie” 1993, nr 2, s. 4.
323. Niweliński Józef: Przyjaciołom Farmaceutom. „Farmacja Krakowska” 1992, nr 1, s. 3 i 7.
324. Nowaczyk Radosław: Reklama leków, a aptekarska etyka. „Prosto z Hygei” 2000, zima, s. 4-5.
325. Nowaczyk Radosław: Aptekarz i jego opieka nad pacjentem czy też raczej farmaceutyczna edukacja samoopieki pacjenta. „Prosto z Hygei” 2001, jesień, s. 15-16.
326. Nowak Gabriel, Filipek Barbara: Polskie Towarzystwo Farmaceutyczne, Oddział Kraków (informacja). „Farmacja Krakowska” 1998, nr 2, s. 24-26.
327. Nowak Renata, Gawlik-Dziki Urszula: Antioxidant activity of rose hips extracts and their polyphenolic constituents. „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska Sectio DDD, Pharmacia” 2004, nr 2, s. 153-158.
328. Ociepka Jan: Czy aby nie zmierzamy do punktu wyjścia? „Apteka Polska” 2000, nr 4, s. 18-19.
329. Olczyk-Andryszek Teresa: Aptekarstwo Polskie wczoraj, dziś i juro. „Czasopismo Aptekarskie” 1994, nr 12, s. 4.

330. Olender Wojciech: Goniec Apteczny numer 1, dodatek do czasopisma Izba Gospodarcza Apteka Polska. „Apteka Polska” 2000, nr 4, s. 65-66.
331. Olender Wojciech: Goniec Apteczny numer 2, dodatek do czasopisma Izba Gospodarcza Apteka Polska. „Apteka Polska” 2000, nr 5, s. 37-38.
332. Olender Wojciech: Witam Państwa serdecznie. „Nowe Opolskie Wiadomości Farmaceutyczne, Biuletyn Opolskiej Okręgowej Izby Aptekarskiej” 2016, nr 1, s. 1.
333. Olszewski Andrzej: Farmacol SA, nowy etap rozwoju. „Czasopismo Aptekarskie” 1999, nr 3, s. 204.
334. Ostrowska Teresa: Polskie czasopiśmiennictwo lekarskie na Wileńszczyźnie w XIX wieku. „Rocznik Historii Czasopiśmiennictwa Polskiego” 1968, 7/1, s. 13-15.
335. Ostrowska Ewa: Refundacja pod ostrzałem. „Gazeta Farmaceutyczna” 1995, nr 8, s. 6-7.
336. Ostrowska Ewa: Refundacyjny dług wobec aptek. „Gazeta Farmaceutyczna” 1995, nr 9, s. 10.
337. Ostrowska Ewa: Aptekarze, hurtownicy i obowiązek podatkowy. „Gazeta Farmaceutyczna” 1995, nr 1, s. 13.
338. Ostrowska Ewa: ABC marketingu. „Gazeta Farmaceutyczna” 1998, nr 2, s. 20.
339. Ostrowski Bogdan: Śląskiej Izby Aptekarskiej rozrachunek z minionym 20-leciem. „Czasopismo Aptekarskie” 2012, nr 1(217), s. 26-33.
340. Ożarowski Aleksander: W obronie witamin. „Panacea, Leki ziołowe” 2003, nr 3(4), s. 10-13.
341. Ożarowski Aleksander: Zarys historii lecznictwa empirycznego. „Panacea, Leki ziołowe” 2003, nr 3(4), s. 20-22.
342. Ożarowski Aleksander: Naturalne sposoby zapobiegania zaćmie oraz leczenie wczesnych jej objawów. „Lek w Polsce” 2000, nr 5, s. 33-42.
343. Pabjańczyk Zenon: „Polon” w Łodzi w 45-lecie istnienia (1949-1994). „Magazyn Historyczny Farmacji i Medycyny” 1994, nr 2, s. 12-14.
344. Paciorek Magdalena: Wygląd polskich aptek na przestrzeni dziejów. „Aptekarski Magazyn Torfarmu” 2004, nr 1, s. 49.
345. Palka Monika: Leki generyczne kluczem do przystępności do nowoczesnej farmakoterapii. „Forum Farmaceutyczne” 2004, nr 6, s. 20-22.
346. Panorama Samorządu: Ad Gloriam Pharmaciae. „Aptekarz Polski” 2018, nr 145, s. 58-59.

347. Persona Mirosława: Jak zapobiegać utracie pacjentów? „Gazeta Farmaceutyczna” 1999, nr 5, s. 28.
348. Piaskowska Maria: Lipa. „Panacea, Leki ziołowe” 2003, nr 3(4), s. 16-17.
349. Piątkowska Joanna: Wiadomości bieżące DIA. „Biuletyn Dolnośląskiej Izby Aptekarskiej” 1993, nr 12, s. 4.
350. Piechula Stanisław: Znaczenie tradycji w marketingu aptecznym. „Czasopismo Aptekarskie”, numer specjalny, s. 34-37.
351. Piechula Stanisław: Niby wielkie czasopismo! „Apteka Polska” 2000, nr 4, s. 46.
352. Piechula Stanisław: Mój wstęp do oceny. „Apothecarius, Śląskie forum farmaceutyczne” 2004, nr 3, s. 2.
353. Piechula Stanisław: Imperium kontratakuje. „Apothecarius, Śląskie forum farmaceutyczne” 2004, nr 3, s. 6.
354. Piechula Stanisław: Wszystkie hurtownie farmaceutyczne regionu śląskiego. „Apothecarius, Śląskie forum farmaceutyczne” 2004, nr 3, s. 42-43.
355. Piechula Stanisław: Słowo wstępne, szanowni właściciele aptek. „Apteka Polska” 1999, nr 1, s. 2.
356. Piechula Stanisław: Wokół sieci aptecznych. „Forum Farmaceutyczne” 2004, nr 6, s. 24-25.
357. Piechula Stanisław: Internet w każdej aptece. „Forum Farmaceutyczne” 2004, nr 1, s.14-15.
358. Piechula Stanisław: Wstęp już do drugiego SFF. „Apothecarius Śląski, Śląskie forum farmaceutyczne” 2004, nr 4, s. 4.
359. Piekarski Jerzy: Dokąd zmierzasz aptekarzu? „Pharmakon” 2004, nr 2, s. 19-20.
360. Piekarski Jerzy: Apteka czy sklep, oto jest pytanie. „Farmacja Pomorza Środkowego” 2003, nr 11, 20-21.
361. Pietraszkiwicz Jacek: Układ nerwowy przedsiębiorstwa. „Prosto z Hygei” 2000, zima, s. 2-3.
362. Pietrzak Małgorzata: Aptekarze Roku. „Biuletyn Informacyjny Pomorsko-Kujawska Okręgowa Izba Aptekarska” 2018, nr 4, s. 5.
363. Piotrowska Grażyna: Wyprawy dalekie i bliskie, z Hygeą w Chinach. „Prosto z Hygei” 2000, zima, s. 30-31.
364. Pisarska Agnieszka: Spotkanie z mgr Wojciechem Szewczykiem. „Bez recepty” 2000, nr 2, s. 6-7.

365. Piskorski Marcin: Ranga zawodu aptekarza. „Forum Farmaceutyczne” 2004, nr 1, s. 4-5.
366. Piskorski Marcin: Kolejny dobry rok. „Forum Farmaceutyczne” 2004, nr 6, s. 30.
367. Piwowarczyk Krzysztof: Apteka i farmaceuta, a edukacja pacjentów. „Farmaceutyczny Kalendarz” 1997, s. 91-97.
368. Plackowski Roman: Sprawozdawczość z obrotu lekami refundowanymi. „Biuletyn Wielkopolskiej Okręgowej Izby Aptekarskiej” 2001, nr 1, s. 21-23.
369. Pluta Janusz: Fundacja „Farmacja Dolnośląska”. „Pharmakon” 2011, 10 (219), s. 14.
370. Pluta Janusz: Apteka szkoleniowa Fundacji „Farmacja Dolnośląska” „Pharmakon” 2004, nr 1, s. 22.
371. Płotkowiak Zyta: Stowarzyszenie Farmaceutów Katolickich Polski wczoraj i dziś. „Biuletyn SFKP” 2001, nr 3-4 (6-7), s. 24.
372. Płotkowiak Zyta: Stopnie naukowe i nominacje profesorskie na wydziale farmaceutycznym Akademii Medycznej w Poznaniu w latach akademickich 1996-1999. Dodatek do „Czasopisma Aptekarskiego”: „Aptekarstwo w Polsce i na Świecie” 2000, nr 1-4, s. 12-19.
373. Płotkowiak Zyta: Sprawozdanie z działalności SFKP w roku 2003. „Biuletyn SFKP” 2003, nr 3-4, s. 40-41.
374. Płotkowiak Zyta: Jubileuszowy XX Krajowy Zjazd Polskiego Towarzystwa Historii Medycyny i Farmacji. „Biuletyn SFKP” 2003, nr 3-4, s. 18-22.
375. Płotkowiak Zyta: Święci Księża Werbiści Arnold Janssen i Józef Freinandemetz. „Biuletyn SFKP” 2003, nr 3-4, s. 23-25.
376. Płotkowiak Zyta: O Hospicjum Świętego Jana Kantego w Poznaniu. „Biuletyn SFKP” 2003, nr 3-4, s. 31-33.
377. Płotkowiak Zyta: Studium Formacji Katolicko-Społecznej w Archidiecezji Poznańskiej. „Biuletyn SFKP” 2001, 3-4, s. 59-61.
378. Płotkowiak Zyta, Płotkowiak Janusz: Uroczystość Zesłania Ducha Świętego na Placu Świętego Piotra w Rzymie. „Biuletyn SFKP” 2001, nr 3-4, s. 49-50.
379. Płuska Marek: Apteki szpitalne. „Biuletyn Wielkopolskiej Okręgowej Izby Aptekarskiej” 1999, nr 3, s. 24.
380. Pobrotyn Piotr: Apteka w XXI wieku. „Bez recepty” 1999, nr 5/6, s. 30.
381. Podolska Joanna: Szkocja. „Bez Recepty: Magazyn partnerów Polskiej Grupy Farmaceutycznej” 2000, nr 2, s. 40-43.

382. Polskie Towarzystwo Farmaceutyczne, Zespół Ekonomiki Organizacji i Zarządzania: Farmacja tylko dla pieniędzy czy też dla zdrowia? „Aptekarz” 2000, nr 9-10, s. 173-175.
383. Polskie Towarzystwo Farmaceutyczne: Propozycja organizowania „Święta Aptekarza”. „Biuletyn Wielkopolskiej Okręgowej Izby Aptekarskiej” 2000, nr 1, s. 33.
384. Polskie Towarzystwo Farmaceutyczne: Farmacja Polska, nowa rola czasopisma w kształceniu podyplomowym farmaceutów. „Farmacja Krakowska” 2003, nr 1, s. 19-20.
385. Pradera Jan: Cztery piętra leków. Dodatek do „Czasopisma Aptekarskiego”: „Farmaceutyczny Dystrybutor” 1998, nr 3-4, s. 26-28.
386. Prezentacja: Phoenix Pharma Polska. „Farmaceutyczny Kalendarz” 2002, s. 209-216.
387. Prezentacja: Centrala Farmaceutyczna Cefarm. „Farmaceutyczny Kalendarz” 2003, s. 235-240.
388. Prezentacja: Servier Polska, polska firma z francuskim rodowodem. „Farmaceutyczny Kalendarz” 2003, s. 226-227.
389. Prezentacja: Farmacol S.A. Dystrybutor nowoczesny i partnerski. „Farmacja Śląska” 1999, nr 2, s. 9-10.
390. Prezentacja: Boiron Preparaty złożone Boiron dopuszczone do obrotu w Polsce oraz informacje Boiron. „Farmaceutyczny Kalendarz” 2000, s. 212-223.
391. Prezentacja: Medicines, partner nie tylko w interesach. „Farmacja Śląska” 1998, nr 2, s. 21-23.
392. Prezentacja: Carbo Opole, hurtownia na miarę XXI wieku. „Farmacja Śląska” 1998, nr 2, s. 32.
393. Prezentacja: Carbo, nie tylko dostarczamy dla was leki. „Farmacja Śląska” 1998, nr 1, s. 10.
394. Prezentacja: Boiron: Główne zasady homeopatii. „Farmaceutyczny Kalendarz” 1996, s. 77-81.
395. Prezentacja: Przedsiębiorstwo Informatyczne Kamssoft z Katowic. „Farmaceutyczny Kalendarz” 1996, s. 95-97.
396. Prezentacja: Poznajemy stolice europejskie z hurtownią Hygea. „Farmacja Śląska” 1999, nr 4, s. 13.

397. Prezentacja: MCP: XX Jubileuszowe Międzynarodowe Targi Farmaceutyczne. „Lek w Polsce” 2000, nr 5, s 21-24.
398. Prezentacja: XVII Międzynarodowe Targi Farmaceutyczne „Lek w Polsce”. „Farmacja Polska” 1998, nr 22, s. 1053-1055.
399. Prokurat Wojciech: Polski Aptekarz w Unii Europejskiej. „Czasopismo Aptekarskie” 2003, nr 1, 22-23.
400. Pruszczyński Jerzy: Ziołolecznictwo ojców bonifratrów. „Panacea, Leki ziołowe” 2003, nr 3(4), s. 24-26.
401. Przeniosło Katarzyna: Katowickie Zrzeszenie Farmaceutów Właścicieli Aptek, wczoraj, dziś i jutro. „Farmacja Śląska” 1998, nr 1, s. 12.
402. Przeniosło Katarzyna, Śliwa Ireneusz: Kasa chorych ewolucyjna rewolucja. „Farmacja Śląska” 1998, nr 1, s. 6.
403. Przeniosło Katarzyna: Tradycjonalista oddany Zrzeszeniu i Rodzinie. „Farmacja Śląska” 1998, nr 1, s. 14-15.
404. Przeniosło Katarzyna: Żeby przetrwać okres zmian. „Farmacja Śląska” 1998, nr 1, s. 19-20.
405. Przeniosło Katarzyna: Opolskie Stowarzyszenie Właścicieli Aptek Prywatnych, wczoraj, dziś i jutro. „Farmacja Śląska” 1998, nr 2, s. 12-13.
406. Przewłocka Halina: Leki nowo zarejestrowane w lutym 2000 roku. „Lek w Polsce” 2000, nr 5, s. 73-77.
407. Przybylski Mariusz: Szynka za receptę. Dodatek do „Czasopisma Aptekarskiego”: „Aptekarski Serwis Prasowy” 2004, nr 4, s. 14.
408. Przywuska Katarzyna: Mamo pamiętaj o szczepieniach. „Recepta-Poradnik” 2003, nr 9, s. 30-32.
409. Pyka Walter: W razie bólu, jeden wiersz. Rozmowę przeprowadziła Lidia Krawiec. „Prosto z Hygei” 2001, jesień s. 25-28.
410. Radecki Kazimierz: Duch lata kędy chce... „Apteka Polska” 2000, nr 3, s. 18.
411. Radecki Kazimierz: Myśli na początek wieku. „Apteka Polska” 2000, nr 1, s. 10.
412. Radzikowski Tomasz: O badaniach IMS Health. „Czasopismo Aptekarskie” 2000, numer specjalny, s. 3.
413. Redakcja: Nowe zasady i formy prowadzenia reklamy. „Terapia i Leki” 1994, nr 4, s. 130.
414. Redakcja: Wschód – atrakcyjny, lecz nieznan. „Gazeta Farmaceutyczna” 1995, nr 2, s. 26.

415. Redakcja: Informatyka w aptece. Nowe technologie. „Farmacja Krakowska, Biuletyn Okręgowej Izby Aptekarskiej w Krakowie” 2003, nr 3, s. 38-39.
416. Redakcja: Oceny, opinie, komentarze. „Farmacja Krakowska, Biuletyn Okręgowej Izby Aptekarskiej w Krakowie” 2002, nr 2, s. 27-28.
417. Redakcja: Oceny, opinie, komentarze. „Farmacja Krakowska, Biuletyn Okręgowej Izby Aptekarskiej w Krakowie” 2002, nr 3, s. 37-38.
418. Redakcja: Na powitanie biuletynu mazowieckich aptekarzy. „Biuletyn Informacyjny Okręgowej Izby Aptekarskiej w Warszawie” 2004, nr 1, s. 12-15.
419. Redakcja: Kontrowersyjna ustawa...co dalej? „Biuletyn Dolnośląskiej Izby Aptekarskiej” 1992, nr 2, s. 4 i 9.
420. Redakcja: 100 lat apteki „Pod Słońcem” „Biuletyn Dolnośląskiej Izby Aptekarskiej” 1996, nr 5, s. 18-19.
421. Redakcja: PGF, hurtownia przyjazna akcjonariuszom. „Bez Recepty: Magazyn partnerów Polskiej Grupy Farmaceutycznej” 2004, nr 2, s. 6-7.
422. Redakcja: Leki z „Recepty na każdą kieszeń”. „Apteka z Sercem, Magazyn: Miesięcznik farmaceutyczny” 2004, nr 9, s. 8-12.
423. Redakcja: „Farmacja Polska” dwutygodnik Polskiego Towarzystwa Farmaceutycznego. „Biuletyn Naczelnej Izby Aptekarskiej”. 1996, nr 5-6, s. 97.
424. Redakcja: XXXIV Ogólnopolski Zjazd Aptekarzy, Apteka w Europie. „Vitamina C++” 2004, nr 6, s. 5.
425. Redakcja: Wernisaż malarski magister Doroty Pastok w Krakowie. „Farmacja Pomorza Środkowego” 1995, nr 1, s. 11-13.
426. Redakcja: Zdrowie pacjenta niezgodne z konstytucją. „Biuletyn Wielkopolskiej Okręgowej Izby Aptekarskiej” 1992, nr 4-5, s. 35-36.
427. Redakcja: Polityka Lekowa Państwa. „Czasopismo Aptekarskie” 1995, nr 2, s. 19.
428. Redakcja: Moralność zawodowa ujęta w Kodeksie. „Biuletyn Wielkopolskiej Okręgowej Izby Aptekarskiej” 1993, nr 1, s. 3.
429. Redakcja: Środowisko dzieli się, zamiast integrować. „Farmacja Pomorza Środkowego” 2001, nr 8, s. 65-66.
430. Redakcja: Silfarm, hurtownia przyjazna aptekom. „Apothecarius, Śląskie forum farmaceutyczne” 2004, nr 3, s. 73-77.
431. Redakcja: Głos prasy: Aptekarze na Wyspy! „Biuletyn Informacyjny Pomorsko-Kujawskiej Okręgowej Izby Aptekarskiej” 2005, nr 8, s. 33.

432. Redakcja: Na powitanie biuletynu mazowieckich aptekarzy. „Biuletyn Informacyjny Okręgowej Izby Aptekarskiej w Warszawie” 2004, nr 1, s. 12-15.
433. Redakcja: Doktor nauk farmaceutycznych Tadeusz Jerzy Szuba. „Biuletyn Informacyjny Okręgowej Izby Aptekarskiej w Warszawie” 2016, nr 2(51), s. 43.
434. Redakcja: Projekt Rozporządzenia Ministra Zdrowia i Opieki Społecznej w sprawie specjalizacji magistrów farmacji. „Biuletyn Wielkopolskiej Okręgowej Izby Aptekarskiej” 1999, nr 3, s. 48-56.
435. Redakcja: Sprawy specjalizacji farmaceutów. „Biuletyn Wielkopolskiej Okręgowej Izby Aptekarskiej” 2000, nr 1, s. 13-24.
436. Redakcja: Kij w mrowisko. „Farmacja Krakowska” 1992, nr 1, s. 5-6.
437. Redakcja: W sprawie skargi Rzecznika Praw Obywatelskich. „Farmacja Krakowska” 1992, nr 3, s. 6.
438. Redakcja: Zdrowie pacjenta niezgodne z konstytucją. „Biuletyn Wielkopolskiej Okręgowej Izby Aptekarskiej” 1992, nr 4-5, s. 35-36.
439. Redakcja: OIA W Krakowie w środkach masowego przekazu. „Farmacja Krakowska” 1998, nr 1, s. 15-16.
440. Redakcja: Moralność zawodowa ujęta w Kodeksie. „Biuletyn Wielkopolskiej Okręgowej Izby Aptekarskiej” 1993, nr 1, s. 3.
441. Redakcja: Przy orzeszkach i kawie. „Farmacja Pomorza Środkowego” 1995, nr 1, s. 23-24.
442. Redakcja: Zebranie w Koszalinie. „Farmacja Pomorza Środkowego” 2001, nr 8, s. 40-41.
443. Redakcja: Pouczające zbiory. „Biuletyn Wielkopolskiej Okręgowej Izby Aptekarskiej” 1993, nr 1, s. 10-11.
444. Redakcja: Stypendia dla studentów. „Biuletyn Wielkopolskiej Okręgowej Izby Aptekarskiej: Kalisz, Konin, Leszno, Piła, Poznań” 1994, nr 6, s. 28.
445. Redakcja: Nagrody dla nestorów farmacji. „Biuletyn Wielkopolskiej Okręgowej Izby Aptekarskiej” 1994, nr 6, s. 28.
446. Redakcja: Od komunikatów, poprzez biuletyny do stron www. „Biuletyn Informacyjny Zachodniopomorskiej Okręgowej Izby Aptekarskiej w Szczecinie” 2016, nr 95, s. 34-35.
447. Redakcja: Nauczyłam się homeopatii, Barbara Hellich-Męczyńska. „Biuletyn Wielkopolskiej Okręgowej Izby Aptekarskiej” 1992, nr 4-5, s. 6-10.

448. Redakcja: Całe życie aptekarz, Marian Mroczkiewicz. „Biuletyn Wielkopolskiej Okręgowej Izby Aptekarskiej” 1993, nr 1, s. 11-15.
449. Redakcja: Pragnę spokoju i stabilizacji, Henryk Straburzyński. „Biuletyn Wielkopolskiej Okręgowej Izby Aptekarskiej” 1993, nr 2, s. 1-4.
450. Redakcja: Malwy, polskie malwy... „Farmacja Pomorza Środkowego” 2004, nr 12, s. 23.
451. Redakcja: Sanepid, znany czy nieznan? „Farmacja Śląska” 1998, nr 2, s. 6.
452. Redakcja: Farmacol S.A. Dystrybutor nowoczesny i partnerski. „Farmacja Śląska” 1998, nr 2, s. 9-10.
453. Redakcja: Monitoring w Centrum Fitoterapii. „Panacea, Leki ziołowe” 2003, nr 3(4), s. 6-7.
454. Redakcja: Nowe książki o lekach. „Lek w Polsce” 2000, nr 5, s. 97-104.
455. Redakcja: Statut Stowarzyszenia Farmaceutów Katolickich Polski. „Biuletyn SFKP”, 2001, nr 3-4, s. 30-37.
456. Redakcja: Statut Stowarzyszenia Farmaceutów Szpitalnych. „Czasopismo Aptekarskie”, 2000, numer specjalny, s. 12-14.
457. Redakcja: III wersja projektu Kodeksu Etyki Aptekarza Rzeczypospolitej Polskiej. „Biuletyn Wielkopolskiej Okręgowej Izby Aptekarskiej” 1993, nr 1, s. 4-9.
458. Redakcja: Skład zespołu redakcyjnego. „Aptekarz” 2000, nr 9-10, s. 161.
459. Redakcja: Kodeks Postępowania w Dziedzinach Badań Rynkowych i Społecznych. „Farmaceutyczny Kalendarz” 1997, s. 7-19.
460. Redakcja: Materiały opracowane przez redakcję „Lek w Polsce”: I Ogólnopolskie Forum Prywatnych Właścicieli Aptek pod tytułem „Lobbying Właścicieli Aptek”. „Farmacja Śląska” 1999, nr 3, s. 2-11.
461. Redakcja: Kodeks Postępowania w Dziedzinie Reklamy. „Farmaceutyczny Kalendarz” 1998, s. 5-13.
462. Redakcja: Kodeks Farmaceutycznej Etyki Marketingowej. „Farmaceutyczny Kalendarz” 1999, s. 5-14.
463. Redakcja: Zasady postępowania w sprawach naruszeń kodeksu. „Farmaceutyczny Kalendarz” 1999, s. 15-21.
464. Redakcja: Apteka w Polsce ilościowo. „Czasopismo Aptekarskie” 2000, numer specjalny, s. 4-6.
465. Redakcja: Ministerstwo Przemysłu i Handlu: Przemysł farmaceutyczny w Polsce. „Czasopismo Aptekarskie” 1994, nr 12, s. 2-4.

466. Redakcja: Naczelna Izba Aptekarska: Forum Farmaceutyczne, organ NIA. „Farmacja Pomorza Środkowego” 2004, nr 8, s. 27.
467. Redakcja: Samorząd Aptekarski: Stanowisko Samorządu Aptekarskiego do treści orzeczenia Trybunału Konstytucyjnego z dnia 20 sierpnia 1992 roku „Biuletyn Wielkopolskiej Okręgowej Izby Aptekarskiej” 1992, nr 4-5, s. 25-30.
468. Redakcja: Okręgowa Izba Aptekarska w Warszawie: Stanowisko Okręgowej Izby Aptekarskiej w Warszawie. „Biuletyn Wielkopolskiej Okręgowej Izby Aptekarskiej” 1992, nr 4-5, s. 30-32.
469. Redakcja: Zarząd Klubu Seniora DIA: Klub Seniora DIA. „Pharmakon” 2011, nr 10 (219), s. 18.
470. Redakcja: Zarząd Stowarzyszenia Byłych Właścicieli Aptek i Ich Rodzin „Aptekarze”: Z redakcyjnej poczty. „Czasopismo Aptekarskie” 1994, nr 10, s.13.
471. Redakcja: OIA Częstochowa: Nasze zdanie o tańszych lekach. „Apothecarius, Śląskie forum farmaceutyczne” 2004, nr 3, s. 59.
472. Redakcja: Historia aptekarstwa: Z wizytą w starej aptece. „Farmacja Śląska” 1998, nr 2, s. 19-20.
473. Redakcja: Komisja Kryzysowa KIGAP: Jeśli chcesz być nadal właścicielem apteki, przeczytaj to uważnie i wyciągnij wnioski. „Farmacja Śląska” 1999, nr 3, s. 6-8.
474. Redakcja: Aptekarze regionu łódzkiego: Protest farmaceutów. „Apteka Polska” 2000, nr 4, s. 10.
475. Redakcja: Co warto wiedzieć o Stowarzyszeniu Firm Farmaceutycznych w Polsce. „Eskulap Świętokrzyski” 2003, nr 2.
476. Redakcja: Dzień Polskiej Farmacji. „Gazeta Farmaceutyczna” 2004, nr 6, s. 5-13.
477. Redakcja: Najważniejsze jest to co przed nami. „Biuletyn Wielkopolskiej Okręgowej Izby Aptekarskiej” 1992, nr 4-5, s. 2-3.
478. Rogaczewski Grzegorz: Korekta deklaracji podatkowej. „Bez Recepty: Magazyn partnerów Polskiej Grupy Farmaceutycznej” 2003, nr 1, s. 30-31.
479. Rogaczewski Grzegorz: Nowości w ustawie o PIT. „Bez Recepty: Magazyn partnerów Polskiej Grupy Farmaceutycznej” 2004, nr 12, s. 30-31.
480. Rosiak Marek: Wykorzystana szansa. „Farmaceutyczny Kalendarz” 2000, s. 243-252.
481. Rosicki Wojciech: Prawnik czy trybun. „Bez Recepty: Magazyn partnerów Polskiej Grupy Farmaceutycznej” 2003, nr 1, s. 8-9.

482. Rostański Stefan: 50-lecie Oddziału Polskiego Towarzystwa Farmaceutycznego w Białymstoku. „Farmacja Regionu Północno-Wschodniego” 2005, nr 2-3 (46-47), s. 30-35.
483. Rostański Stefan: Ważny zapis Kodeksu Etyki Aptekarza RP. „Biuletyn Naczelnej Izby Aptekarskiej” 1996, nr 5-6, s. 86-87.
484. Rumińska Antonina: I Kongres: Rośliny lecznicze w służbie zdrowia. „Wiadomości Zielarskie” 1993, nr 2, s. 21-22.
485. Ruszkiewicz Daniela: Przede wszystkim nie przeszkadzać. „Gazeta Farmaceutyczna” 1998, nr 2, s. 22.
486. Rutkowska Elżbieta: Działalność Stowarzyszenia Byłych Właścicieli Aptek i Wytwórni Farmaceutycznych oraz Ich Rodzin „Aptekarze” w latach 1990-2008. „Farmacja Polska” 2009, nr 65(3), s. 197-202.
487. Rybacka Hanna: Wypowiedź Prezesa Okręgowej Izby Aptekarskiej. „Farmacja Krakowska” 1992, nr 1, s. 2.
488. Sanowska Barbara: Materiały ze sprawozdawczego zjazdu Delegatów Okręgowej Izby Aptekarskiej w Krakowie. „Farmacja Krakowska” 1998, nr 3, s. 14-19.
489. Sanowska Barbara: Sprawozdanie Prezesa Okręgowej Izby Aptekarskiej w Krakowie. „Farmacja Krakowska” 2001, nr 4, s. 18-19.
490. Sanowska Barbara: Od Redakcji. „Farmacja Krakowska” 2002, nr 1, s. 5.
491. Sanowska Barbara: Sprawozdanie Prezesa Okręgowej Izby Aptekarskiej w Krakowie. „Farmacja Krakowska” 2002, nr 4, s. 11-12.
492. Sanowska Barbara: „Szanowne Koleżanki, Szanowni Koledzy. „Farmacja Krakowska” 1998, nr 1, s. 5.
493. Seegy Michael, Pedersen Michael: Polska Farmacja dzisiaj. Dodatek do „Czasopisma Aptekarskiego”: „Aptekarstwo w Polsce i na Świecie” 1994, nr 1, s. 5-6.
494. Seferowicz Elżbieta: Dezyderat nr 12 Komisji Zdrowia uchwalony na posiedzeniu w dniu 15 października 1992 do Prezesa Rady Ministrów. „Biuletyn Wielkopolskiej Okręgowej Izby Aptekarskiej” 1992, nr 4-5, s. 41-42.
495. Sender Krystyna: Polski Przemysł farmaceutyczny, diagnoza obecnego stanu. „Przemysł Chemiczny” 1998, nr 1, s. 3-4.
496. Sielska Daniela: Nie wszystkie chwyt dozwolone. „Gazeta Farmaceutyczna” 1995, nr 8, s. 23 i 44.

497. Sielska Daniela: Pytania bez odpowiedzi. „Gazeta Farmaceutyczna” 1994, nr 1, s. 8-9.
498. Sielska Daniela: Początek sukcesu. „Gazeta Farmaceutyczna” 1993, nr 6, s. 19.
499. Sielska Daniela: Aktywa i pasywa. „Gazeta Farmaceutyczna” 1997, nr 1, s. 14-15.
500. Sielska Daniela: Podatnicy do szkoły. „Gazeta Farmaceutyczna” 1993, nr 6, s. 6.
501. Sikora Magdalena: Lanolina w kosmetyce. „Bez Recepty: Magazyn partnerów Polskiej Grupy Farmaceutycznej” 2003, nr 1, s. 21-23.
502. Sikora Adam: Pobranie narządów i tkanek ludzkich do przeszczepu w świetle najnowszego dokumentu Rady Europy. „Biuletyn SFKP” 2003, nr 3-4, s. 14-17.
503. Skibiński Zdzisław: O magnezie, magnezjologii i o tym, co na zagraża....„Farmacja” 1998, nr 2-3-4, s. 17-20.
504. Skibiński Zdzisław: Z farmacją przez wieki. „Farmaceutyczny Kalendarz” 2000, s. 194-208.
505. Skieterska Agnieszka: Miliony w śmieciach. Dodatek do „Czasopisma Aptekarskiego”: „Aptekarski Serwis Prasowy” 2004, nr 8-9, s. 12-13.
506. Skorupa Barbara: Nepal. „Farmacja Pomorza Środkowego” 2004, nr 8, s. 42-47.
507. Skrzypiec Monika: Reklama leków, komu służy, komu szkodzi. „Czasopismo Aptekarskie” 1995, nr 8-9, s. 115-118.
508. Sonczyk Wiesław: Wątpliwości związane z definicją normatywną pojęcia prasa. „Media, Kultura, Społeczeństwo” 2008, nr 1(3), s. 46.
509. Sokalszczuk Joanna: Moda na karnawał. „Bez Recepty: Magazyn partnerów Polskiej Grupy Farmaceutycznej” 2003, nr 1, s. 42-43.
510. Sonczyk Wiesław: RSW „Prasa-Książka-Ruch” w procesie transformacji rynku prasowego w 1989 roku. „Rocznik Historii Prasy Polskiej” 2010, tom XIII, zeszyt 1-2 (25-26), s. 311-331.
511. Sonczyk Wiesław: Kolportaż prasy w Polsce do roku 1989. „Studia Medioznawcze” 2010, nr 2(41), s. 80-89.
512. Soroko Anita: Co nowego w hurcie. „Bez recepty” 1999, nr 9-10, s. 22-24.
513. Soroko Anita: Spotkanie z mgr Ireną Knabel-Krzyszowską. „Bez recepty” 1999, nr 5/6, s. 4-5.
514. Soroko Anita: Arszenik i stare koronki. „Bez recepty” 1999, nr 5/6, s. 9.
515. Stachnik Andrzej: Zasady dobrej praktyki dystrybucyjnej na przykładzie Orfe. „Czasopismo Aptekarskie” 1996, numer specjalny, s. 20-23.

516. Stanek Edward, Pękała Katarzyna: Opieka Farmaceutyczna w cukrzycy. „Biuletyn SFKP” 2003, nr 3-4, s. 26-30.
517. Stapiński Andrzej: Aids epidemia końca XX wieku. „Wiadomości Zielarskie” 1993, nr 2, s. 1-2.
518. Stasiewicz Agnieszka: Plavix. Dodatek do „Czasopisma Aptekarskiego”: „Aptekarstwo w Polsce i na Świecie” 2000, nr 1-4, s. 5-8.
519. Steinbrich Justyna: Mięta pieprzowa jako roślina lecznicza i przyprawowa. „Wiadomości Zielarskie” 1993, nr 2, s. 4-6.
520. Stępniewska Beata: PTFarm pod nowymi rządami. „Farmacja Krakowska” 1992, nr 3, s. 2-3.
521. Stopka redakcyjna: „Farmaceutyczny Przegląd Naukowy” 2006, nr 1, s. 1.
522. Stopka redakcyjna: „Forum Farmaceutyczne” 2004, nr 1, s. 3.
523. Stopka redakcyjna: „Forum Farmaceutyczne” 2004, nr 6, s. 3.
524. Stopka redakcyjna: „Aptekarz” 1996, nr 10, s. 337.
525. Stożkowska Wiesława: Opieka farmaceutyczna, koniecznością i szansą współczesnej apteki. „Aptekarski Magazyn Torfarmu” 2004, nr 6, s. 35-36.
526. Struczyński Jarosław: Forum w Centrum Fitoterapii. „Panacea, Leki ziołowe” 2003, nr 3(4), s. 5 i 27.
527. Struczyński Jarosław: Zaparcie. „Panacea, Leki ziołowe” 2003, nr 3(4), s. 16-17.
528. Suchocka Łucja: Etyka Marketingu Farmaceutycznego. „Czasopismo Aptekarskie” 1997, nr 1, s. 21-24.
529. Suchocka Łucja: VI Ogólnopolska Konferencja „Czasopisma Aptekarskiego”. „Czasopismo Aptekarskie” 2002, nr 1, s. 28-40.
530. Suchocka Łucja: Hurtownia polskiego aptekarza. „Kalendarz Farmaceutyczny” 2003, s. 207.
531. Suchocka Zofia: Otyłość, przyczyny i leczenie. „Biuletyn Wydziału Farmaceutycznego Akademii Medycznej w Warszawie” 2003, nr 1, s. 1-10.
532. Syroka Andrzej: Jesteśmy swojego rodzaju elitarnym samorządem. „Biuletyn Dolnośląskiej Izby Aptekarskiej” 1992, nr 4-5, s. 3 i 6-8.
533. Szal Bożena: Ale droga jeszcze daleka. „Czasopismo aptekarskie” 2000, numer specjalny, s. 8-11;
534. Szal Bożena: Pożegnanie ze świętym Wojciechem. „Czasopismo Aptekarskie, Zioła w Aptece, wydanie specjalne” 1997, nr 3, s. 3-6.

- 535.** Szal Bożena: Prezentacja Urtica. Dodatek do „Czasopisma Aptekarskiego”: „Farmaceutyczny Dystrybutor” 1997, nr 4-5, s. 26-31.
- 536.** Szal Bożena: Z wizytą w Zakładach Farmaceutycznych SmithKline Beecham w Belgii. Dodatek do „Czasopisma Aptekarskiego”: „Farmaceutyczny Dystrybutor” 1997, nr 2-3, s. 15-23.
- 537.** Szal Bożena: Z Torunia do Egeru (Toruńskie Zakłady Materiałów Opatrunkowych). Dodatek do „Czasopisma Aptekarskiego”: „Farmacja” 1997, nr 1, s. 3-12.
- 538.** Szal Bożena, Szukiel Wiktor: Strzał w dziesiątkę. Rozmowa z prezesem hurtowni Ziola Polskie Pharma, magistrem farmacji Andrzejem Nurczykiem. „Czasopismo Aptekarskie” 1997, numer specjalny, s. 1 i 3-6.
- 539.** Szal Bożena, Szukiel Wiktor: Wielkie larum właścicieli aptek. „Czasopismo Aptekarskie” 1997, numer specjalny, s. 2-4 i 5-6.
- 540.** Szal Bożena, Szukiel Wiktor: Carbo-Tarnów, hurtownia przyjazna aptekom, pacjentom i środowisku. „Farmaceutyczny Kalendarz” 2001, s. 202-216.
- 541.** Szal Bożena, Szukiel Wiktor: Cefarm-Lublin, zawsze wśród najlepszych. „Farmaceutyczny Kalendarz” 2002, s. 195-207.
- 542.** Szal Bożena, Szukiel Wiktor: Saga rodu Fusków z Biecza. „Farmaceutyczny Kalendarz” 2002, s. 162-176.
- 543.** Szal Bożena, Szukiel Wiktor: Dobry duch mamy, szczęśliwa piwnica i niewidzialna ręka rynku. Dodatek do „Czasopisma Aptekarskiego”: „Farmaceutyczny Dystrybutor” 1998, nr 3-4, s. 15-19.
- 544.** Szczepański Władysław: Apteki na Warmii i Mazurach” „Magazyn Historyczny Farmacji i Medycyny” 1994, nr 4, s. 14.
- 545.** Szpotakiewicz Joanna: Zanim zarobisz pierwszy milion zgłoś w urzędach, że otwierasz firmę i będziesz szefem. „Bez recepty” 2001, nr 2, s. 22-24.
- 546.** Szuba Tadeusz: Zarządzanie lekiem. „Aptekarz” 2000, nr 9-10, s. 168-172.
- 547.** Szuba Tadeusz: Prywatyzacja przemysłu leków. „Aptekarz” 1996, nr 10, s. 341-355.
- 548.** Szuba Tadeusz: Fuzja farmaceutyczna po polsku. „Aptekarz” 2002, nr 9-10, s. 203-208.
- 549.** Szuba Tadeusz: Nowelizacja Prawa farmaceutycznego. „Aptekarz” 2002, nr 9-10, s. 192-195.
- 550.** Szuba Tadeusz: Pożegnanie lekarstw dla Polaków. „Aptekarz” 2002, nr 7-8, s. 132.
- 551.** Szuba Tadeusz: Do PT Posłów i Posłanek na Sejm Rzeczypospolitej Polskiej. „Aptekarz” 2002, nr 7-8, s. 133-136.

- 552.** Szuba Tadeusz: Rządzie pomórz (list do Ministra Zdrowia). „Aptekarz” 2010, nr 2-3, s. 30-31.
- 553.** Szuba Tadeusz: Cios w farmację, oby nie śmiertelny. „Aptekarz” 2010, nr 2-3, s. 50-51.
- 554.** Szuba Tadeusz, Umbreit Michał: Apel do Posłów i Senatorów RP. „Aptekarz” 2000, nr 9-10, s. 165-166.
- 555.** Szukiel Wiktor: 10-lecie „Czasopisma Aptekarskiego”. „Czasopismo Aptekarskie” 2003, numer specjalny, s. 5-7.
- 556.** Szukiel Wiktor: Zanim minie 100 lat. „Czasopismo Aptekarskie” 2002, nr 4, s. 24-25.
- 557.** Szukiel Wiktor: Hasco-Lek, firma, której można zaufać. „Farmaceutyczny Kalendarz” 2001, s. 219-232.
- 558.** Szymarska Łucja: Argumenty czysto subiektywne. „Gazeta Farmaceutyczna” 1995, nr 1, s. 30.
- 559.** Szymańska Dagmara: Koszty reprezentacji i reklamy w ustawach podatkowych. „Bez recepty” 2001, nr 1, s. 10-12.
- 560.** Szyszkowska Maria: Polscy aptekarze, a UE. „Czasopismo Aptekarskie” 2003, nr 1, s.7.
- 561.** Śliwa Ireneusz, Piechula Stanisław: Szanowni Czytelnicy. „Farmacja Śląska” 1998, nr 1, s. 5.
- 562.** Śliwa Ireneusz: Szanowni Czytelnicy. „Farmacja Śląska” 1999, nr 4, s. 3.
- 563.** Śródka Andrzej: Wierni tradycjom. „Magazyn Historyczny Farmacji i Medycyny” 1994, nr 1, s. 3-4.
- 564.** Śródka Andrzej: Fizjologia układu krążenia. „Magazyn Historyczny Farmacji i Medycyny” 1994, nr 2, s. 3-4.
- 565.** Taterczyńska Elżbieta, Kołaczek Jacek: Aptekarze sami sobie. „Czasopismo Aptekarskie” 2002, nr 6-7, s. 54-58.
- 566.** Teuerle-Biel Dorota: Apteka to nie jest złoty interes. „Słowo Polskie” 1995, nr 74, s. 14.
- 567.** Trop-Kryńska Stefania: Ustawa o zawodzie farmaceuty potrzebna jak lekarstwo. „Moja Apteka” 1996, nr 3, s.12-13.
- 568.** Trzciniński Janusz: Nie bójcie się jedności! „Apteka Polska” 2000, nr 1, s. 4-9.
- 569.** Trzciniński Janusz: Czy leci z nami pilot...?! „Apteka Polska” 2000, nr 2, s. 10-13.

- 570.** Umbreit Michał: Apteki dla Aptekarzy. Rozmowę przeprowadził Krzysztof Chrzanowski. „Bez Recepty: Magazyn partnerów Polskiej Grupy Farmaceutycznej” 2000, nr 2, s. 4-5.
- 571.** Umbreit Michał: O etyce zawodowej farmaceuty. „Farmaceutyczny Kalendarz” 2000, s. 4-7.
- 572.** Walus Adam: Specjalizacja? „Czasopismo Aptekarskie” 1998, nr 11, s. 516-517.
- 573.** Warmuzińska-Wnuk Joanna: Czasopismo „Farmacja Polska” jako źródło do historii zawodu farmacji. „Medycyna Nowożytna” 2008, 15/1-2, s. 156-161.
- 574.** Warynica Krzysztof: Branża farmaceutyczna w Polsce. „Czasopismo Aptekarskie” 1998, nr 5, s. 245-254.
- 575.** Waszyński Edmund: Zawód czy powołanie. Dodatek do „Czasopisma Aptekarskiego”: „Aptekarstwo w Polsce i na Świecie” 1996, nr 3-4, s. 41-42.
- 576.** Wawro Bartosz: Oprogramowanie w aptecznym komputerze. „Forum Farmaceutyczne” 2004, nr 6, s. 12-13.
- 577.** Wieniawski Witold: Polskie Towarzystwo Farmaceutyczne w obliczu przemian w kraju. „Farmacja Polska” 1990, nr 1-2, s. 3.
- 578.** Wieniawski Witold: Apteka jak sklep? „Gazeta Farmaceutyczna” 1995, nr 8, s. 12-14.
- 579.** Wierzba Andrzej: Porozumieć się z komputerem. „Gazeta Farmaceutyczna” 1995, nr 1, s. 54-56.
- 580.** Więckowska Elżbieta: Sprawozdanie z ogólnopolskiej konferencji naukowej poświęconej: „Recepcji myśli europejskiej XVIII i XIX wieku w polskiej XIX-wiecznej medycynie. „Magazyn Historyczny Farmacji i Medycyny” 1995, nr 2, s. 48.
- 581.** Wnękowska Wiesława: Hospicjum św. Jana Kantego w Poznaniu i moja w nim obecność. „Biuletyn SFKP” 2001, nr 3-4, s. 55-58.
- 582.** Wojtasiński Zbigniew: Nowości farmaceutyczne. „Lek w Polsce” 2000, nr 5, s. 64-72.
- 583.** Wojtkiewicz-Rok Wanda: Kalendarium kształcenia medycznego we Wrocławiu do 1945 roku. Dodatek do „Czasopisma Aptekarskiego”: „Aptekarstwo w Polsce i na Świecie” 2000, nr 1-4, s. 31-32.
- 584.** Wojtkiewicz-Rok Wanda: Prawne i etyczne aspekty eksperymentów medycznych w latach 1939-1945. Dodatek do „Czasopisma Aptekarskiego”: „Aptekarstwo w Polsce i na Świecie” 1998, nr 1-2, s. 30-33.

- 585.** Wojtysiak Hanna: Jednodniówki jako osobliwy rodzaj wydawnictw ciągłych. „Biuletyn EBIB” 2012, nr 2 (129), s. 1.
- 586.** Wolf Tomasz: Kto kogo przejmie? „Forum Farmaceutyczne, Przemysł” 2007, numer wrześniowy, s. 4-5.
- 587.** Wolniak Zenon: Renesans Samorządu Aptekarskiego. „Aptekarz Polski” 2016, nr 122, s. 15-16.
- 588.** Wolska-Zogata Irena, Wójta-Kempa Monika: Między rynkiem, a odpowiedzialnością społeczną mediów. Analiza wybranych magazynów o zdrowiu. „Zeszyty Prasoznawcze” 2015, nr 2 (222), s.356.
- 589.** Wolski Piotr: Whisky. „Bez Recepty: Magazyn partnerów Polskiej Grupy Farmaceutycznej” 2000, nr 2, s. 44-47.
- 590.** Woron Jarosław, Kostka-Trąbka Elżbieta, Kolawa Wojciech: Czy interakcje leków zmieniają skuteczność antykoncepcji hormonalnej? „Lek w Polsce” 2000, nr 5, s. 43-48.
- 591.** Wójtowicz Marek: Apteka dla aptekarza. „Czasopismo Aptekarskie” 1998, nr 10, s. 440.
- 592.** Wrona Grażyna: Naukowe Czasopisma Medyczne i Farmaceutyczne w Polsce w latach 1918-1939. „Rocznik Historii Prasy Polskiej” 2001, z. 1(7) s. 57-60.
- 593.** Wróbel Andrzej: List do Cezarego Banasińskiego, Prezesa Urzędu Ochrony Konkurencji i Konsumentów. „Biuletyn Wielkopolskiej Okręgowej Izby Aptekarskiej” 2004, nr 3, s. 31-34.
- 594.** Wróbel Andrzej: Sprzedaż leków po obniżonej cenie. „Biuletyn Wielkopolskiej Okręgowej Izby Aptekarskiej” 2004, nr 3, s. 43.
- 595.** Wróbel Andrzej, Herbet Mariola: Rymgayłowie, aptekarski ród z tradycjami na Lubelszczyźnie. „Pamiętnik Farmaceutyczny Wileński” 1999, nr 1, s. 69-111.
- 596.** Wróbel Andrzej: Lubelski Wydział Farmaceutyczny. Powstanie i dzień dzisiejszy. „Pamiętnik Farmaceutyczny Wileński” 1997, nr 1, s. 25-31.
- 597.** Wróbel Andrzej: Szanowne Koleżanki i Koledzy. „Forum Farmaceutyczne” 2004, nr 1, s. 3.
- 598.** Wypowiedzi prelegentów Forum Farmaceutycznego pt. „Polskie lobby farmaceutyczne”. „Farmacja Śląska” 1998, nr 1, s. 2.
- 599.** Wypowiedzi prelegentów Forum Farmaceutycznego pt. „Polskie lobby farmaceutyczne”. „Farmacja Śląska” 1998, nr 1, s. 2-5.

600. Wypowiedzi prelegentów Forum Farmaceutycznego pt. „Polskie lobby farmaceutyczne”. „Farmacja Śląska” 1998, nr 1, s. 5.
601. Wypowiedzi prelegentów Forum Farmaceutycznego pt. „Polskie lobby farmaceutyczne”. „Farmacja Śląska” 1998, nr 1, s. 6.
602. Wypowiedzi prelegentów Forum Farmaceutycznego pt. „Polskie lobby farmaceutyczne”. „Farmacja Śląska” 1998, nr 1, s. 6-8.
603. Wypowiedzi prelegentów Forum Farmaceutycznego pt. „Polskie lobby farmaceutyczne”. „Farmacja Śląska” 1998, nr 1, s. 9-10.
604. Wypych Tomasz: Aromaterapia, dyskretny zapach zdrowia. „Bez Recepty: Magazyn partnerów Polskiej Grupy Farmaceutycznej” 2000, nr 2, s. 14-15.
605. Wypych Tomasz: Życie jest nowelą, Zygmunt Kęstowicz, aktor, syn aptekarza. „Bez Recepty: Magazyn partnerów Polskiej Grupy Farmaceutycznej” 2000, nr 2, s. 30-35.
606. Wypych Tomasz: Jestem grajkiem. „Bez Recepty: Magazyn partnerów Polskiej Grupy Farmaceutycznej” 2003, nr 1, s. 40-41.
607. Wysocka-Paruszevska Bożena, Szutowski Mirosław: Ten years of Acta Poloniae Toxicologica and the contribution of the Toxicology Department, Warsaw Medical University to the editing and publishing of the journal. „Acta Toxicologica” 2003, nr 11, s. 3-4.
608. Vogel Stanisław: Szansy nie zaprzepaściliśmy. „Aptekarz Polski” 2011, nr 61, s. 26-28.
609. Vogel Stanisław: Biuletyn Informacyjny Komitetu Organizacyjnego Izb Aptekarskich nr 1. „Farmacja Polska” 1991, nr 11.
610. Vogel Stanisław: O potrzebie zmian w rządowym projekcie „Prawo Farmaceutyczne”. „Farmacja Pomorza Środkowego” 2001, nr 8, s. 11-12.
611. Zarząd Klubu Seniora: Opłatek w Klubie Seniora. „Pharmakon” 1999, nr 1, s. 16-17.
612. Zarząd Klubu: Klub Seniora. „Biuletyn Dolnośląskiej Izby Aptekarskiej” 1996, nr 6, s. 26.
613. Zarząd Klubu: Klub Seniora. „Biuletyn Dolnośląskiej Izby Aptekarskiej” 1997, nr 2, s. 25.
614. Zarząd Klubu Seniora: Klub Seniora. „Pharmakon” 2004, nr 12, s. 18-19.
615. Zarząd Klubu: Klub Seniora. „Biuletyn Dolnośląskiej Izby Aptekarskiej” 1996, nr 6, s. 26.
616. Zataj Tomasz: Dystrybucja i konsolidacja branży dystrybucji farmaceutycznej w latach 1990-2000. „Czasopismo Aptekarskie” 2000, numer specjalny, s. 35-42.

617. Zawilska Jolanta: Melatonin in vertebrate retina: Biosynthesis, receptors and functions. „Polish Journal of Pharmacology and Pharmacy” 1992, nr 44, s. 627-654.
618. Zduńska Alina: Rozświetlanie mroku dziejów. „Gazeta Farmaceutyczna” 1995, nr 10, s. 27-29.
619. Zduńska Alina: Złoty jubileusz. „Gazeta Farmaceutyczna” 1998, nr 2, s. 10.
620. Zimmermann Agnieszka, Wengler Lubomira, Pawłowski Leszek: Prawne aspekty funkcjonowania samorządu aptekarskiego w Polsce, wybrane zagadnienia. „Prawo w Farmacji” 2009, nr 2, s. 109-113.
621. Zygałdo Ewa, Uryga Anna: Niezależna informacja o leku: czy idea wdrożona w krajach europejskich ma szansę rozwinąć się w Polsce? Spojrzenie farmaceuty i bibliotekarza. „Farmacja Polska” 2009, nr 1, s. 25.
622. Żarnowiec Jan: Wykorzystanie mszaków w ziołolecznictwie. „Herba Polonica” 1989, nr 1, s. 63-68.

Opracowania:

1. Apanowicz Jerzy: Metodologia ogólna, Gdynia, Wydawnictwo Bernardinum, 2002.
2. Apanowicz Jerzy: Metodologiczne uwarunkowania pracy naukowej, Warszawa, Centrum Doradztwa i Informacji Difin sp. z o.o., 2005.
3. Birkenmajer Aleksander: Encyklopedia wiedzy o książce, Wrocław, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1971.
4. Chudziński Edward: Słownik wiedzy o mediach, Warszawa, Bielsko-Biała, Dom Wydawniczy PWN, 2012, s. 137-138.
5. Chudziński Edward: Słownik wiedzy o mediach, Warszawa-Bielsko-Biała, Dom Wydawniczy PWN, 2007, s. 126.
6. Czarniawy Aleksander: Pięć kadencji POIA, kartki z albumu. W: Thesaurus Apothecarii, Podkarpacie i jego aptekarze. Nr 3. Rzeszów, Podkarpacka Okręgowa Izba Aptekarska, 2011, s. 9.
7. Czyż Lidia Maria: Wydawnictwa POIA. W: Laudator temporis acti, XX lat Samorządu Aptekarskiego na Podkarpaciu. Rzeszów, Podkarpacka Okręgowa Izba Aptekarska, 2011, s. 72-73.
8. Dykowska Grażyna, Karski Jerzy: Personel Medyczny zatrudniony w służbie zdrowia. W: Biuletyn Statystyczny 2000 Ministerstwa Zdrowia. Warszawa, Centrum Systemów Informacyjnych Ochrony Zdrowia, 2000.

9. Filas Ryszard: Prasa ogólnokrajowa po 1989 roku. W: Słownik wiedzy o mediach. Warszawa, Dom Wydawniczy PWN, 2007, s. 108-125.
10. Gierula Marian: Prasa lokalna. W: Słownik wiedzy o mediach, Warszawa, Bielsko-Biała, Dom Wydawniczy PWN, 2007, s. 137-138.
11. Głombiowski Karol, Świdorski Bolesław, Więckowska Helena: Encyklopedia współczesnego bibliotekarstwa polskiego, Wrocław, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1976, s. 146.
12. Kreiner Beata, Dziedzicka Elżbieta: Dział Wydawnictw. W: Raport 2014. Instytut Farmakologii Polska Akademia Nauk, 2014.
13. Kwiatkowska Monika: Prawo farmaceutyczne, poradnik dla aptek, Warszawa, Wolters Kluwer SA, 2013.
14. Maślanka Julian: Encyklopedia wiedzy o prasie, Wrocław-Warszawa-Kraków, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1976.
15. Michalik Małgorzata, Mruk Henryk, Pilarczyk Bogna: Struktura podmiotowa rynku farmaceutycznego. W: Marketing strategiczny na rynku farmaceutycznym. Warszawa, Wolters Kluwer Polska, 2011, s. 53.
16. Miśkiewicz Benon: Wstęp do badań historycznych, Warszawa-Poznań, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1985.
17. Momot Rafał: Raport: Rynek Dystrybucji Farmaceutycznej w Polsce, Fundacja Republikańska, 2016.
18. Moska Dionizy, Piechula Stanisław, Hapeta Dorota, Wróblewski Lech: I kadencja Okręgowej Izby Aptekarskiej w Katowicach. W: 25 lat samorządu aptekarskiego w Katowicach 1991-2016. Wyd. 2 zmienione. Katowice, Śląska Izba Aptekarska, 2016, s. 21-57.
19. Moska Dionizy, Piechula Stanisław, Hapeta Dorota, Wróblewski Lech: II kadencja Okręgowej Izby Aptekarskiej w Katowicach. W: 25 lat samorządu aptekarskiego w Katowicach 1991-2016. Wyd. 2 zmienione. Katowice, Śląska Izba Aptekarska, 2016, s. 59-64.
20. Moska Dionizy, Piechula Stanisław, Hapeta Dorota, Wróblewski Lech: III kadencja Okręgowej Izby Aptekarskiej w Katowicach. W: 25 lat samorządu aptekarskiego w Katowicach 1991-2016. Wyd. 2 zmienione. Katowice, Śląska Izba Aptekarska, 2016, s. 65-68.
21. Paczkowski Andrzej: Prasa polska w latach 1918-1939, Warszawa, PWN, 1980, s. 444.

22. Pastok Dorota: Z dziejów Środkowopomorskiej Okręgowej Izby Aptekarskiej w Koszalinie. W: Środkowopomorska Okręgowa Izba Aptekarska w Koszalinie 1991-2011. Kołobrzeg, Wydawnictwo Kamera, 2012, s. 13-22.
23. Pastok Dorota: 437 sposobów kąpieli, Warszawa, Wydawnictwo Medyk, 1996.
24. Pastok Dorota: 345 sposobów pielęgnacji cery, Warszawa, Wydawnictwo Medyk, 1994.
25. Pastok Dorota: 118 sposobów pielęgnacji włosów, Warszawa, Wydawnictwo Medyk, 1994;.
26. Pastok Dorota: Maseczki, toniki...: Środki do pielęgnacji cery, Warszawa, Wydawnictwo Medyk, 1993.
27. Pisarek Walery: Prasa nasz chleb powszedni, Wrocław, Zakład Narodowy im. Ossolińskich Wydawnictwo, 1978, s. 5-16.
28. Proń Stanisław: Museum Poloniae Pharmaceuticum, Warszawa, Państwowy Zakład Wydawnictw Lekarskich, 1967, s. 64.
29. Szkiłdź Hipolit i in: Słownik języka polskiego, t. II. Warszawa, PWN, 1979, s. 909.
30. Świerzawski Aleksander: Warsztat Naukowy Historyka, Łódź, Uniwersytet Łódzki, 1978.
31. Witkowski Janusz, Dmochowska Halina: Główny Urząd Statystyczny, Polska 1989-2014, Warszawa, Zakład Wydawnictw Statystycznych, 2014, s 48-50.
32. ba: Materiały autorskie Okręgowych Izb Aptekarskich: Rys historyczny. W: 10 lat samorządu aptekarskiego 1991-2001. Warszawa, Naczelna Izba Aptekarska, 2001, s. 4.
33. ba: Materiały autorskie Okręgowych Izb Aptekarskich: Nowe dzieje. W: 10 lat samorządu aptekarskiego 1991-2001. Warszawa: Naczelna Izba Aptekarska, 2001, s. 6-19.
34. ba: Materiały autorskie Okręgowych Izb Aptekarskich: Naczelna Izba Aptekarska. W: 10 lat samorządu aptekarskiego 1991-2001. Warszawa: Naczelna Izba Aptekarska, 2001, s. 9-19.
35. ba: Materiały autorskie Okręgowych Izb Aptekarskich: Okręgowa Izba Aptekarska w Olsztynie. W: 10 lat samorządu aptekarskiego 1991-2001. Warszawa: Naczelna Izba Aptekarska, 2001, s. 49-52.
36. ba: Materiały autorskie Okręgowych Izb Aptekarskich: Dolnośląska Okręgowa Izba Aptekarska. W: 10 lat samorządu aptekarskiego 1991-2001. Warszawa: Naczelna Izba Aptekarska, 2001, s. 64-65.

- 37. ba:** Materiały autorskie Okręgowych Izb Aptekarskich: Beskidzka Okręgowa Izba Aptekarska. W: 10 lat samorządu aptekarskiego 1991-2001. Warszawa: Naczelna Izba Aptekarska, 2001, s. 22-23.
- 38. ba:** Materiały autorskie Okręgowych Izb Aptekarskich: Wielkopolska Okręgowa Izba Aptekarska. W: 10 lat samorządu aptekarskiego 1991-2001. Warszawa: Naczelna Izba Aptekarska, 2001, s. 57-59.
- 39. ba:** Materiały autorskie Okręgowych Izb Aptekarskich: Gdańska Okręgowa Izba Aptekarska. W: 10 lat samorządu aptekarskiego 1991-2001. Warszawa: Naczelna Izba Aptekarska, 2001, s. 30-31.
- 40. ba:** Materiały autorskie Okręgowych Izb Aptekarskich: Lubelska Okręgowa Izba Aptekarska. W: 10 lat samorządu aptekarskiego 1991-2001. Warszawa: Naczelna Izba Aptekarska, 2001, s. 43-45.
- 41. ba:** Materiały autorskie Okręgowych Izb Aptekarskich: Zachodniopomorska Okręgowa Izba Aptekarska. W: 10 lat samorządu aptekarskiego 1991-2001. Warszawa: Naczelna Izba Aptekarska, 2001, s. 62-63.
- 42. ba:** Materiały autorskie Okręgowych Izb Aptekarskich: Kielecka Okręgowa Izba Aptekarska. W: 10 lat samorządu aptekarskiego 1991-2001. Warszawa: Naczelna Izba Aptekarska, 2001, s. 38.
- 43. ba:** Materiały autorskie Okręgowych Izb Aptekarskich: Podkarpacka Okręgowa Izba Aptekarska. W: 10 lat samorządu aptekarskiego 1991-2001. Warszawa: Naczelna Izba Aptekarska, 2001, s. 60-61.
- 44. ba:** Materiały autorskie Okręgowych Izb Aptekarskich: Pomorsko-Kujawska Okręgowa Izba Aptekarska w Bydgoszczy. W: 10 lat samorządu aptekarskiego 1991-2001. Warszawa: Naczelna Izba Aptekarska, 2001, s. 24-28.
- 45. ba:** Materiały autorskie Okręgowych Izb Aptekarskich: Białostocka Okręgowa Izba Aptekarska. W: 10 lat samorządu aptekarskiego 1991-2001. Warszawa: Naczelna Izba Aptekarska, 2001, s. 20-21.
- 46. ba:** Materiały autorskie Okręgowych Izb Aptekarskich: Katowicka Okręgowa Izba Aptekarska. W: 10 lat samorządu aptekarskiego 1991-2001. Warszawa: Naczelna Izba Aptekarska, 2001, s. 32-34.
- 47. ba:** Materiały autorskie Okręgowych Izb Aptekarskich: Częstochowska Okręgowa Izba Aptekarska. W: 10 lat samorządu aptekarskiego 1991-2001. Warszawa: Naczelna Izba Aptekarska, 2001, s. 29.

48. ba: Materiały autorskie Okręgowych Izb Aptekarskich: Kaliska Okręgowa Izba Aptekarska. W: 10 lat samorządu aptekarskiego 1991-2001. Warszawa: Naczelna Izba Aptekarska, 2001, s. 71-72.
49. ba: Materiały autorskie Okręgowych Izb Aptekarskich: Lubuska Okręgowa Izba Aptekarska. W: 10 lat samorządu aptekarskiego 1991-2001. Warszawa: Naczelna Izba Aptekarska, 2001, s. 66-67.
50. ba: Materiały autorskie Okręgowych Izb Aptekarskich: Łódzka Okręgowa Izba Aptekarska. W: 10 lat samorządu aptekarskiego 1991-2001. Warszawa: Naczelna Izba Aptekarska, 2001, s. 46-47.
51. ba: Materiały autorskie Okręgowych Izb Aptekarskich: Okręgowa Izba Aptekarska w Krakowie. W: 10 lat samorządu aptekarskiego 1991-2001. Warszawa: Naczelna Izba Aptekarska, 2001, s. 41-42.
52. ba: Materiały autorskie Okręgowych Izb Aptekarskich: Opolska Okręgowa Izba Aptekarska. W: 10 lat samorządu aptekarskiego 1991-2001. Warszawa: Naczelna Izba Aptekarska, 2001, s. 53-56.
53. ba: Materiały autorskie Okręgowych Izb Aptekarskich: Okręgowa Izba Aptekarska w Warszawie. W: 10 lat samorządu aptekarskiego 1991-2001. Warszawa: Naczelna Izba Aptekarska, 2001, s. 68-70.
54. ba: Materiały autorskie Okręgowych Izb Aptekarskich: Środkowopomorska Okręgowa Izba Aptekarska w Koszalinie. W: 10 lat samorządu aptekarskiego 1991-2001. Warszawa: Naczelna Izba Aptekarska, 2001, s. 39-40.

Relacje:

1. Informacje pozyskane na podstawie korespondencji z przedstawicielem biura Środkowopomorskiej Okręgowej Izby Aptekarskiej, panią Elżbietą Sobolewską (informacja pisemna; data wysłania zapytania: 10.01.2018; data otrzymania odpowiedzi: 12.01.2018).
2. Informacje pozyskane na podstawie korespondencji z przedstawicielem biura Beskidzkiej Okręgowej Izby Aptekarskiej, panią Ewą Skórką (informacja pisemna; data wysłania zapytania: 10.01.2018; data otrzymania odpowiedzi: 12.04.2018).
3. Informacje pozyskane na podstawie korespondencji z Redaktor Naczelną kwartalnika „Farmacja Krakowska”, panią mgr farm. Elżbietą Rząsą-Duran (informacja pisemna; data wysłania zapytania: 10.01.2018; data otrzymania odpowiedzi: 21.01.2018).

4. Informacje pozyskane na podstawie korespondencji z pierwszą Redaktor Naczelną kwartalnika „Biuletynu Okręgowej Izby Aptekarskiej w Olsztynie”, panią mgr farm. Janiną Murawską (informacja pisemna; data wysłania zapytania: 10.01.2018; data otrzymania odpowiedzi: 31.01.2018).
5. Informacje pozyskane na podstawie korespondencji z Redaktor Naczelną „Farmacji Pomorza Środkowego” dr hab. Jadwigą Brzezińską (informacja pisemna; data wysłania zapytania: 10.01.2018; data otrzymania odpowiedzi: 23.01.2018 oraz 19.02.2018).
6. Informacje pozyskane na podstawie korespondencji z Kierownikiem biura Gdańskiej Okręgowej Izby Aptekarskiej, panią mgr farm. Anną Kalicką (informacja pisemna; data wysłania zapytania: 10.01.2018; data otrzymania odpowiedzi: 25.01.2018 oraz 30.01.2018).
7. Informacje pozyskane na podstawie korespondencji z Kierownikiem biura Lubuskiej Okręgowej Izby Aptekarskiej, panią Jolantą Stelmach (informacja pisemna; data wysłania zapytania: 10.01.2018; data otrzymania odpowiedzi: 11.01.2018).
8. Informacje pozyskane na podstawie korespondencji z Kierownikiem biura Śląskiej Izby Aptekarskiej, panem mgr. inż. Lechem Wróblewskim (informacja pisemna; data wysłania zapytania: 10.01.2018; data otrzymania odpowiedzi: 12.01.2018).
9. Informacje pozyskane na podstawie korespondencji z Rzecznikiem Prasowym Izby Okręgowej Izby Aptekarskiej w Łodzi, panem Zbigniewem Solarzem (informacja pisemna; data wysłania zapytania: 10.01.2018; data otrzymania odpowiedzi: 11.01.2018).

Źródła internetowe:

1. Krajowy Rejestr Sądowy, Numer KRS: 0000064884, Stan na dzień 24.03.2018, s. 1-5.
2. Krajowy Rejestr Sądowy, Numer KRS: 0000180590, Stan na dzień 28.03.2018, s. 1-7.
3. Skrócony protokół z 12 posiedzenia Prezydium Rady Okręgowej Izby Aptekarskiej w Katowicach, IV kadencja, dnia 17 sierpnia 2004 roku. Protokołował - Leszek Dusik. Opublikowany na stronie internetowej Śląskiej Izby Aptekarskiej.

Zasoby internetowe:

1. Adam Rajmund Kwieciński: [online]. [Dostęp 28 listopada 2018]. Dostępny w Internecie: <http://kwiecinski.pl/>
2. Apteka Media [online]. [Dostęp 27 listopada 2018]. Dostępny w Internecie: <http://www.aptekamedia.pl/>

3. Beskidzka Okręgowa Izba Aptekarska: Historia BOIA [online]. [Dostęp 08 marca 2018]. Dostępny w Internecie: <http://www.bielsko.boia.pl/boia.html>
4. Boehringer Ingelheim Sp. z o.o. Polska: Historia w Polsce [online]. [Dostęp 25 listopada 2018]. Dostępny w Internecie: <https://www.boehringer-ingelheim.pl/historia/historia/historia-w-polsce>
5. Dolnośląska Izba Aptekarska: Historia Dolnośląskiej Okręgowej Izby Aptekarskiej [online]. [Dostęp 27 marca 2018]. Dostępny w Internecie: http://www.dia.com.pl/pl/historia_dolnoslaskiej_okregowej_izby_aptekarskiej/
6. Dr Josef Raabe: Spółka z ograniczoną odpowiedzialnością w likwidacji [online]. [Dostęp 25 listopada 2018]. Dostępny w Internecie: <https://krs-pobierz.pl/dr-josef-raabe-spolka-wydawnicza-spolka-z-ograniczona-odpowiedzialnoscia-w-likwidacji-i35240>
7. Euro-Apteka: Główne fakty [online]. [Dostęp 04 czerwca 2018]. Dostępny w Internecie: http://www.euroapteka.pl/o_Euroaptece/glowne_fakty
8. Encyklopedia PWN: Zakład Narodowy im. Ossolińskich [online]. [Dostęp 31 maja 2018]. Dostępny w Internecie: <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/Zaklad-Narodowy-im-Ossolinskich;3999978.html>
9. Forum Farmaceutyczne, czerwiec 2004 [online]. [Dostęp 13 maja 2018]. Dostępny w Internecie: <http://www.nia.org.pl/2004/07/02/forum-farmaceutyczne-czerwiec-2004/>
10. Historia Oddziału Warszawskiego PTF-armu [online]. [Dostęp 24 czerwca 2018]. Dostępny w Internecie: <http://www.ptfarm.pl/warszawa/1462>
11. Hortpress [online]. [Dostęp 27 listopada 2018]. Dostępny w Internecie: <https://hortpress.com/>
12. Informacje prasowe: Enterprise Investors inwestuje w Apteki Polskie [online]. [Dostęp 04 czerwca 2018]. Dostępny w Internecie: <https://www.ei.com.pl/enterprise-investors-inwestuje-w-apteki-polskie>
13. Instytut Farmakologii Polskiej Akademii Nauk: Z historii Instytutu [online]. [Dostęp 10 czerwca 2018]. Dostępny w Internecie: <http://if-pan.krakow.pl/pl/instytut/historia/>
14. Katalogi Biblioteki Narodowej [online]. [Dostęp 27 października 2018]. Dostępny w Internecie: <http://katalogi.bn.org.pl/iii/encore/record/CRb1483502Sbromatologia%20i%20chemiaOrightrresultUX6?lang=pol&suite=cobalt>
15. Medyk Sp. z o.o.: O firmie [online]. [Dostęp 30 maja 2018]. Dostępny w Internecie: <http://medyk.com.pl/o-nas/o-firmie>

16. Narodowy Instytut Leków [online]. [Dostęp 30 sierpnia 2018]. Dostępny w Internecie: <http://www.nil.gov.pl/institut/o-instytucie/>
17. Phoenix Group [online]. [Dostęp 28 listopada 2018]. Dostępny w Internecie: <https://www.phoenixgroup.eu/en/>
18. Polfa Tarchomin [online]. [Dostęp 13 maja 2018]. Dostępny w Internecie: <http://www.polfatarchomin.com.pl/index.php/o-firmie/historia/>
19. Polska Izba Przemysłu Farmaceutycznego i Sprzętu Medycznego Polfarmed [online]. [Dostęp 13 maja 2018]. Dostępny w Internecie: http://www.polfarmed.pl/O_Izbie- Informacje_ogolne-0
20. Polskie Towarzystwo Farmaceutyczne: Oddział Białystok: Historia oddziału [online]. [Dostęp 12 marca 2018]. Dostępny w Internecie: <http://www.ptfarm.pl/bialystok/1074>
21. Polskie Towarzystwo Farmaceutyczne: Historia oddziału [online]. [Dostęp 29 marca 2018]. Dostępny w Internecie: <http://www.ptfarm.pl/gdansk/1695>
22. Polskie Towarzystwo Farmakologiczne [online]. [Dostęp 13 maja 2018]. Dostępny w Internecie: <http://www.ptf.info.pl/cel>
23. Serwis Dzienny: Zmiany merytoryczne, layoutowe w branżowym tytule Aptekarski Magazyn Torfarmu [online]. [Dostęp 15 maja 2018]. Dostępny w Internecie: <http://mmp24.pl/artykuly/21265,zmiany-merytoryczne-layoutowe-w-branzowym tytule-aptekarski-magazyntorfarmu>
24. Slawex [online]. [Dostęp 30 sierpnia 2018]. Dostępny w Internecie: <http://www.slawex.com.pl/program-zyskaj-zdrowie/>
25. Słownik Języka Polskiego PWN [online]. [Dostęp 30 kwietnia 2018]. Dostępny w Internecie: <http://sjp.pwn.pl/sjp/jednodniowka;2467708.html>
26. Super-pharm: O nas [online]. [Dostęp 04 czerwca 2018]. Dostępny w Internecie: <https://www.superpharm.pl/o-nas.html>
27. Świat Medycyny i Farmacji [online]. [Dostęp 13 listopada 2018]. Dostępny w Internecie: <http://smif.com.pl/>
28. Zofia Kościelna: Firmowa gazeta branżowa [online]. [Dostęp 15 maja 2018]. Dostępny w Internecie: <http://agape.com.pl/rozmowy-i-kwestionariusze/firmowa-gazeta-branzowa/>

Wykaz osobowy

A

Adamiec Zbigniew, 160
Aleksandrowicz Mirosława, 122, 138
Andrzej Śródka, 257
Augustynowicz Agnieszka, 273

B

Bański Wojciech, 272
Barchan Adam, 160
Bąbelek Tadeusz, 212
Bąkowska Berna, 260
Bela Zbigniew, 136
Białas Justyna, 183
Białaszewicz Kazimierz, 12
Binder Elżbieta, 244
Bitner Janusz, 79
Błaszczyk Zbigniew, 188
Borecka Benedykta, 139
Borkowski Bogusław, 20
Borowski Marek, 138, 148
Braun Rainer, 262
Brol Janusz, 136
Brzeska Irena, 131
Brzezińska Jadwiga, 16, 79, 123, 138, 175,
176
Brzeziński Jacek, 49, 234
Brzozowski Tadeusz, 12
Buciński Adam, 138
Bujwid Helena, 137, 152
Buzek Jerzy, 265

C

Celler Beata, 209
Chłopiccka Joanna, 136
Chmal-Jagiełło Krystyna, 136
Chmielewska Maria, 138, 139, 273
Cholewa Elżbieta, 272
Cholewa Robert, 52
Chomicki Mariusz, 51, 109, 138, 179, 180,
265
Chrzanowski Krzysztof, 199
Ciołkowska-Paluch Grażyna, 222
Ciupik Lechosław, 11
Czajka Lidia, 183, 246
Czarnecki Bernard, 252
Czarnecki Ryszard, 151
Czartoryski Adam, 45, 169
Czech Marcin, 246
Czelej Jacek, 13
Czubalski Franciszek, 12
Czuczwar Stanisław, 12
Czyż Lidia, 135, 136
Czyż Tadeusz, 160

D

Danielewska Łucja, 211
Dąbrowska-Sajewska Alicja, 137
Demczuk Grzegorz, 79
Derlatka Edward, 160
Derlich Krystyna, 217
Długosz Marcin, 269

Długosz Maria, 245
 Doroba Andrzej, 50
 Dragon Leszek, 183
 Drogowski Leszek, 131, 132
 Dutkowski Zbigniew, 262
 Dux-Prabucka Ewa, 51, 260, 261, 263
 Dziki Sylwester, 18, 103

E

Ekiert Leszek, 136

F

Feliksiak Helena, 252
 Figura Barbara, 273
 Fijałek Zbigniew, 239
 Fiklewicz-Dreszczyk Barbara, 47, 193, 194
 Filas Ryszard, 24, 25, 88, 276
 Florkiewicz Paweł, 260
 Furmanowska Mirosława, 133
 Furtak Joanna, 217
 Fusek Wiesław, 175, 176

G

Gabor Halina, 133
 Gałka Jerzy, 38, 39
 Garczyńska Joanna, 269
 Garwacki Stanisław, 234
 Gąsiorek Agnieszka, 136
 Giermaziak Wojciech, 135
 Gładkowski Andrzej, 11
 Głowniak Maria, 133, 135
 Gołdyn Anny, 139
 Gorski Peter, 258
 Góralczyk Elżbieta, 133

Górska Joanna, 133
 Grabowska Bożena, 79
 Graczyk Ewa, 217
 Grodzka Teodora, 260
 Grotkowska Dorota, 217
 Grotowska Małgorzata, 131
 Grottel Tomasz, 145
 Gruszczyńska Hanna, 51
 Grzempowska Katarzyna, 217
 Grzybek Jan, 165
 Gumowska Anna, 51
 Gumułka Stanisław, 133
 Gutowska Bożena, 133

H

Han Stanisław, 253
 Handermander-Lewicka Małgorzata, 120
 Hano Józef, 241
 Harasimowicz Jan, 122, 139
 Hawrot-Kawecka Anna, 272
 Hechmann Roman, 131, 141, 162, 180,
 181, 247, 262
 Herba Katarzyna, 204
 Herba Kazimierz, 204
 Hudemowicz Włodzimierz, 134

I

Ignys Danuta, 135
 Imiela Agnieszka, 217
 Iżycka Aleksandra, 204

J

Jabłońska Joanna, 234
 Jakubowski Marek, 234

Jakubowski Włodzimierz, 168
 Jambor Jerzy, 246, 247, 253
 Jaromin Andrzej, 269
 Jaroniewski Wacław, 245
 Jendryczko Barbara, 201, 246, 247, 248,
 250, 253
 Jędrzejczak Marek, 160
 Jędrzejczyk Stanisław, 13
 Jędrzejowska Zofia, 156
 Jochym Krystyna, 137
 Jodynis-Liebert Jadwiga, 236
 Józwiakowski Piotr, 136

K

Kaczmarek Barbara, 209
 Kałaur Irena, 137
 Kamińska Janina, 21
 Kamiński Bogdan, 51, 263
 Kamiński Zygmunt, 269
 Kania Henrietta, 253
 Karlik Anna, 236
 Kaźmierczak Jolanta, 272
 Kędzierska Edwarda, 131, 142, 253
 Kępa Jolanta, 11
 Kluge Beata, 139
 Kłak Krzysztof, 145
 Kmieć Krzysztof, 137
 Kodroń Stanisław, 139
 Komender Janusz, 266
 Kondej-Gąsecka Maria, 253
 Kopacz Ewa, 81
 Korcz Przemysław, 137
 Kornacka Grażyna, 133
 Kossuth Joanna, 131, 252, 256, 257

Kotarba Jerzy, 261
 Kotlińska Jolanta, 243
 Kotula Zbigniew, 133
 Kowalska Kamila, 217
 Krauze Stanisław, 227
 Krawiec Lidia, 209
 Krążyńska Katarzyna, 211
 Król Zbigniew, 123
 Królicki Krzysztof, 208, 209, 253
 Krówczyński Leszek, 262
 Krumschmidt Robert, 269
 Kubis Aleksander, 232
 Kucza Jacek, 211
 Kuczyński Tomasz, 209
 Kuźmierkiewicz Wojciech, 133, 228
 Kwapiszewski Wincenty, 180, 246, 261
 Kwieciński Adam, 50, 244
 Kwolek Agnieszka, 137

L

Labuda Barbara, 265
 Langiewicz Lidia, 183
 Langwiński Romuald, 243
 Lelito Jerzy, 190
 Lenartowicz Jolanta, 246
 Leszczyńska Jadwiga, 261, 262
 Leszek Jamrozik, 122
 Leszkiem Ekiertem, 166
 Lewandowski Mariusz, 135
 Lewicki Jarosław, 120
 Lipski Piotr, 222
 Lipski Sławomir, 246
 Lubacki Przemysław, 269
 Ludwicki Jan, 234

Lulek Janina, 236

Ł

Łapiński Mariusz, 149

Łazowska Lucyna, 138

Łazowska Małgorzata, 131

Łazowski Jerzy, 119, 131, 132, 135

Łuszczyna Wojciech, 51, 265

M

Machnik Mariusz, 269

Madalińska Monika, 260

Magowska Anita, 246, 247, 250, 253

Maj Jerzy, 241

Majewska Janina, 139

Majewski Jan, 155

Makulska-Nowak Helena, 133

Mańko Janina, 133, 179, 180, 214

Masiakowski Jerzy, 180, 211

Maślankowska Grażyna, 206

Matuszewska Irena, 141, 142, 261

Matuszewski Tomasz, 235

Mazurk Aleksander, 11

Meler Jan, 232

Michał Umbreit, 181

Migaj Piotr, 217

Mildner Piotr, 48, 225

Milecka Laura, 253

Mionskowski Henryk, 137, 227

Molenda Zbigniew, 199

Molin Piotr, 137

Moska Dionizy, 77, 116, 120, 129, 136,

152, 161, 162, 164, 165, 175, 193

Moszczeńska Ryszarda, 260

Murawska Janina, 138

Muszyński Jan, 227

N

Najdzicz Danuta, 139

Namysł Marcela, 155

Napióra Wiktor, 253

Nartowska Jadwiga, 222

Nawrot Arkadiusz, 269

Niewiadoski Robert, 138

Niezgódka Małgorzata, 217

Niweliński Józef, 150, 151

Noculak-Palczewska Alicja, 154

Nowaczyk Radosław, 209

O

Ociepka Jan, 183

Olender Wojciech, 173, 190, 191

Olędzka Regina, 133

Olszewska Zyta, 205

Olszewski Andrzej, 205

Olszowski Adam, 122

Orlewska Ewa, 239

Osadowski Tomasz, 199

Ostrowski Bogdan, 131, 252, 257

Owsiany Dariusz, 269

Ozga-Michaliski Edward, 51

Ozimek Czesława, 79

P

Pachocki Robert, 246

Paczkowski Andrzej, 17

Palka Monika, 135

Pastok Dorota, 123, 159, 265, 266

Pastok Paweł, 51, 266, 267

Paško Anita, 217

Pawełek Tadeusz, 47, 59, 219

Pawełek-Andrearczyk Patrycja, 220, 353

Pawłowski Michał, 139

Perz Paweł, 211

Piasecki Jan, 20

Pic Stanisław, 155

Piechula Stanisław, 46, 77, 108, 112, 120,
124, 128, 129, 163, 181, 183, 184, 185,
188

Piekarz Andrzej, 136

Piekoś Ryszard, 194, 351

Pietraszkiewicz Dorota, 217

Pietraszkiewicz Jacek, 209

Pietrzyk Igor, 209

Piotr Bocheński, 252

Piotrowska Alina, 139

Piskorski Marcin, 135

Pjanka Grzegorz, 217

Pluta Janusz, 35, 131, 138, 154, 175

Płotkowiak Zyta, 194

Płuska Marek, 79, 131, 132

Pobrotyn Piotr, 217

Podlewski Jan, 20

Podolak Helena, 245

Podolski Adam, 160

Przegaliński Edmund, 241

Przeniosło Katarzyna, 183

Przeździecka Regina, 222

Przybyła Anna, 137

Pyka Walter, 231

R

Radda Maria, 137

Radecki Kazimierz, 181, 188, 189

Rej Irena, 179, 181

Rodzik Nina, 139

Romanowski Henryk, 175

Rosiak Marek, 253

Rosicki Wojciech, 201

Rostafiński Stefan, 137, 152, 193

Roszkowski Waldemar, 179, 181

Rudek Renata, 137

Rudzki Adam, 215

Rutkowska Elżbieta, 137

Rużyłło Edward, 241

Rybacka Hanna, 162

Rybakowski Janusz, 12

Rząca Tomasz, 79

Rząsowska Alicja, 79

Rzepiela Agnieszka, 137

Rzewuska Małgorzata, 12

S

Sadowski Zygmunt, 214

Sanowska Barbara, 109, 136

Sawicki Jan, 133

Schulz Martin, 262

Seidler Grzegorz, 243

Serafin Krystyna, 21

Sieradzki Edmund, 133, 370

Sikora Adam, 194

Skibiński Zdzisław, 246, 253

Skoczylas Małgorzata, 217

Skrzynecki Stefan, 46

Sławatyniec Anna, 253

Soroko Anita, 217
 Sośnierz Andrzej, 184
 Sperka Marcin, 269
 Spytkowski Krzysztof, 79
 Starak Jerzy, 40
 Staśkiewicz Barbara, 261
 Stetkiewicz Jan, 49, 234
 Stępniewska Beata, 137
 Stojek Piotr, 79
 Strażewicz Wacław, 236
 Suchocka Łucja, 246, 253
 Supniewski Janusz, 241
 Suska Małgorzata, 135
 Syroka Andrzej, 138
 Szajewski Janusz, 133
 Szal Bożena, 250, 253
 Szczeklik Andrzej, 166
 Szczepański Władysław, 138
 Szerłowska Janina, 79
 Szewczyk Michał, 135
 Szostak Krystyna, 156
 Szota Piotr, 77, 123, 138
 Szuba Tadeusz, 80, 81, 104, 109, 132, 133,
 134, 145, 179
 Szukiel Anna, 245
 Szukiel Wiktor, 35, 51, 131, 204, 245, 250,
 252, 253, 256, 257
 Szwajcowska Maria, 199
 Szwajcowski Jacek, 199
 Szymańska Jadwiga, 245, 246, 248, 252
 Szymańska-Bulska Joanna, 253
 Szyszko Edmund, 20, 21
 Szyszkowska Maria, 246, 253

Ś

Śladowski Wiesław, 243
 Śliwa Ireneusz, 46, 112, 124, 183, 185
 Świączkowska Elżbieta, 217
 Świstun Krystyna, 139

T

Telejko Elwira, 135, 137, 152, 364
 Terpiłowska Ewa, 260
 Teuerle-Biel Dorota, 35
 Trzciniński Janusz, 189
 Tyc Małgorzata, 137
 Tyfczyńska Julia, 239

U

Umbreit Michał, 145, 156, 179, 181, 202,
 253, 266
 Uniejewska Barbara, 137
 Uszyńska-Nowicka Urszula, 222

V

Vogel Stanisław, 26, 126

W

Walko Bogdan, 253
 Wandowski Henryk, 51, 260
 Wasiewicz Adam, 135
 Wawro Bartosz, 135
 Wąsacz Emil, 265
 Welbel Leszek, 12
 Wieniawski Witold, 26, 126
 Wilczyński Jan, 79
 Witalis Zbigniew, 253
 Witczak Ewa, 138

Wodyński Bartłomiej, 256
Wojnicka-Szuba Danuta, 133
Wojśa Zdzisław, 152
Wojtasik Elżbieta, 253
Wojtaszewska Henryka, 133
Wojtkiewicz-Rok Wanda, 245
Wolf Olimpia, 135
Wolf Tomasz, 135
Wolnicka-Morawiec Lidia, 162
Wójcicki Jerzy, 12
Wróbel Andrzej, 50, 119, 135, 172, 173,
243
Wysocka-Paruszevska Bożena, 234

Z

Zajdel Piotr, 135

Zalewska Maria, 79
Zamojska-Madej Bożena, 139
Zarzycki Rajmund, 123, 147
Zbąbłasz Jadwiga, 183
Zbytniewski Wojciech, 261
Zduńska Alina, 21
Zieliński Tadeusz, 143
Zimniak Andrzej, 244
Zomkowska Aneta, 138
Zugaj Robert, 269
Zygadło Ewa, 138, 246, 253

Ż

Żabska Ryszarda, 139

Spis tabel i rycin

Tabele

- Tabela 1.** Czasopisma izb aptekarskich wydawane w latach 1989-2004 s. 54
- Tabela 2.** Czasopisma pozasamorządowych organizacji aptekarskich i farmaceutycznych wydawane w latach 1989-2004 s. 58
- Tabela 3.** Czasopisma producentów i dystrybutorów produktów leczniczych wydawane w latach 1989-2004 s. 59
- Tabela 4.** Czasopisma i dodatki samoistne do nich wydawane przez farmaceutyczne instytucje i towarzystwa naukowe w latach 1989-2004 s. 62
- Tabela 5.** Zestawienie czasopism i dodatków samoistnych wydawanych przez przedsiębiorstwa specjalizujące się w działalności wydawniczej, a utworzone na podstawie wpisu do ewidencji działalności gospodarczej lub Krajowego Rejestru Sądowego s. 65
- Tabela 6.** Liczba magistrów farmacji w Polsce w latach 1990-2004 s. 72
- Tabela 7.** Liczba aptek s. 75
- Tabela 8.** Zestawienie tytułów biuletynów izb aptekarskich wraz z numerem ISSN s. 130

Ryciny

- Rycina 1.** Odsetek czasopism farmaceutycznych różnych wydawców w odniesieniu do ich liczby całkowitej w latach 1989-2004 s. 69
- Rycina 2.** Ośrodki wydawnicze polskiej prasy farmaceutycznej s. 69
- Rycina 3.** Liczba farmaceutów pracujących w aptekach w 2003 roku z uwzględnieniem podziału na województwa s. 72
- Rycina 4.** Liczba farmaceutów pracujących w aptekach w 2004 roku z uwzględnieniem podziału na województwa s. 73
- Rycina 5.** Liczba farmaceutów ogółem w 2004 roku z uwzględnieniem podziału na województwa oraz płeć s. 74
- Rycina 6.** Liczba aptek w 2003 roku z uwzględnieniem podziału na województwa s. 75
- Rycina 7.** Liczba aptek w 2004 roku z uwzględnieniem podziału na województwa s. 76
- Rycina 8.** Przykładowe okładki biuletynów izb aptekarskich s. 178
- Rycina 9.** Okładka czasopisma „Farmacja Śląska” z 1998 roku s. 187
- Rycina 10.** Okładka czasopisma „Apteka Polska” i dodatku „Goniec Apteczny” s. 192
- Rycina 11.** Okładka „Biuletyny SFKP” z 2001 roku s. 197
- Rycina 12.** Przykładowe okładki czasopisma „Bez Recepty: Magazyn partnerów Polskiej Grupy Farmaceutycznej” s. 203
- Rycina 13.** Przykładowe okładki czasopism wydawanych przez hurtownię Farmacol s. 207

- Rycina 14.** Okładka czasopisma „Prosto z Hygei” z 2000 roku s. 210
- Rycina 15.** Okładka czasopisma „Pharma” z 1997 roku s. 213
- Rycina 16.** Okładka czasopisma „Terapia i Leki” z 1993 roku s. 216
- Rycina 17.** Przykładowe okładki czasopisma „Bez Recepty” wydawanego przez hurtownię Cito Dat s. 218
- Rycina 18.** Okładka czasopisma „Panacea, Leki ziołowe” z 2003 roku s. 221
- Rycina 19.** Okładka czasopisma „Wiadomości Zielarskie” z 1993 roku s. 224
- Rycina 20.** Okładka czasopisma „Moja Apteka” z 1996 roku s. 226
- Rycina 21.** Przykładowe okładki „Farmacji Polskiej” s. 230
- Rycina 22.** Okładka czasopisma „Roczniki Naukowe Wrocławskiego Oddziału PTFarm” z 2002 roku s. 233
- Rycina 23.** Okładka czasopisma „Herba Polonica” z 2002 roku s. 238
- Rycina 24.** Okładka „Biuletyny Instytutu Leków” z 2000 roku s. 240
- Rycina 25.** Okładka czasopisma „Materia Medica Polona: the Polish Journal of Medicine and Pharmacy” z 1996 roku s. 242
- Rycina 26.** Przykładowe okładki czasopism i dodatków wydawnictwa Farmapress s. 259
- Rycina 27.** Przykładowe okładki „Gazety Farmaceutycznej” oraz dodatku „Nowości Farmakoterapii” wydawnictwa Kwadryga s. 264
- Rycina 28.** Okładka czasopisma „Lek w Polsce” z 2000 roku s. 268

Rycina 29. Okładka czasopisma „Vitamina C++” z 2004 roku

s. 271

Aneks I. Bibliografia czasopism farmaceutycznych wydawanych w Polsce w latach 1989-2004

---

1. Czasopisma samorządu aptekarskiego

1.1 „Apothecarius, Biuletyn Okręgowej Izby Aptekarskiej”, red. Moska Dionizy, Adres wydawniczy: Katowice: ORA, ISSN 1232-7220, 21 cm, kwartalnik, 1992-2004.

- **Kontynuowany jako:** „Apothecarius, Śląskie forum farmaceutyczne”, red. Moska Dionizy, Lewicki Jarosław, Adres wydawniczy: Katowice: ORA, ISSN 1232-7220, 30 cm, kwartalnik, 2004-
- **Uwagi:** Od numeru 4 z 1999 roku drugi podtytuł „Primum non nocere”. Od numeru 2 z 2004 roku tytuł „Apothecarius Śląski”. Od numeru 3 z 2004 roku podtytuł „Śląskie forum farmaceutyczne”.

1.2 „Aptekarz”, red. Szuba Jerzy, Adres wydawniczy: Warszawa: OIA, ISSN 1230-8730, 21 cm, nieregularnie (1993 rok), później miesięcznik (1994 rok), 1993-2010.

1.3 „Biuletyn Beskidzkiej Okręgowej Izby Aptekarskiej”, red. Korcz Przemysław, Adres wydawniczy: Bielsko-Biała: BOIA, ISSN brak, wersja elektroniczna, kwartalnik, 2004-

1.4 „Biuletyn Dolnośląskiej Izby Aptekarskiej”, red. Syroka Andrzej, Zygadło Ewa, Adres wydawniczy: Wrocław: DIA, ISSN 1234-012X, 30 cm, miesięcznik, 1992-1997.

- **Kontynuowany jako:** „Pharmakon: Biuletyn Dolnośląskiej Izby Aptekarskiej: Wrocław, Legnica, Jelenia Góra, Wałbrzych”, red. Pluta Janusz, Adres wydawniczy: Wrocław: DIA, ISSN 1640-9949, 21 cm, miesięcznik, 1997-

1.5 „Biuletyn Informacyjny Lubuskiej Okręgowej Izby Aptekarskiej w Zielonej Górze”, Adres wydawniczy: Zielona Góra: LOIA, ISSN brak, wersja powielana 30 cm, również elektroniczna, nieregularnie, 2003-

1.6 „Biuletyn Informacyjny, Okręgowa Izba Aptekarska w Olsztynie”, Łazowska Lucyna, Adres wydawniczy: Olsztyn: OIA, ISSN 1429-4451, 21 cm, miesięcznik, 1997-

1.7 „Biuletyn Informacyjny, Okręgowa Izba Aptekarska w Warszawie”, red. Hudemowicz Włodzimierz, Adres wydawniczy: Warszawa: OIA, ISSN 1733-1323, 21 cm, kwartalnik, 2004-

1.8 „Biuletyn Informacyjny Pomorsko-Kujawska Okręgowa Izba Aptekarska, Bydgoszcz, Toruń, Włocławek”, red. Pawłowski Michał, Adres wydawniczy: Bydgoszcz, Toruń, Włocławek: PKOIA, ISSN 1506-4743, 22 cm, miesięcznik, 1994-

1.9 „Biuletyn Informacyjny, Podkarpacka Okręgowa Izba Aptekarska”, red. Ziółko Krystyna, Adres wydawniczy: Rzeszów: POIA Rzeszów, Wydawnictwo: Regionalne Centrum Komputeryzacji Farmacji „Pronet”, ISSN 1233-1554 (nr 1/2 i 3/4 z 1992 roku), zmiana ISSN 1233-1562, 21 cm, nieregularnie, 1992-1996.

- **Kontynuowany jako:** „Biuletyn, Podkarpacka Okręgowa Izba Aptekarska”, red. Czyż Lidia Maria, Adres wydawniczy: Rzeszów: POIA, ISSN 1428-7366 (od 2000 roku), 21 cm, nieregularnie, dwumiesięcznik, miesięcznik, 1996-

1.10 „Biuletyn Informacyjny, Zachodniopomorska Okręgowa Izba Aptekarska”, red. Krakowiak Anna, Adres wydawniczy: Szczecin: ZOIA, ISSN 1234-3846, 21 cm, miesięcznik, 1994-

1.11 „Biuletyn Lubelskiej Okręgowej Izby Aptekarskiej, Biała Podlaska, Chełm, Lublin, Zamość”, Adres wydawniczy: Lublin: LOIA, ISSN 1231-5702, 21-30 cm, dwumiesięcznik (1993-1995), miesięcznik, nieregularnie, 1993-

- **Uwagi:** Od numeru 9 z 1995 roku do numeru 12 z 1996 roku podtytuł „Miesięcznik Lubelskiej Okręgowej Izby Aptekarskiej”, format 29 cm.

1.12 „Biuletyn Naczelnej Izby Aptekarskiej”, red. Łazowski Jerzy, Hechmann Roman (od 1999 roku), Adres wydawniczy: Warszawa: NIA, ISSN 1426-0514, 21-30 cm, nieregularnie, 1996-

- **Uwagi:** Od 2006 biuletyn wydawany z czasopismem „Aptekarz Polski”. Ponadto w 1997 roku format 30 cm, w 1998 roku 24 cm.

1.13 „Biuletyn Szkoleniowy, Podkarpacka Okręgowa Izba Aptekarska w Rzeszowie”, red. Czyż Lidia Maria, Adres wydawniczy: Rzeszów: POIA, ISSN 1896-7639, 21 cm, kwartalnik, 2004-

- **Uwagi:** Od numeru 2 z 2004 roku błędne oznaczenie numeru ISSN 1428-7366.

1.14 „Biuletyn Wielkopolskiej Okręgowej Izby Aptekarskiej, Kalisz, Konin, Leszno, Piła, Poznań”, Adres wydawniczy: Poznań: WOIA, ISSN 1232-7085, 21 cm, dwumiesięcznik, 1992-

- **Uwagi:** Przerwa wydawnicza 1996-1998.

1.15 „Farmacja Kaliska: Biuletyn Kaliskiej Okręgowej Izby Aptekarskiej”, red. Gołdyn Anna, Adres wydawniczy: Kalisz: KOIA, ISSN 2083-6538, 22-30 cm, półrocznik, 1996-2010.

- **Uwagi:** W latach 1996-2009 publikacja ukazywała się jako powielane pismo wewnętrzne pod różnymi tytułami.

1.16 „Farmacja Krakowska: Biuletyn Informacyjny Okręgowej Izby Aptekarskiej w Krakowie”, red. Sanowska Barbara, Adres wydawniczy: Kraków: OIA, ISSN 1505-8166, 21 cm, kwartalnik, 1998-

- **Poprzednio:** „Farmacja Krakowska”, ISSN brak, 30 cm, nieregularnie, 1992-1993.

1.17 „Farmacja Pomorza Środkowego: Biuletyn Informacyjny Okręgowej Izby Aptekarskiej w Koszalinie”, red. Brzezińska Jadwiga, Adres wydawniczy: Koszalin: OIA, Medyk Sp. z o.o., ISSN 1231-5737, 21 cm, miesięcznik, nieregularnie, 1992-

- Uwagi: Miesięcznik od numeru 1 (lipiec) z 1992 roku do numeru 2 (luty) z 2010 roku. Od numeru 3 z 1992 roku podtytuł „Biuletyn Informacyjny Okręgowej Izby Aptekarskiej w Koszalinie”. Od numeru 11/12 z 1999 roku podtytuł „Biuletyn Informacyjny Środkowopomorskiej Okręgowej Izby Aptekarskiej w Koszalinie”.

1.18 „Farmacja Regionu Północno-Wschodniego, Biuletyn Informacyjny Okręgowej Izby Aptekarskiej w Białymstoku: Białystok, Łomża, Suwałki”, red. Rostafiński Stefan, Adres wydawniczy: Białystok: OIA, ISSN 1232-857X, 21 cm, kwartalnik, 1994-

1.19 „Forum Farmaceutyczne”, red. Wróbel Andrzej, Adres wydawniczy: Kobyłka: Ars Media, ISSN 1732-9388, 30 cm, miesięcznik, 2004-

1.20 „Opolskie Wiadomości Farmaceutyczne”, Współtwórca: Opolska Okręgowa Izba Aptekarska, Stowarzyszenie Właścicieli Aptek Prywatnych Opolszczyzny, Polskie Towarzystwo Farmaceutyczne oddział w Opolu, Adres wydawniczy: Opole, 21 cm, kwartalnik, 1992-2008.

1.21 „Przegląd Farmaceutyczny: Biuletyn Informacyjny Gdańskiej Okręgowej Izby Aptekarskiej”, red. Kluge Beata, Adres wydawniczy: Gdańsk: GOIA, Pelplin: Wydawnictwo Bernardinum, ISSN 1426-4102, 22-30 cm, miesięcznik, 1992-

1.22 „W Kręgu Apteki: Miesięcznik Okręgowej Izby Aptekarskiej w Łodzi”, red. Krysiak Lucyna, Adres wydawniczy: Łódź: OIA, ISSN 1429-2513, 30 cm, miesięcznik, 1997-2004.

- **Uwagi:** Od numeru 2/3 z 1997 roku drugi podtytuł „Łódzkie, piotrowskie, sieradzkie, skierniewickie.”. Od numeru 20 z 1999 roku zmiana drugiego podtytułu „Dla województwa łódzkiego. Od nr 25 z 2000 roku podtytuł „Czasopismo Okręgowej Izby Aptekarskiej w Łodzi dla województwa łódzkiego”.

1.23 „Wiadomości Aptekarskie: Czasopismo Kieleckiej Okręgowej Rady Aptekarskiej: Kielce, Radom, Tarnobrzeg”, red. Zamojska-Madej Bożena, Adres wydawniczy: Kielce: KOIA, ISSN 1428-1619, 21-30 cm, kwartalnik, miesięcznik (2000 rok), dwumiesięcznik (2001 rok), 1997-

- **Uwagi:** Od numeru 5 z 2000 roku format 30 cm. Kwartalnik w latach 1997-1999.

2. Czasopisma pozasamorządowych organizacji aptekarskich i farmaceutycznych

2.1 „Apteka Polska”, Współtwórca: Izba Gospodarcza Apteka Polska, red. Skrzynecki Stefan, Adres wydawniczy: Katowice: IGAP, ISSN 1509-4065, 30 cm, dwumiesięcznik, 1999-2001.

- **Dodatek do „Apteki Polskiej”:** „Goniec Apteczny”, Współtwórca: Izba Gospodarcza Apteka Polska, Region Opolski, Opolska Okręgowa Izba Aptekarska oraz Dolnośląska Izba Aptekarska, red. Wojciech Olender, Adres wydawniczy: Katowice: IGAP, ISSN 1509-4065, 30 cm, dwumiesięcznik, 2000-2001.

2.2 „Biuletyn IGAP, Izba Gospodarcza Apteka Polska, Korporacja Apteki Polskie”, Adres wydawniczy: Katowice: IGAP, ISSN 1643-0948, 30 cm, miesięcznik, 2001-2005.

2.3 „Biuletyn Stowarzyszenia Farmaceutów Katolickich Polski”, red. Piekoś Ryszard, Adres wydawniczy: Poznań: SFKP, Apteka „Pod Zodiakiem”, ISSN 1509-698X, 21 cm, miesięcznik, 1999-

2.4 „Farmacja Śląska”, Współtwórca: Zrzeszenie Farmaceutów Właścicieli Aptek, Stowarzyszenie Właścicieli Aptek Prywatnych Opolszczyzny, red. Śliwa Ireneusz, Adres wydawniczy: Katowice: Media Wizards Sp. z o.o., ISSN brak, 30 cm, nieregularnie, co 3 miesiące, 1998-1999.

3. Czasopisma producentów i dystrybutorów produktów leczniczych

3.1 „Apteka dla Każdego: Gazeta Aptek Patronackich Centrali Farmaceutycznej Cefarm S.A”, Adres wydawniczy: Warszawa: Centrala Farmaceutyczna Cefarm, ISSN brak, 29 cm, miesięcznik, 2003-

3.2 „Apteka z Sercem, Magazyn: Miesięcznik farmaceutyczny” informacji na temat redaktora brak, dopiero od 2008 red. Maślankowska Grażyna, Adres wydawniczy: Katowice: Farmacol, ISSN brak, 21 cm, miesięcznik, 2004-2008.

3.3 „Aptekarski Magazyn Torfarmu”, red. Iżycka Aleksandra, Adres wydawniczy: Toruń: Torfarm, ISSN 1734-6495, 30 cm, dwumiesięcznik, 1998-2005.

3.4 „Bez Recepty: Magazyn partnerów Polskiej Grupy Farmaceutycznej”, red. Chrzanowski Krzysztof, Adres wydawniczy: Łódź: PGF, ISSN 1640-9116, 30 cm, miesięcznik, 2000-2016.

3.5 „Bez recepty”, red. Imiela Agnieszka, Kamila Kowalska (od 2001 roku), Adres wydawniczy: Wrocław: CITO Dat, ISSN 1640-4823, 28 cm, miesięcznik, potem dwumiesięcznik, 1999-2001.

- **Uwagi:** Miesięcznik w latach 1999-2000. Dwumiesięcznik od numeru 5 z 2000 roku. Od numeru 4 z 2000 roku podtytuł „Krajowy miesięcznik zdrowia”.

3.6 „Innowacja: Biuletyn branżowy Stowarzyszenia Przedstawicieli Firm Farmaceutycznych w Polsce”, Adres wydawniczy: Poznań: SPFFwP, ISSN 1734-3712, 30 cm, kwartalnik, 2004-2005.

3.7 „Magazyn Diabetyka”, red. Dul Małgorzata, Adres wydawniczy: Warszawa: Tarchomińskie Zakłady Farmaceutyczne Polfa, ISSN 1505-2516, 29 cm, nieregularnie, 1998-2009.

- **Uwagi:** Od numeru 3 2004 roku podtytuł „Twój partner w walce z cukrzycą”.

3.8 „Moja Apteka”, red. Ewa Grossman, Adres wydawniczy: Warszawa: Boehringer Ingelheim Sp. z o.o., ISSN brak, 30 cm, kwartalnik, 1996-

3.9 „Panacea: Leki ziołowe: Kwartalnik Centrum Fitoterapii w Gdańsku Poświęcony Upowszechnianiu Osiągnięć Ziołolecznictwa”, red. Pawełek-Andrearczyk Patrycja, Adres wydawniczy: Starogard Gdański: Labofarm, ISSN 1644-0358, 27 cm, kwartalnik, 2002-

3.10 „Pharma”, Adres wydawniczy: Poznań: Zioła Polskie Pharma, ISSN brak, 30 cm, nieregularnie, 1997-2001.

- **Kontynuowany jako:** „Pharma: Kwartalnik wydawany przez Phoenix Pharma Polska Sp. z o.o.”, Adres wydawniczy: Warszawa: Phoenix Pharma Polska (udziałowiec poznańskiej hurtowni farmaceutycznej Zioła Polskie), ISSN brak, 30 cm, rocznik, 2001-

3.11 „Prosto z Hygei”, red. Królicki Krzysztof, Adres wydawniczy: Wrocław: Polska Grupa Aptekarska Hygea, ISSN 1643-2126, 30 cm, nieregularnie, 2000-2001.

3.12 „Recepta-Poradnik, Miesięcznik farmaceutyczny”, red. brak informacji, Adres wydawniczy: Katowice: Farmacol S.A., ISSN brak, 21 cm, miesięcznik, 2002-

3.13 „Remedium, Magazyn farmaceutyczny”, red. Jadowska Justyna, Adres wydawniczy: Katowice: Farmacol S.A., ISSN brak, 30 cm, dwumiesięcznik, 2002-

3.14 „Terapia i Leki”, Współtwórca: Ministerstwo Zdrowia i Opieki Społecznej, Centralna Składnica Farmaceutyczna Cefarm Ośrodek Informacji Naukowej Polfa, Ośrodek Informacji Naukowej Oinpharma, red. Sadowski Zygmunt, Rudzki Adam, Adres wydawniczy: Warszawa, ISSN 0137-9887, 24-29 cm, miesięcznik, dwumiesięcznik, 1973-2008.

- **Poprzednio:** „Biuletyn Informacyjny”, red. Tatoń Jan, Adres wydawniczy: Warszawa: Ministerstwo Zdrowia i Opieki Społecznej, Centrala Farmaceutyczna Cefarm, ISSN brak, 24 cm, miesięcznik, 1960-1972.

3.15 „U Nas: Biuletyn Informacyjny Pracowników Polfy Tarchomin SA”, Adres wydawniczy: Warszawa: Polfa Tarchomin S.A, ISSN 1642-4972-654232, 29 cm, nieregularnie, 2000-

3.16 „Wiadomości Zielarskie”, red. Uszyńska Urszula, Adres wydawniczy: Warszawa: Wydawnictwa Czasopism Technicznych NOT, Hortpress, ISSN 0137-3838, 29 cm, miesięcznik, 1974-2002.

- **Poprzednio:** „Zielarski Biuletyn Informacyjny, Polski Związek Plantatorów i Zbieraczy Roślin Zielarskich” red. Chyliński J., Miński Zbigniew, Adres Wydawniczy: Warszawa : Wydawnictwa Czasopism Technicznych NOT, ISSN brak, 29 cm, miesięcznik, 1959-1973.

4. Czasopisma farmaceutyczne i dodatki samoistne do nich wydawane przez instytucje i towarzystwa naukowe

4.1 „Acta Poloniae Pharmaceutica. Drug Research: published bimonthly by the Polish Pharmaceutical Society”, red. Mazurek Aleksander Paweł, Adres wydawniczy: Warszawa: PTF, ISSN 0001-6837, 28-30 cm, dwumiesięcznik, 1990-

- **Uwagi:** Od vol. 49, numer 1/2 z 1992 roku 30 cm. Od vol. 56, numer 1 z 1999 roku brak podtytułu. Od vol. 56, numer 1 z 1999 roku podtytuł „The Polish Pharmaceutical Society”.
- **Poprzednio:** „Acta Poloniae Pharmaceutica”, dodatek naukowy do czasopisma „Farmacja Współczesna”, red. Piotrowski Kornel, Achmatowicz Osman, Ossowski Antoni, Adres wydawniczy: Warszawa: Farmaceutyczny Instytut Wydawniczy Naczelnej Izby Aptekarskiej, Państwowy Zakład Wydawnictw Lekarskich, ISSN 0001-6837, 24 cm, kwartalnik, nieregularnie, dwumiesięcznik, 1937-1989.

4.2 „Acta Poloniae Toxicologica”, red. Brzeziński Jacek, Adres wydawniczy: Warszawa: PTT, ISSN 1230-6967, 24 cm, nieregularnie, 1993-2002.

- **Uwagi:** Od vol. 3, numer 2 z 1995 roku podtytuł „Polish Society of Toxicology official journal”.
- **Kontynuowany jako:** „Acta Toxicologica”, red. Stetkiewicz Jan, Adres wydawniczy: Łódź: Instytut Medycyny Pracy imienia prof. dra med. Jerzego Nofera w Łodzi. Oficyna Wydawnicza, ISSN 1731-6383, 30 cm, półrocznik, 2003-2008.

4.3 „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Sectio DDD, Pharmacia”, red. Seidler Grzegorz, Langwiński Romuald, Śladkowski Wiesław (od 2001 roku), Adres wydawniczy: Lublin: UMCS: AM, ISSN 0867-0609, 24 cm, rocznik, 1988-2011.

4.4 „Biuletyn Instytutu Leków”, red. Tyfczyńska Julia, Fijałek Zbigniew, Adres wydawniczy: Warszawa: Instytut Leków, ISSN 0867-700X, 21 cm, trzy razy w roku (w latach 1990-1995), kwartalnik (od 1996 roku), 1990-2002.

- **Stanowi kontynuację:** „Biuletyn Informacyjny Instytutu Leków”, red. Borkowski Bogusław, Adres wydawniczy: Warszawa: Instytut leków, ISSN 0867-6992, 21 cm, nieregularnie, 1977-1989.
- **Stanowi kontynuację:** „Biuletyn Instytutu Leków”, red. Kubikowski P., Borkowski Bogusław, Adres wydawniczy: Warszawa: Instytut leków, 0867-6984, 20-24 cm, dwumiesięcznik, kwartalnik, 1958-1976.

4.5 „Biuletyn Wydziału Farmaceutycznego Akademii Medycznej w Warszawie”, red. Zimniak Andrzej, Adres wydawniczy: Warszawa: Akademia Medyczna w Warszawie, ISSN 2080-1602, wersja elektroniczna, nieregularnie, 2003-

4.6 „Bromatologia i Chemia Toksykologiczna”, red. Wędzisz Anna, Adres wydawniczy: Warszawa: PTF, ISSN 0365-9445, 23 cm, kwartalnik, 1971-

- **Poprzednio:** „Zeszyty Naukowe Bromatologii i Chemii Toksykologicznej” red. Dutkiewicz Tadeusz, Adres wydawniczy: Warszawa: Państwowy Zakład Wydawnictw Lekarskich, Akademia Medyczna w Łodzi, ISSN: 1898-8644, 24 cm, rocznik, 1969-1970.

4.7 „Farmakoekonomika: pod patronatem Instytutu Leków”, red. Orlewska Ewa, Adres wydawniczy: Jaworzno: Unimed, ISSN 1428-9318, 29 cm, kwartalnik, 1997-

4.8 „Farmacja Polska”, Adres wydawniczy: Warszawa: PTF, ISSN 0014-8261, 24 cm, dwutygodnik (w latach 1945-2004), miesięcznik (od 2005 roku), 1945-

- **Dodatek do „Farmacji Polskiej”:** „*Od Krajowego Inspektora Farmaceutycznego*”. (W latach 2000-2001 zmiana nazwy „*Od Głównego Inspektora Farmaceutycznego*”).
- **Dodatek do „Farmacji Polskiej”:** „*Biuletyn Informacyjny Komitetu Organizacyjnego Izb Aptekarskich*” (od numeru 4: „*Biuletyn Izb Aptekarskich*)
- **Dodatek do „Farmacji Polskiej”:** „*Biuletyn Naczelnej Izby Aptekarskiej*”.
- **Dodatek do „Farmacji Polskiej”:** „*Komputer i Apteka*”.

4.9 „Herba Polonica”, red. Lutomski J., Mrozikiewicz P.M., Adres wydawniczy: Poznań: Instytut Roślin i Przetworów Zielarskich, ISSN 0018-0599, 24 cm, kwartalnik, 1965-

- Uwagi: Od vol. 49, numer 1/2 z 2003 roku podtytuł „Quarterly journal edited by the Research Institute of Medicinal Plants”.

4.10 „Materia Medica Polona: the Polish Journal of Medicine and Pharmacy”, red. Rużyłło Edward, Adres wydawniczy: Warszawa: Centrum Kształcenia Podyplomowego w Warszawie, Warszawskie Towarzystwo Naukowe, ISSN 0025-5246, 27 cm, kwartalnik, 1969-1996.

4.11 „Pamiętnik Farmaceutyczny Wileński. Mèmoires Pharmaceutiques”, red. Wróbel Andrzej, Adres wydawniczy: Lublin: WF AM: Biblioteka Stanilewiczów Oficyna, ISSN 1428-6297, 21 cm, nieregularnie, 1997-1999.

4.12 „Polish Journal of Pharmacology and Pharmacy”, red. Hano Józef, Adres wydawniczy: Warszawa: Państwowy Zakład Wydawnictw Lekarskich, Zakład Narodowy im. Ossolińskich. Wydaw. PAN (od 1983 roku), ISSN 0301-0244, 24 cm, dwumiesięcznik, 1973-1992.

- **Kontynuowany jako:** „Polish Journal of Pharmacology”. Współtwórca: Polish Academy of Sciences. Institute of Pharmacology, red. Hano Józef, Lasoń Władysław (od 1997 roku), Adres wydawniczy: Kraków: Instytut Farmakologii Polskiej Akademii Nauk, ISSN 1230-6002, 24-29 cm, dwumiesięcznik, 1993-2004.

- **Poprzednio:** „Dissertationes Pharmaceuticae et Pharmacologicae” wydawany w latach 1966-1972.

4.13 „Poradnik Farmaceuty”, red. Binder Elżbieta, Kwieciński Adam (od 2004 roku), Adres wydawniczy: Jaworze Górne: Wydawnictwo Kwieciński, ISSN 1428-1635, 29 cm, miesięcznik, 2000-2006.

- **Dodatek do „Poradnika Farmaceuty”:** „Poradnik Farmaceutyczny” red. Kwieciński Adam, Adres wydawniczy: Jaworze Górne: Wydawnictwo Kwieciński, ISSN 1428-1635, 29 cm, miesięcznik, 2004-2006.
- **Uwagi:** W latach 2002-2003 czasopismo nie ukazywało się.
- **Kontynuowany jako:** „Farmaceutyczny Przegląd Naukowy”, red. Olczyk Krystyna, Adres wydawniczy: Jaworze Górne: PGK Media Polska, ISSN 1425-5073, 29 cm, kwartalnik, miesięcznik, 2006-2011.

4.14 „Przegląd Farmako Ekonomiczny: pod Patronatem Instytutu Leków”, red. Orlewska Ewa, Adres wydawniczy: Jaworzno: Unimed, ISSN 1506-8668, 29 cm, dwumiesięcznik, 1998-2001.

4.15 „Roczniki Naukowe Wrocławskiego Oddziału PTFarm”, Współtwórca: Polskie Towarzystwo Farmaceutyczne. Oddział Wrocławski, red. Kubis Aleksander, Adres wydawniczy: Wrocław: Erechtejon, ISSN 1509-5517, 24 cm, rocznik, 1996-

5. Czasopisma i dodatki wydawane przez przedsiębiorstwa specjalizujące się w działalności wydawniczej, a utworzone na podstawie wpisu do ewidencji działalności gospodarczej lub Krajowego Rejestru Sądowego

5.1 „Apteka Plus: Wiadomości Prawne”, Adres wydawniczy: Warszawa: Dr Josef Raabe, ISSN 1733-2001, 30 cm, miesięcznik, 2003-2004.

- **Kontynuowany jako:** „Apteka Plus Prawo: Aktualne Przepisy z Komentarzami: Serwis dla Właścicieli i Kierowników Aptek”, Adres wydawniczy: Warszawa: Dr Josef Raabe, ISSN 1732-9876, 30 cm, dwumiesięcznik, 2004-

5.2 „Biuletyn Marketingu Farmaceutycznego” Adres wydawniczy: Warszawa: Stowarzyszenie Wydawców Prasy Medycznej, ISSN 1642-6614, 30 cm, miesięcznik, 2001-2002 (ostatni znany).

5.3 „Czasopismo Aptekarskie”, red. Szukiel Wiktor, Adres wydawniczy: Warszawa: NRA, Farmapress, ISSN 1233-2755, 30 cm, miesięcznik, 1991-1993 (dodatek do Farmacji Polskiej), 1993-

- **Dodatek do „Czasopisma Aptekarskiego”:** „Aptekarski Serwis Prasowy”, red. Szukiel Wiktor, Adres wydawniczy: Warszawa: Farmapress, ISSN 1233-2755, 28 cm, miesięcznik, 1997-
- **Dodatek do „Czasopisma Aptekarskiego”:** „Aptekarski Mercuriusz Prawny”, red. Szukiel Wiktor, Adres wydawniczy: Warszawa: Farmapress, ISSN 1643-8310, 29 cm, kwartalnik, 1996-
- **Dodatek do „Czasopisma Aptekarskiego”:** „Komputer w Aptece”, red. Szukiel Wiktor, Adres wydawniczy: Warszawa: Farmapress, ISSN 1233-2755, 28 cm, kwartalnik, 1995-
- **Dodatek do „Czasopisma Aptekarskiego”:** „Aptekarstwo w Polsce i na Świecie Poświęcone Popularyzacji Zagadnień Naukowych Aptekarstwa i Farmacji”, red.

Szukiel Wiktor, Adres wydawniczy: Warszawa: Farmapress, ISSN 1643-8329, 28 cm, kwartalnik, 1994-2000.

- ***Dodatek do „Czasopisma Aptekarskiego”:*** *„Farmaceutyczny Dystrybutor Poświęcony Producentom, Importerom, Eksporterom, Hurtownikom i Dystrybutorom Środków Farmaceutycznych i Materiałów Medycznych”, red. Szukiel Wiktor, Adres wydawniczy: Warszawa: Farmapress, ISSN 1233-2755, 28 cm, kwartalnik, 1996-*
- ***Dodatek do „Czasopisma Aptekarskiego”:*** *„Farmacja, Poświęcona Producentom WYROBÓW Farmaceutycznych i Medycznych”, red. Szukiel Wiktor, Adres wydawniczy: Warszawa: Farmapress, ISSN 1233-2755, 29 cm, kwartalnik, 1995-*
- ***Dodatek do „Czasopisma Aptekarskiego”:*** *„Apteka, Kwartalnik Poświęcony Godłom, Symbolice, Nazewnictwu, Oznaczeniom, Aranżacji Artystycznej i Praktycznej Wnętrz Aptek oraz ich Najbliższego Otoczenia”, red. Szukiel Wiktor, Adres wydawniczy: Warszawa: Farmapress, ISSN 1233-2755, 28 cm, kwartalnik, 1998-*
- ***Dodatek do „Czasopisma Aptekarskiego”:*** *„Apteka Homeopatyczna, Kwartalnik dla Aptekarzy, Farmaceutów i Lekarzy”, red. Szukiel Wiktor, Adres wydawniczy: Warszawa: Farmapress, ISSN 1233-2755, 28 cm, kwartalnik, 1996-*
- ***„Dodatek do „Czasopisma Aptekarskiego”:*** *„Apteka Weterynaryjna, Kwartalnik dla Aptekarzy, Farmaceutów i Lekarzy”, red. Szukiel Wiktor, Adres wydawniczy: Warszawa: Farmapress, ISSN 1233-2755, 28 cm, kwartalnik, 1996-*
- ***Dodatek do „Czasopisma Aptekarskiego”:*** *„Rośliny Lecznicze w Polsce i na Świecie”, red. Szukiel Wiktor, Adres wydawniczy: Warszawa: Farmapress, ISSN 1233-2755, 28 cm, kwartalnik, 1997-2009.*
- ***Dodatek do „Czasopisma Aptekarskiego”:*** *„Wykaz Środków Farmaceutycznych Zarejestrowanych w...”, red. Szukiel Wiktor, Adres wydawniczy: Warszawa: Farmapress, ISSN 1233-2755, 28 cm, kwartalnik, 1995-*

5.4 „Farmaceutyczny Kalendarz na Rok...”, red. Szukiel Wiktor, Adres wydawniczy: Warszawa: Farmapress, ISBN 83-900927-0-0, 21-24 cm, rocznik, 1993-

5.5 „Farmacja w Polsce” Dodatek do „Śląskiego Przeglądu Medycznego”, red. Cholewa Elżbieta, Adres wydawniczy: Katowice: Elamed, ISSN 1426-2770, 30 cm, nieregularnie, 1995-1997.

5.6 „Gazeta Farmaceutyczna”, red. Wandowski Henryk, Ewa Dux-Prabucka, Adres wydawniczy: Bydgoszcz, Warszawa: Kwadryga, ISSN 1230-9923, 30 cm, miesięcznik, 1992-

- **Dodatek do „Gazety Farmaceutycznej”:** „*Nowości Farmakoterapii, Kwartalnik o Nowych Lekach*”, red. Dux-Prabucka Ewa, Adres wydawniczy: Warszawa: Kwadryga, ISSN 1429-0839, 29 cm, kwartalnik, 1997-2006.

5.7 „Katalog Farmaceutyczny: Ogólnopolski Kwartalnik Reklamowy”, red. Kaźmierczak Jolanta, Adres wydawniczy: Katowice: Medicus, ISSN 1234-7884, 23 cm, kwartalnik, 1995-1996.

- **Uwagi:** Od numeru 1 z 1996 roku zmiana podtytułu na „Ogólnopolski magazyn reklamowy”.
- **Kontynuowany jako:** „Magazyn Farmaceutyczny, Ogólnopolskie Pismo Lekarzy i Farmaceutów”, red. Kaźmierczak Jolanta, Adres wydawniczy: Katowice: Medicus, ISSN 1427-9762, 30 cm, kwartalnik, 1997-1999.

5.8 „Lek w Polsce” (tytuł równoległy: „Drug in Poland”), red. Chomicki Mariusz, Łuszczyna Wojciech (od 2001 roku), Adres wydawniczy: Warszawa: Medyk, ISSN 1231-028X, 15 cm, 21 cm, 24 cm, miesięcznik, 1991-

- **Uwagi:** Od numeru 3 z 1994 oznaczenie ISSN. Od numeru 4 z 1997 roku zmiana adresu redakcji. Od numeru 2 z 2002 roku format 21 cm. Od numeru 1 z 2005 roku format 24 cm.

- **Dodatek do „Lek w Polsce”:** „*Lek w Polsce: Weterynaria*”, red. Pastok Paweł, Adres wydawniczy: Warszawa: Medyk, ISSN 1425-9877, 15 cm, miesięcznik, 1994-

5.9 „Magazyn Historyczny Farmacji i Medycyny: Kwartalnik dla aptekarzy, farmaceutów i lekarzy”, red. Szukiel Wiktor, Adres wydawniczy: Warszawa: Wiktor Szukiel, ISSN 1231-9554, 30 cm, kwartalnik 1994-1996.

- **Uwagi:** Od numeru 1 z 1996 podtytuł „Kwartalnik dla lekarzy, farmaceutów i aptekarzy”.

5.10 „Pharmaceutica: Przegląd Techniczny Polskiego Przemysłu Farmaceutycznego”, red. Augustynowicz Agnieszka, Adres wydawniczy: Kraków: Pharma Concept, Assystem Polska (od 2004 roku), ISSN 1429-1347, 30 cm, kwartalnik, 1997-2006.

5.11 „Świat Farmacji: Magazyn dla farmaceutów i personelu medycznego” red. Chmielewska Maria, Adres wydawniczy: Wrocław: Wydawnictwo Apteka, ISSN 1734-4506, 30 cm, półrocznik, 2004-

- **Dodatek do „Świata Farmacji”:** „*Produkty Roku: Podręcznik najczęściej polecanych produktów OTC*”, red. Figura Barbara, Adres wydawniczy: Wrocław: Wydawnictwo Apteka, ISSN 1734-1353, 30 cm, rocznik, 2004-

5.12 „Świat Medycyny i Farmacji”, red. Bański Wojciech, Hawrot-Kawecka Anna (od 2000 roku), Adres wydawniczy: Katowice: Lion-Art, ISSN 1508-1850, 30 cm, miesięcznik, 1999-

5.13 „Vitamina C++: Informatyka w Służbie Zdrowia: Farmacja”, red. Marcin Sperka, Adres wydawniczy: Katowice: Kamsoft, ISSN 1428-6084, 30 cm, miesięcznik, 1996-2006.

Aneks II. Krótka charakterystyka izb aptekarskich wraz z opisem obszarów wydawania biuletynów samorządów aptekarskich w Polsce

---

Obszar działania poszczególnych okręgowych izb aptekarskich oraz ich siedziby ustala Naczelna Rada Aptekarska, uwzględniając zasadniczy podział terytorialny państwa, na podstawie ustawy o izbach aptekarskich z dnia 19 kwietnia 1991 roku (tekst jednolity Dziennik Ustaw Nr 9 z 2003 roku poz.108), art. 2. ust. 2.

Obszar wydawania Biuletynu Naczelnej Izby Aptekarskiej

Naczelna Izba Aptekarska została powołana dla reprezentowania zawodu, sprawowania pieczy nad jego należytym wykonywaniem i swobodnym podejmowaniem czynności zawodowych na zasadach określonych w ustawie z dnia 19 kwietnia 1991 roku o izbach aptekarskich. Na mocy artykułu 34 tej ustawy I Krajowy Zjazd Aptekarzy w Warszawie w dniach 12-13 grudnia 1991 roku wybrał członków Naczelnej Izby Aptekarskiej (NIA). Informacje publikowane w biuletynach NIA rozpowszechniane były do wszystkich okręgowych izb aptekarskich, zatem zasięg periodyków miał charakter ogólnopolski⁵⁵².

Obszar wydawania Biuletynu Beskidzkiej Okręgowej Izby Aptekarskiej

Beskidzka Okręgowa Izba Aptekarska (BOIA) powstała mocą uchwały I Okręgowego Zjazdu Aptekarzy województwa bielsko-bialskiego z dnia 25 stycznia 1992 roku. Początkowo BOIA organizacyjnie należała do Okręgowej Izby Aptekarskiej w Krakowie, zgodnie z założeniami terytorialnymi odpowiadającymi dawnym województwom i obszarom działania Przedsiębiorstw Zaopatrzenia Farmaceutycznego Cefarm. Na spotkaniu Komitetu Założycielskiego Tymczasowej Izby Aptekarskiej w Krakowie przedstawiciele województwa bielskiego wyrazili chęć utworzenia samodzielnej Izby Aptekarskiej na jego terenie. Pierwszy Zjazd Tymczasowej Regionalnej Izby Aptekarskiej w Bielsku-Białej odbył się 28 września 1991 roku w Urzędzie Wojewódzkim. Z dniem 1 stycznia 1999 roku przestało istnieć województwo bielskie, co spowodowało dezorganizację struktury Beskidzkiej Okręgowej Izby Aptekarskiej. Beskidzka Okręgowa Izba Aptekarska znalazła się na terenie dwóch województw śląskiego i małopolskiego. Terytorialnie od BOIA odłączył się powiat wadowicki, którego przedstawiciele chcieli dołączyć się do Okręgowej Izby Aptekarskiej w Krakowie. Obecnie obszar działania Beskidzkiej Okręgowej Izby Aptekarskiej obejmuje miasto Bielsko-Biała

---

⁵⁵² ba: Materiały autorskie Okręgowych Izb Aptekarskich: Naczelna Izba Aptekarska. W: 10 lat samorządu aptekarskiego 1991-2001. Warszawa: Naczelna Izba Aptekarska, 2001, s. 9-19.

(województwo śląskie) na prawach powiatu oraz powiaty oświęcimski i suski (województwo małopolskie), a także bielski, cieszyński i żywiecki (województwo śląskie)⁵⁵³.

Obszar wydawania Biuletynu Okręgowej Izby Aptekarskiej w Białymstoku

Okręgowa Izba Aptekarska w Białymstoku powstała dnia 19 października 1991 roku na I Okręgowym Zjeździe Aptekarzy w Białymstoku. Zgodnie z podziałem terytorialnym kraju obejmowała wówczas województwa: łomżyńskie, suwalskie oraz białostockie. Pierwszym Prezesem Okręgowej Izby Aptekarskiej w Białymstoku została doktor nauk farmaceutycznych Elwira Telejko. Obecnie obszar działania Okręgowej Izby Aptekarskiej w Białymstoku obejmuje miasta na prawach powiatu: Białystok, Łomża, Suwałki oraz powiaty należące do województwa podlaskiego (augustowski, białostocki, bielski, grajewski, hajnowski, kolneński, łomżyński, moniecki, sejneński, siemiatycki, sokólski, suwalski, wysokomazowiecki, zambrowski), a także Ełk oraz cały powiat ełcki (województwo warmińsko-mazurskie)⁵⁵⁴.

Obszar wydawania Biuletynu Śląskiej Izby Aptekarskiej

Pierwszy zjazd Okręgowej Izby Aptekarskiej w Katowicach odbył się 29 października 1991 roku. W tajnym głosowaniu wybrano dwudziestopięciosobową Radę. Obszar działania Izby obejmował województwo częstochowskie i katowickie. W grudniu 1991 roku na I Krajowym Zjeździe Aptekarzy z Katowickiej Okręgowej Izby Aptekarskiej wyodrębniono Okręgową Izbę Aptekarską w Częstochowie. Obecnie obszar działania Śląskiej Izby Aptekarskiej obejmuje następujące powiaty, miasta i gminy: powiat będziński z siedzibą w Będzinie (miasta: Będzin, Czeladź, Sławków, Wojkowice) oraz (gminy: Bobrowniki, Mierzęcice, Psary, Siewierz); powiat gliwicki z siedzibą w Gliwicach (miasta: Gliwice, Knurów, Pyskowice) oraz (gminy: Gierałtowice, Pilchowice, Rudziniec, Sośnicowice, Toszek, Wielowieś); powiat mikołowski z siedzibą w Mikołowie (miasta: Łaziska Górne, Mikołów, Orzesze) oraz (gminy: Ornontowice, Wiry); powiat pszczyński z siedzibą w Pszczynie (gminy: Goczałkowice-Zdrój, Kobiór, Miedźna, Pawłowice, Pszczyna, Suszec); powiat raciborski z siedzibą w Raciborzu (miasta: Racibórz) oraz (gminy: Kornowac, Krzanowice, Krzyżanowice, Kuźnia Raciborska, Nędza, Pietrowice Wielkie, Rudnik); powiat rybnicki

⁵⁵³ ba: Materiały autorskie Okręgowych Izb Aptekarskich: Beskidzka Okręgowa Izba Aptekarska. W: 10 lat samorządu aptekarskiego 1991-2001. Warszawa: Naczelna Izba Aptekarska, 2001, s. 22-23; Beskidzka Okręgowa Izba Aptekarska: Historia BOIA [online]. [Dostęp 08 marca 2018]. Dostępny w Internecie: <http://www.bielsko.boia.pl/boia.html>;

⁵⁵⁴ ba: Materiały autorskie Okręgowych Izb Aptekarskich: Białostocka Okręgowa Izba Aptekarska. W: 10 lat samorządu aptekarskiego 1991-2001. Warszawa: Naczelna Izba Aptekarska, 2001, s. 20-21.

z siedzibą w Rybniku (gminy: Czerwionka, Leszczyny, Gaszowice, Jejkowice, Lyski, Rybnik, Świerklany); powiat tarnogórski z siedzibą w Tarnowskich Górach (miasta: Kalety, Miasteczko Śląskie, Radzionków, Tarnowskie Góry) oraz (gminy: Krupski Młyn, Ożarówice, Świerklaniec, Tworóg, Zbrosławice); powiat tyski z siedzibą w Tychach (miasta: Bieruń, Imielin, Lędziny, Tychy) oraz (gminy: Bojszowy, Chełm Śląski); powiat wodzisławski z siedzibą w Wodzisławiu Śląskim (miasta: Pszów, Radlin, Rydułtowy, Wodzisław Śląski) oraz (gminy: Godów, Gorzyce, Lubomia, Markłowice, Mszana); powiat zawierciański z siedzibą w Zawierciu (miasta: Poręba, Zawiercie) oraz (gminy: Irządze, Kroczyce, Łazy, Ogrodzieniec, Pilica, Szczekociny, Włodowice, Żarnowiec). Ponadto miasta na prawach powiatu: Bytom, Chorzów, Dąbrowa Górnicza, Jastrzębie Zdrój, Jaworzno, Katowice, Mysłowice, Piekary Śląskie, Ruda Śląska, Rybnik, Siemianowice Śląskie, Sosnowiec, Świętochłowice, Zabrze, Żory⁵⁵⁵.

Obszar wydawania Biuletynu Częstochowskiej Okręgowej Izby Aptekarskiej

Częstochowska Okręgowa Izba Aptekarska została powołana do życia uchwałą I Krajowego Zjazdu Aptekarzy w Warszawie 12-13 grudnia 1991 roku. W trzeciej dekadzie stycznia 1992 roku odbył się I Zjazd Okręgowej Izby Aptekarskiej w Częstochowie. Utworzono Okręgową Izbę obejmującą teren województwa częstochowskiego. Obecnie obszar działania Okręgowej Izby Aptekarskiej w Częstochowie obejmuje miasto Częstochowa na prawach powiatu oraz powiat pączęzański (województwo łódzkie), powiat oleski (województwo opolskie), a także należące do województwa śląskiego powiaty częstochowski, kłobucki, lubliniecki oraz myszkowski⁵⁵⁶.

Obszar wydawania Biuletynu Dolnośląskiej Okręgowej Izby Aptekarskiej

Dnia 26 października 1991 roku we Wrocławiu zwołano I Okręgowy Zjazd Tymczasowej Izby Aptekarskiej, na którym podjęto uchwały dotyczące stworzenia Dolnośląskiej Izby Aptekarskiej (DIA) we Wrocławiu, zrzeszającej aptekarzy z dawnych województw wrocławskiego, wałbrzyskiego, legnickiego i jeleniogórskiego. Prezesem Dolnośląskiej Tymczasowej Izby Aptekarskiej został doktor habilitowany nauk farmaceutycznych Janusz

⁵⁵⁵ ba: Materiały autorskie Okręgowych Izb Aptekarskich: Katowicka Okręgowa Izba Aptekarska. W: 10 lat samorządu aptekarskiego 1991-2001. Warszawa: Naczelna Izba Aptekarska, 2001, s. 32-34; Aleksander Wolski, Dionizy Moska, Stanisław Piechula: 20-lecie Śląskiej Izby Aptekarskiej. Katowice: Śląska Izba Aptekarska, 2011, s. 1-38.

⁵⁵⁶ ba: Materiały autorskie Okręgowych Izb Aptekarskich: Częstochowska Okręgowa Izba Aptekarska. W: 10 lat samorządu aptekarskiego 1991-2001. Warszawa: Naczelna Izba Aptekarska, 2001, s. 29.

Pluta. Obecnie obszar działania Dolnośląskiej Izby Aptekarskiej we Wrocławiu obejmuje miasta na prawach powiatu: Jelenia Góra, Legnica, Wałbrzych, Wrocław oraz powiaty województwa dolnośląskiego: bolesławiecki, dzierzoniowski, głogowski, górowski, jaworski, jeleniogórski, kamiennogórski, kłodzki, legnicki, lubański, lubiński, lwówecki, milicki, oleśnicki, oławski, polkowicki, strzeliński, średzki, świdnicki, trzebnicki, wałbrzyski, wołowski, wrocławski, ząbkowicki, zgorzelecki, złotoryjski⁵⁵⁷.

Obszar wydawania Biuletynu Gdańskiej Izby Aptekarskiej

I Okręgowy Zjazd Aptekarzy Gdańskiej Izby Aptekarskiej odbył się na Wydziale Farmaceutycznym Akademii Medycznej w Gdańsku. W chwili powstania Gdańska Okręgowa Izba Aptekarska (GOIA) obejmowała obszar województwa gdańskiego i elbląskiego. Początkowo zrzeszała około 900 członków i 10 hurtowni farmaceutycznych. Pierwszym Prezesem Okręgowej Rady Aptekarskiej został doktor nauk farmaceutycznych Stanisław Vogel. Obecnie obszar działania Gdańskiej Okręgowej Izby Aptekarskiej obejmuje miasta na prawach powiatu Gdańsk, Gdynia, Sopot (województwo pomorskie), Elbląg (województwo warmińsko-mazurskie) oraz powiaty chojnicki, gdański, kartuski, kościerski, kwidzyński, lęborski, malborski, nowodworski, pucki, starogardzki, tczewski, wejherowski (województwo pomorskie) i braniewski oraz elbląski (województwo warmińsko-mazurskie)⁵⁵⁸.

Obszar wydawania Biuletynu Wielkopolskiej Okręgowej Izby Aptekarskiej

Pierwszy Zjazd Wielkopolskich Aptekarzy zapoczątkowujący funkcjonowanie Izby odbył się 3 listopada 1991 roku. Wielkopolska Okręgowa Izba Aptekarska liczyła wtedy 848 członków. Pierwszym prezesem została magister farmacji Irena Matuszewska. Obecnie obszar działania Wielkopolskiej Okręgowej Izby Aptekarskiej w Poznaniu obejmuje następujące powiaty: chodzieski, czarnkowsko-trzcianecki, gnieźnieński, gostyński, grodziski, kolski, koniński, kościański, leszczyński, międzychodzki, nowotomyski, obornicki, pilski, poznański, rawicki słupecki szamotulski, średzki, śremski, turecki, wągrowiecki, wolsztyński, wrzesiński

---

⁵⁵⁷ ba: Materiały autorskie Okręgowych Izb Aptekarskich: Dolnośląska Okręgowa Izba Aptekarska. W: 10 lat samorządu aptekarskiego 1991 2001. Warszawa: Naczelna Izba Aptekarska, 2001, s. 64-65.

⁵⁵⁸ ba: Materiały autorskie Okręgowych Izb Aptekarskich: Gdańska Okręgowa Izba Aptekarska. W: 10 lat samorządu aptekarskiego 1991 2001. Warszawa: Naczelna Izba Aptekarska, 2001, s. 30-31.

i złotowski oraz miasta na prawach powiatu: Konin, Leszno i Poznań (województwo wielkopolskie)⁵⁵⁹.

Obszar wydawania Biuletynu Kaliskiej Okręgowej Izby Aptekarskiej

Początkowo Kaliska Okręgowa Izba Aptekarska pełniła funkcję Delegatury Wielkopolskiej Okręgowej Izby Aptekarskiej (WOIA). Rada Delegatury Kaliskiej WOIA składała się z przedstawicieli wszystkich miast powiatowych należących do byłego województwa kaliskiego. Pierwszy okres działalności samorządu był absorbujący dla wszystkich członków ze względu na negocjacje związane z refundacją za wydane leki ubezpieczonym. Początki pracy Delegatury wiązały się koniecznością wypracowania współpracy z Nadzorem Farmaceutycznym, co ostatecznie udało się w 1994 roku. Po 4 latach działalności odbyło się zebranie wyborcze Kaliskiej Delegatury Wielkopolskiej Okręgowej Izby Aptekarskiej w dniu 16 września 1995 roku, na którym większością członków Izby Aptekarskiej województwa kaliskiego postanowiła utworzyć samodzielną Okręgowa Izbę Aptekarską w Kaliszu. Pierwszy Inauguracyjny Zjazd Kaliskiej Okręgowej Izby Aptekarskiej odbył się 16 marca 1996 roku. W związku z wprowadzeniem z dniem 1 stycznia 1999 roku nowego podziału terytorialno-administracyjnego w Polsce zlikwidowano województwo kaliskie. Mimo likwidacji części województwa Naczelna Rada Aptekarska uchwałą z dnia 25 marca 1999 roku zadecydowała o utrzymaniu wszystkich dotychczasowych Okręgowych Izba Aptekarskich. Ten fakt zadecydował, że samorząd Kaliskiej Okręgowej Izby Aptekarskiej pozostał samodzielny. Obecnie obszar działania Kaliskiej Okręgowej Izby Aptekarskiej obejmuje powiaty jarociński, kaliski, kępiński, krotoszyński, ostrowski, ostrzeszowski, pleszewski (województwo kaliskie) i miasto Kalisz na prawach powiatu oraz powiat wieruszowski (województwo łódzkie)⁵⁶⁰.

Obszar wydawania Biuletynu Kieleckiej Okręgowej Izby Aptekarskiej

Dnia 7 listopada 1991 roku na I Okręgowym Zjeździe Aptekarzy zostały powołane organy Kieleckiej Okręgowej Izby Aptekarskiej. W pierwszej połowie 1999 roku w wyniku wprowadzenia reformy administracyjnej kraju zmienił się i zmniejszył obszarowo teren

---

⁵⁵⁹ ba: Materiały autorskie Okręgowych Izba Aptekarskich: Wielkopolska Okręgowa Izba Aptekarska. W: 10 lat samorządu aptekarskiego 1991-2001. Warszawa: Naczelna Izba Aptekarska, 2001, s. 57-59; Alina Górecka: Krótka Historia Samorządu Aptekarskiego w Poznaniu. „Aptekarz Polski” 2016, 121, s. 57-59.

⁵⁶⁰ ba: Materiały autorskie Okręgowych Izba Aptekarskich: Kaliska Okręgowa Izba Aptekarska. W: 10 lat samorządu aptekarskiego 1991-2001. Warszawa: Naczelna Izba Aptekarska, 2001, s. 71-72.

działalności Izby. W końcu 1998 roku funkcjonowało 485 aptek ogólnodostępnych, 49 aptek zakładowych, a Izba Aptekarska liczyła 973 członków. Na dzień 31 grudnia 1999 roku ilość aptek zmniejszyła się do 272, aptek zakładowych do 24, a w samorządzie aptekarskim pozostało 529 członków Izby. Obecnie obszar działania Kieleckiej Okręgowej Izby Aptekarskiej w Kielcach obejmuje następujące powiaty w województwie świętokrzyskim: kielecki, konecki, skarżyski, starachowicki, ostrowiecki, opatowski, sandomierski, staszowski, buski, jędrzejowski, kazimierski, pińczowski, włoszczowski oraz miasta na prawach powiatu: Kielce⁵⁶¹.

Obszar wydawania Biuletynu Lubelskiej Okręgowej Izby Aptekarskiej

Z chwilą uchwalenia przez sejm 19 kwietnia 1991 roku ustawy o izbach aptekarskich zaczęła się tworzyć kolejna z Izb, a mianowicie Lubelska Okręgowa Izba Aptekarska. Obecnie obszar działania Lubelskiej Okręgowej Izby Aptekarskiej w Lublinie obejmuje następujące powiaty: bialski, biłgorajski, chełmski, hrubieszowski, janowski, krasnostawski, kraśnicki, lubartowski, lubelski, łęczyński, łukowski, opolski, parczewski, puławski, radzyński, rycki, świdnicki, tomaszowski, włodawski, zamojski oraz miasta na prawach powiatu: Biała Podlaska, Chełm, Lublin, Zamość (województwo lubelskie)⁵⁶².

Obszar wydawania Biuletynu Lubuskiej Okręgowej Izby Aptekarskiej

28 września 1991 roku odbyły się I Rejonowe Zjazdy Aptekarzy w Gorzowie Wielkopolskim i Zielonej Górze. W obydwu rejonach wyrażono potrzebę utworzenia Delegatury Izby Aptekarskiej w Gorzowie Wielkopolskim. Dnia 26 października 1991 roku odbył się I Okręgowy Zjazd Aptekarzy, a 8 listopada 1991 roku zatwierdzono skład Rady Aptekarskiej Lubuskiej Okręgowej Izby Aptekarskiej. Obecnie obszar działania Lubuskiej Okręgowej Izby Aptekarskiej w Zielonej Górze obejmuje następujące powiaty: gorzowski, krośnieński, międzyrzecki, nowosolski, ślubicki, strzelecko-drezdenecki, sulęciński, świebodziński, wschowski, zielonogórski, żagański, żarski (województwo lubuskie)⁵⁶³.

⁵⁶¹ ba: Materiały autorskie Okręgowych Izb Aptekarskich: Kielecka Okręgowa Izba Aptekarska. W: 10 lat samorządu aptekarskiego 1991-2001. Warszawa: Naczelna Izba Aptekarska, 2001, s. 35-38.

⁵⁶² ba: Materiały autorskie Okręgowych Izb Aptekarskich: Lubelska Okręgowa Izba Aptekarska. W: 10 lat samorządu aptekarskiego 1991-2001. Warszawa: Naczelna Izba Aptekarska, 2001, s. 43-45.

⁵⁶³ ba: Materiały autorskie Okręgowych Izb Aptekarskich: Lubuska Okręgowa Izba Aptekarska. W: 10 lat samorządu aptekarskiego 1991-2001. Warszawa: Naczelna Izba Aptekarska, 2001, s. 66-67.

Obszar wydawania Biuletynu Okręgowej Izby Aptekarskiej w Łodzi

Pierwszy Okręgowy Zjazd Okręgowej Izby Aptekarskiej w Łodzi odbył się 9 listopada 1991 roku. Prezesem Izby została wówczas magister Urszula Sitarz. Wybrano również Okręgową Radę Aptekarską, Komisję Rewizyjną, Okręgowy Sąd Aptekarski i Rzecznika Odpowiedzialności Zawodowej. Okręgowa Izba Aptekarska w Łodzi w okresie powstania obejmowała swym zasięgiem województwa: łódzkie, sieradzkie, skierniewickie i piotrkowskie, a po reformie administracyjnej województwo łódzkie z wyłączeniem powiatów pajęczańskiego i wieruszowskiego. Obecnie obszar działania Okręgowej Izby Aptekarskiej w Łodzi obejmuje następujące powiaty: bełchatowski, kutnowski, łaski, łęczycki, łowicki, łódzki wschodni, opoczyński, pabianicki, piotrkowski, poddębicki, radomszczański, rawski, sieradzki, skierniewicki, tomaszowski, wieluński, zduńskowolski, zgierski oraz miasta na prawach powiatu: Łódź, Piotrków Trybunalski, Skierniewice (województwo łódzkie)⁵⁶⁴.

Obszar wydawania Biuletynu Okręgowej Izby Aptekarskiej w Krakowie

Pierwszy zjazd, podczas którego wybrano władze Okręgowej Izby Aptekarskiej w Krakowie, odbył się dnia 9 listopada 1991 roku. Obszar działania Izby obejmował wówczas cztery województwa: krakowskie, nowosądeckie, tarnowskie i bielskie. W grudniu 1991 roku na I Krajowym Zjeździe Aptekarzy wyodrębniono Beskidzką Okręgową Izbę Aptekarską, która objęła województwo bielskie. Obecnie obszar działania Krakowskiej Okręgowej Izby Aptekarskiej w Krakowie obejmuje następujące powiaty: bocheński, brzeski, chrzanowski, dąbrowski, gorlicki, krakowski, limanowski, miechowski, myślenicki, nowosądecki, nowotarski, olkuski, proszowicki, tarnowski, tatrzański, wadowicki, wielicki oraz miasta na prawach powiatu: Kraków, Nowy Sącz, Tarnów (województwo małopolskie)⁵⁶⁵.

Obszar wydawania Biuletynu Olsztyńskiej Okręgowej Izby Aptekarskiej

Dnia 19 października 1991 roku zorganizowano I Okręgowy Zjazd Aptekarzy w Olsztynie i tym samym swoją działalność rozpoczęła Okręgowa Izba Aptekarska w Olsztynie. Obecnie Okręgowa Izba Aptekarska w Olsztynie obejmuje następujące powiaty: bartoszycki, działdowski, giżycki, gołdapski, iławski, kętrzyński, lidzbarski, mrągowski,

---

⁵⁶⁴ ba: Materiały autorskie Okręgowych Izb Aptekarskich: Łódzka Okręgowa Izba Aptekarska. W: 10 lat samorządu aptekarskiego 1991-2001. Warszawa: Naczelna Izba Aptekarska, 2001, s. 46-47.

⁵⁶⁵ ba: Materiały autorskie Okręgowych Izb Aptekarskich: Okręgowa Izba Aptekarska w Krakowie. W: 10 lat samorządu aptekarskiego 1991-2001. Warszawa: Naczelna Izba Aptekarska, 2001, s. 41-42.

nidzicki, nowomiejski, olecki, olsztyński, ostródzki, piski, szczycieński, węgorzewski oraz miasto Olsztyn na prawach powiatu (województwo warmińsko-mazurskie)⁵⁶⁶.

Obszar wydawania Biuletynu Opolskiej Okręgowej Izby Aptekarskiej

Dnia 26 października 1991 roku odbył się Zjazd Organizacyjny Tymczasowej Okręgowej Izby Aptekarskiej w Opolu, na którym powołano prezesa i 10-osobową Okręgową Radę Aptekarską. Obecnie obszar działania Opolskiej Okręgowej Izby Aptekarskiej w Opolu obejmuje następujące powiaty: brzeski, głubczycki, kędzierzyńsko-kozielski, kluczborski, krapkowicki, namysłowski, nyski, opolski, prudnicki, strzelecki oraz miasto Opole na prawach powiatu (województwo opolskie)⁵⁶⁷.

Obszar wydawania Biuletynu Kujawsko-Pomorskiej Okręgowej Izby Aptekarskiej

Dnia 8 listopada 1991 roku na I Zjeździe Delegatów Okręgowej Izby Aptekarskiej w Bydgoszczy wybrano władze Izby i przyjęto nazwę Pomorsko-Kujawska Okręgowa Izba Aptekarska. Pierwszym prezesem został wybrany doktor Edmund Sieradzki. Obecnie obszar działania Pomorsko-Kujawskiej Okręgowej Izby Aptekarskiej w Bydgoszczy obejmuje następujące powiaty: aleksandrowski, brodnicki, bydgoski, chełmiński, golubsko-dobrzyński, grudziądzki, inowrocławski, lipnowski, mogileński, nakielski, radziejowski, rypiński, sępoleński, świecki, toruński, tucholski, wąbrzeski, włocławski, żniński oraz miasta na prawach powiatu: Bydgoszcz, Grudziądz, Toruń, Włocławek (województwo kujawsko-pomorskie)⁵⁶⁸.

Obszar wydawania Biuletynu Zachodniopomorskiej Okręgowej Izby Aptekarskiej

Zachodniopomorska Okręgowa Izba Aptekarska (ZOIA) swój I Okręgowy Zjazd Aptekarski odbyła 19 października 1991 roku w Sali wykładowej Państwowego Szpitala Klinicznego numer 1 w Szczecinie. Na zjeździe wybrano pierwszego prezesa reaktywowanej Izby Aptekarskiej, którym został magister farmacji Henryk Złotnicki. Obecnie obszar działania Zachodniopomorskiej Okręgowej Izby Aptekarskiej w Szczecinie obejmuje następujące powiaty: choszczeński, goleniowski, gryficki, gryfiński, kamieński, myśliborski, policki,

⁵⁶⁶ ba: Materiały autorskie Okręgowych Izb Aptekarskich: Okręgowa Izba Aptekarska w Olsztynie. W: 10 lat samorządu aptekarskiego 1991-2001. Warszawa: Naczelna Izba Aptekarska, 2001, s. 49-52.

⁵⁶⁷ ba: Materiały autorskie Okręgowych Izb Aptekarskich: Opolska Okręgowa Izba Aptekarska. W: 10 lat samorządu aptekarskiego 1991-2001. Warszawa: Naczelna Izba Aptekarska, 2001, s. 53-56.

⁵⁶⁸ ba: Materiały autorskie Okręgowych Izb Aptekarskich: Pomorsko-Kujawska Okręgowa Izba Aptekarska w Bydgoszczy. W: 10 lat samorządu aptekarskiego 1991-2001. Warszawa: Naczelna Izba Aptekarska, 2001, s. 24-28.

pyrzycki, stargardzki, wałecki oraz miasta na prawach powiatu: Szczecin i Świnoujście (województwo zachodniopomorskie)⁵⁶⁹.

Obszar wydawania Biuletynu Okręgowej Izby Aptekarskiej w Warszawie

Wkrótce po uchwaleniu ustawy o izbach aptekarskich powstał Komitet Organizacyjny Tymczasowej Okręgowej Izby Aptekarskiej w Warszawie. Komitet zorganizował pierwszy Tymczasowy Zjazd Izby, który odbył się 9 listopada 1991 roku i wyłonił władze Izby. OIA w Warszawie objęło teren województwa warszawskiego, ciechanowskiego, ostrołęckiego, siedleckiego i płockiego. Od 1999 roku Okręgowa Izba Aptekarska działa na terenie województwa mazowieckiego. Dołączyli do niej magistrzy z województwa radomskiego oraz część z województwa białskiego i skierniewickiego⁵⁷⁰.

Obszar wydawania Biuletynu Podkarpackiej Okręgowej Izby Aptekarskiej

Dnia 19 kwietnia 1991 roku Sejm Rzeczypospolitej Polskiej przyjął ustawę o izbach aptekarskich i od tej pory rozpoczęły się prace prowadzące do wyboru władz Okręgowej Izby Aptekarskiej w Rzeszowie. Na terenie Podkarpacia powstał siedmioosobowy Komitet Organizacyjny, dzięki którego pracy 28 października 1991 roku doszło do Zjazdu Okręgowej Izby Aptekarskiej w Rzeszowie. Obecnie obszar działania Podkarpackiej Okręgowej Izby Aptekarskiej obejmuje Krosno i powiat krośnieński, powiat sanocki, powiat jasielski, powiat brzozowski, powiat leski oraz powiat bieszczadzki; Przemyśl i powiat przemyski, powiat jarosławski, powiat przeworski oraz powiat lubaczowski; Rzeszów i powiat rzeszowski, powiat łańcucki, powiat ropczycko-sędziszowski, powiat kolbuszowski oraz powiat strzyżowski oraz Tarnobrzeg i powiat tarnobrzegi, powiat stalowowolski, powiat mielecki, powiat dębicki, powiat leżajski oraz powiat niżański⁵⁷¹.

Obszar wydawania Biuletynu Środkowopomorskiej Okręgowej Izby Aptekarskiej

Pierwszy Rejonowy Zjazd Aptekarzy, czyli walne zebranie członków Okręgowej Izby Aptekarskiej w Koszalinie (Środkowopomorska Okręgowa Izba Aptekarska), odbył się w dniu 28 września 1991 roku. Uczestniczyło w nim 65 osób. Z uwagi na brak quorum wyznaczono

⁵⁶⁹ ba: Materiały autorskie Okręgowych Izb Aptekarskich: Zachodniopomorska Okręgowa Izba Aptekarska. W: 10 lat samorządu aptekarskiego 1991-2001. Warszawa: Naczelna Izba Aptekarska, 2001, s. 62-63.

⁵⁷⁰ ba: Materiały autorskie Okręgowych Izb Aptekarskich: Okręgowa Izba Aptekarska w Warszawie. W: 10 lat samorządu aptekarskiego 1991-2001. Warszawa: Naczelna Izba Aptekarska, 2001, s. 68-70.

⁵⁷¹ ba: Materiały autorskie Okręgowych Izb Aptekarskich: Podkarpacka Okręgowa Izba Aptekarska. W: 10 lat samorządu aptekarskiego 1991-2001. Warszawa: Naczelna Izba Aptekarska, 2001, s. 60-61.

nowy termin zgromadzenia, na którym wybrano 30 delegatów na I Okręgowy Zjazd Aptekarzy, który odbył się 19 października 1991 roku w Koszalinie. Zgodnie z rejonizacją ustaloną przez KOIA zasięg działania Okręgowej Izby Aptekarskiej w Koszalinie objął teren województwa koszalińskiego i słupskiego czyli rejon Pomorza Środkowego. Był on identyczny z terenem działania Oddziału Koszalińskiego PTFarm i dzięki temu istniała od początku ścisła współpraca z zarządem oddziału. Obecnie obszar działania Środkowopomorskiej Okręgowej Izby Aptekarskiej w Koszalinie obejmuje następujące powiaty: białogardzki, drawski, kołobrzeski, koszaliński, szczecinecki, świdwiński, sławieński (województwo zachodniopomorskie) oraz bytowski, człuchowski, słupski (województwo pomorskie) oraz miasta na prawach powiatu: Koszalin, Słupsk⁵⁷².

---

⁵⁷² ba: Materiały autorskie Okręgowych Izb Aptekarskich: Środkowopomorska Okręgowa Izba Aptekarska w Koszalinie. W: 10 lat samorządu aptekarskiego 1991-2001. Warszawa: Naczelna Izba Aptekarska, 2001, s. 39-40.

OŚWIADCZENIE

Niniejszym oświadczam, iż jestem autorem pracy doktorskiej pt.: „**Polska prasa farmaceutyczna w latach 1989-2004**”.

Praca ta została przeze mnie napisana samodzielnie (bez jakiegokolwiek udziału osób trzecich), przy wykorzystaniu wykazanej w pracy literatury przedmiotu i materiałów źródłowych, stanowi ona pracę oryginalną nie narusza praw autorskich oraz dóbr osobistych osób trzecich i jest wolna od jakichkolwiek zapożyczeń.

Oświadczam również, że wymieniona praca nie zawiera danych i informacji, które zostały uzyskane w sposób niedozwolony prawem oraz nie była dotychczas przedmiotem żadnej urzędowej procedury związanej z uzyskaniem tytułu doktora nauk farmaceutycznych.

Imię i nazwisko
podpis.....

Data,
podpis.....

Anna Bitner-Łukowska
Imię i nazwisko

Poznań,.....

OŚWIADCZENIE

Niniejszym oświadczam, że jestem autorem rozprawy doktorskiej pt. „**Polska prasa farmaceutyczna w latach 1989-2004**”.

Informuję, że ~~udzielam~~/nie udzielam⁵⁷³ nieodpłatnie Uniwersytetowi Medycznemu w Poznaniu (UMP) licencji niewyłącznej do korzystania z ww. pracy bez ograniczeń czasowych i terytorialnych na następujących polach eksploatacji⁵⁷⁴

- przechowywanie i archiwizowanie pracy w zakresie wprowadzania jej do pamięci komputera oraz do jej zwielokrotniania, udostępniania i obrotu w formie elektronicznej
- udostępnienie pracy w Czytelnii Naukowej Biblioteki Głównej UMP

Jednocześnie informuję, że⁵⁷⁵

- wyrażam zgodę na nieodpłatne opublikowanie całości manuskryptu mojej pracy doktorskiej w Wielkopolskiej Bibliotece Cyfrowej (WBC)
- nie wyrażam zgody na opublikowanie manuskryptu mojej pracy doktorskiej w Wielkopolskiej Bibliotece Cyfrowej, ponieważ zobowiązuję się
  - w terminie nie dłuższym niż 6 miesięcy od daty podpisania niniejszego oświadczenia do przygotowania publikacji opartej na wynikach pracy doktorskiej i wysłania do wydawnictwa,
  - opublikowania ww. wyników w okresie kolejnych 18 miesięcy,
  - afiliowania ww. pracy na rzecz Uniwersytetu Medycznego w Poznaniu
- nie wyrażam zgody na opublikowanie manuskryptu mojej pracy doktorskiej z uwagi na zawarty w niej niejawną charakter informacji

Przyjąłem do wiadomości fakt obowiązku niezwłocznego poinformowania Dziekanatu Wydziału **Farmaceutycznego** UMP o wysłaniu manuskryptu do wydawnictwa oraz przyjęciu publikacji do druku⁵⁷⁶. W przypadku niepoinformowania Dziekanatu w terminie o ww. faktach zezwalam Uniwersytetowi Medycznemu w Poznaniu na opublikowanie całości mojej pracy doktorskiej w WBC⁵⁷⁷.

Data i podpis.....

---

⁵⁷³ niepotrzebne skreślić

⁵⁷⁴ właściwe pola zaznaczyć

⁵⁷⁵ należy wybrać jedną z trzech podanych niżej możliwości

⁵⁷⁶ dotyczy wyłącznie sytuacji, w której autor rozprawy doktorskiej prosi o odroczenie publikacji manuskryptu w WBC z uwagi na zamiar opublikowania zawartych w niej wyników w czasopiśmie/czasopismach naukowych

⁵⁷⁷ Art. 14, ust. 1, Ustawa o prawie autorskim i prawach pokrewnych z dnia 4 lutego 1994 r. (Dz.U. 1994 Nr 24 poz. 83)